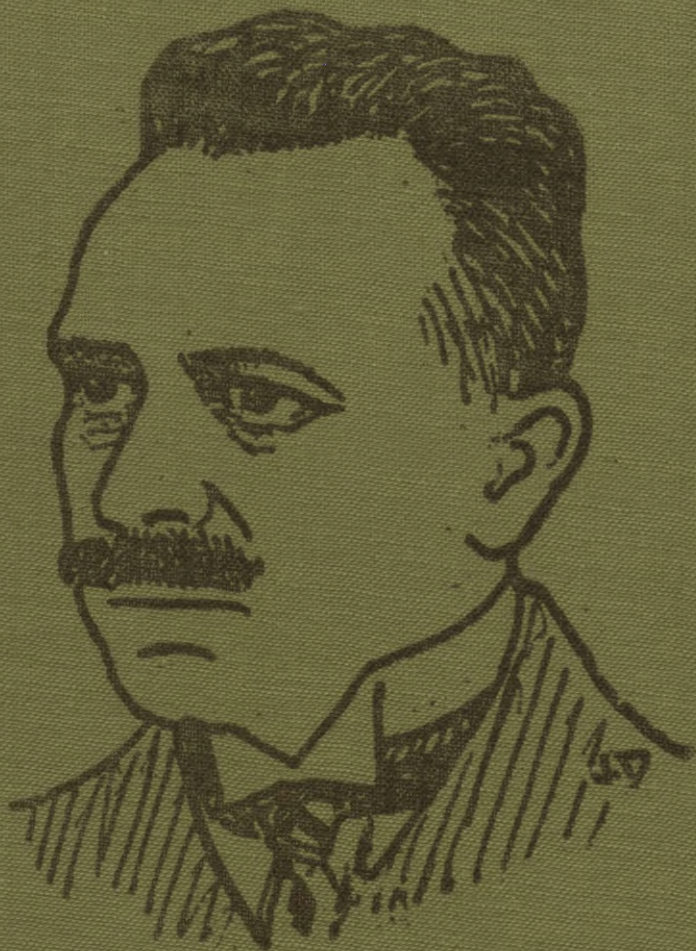
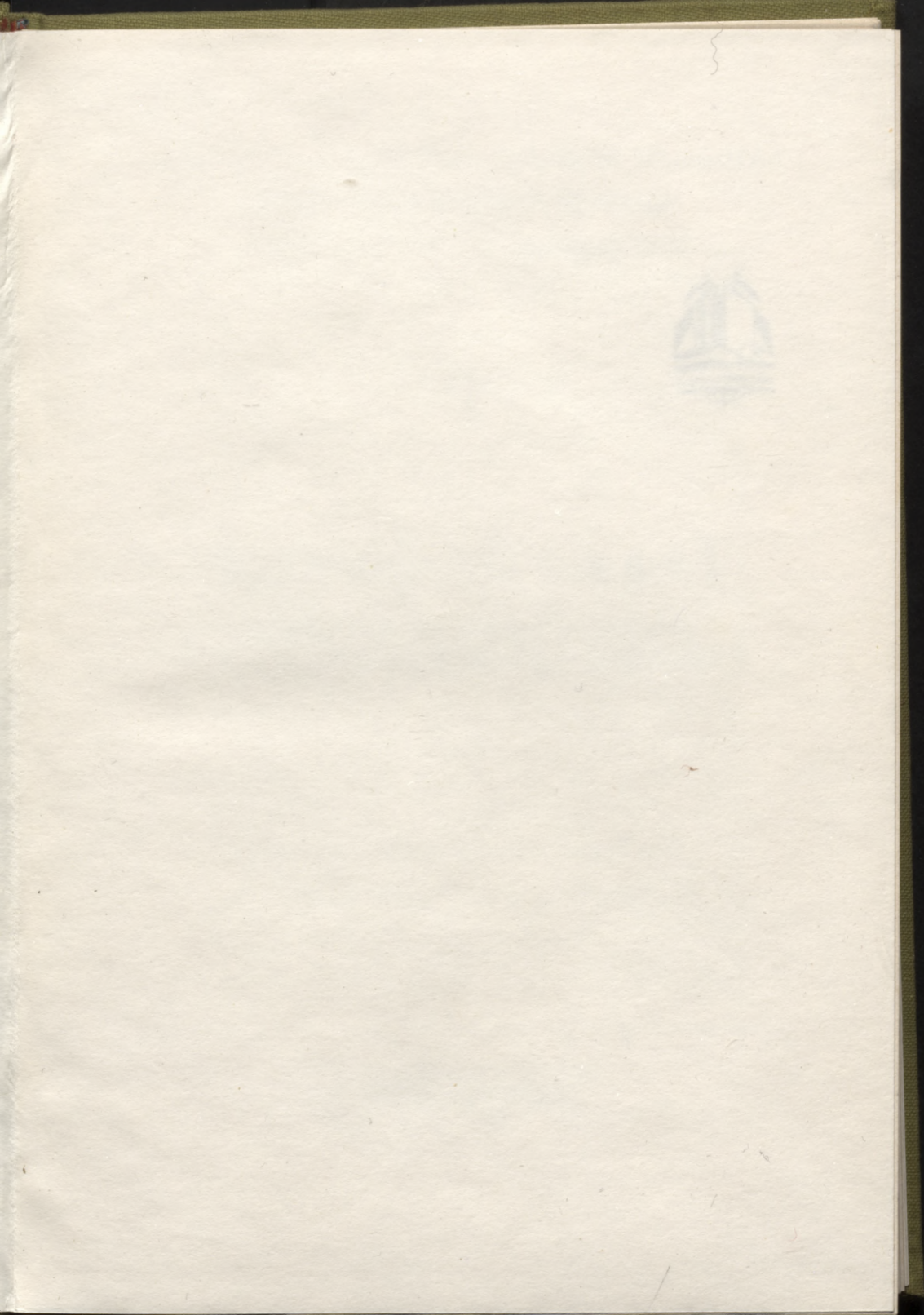

90-3
L 354

R. Henry

L
9

LATGALIAN RESEARCH INSTITUTE — DAS LAT

GALLISCHE FORSCHUNGSINSTITUT

MONDGRABER — ABHANDLUNGEN

M. RIKS

Francis Kemps

Kontext: Baltischer Nationalist und Menschenkenntnis
Latvian Nationalist and Humanitarian

Zusammenfassung auf-deutsch S. 14—18
For English summary see pp. 11—13.

Latvian Publishing Co.
Latvianische Verlags
19 38 8 10

19

B.L

LATGALIAN RESEARCH INSTITUTE — DAS LAT-
GALISCHE FORSCHUNGSINSTITUT
MONOGRAPHS — ABHANDLUNGEN

M. BUKŠS

Francis Kemps

Latgalian Nationalist and Humanitarian
Latgalischer Nationalist und Menschenfreund

For English summary see pp. 11 — 13.

Zusammenfassung auf deutsch S. 14 — 16

Latgalian Publishing Co
Latgalischer Verlag
1 9 6 9

L 90-3
354

Šubī
L
9

LATGAĻU PĒTNĪCEIBAS INSTITUTS
SERIJA A: MONOGRAFIJAS

M. BUKŠS

Francis Kemps

CEINEITŌJS PAR TAUTAS TĪSEIBOM

P/s Latgaļu izdevnīcība
1 9 6 9

149

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTEKA

~~94.14.336~~

0305070482

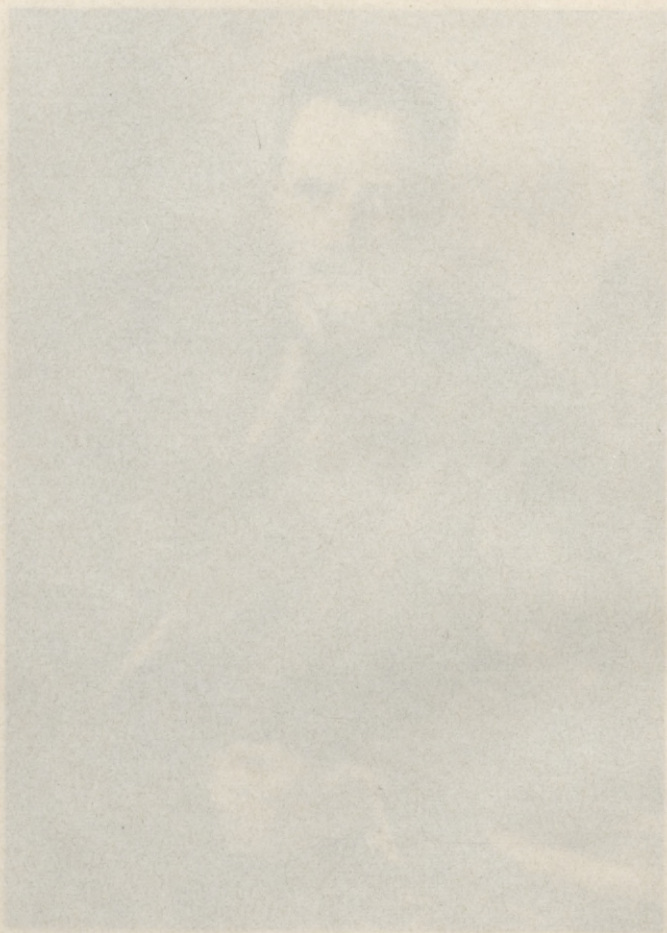
SATURS

Quarta

Francis Kemps.

Mōkslinika Pōvula Glaudāna glezna. Eļļa.

Portrait of...

Messieurs de la Cour de Justice...

SATURS

Contents

Inhaltsangabe

	Lp.
Francis Kemps and the Latgalian renaissance	11
Latgaliens geistiges Erwachen und Francis Kemps	14

Pyrmō daļa

Francis Kemps un latgaļu tautyskō atdzimšona	17
--	----

I

Kulturas un tradiciju saknes	19
--	----

II

Latgaļu tautyskō atdzimšona	26
---------------------------------------	----

1. Latgolā vyss beja cytaidi 26
2. Latgaļu tautyskō iznycynōšona un ceīņa pret tū 29
3. Latgaļu tautyskō atdzimšona Pīterpili 37
4. Latgaļu tautyskais dorbs teik pōrnasts uz dzimtini 46
5. Latgaļu sabīdryskī darbiniki meklej ceļus sadar-
beibai ar baltīšim un gōdoj par Latvijas apvīnōšonu 51

III

Francis Kemps — Ielais Latgolas mīlōtōjs un nacionalōs dryvas calmlauzis	56
---	----

1. Dažas vyspōrejas ziņas 56
2. Dzeives gōjums un darbeiba leidz I pasauļa karam 58
3. I pasauļa kara un revoluciju virpulī 72
4. Kempa darbeiba Latvijas laikā un vojōšonas pi
okupacijom 75

IV

„Gaisma” kai tautas mūdyncōtōja	80
---	----

1. „Gaisma” aust 80
2. Politiskōs idejas „Gaismas” laikā 84
3. Vītejōs politikas sōkumi Latgolā 89
4. „Gaismas” ceptīni 94
 - a) Revolucijas vaicōjums 94
 - b) Zemes vaicōjumi 97

	Lp.
c) Nūdūkļu vaicājumi	98
d) Atteiceibas ar muižinikim	100
e) Sadzeive ar minoritatem	101
f) Volūdas un pōrtautōšonas vaicājumi	102
g) Bazneica, ticeiba un tauta	106
h) Školu vaicājumi	108
i) Dažaidi vaicājumi	109
5. „Gaismas” leidzstrōdniki un laseitōji	111
6. „Gaismas” pretiniki	114
7. „Gaismas” nūdzēsšona	116

V

Pasauleigō inteligence ceļā uz patstōveibu

(Dziņa pēc breiveibas, apgaismeibas un taisneibas storporevoluciju laikā)	124
Sūls uz breiveibu un sūls atpakaļ	124
1. Krivijas politika storporevoluciju laikā un tōs īspaidis uz latgaļu kusteibu	124
2. Latgali turpinoj sadarbeibas meklēšonu un baltīšu informēšonu par Latgolu	127
3. „Jaunas Ziņas” un Latgola tūs apgaismōjumā	132
a) Ceiņa par tautas apgaismeibu	134
b) Goreigōs vērseibas un draudzū vaicājumi	140
b1) Goreigōs vērseibas politika un taisneibas meklēšona pi Vatikana	141
b2) Nakōrteibas draudzēs etc.	143
b3) Atzineiba goreidznikim	146
b4) Goreidzniku ofensiva pret „J. Ziņom” un „J. Z.” polemika ar „Drywu”	148
c) Latgaļu un baltīšu atteiceibas	154
d) Asimilēšonas, pōrtautōšonas un izceļōšonas vaicājumi	155
e) Sabidrskōs dzeives organizēšona	160
f) Tautyskō apziņa, volūdas vaicājumi un tautas izplateiba	164
g) Kolpu un strōdniku vaicājumi	167
h) Dažaidas dzeives parōdeibas „Jaunu Ziņu” dokumentējumā	169
4. „Jaunu Ziņu” vērtējums un jūs nekrologs „Drywā”	172
5. Latgaļu aktivitāte I pasauļa kara sōkumā	175

Ūtrō daļa

	Lp.
Francis Kemps un ceīņa par latgaļu tīseibom	183

VI

Ceīņa par Latgolas tīseibom 1917. godā	185
1. 1917. g. februara (marta) revolucija un demokra- tijas īvesšona Krīvijā	185
2. Vaicōjums par mozūs tautu un apgobolu autonomi- jom un zemes padūmu organizēšona	188
1) Zemes padūmu organizēšona Vydzemē un Kūrzemē	189
2) Latgolas pagaidu zemes padūme	190
3. Voi Latgolas pošvaļdeība meklejama autonomā Lat- vijā, voi īgyustama teīši nu Krīvijās?	190
1) Latgolas tautas komitejas īskoti (Fr. Kempa vērziņš)	191
2) Goreidznīceības īskoti un politika (Fr. Trasuna vērziņš)	196
4. Vysu latgaļu kongresa sasaukšona 1917. goda 26. un 27. apreļi Rēzeknē	198
1) Kongresa sasaukšona un nūrise saskaņā ar Lat- golas pagaidu zemes padūmes ziņōjumu	198
2. Kū eīsti beja sacejuši tī, kas aizgōja nu 1917. g. apreļa kongresa?	200
3) Dažaidu ļaužu replikas par apreļa kongresu	207
5. Vysu apgobolu kongress Reigā un tōļōkōs ceīņas pi Pagaidu vaļdeības	209
6. Latgolas pagaidu zemes padūmes darbeība	213
7. Latgolas tautas komitejas darbeība	215
8. 1917. goda decembra kongress Rēzeknē un Latgolas atdaleīšona nu Vitebskas guberņas	216

VII

Ceīņa par Latgolas tīseibōm Latvijas parlamentūs	221
1. Latgolas pošvaļdeības projekts zemes padūmes laikā	221
2. Latgali ceīņā par Latviju	222
3. Latgolas vaicōjumi Tautas padūmē. Latgolas lītu departaments un Latgolas apgobola pōrvaļde	225
4. Latgolas tīseību vaicōjumi Satvērsmes sapuļcē	234
1) Ļaužu daudz, zemes moz	238
2) Zemes reforma latgaļus pōrvērš par II škiras pilšōnim	241
3) Ceīņa par decentralizātu vaļsts varu un apgobolu pošvaļdeibom	243
4) Satvērsmes sapuļce pret 1917. goda kongresu lāmumim	245

	Lp.
5) Latgaļu volūda teik pileidzynnōta vaļsts volūdai, bet konstitucijā tys nateik uzjimits	250
6) Ceīņa par latgaļu školom un ōrpusškolos izgleiteibu Latgolā	258
7) Ceīņa pret minoritašu protežēšonu uz latgaļu rēkina	265
5. Daži latgaļu vaicōjumi I Saeimā	268
1) Namaitojit latgaļu vēsturiskūs vītu vōrdus un uzvōrdus!	270
2) Daži Bazneicas vaicōjumi — konkordats un sv. Jākuba katedrale	277
3) „Valdeiba ir vairōk gōdōjuse par baltišu īspaidu Latgolā kai par pošas Latgolas vajadzeibom”	283

VIII

Šovinisma invazija Latgolā	288
1. Demokratijas laikā	288
2. Ulmaņa diktaturas laikā	292
3. Šovinisms pret Latgolu okupaciju laikūs	312
1) Pymō boļševiku okupacija	312
2) Vōcu okupācijas laiks	315
3) Šovinisms II boļševiku okupācijas laikā	320

IX

Fr. Kempa personeiba	336
Kemps kai cylvāks, publicists, politikis un tautas audzynnōtōjs	336

X

Kempa dorbi un tūs vērtējums	345
1. Apzynnōšona un studēšona	345
2. Daildorbi	350
1) Dzejūli	350
2) Prozas dorbi — tālōjumi	352
3. Publicistika un runas	355
1) Publicistika	355
2) Runas	357
4. Kempa vēsturiskī dorbi	359
1) „Latgalieši”	360
2) „Latgales likteņi”	362
3) Cyti Kempa vēsturiskī dorbi	364
OLŪTI	366
Personu registers	369
Ilustraciju registers	378
Pamaneitōs klaidas	380

FRANCIS KEMPS AND THE LATGALIAN RENAISSANCE

Latgola has its own long and obscured history. In the middle of the sixteenth century when the Livonian Order disintegrated the Baltic lands were divided between Sweden and Poland-Lithuania. Latgola was then incorporated into the Polish-Lithuanian Union in 1566 marking the beginning of totally different historical developments and influences for western and eastern Latvia. For example, western Latvia became Protestant while eastern Latvia remained Roman Catholic. Furthermore, the former area enjoyed its own special provincial legislation which permitted the use of the local language in both elementary schools and local government while the latter region did not receive special local privileges and its language remained unprotected. Western Latvia, as a result of its better economic conditions and local linguistic privileges in administrative institutions, experienced an extensive national movement in the mid-nineteenth century in the form of a national cultural awakening. On the other hand, eastern Latvia, with far less favorable economic conditions and a lengthy period under Polish control, was reorganized according to Russian laws and consequently did not achieve national consciousness until 1861. In addition in 1865 eastern Latvia, particularly Latgola, suffered a complete suppression of the Latgalian language including the right to use Latin characters. This policy was particularly regressive for the Latgalians because they did not use the writings of western Latvia which used German characters and represented an entirely different literary tradition.

Linguistically the East Latvian tongue is based on the language of the ancient tribe of Latgalians (Lettigalli sive Letti) but the West Latvian tongue is an outgrowth of the language used by the Kurs (Curones, kurši) which subsequently became the language of the Semigallians which itself was greatly influenced by the Finno-Ugric tongue spoken by the Livones. In the course of history each language developed its own literary traditions which have remained to the present time. In the nineteenth century

Protestant western Latvia used the German alphabet (fractura script) while Catholic eastern Latvia used the Latin alphabet. Thus when the Latin alphabet was banned the entire Latgalian literary expression was suppressed. In response the Latgalians laboriously copied the books in long hand as in ancient times.

The Latgalians who earlier had endured polonization now underwent a strictly applied russification — a policy which threatened them with national extermination since the masses had not yet reached a level of national consciousness. In this very dark and seemingly hopeless period appeared the first prominent intellectual and cultural leaders — the torchbearers of the Latgalian renaissance — among whom Francis Kemps (1876 — 1952) ranks as one of the foremost. Kemps was a leading figure in founding Latgalian cultural organizations in both St. Petersburg and Latgola, where upon the repeal of the press ban in 1905 he published the first Latgalian newspaper, **Gaisma** (Light), wrote numerous books and articles, and fought for the use of Latgalian in local schools. He also sought to increase literacy and education among the masses, strove to achieve greater understanding among Latvians by informing western Latvia of the conditions in Latgola, and after the 1917 February Revolution he sought Latgola's separation from Russia with Latgalian cultural and administrative autonomy within Latvia.

During the tsarist period he resisted the dispersal and denationalization of Latgalians throughout the Russian Empire while working for civil rights and the improvement of working conditions for both the urban workers and the rural peasantry. Kemps' reputation as an independent thinker, activist and reformer gained for him an immense popularity among the masses but also resulted in many enemies in various circles, particularly among those with anti-Latgalian sentiments. His antagonists harassed and persecuted him until his death and then smeared his memory with varied falsifications.

Francis Kemps was an incorruptible leader in the struggle for popular rights — a true humanitarian, an out-

standing intellectual. Upon his election to the Latvian Parliament Kemps upheld true democratic principles and in his political career never accepted an office to which he was not duly elected. Displaying a dislike for the machinations of routine politicians, he shunned all political double-dealing — accounting for his relative lack of success as a politician. His true calling was a non-political quest for basic civil liberties, a career in which he displayed his gifted literary ability in poetry and other endeavors, thus adding to an already significant contribution to the Latgalian renaissance.

Kemps was active in the pursuit of rights and liberties not only in the tsarist period but also long after independence in the Parliament where he continued as a spokesman for Latgalian rights, particularly in upholding the Latgalian literary tradition and the use of the language. When a new press ban was instituted under Russian rule in 1949 Kemps' resistance resulted in deportation to Siberia where he died a martyr's death in 1952.

Note: This monograph is the first major extensive work dealing with both the life of Francis Kemps and the period in which he was active. A collection of his works will be published in a forthcoming volume.

Publisher

LATGALIENS GEISTIGES ERWACHEN UND FRANCIS KEMPS

Man kann die Vergangenheit LATGALIENS nicht verstehen, wenn man sie nur aus der Perspektive der Geschichte der baltischen Länder betrachtet. LATGALIEN hat seine eigene Geschichte, und man kann sie lediglich begreifen aus der Sicht latgalischer Ereignisse. Sie ist auch nicht vergleichbar mit der Historie der übrigen Teile Lettlands.

Zur Gestaltung der Vergangenheit Latgaliens haben die verschiedensten Faktoren beigetragen, die nicht immer unter einem »günstigen Stern« gestanden haben. Als in der Mitte des 16. Jahrhunderts die Herrschaft des Deutschen Ordens in Lettland erlosch, gerieten die baltischen Länder, darunter auch LATGALIEN, wieder unter fremde Herrschaft.

LATGALIEN, d. h. der östliche Teil Lettlands, wurde im Jahre 1566 der polnisch-litauischen Union einverleibt, während das westliche Lettland Schweden zugeteilt wurde. Seit diesem Zeitpunkt ist die geschichtliche Entwicklung beider Teile Lettlands sehr verschieden. Beide Teile mußten nunmehr unter gegensätzlichen politischen, religiösen und wirtschaftlichen Aspekten leben.

Das westliche Lettland mußte sich ganz dem lutherianischen Dogma zuwenden. Das östliche Lettland (Latgalien) blieb katholisch.

Im schwedisch beherrschten Lettland sprach man lettisch. Das galt auch für Schulen und Verwaltungen. Die erlaubte Verbreitung der Sprache gönnte dem ganzen Land das Bewußtsein seines lettischen Volkstums, dessen geistiges Erwachen immer mehr an Boden gewann. Darüber hinaus trugen die günstigen wirtschaftlichen Verhältnisse zur Förderung der Gesamtkultur wesentlich bei.

Das östliche Lettland (Latgalien) dagegen hatte nicht so große Chancen individuell zu bleiben. Die Sprache des Volkes war weder geschützt noch begünstigt. In Latgalien löste das russische Reich die polnische Verwaltung ab. Das war für Latgalien verhängnisvoll. Es wurde dem zaristischen Imperium ganz zugesprochen und damit der kompletten Russifizierung ausgeliefert. Das Volk wurde unterjocht und jeder Gedanke an sein nationales

Bewußtsein ist ausgerottet worden. Leibeigenschaft und Frondienst blieben bis 1861 in Kraft. Auch nach der gesetzlichen Abschaffung der menschenunwürdigen Zustände blieb die verkümmerte wirtschaftliche Lage des Landes sehr suspekt. Im Jahre 1865 erging sogar ein Presse-Verbot.

Im Erlaß hieß es: Latgalische Bücher dürfen nicht in lateinischen Buchstaben veröffentlicht werden. Erst im Jahre 1904 wurde dieses Verbot wieder aufgehoben. Die Volkssprache im östlichen Lettland basierte auf der Sprache des altlatgalischen Volksstammes; im westlichen Lettland dagegen auf dem Altkurischen (semgalisch). Jede dieser Sprachen wuchs in eine eigene literarische Form und Geisteshaltung hinein. Ein Unterschied besteht in den beiden Sprachen auch heute noch.

So ist eine sehr erwünschte geistige Vereinigung beider Volksteile zu einem fast unlösbaren Problem geworden.

Obwohl die brutale Russifizierung den Versuch gemacht hat, das latgalische Volk in nationaler, religiöser und kultureller Beziehung zu entkräften, blieb Latgalien sich selbst treu!

Es gab sogar Männer (z. B. Landwirt ANDREAS JŪRDŽS), die schriftstellerisch begabt waren und keine Opfer scheuten, das latgalische Schrifttum zu fördern und zu verbreiten, auch wenn das auf illegalem Weg geschehen mußte.

Auch während der sehr düsteren und rechtlosen Zeit gelang es den Russen nicht, Latgalien geistig, politisch und religiös zu unterjochen. Günstig wirkte sich auf die Trostlosigkeit aus, daß manche Jungen zum akademischen Studium fanden, so daß diese jungen Leute nach ihrem Examen die besten geistigen Kräfte ihrem Vaterland widmen konnten.

Unter diesen wenigen Akademikern steht Francis KEMPS (1876 — 1952) an führender Stelle. Er war die aktivste Kraft beim Zusammenschluß seiner Landsleute in Petrograd und in Latgalien selbst. Ihm allein ist das Erscheinen der allerersten latgalischen Zeitung GAISMA zu verdanken, die periodisch publiziert werden konnte. Danach erschienen von ihm eine ganze Reihe von Schriften, die er selbst verfaßt und herausgegeben hat. Er war auch von dem Gedanken fasziniert, die latgalische Sprache in den Schulen einzuführen und sie durchzusetzen und somit

die Volksbildung zu fördern. Besonders lag ihm am Herzen den nationalen Kontakt mit dem westlichen Lettland, seiner Bevölkerung, auf diesem Wege eine Einsicht in die Verhältnisse und Schwierigkeiten Latgaliens zu ermöglichen und eventuell zu gemeinsamer Arbeit zu bewegen.

Auf der politischen Basis seiner Tätigkeit stand seine Heimat Latgalien mit ihren vielen Problemen immer im Vordergrund.

Schon nach der Revolution im Februar 1917 trat er freiwillig öffentlich auf und beschwor alle, dazu beizutragen, daß Latgalien als autonomes Gebiet mit Selbstverwaltungsrecht von der Regierung Lwow-Kerensky anerkannt werde. Er kämpfte gegen die Auswanderung seiner Landsleute nach Rußland, weil er wußte, daß diese Auswanderung das latgalische Volk sehr dezimiert und national schwächt. Er setzte seine ganze Kraft ein, das nationale Bewußtsein der Arbeiter und Bauern zu wecken, es aufrecht zu erhalten und ihnen in ihrer Heimat bessere Existenzverhältnisse zu sichern.

Seine Persönlichkeit, gepaart mit der Eigeninitiative des Patrioten machten aus Francis Kemps einen Helden, der seinen Gegnern ein Dorn im Auge war. Er wurde verfolgt und gehaßt und nach seinem Tode noch verleumdet.

Er war Humanist, Politiker, Demokrat und Parlamentarier. Er war eine große Persönlichkeit, die kämpfte für seine guten Ideen und deren Erfolg. Nur sein Volk lag ihm am Herzen. Routinierte Politik und Abhängigkeit von etablierten Parteien lehnte er strikt ab. Er suchte immer die Posten für sich aus, auf denen er am meisten für seine Heimat tun konnte.

Seine Verdienste um das nationale Bewußtsein und ein geistiges Erwachen des latgalischen Volkes sind groß. Seine politische Tätigkeit war getragen von außerordentlicher Weitsicht und scharfer Intelligenz auf allen Gebieten.

Nach dem zweiten Weltkrieg wurde Francis Kemps als Vorkämpfer für die Freiheit des latgalischen Volkes 1949 nach Sibirien verschleppt und ist im Jahre 1952 als Freiheitsheld für sein Vaterland gestorben.

Das vorliegende Buch umfaßt seine Persönlichkeit. Es spricht von seiner Liebe zu seinem Volk und seinem Patriotismus.

Eine Auslese seiner vielseitigen Schriften wird in einem eigenen Werk erscheinen.

Der Verleger

PYRMŌ DAĻA

Francis Kemps un latgaļu tautyskō atdzimšona

Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

Faint, illegible text in the upper middle section of the page.

EXHIBIT A

Faint, illegible text in the middle section of the page.

Faint, illegible text in the lower middle section of the page.

Faint, illegible text in the lower section of the page.

Faint, illegible text at the bottom of the page.

200-11-100

I

KULTURAS UN TRADICIJU SAKNES

Tos ir ļūti iracionalas steigas, kas atsevišķu individu saista pi jō dzimtines. Kai kotra jyutu bogōteiba ir īdzymta Dīva dōvona, taipat ari dzimtines mīlesteiba ir seviška Dīva dōvona, ar kuru vysbogōtōk ir apveļteiti tī, kurim ir lamts byut par sovas dzimtines aizstōvim, kurim ir lykts ryupētīs par sovas tautas ļabklōjeibu un nu kurim ir praseits stōvēt nūmūdā par sovas tautas tīseibom.

Šaida idejiska pīnōkuma sajjuta ir rakstureiga vysim tautas darbinīkim nu Dīva žēlesteibas, kas sovu myžu nasavteigi veļtej tautai un tōs vajadzeibom. Taidu idejisku degsmi mes redzim ari pi vīna nu Latgolas lelajim ūzulim — Franča Kempa, kura dzejūli nikod nabeidze saukt un skubynōt:

„Celītēs, brōli, nu mīga un tymsa!
Dzeive pa tymsu ir gryuta.
Verītēs! Gaisma jau ausa, un sauleite
Lobu mums reitu jau syuta. —
Pi dorba tod, brōli, vīns ūtru lai saucam,
Tod atīs mums lobōki godi!“ —

Voi otkon:

„Tāvu zeme, vōrgu zeme,
Kō tu guli tymsumā?
Celīs! Tovas dryvas, pļovas
Sābri kōjom samyna!
Tāvu zeme, paplēt acis! —
Celīs! Sovus dālus sauc!
Verīs, cik vēļ dorba priškā
Un cik tōļ jau sveši ļauds!“

Šamōs Franča Kempa vōrsmōs ir vysa atmūdas laika trauksmaineiba leidz ar nasalaužamū grybu dzeitīs pēc gaismas, lautzīs pēc breiveibas un ceineitis par tautas tīseibom.

Tagad tys vyss jau seņ ir pagōjis. Ir izskanējuši kvā-

lojūši saukli, ir pīdzeivōta pyrmō breiveibas romantika un pīradzāta ryugtō šōs breiveibas sagraušona. Tikkū ikūpti dōrzi tyka sabrodōti, tai ka jī napaspēja sovīm audzynōtōjim pasnēgt pat pyrmūs zīdus. Tikai ērškēžu vaiņuki natyka pataupeiti nivīnam tautas darbinīkam, seviški augšmy-nātūs dzejūļu autoram Kempam, kas burtiski myra mūcekļa nōvē.

Tagad mes otkon stōvim tōs pošas situācijas prīškā, kaidā atsaroda myusu pyrmī tautas darbinīki, tikai mes asam cytā laikā un atsarūnam daudz gryutōkūs apstōklūs. Taipat kai tūreiz, ari mes tagad varim nūsavērt ar sōpem, kai „tautas dryvu un pļovas samyn“ gon sveši noglōtī zōboki, gon ari sovas zemes lūcekli, dēļ kurim tautai nav lobōka vōrda kai „tymīs zōboki“.

Voi tauta spēs kaut kod vēļreiz pasaceļt nu tōs beztīseibas, kaidā tei tagad ir nūspīsta, voi tei spēs apszynōt sevi un sevi saglobōt, voi tai Dīvs syuteis „nūgrymušūs piļu cālōjus un aizmygušūs princešu mūdynōtōjus“, tī ir vaicōjumi, kuri nastōv myusu spākūs, lai uz tim atbyldātu. Par nōkūtni navar atbīdēt nivīns.

Bet voi mes pazeistam sovu pagōtni? Voi mums ir pareizi priķstoti par tim laikim, kod myusu tautas dryvā tyka izceineitas lelas ceiņas? Voi mums ir pazeistami tī ļaudis, kas ir nasavteigi strōdōjuši tautas dryvā, zīdōdami tai pat sovas dzeiveibas? Nā, tys vyss ir izbōlējis un klivis „naaktuals“.

Mums palaikam pat vyspōri nav vīgli saprūtams, ka mums ir bejuši sovi tautas darbinīki, sovi tautas audzynōtōji, sovi mūdynōtōji un skubynōtōji. Ka jī ir ceinejušīs par kaut kaidu pasauli, kura lūcekli patīseibā asam ari mes, tys mums ir palicis kaut kai pavysam naskaidrys. Daudzim vairs pat nav saprūtams, kas tys vyspōri ir par pasauli, par kuru te ir runa. Kaida šō pasaulā nūzeime un vēртеiba? Ar kaidim skaitlim un kaidom datamašynom tū var mēreit? Kū nu tō var parōdeit kai realitati, kas jytami varātu nūsastōt sūplōk ar tom zemem un tū pasauli, kurs mums pošlaik dūd iztyku, ēртеibas un pylda myusu kabatas? Tī ir vaicōjumi, kas dominej sarunōs vysur tur, kur tauta ir zaudējuse saknes ar sovu pagōtni.

Un kū dzimtinē uz tū var atbīdēt? Tamā realūs vēртеibu skalā, kur mes jū gribim nūvītōt, tur jai nav vītas.

Tur jai nav kō rōdeit. Vysmoz jai nav nikō taida, ar kū jei uz mums, „vysu redzējušim bēglim“, varātu imponēt.

Bet jai ir kaut kas pavysam cyts, kaut kas pavysam nanūzeimeigs un kautreigs kai mōtes glōsts dēļ bārna. Jai ir tys gora pyurs, kurā ir myusu kultura, kurā ir myusu seņču tradicijas un myusu atmiņu šyupuļs.

Pasoki, brōleit, kur syltōka saule?

Kur pučēites skaistōkas zīd?

Kur sirsneibas vairōk, kur meilōki vōrdi? —

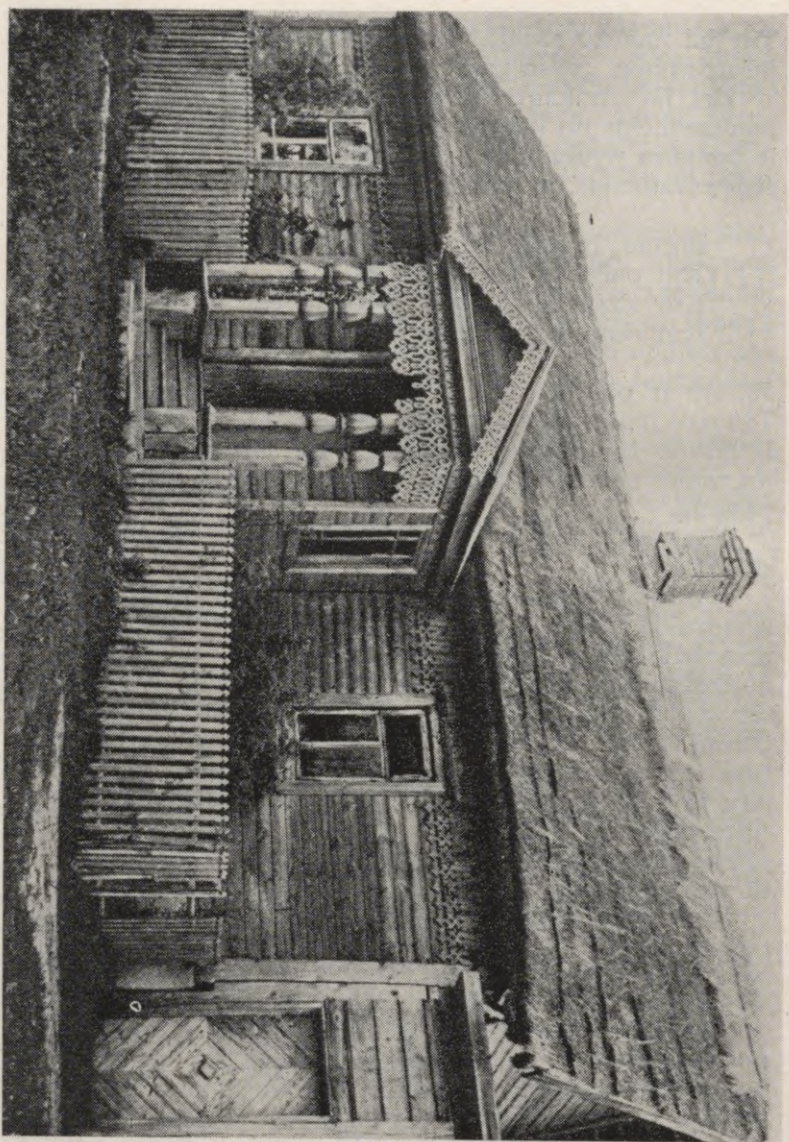
Kur osorom ryugtuma nav?

Jā, tys ir pasauls, kas ir atrūnams tikai dzimtines klēpī. Tys nav materialūs vērtēibu pasauls, tys ir ideju pasauls. Dzimtine tū nūvēlej mums montōjumā, lai mes svešajōs zemēs naaizītu zudumā, palykdami tukši bez sova gora pasaula.

Bet kaidis tod ir myusu gora pasauls? Uz kō tys bolstōs?

Asūt svešumā, mums vēļ vairōk kai kaut kod ir jōbyut skaidreibā par tū, uz kō bolstōs atseviška individa atteiceiba pret dzimtini un nu kō sastōv atseviškas etnografiskas vīneibas goreigō struktura. Voi tei ir aizpildeita tikai ar tukšim sauklim un teoretiskim vōrdim par dzimtini un patriotismu, voi ari aiz vysa tō stōv dziļas un dzeivas sovas kultura un sovu tradiciju saknes? Obi gadejumi vīnleidzeigi nav, un atbiļde te ir vīneigi taida: par eistim sovas dzimtines dālim un meitom ir tikai tī, kam ir dzeivas un stypras saknes sovā dzimtinē: sovā volūdā, kulturā, tradicijōs. Tai tū prosa dzimtine, un tai tū rōda zynōtne.

Lai mes byutu stypri sovas zemes ļaudis, kas apszynoj sevi, mums ir vajadzeigs spāks, kaidu spēj dūt tikai sova tauta ar sovu pagōtni. Tautas pagōtne ir spāka olūts. Tymā ir salīti navīn tautas svīdru un ašņa plyudi, bet tur ir vysa tautas pīredze un tautas dzeives gudreiba. Nu šō tautas pagōtnes olūta ikvīns var pasmeļt sev spāku, taipat kai pōsoku miļži īgyva spāku, sasaskarūt ar zemi. Tautas pagōtnē ir ari myusu dzeives un myusu ideju simboli (kūpejas īrašas, svātiki, dzeives pīdarumi, ceļtnīceiba utt.). Šī tautas kultura un tradiciju simboli, savīnoj tagadni ar pagōtni un pagōtni ar nōkūtni. Taidā veidā pagōtne dūd spāku

Latgāļu sēta Ludzas apriņķī, Zvergzdīnes pagostā, Putānu ciņā, celta 1912. godā

Latgaļu sātas vārti, celti 1886. gadā Kōrsovas pogosta Ūģļovas cīmā

un rōda ceļu nōkūtnei. Na par veļti, pīm., vysā pasaulī teik atzeits, ka leli veiri ari nu sovim kopim voda sabīdryskōs strōvas, īdvāsnoj ceīņas un dūd ticeību jaunom uzvarom.

Sovas tautas pagōtnes pazeišona vad ari uz sevis atzeišonu. Jo cylvākim sovu pagōtnes vērteību tryukst, jī vīgli palik par sevis nūlīdzējim un pīsaslādz pi tim, kam ir sova pagōtne. Vysi kulturalōs sabīdreibas lūcekli atzeist un pazeist sovu pagōtni, un mīļoj tū. Ar tū jī mīļoj ari sovu izaceļšonas vītu, sovu dzymtū styuri, sovu dzymtū apgobolu.

Un otkon modernō zynōtne prosa, ka, audzinojūt mīlesteību uz dzimtini, šai dzimtinei ir jōbyut konkretai. Tei navar byut nikaidis teoretisks voi abstrakts jēdzīņs. Tod dzimtine kļyust par tukšu vōrdu. Eistō, konkretō dzimtine ir tei vīta, kur cylvāks ir pīdzimis un izaudzis.

Austrīšim ir skaisti atteisteits jēdzīņs „Heimat“ (dzimtine), un jūs lelais filologs Albins Leskis 1959. g. vaļsts karūga svineibōs beja sacejis: „Mes asam nu dažaidim apgobolim — nu Vīnes, Tiroles, Stairas utt., mes kotrys dzeivojam dažaidōs sovas dzimtines saisteibōs, un jo styprōkas šōs saisteibas ir, jo vairōk tamōs ir izsaceita sova apgobola vēsture un kultura, jo lobōk tys dēļ mums vysim“ (A. Lesky: Gesammelte Schriften, 659. lp.).

Ari mums ir jōsoka taipat. Jo vairōk mes kaut kū saglobojam nu iznycynojamōs Latgolas, jo lobōk tys dēļ vysim, bet jo seviški tys lobōk dēļ mums pošim, kas taču asam un palīkam daļa nu sovas dzimtines.

Bet kam ir sova dzimtine un sova pagōtne, tam ir ari sova kultura. Ceīņa par sovas kulturas pazeišonu, saglobōšonu un tōs eventualu tōļōku atteisteišonu ir kotras kulturalas sabīdreibas pazeime. Humoristi mādz saceit, ka tikai mūlim naasūt ni seņču, ni dzimtines, ni ari sovas pagōtnes. Tōdēļ ari jim naasūt nikaidu pīnōkumu, ni respekta pret kaidu kulturu. Ar eistim kulturas cylvākim un patriotim tys tūmār ir cytaidi. Jī runoj par sovas tautyskōs sejas saglobōšonu, par sova ceļa īšonu un sovu nōkūtnei.

Skeptiki te mādz saceit, ka mums nikaidas nōkūtnes naasūt. Tōpēc tys gudrōkais asūt: asimilētīs pi laika un pazust svešūs yudiņūs. Bet voi jim tūmār byus piļneiga taisneiba?

Lai veramēs uz lītom bez sapnim un iluzijom, bet ari

bez skepse un rezignācijas! Skepse ir paralizejūša. Tei nadūd dzeiveibas, tei nadūd aizrauteibas, tei nadūd ari drūsmes. Patiseibā kotra skepse un rezignacija nav vairōk nikas, kai tikai mozdūšeiba, nautjēmeiba un pīdavom vēl krītna porcija egoisma. Bet sabīdryskūs vaicōjumūs ir vajadzeigs idealisms, aizrauteiba un dedzeiba. Ir vajadzeiga idejiskūs vēteibu atzeišona. Un tam, kas dzeivoj ideju pasaulī, tam nivīns navar atjimt ni jō dzimtines, ni jō volūdas, ni ari jō pagōtnes. Tam nivīns navar aizlīgt ari jō ceļa uz sovu nōkūtni. Jo kam ir pagōtne, kam ir kultura, kam ir sovas tradicijas un sovs gora pasaulš, tam ir ari sova nōkūtne.

Trymda mums ir vyslobōk atvāruse acis un parōdejuse, kas mums tyvs un dōrgs (prūtams, pyrmā kōrtā tim, kam vyspōri ir kaut kas dōrgs, atskaitūt jō poša eksistenci). Dōrgumu maklātōji trymdā, t. i., myusu lobōkī gori un dūmōtōji ir nōkuši pi pōrlīceibas, ka mums nu sovas pagōtnes ir jōizceļ vyss tys, kas myus varātu sildeit, irūsynōt un paskubynōt. Un dūmōjūt par šū uzdavumu, maņ līkās, ka nikas tō lobōk navarātu veikt, kai taišni latgaļu atmūdas laika parōdeišona, kura centrā ir stōvējuši Francis Kempis, Fr. Trasuns, P. Smeļters, brōli Skryndas, J. Turkopuļš uc.

Latgaļu atmūda ir ideju pasaulš. Tur ir skaistas dūmas, tur ir lela degsme, un tur ir ivēreibas cīneiga nasavteiba. Saucīni pēc gora gaismas, tautas tīseibom un vysaida veida patstōveibas ir lela gora gataveibas pazeime. Tei prosa pēc sevis atzeišonas, tei prosa pēc leidzvērteibas parōdeišonas un cyta tīseibu respektēšonas. Tōs ir augstas vēteibas, kas cytu tautu gora pasaulī nav ni lobōkas, ni skaistōkas kai i myusu dzimtinē. Tōpēc myusu svātōkais pīnōkums ir pazeit myusu dzimtines lelōkūs patriotus, pazeit drūšsirdeigūs ceineitōjus un tōlredzeigūs dūmōtōjus, storp kurim gūda pylna vīta pīsanōk Frančam Kempam.

Vēl vacōs myusu dzimtines kulture un tradiciju saknes nav myrušas. Tōs dūs jaunas atlasēs nōkušajōs paudzēs!

Stokholmā 1966. g. decembrī.

II

LATGAĻU TAUTYSKŌ ATDZIMŠONA

1.

Latgolā vyss beja cytaidi.

Latgolas pagōtni navar skaidrōt, ni ari saprast, izejūt nu pōrejūs Baltijas zemu vēstures. Latgolai godu symtim ir bejuse sova pagōtne un sova vēsture, un tū var saprast, tikai izejūt nu pošas Latgolas vēstures nūtykumu gaitas. Bet pagōtne ir par moz pēteita, lai uz tū varātu atsasaukt kai uz vysim pazeistamu nūtykumu rāmi. Tōpēc palaikam ir jōlitoj negativō metode un jōskaidroj, kō Latgolā nabeja, saleidzynojuť ar Baltijas provinci — resp. tradicionalū Latvijas vēsturi, kuru caurmāra laseitōjs pazeist daudz lobōk kai Latgolas vēsturi.

Tōpēc ari, runojūt par latgaļu tautyskū atdzimšonu, kas nūtyka pavysam cytā laikā un cytaidūs apstōkļūs kai pōrejā Latvijā, ir jōnūrōda uz tim apstōklim, kas šū atškireibu padora skaidrōku.

Myusu pagōtnes vyltōtōji mādz saceit, ka Latgola un pōrejūs Baltijas provinces atsarodušas zam cara Krīvijas, un tōdēļ vēsture bejuse kūpeja. Bet tys ir lels pagōtnes vyltōjums. Un prūti: Baltijas provinces — Vydzeme un Kūrzeme atsaroda gon zam Krīvijas (nu 1710. g. leidz I pasaulā karam), bet šymōs provinciēs vaļdeja pēc vītejim Baltijas provinci lykumim, kur caur vōcu muižnīceibas un goreidz-nīceibas barjeru krīvu vaļdeiba pi tautas nimos natyka klōt. Tauta lītōja sovu volūdu pogostu pošvaļdeibōs, zamōkajōs tisōs un tautskolōs. Ši apstōkli pēc dzimtnīceibas atceļšonas (1818—1819) paleidzēja strauji atsateisteit tautyskajai kusteibai Baltijas provinciēs. Ceineidamīs ar vōcu muižnīceibu par sovom tīseibom un sabīdryskū īspaidu, pyrmī Baltijas guberņu izgleitōtī latvīši (kai Kr. Valdemars, K. Biezbārdis, J. Sprogis etc.) lyugtiņ lyudzēs pēc krīvu īspaida pastyprynošonas Baltijā. Tū jī varēja mīreigi dareit, jo, koleidz krīvi tyka leidz tautai, lai tū pōrkrīvōtu, jīm paprišku beja jōsalauž vōcu muižnīceibas barjera. Baltijā šei ceiņa vylkōs nu 60-tajim leidz 90-tajim godim, un

krīvi pi eistas vītejūs īdzeivōtōju pōrtautōšonas nīmoz naty-
ka klōt. Vīteji īdzeivōtōji pa tū laiku pōrdzeivōja tautyskōs
atmūdas perīodu, tautyskō romantysma laīkmatu un beīdzūt
pīdzeivōja jaunū strōvu ar stypru socialysma vīlīni.

Tai tys vyss nūsarysynōja Vydzemes un Kūrzymes gu-
berņōs, kurom beja pavysam cytaīdi apstōkli un cytaīda
vēsture kai Latgolai.

Latgola leīdz ar Leitovu, pēc īkļaušonas Krīvijā (1772
resp. 1795), tyka īskaīteīta Krīvyjas sastōvā un pakļauta
Krīvyjas lykumīm. Nīkaīdi vīteji provīņču lykumī nī Latgo-
lai, nī Leitovai natyka dūti, un sakarā ar tū vītejōs volūdas
lītōšona navarēja turpynōtīs nī školōs (par cik taidas vys-
pōri beja), nī pogostūs, nī tīsōs. Dzīmtnīceības atceļšona te
nūtyka vasalus 40 godus vālōk kai Baltījas provīņcēs — tai-
tod 1861. g. Vaļsts školu dybynōšona sōcēs tīkai pēc dzīmt-
nīceības atceļšonas (1865 un vālōk), un šymōs školōs pat
bārnu prīvatōs, sovstarpejōs sarunas sovā volūdā beja aiz-
līgtas. Mozōs nakrīvu tautas „Zīmeļrītumu“ apgobolā,
storp kurom beja ari latgali, beja pakļautas galeīgai pōrkri-
vōšonai. Un šei pōrtautōšona tyka izvasta vysīm leīdzeklīm.

Kai soka: nalaīme naīt vīna, un ari tautai nalaīmes rei-
zem bryuk vērsā ar kotru jaunū vēsturyskū nūtykumu. Tai
tys beja ari Latgolai.

Kod 1863. g. nūtyka pūļu un leīšu sasaceļšona preļ krī-
vu jyugu, šymā ceīņā pēc breīveības (kū vēsturēs īr parosts
saukt vīnkōrši par „dumpī“) tyka īrauta ari Latgola. Un laī
gon Latgolai ar pūļu vaīcōjumīm nabeja nīkaīda teīša sa-
kara, tūmār krīvu vaļdeība, īzmontōdama namīra apstōkļus,
īvede pastyprynōtu pōrtautōšonu Leitovā un Latgolā.

Ar 1865. godu Latgolā sōcēs drukas aizlīguma laīki.
Vēļ leīdz 1871. godam Gustavs Manteīfelš Reīgā un Tērba-
tā, kur nīkaīdu drukas aizlīgumu nabeja nīkod, drukōja
sovas „Inflantu zemes laīka grōmotas“. Bet 1871. g. jam ty-
ka ar personeīgu rokstu aizlīgts „īzdūt leītiskas grōmotas ar
pūļu burtīm“.

Kas tōs par „leītyskom grōmotom“, tys te nabeja svo-
reīgi. Manteīfelš beja jurīsts, un jys saprota, kū jam aiz-
līdze. Taipat jurīsti beja kai Vītebskas gubernas vaļdē, tai
ari generalgubernaturā Vīļņā, kurai Latgola īzgleīteības un
kulturas vaīcōjumūs beja pakļauta, un vysī jī zynōja, kas

teik aizlīgts, kaut gon jim nabeja eista vārda, kai tōs grōmotas saukt.

Līta tei, ka latgali nu vacim laikim nese leidza ari latvišu nūsaukumu. Tai iznōce, ka latviši beja Inflantijā un latviši ari Baltijas guberņos. Bet jim volūda nabeja vīna. Baltijas latvišu volūdu vēstures olūtūs palai kam sauce par „livonice“ voi „curonice“, Inflantijas latvišu — par „lotavice“ voi ari „język inflantsko lotewski“. In flantijas latvišu volūda beja vacō latgaļu volūda, kas pa godu symtim beja īgyvuse bazneicas volūdas tradīcijas ar dīzgon radzamu goreīgōs literaturas un laiceiga — praktiska satura grōmotu krōjumu.

Vacō latgaļu volūda beja klivuse par literaru volūdu. Latgolā, un tū vajadzēja aizlīgt. Kai tū saukt, tys vaļdeibas īstōdem nabeja svoreīgi, jo vyss nūtyka administratīvā kōrtā un vysi aizlīguma izvedēji labi prota atškērt latgaļu grōmotas nu baltišu grōmotom. Ari aizlīguma tōļōkō vēsture rōda, ka terminologijas skaidreibai voi naskaidreibai nikaidas nūzeimes te nav bejis.

Bet terminologijas naskaidreibai sova cyta veida lūma ir bejuse pat vasalu godu symtu uz prišku. Terminologijas naskaidreiba, kai saukt latgaļu runu, ir padarejuse myglainus un staipomus 1917. goda apreļa kongresa lāmumus (kai, pīm., „latvišu volūdas gramatika latgališim“ etc.) un ari vēsturiskūs pōrskotu raksteišonu.

Vēļ tagad godōs sastapt taidus jucekļus kai „1865. godā latvišim tyka īvasts drukas aizlīgums“, — „latviši nadreikstēja drukōt grōmotu“, — „īsasōce drukōtūs latvišu grōmotu vojōšona“ utt. Taidi jucekli teišam ir vajadzeigi tikai pagōtnes aizmyglōšonai. Latvišim nikod drukas aizlīguma nav bejis. Latvišu grōmotas nikod nav bejis līgts ni drukōt, ni izplateit, un par tūs lītōšonu nikod strōpes nav bejušas paradzātas. Vysi aizlīgumi un vojōšonas ir bejušas vārstas tikai pret latgaļu grōmotom. Un šei malnō nakts taidod pīdar tikai latgaļu vēsturei.

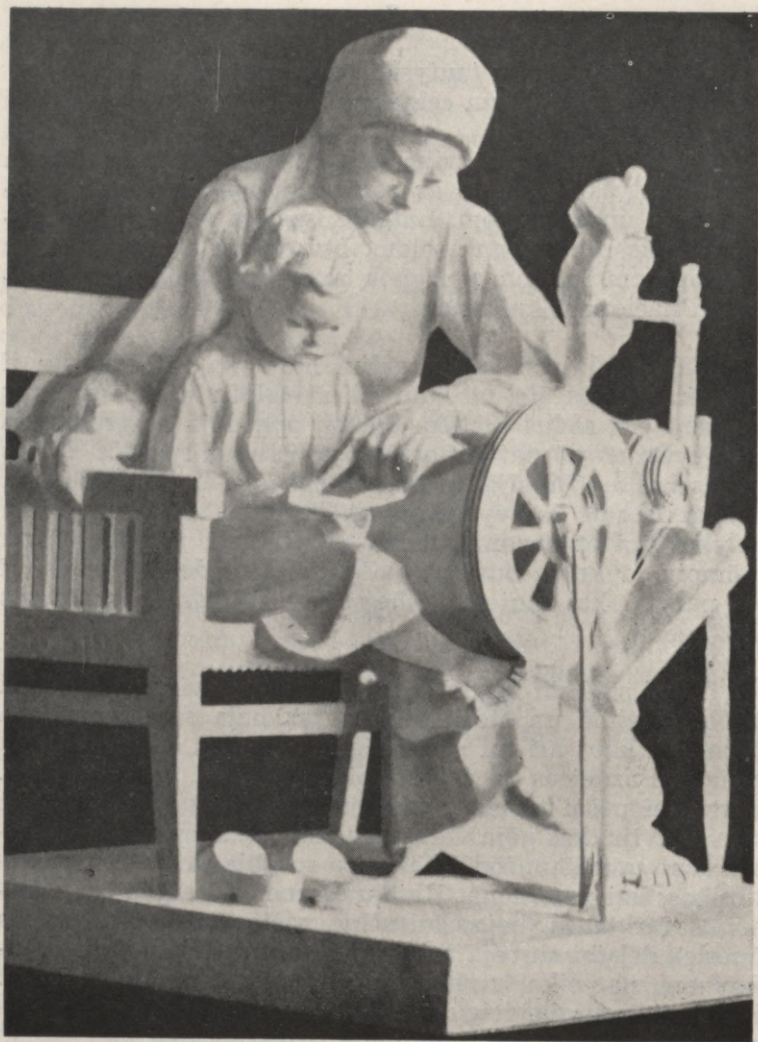
Latgaļu tautyskō iznycynōšona un ceīņa pret tū

Taitod taišni tymā laikā, kod Baltijas guberņos nūtyka kupla tautyskō atmūda ar sovom školom, avīzem, organizacijom un grōmotom, Latgolā īsastōja smogs pōrtautōšonas laiks bez sovom školom, bez sovom grōmotom, bez vysmozōkom īspējom veicynōt tautas izgleiteibu, atteisteibu un nacionalū kulturu.

Baltijas latvīši par latgalim nasalyka ni zinis, un jī pat pērsta napacēle, lai kaut kai atvīglōtu latgaļu gryutūs laikus. Leiši sovus tautišus šai tai apgōdōja ar grōmotom nu Pryusijas un pat Amerikas, pūli sovus spaidūs asūšūs tautas brōļus Galicijā un cytur apgōdōja ar pūļu rokstim, vīneiģi latgali kai vysvairōk apkryudeitī bōrini beja un palyka vīni ar sovom bādom. „Jo latgali nagrib pījimt grōmotu ar krīvu burtim, kai pavēlej vaļdeiba, tod lai jī ari pazyud kai tauteiba!“ beja Kr. Valdemara sprīdums 1882. godā.

Tikai sātā un bazneicā latgaļš nabeja vīns. Sātā, sovā kuplajā saimē un storp sābrim jys beja sovā tautā, un bazneicā, kaut ari nu svešinīka mutēs, jys dzērdēja sovu volūdu. Bazneicas un tautas intereses tymā laikā sakryta. Bazneicai pošai tūreiz vajadzēja aizsorgōt pret agresivū pravoslaviju, kas gōja vērsā ar vysu vaļsts aparata smogumu aizmugurē, un tōdēļ bazneica sorgōja tautu nu pareizticeibas, kai varādama. Katōļu Bazneica Latgolā beja saauguse ar tautu, beja, kai soka, nacionalizējusēs, un šos īmesles dēļ tei stōvēja ari par latgaļu nacionalajom vajadzēibom, par cik tōs nabeja atvītojamās ar pūļu kulturu. Kaut kaidu masveideiģu pōrpūļōšonu bazneicai tūmār pōrmest navar, kaut ari izjāmumi ir bejuši vysaidi.

Kai šymā latgaļu tautyskōs iznycynōšonas laikā, kas pazeistams ar nūsaukumu — **drukās aizlīguma laikmats** (1865—1904), tauta tūmār sevi saglobōja? Šys vaicōjums nav atbyldams ar vīnu vōrdu, tur ir daudz faktoru.

Mōtes „škola pi rateņa“.

Swata Maria Motie Dīwa
 J' swatays Jezups Tyudzit' por
 Mams, grecinikim tagat un ikszan
 standies numerszonas myusu Amen
 3 Fay byus pagudynots
 Jexus Maria un Jezups

28
 Adorate eston paeunytā
 Ap spiliu way bar nu kaysze
 nemi.
 Dites vānūs way spitus butayn to
 taysz nād vīna way rōayron mote
 kypes rēperēytōs notras in vīna poss
 sēa gōyft n rēnēyftis un ōziywtā
 ay jaurna mote prōvau sēygnī sēapē
 yōvōvise bisnu notras jēs nēay labo

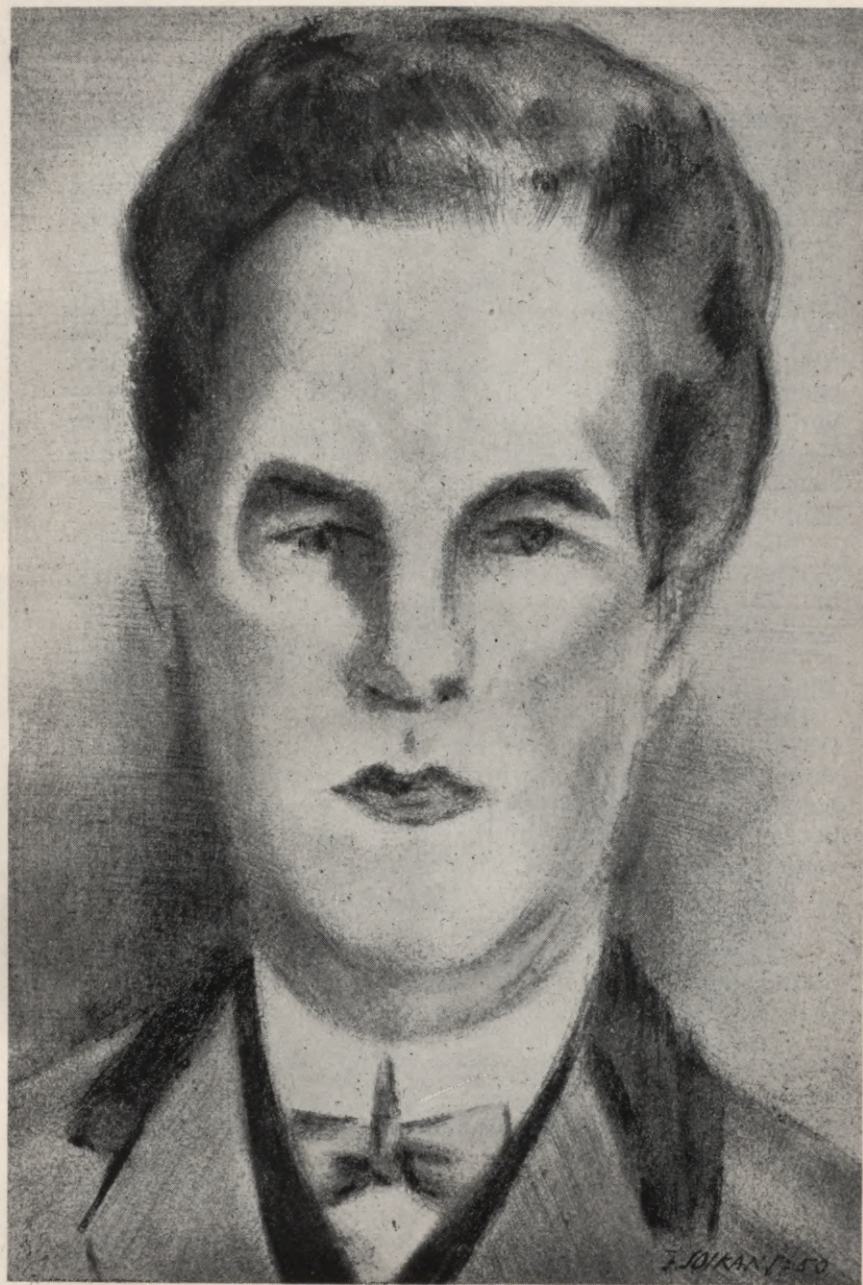
Ar rūku „drukōtōs“ grōmotas.

Pyrmais un lelais faktors beja — latgaļu volūdas litōšona bazneicā. Tys beja ļūti svoreigs apstōklis, jo tys cylvāku pavadeja nu bērneibas leids kopam. Tys tautā uzturēja dzēivu sovas volūdas litōšonas tradīciju un tautai deve poščīnu. Tys nikas, ka šū volūdu vojōja vaļsts vara, bet Dīvs tū turēja sovā aizgōdeibā. Tōdēļ tei turējōs tikpat stypri, cik turējōs poša Bazneica. Un Bazneica turējōs stypri.

Tam, kū mōceja krīvu školōs, lels īspaidis uz tautu nabeja. Šōs zineibas beja nīceigas, un nikō radikala tōs pagrīzt navarēja. Gimines un bazneicas īspaidis beja lelōks par školā īspaidu. Ikvīnam latgaļu bārnān pyrmā kōrtā vajadzēja prast laseit sovu lyugšonu grōmotu un katechismu. Dēļ tō apmōceibas nūtyka sātā. Tei beja „škola pi rateņa“. Te mōte voi vacōkī brōli un mōsas apmōceja mozōkūs „skaiteit grōmotā“. Kur šaidas apmōceibas nasaveice sātā, tur bārnī tyka syuteiti pi kaidas veiksmēigōkas „ciotkas“, kas šū mōkslu bārnim īdresēja, kai nōkās. Beja ari apkōrt ceļojuši školōtōji (sauce par „škoļnīkim“, „direktorkom“ utt.), kas par nalelu atleidzeibu mōceja bārnus. Vysu šaidu apmōceibu sekmes, prūtams, beja atkareigas nu gadejuma uz gadejumu. Bet taidas tradīcijas Latgolā beja pastōvējušas vysmoz 100 godu; un tōs vylkōs leids apmāram 1920. godam. Šū gaismas stareņu drukas aizlīgums salauzt navarēja.

Vysa apmōceiba nūtyka nu lyugšonu grōmotom. Tōs pamazam nūsālītōja. Jaunas dabōt beja ļūti gryuši, bet kontrabandas ceļā vīnu ūtru taipat dabōja. (Uzjēmeigi tērgōtōji un vālōk ari daži sovas tautas goreidznīki taidas drukōja ōrzemēs — Sōmijā voi Pryusijā). Cytaidi — nūlītētūs grōmotu vītā stōjōs ar rūku raksteitōs grōmotas. Ļauds pōrraksteja grōmotas ar drukōtim burtim kai kodeksu laikūs pyrms drukas mōkslas atrasšonas. Izavedōja pat vasala amatnīceibas nūzare — grōmotu lōpeitōji, pōrraksteitōji un sējēji. Saprūtams, vyss vīnā personā.

Ceiņai pret gora tymsu šymā laikā pasacēle na vīns tautas dzīsminīks un grōmatnīks. Bet kai lelōkī gori te ir mynami — izgleitōtais Pīters Miglinīks 1850—1883 (jō mōsu bārnī beja Fr. Kemps un Nikodems Rancāns) un autodidakts Andryvs Jūrdžs (1845—1925). Ar gigantisku spēku jī lauzēs pēc gora gaismas, ceinejōs par tautas tīseibom

Pēteris Migliniķis

Mōksliniķa Jura Soikana zīmējums sausā tušā.

un ceptēs apgōdēt tautu ar „drukōtū vōrdu“, kaut ari drukōjums te beja tikai ar personeigu rūku.

Latgolā dzeivojūši cyttautiši, seviški pūļu muižiniki ir ari gribējuši šū tū lobu dareit apspīstōs tautas kulturas dryvā, bet jūs rūkas beja saisteitas taipat kai i goreidznīceibai. Vyss, kū jī Latgolas lobā varēja dareit, beja tikai latgaļu kulturas dokumentacija, vōcūt folkloru, aprokstūt vītas un irāšas utt. Šaidu dorbu atļōve ari krīvu īstōdes, tikai publikācijas nadreikstēja byut dēļ tautas. Šaidā dorbā leli nūpalni pīdar jau mynātajam Gustavam Manteifeļam, Celinai Platerei, Stefānijai Uļanovskai, Vladislavam Veryho, bet it seviški leišu profesoram Edvardam Volteram, kas tymā laikā strōdēja Pīterpilī un abraukōja Latgolu, vōkdams tautas dzīsmes (izdūtas 1890. g.).

Cyttautišu paraugs myusu tautas dryvā skubynōja ari pyrmūs latgaļu goreidznīkus dūt kaut kū tautas apgaismeibai. Tai smogō drukas aizlīguma laikā, eisi pyrms godu symtu maiņas tautas dryvā ir davušis vairōki latgaļu goreidznīki kai, pīm., Aleksandrs Platpīrs (1860—1922), Jōns Višņevskis (1861—1914), Andryvs Kantiniks (1876—1912), Seimaņs Tukišs (1876—1903), Pōvuls Tukišs (1876—1919), Ontōns Puncuļs (1867—1919), Mikeļs Dukaļskis (1871—1944) utt. Jūs nūpalni gon nav pōrōk leli. Jī nav bejuši jaunu ideju nesēji un tautas kusteibu īdzeivynōtōji, bet kai ceļa sagatavōtōjim ari jim ir bejuse samārā lela nūzeime, jo vysi jī ir stōvējuši par latgaļu rokstu vajadzeibu un ari kaut kū davuši myusu goreigajai rakstnīceibai, kaut ari drukōšonas vaicōjums stypri īsavylka.

Vairōk mērkteiceigu tautas skubynōšonu uz apgaismeibu pagōjušō godu symta devenđasmytajūs godūs (tairtod arvīn vēļ drukas aizlīguma laikā) izvede Fr. Trasuns un Pīters Smeļters.

Smeļters izgōja ar leidumu leidēja un calmu lauzēja sauklim, kas beja tyvu tautas atmūdas kusteibai, un Fr. Trasuns meklēja ceļus, kai apīt drukas aizlīgumu, dūdūt latgalim rokstus baltiski, bet ar latiņu burtim. Šymā nūlyukā jys izdeve baltisku kalendaru un mēginōja īdabōt baltiskus rokstus Latgolā, bet tautā pīkriššonas nabeja. Jam sovu pasōkumu vajadzēja izbeigt kai naizadavušu eksperimentu.

Lobōki panōkumi kai Trasunam beja Smeļteram ar

Andryvs Jūrdžs

Mōkslinika Kurpinika skulptura.

sovu „Tautas dzišmu, pōsoku un meikļu vōceleiti“, kuru jys izdeve 1899. g. ar dažim baltišu komentārim (lai grōmotu varātu cenzēt Reigā). Smeltera myuža dorbs palyka pi folkloras vōkšonas, koleidz Fr. Trasuns, Nikodems Rancāns, K. Skrynda un pulks jaunu laiceigu spēku — Fr. Kempis, O. Skrynda, J. Kindzuļs un cyti igryma arvīn vairōk teišajā tautas mūdynōšonas dorbā. Jī dybynōja pyrmū latgaļu bīdreibu Pīterpilī 1902. g., organizēja sareikōjumus, kola plānus par sovom školom, sovom grōmotom, avīzem, žurnālim utt.

Kai jī kurs tūs mērkus un dorbu saprota un kai jī kurais dūmōja par tūs atrysynōšonu, tū redzēsīm vālōk. Tagad mes varim tikai konstatēt, ka tautas mūdynōšonas dorbs beja sōcīs un ka tys dreiz vīn pījēme arvīn konkretōkas formas. Tautas atmūda sōcēs inteligencē, tei lauzēs uz tautu, lai tū aizrautu leidza. Bet šys process beja gryuts un na vīnmār dorba dareitōjim pateiceigs.

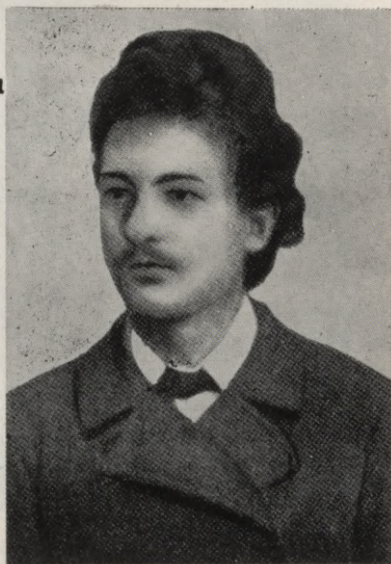
Tautas
dzišmu, posoku, meikļu un parunu
Woceleite.

Sakrojīs
P. Smelters.

Rigā, 1899.
Dabujama case „Katoļu Māju Kalendars“ indēwju.
(Adress pōdejo gada kalendāri.)

Vōceleite

P. Smelters jauneklā godūs

Latgaļu tautskō atdzimšona Pīterpilī

Sakarā ar ryupniceibas atteisteibu Pīterpilī daudzi latgali tur peļneja sev maizi un iztyku. Cik daudz tur ap godu symtu maiņu beja īceļojuši, tō nivīns eisti nazyna, bet leidz I pasauļa karam ir skaiteits ap 50—60 tyukstūšu. Tei ir lela tautas masa. Bet tei beja naorganizāta, naapzynnōta. Vīneigais pulcēšonōs veids — pi paziņom un svāt-dīnom pi bazneicom.

Pyrmōs tautyskōs bīdreibas rassōnōs 1902. g. — vīn-olga, kai tū sauce — beja lels sūls uz prišku. Kai inicia-tori šōs b-bas dybynōšonai ir bejuši Fr. Kemps, N. Rancāns, Fr. Trasuns, K. Skrynda, F. Cyukōrs, J. Jurkāns, J. Kangars un E. Rudzeits. Pi b-bas praktyskōs nūorganizē-šonas golvonī dareitōji ir bejuši N. Rancāns, Fr. Kemps un F. Cyukōrs. Obi pādeji ir gōjuši ari pi gubernatora Dra-čevska. Bīdreibas darbeiba: kora nūorganizēšona, teatra

Latv. Mus. Bīdr. (Sīnajs 1904.)

Wokors tryucīgom skolnicom par labu

1. Pārskats par darbu

1. „Pasasteidze” Smirkla gēdys wīnū aktā
Personas:	{	Zūsāns, iridnis ... kgs. Mikls Kwiderys
		Elilowa, Zūsāna draugs ... Bondarewskis
		Magdolna ... jēte Bzezihska
		Stopāns, ničas sergs kgs. Laitans

Nuteik Zūsāna mōjā

2. „Pādeji diwi nībli” Komēdija wīnā ēēlini.

Personas:	{	Konstāns, djecevs ... kgs. Kemps
		Andrius, dēnsčēiks — Trasuns

3. Dzeiwos bīdes „Latwija” ar
kga O Skrindus deklamariju

Belgōs, dancešōtu leidz 3st nakti

Sareikōjuma programa

„Pīterpīls latwīšu muzy-
kalō bīdreiba“ — taidis be-
ja nūsaukums pyrmajai lat-
gaļu organizacijai. Drukas
aizlīguma laikā beja atļauts
nūsadorbōt tikai ar folklo-
ru, un tōpēc taidis ari nū-
saukums. Bet patīseibā
bīdreiba nūsadorbōja pa-
vysam ar cytaida veida
„muzyku“.

*Latgaļu aktīru pulcēšs 1907. godā.
Stōv nu kreisōs F. Logins, Fr. Kemps, O. Skrynda, Bondarevskis,
Al. Trasuns un O. Laizāns. Vydā sēd Nagle, Višnevska, Gailāne un
Bžezinska. Priškā O. Rubyns un J. Kindzuļs*

gobolu istudēšona un vokoru reikōšona, prikslasejumu nūturēšona, bibliotekas īreikōšona, skolānu atbaļsteišona ar leidzeklim utt. Bīdreibā ir satecējuši vysaida veida pasōkumi, un tur ir bejis īvārojams tautyskō dorba centrys.

Kai vīns nu lelajīm tautyskō dorba vaicōjumim ir bejis — atrysynōt problemu par latgaļu literaturas turpmōkū eksisteņci. Drukas aizlīgums šū literaturu faktiski beja gondreiž pōrtraucis. Vysmoz jaunu grōmotu rassōnōs beja tik neikuļojūša, ka, nasaverūt uz vacajom tradicijom, latgaļu literarō volūda beja sastynguse. Kū ar tū dareit nōkūtnē? Voi turpynōt literaturu, voi iztikt ar baltīšu rokstim? Dūmas dalejōs. Beja ļaudis, kas stōvēja par pōrišo-

nu uz baltīšu rokstim. Te pirmā vītā beja Fr. Trasuns. Jys pat izmēģinōja rūku apgōdōt tautu ar baltīšu rokstim, bet, kai jau īpriķš mynāts, cīte piļneigu naveiksmi, tai ka vālōk ari pats pōrgōja uz latgaļu rakstnīceibas kultivēšonu. Bet jō pavālō nūsastōšona latgaļu pusē šymā laikā ir bejuse tikai par bremzejūšu faktoru straujōkai latgalisma atteisteibai.

Nik. Rancāns kai školu kapelans Pīterpilī 1898. godā

Fr. Trasuns ap 1900. godu

Nu sōkta gola našaubeigi par latgaļu rokstu vajadzēibu ir stōvējuši Fr. Kemps, N. Rancāns un cyti. Un tys ir piļneigi oplomi, kai tū palaikam ir paudis A. Švābe un cyti, ka, tikai pasateicūt Kempam, byutu rodusēs latgaļu rokstu atdzimšona. Patīseibā latgaļu rokstu atdzimšona ir bejuse tik plaša tautas līta, ka Fr. Kemps, Nikodems Rancāns un cyti beja tikai golvonī šōs kusteibas vadeitōji, bet dareitōju beja daudz vairōk, un vēl vairōk beja simpatizā-tōju. Tei nav najaušeiba, ka vēl pyrms drukas aizlīguma atceļšonas, 1903. godā sōcēs latgaļu ortografijas apsprīdes un raksteibas principu pijimšona, kas 1907. godā beidzēs

ar plašom apspriedem Pīterpilī un Rēzeknē un kuru rezultātā tyka nūlamts „**Atzeit Latgalijas dialektu par literaturas volūdu**“. Šō lāmuma pījimšonā ir pīsavinōjis ari Fr. Trasuns. Ortografijas sapuļcēs bez Fr. Trasuna nu radzamōkim darbinīkim vēļ ir pīsadalejuši N. Rancāns, Fr. Kemps, O. Skrynda, P. Smeļters, J. Veļkme, P. Tukišs, K. Skrynda, P. Dzeņs un daudz cytu.

Pēc ortografijas principu pījimšonas Ontōns Skrynda sastōdeja atteiceigu latgaļu gramatiku krīvu volūdā. Tū tod litōja navīn latgali sovom vajadzeibom pi dažaidu rokstu sacerēšonas, bet tū litōja ari Pīterpilš Goreigajā seminārā, kas beja kaidreizejō Latgolas seminara (nu Krōslovas) turpynōjums un kur ap godu symtu maiņu otkon beja īvasta „Inflantijas latvišu volūda“.

Runojūt par ortografiju, mes chronologiski asam pagōjuši sacyn tam lelajam nūtykumam, kas atvēre slyužas vysai latgaļu tautyskōs atmūdas straumei. Šys nūtykums ir **drukas aizlīguma atceļšona 1904. godā.**

Ar drukas aizlīguma atceļšonu rodōs priķšnūsacejumi sova drukōtō vōrda kūpšonai. Bet kas pyrmais uzajims atbiļdeibu un tversīs pi orkla vacainē? Kas uzajims atbiļdeibu kai par veiksmem tai naveiksmem? Voi tauta ir sagatavōta dēļ pymō nūpītnōkō sovstarpejōs sasazynōšonas leidzekļa — avīzes? Tī beja leli vaicōjumi! Te beja vajadzēigi vysī ispējamī spāki, lai šūs vaicōjumus atrysynōtu. Bet Fr. Trasuns tymā laikā svōrstejōs! Aiz jō taipat ari pōrejō goreidznīceiba. Trasuna negativō stōja ir patykuse baltīšim, un jī taipat ir sprīduši, ka latgalim sovu avīžu navajag. Bet jī konkreti tūmār šymā vaicōjumā nasamai-seja pēc principa „lai vitebskiši poši paleidz sev“.

Taidā veidā jau ap drukas aizlīguma beigu pūsmu un eisi pēc tō atceļšonas ir storp latgalim pastōvējuši divi jyutami nūvērzīni: vīns goreidznīceibas, kuram beja lels spāks un vara kai organizatoriski, tai ari materiali, ūtrys — laiceigōs inteligeņces nūvērzīņš, kuram beja gon dažī stypri spāka veiri, bet kuram nabeja vēļ ni stypras materialōs baze, ni ari organizātas aizmugures. Tōdēļ laiceigō inteligeņce varēja kaut kū nūzeimeigu pasōkt tikai sadarreibā ar goreidznīceibu voi vysmoz strōdēt tur un tik ilgi, koleidz goreidznīceiba beja neitrāla.

DAUGAWA

LATWYSKAJS

1912

KALENDARS

godam.

Ostutajs goda-gòjums.

Sarakstejis Fr. Kempa.

Izdewe Sabidriba „Konzums“ pi Reigas Lauksaimniecibas Central Bidribas.

Wyss kalendars „Daugawa“ atsarun pordušonā pi
A. Zwanitaja Leiwonu mistā st. Ливенгофъ,
Витебскои губ.

G A I S M A

„PYRMA LATGALIŠU AWIZE“

№ 1. Swastdin, 27. Nowembri. 1905.

„Gaisma“ izraksti mokesi:
par 1 godu 3 rub.
„ 6 „ 16 „
Wiss Nr. 5 kop.

Redakcijas adrese: G. Nerēdņeva,
Man. Maizpēdnieku Nr. 8, 2. st. 13.

Redaktors pirms katra diena no 11.
lejti 2 stunda pēc pusdi.

„Gaismas“ pirmais numers.

kai angloji ir plinietis, uz zemes teikis syutis bez mokas del paruga, lai liuds pasazest ar jaunū awizū. Urtis poraža numers tūs nūdrūkots mōzēkū skaitū ar byus dabojams par nauđu (5 kap. wiss numers). Urtu numerū waris dabot tur pat, kur syotom arī pirmū; pi baznīckungim, pogostū kantoris un pi gromatū pordewejim.

Urtis un arī trešais numers jau tiks syutis pa poētū tīkai tīm, kurī pazarakstīs uz wyar godu wuj uz nos-godu.
Kam 3 rubli pasārōdis par lelu nauđu del awizes, tam war ītrikt sasulikt diwejsjū-trejsjū un wīnuwtū izrakstī awizū. Kū wairōk byus skaitlōjū, tū lōboku un lēleka wares myusu awize izaugt. Kū wairōk Redakcija wares mokost sojm lējstrōdnīckim par wīnu rokstīm, tū lōboki, zjynōm, byus tū rokstī.
Redakcija lyudis wyus, kas mok spōlū turēt, lai rokstū an syuta sowus rokstus „Gaismai“. Tagad, cōkam kōks „Gaisma“ arōks wīnu reizi nedēli. Mes dōmōjam, ka myusu Latwīši patures itū pīmu myusu wolādā laik-roksta un palejēds „Gaismai“ izti diw reizes un wairōk reizes nedēli.

„Gaisma“, jauna latwyska awize (gazeta) sōks izti decembra mēnest 1905 g.

Ar pīsyūtōnā pa postu mōkoss:
par 1 godu . . . 3 rub.
„ 6 „ . . . 2 „
Wiss numers . . 5 kop.

Tim, kurī gods-moksa atsyūtūts agrok par jaunū 1905 godu, tīs r. nowembra un decembra mēnēšk, tīm „Gaisma“ tīs syutis par tīm diwejm mēnēšk bez dōmekas un godū laikū skaitlīs nu 1. janwaria 1906 g. lejti 1 janw. 1907 g.
Tōdel Redakcija lyudis pasazest ar nauđu syūtōnā.

Redakcijas adrese:
C. Nerēdņeva, Man. Maizpēdnieku Nr. 8, 2. st. 13
Pezakropi rāzetu „Gaisma“ fpanys Resnany.
Syūtū nauđu, wājag skaidrī pīrēksti so wā adresi, uz kuru awize wājag pīrēkstinā. Wājag apyēktū:
Posta stāciji, pogostū, cīmu, wōrdū, pawōrdi, lōwra nōwōstē zerpis, dēw fānāsijū.

Tōdel, ka pi mums postu-stāciji ir nūdaudz un ar pogostū (kantori) dāfām ir dīgōn tūli, tad Redakcija padōmēs īr: uz wina clywōkū wōrdū izrakstī wairōk ēkzemplārus. Tys clywōkū war lēwōkēt pec awizes un lādaltū jā tīm, kurī pasarākōjūtū.

Redaktors: Izdewejis Fr. Kempa.

Gaisma austi

Broti-Latwīši! Mums gaisma aust. Celīns nu tīmās mīkū, paplētīt aca un wērtēt, kas mīkōj. Waci irodumi, wāsa kōrība jau gōlās; waci mīrki, kurī myusu apyēktū, jau krejt ir zalta brēwībi, kai syūs zaltie, wāz ar spēdī par myusu sātom, tejrāmim un plōwōm.
Zemīnēs mes bejam tīkai apyēkti un wōrdōnōtū zemīnē, bejam tīkai durbā lōboki, kurus apyēktū un sam kōjīm myusu wēpi, kamū bejā spēds. Bet tagad mes esam brēwī clywōki. Wysygrokōs mōndestis ir mōtōri izlōdņōjō mūsu brēwībi. Tagad mums ir atlikti izlōdņōjō mūsu brēwībi, brēwās spāpōtes un wōstōnōs, brēwī clywōka persona.
Tādā ir-wēlās nī myusu tīwī, nī waci-tīwī nauwā wēp reidējē. Mylōu cīlts, myusu mōta Latwīšu tautā, sāmēnā, kā senīkē, syntim gēdū atpōkāt, bejā lōwōm ar nāwōnā, kas tū kōnē, kas tū lōbē wērtēt. Sēnēni synti godū atpōkāt myusu Latwīšu tautā bejā brēwī, kā mēdā pūnys; brēwī atpōdējō sowus tejrōm, gōnējā lōpū, brēwī gōjā medībā un zwejojā azarū. Septini synti godū atpōkāt pi mums atgōjā swēlīnki, atgōjā brōnōti ar īrōcīm un apkōlōti dzēlā swēlōckim, atgōjā un pājēme myusu brēwībi, pājēme myusu tejrōm, mēdā, azarū, pājēme wyus, ku wārējā pājēmt, jo myusu azarū, pājēme nabejā taidu īrōcū, nabejā dzēlā brōnōti, jī-nāpējā pretim-wōstōm un palyka par-wērtē tīkū Wōcū kolpim, palyka par „senīkū“. Apmōnōti myusu dāimōnū Kōjgas lēdē Ludzi, nu Pēlowas rōbūlm lejti pōstū Dāwōgawī, Wōcī-kungī apyēktū Latwīšus-zemīnēs; mīrōjēja stjyras pīlēs, cēle bogotas mūlās un palyka wēl stjyrōki, wēl bogotōki, bet mes, Latwīši, wēl wōjōki un nabogōki. Dīmō-nēktī atnī-wōstōm mes kolpōjim bīgīm swēlōckim. Pus-dzēwja pus-myruše myusu tautā bārjō sowus kungus un pate aizmēras par sowu brēwībi.
Pa tū lāiku, kad clytas tautas glējojās un gōjā pi gaismas, pa tū lāiku, kad clytas cīlts glējojā styprās, bogotas un pōlējā slawī, mes latwīši zjynōjam tīk par kungu reju un lādāra, nādrēkstōjam atstōw sowus tūmas apkōwōkōtus atstōbas un pōswert, kas pasaukē dūras.
Tī bejā bīrējēji tīmēbas un spēdū lāki! Mē nawaram par jīm nāpīmēt, nawaram uz jīm nāpawēt, jo clytū nāsprāssim tōs brēwības, kura mums atgōjās.
Wārēdams uz tīm sēnōjīm wōrēm lādās, kad Latwīši bejā salēdžjynōts ar durbā-lōpū, kad kungū jī pēre, kowa bez wysādās balēs, kad jī pōrōwōjā un wārēdajōjū tū, kad jīne nu jō wyus mōta, atstōdams tīk plykū mūn un dōwēli, — wōrdōmīs uz tū, kō syntim godū izcēlās myusu nabaga tautā, mes mēlēm sēw spēku, smēlēm drōsmū un swēlētū un sūcīm. Kad mes syntim godū wōrēgātū nāwō gāstjynōjam kōwas dēwētas wōlōdas, nāpawōdņōjam sowū Latwīšu wōrdū, — tad mes mēndējam, bet dēwōsīm, mē ar mums dzjōwōs myusu Latwīšu tautas gēdū un slawēt.
Gōn jās esam cīwōti dū wōrēgātī, gōn jās cīwōti kolpōjōki. Lāikū jās arī esam, Latwīšim, zīmēt mēlās kolpa dēwōs, atstōt clytu tautu clyt un swētī; amū Latwīšū, clytu tautu lādējās, amū clywōkū, brēwjam clywōkōm lēlōrēm!
Bet padlōmējtī, brōli, wōj mēs wyu cīwōjim sowū Latwīšu wōrdū, wōj myusu stjōrā nauw taudū, kurī lādās ar-wāsa-wēdā atōjōja un atnēmtu sowu mōtū wōlōdū?
„Ak ir gōn! Daudē ir taidu latwīši, kurī dzjōwōtī tīkōti kōpōkōti“, dzjōwōtī gudrōbi par sowim pīrēkīm lōwōm ar mōtōm, wōdēm zlatātes sowū tawū un dōwēt, izslēdē sowū lōwōm un mōtū.
Kō mēs tā dzjōm ar taidim nāwōm dējōjam Latwīšū? Wōj tā spīlōmōm gēdū jīm swēlōckim.

aknīnī? Nā, mes nādrēkstām tō durbī. Mēs paznēgim jīm sowū nōdrēdōtū rīku mē zācīm. Brōli, nāwōlōmōjūt un grīwēts atpōkāt pi kōwas tautā; lōwīj sūwīnīktī īr jysus nāwōlātū nu gōw cēlu un pāsī par jūm smōjāt. Apwōlōmūt un grīwēs pi sōwā dzjyātī gankurs atpōkāt!

Kad mums nabaga wōrdū brēwības, kad myusu nāsklījā par clywōkim, kad latwīši wārēdā dzjōwōjās tīmū un nabogu clywōkū, tad myusu tautā glējojā dālī, myusu īntelīgēnē, aizskāwējās sowū wōlōdā un bogū nu jō nāwōrdāma, kai mē īnterēs lēgys wōj sīlīmās kura pi jīm bejā mōtā.

Nāspārota kāmū! Wōj tad latwīši cīlts īr kama taura, wōj tad latwīši īr kōbi fānāmī, kurī bejās dīnas gaismas. Wōj tad tīs īr kōm, ka mes esam tīmūt un nabogī? Lēdōks kams lai īr tīn, kas mums atjēme un tagad atpūn wyusu mōtu un sūcīm ar mōtū, kas mums atjēme ar sowom nūdrōjōnōm gaismā. Mes syntim godū ar sowom nūdrōjōnōm rōkēm, ar sowim swēlīras amū kōrōjōjū myusu kungus, Wōcījus un Pālūs, syntim godū amū nāwētī sowus durbā slawīs uz kungū mōtām un pālū.

Kad mes tagad esam nabogī un tīmūt, tad tīs tīk caur tū, ka ar myusu lōwōm glējojā mōtīnī, ar myusu mōtu augu lūbim bagatība.
— Kams lai byus tīm, kurī myusu wōrdōjōjā un gēdū mōzā Latwīšu tautai, ka wōrdgāma nāwemyu, ka tēcītē gryūtās lāikus un sagādājā zalta brēwībi!

Wysaugstokais Manifests.

Ar Dīwā Zēlētību Mes, Nīkōlajs Urtais.
Wysus Kriwījis Keizars un Patswālīnīs, Pūlājs cārā Samjās lēl-sīngētis
m t t.

Slyndjōm wysīm myusu urtīgōm pawāstōkīnē Ar dīkām sūmēm pīkļījā Myusu sārī nāwētī, pīrēgōjīt uz dābū aprīku spāzīm, kur zemīnē dōwā wārās-durbūt pīrētū wērtōlētū mōlōs. Nīkōlajs sowalīgā pōwtarītī nāwar lūpīt pālāzāna un pōwtarītā mē Mums cīwōlāt un kara wērtōlētī pāwēlēt, wysīlīm lēpīklīm nūpītīm un pīrētāktī nāwōrtās, atpōwētī wānīgēnē.
— Zemīnū wōjwēlētās īr tīwāt Myusu sīrdē un nāwēt tīk jysus bez wōrtīs. Wārās-durbūt un mōzōmīm nāpārājīt zemīnē sūwōkū lōbōktī un Dīwōnētī wār atnēt dābū lōdas un nōlōzēt.

Wānīgēnē clyt ar zemīnē lādējōnōm īr mīra un lēkōns cēl, ar Mēs wysūw sūnījām par Wyusu wyslōkū rīpēsēmās, pāwōdņōm zemīnē dzjōwēs sūwōkī.
Padējā lādū nu Mams bejā pīwōdētē sūwōktī un stōdēt Mams pīrētī zīnāt par tīm lēdēlōm, kuras wārētī tīwēt pīrētī zemīnīm par lōbū.

Mēs lōs lēs īzawērdōmīs Mes nāpīrēdēt:
1) lēpērōkōns mōkū nu bejām mōwōlēt, wādēt un kōrētī zemīnīs pāwōdņōm nu wyusā janwaria 1905 gōdā uz jūm nu pīrētā jyswār 1907 gōdā lēt mōlū pāwysānēt mōkū.

2) Dāt Zemīnē Zema Nīkōlajs Kōpū, nāpōrtīgōm zemīnīs sūwtē pālōjēt pi lēs sūwtē pālōstōnōm cārā pāwōm, pāwōdēt sūtē tā Hōkū dzjōwōnē un esātājī wyelōkū lōkpusē jī atwōdāmōm mōlās īzēlōmās. Par sūtē lēs īzēlōkōm nu Mams īr lōdētē sūwōkās pāwōlēt.

Mēs esam pāwērtōjūt, ka ar kōpēm Myusu un Kriwā-zemē lōwōtū īzēlētū wējū durbīm, wyus, kurī byus brēwī sūwōktī cytu myusu pāwōrtīgōm mōzā ar mē zemīnīm, īzēdēs gōdātī, ar palykām nāpāzēmām zemīnū wārtōlōkētī, ar wēlētām īzēlōmām zemīnū.

„Gaismas“ pirmais numers

Un patīseībā arī jōkonstatej, ka tautyskajā dryvā vysmoz pyrmajūs pōrs godūs pēc drukas aizliguma atceļšonas goreidznīceiba ir bejuse neitrāla voi neitrāli labvēleiga. Taidā veidā Fr. Kemps ar tyvōkajim dūmu bīdrim kai Ontōnu Skryndu, Donotu Dyuri, Ignatu Niperi, Kazimeri Greižu un cytim vyspyrms izdeve savu latgaliskū „Daugovas“ kalendari (izgōja nu 1905. — 1914. g.) un pēc tam avīzi „Gaisma“ (1905. — 1906. g.), kas kulturvēsturyski beja ōrkōrteigi lels nūtykums vysā latgaļu dzeivē.

Seikōk par šōs avīzes nūzeimi un byuteibu byus jōrunoj cytā vitā. Te dažūs vōrdūs var konstatēt tikai tū, ka šei avīze ir ōrkōrteigi spraiga, dzeiva un aktuāla. Tagad tei ir eista zalta bedre, kod kaidis grib īpasazeit ar tō laika dzeivi un šōs dzeives ryugtajom problemom. Voi nu tōs beja školu, bazneicas, zemes voi volūdas problemas, voi tī beja maizes, izceļōšonas, amatnīceibas voi cytaidi eksistences vaicōjumi — „Gaisma“ tūs apgaismōja kai ar zibini. Ar vīnkōršu, tautysku volūdu un tautai pīmārōtu stilu avīze beja efekteiga un īspaideiga. Bet goreidznīceibai tei dreiz

SĀKLA

LATWIŠU-KATOLIŅU AVĪZE.

Numera mokaņj 5 kap.

„Sāklu“ izrakstīt mokaņj:

par 1 godu	3 rub. — kap.
— 1/2 —	1 — 75 —
uz 3 mēnešu	1 — —
— 1 mēnesim	— 25 —

Redakcijas adrese: C. Herceps
5prr., Maats Macrepensas,
n. 9, m. 6.
Kerzay H. Pannay

N° 6.

Sastdin, 25. Martā.

1906.

Apšludynoņums:

N° 7 „Sākias“ uz ītwēn pēc Leldines. Wyim teidratrodokom, abomentim un laeņojno „Sākias“ jos redakcija weļej nu wysas sirds ļaņigi sagadēt Leldines un lyudz wysus latwišus izplatīt „Sāklu“ storp pazeļtamim un syuti uz jos red. rokstus nu wysajdokus cytus gwidēnos.

Pyupollu swadine.

Isku nu pyupollu swadines un da polas Leldines mysu katoliu baznicā nuteļ daudz Diwa lyuglona, ceremoniju, procesaju, ļaļķ kurus mes apgoļojom ab muku mysu Pestētoja, Kunga J. Krysta.

Itos wysas lyuglona ir cik smukā, cik jos mudyno, ayda cywaka sirdi un izroda gļetamo un augstumu myļu katoliu paznicā, ka es atrunu par wyadzigu teškadrynot ejās itos lyuglona, ļaļ latwiš lobok jos saprut, ļaļ atidami uz baznicu

psalmi, swiaces uz oltars naidag, bet jos ir apdzagtas uz ayda trejs-styurs.

Pēc awkura nūdzidota psalma wins gu kleriku apdzē wim swiaci

Swiacu dzeslona zejnoj apostolus, kuri radzadam, ka K. J. Krystus tyka rukos ļeļda, pa moziem wysai ju pamete un pōdi pasatēpas. Swiacu dzeslona zejnoj arī un tos Dawida keniņa psalmus, kurymōs ir runa ab mukom K. J. Krysta.

Ku Dawids runoja psalmus, tys wysas izspildejas, todēl dzeslona swiacu zejnoj arī uzpildējumu Dawida psalmu ab muku Kunga J. Krysta.

Ka wysas swiaces ļaw apzinasas un wina win palik uz wersa trejs-styura, tulaj ju aiznas kleriks aļe oltars.

Pēcok par nagaru strieļeiti, ka gōc klauzdynot, otkon iznas, pastota uz trejs-styura un apdzē. Swiace itej zejnoj K. J. Krystu. Nezlona jos aļe oltars — zejnoj nowi Pestētoja, a utmeklona jos atpakaļ pirmo mūsu celtnas nu myrnyom K. J. Krysta.

Klauzdysoļona pirmu tu ļaļķ, kajda apņeme wysus,

Leļas sastidnos Diwa lyuglona socas nu pasweteļjona guntis, kura zejnoj K. J. Krystu celtnas nu myrnyom. Pēcok swetejas leļas swiaces, ļaļ sauca ma leldines swiace jej arī pirmu mums K. J. Krystu.

lyma pat dīnā nuteļ pasweteļjona yudena del sakramenta Sw. Krysta. Senags laikos pogoņi beja krystejti tik win leļā sastidnē. Pēc wysa Diwa lyuglona socas porsweteļjona wyadzoku ediniu del rozagawēlona.

Wai porpūļoslona, wai portriwezlona.

Cartuz „Sākias“ sumerā samu izmēņija, ka mōcklona tiribal latwiku barnu palu wulduļ nastnas leļu lobumu. Šudin par liti liti es pastozitib ku waprak.

Pyrmyga imēlis, kodēl latwiku barnim nastnas lobuma ticibas stuzikona un mōcklona — polu wulduļa — ir tyš, ka latwika barni tos wulduļa labe nanuprut un todēl ticibas liti wysol palik naspagasmoti.

Ke latwiku barni nanuprut ticibas swēle wulduļa

Avīze „Sākla“

sōka napatikt. Tei nabeja goreidznīceibas pasōkums, tei vacajim, mīgainajim laikim beja par radikalū. Pats Kemps „asūt nanūryudzis ols“, kas vysas spuņdes syt ōrā. Bez tam 1906. godā beja jōsasagatavoj uz Krīvijas Dūmes vēlēšonom. Iniciativa te navarēja palikt laiceigōs inteligeņces rūkōs, un goreidznīceiba sōka reikōtīs.

Kaida na tur beja formalō īmesle, kuras dēļ goreidznīceiba īsōka karu pret „Gaismu“, tys šudiņ nav svoreigi, jo, kod ir jōsōc kū apkarōt, īmesles arvīn atsarūn, bet golvo-nais ir tys, ka kars pret „Gaismu“ tyka īsōkts 1906. goda janvarī un goreidznīceiba šū avīzi sagrōve. Avīzei tryuka spāka izturēt boikotu, un „Gaismai“ beja jōapdzīst.

Kod nu šei „bezdīveigō avīze“, par kaidu tei beja nūmalnōta, beja apstōjuse, tod N. Rancāns izdeve eisti gorei-gu avīzi „Sākla“ (1906). Bet tei nabeja tei, kuru goreidznīceiba un pyrmā kōrtā Fr. Trasuns beja īcerējis; ari šū avīzi goreidznīceiba naatbalšteja, un taidā veidā ceļš beja breivis trešajai latgaļu avīzei „Auseklis“, kuru izdeve Fr. Trasuns (1906—1907).

Trasuna avīze beja pōrōka par N. Rancāna avīzi, tei beja pīteikūši mārōna un ari pīteikūši kritiska pret vysim vaicōjumim. Bet „Gaismas“ līmiņa tei nasasnēdze ni volūdas svaiguma ziņā, ni ari idejiskō spraiguma ziņā. „Auseklis“ nūmyra aiz dabeigō naspāka; taidis beja pyrmūs avīžu karuseļs.

Teik palaikam vaicōts: voi latgalim sova prese vaja-dzeiga? Taidis vaicōjums, prūtams, ir namotivāts, jo nivīnam navar vaicōt, voi ir vajadzeigs, ka jys eksistej. Kotra individa eksisteņce ir jō dabeigō tīseiba, ari tautas atdzim-šona ir jōs dabeigō tīseiba. Nivīnam nu tim, kas strōdōja tautas dryvā, nikam un nikaidi nūrēkini nav jōnūdūd par tū, ka jī ir strōdōjuši pi tautas mūdynōšonas dorba. Kai kulturas dorba pionerim, seviški vēļ naatolgōtō dorba dareitōjim, jim vīnmār un vysur pīsanōk gūds un pateiceiba nu jūs tautas nōkušajom paaudzem.

Latgaļu tautyskais dorbs teik pōrnasts uz dzimtini.

Lai gon Pīterpils beja tys centrys, kur īceļojuši latgali otrōk varēja īt uz prišku, kur vairōk beja izgleitōtūs tautišu un vōrda breiveiba beja lelōka kai apspīstajā provinciē Latgolā, tūmār vyss tautyskais dorbs ari Pīterpilī tyka veikts tai, lai tō īdarbeiba golvonā kōrtā svārtūs uz dzimtini. Dzimtine beja vysu pyuļu gola mērkis, un dorba augļus varēja vērtēt tikai pēc panōkumim dzimtinē.

Bet dzimtine vēl beja vacajā tymšā un myglā teita. Atdzimšona gōja uz prišku ļūti lēni, un daudzas slyktas parōdeibas, kai, pīmāram, dzeršona un ļaužu tymsums, nabēja vīgli pōrgrūzomas. Ari jau ogrōk pasōktōs pōrtautōšonas gōja uz prišku sovu ceļu. Kō krīvu valdeiba ogrōk naspēja paveikt ar vysim spaidim, tys tagad, ap 1905. goda revolucijas laiku un pēc tam sōka vēltis uz prišku pats nu sevis. Revolucionarōs idejas sōka saisteit strōdnikus kai Pīterpilī, tai dzimtinē. Ļauds sōka vairōk laseit vysaidas krīvu avīzes un pīsasyukt krīvu gora. Turpretim tī, kas gribēja pīdarēt pi augstōkassabīdreibas, tī bez kaut kaidim spaidim klīva par „pūlim“ (cik nu tys labi pasadeve), tai-pat kai baltīši sovā laikā masveideigi klīva par „vōcīšim“. Taida jau ir tei parostō lītu gaita, ka kotrys „mozōkais“ grib kļūt par „lelōkū“ naatkareigi nu tō, voi tam ir kaida jāga, voi nav. Latgaļu volūda beja prosta, nikur naatzeita tai-pat kai šudiņ, un smolkī ļaudis ceņtēs lītōt smolkōkas volūdas. Ar tū tautā nūtyka zynoma veida sevis aizalģšona.

Bet tautas atdzimšonas darbinīki taidas parōdeibas ceņtēs nūvērst. Jī skubynōja uz sevis atzeišonu un audzynōja tautai poščīnu. Tū varēja panōkt ar sovom avīzem, grōmotom un publiskim sareikōjumim, dēļ kurim „pīterpiliši“ uz godu desmitem beja īsōkuši skaistu tradīciju, un prūti: jī īvede par parodumu, ka kotrā draudzē, pogostā voi centrā tyka reikōti pošdarbeibas vokori ar korim, dzīs-mem un teatrim. Ļauds te pasavēre jim pīmārōtu programu un pēc tam varēja ari pādoncōt. Tys stypri cēle sadzeives kulturu. Ari dažaidas izstōdes deve jaunās pīredzes un

īrūsynōjumus (pīm., vīna grandioza lauksaimnīceibas un etnografisku priekšmatu izstōde ir bejuse Rēzeknē 1911. g.).

Latgaļu kulturalajai atdzimšonai par lelu škērslī ir bejis sovu tautyskūs školu tryukums. Pēc drukas aizlīguma atceļšonas leiši sev taidas beja izkarōjuši, bet latgalim tūs nabeja leidz pat I pasauļa karam īskaitūt. Kempis un Trāsuns ar sašutumu un izmysumu klīdze: „Tagad škola stōv cīma vydā, bet sovā grōmotā mōtem taipat jōmōca bārņus skaiteit kai i ogrōk,“ bet Izgleiteibas ministrija nu vacōs pōrkrīvōšonas metodes nagribēja atsasaceit.

Vīneigi Nikodemam Rancānam izadeve nūdybynōt draudzes školu Rēzeknē, zemkūpeibas školu Greiškānūs un atjaunōt Tērdznīceibas školu Rēzeknē ar latgaļu volūdu kai mōceibas volūdu vysmoz religijas pasnēgšonai. (Šōs školas naatsaroda Izgleiteibas ministrijas pōrznōšonā.) Taidā veidā, pasateicūt N. Rancāna veiksmei un gōdeibai, Rēzekne klīva par vodūšū latgaļu tautyskū centru.

Rēzeknē tyka radeita sova tipografija, pagōtnes pēteitōju puļceņš un pat lykti pamati sovam mozam muzejam. Rēzekne sōka izaceļt ari kai inteligeņces un preses centrys. Lai gon avīžu redakcijas atsaroda Pīterpilī, tūmār sovas plašas saknes tom beja ari Rēzeknē, kur tom beja vīns ūtrys styprys leidzstrōdnīks un dzeiva avīžu izplateišona.

Aiz pyrmajim avīžu uzplyudim un atplyudim Pīterpilī (1906. — 1907. g.) sōcēs ūtrys avīžu periods ar „Drywu“ un „Jaunom Ziņom“. Seikōk par šom avīzem byus jōruņoj vālōk, bet tagad šymā kūppōrskotā pasakavēsīm pi tom tikai ar pōrs vōrdim.

„Drywa“ dzyma 1908. goda 15. majā kai goreidznīceibas avīze, un tōs golvonī mērki tautas dryvā beja šaidi: sorgōt sovu ticeibu, kūpt sovu tauteibu, audznōt tykumeibu un veicynōt tautas labklōjeibu. Avīzes tāvs un redaktors beja Kazimers Skrynda, kas avīzi īturēja māronu, izavairūt nu dažaidom politiskom kritikom un streidim. Ar tū avīze beja bōla, bet jai beja vīglōka dzeive. Tei leidz 1917. goda revolucijai nūdzeivōja Pīterpilī, bet 1917. goda apreli pōrsacēle uz Rēzekni un drukōjōs „Dorbs un Zineiba“ tipografijā leidz oktobra revolucijai. Pēc tam sekojūšō režīmu maiņa izbeidze avīzes myužu. Vēļ 1918. godā tei pacēle golvu kai „Jaunō Driwa“, bet dreizi beja otkon spīsta apklust uz vysim laikim.

Pēc Latvijas breivvaļsts nūdybynōšonas „Drywas“ tradicijas pōrjēme „Latgolas Vōrds“.

„Drywa“ tautas mūdynōšonas dorbā nūstaigōja sovs pylnus 10 godus. Tys ir pīteikūši lels laiks, lai byutu ari kaidi rezultati. Šī rezultati beja na tikdaudz politiskā audzynōšonā kai vyspōrejā kulturas paceļšonā un kristeigi tykumeiga gora veicynōšonā. „Drywas“ cālais dorbs tūmār naspēja aptvert vysu tautu. Dažaidas strōdnīceibas idejas un revolucijas lozungi lauzēs vērsā kai mōkūps, un „Drywa“ ar tū naspēja tikt golā. Naatrozdami sovu interešu aizsardzeibas, strōdnīki nūsavērse nu šos avīzes un gyvōs pēc krīvu preses, kur vysaidu lozungu un iluziju pītyka bez gola. Tautai draudēja atlyuzt vīna lela daļa, bet „Drywai“ tryuka ideju un metožu, kai šū daļu saisteit pi sevis. „Drywa“ beja un palyka mārōna, konservativa goreiga vērzīņa avīze. Tai beja sovs ceļš, sova seja, sovas apryndas.

Mūdynojūt uz tautas poščīnu un sevis atzeišonu, „Drywa“ resp. tōs redaktors K. Skrynda 1909. g. (Nr. 12) raksteja: „Palākais zemnīks kaunejās nu sovīm palākim svōrkim. **Dabōjis malnus svōrkus, jys sōc kaunētīs nu sovas volūdas . . .** Bet — kaunētīs nu sova tāva un mōtes volūdas, kaunētīs nu sova vōrda un dzimtines, tys ir napīdūdams grāks.“

Jā, šys grāks beja na tikai latgaļu atdzimšonas laikā, bet tys turpynojās ari 50 und 60 godus pēc tam, seviški pi goreigōs vadeibas trymdā, kura, nasaverūt uz Skryndas vōrda audzynōšonu, jō augšmynātōs ryndas ir aizmērsuse.

Bez poša redaktora K. Skryndas pi „Drywas“ leidzstrōdnīkim ir pīdarējuši O. Skrynda, Ontōns Laizāns, P. Apšinīks, Naaizmērstule, Ed. Kozlovskis, J. Kindzuļs, St. Vaikuļs, Fr. Trasuns un daudz cytu.

Kai jau mynāts, tautā pamazam beja īsazeimējuse diferenciacija, kas ir naizbāgama parōdeiba vysu tautu atteisteibā. Laiceigō inteligeņce vairs nagribēja atsarast pilneigā goreidznīceibas vadeibā un aizbiļdnīceibā, un ir lels vaicōjums, voi goreidznīceiba pi tautas lītu kōrtōšonas vyspōri runōja ar laiceigū inteligeņci kai leidzeigs ar leidzeigu. Jo laiceigajai inteligeņcei beja sovi pīrkšstoti, kai dorbs ir doroms tautas dryvā, un jo jei šū dorbu lobōk varēja izvest, strōdojūt uz sovu rūku, tod ir dabeigi, ka agri voi

vālu jai beja jōsper sovi patstōveigi sūli. Bez tam pyrmūs avīžu sōkums rōdeja, ka laiceigō inteligeņce taidus sūļus varēja spert un ka tī ari byutyski atsaškeire nu goreigō vērzīņa īturātōs linijas.

Tōpēc 1912. goda 3. septembrī laiceigō inteligeņce izdeve sovu avīzi „**Jaunas Ziņas**“. Par šōs avīzes redaktorim ir bejuši Vladislavs Rubuļs un Pōvuls Laizāns, bet redakcijas padūmē ir īgōjušas šaidas personas: V. Krops, Vl. Rubuļs, Fr. Kemps, A. Trasuns, Al. Trasuns un P. Laizāns. Vysa pasōkuma aizmugurē par eistu miļzi ir bejis Fr. Kemps, kas ir rakstejis gon par Bazneicas vaicōjumim un bazneickungu lītom, gon par latgaļu volūdas un raksteibas problemom, gon ari par strōdnīku dzeivi. Avīze ir pastōvējuse uz naapmoksōtō dorba principa taipat kai tagad vysa latgaļu prese trymdā.

„Jaunas Ziņas“ ir bejuse politiska avīze. Šei politika nav vīnas partijas voi deputata politika. Tautai nabeja ni sovas pošvaļdeibas, ni ari deputatu Krīvijas Dūmē. Taida veida politikas te nabeja ni tautai, ni avīzei. Bet politika vōrda plašōkā nūzeimē ir vysur, kur tikai dzeivoj ļauds un kur teik kōrtōti kaut kaidi sabīdryski vaicōjumi. Un pret šūs sabīdryskūs vaicōjumu kōrtōšonu, tur, lyuk, „Jaunas Ziņas“ ījēme kritisku stōvūkli naatkareigi nu tō, voi šūs vaicōjumus kōrtōja goreigō vērseiba, draudžu prāvesti, pogostu sekretari voi cytaidas omotpersonas. Avīze ir sūlejuse vīnōt tautas spākus un atbīldēt tautai uz vysom vajadzeibom. „Myusu avīzi mes gribim padareit par tautas bolsu, par myusu dzimtines aizstōvātōju un cela rōdeitōju. Mes aizstōvēsim vysu, kas ir taisneigs un lykumeigs, un nessim gaismu tur, kur cylvāki vōrgst aiz naziņas un tymša. Tōdēļ mes aizstōvēsim myusu zemņikus — orōjus, pyulēsīmēs izskaidrēt tagadejūs lykumus, pyulēsīmēs izlobēt („pagrīzt uz lobu“) strōdnīku vajadzeibas piļsātōs, pa fabrikom un darbneicom — lai jī spātu sasavinōt dēļ kūpei-ga lobuma. Mes ryupēsīmēs ari par goreigom vajadzeibom. Mes aizstōvēsim myusu tautas teireibu un vysus lobūs īrodumus. Mes pyulēsīmēs paceļt gūdā myusu volūdu un karōsim par jōs tīseibom tur, kur tautai pīdar runōt voi mōceitīs sovā dzymtā volūdā.“

Ar taidu platformu „Jaunas Ziņas“ izgōja jau nu pyrmō numera un sovos sūļejumus turēja. Avīze raksteja par

kolpu un strōdnīku vaicōjumim, par zemnīku dzeives vajadzeibom, par kooperacijom un bīdreibom, par školom un izgleiteibas lītom, par sadzeivi ar kaimiņu tautom un ari par goreidznīceibas un bazneicu vaicōjumim.

Runōdama par pādejim, avīze dreīži kryta nažēlestībā. Tū sōka nūmalnōt gon caur „Drywu“, bet vēļ vairōk — caur mutiskim izteicīnim, tenkom utt. Tai ka „Jaunas Ziņas“ pikūpe lītišku kritiku, tod lykums un taisneiba beja šōs avīzes pusē, bet nalaime jau tei, ka goreidznīceiba (na jau bez izjāmuma) principā naatzyna, ka tei byutu kaut kur kaut kaidā sakareibā kritizejama. Un tōdēļ naatkareigi nu tō, kam taisneiba, tyka izvasta nažēleiga apkarōšona pret „Jaunom Ziņom“, atraunūt abonentus, laižūt tenkas un ceļūt aizdūmas, kas sovukōrt „Jaunom Ziņom“ deve ekstra materialu, kū likt pi lelō zvona un pret kū aizastōvēt.

Vyspōri pagōtnes pētnīkam „Jaunas Ziņas“ ir naatsverams sova laikmata dokuments: vyspuseigs, dzeivs, energisks un aizraunūšs ar sovu gora mūžumu, dūmu skaidreibu un sabīdryskū drūsmi.

Avīzei leidzstrōdnīku skaits ir bejis pa vysu Latgolū. Bez jau mynātajim vōrdim kai radzamōkī publicisti vēļ ir jōnūsauc: Mukts-Kveders, Aloizs Kikučs, P. Līpeņš, S. Cunksis, D. Vuguļs, I. Asāns, J. Mukōns, Skaidreite, O. Skrynda, O. Laizāns, O. Rubyns, B. Miglinīks u. c.

„Jaunu Ziņu“ izīšonu pōrtrauce I pasauļa kars 1914. godā, kod lelōkō daļa nu avīzes vadeibas un leidzstrōdnīkim tyka īsaukta armijā.

Latgaļu atdzimšonas laikā leidz I pasauļa karam ir bejuši ar daži cyti seikōki preses izdavumi, kai, pīm., Kempa „Zvaigzne“ un „Austra“, bet tim ir tikai mēginōjuma nūzeime bez kaut kaida lelōka, palikūša īspaida uz golvonūs nūtykumu nūrisi.

**Latgaļu sabīdryskī darbinīki
meklej ceļus sadarbībai ar baltīšīm
un gōdoj par Latvījas apvīnōšonu.**

Tagad palaikam godōs dzērdēt dažaidōs augstajōs runōs, ka prīkšlatvījas laikā latgali par baltīšīm nikō nabyutu zynōjuši un ka vysas zineibas jim davuši baltīši. Baltīši atroduši latgaļus, tūs atmūdynōjuši un īvaduši Latvījas sauleitē. Šei dūma gondreiz konkreti taidā veidā ir ari Raiņa dzejūlī „Munu jaunu dīnu zeme“.

Patīseibas lobā tūmār ir jōsoka, ka pēc Latgolas nav meklējis nivīns (atskaitūt tikai īneseigas vītas un omotus, kū tei deve), un vēļ mozōk kaidis nu baltīšīm ir pasapyulējis par Latgolas atdzimšonu. Ari Latvījas apvīnōšonas ideju īzauklēja un realizēja poši latgali.

Kai jau sōkumā saceits, Latgolā vyss beja cytaidi. Lai apgaismōtu Latgolu, lai radeitu interesi par tū un lai veicynōtu kaut kaida veida sadarbību storp atseviškom latvīšu provinci, latgaļu atmūdas darbinīki jau nu pagōjušō godu symta 90-tajim godim apmeklēja Reigas latvīšu b-bas vosoras sapuļces un uzastōja tur ar dažaidim referatim.

Kai pyrmais šō ceļa gōjējs beja Fr. Trasuns. Jys beja mōcejīs Jelgovā, prota baltiski, un jam ari beja sova pasaizeišona dažōs baltīšu apryndōs. Trasuna pīmāram sekōja K. Skrynda, Fr. Kemps, Nikodems Rancāns, O. Skrynda, J. Kindzuļs u. c. Šei latgaļu uzastōšona Reigā nu 90-tajim godim turpynōjōs leidz pat I pasaūļa karam. Tys nabeja mozs laiks, tur varēja daudz kū pōrrunōt un pīredzēt, un varēja ari daudz kū atrysynōt. Ka šys laiks arvīn teik īzlaists nu Latvījas apvīnōšonas ideju apskotim, tū var tikai nūžālōt, jo tūmār tī ir bejuši leli sovstarpejōs īpasazeišonas un tyvynōšonōs godi.

Fr. Kemps jau sovā avīzē „Gaisma“ runōja par Latvījas autonomiju, par Latvījas pošvaļdeību, kas sastōvātu nu Kūrzemes, Vydzemes un „latgalīšu zemes“ — Latgalījas, ar golvonū pošvaļdeibas centru Reigā.

Fr. Trasuns 1907. godā panōce vīnōšonūs ar žurnala „Zemkopis“ redakciju, ka šys žurnals 4 lopaspuses drukōs

latgaliski. Kaidu pusgodu šei vīnōšonōs ari beja spākā. Bet kod Trasuns uz kaidu vaicōjumu beja atbildējis, kōpēc mes, latgali, rokstom latgaliski, tod nōce paziņojums, ka Kūrzesmes gubernators aizlīdzis drukēt rokstus latgaliski. Tai baltīši nu napateikamō sābra beja tykuši vaļā. Bet Trasuns nabeja tik vīgli atraidoms. Lai apgaismōtu Latgolu, jys serijom deve rokstus baltīšu preseī (kai, pīm., „Tēvijai“, „Magazinai“, „Apskatam“, „Baltijas Vēstnesim“ u. c.) un paleidzēja popularizēt zynōšonas par Latgolu, kaut ari sadarbeibas dūma pi baltīšim nimoz nabeja tik populara kai pi latgalim.

Ari Kempis Latgolas apgaismōšonas vaicōjumūs napalyka ipakaļ. Jys gon mozōk raksteja avīzem — ziņas par Latgolu syuteja tikai „Baltijas Vēstnesim“, — bet jys referēja mynātajōs Zineibu komisijas vosoras sapuļcēs un 1910. godā izdeve vasalu grōmateņu baltiski ar nūsaukumu „Latgalieši“. Šeit kai Trasuns, tai ari Kempis ceņtēs iinteresēt baltīšus un radeit pi jim izpratni par Latgolas vaicōjumim. Bet aiz ōrejōs laipneibas jī sagaideja tikai viļšonūs, jo baltīšu īskots beja un palyka, ka „latgaliešu literātūrai nebūs būt“.

Kas un par kaidim vaicōjumim vēļ ir bejis diskutātš šymā sadarbeibas meklēšonas laikā, par tū vysu var atrast ziņas dažaidūs olūtūs, bet pyrmā kōrtā tō laika Reigas latvīšu presē.

Īpasazeišona beja nūtykuse, bet voi partneri beja vīns ar ūtru apmīrynōti, tei ir cyta lita. Ziņas par tū ir dīzgon bogōteigi atrūnamas ari latgaļu presē un grōmotōs.

Par latgaļu kontaktim ar baltīšim ir jōsoka, ka tī ir bejuši gondreiž vīneigi ar konservativajom Reigas latvīšu b-bas apryndom. Bet baltīši jau beja diferencāti vairōkūs nūvērzīņūs, un kreisōs apryndas ap tū laiku jau beja styprōkas par lobū spōrnu. Prūtams, latgaļu laiceigō intelligence uzjēme kontaktu ari ar Raini, bet ar Baltijas socialistim jim nabeja pa ceļam, un, kai zynoms, P. Stučka ar latgalim nagribēja veidēt nikaidu tyvynōšonūs, lai „Baltijas proletariatu naapgryutynōtu ar atpalykušū Latgolas proletariatu“.

Te nu beja un palyka tei lelō dilemma, ka tautas daļas beja gon vīna ūtru atrodušas, bet vīna ūtras izprotušas nabeja, latgali naatroda sovū ceņtīņu izpratnes pi bal-

tīšim, un šei nasaprašona voi, pareizōk sokūt, saprast nagribēšona palyka par vēsturysku problemu un smogu montōjumu ari nōkušom paaudzem.

Latgali par šū problemu I pasaūļa kara laikā ir runōjuši daudz, pat ļūti daudz, un atrysynōjums ir bejis vairōk pošplyusmes rezultats, kai nūpītņu diskusiju un dziļu politisku apsvārumu iznōkums. Prūtams, Latgola jau sovas tīseibas izsaceja vēļ pyrms Latvijas nūdybynōšonas, bet voi jei sovas tīseibas piteikūši nūdrūšynōja un nūsorgōja? Te ir tei lelō problema.

1917. goda februara revolucija Krīvijā deve tīseibu nakrīvu tautom paceļt golvu un praseit pēc sovom autonomijom. Ļvova-Kerenska vaļdeiba deve tīseibu reikōtīs uz vītōm, vēlēt Zemes Padūmes, atceļt guberņu vaļdes un šūs vaļžu vītā reikōtīs Zemes Padūmem. Vydzemes Zemes Padūme, kas beja kompromiss storp Zemņiku savīneibu un strōdnīkim — socialistim, ar Z. Meijerovicu priķšgolā pōrjēme guberņas vaļdes funkcijas un kliva par realu varu. Kūrzeme atsaroda vōcu okupacijā, un tur beja sova pōrvaļde. Latgola pīdarēja pi Vitebskas guberņas, un latgali guberņas vaļdi aizjimt navarēja. Bet Zemes Padūmem beja nōkūtne, un šū nōkūtņi goreidznīceiba nagribēja tik vīgli palaist sacyn.

Šymā nūlyukā 1917. g. martā un aprelī Pīterpilī un vālōk aprelī Rēzeknē goreidznīceibas vadeibā nūtyka „latgaļu organizēšonas komiteju“ veidōšona, kas apreļa beigōs (26. un 27. apr.) sasauce tautas pōrstōvu kongresu Rēzeknē. Kongress beja sasteigts, baļstejōs golvonā kōrtā uz draudžu pōrstōvim, un tys eliminēja (izslēdze) tōs laiceigōs apryndas, kas sovā laikā puļcējōs ap avīzi „Jaunas Ziņas“, bet vālōk, nu 1916. goda ap pyrēm un vacōkū latgaļu partiju ar nūsaukumu „Latgolas ļaužu partija“ (pēc Leitovas ļaudiniku parauga), ap šōs partijas avīzi „Ļaužu Bolss“ un ap „Latgolas tautas komiteju“. Vysas šōs sabīdryskōs organizācijas goreidznīceiba ignorēja, un, saprūtams, škeļšonōs beja naizbāgama. Bet latgaļu atdzimšonas laika ideja un gors palyka ari šymā vīnpuseigajā kongresā.

Atteiceibā uz latgaļu tīseibom nōkūtņē kongress nūlēme, ka Latgola patur sev pylņu pošnūteikšonu **volūdas**, ticeibas, bazneicas, školu un saimisteibas vaicōjumūs. (Lāmumu 2. §.)

Jaunīvālātō Zemes Padūme svāti sūleja un apgolvōja, ka volūdas tīseibas nivīns naaizskōrs un naīrūbežōs un ka tōs ir tikai ļaunas mēles, kū pauž avīze „Ļaužu Bolss“.

„Ļaužu Bolss“ turpretīm, napasāļaudams uz Zemes Padūmes ļaužu syltajim vōrdim, praseja pēc garantijom, kas nūdrūšynōtu latgaļu volūdas tīseibas nōkūtnē. „Ļaužu Bolsam“ latgaļu tīseibas beja lels svātums, un šei avīze ilgi polemizēja ar „Drywu“, kas tikai ceņtēs likt sōpes remdejūšus plōksterus bez kaidom garantijom par nōkūtni. („Ļaužu Bolss“ izgōja nu 1917. g. 15. apreļa leidz 1917. g. 30. novembram.)

Rēzeknes kongresa lāmumi tyka akceptāti Vydzemes Zemes Padūmes reikōtajā kongresā Reigā 1917. g. 30. jūlijā.

Ar tū izabeidze vīns garu disputu un ilgu ceīņu periōds. Latgolas atdaleišona nu Vitebskas guberņas nūtyka pēc 1917. goda 3. decembra kongresa Rēzeknē, kod daži latgaļu pōrstōvi ar **flotes seržantu** Znūteņu priķšgolā īsāroda pi Lenina vaļdeibas Pīterpilī. Lenina komisarim Latgolas pīvīnōšona pi Vydzemes nabeja gryuta līta, jo Pīterpiļs izpyldu komiteja kai faktiskō Krīvijas vaļdineica jau 1917. g. 20. oktobrī beja nūlāmuse dūt autonomiju Leitovai un latvišu provinci. Kaidā veidā provinci šū sovu autonomiju izlītōja, tys beja vaicōjums, kas kōrtojams uz vītom, un kai tys beja nūkōrtōts, tai tys tyka akceptāts.

Nūslāgumā byutu jōmiņ gara vērtine personu, kam pīdar leli, lelōki un vyslelōki nūpalni latgaļu tautyskōs atdzimšonas dryvā. Taidas vōrdu ryndas palaikam ir laseītas. Gūds, kam gūds!

Bet es te grybātu pīsaskōrt cytim vaicōjumim, kas palykuši naatrysynōti un varbyut natiks atrysynōti nikod, un prūti:

Ar naatkareīgōs Latvijas nūsadybynōšonu tyka lykumeīgi fiksātas (kaut na bez ceīnom un zaudējumim) ari latgaļu volūdas tīseibas. Ar tū tōs tyka pōrvārstas par vaļsts tīsisku faktoru. Bet voi tōs tyka nūsorgōtas? Voi tim atmūdas laika darbinīkim, kas īgōja Latvijas parlamentūs un kam pīkryta leli nūpalni pi dorba tautas dryvā, tagad nabeja jōsōc likt minusi pi nūpalnim? Kai jī par tautas tīseibom ir stōvējuši tōļok? Voi tōs nav atstōjuši liktiņa ziņā? Voi jī ir ceīnejušīs pret tautas poščīna graušonu, pret lat-

gaļu nūnycynōšonu un diskreditēšonu? Voi jī ir sekōjuši leidzi laika goram un vārōjuši, kai nūteik vēstures vyltōšona, kai nūteik Latgolas pagōtnes atjimšona, latgaļu tīseibu irūbežōšona un jaunu drukas aizlīgumu īvesšona?

Tī ir vaicōjumi, uz kurim vysim tautas darbinīkim byus jōdūd atbiļde un nūrēkini, ari tim, kas ir izpōrdavuši tāvu sātu un seņču montōjumu, kas ir demoralizējuši tautu un kai pakaļpeigi vērgi apsmējuši tautas svātumus. Tauta cīnej nūpalnus, bet ar ryugtumu nūsavērš nu nūdevējim.

1966. g. decembrī.

III

FRANCIS KEMPS

Lelais Latgolas miļotōjs un nacionalōs dryvas calmauzis

1. Dažas vyspōrejas ziņas

Francis Kemps pīdar pi tom lelajom personeibom, kuru dzeive teik vadeita un aizpiļdeita ar augstōkajom cilvēceibas idejom, tys ir, ceīņu par taisneibu, tīseibom un breiveibu. Šōs idejas ir pōrlaiceigas, un laimeigas ir tōs tautas un tōs apryndas, kam Dīvs šaidus darbinīkus syuta. Strōdōdami atteiceigā vītā un laikā, jī uzjam sevī vysas tautas bādas un cīsšonas, pōrkausej tōs sevī, izanalizej un dūdās ceīņā šūs cīsšonu nūvērsšonai. Laiks, apstōkli un vīta nūsoka jūs darbeibas veidu, bet tauta ar sovu goru un tradicijom pīšķir jim psihiskū strukturu. Tai jī kļust kauls nu tautas kaula, mīsa nu tautas mīsas un gors nu tautas genija. Byudami apdōvynōti ar tautas goru un geniju, jī vysspylgtōk izjyut pīdareibu pi sovas tautas, vysdziļōk pōrdzeivoj tautas liktiņus un vysgaišōk pōrredz ceļus, pa kurim tautai ir jōit. Taidā veidā jī ir par tautas kusteiibu ideologim, idvāsmōtōjim un jaunu laikmatu ivērzeitōjim. Jī nav politiki amatnīceibas, karjeras un partiju izpratnē, bet jī ir tautas darbinīki, patrioti un tautas interešu sorgōtōji leidz pādejam ašna piliņam, leidz pādejam elpas viļciņam.

Ceineidamīs par taisneibu, jī poši stōv morali augstā līminī, ceineidamīs par tīseibom, jī respektej cyta tīseibas un, ceineidamīs par breiveibu, jī pyrmā vītā lik tautas breiveibu. Moz mums taidu veiru ir bejis — pyrms Kempa varbyut vīneigi Pīters Miglinīks, bet Kempa laikā zynomā mārā Fr. Trasuns un Nikodems Rancāns. Un tūmār tōļredzeigōkais, dedzeigōkais un mōkslinīciski vysvairōk apdōvynōtais nu vysim sovīm laika bīdrim ir bejis Fr. Kemps. Tauta jū pīmiņ kai „gūda veiru“, bet idejiskī darbinīki — kai dziļōkū, stabilōkū un nalūkomōkū tautas tīseibu ceineitōju.

Myusu kulturas darbinīks, Ontōns Dzeņs, 1954. godā jū vērtēja šaidi:

„Franci Kempī Dīvs beja apdōvynōjis ar sevišku Latgolas mīlesteibu, un dēļ tōs jam vajadzēja daudz cīst. Tik-

pat labi Kempis byutu varējis nūsastōt kura kotra „vairōkuma“ priķšgolā, byutu bejis slavynōts avīzēs, byutu sajēmis personeigus lobumus, kai tū ir darejuši daudzi cyti. Bet jys tō naspēja izdareit. Jam tū līdze dareit tei lelō mīlestība, kaida jam beja uz ļaudim, nu kuru vyda jys pats beja cēlis. Jys lobōk sajēme personeigus zaimus un nūnycynōšonu, nakai sovu mozū tautēņu atstōja liktiņa varā. Lelōkō un varonōkō pusē var nūsastōt vysī, nu tō lobums, gūds un slave (tikai vaicōjums, voi taisneiga), bet nūsastōt vōjōkō pusē — tū var tikai ratais, tū var tikai leli veiri. Lai tū izdareitu, ir jōbyut lelai personeibai, ir jōstōv pōri par cytim, ir jōbyut apveļteitam ar taidu tāvzemes mīlesteibu, kō cyti parosti napazeist un nasaprūt. — Nivīns cyts Latgolas darbinīks nav bejis tik daudz nūmalnōts un tik daudz cītis kai Francis Kempis, bet ari nivīns cyts darbinīks napeļnej tik daudz atzineibas kai Kempis. — Jō vōrdi vīnmār beja gōjuši nu sirds, un tī ari vīnmār gōja pi latgaļu sirdim.“ (Kulturvēsturiski materiali, 202. — 203. lp.)

Tai soka O. Dzeņs un turpat, 216. lp. turpyno:

„Jo nabyutu bejis Kempa un cytu vacūs darbinīku — calmļaužu, tod Latgolai nabyutu ari šōs dīnas inteligences. Voi kaidis šudiņ ar atklōtu sirdi var pasaceit, kas byutu vairōk strōdōjis Latgolas lobā, kai tū ir darejis Kempis? Kempis nabeja ni Dīva nūlīdzējs, ni revolucionars, nabeja pat socialistis, bet tikai dedzeigs Latgolas ļaužu, jūs volūdas, jūs ticeibas, jūs tīseibu un jūs īrašu aizstōvis. Jō sirds pīdarēja Latgolai, un dzimtīnes dēļ jys varēja panest naidu, izsmīkli un vojōšonas. Jo myusim byutu vairōk taidu darbinīku, kaidis beja Kempis, tod pōreji Latvijas apgoboli byutu bejuši spīsti īrōdeit vairōk gūda Latgolai, kū tei napšaubami ir ari peļnejuse. Kempa nūpalni nikod natīks aizmērsti Latgolā, koleidz vīn tur dzeivōs latgali.“

Bet kai tys palaikam ar lelom personeibom mādz byut — na tikai pi mums, bet ari pi svešom tautom, — jōs teik izprostas tikai pamozam un pareizi nūvērtātas tikai nōkūšōs paaudzēs. Ari Kempis leidz šam ir ļūti moz vērtāts, jo nūvērtēšonā vajadzīga na tikai objektīvitate, na tikai pareiza orientēšonōs tautas pagōtnē, bet ari zynoma gora radnīceiba vysā dzeives uztverē. Jys ir bejis par daudz lels, lai jys byutu kotram saprūtams, un jō darbeiba ir bejuse par daudz īspaideiga, lai tei byutu palykuse na-

maneita. Tōpēc jys biži ir ticis nasaprosts un pōrprosts, un vēļ bižōk nu skaudeibas un naida nūmalnōts tai, ka nakritiskim un moz orientātim cylvākim beja iztaiseits par kaut kaidu „bubuli“. Tōdēļ ari ir saprūtams, ka leidz šam nivīnas izsmelūšas monografijas par Kempī nav un ka uz taidu byus ari jōgaida, jo pošreizejūs apstōklūs materialu tryukums vēļ arvīn līdz vysā piļneibā pōrredzēt jō dzeives gaitu.

Bet ari nu tim materialim, kas mums ir pīejami, un nu tim lobim pyrmsōkumim, kaidus jō apcerei ir davuši Meikuls Apeļs, Valerija Seile, Ontōns Dzeņs un Ontōns Rupaiņs, ir īspējams veidēt tōļōku priķštotu kai par jō dzeivi, tai ari par jō darbeibu. Bez tam kotrys jauns pētņiks vērtej materialus nu sova veidūkļa un lītom pīdūd savu skatejumu, un likās, ka Dzeņa skatejums Kempa personu ir tvēris vystyvōk un vysdziļōk.

Tōpēc sine ira et studio raudzeisim saredzēt Kempī taidu, kaidu jū mums ir īspējams redzēt tagad, jamūt vārā vysus īspējamūs veidūklus.

2. Dzeives gōjums un darbeiba leidz I pasaūļa karam

Par Kempa dzeives gōjumu ziņas vēļ arvīn ir dīzgon skūpas. Jō darbeiba ir pōrradzama daudz lobōk kai jō personeigō dzeive. Jo byutu sasaglobōjuši tō laika archivi un jō memuari, kurus jys myuža beigōs beja sarakstejis, tys byutu bejis miļzeigs kulturvēsturysks olūts kai jō pošā personeibas studijom, tai ari vysa latgaļu tautyskōs atdzimšonas laika dzeivōkam pōrskotam. Bet cik pagaidom zynoms, jō memuari ir sadaguši tamā leļajā nalaimē, kas, ļaunu ļaužu syuteita, jū pīmeklēja 1952. g. oktobrī Tomskas apg., Sibirijā, kur jys ari pats nu apdaguma ivaiņōjumim myra tautas mūcekļa nōvē.

Kempa dzeives gōjums eisumā ir taidis. Jys ir dzimis 1876. g. 24. decembrī *) Rēzeknes pīvōrtē — Makašānu pogosta Sprūdžovas cīmā.

Kod Fr. K. beja apmāram godu vacs, jam nūmyra mōte, bet četru godu vacuumā jys zaudēja ari tāvu. Par jō aiz-

*) Kaida interesanta sasagadeišona! Rokstūt šōs ryndas par Kempa dzeivi, dorbs maņ ikryta taišni 1966. g. 24. decembrī, kod nu jō dzimšonas pagōjuši opoli 90 godi. Liktiņš beja gribējis, ka kaidis kaut ari nateiši jū pīmynātu jō leļajā gūda dīnā.

biļdni tyka īcalts jō mōtes brōļs, Andryvs Migliniks. Mōtes linijā Kempš beja cēļis nu Migliniku dzymtas. Jō mōte beja vysim pazeistamō Pītera Miglinika mōsa (ari Nikodema Rancāna mōte beja P. M. mōsa, un obi mōsāni kliva slovoni myusu vēsturē). Taitod pēc vacōku nōves Fr. K. tyka pōrjimts audzynōšonai uz Migliniku sātu Nautrānu pogostā. Šamā sātā vēļ vaļdeja Pītera gors, kaut gon Franča krysttāvam Pīteram jau tyvōjōš jō pādeji godi. Kempam beja vēļ tikai 7 godi, kod jō breiniškeigais pōsoku stōšteitōjš un vysa pasauļa nūslāpumu zynōtōjš krysttāvs atstōja šū pasauli.

Pyrmū izgleiteibu Kempš īgyva Nautrānu tautškolā, kur jys mōcejōš 1887. godā. Šōš školās gūdam jys ir atstōjš mozu aprokstu, kuru te gon kai autobiografisku materialu, gon ari kai kulturvēsturysku tō laika dzeives ilustraciju pīvīnojām Kempa dzeives gōjumam.

— Es tyku aizvasts uz pogosta školu, kod maņ beja knapi desmit godu. Pa krīvyški es naprotu nivīna vōrda, bet laseit sovā latgaļu „Pīļneigajā lyugšonu grōmotā” — tū es protu, lai gon na pōrōk takūši vysōš vitōš. Laseišonas mōkslu es beju īsamōcejš nu munas krystamōtes, kas pulcynōja bārnus pi sevis ustobā un pa zimas vōkorim mōceja tim laseit.

Tur, koktā uz sūla sēd vairōki jaunī školāni un mōcōš sovus uzdavumus. Vairums nu tim beja jōsamōca nu golvas, jo parosti tī beja dažaidas lyugšonas. Krystamōte pajēme mani klēpi, aplyka kreisū rūku ap mani, koleidz jōš lobō rūka atsaroda uz bīzas grōmotas turpat klēpi, un jei sōka rōdeit maņ burtus.

— Verīs, dāļs! Tys lelais leikais ir „eseits”, pi tō klōt „vueits”, tys trešais ir „āeits”. Nu, tagad laseisim — „svā” ... — Es valku leidzi „svā” ... — Un tod tys tōļōk, kas izaver kai kristeņš, ir „teeits”, un aiz jō stōv otkon „eseits”. Losī nu vysu vōrdu „svāts”!

Es soku tai, kai soka jei, bet es jyutu, kai tei seikūs burteišu jyura sōk grīztīs ocu priškā, kai acis palīk arvin myglainōkas nu tyvu asūšom osorom un sylta pile nūsakar daguna golā. Krystamōte tūmār ir loba. Jei nasabar, ka es jau asmu aizmērss, kurs beja „eseits” un kurs beja „āeits”. Desmitem reižu jei atkōrtoj vīnu un tū pošu, es otkon atkōrtoju pēc jōš un radzu, ka laseišonas mōksla nav vīgla.

Puikas uz sūla pa tū laiku sōc kaut kū sovā storpā čuksteit, un dreiz vysi pleist smīklūs kai kaida nagaideita bumba.

— Ak, tod jyus te sasalasejuši smīklus vodōt? — saceja krystamōte, pajēme zoru un, paspīduse lelōkū puiku zam kreisōš rūkas, ar lobū kōrteigi sadeve par dibisniku.

— Jau ūtrō zīma, bet tu vēļ arvin namōki laseit un pi Dīva golda naesi bejis! Metīs ceļš te, koktā!

Cik daudz osoru, cik daudz pēriņu un mūku izcīte bārnī, ko-

leidz jī isamōēja laseit, tō tagad navar nimos īsadūmōt. Tod na-beja nikaida „lomentara”, tai sauce ābeces, un muna lobō krystamōte nikō nabeja dzērdējuse par kaut kaidu skanōšonas metodī. Jei poša beja mōcejusēs leļajā lyugšonu grōmotā un nu tōs mōceja ari myusus. Bet lai ari cik gryuši tys vyss beja, tumār pa garajim zīmas mēnešim mes kaut kū bejom isamōējuši. Pēc tam, kod mes bejom isamōējuši laseit lyugšonu grōmotā un bejuši pi Diva golda, mes varējom turpynōt izgleiteibu krīvu školā.

Tei beja tymsa un leitaiņa rudiņa dīna, kod es tyku aizvasts uz pogosta školu. Priškā jau beja daudzi puikas, un vēl cyti īsaroda pēc manis. Tymūs laikūs meitines natyka syuteitas školā, tōpēc tur beja tikai puikas.

Isarūnūt školā, maņ leidzi beja vīns saiņs ar gultas drēbem un palela kūka kaste ar vōku un pikaramu atslāgu. Kastē beja kukuļs maizes, svīsta cyba, divi kaļteiti sīri, placs veiteitas cyukas gaļas, kule ar putrōmim, nazs un daži cyti pīdarumi. Gultas drēbes sastōvēja nu spylvyna, sātā austa deča, pologa un lela maisa, kas tur tyka pīpīldeits ar solmim un beja par matraci.

Pi manis pīgōja rasna sīvite un pavēļēja atvērt kasti. Jei beja školas saimineica, tai pastōsteja cyti puikas, un jei kūpejā kotlā vōreja ēdīni dēļ vysim bārnim. Jei paskaidrōja, ka maņ kotru dīnu byus jōdūd voi nu vīns gobols gaļas, voi rīskovas putrōmu. Dēļ kōpustim, sōļa un cytim pīlykumim jei jēme samoksu naudā. Es jai īdevu vīnu daļu nu tom pīdesmit kapeikom, kū es beju dabōjs leidzi nu sātas. Zeimuli, burtneicas un grōmotas beja pērkamas pi skolōtōja.

Vokorā es satyku ari skolōtōju. Jys īgōja myusu guļamustobā un vaicōja, kaidi skolāni beja īsaroduši šudiņ. Mes bejom ostoni jaunpīnōcēji. Jys pavēļēja mums it uz jō ustobu un izvaicōja kotru pēc kōrtas:

— Umeješ govoritj po russki? (Voi prūti runōt krīvyski?) Mes atbīldējom, kai kurs varējom. Vīns saceja: „Umeju” (Prūtu), ūtrys nazynōja, kū atbīldēt, trešs sōka raudōt utt.

— Ničevo! (Nikas!) mīrynōja myusus skolōtōjs. — Naučimsja! (Gon jau izamōeism!) Pa latvyski jys nasaceja ni vōrda, un mes nazynōjom, voi jys naprota, voi ari nadreikstēja nikō saceit. Tikai pēc tam mes izzynōjom, ka jys saprota gluži labi, kū mes runojam sovā storpā, jo mes pa laikam dabōjom strōpes par tū, kū bejom sacejuši sovā volūdā.

Vysi puikas, kas šymā vokorā beja īsaukti pi skolōtoja, tyka īdaleiti pyrmajā nūdaļā. Škola sastōvēja patiseibā tikai nu vīnas vīneigas klases, bet beja īdaleita trejōs nūdaļōs. Skolōtōjs beja vīns, un jys strōdōja reizē ar vysom trejom nūdaļom.

Jaunōku skolānu par mani tur nabeja. Bet trešajā nūdaļā jau beja daži puikas, kam beja dizgon veiriškeigs bolsš un mozas ūseņas zam daguna. Tī skolā beja bejuši, mozōkais, 5—6 zīmas. Školāni mōcejōs tikai pa zīmu „nu snīga leidz snīgam”. Nu tim 60 skolānim, kas apmeklēja školu, 35 dzeivōja školas internatā, koleidz pōrējī, kam beja 3—4 km leidz skolai, pēc stuņdem gōja un sātu.

Vokorūs mes gatavōjom uzdavumus leļajā ustobā pi ādamgolda. Tur mes rakstējom, rēkinōjom un lasejom bolsā cytus uzdavumus.

Vyss sanēja kai bišu kūzulā. Ļūti daudz vajadzēja mōceitīs nu golvas. Tī nabeja tikai dzejūli un Krylova fabulas, bet kaida daļa ari teiri prozas goboli. Taida laikam beja tei šķolas sistema: ar daudzu gobolu kaļšonu nu golvas gribēja šim svešautišim dziļok ikaļt golvā krīvu volūdu.

Bet myusu zynōšonas krīvu volūdā beja apmāram taidas: Pīmāram, kaidā trūkšpainā pušdiņu laikā skolāns aizit pi skolōtōja un syudzīs: „Gaspadin učeite! Pīter moj kleb na greidu brosil i meņa s kōpustom apšļaudoval”. (Školōtōja kungs! Pīters munu maizi nūsvīde uz greidas un mani pošu apšļaudeja ar kōpustim.)*) Voi ari: skolōtōjs vaicoj kaidam skolānam, kōdēļ jys ir nūkavējs īsarast uz šķolu, un sajam atbildi: „Kumeļ maladoj, daroga dublevataja, skrituļ na tyltu polomalsja”. (Jauns zyrgs, ceļš dubļains, skrytuļs salyuza uz tylta.)

Vysas mōceibas nūtyka tikai krīvyski. Klases telpā stōvēja uzroksts ar lelim burtim „Po lathyški govoritj strogo vospreščajetsja” (Runōt latvyski styngri aizligts.)

Koleidz klases telpā mes nadreikstējom cytaidi izpeiksteit ni vōrda kai tikai pa krīvyski, mes ļovem pylnu vaļu sovai volūdai ādamustobā un guļamustobā. Skolōtōjam nabeja ni laika, ni ari patykas vojōt myusus ari tur, un tur mes izjūkōjom krīvu volūdu, kai varādami.

Bet lai ari kai mes ceņtemēs izpīldeit sovus pīnōkumus, tūmār gondreiz kotru dīnu nūtyka gon smikleigi, gon tragiski pōrprotumi. Par kotru myusu pōrkōpumu mes saļēmem styngras strōpes. Smogōkō nu vysom beja stōvēt kōktā uz celim, kur beja izkaiseits grants voi pabārti zērnī.

Myusu šķolas programā īgōja laseišona, laseitō atstōsteišona, dzejas un prozas gobolu mōceišonōs nu golvas, rēkinōšona, atbylstūša myuslaiku pyrmajom divi pamatšķolas klasem, drusku nu geografijas un vēstures un krīvu patriotiskūs dzišmu dzīdōšona. Diktati tyka raksteiti gondreiz voi kotru dīnu.

Pateikama pōrmaiņa beja religijas stuņdes. Tod uz myusu šķolu atgōja katōļu goreidznīks un runōja ar mums latgaliski ari klasē. Bet kai tik pasarōdeja skolōtojs, tai jys pōrgōja uz krīvu volūdu. Reita lyugšonu mes skaitejom latgaliski, koleidz storp mums nabeja nivīna krīva. Bet kod beja krīvs, tod jys vadeja reita lyugšonu pa krīvyskam.

Pa laikam myusus apmeklēja ari pops bez kaut kaidom lekcijom. Taidūs gadejumūs jys mēdze stōsteit, cik napareiza ir katōļu tīceiba, un izdaleja dažaidas brošuras, kuras skolāni par izmysumu skolōtōjam pīsyta ar noglom atejā.

Bet ar tū tūmār nadreikstēja jūkōt. Kaidreiz myusus apmeklēja archirejs (pareiztīceigūs veiskups). Jys klasē nūturēja eisu lyugšonu, un pēc tam mums vīnam pēc ūtra vajadzēja īt pi jō golda, nūskupsteit pareiztīceigūs krystu un dabōt ar slūteņu svēteitū yudīni

*) Komisms te pastōv tymā, ka teikums pa daļai sastōv nu latvīšu, pa daļai nu krīvu vōrdim, pi kam krīvu vōrdim ir latvyskō izruna, bet latvīšu vōrdim — krīvu golūtnes.

uz pīres. Daudzi skolāni bučōšonas vītā pi krysta dasadyure tikai ar daguna голу un svēteitū yudini, atsagrīzuši molā, nūsauceja ar pērduknī voi mutauteņu.

Tys tūmār napalyka napamaneits. Archirejs pasauce kaidu nu skolānim atpakaļ pi golda un borgi nūpraseja: „Ty katolik? (Voi tu katōļs?) Čto ty delaješ? (Kū tu dori?) Kto tebja naučil? (Kas tevi tai mōceja?)” Ar dusmeigom acim jys vērēs uz skolōtōju, kas tur stōvēja, bōls un iznycynōts, un tod, pasagrīzs uz „isprauniku” (lauku policijas priksņiku) pavēlēja: „Izsaukt un nūpratynōt vacōkus!”

Nazynu, kas pēc tam nūtyka ar naboga vacōkajim, bet puika uz školu vairs naatsgrīze nikod. Nūtykums osi īsagrīze munā bārna atmiņā. —

Taidas beja tōs krīvu školas myusu Latgolā, — soka rakstņiks Fr. Kempš žurnalā LATGOLAS ŠKOLA 1938 : 3.

(Roksts ir pōrkōrtōts un saeisynōts.)

Pēc tam jys 1888. godā ar lobom sekmem mōce-jōs Pliskovas piļsātas školā, bet nu 1889. — 1890. go-dam — Ludzas piļsātas školā. Mōceibas, saprūtams, beja tikai krīvyski. Nu 1891. g. jys mōcejōs Sv. Katres progimnazijā un nu 1896. g. — Pīterpiļš goreigajā seminarā, kur jys mōcejōs 4 godus. 1899. godā jam izgōja nasaskaņas ar seminara rektoru. Kempam tryuka leidzekļu. Par 300 rublim jys īkīlōja tāva sātu bkgm Feliksam Laizānam. Lītu kōrtōšonai jys beja atstōjis seminaru, un pēc atsagrīzšonas atpakaļ jam tū vajadzēja atstōt uz vysim laikim. Saprūtams — aizmugurē jau gulēja kaidas īkrōtas preteš-keibas — kaidas? — mes tō eisti nazynim, bet šūs preteš-keibu rezultatā Kempš 1899. godā atstōja goreigū karjeru.

Lai sōktu laiceigōs izgleiteibas gaitas pi kaidas univer-sitates, Kempam beja vajadzēigs abiturijas eksamens par pylnu gimnazijas kursu, kaida napraseja Goreigais semi-nars nu sovīm klerikim. Kempš gataveibas aplīceibu īgyva 1901. g. kai eksterns pi 6. vaļsts gimnazijas Pīterpilī. Storp-laikā jys jau beja paspējis izpīldeit obligatū kara dīnasti Izmailas gvardes pulkā, īgyustūt rezerves leitenanta pakō-pi. 1902. g. jys īsastōja civilinženeru institutā Pīterpilī, bet sabīdryskī pīnōkumī studijas jam īvylka taidā garumā, ka jys tōs beidze tikai 1913. g., īgyudams civilinženera — architekta gradu.

Par sovu ceļu uz augstškolu Fr. Kempš ir atstōjis kaidā arti-kelī šaidas autobiografiskas ziņas (LATGOLAS ŠKOLA 1938: 4—5, 78. un sek. lp.)

— Ītikšona augstškolā beja gryuta na tik daudz styngrūs ek-samenu dēļ kai aiz teiri policejiskim imeslim. Kai zynoms, studenti Krivijā skaitejōs par atsevišku sabīdreibas kōrtu (soslovije). Vyspōri Krivija beja škiru vaļsts. Pymā škirā beja muižniki (dvorjane), tod gūda piļsōni (počotnyje graždane), oficeri un jūs bārni. Šōs škiras beja privileģētas. Školōs tom nabeja nikaidu irūbežōjumu, ari nūdūkļu jōs namoksōja. Par nūdūkļu moksōtōjim beja zemniki un miškōni (meščane), un jī tōdēļ ari saucēs par „podatnyje so-slovija”, t. i., nūdūkļu moksōtōju škiru.

Lai zemn.ka dāls varatu isastōt augstškolā, jam vajadzēja paprišku tikt atbreivōtam nu zemniku škiras, un šei atbreivōšona beja izvadama caur pogosta sapuļci, kurā „pynlvarniku” beja apm. 50—80 cylvāku. Nu jūs bolsim beja atkareigs jaunō studenta lik-tiņs: atlaisis pogosts jū mōceitis voi naatlaisis? Drūss par tū nikod navarēja byut. Tō laika lykums zemniku sapuļcei beja devis taidu varu. (Šys lykums tyka atcalts tikai pēc 1905. g. revolucijas.)

Kod es stōjūs civilinženeru institutā, tys beja 1902. g. Es isnēdžu instituta kancelejā sovu atestatu (t. i., gataveibas apl.) un metriku. Maņ pasaceja, ka ar tū vīn napīteik, ka vajadzēigs vēļ spridums par atbreivōšonu nu zemniku „nūdūkļu škiras”. Maņ beja jōbrauc uz sovu Makašānu pogostu, kurā beju dzimis un kur maņ pīdarēja tāva zeme, bet kurā nu mozom dīnom kai bōrinis nabeju dzeivō-jis. Tur manis gondreiž nivīns napazyna. Aizbrauču un, kai parosti, grīžus pi pogosta „pisara”, nu kura vyss pogostā beja atkareigs, jo šūs omota veirus icēle vaiļdeiba, un pogosta vacōkais tikai formali skaitejōs par pogosta saiminīku.

Darbvedis man lyka saprast, ka, jo ari sanōks pogosta sapuļce (seļskij schod), tūmār bez vysas sapuļces pamilōšonas līta cauri gon nais. Pēc nedeļas sagōja šei sapuļce, un maņ beja jōbrauc uz pogostu vēļreiz. Sapuļce sagōja pynā sastōvā, ap 50 veiru un vysi „starostas” ar vacōkū priksgōlā.

Turpat, vīnā pogosta kambarī maņ beja „jōstota” 2 spani šņaba ar atteiceigu porciju „zakuskas”: siļču, kringeļu, dasu. Vysi sapuļces daleibniki pa četri, pa pīci gōja kambarī un pēc laiceņa gōja at-pakaļ, labi vīn isyluši un laipni. Ūtrā ustobā, t. s. „pisara gōlā”, jō pryvatā dzeivūklī beja ūtrys, lobōks golds ar smolkim dzērinim un aizkūžamim. Te sēdēja dzeivūklja saiminīks, pogosta vacōkais, starostas (nūvodu vacōki) un pisara paleigi. Urjadniks (kōrteibniks), zynoms, ari beja klōt. Kod jau beja izdzarts ap 50 buteļu „kazjon-kas” (t. i., vaļsts šņaba), tyka atklōta sapuļce ar vineigū dīnas kōr-teibas punktu: manis atlaisšona nu zemniku škiras dēļ isastōšonas Jō Majestates keizara Nikolaja I inženeru skolā.

— Kū ta, dāls, — vaicōja vīns ūtrys sapuļces delegats labsir-deigā tōni: — gribi atsaškert nu mužikim un palikt par kungu, par „andženeru”, taiseit dzeļža ceļus un myureit tyltus? Nu, lai Dīvs paleidz! —

Darbvedis vaicoj: — Voi nav kas pret taidu atlaisšonu? — bet pretim nabeja nivīna.

— A kas ta tovu zemi strōdōs, ka pats byusi par kungu? — isavaicōja kaidis veučs. — Zemi vajadzātu pamest „derevņai”. —

Bet lykums beja taidis, ka, atbreivojūt kaidu nu zemņiku škiras, jō tiseibas uz zemi palyka naskōrtas.

Turpat pogosts ar vysim parokstim un zeimūgu maņ izsnēdze šōs sapuļces sprīdumu, un es laimeigs brauču uz lelū Pīterburgu.

Konkursa eksameni matematikā, zeimeišonā un krīvu volūdā beja dīzgon styngri: uz 80 vakantajom vītom beja pīsateikuši 900 aspirantu nu vysom Krīvijas molom. Tikai knapi kotrys dasmytais vareja cerēt uz lobu eksamenu nūlikšonu. Pīcinīkim vajadzēja byut vysūs priķšmatūs. Ikvīns četrinīks jau apdraudēja aspiranta liktīni. Bet kuram gadejōs sajimt kaut vīnu trejinīku, tys tōlōk eksamenus vairs nadreikstēja turēt, un tam vajadzēja meklēt laimi kaidā cytā institutā, kuru Pīterpilī beja vasali 5. Maņ laimējōs sajimt lobas atzeimes, un es tyku īskaiteits pījamamajūs kandidatūs. Bet inspekcijā pī dokumentu pōrbaudes man paziņōja: Tai ka „pūlus” institutā pījam tikai 15 % nu vysim kandidatim, tod es nateiku pījīmts jō videjā atzeimē par konkursa pōrbaudemjumim maņ iztryukst divi dasmytdaļas.

— Par kū es teiku skaiteits pī pūlim? — es vaicōju.

— Jyus tok asat katōļs nu Krīvijas „zīmeļritumu” apgobola, un pēc valdeibas cyrkulara vysī šō apgobola katōli skaitōs par pīdareigim pī pūļu tauteibas.

Mani pyrmā olpā taitod institutā napījēme. Bet pōrs nedeļu vālōk, kod daži nu konkursa izturātōjim beja pōrgōjuši uz cytim institutum un caurmāra atzeime drusku pasamozynōja, es tyku pījīmts par eistu studentu un īskaiteits „pūļu procentā”.

Tai krīvu valdeiba, grybādama vysus pōrkrīvōt, pate dzyna latgaļus un leitovīšus uz pūļu pusi. Un pūli tū labprōt izmontōja. Kod es stōvēju inspekcijas īrēdņa prišķā, kōrtōdams dokumentus un pōrdūmōdams sovu naapskaužamū liktīni, pī manis pīgōja divi pūļu studenti, laipni apsveice manī kai „sovu tautīti” un pīdōvōja pūļu studentu kases pabolstu lekciju naudas samokasai. Koleidz at-rassšu sev dorbu un peļņu, maņ kreditā pīdōvōja ari pušdīnes pūļu studentu vyrtuvē.

Taisneibu jōsoka, pūļu kolegi beja dženteļmeni un ni ar vōrdu maņ napōrmete, kod ari izzynōja, ka naasmu nikaidis pūļs, lai gon pūļu volūdu saprotu. Pūļu studentu vyrtuvē, kura faktiski beja ari pūļu mozais politiskais klubs, es īpasazynu un sasadraudzēju ar vairōkim leitovīšu studentim, kuru liktiņš augstškolōs beja leidzeigs munam liktiņam. Daži nu šim leitovīšim šudiņ (1938. g.) ir leli patrioti un ījam Leitovā augstus omotus, lai gon sovā laikā krīvu valdeiba, reikōdamōs pretim sovom rusifikācijas interesem, ari leitovīšus dzyna pūļu lāgerī.

Pūļu studentu sabīdreiba uz mums, latgalim un leitovīšim, atstōja tikai pozitīvu īspaidu. Radzūt pūļu kolegu lelū patriotismu un nacionalismu, ari latgali un leitovīši palyka par taidim dēļ sovom tautom.

Tikai vālōk, pēc kaida goda pyrmī latgaļu studenti Pīterpilī īpasazyna ar sovīm tautas brōlim baltīšim. Bet te jōsoka, ka na jī myusus atroda un sauce pī sevīm, bet mes poši pīsateicem par tautas brōlim un leidzdarbnīkim kūpejā nacionalajā dorbā. Mes bejom mozōki skaitā un jaunōki, bez leidzeklim. Mums beja naveikli

pārsateikt pi latvišu organizacijom, kurom jau beja leidzekli sovu kolegu paleidzeibai. Kod mums vīnam ūtram pīdōvōja pōrs rubļu pabolsta, mes nu tō atsateicem, lai naradeitu īspaidu, ka mes pi baltīšim asam gōjuši materialus lobumus meklēt. —

Taidas ir Kempa atmiņas nu jō studiju godim.

Jō sabīdryskī pīnōkumi, kurūs jys pa studiju laiku beja īsaisteits, beja šaidi.

Jau seminarista laikā leidz ar Fr. Trasunu un Nikodemu Rancānu jys sōka pīsadaleit latgaļu tautyskō dorba dryvā, raksteidams Trasuna „Daugavas katoļu kalendarā“, vōkdams folkloru un strōdōdams pi goreigōs literaturas. 1902. g. jys ir bejis vīns nu golvonajim „Muzykalōs b-bas“ dybynōtōjim, un jam kūpā ar Cyukōru pīkryta napateiceigais uzdavums īsarast pi Pīterpiļs generalgubernatora Dračevska. Tikai pasateicūt Kempa veiklajai argumentācijas spējai un jō drūšajai stōjai (pi generalgubernatora beja gōjuši vērsnīku uniformōs), latgali sovu bīdreibu Pīterpilī beja īgyvuši. Vyspōri Kempas ar sovu dorba sporu un entuziasmu ir vilcis leidzi apkōrtejūs ļaudis un ir dreizi ticis izbeideits tautyskōs kusteibas darbinīku pīriškōlā.

1901. — 1902. g. jys nūdybynōja latgaļu studentu un vacōkūs gimnazistu nalegalu puļceņu „Gunkurs“ un īsastōja baltīšu korporacijā „Fraternitas Petropolitana“. Tur jys laseja referatus par Latgolū un, kai jau īpriķš mynāts, syuteja artikeļus „Baltijas Vēstnesim“, un pīsadaleja Zīneibu komisijas vosoras sapuļcēs Reigā, taipat ipazeistynōdams Baltijas inteligenci ar Latgolū.

Vēļ pyrms drukas aizlīguma atceļšonas, 1903. g. jys izdeve nalegalu žurnalu „Zvaigzne“. Nikur un nikaidā tipografijā tū navarēja nūdrukōt. Vīneigō īspēja beja hektografēt, bet ari šaidi pavairōšonas leidzekli skaitejōs naatlauti un nabeja tik vīnkōrši pīejami. Hektografa masu dreikstēja pērkt tikai ar policijas atļōvi un tikai oficialu īstōžu vajadzēibom. Kempam dēļ sova žurnala šū masu vajadzēja sapērkt pamosam, lūti mozom porcijom, nauzkreitūši un pa daudzom aptekom, pēc tam sataiseit hektografu lītojamu, paslapyn nūvilkt un tikpat paslapyn izplateit nūvyuktū žurnalu. Cik taidam nūvyulkumam beja lela nūzeime, par tū tagad gryuši sprīst. Vērtēšonai tryukst mārāuklu. Te vīneigō mārāukla ir tei, ka pi kotra apspīsteibas režīma kotram seikam, nalegalam izdavumam ir le-

lōka nūzeime kai legalūs apstōklūs vīnam lelam pasōkumam, jo dorbs nalegalūs apstōklūs, pyrmkōrt, ir saisteits ar risku un, ūtrkōrt, līcynoj par zynomu ideju. Nalegals izdavums te ir dzeivas idejas dokumentējums, un tei dzeivō ideja te beja — ceīnas sōkums par latgaļu rokstim. Tur ir vysa pasōkuma vēртеiba.

Fr. Kemps draugu pulceņā šō godu symta sōkumā

Kai jau īpriķš mynāts, vēļ byudams seminarā, jys pī-savērse goreigajai rakstnīceibai. Tū jys turpynōja ari pēc tam. Tautai beja vajadzeigas lyugšonu grōmotas, un jys 1901. g. sastōdeja „Zalta altareiti“, pēc tam „Lementaru (t. i., abeci) mozim barnim“ (1905. un 1908. g.) un tulkōja Šustera „Svātū vēsturi, t. i., Vacō un Jaunō Īstōdejuma stōstus“ (ari 1905. g.), un Bončkovska „Eisu svātū vēsturi“ 1907. g. Kempa volūda beja ļūti gaumeiga un labi kūpta, un tōpēc goreīgūs rokstu pētnīks, Viktors Terenkevičs, 1943. godā jū nūsauce par eistu nacionalōs dryvas calm-lauzi ari goreīgā ziņā.

Tāuru zeme ...

Tāuru zeme, vorku zeme,
Ko tu guli tumerumā?
Celis, tovas dryvas, pliovas
Sābri kōjom samyna!

Tāuru zeme, paplēt acis,
Keris, gaismas saule lae;
Sābri pliauri jau zalta karšus,
Tārys teirums vel nav sāts.

Tāuru zeme, vorku zeme,
Celis, sovus dālus saule
Keris, eis vel dorba priekā,
Tu eis tol' jau sveši liands!
— Latgālis.

Ariznerota Dzintene.

Pasoki, brodit, kur syltona saule,
Kur pučētes skaistokas zid:

Kur sirsniņas vairok, kur meilēxi
vōrdi,

Kur meitiniņas jaukoni dzied?

Pasok', kur gordoka maizēte
malna,

Kur asorom ryugtuma nau?

Kur skaidrokas sirdis, kur
kairokas jytas; -

Pasok', es aizmerau jau?! -
- Woi aizmersi bēdit, ka dzintenes
saulei,

Ka cistynai mēsi wysmeiloks is words,
Ka dzintenes dzaltonem teirokas
sirdes,

Jūs pučēim wysfordokajs smōrds!
Woi aizmersi bēdit, ka dzintenes
kēlpi -

Tas bādas kai jūrcuoišs grīms,
Ka dzintenes maizēte uinēnā
gorda

Ka sirds tik wēn izintēnē rimot
Latgālis

Pawasars

(juc Līnārtoriņu)

Suiģi jau izkusa, upē jau weliš,

Speid ydēnē saulites stori;

Nu kolejom aiz-jūru oyltājom izemem

Dutnu jau sašķarja bori;

Tus jūlui is mēsi, tus pūtnas is plī

Tkwins sori dzimēnē deid; -

Uu crypur tū jaunā, ou dīwēn' hu.

Wyn zaliunā, kēdēnēnē zid!

Tē zaliājē maurinā, upites mēlā

Lutēnās, jēnē staiguj

Gavinā nu wētula statulis tā. sa,

Kai goreigūs, tai pasauleigūs rokstu vaicōjumā lelu pagrīzīni deve drukas aizlīguma atceļšona 1904. godā. Tei ilēja jaunu sporu korstajōs dvēselēs. Koleidz tautas masa un ari daudzi inteligenti cylvāki ari turpmōk snaude vacū mīgu, Kempis jau 1904. godā sastōdeja latgaļu kalendaru „Daugova“ 1905. godam. (Pēc tam šū kalendaru jys izdeve vasalus 10 godus, leidz I pasauļa karam.)

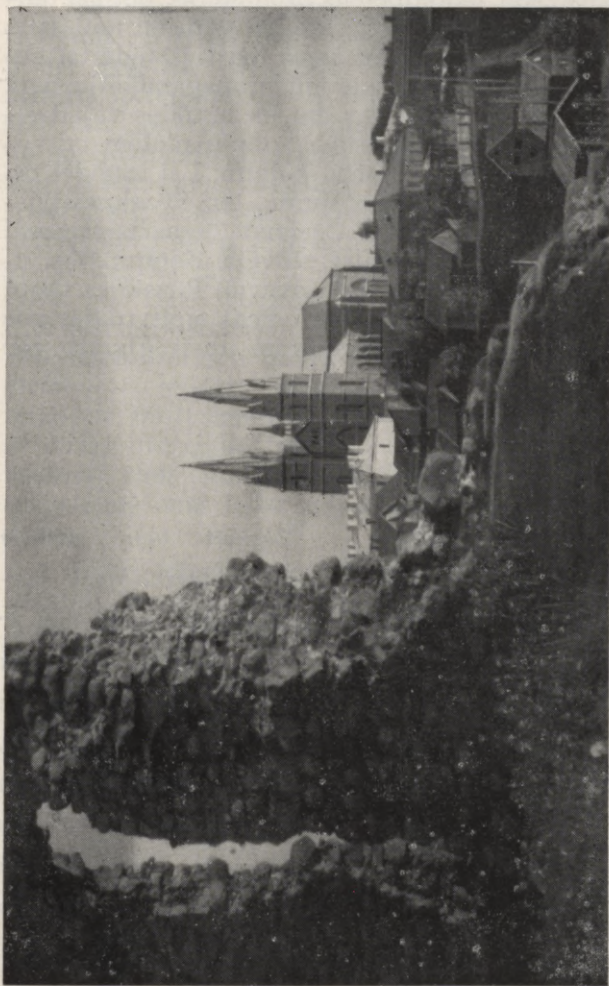
Kalendara atsōkšona pēc 35 godu pōrtraukuma (pyrms tam beja izgōjuši Manteifeļa kalendari) beja lels nūtykums latgaļu tautyskajā dzeivē. Bet vēl lelōks nūtykums beja pyrmōs regularōs avīzes izdūšona 1905. — 1906. g.

1905. goda rudinī, pōrvarādams naskaitomus škēršļus, Kempis izdeve avīzi „**Gaisma**“. Par šū avīzi daži vōrdi jau ir mynāti nūdaļā par „Latgaļu tautyskū atdzimšonu“ un tiks mynāti tōļōk specialā „Gaismas“ apskotā. Te, pētejt Kempa dzeives gōjumu, ir tikai jōnūrōda, ka taisni šōs avīzes rasšonōs rōda Kempa goreigū brīdumu, jō drūsmi un jō nalūkomū stōju. Šei avīze ir bejuse ceīņas pasōkums, bet šei ceīņa ir bejuse par skaidrim, gūdeigim un cālim mērķim, lītojūt objektivu kritiku un gūdeigus leidzekļus. Avīze burtiski ir bejuse par ceļa lauzēju vysūs vaicōjumūs, kurus Kempis steidzēs rysynōt un apgaismōt.

Dorbs tautas dryvā Kempam pajēme gon daudz laika, bet materialūs lobumu nadeve. Jo ari vīna ūtra līta atsamoksōja ar peļņu, tod cytas otkon apreja īkrōtū kapeiku ar uzvejom. Lai nūdrūšynōtu sovu eksistenci, jam beja vajadzeigs maizes dorbs. Tōdēļ jau 1904. godā jys īgyva mōjškolōtōja tīseibas latiņu volūdā, peļnejōs ar pryvatstundem un kaidu laiku beja par skolōtōju sv. Stanislava bazneicas progimnazijā. Bet kod jys beja padzinis uz prišķu studijas inženeru zynōtnēs, tod jys nu 1908. goda strōdōja par paleiginženeri pi dažaidom byuvem Piterpilī un provinciē. Taidā veidā jys īgyva zam kōjom materialus pamatus un ari vajadzeigū naatkareibu, kaida ir napīcišama kotrā sabīdryskā dorbā.

Bez goreigajim un laiceigajim rokstim, publicistikas un grōmotom **Kempa darbeiba izapaude ari sareikōjumūs**. Sareikōjumūs jys beja gon par referentu, gon par akteri pošdarbeibas puļceņūs. Nikaidu profesionalu akteru latgalim tūreiz nabeja, bet sareikōjumu beja daudz. Tōdēļ tī,

kam beja kaut cik talants, uzajēme šaidu sābidrysku pīnō-
kumu, un taidu daudzķōrt ir piļdejis ari Kempis.

*Rēzeknes piļskolis, kur 1910. godā nūtyka pyrmō lelōkō Latgolas lauksaimnīcēbas
izstōde ar etnografijas nūdaļom un teatra izrōdi*

Cik daudz Kempis ir reikōjis dažaidus lekciju vokorus
voi kursus pa dzimtini, vēļ nav pōrradzams, bet, pīmāram,
ir zynoms, ka jys kūpā ar Nikodemu Rancānu, kas tūreiz
beja par Rēzeknes dekanu, 1910. goda vosorā reikōja pla-

šu lauksaimniecības izstōdi Rēzeknē, pi skaistō, vacō piļskolna, kur dažaidas lauksaimniecības bīdreibas un tauta varēja rōdeit na tikai zemkūpeibas produkciju, bet ari tautas etnografiju. Kotra tautyskō kusteiba ir našķirami saisteita ar etnografiju, un tōdēļ ari šamā masu izstōdē tai beja pīgrīzta lela vēreiba. Par golvonū propagandātōju beja Nikodemis Rancāns nu bazneicas, tai ka izstōdes vajadzēibom jō plebane bejuse pīgryusta nu molu molom ar vysaidim audumu, deču un rūkdorbu kolnim. Lai izstōdei pīdūtu vēļ lelōku kulturalu akcentējumu, tod Rēzeknes piļskolnā nūtyka izrōde ar kaidas Čehova lugas uzvadumu latgaliski. Vysam tam aizmugurē stōvēja Kempis. Šōs izstōdes pīmiņai tyka izdūta (laikam pyrmō) Rēzeknes skotu karteite ar tipisku piļsdrupu un bazneicas motivu, kas pēc tam ir bejuse uz Latvijas postmarkom un ir klivuse par Rēzeknes simbolu.

„Austras“ pyrmais numers.

Atsagrīzūt pi Kempa literarōs darbeibas chronologiskā seceibā leidz I pasaļa karam, ir jōmiņ jō mēginōjums iz-

Žurnals beja dūmōts dailliteraturai. Šymā pyrmajā numerī storp cytu ir šaidi Kempa daildorbi: „Meža sorgs“ (stōsteņš), „Uz Sibiri pa sapynu“ (stōsteņš), „Dainas un kūkles“ (dzejas) u. c. Bez tam te ir stōsteits par pyrmū teatri, latgaļu ortografijas vaicōjumim un zemkūpeibas izstōdem.

strādāt Latvijas vēsturi, izdūt vīnu latgaļu žurnālu, izdūt avīzi utt.

1908. gadā jys izdeve žurnālu „**Austra**“, bet tū nabeja iespējams turpynēt. „Gaismas“ sagraušona turēja slāgtu ceļu ari „Austrai“. Pīterpiļs latgaļu sabīdreiba beja jau diferencāta tiktōļ, ka runa ir bejuse par divim vērziņim: „nevsķū“ un „prywatū“. Pymmais ir bejis „Muzykalōs b-bas“ un goreidzniceibas vērziņš, ūtrys — pasauleigūs ļaužu vērziņš. Nūsaukums „nevsķais“ ir bejis jimts nu Nevas prospekta, kur atsaroda bīdreibas rezidence. Cik lelas pretešķeibas storp obim vērziņim ir bejušas, tū pōrōk gryuši nūsaceit, bet ka taidas ir eksistējušas, tū aplīcynoj ari taidas fakts, ka 1908. gadā tyka radeita ūtra latgaļu bīdreiba Pīterpilī ar nūsaukumu „Gaisma“. Tei beja **kulturveicynōšonas bīdreiba** ar mērki „vest tautas apgaismōšonu caur grōmotom, avīzem un pamatsķolu dybynōšonu“. B-ba ir reikōjuse tautysķas teatra izrōdes, koncertus un ir izdavuse dažas grōmotas. Tei izdeve ari Kempa „Eisu Latvijas vēsturi“ 1909. un 1910. gadā (izdūtas 4 burtneicas). Kulturveicynōšonas b-ba „Gaisma“ pastōvēja leidz 1917. godam.

1910. godā jys izdeve kulturvēsturysķu grōmateņu par Latgolū ar nūsaukumu „Latgalieši“. Tei ir izdūta baltiski, bet ar latiņu burtim, garūs patsķanus apzeimejūt ar svītreņu, bet šņōciņus — ar putneņu. Baltiši taidu ortografiju vēļ tūlaik nalītōja, un tōdēļ Endzelīns raksteja, ka latgali baltišim aizasteiguši prišķā ar modernōku ortografiju. Kempa „Latgaliešus“ izdeve gon „Rakstu apgahdeens Zemneeka puhrs“, bet faktiski izdūšonu financēt vajadzējis pošim.

Lelōkais nūtykums pymms Pymō pasaļa kara beja „**Jaunu Ziņu**“ izdūšona 1912. godā. Storp Kempa avīzi „Gaismu“ un „Jaunom Ziņom“ radnīceiba ir tik lela, ka pādejū var uzskateit par pymmōs teišu turpynōjumu, bet tikai cytā laikā, cytā sakareibā un jau ar cytim spēkim. Par šūs spēku sakustynōtōju, vadēitōju un vērzeitōju ir bejis Kempas ar sovu lelū, dynamiskū personeibu. „Jaunas Ziņas“ sovu izišonu pōrtrauce 1914. godā, kod sōcēs I pasaļa kars un gondreiž vysa redakcija un leidzstrōdniki tyka isaukti armijā.

Fr. Kemps ar dzeives bīdri Konstanci Pymō pasaūļa kara laikā.

3.

I pasaūļa kara un revoluciju virpulī

Ar Pymū pasaūļa karu sōcās jauns pūsmys ari Kempa dzeivē. Jys tyka īsaukts armijā un nūsyuteits uz Galicijas fronti kai rezerves vērsnīks. Tur jys ceinejōs leidz 1915. godam, kod tyka īvainōts un nu frontes pōrvītōts uz

aizmuguri strādāt par inženeri kara byuvnīcībā. Nu 1915. leidz 1917. godam taidā veidā jys strādōja Rjazaņā u. c. Bet ari byudams armijā, jys nasarōve saites ar dzimtini un latgaļu tautyskū kusteibu. Pa kara laiku jys raksteja „Drywā“ golvonā kōrtā par volūdas vaicōjumim, litōdams pseudonimu Reformators. Mōceitu volūdņiku Latgolai tūreiz nabeja, un kotrys raksteitōjs šamā dryvā tod reikōjōs pēc sovas Dīva dūtas intuicijas. Volūdas vaicōjumūs Kempss tūmār ir orientējis ļūti labi un pareizi.

Pyrēmō pasaulā kara laikā, 1916. godā Kempss pēc leišu parauga dybynōja „**Latgolas ļaužu partiju**“. Sōkumā tei beja nalegala partija, bet pēc 1917. goda februara revolucijas partija kliva legala. Partija propagandēja latgaļu apsavinōšonu uz nacionalas bazes, stōvēja par latgaļu tiseibom, un, kod Krīvijā sōcēs praseiba pēc „varas uz vītōm“, partija dybynōja nūdaļas pa pogostim, lai latgalim byutu ispējams pīsadaleit sovas zemes pōrvaldeišonā, kod atteiceiga stuņde byus sytuse. Nu šūs nūdaļu priķstōvim tyka dybynōta „**Latgolas tautas komiteja**“. Tei ir bejuse lela sabīdryskō dorba organizacija ar skaidru demokratisku uzbyuves plānu un plašom apryndom aizmugurē.

1917. gods ir autonomiju gods Krīvijā.

Laiks storp 1917. g. februara revoluciju Krīvijā un 1917. g. oktobra revoluciju, aiz kuras sōcēs bolševiku režims, ir bejis pyrmais demokratisks uzbyuves mēginōjums Krīvijā. Tys beja Ļvova — Kerenska u. c. valdeišonas laiks, kod kars vēļ nabeja pabeigts, Krīvijas stōvūklis beja ļūti smogs un Krīvija apsūleja vysom nakrīvu tautom dūt **autonomijas**. Ļvova — Kerenska valdeiba atļōve atceļt guberņu valdes un tūs vītā stōtīs vītejom Zemes padūmem. Uz vītōm sōcēs vysaidu „izpyldu komiteju“ sastōdeišonas voi lobōkā gadejumā vēlēšonas. Kūrzeme atsaroda vōcu okupacijā, bet Vydzeme un Latgola beja zam Krīvijas. Vydzeme kūpā ar Reigas piļsātu sovu Pagaidu Zemes padūmi izveidōja jau 1917. g. martā un pōrjēme guberņas valdes funkcijas. Vālōk šōs padūmes sastōvs tyka vairōkkōrt pōrveidōts. Vysi tō laika politiskī kongresi lēme par apgobolu autonomijom un par Latviju kai politiski autonomu vīneibu Krīvijas demokratiskā republikā.

Tod par sovu autonomiju sōka runōt ari Latgolas ļaužu partija ar Latgolas tautas komiteju priķšgolā, kas izdeve avīzi „Ļaužu Bolss“.

Latgolas „Ļaužu Bolss“ izgōja nu 1917. g. 15. apreļa leidz 1917 g. 30. novembram. Avīze beja naregulara, un nu tōs ir izgōjuši pavysam 16 numeri. Šei avīze ir lobs atspūguļōjums tom idejiskom ceļņom, kaidas nūtyka 1917. godā. Par avīzes redaktoru skaitejōs Ignats Asāns (avīze tyka drukōta Pīterpilī).

Kai Latgolas ļaužu partijas pōrstōvs Fr. Kempis 1917. godā pīsadaļēja vysur, kur tyka runōts un sprīsts par nakrīvu tautu nōkūtni, sevišķi kas skōre Latgolu. Kempis kai tautas interešu vadeitōjs ari 1917. godā beja jēmis atbīļdeību uz sevi taipat kai pēc drukas aizlīguma atceļšonas, izdūdams avīzi „Gaisma“. Koleidz cyti vērēs un gaidēja uz pošplyusmi, Kempis ceņtēs konstruēt nōkūtni un stōvēt nūmūdā par tautas tīseibom. Jys beja paveicis lelu sabīdreības organizēšonas dorbu, kod atsamūda ari pōrejī. Un nu sōcēs taipat kai ar avīzi „Gaisma“. Vysi Kempa organizējumi tyka ignorāti, uz otru rūku tyka radeita „Latgaļu organizēšonas komiteja“, kas sasauce Latgolas kongresu Rēzeknē 1917. g. 26. — 27. aprilī pēc vacō stila. Kongress izvēļēja Latgolas pagaidu zemes padūmi nu tō vērziņa, kū pōrstōvēja „Drywa“, un tyka izvasta definitiva šķeļšonōs storp Pagaidu zemes padūmi un Latgolas tautas komiteju. Pagaidu zemes padūme sovu autonomiju meklēja, apsavīnojūt ar Vydzemes zemes padūmi, kas 30. julijā ari apstyprynōja Latgolas zemes padūmes lāmumus, atzeistūt Latgolas autonomiju un tīseibas uz sovu volūdu, bet Latgolas tautas komiteja turpynōja strōdēt uz sovu rūku, canzdamōs panōkt Latgolas autonomiju naatkareigi nu Vydzemes guberņas liktinim.

Šymā nūlyukā Latgolas tautas komiteja delegēja Fr. Kempī uz t. s. „demokratiskū apsprīdi“ (demokratičeskoe soveščanie), kas sanōce 1917. g. 14. septembrī*) Aleksandra teatrī Pīterpilī un vālōk uz šōs „demokratiskōs apsprīdes“ nūdybynōtū Priķšparlamentu, kas sanōce Marijas pilī 1917. g. 20. oktobrī kai Krīvijas republikas pagaidu padūme. Priķšparlaments nūturēja tikai dažas sēdes, jo

*) Latviešu konv. vārdnīcas 10. sēj., 20 227. lp. šī dati ir napareizi.

novembrī (pēc jaunō stila) boļševiki gōze Kerenska vaļdeibu leidz ar Prikšparlamentu.

Kemps nikur nav gōjis navālāts un nikod un nikur nav ijēmis nikaidus omotus, uz kū jū tauta nabyutu pylvnavorōjuse. Ari šymā Kerenska vaļdeibas laikā, kod, gaidūt uz Satvērsmes sapuļci, tyka sasaukts Prikšparlaments, Kempstur beja kai sovas tautas pōrstōvs. Bet pretiniki un skaudēji šū jō sūli sōka apzeimēt par „separatismu“, jo jys beja otkon aizasteidzis priškā Latgolas pagaidu zemes padūmes funkcijom. Pādejō taču beja cerējuse byut par vīneigū Latgolas pōrstōvi, bet te nabeja varējuse tō izpiļdeit. Par vīneigū ceīņas leidzekli tod atlyka Kempa nūmalnōšona. Te ir jōjam vārā, ka vysas 1917. g. konstrukcijas nūtyka ļūti napōrradзамūs apstōklūs, kod nikaidi profeti nazynōja un navarēja paredzēt, kaida nōkūtne byus. Tys ir ļūti labi radzams kai tō laika myusu presē, tai i rītumu avizēs. Ar „gudreibu pēc laika“ te navar reikōtīs. Pīm., sabīdryskais darbinīks, Ontōns Dzeņs, par tim laikim zeimeigi roksta:

„Lai saprostu, kai tōs lītas 1917. godā eistineibā ir bejušas, ir jōnūrōda uz tū faktu, ka uzskoti par Latvijas nōkūtni 1917. godā nabeja taidi, kaidi tī rodōs vālōk. Un veļteigas ir vysas runas, ka daži jau pat 1905. godā ceinejušīs par ulmanisku „vīneibas ideju“. Tī, kas braukōja uz Reigas latvišu b-bas sapuļcem, runōja tikai par tyvynōšonūs un sadarbeibu. Tod nivīnam nabeja skaidrys, kaida byus Latvijas nōkūtne. Un Kempstur beja lelōkais un tōļredzeigōkais Latgolas politikis ar apbreinojamu mīlesteibu uz sovu dzimtni un jōs ļaudim. — 1917. godā vysas tautas runōja tikai par sovom autonomijom Krīvijas federalā republikā. Plašōkas naatkareigu valstu idejas un runas sōcēs tikai 1918. godā. Tōdēļ ir piļneigi oplomi runōt, ka Kempstur byutu ceinejīs par Latgolas vaļsti. Jys ir ceinejīs tikai par īspējami lelōkom Latgolas tīseibom, lai byutu kai leidzeigs ar leidzeigu, un tōdēļ jys ir bejis vysaida veida beznūteikumu apsavinōšonas pretinīks.“ (Kulturvēsturiski materiali, 213. — 214. lp.)

Ari tūreizejō Krīvijas vaļdeiba (t. i., Kerenska vaļdeiba un Pīterpiļs izpyldu komiteja), pīdōvojūt mīra leigumu rītumim, 1917. goda 20. oktobrī (pēc jaunō stila) runōja par autonomiju Pūlijai, Leitovai un „**latvišu provincem**“.

Taids beja 1917. gads un tō laika ideologijas.

Pēc boļševiku apvārsuma, 1918. godā Kemps aizmuguriski tyka nūtīsōts uz nōvi. (Jō archīvs Pīterpilī gōja zudumā.) Ari pēc tam boļševiki nikod Kempī nav skaitejuši par kaut kaidu kreisū voi socialistu, bet vīnmār par „seikburžuju“. Ka jys beja Latgolas naboga ļaužu aizstōvs, tō navarēja nūlīgt ari boļševiki. Tōpēc jī iztaiseja jū tikai par vojojāmu „seikburžuju“ un „beistāmu nacionālistu“.

Kara beigu pūsmā, 1918. un 1919. godā Kemps dzīvōja Latgolā. 1919. godā jū boļševiki beja uz laiku arestējuši un turējuši Rēzeknes cītumā, bet jys tyka amnesteits. 1920. godā jys otkon atsōka sovu sabīdryskū un politiskū darbeibu.

4.

Kempa darbeiba Latvijas laikā un vojšōnas pi okupacijom

Latvijas laikā Kemps strōdōja gon sovā nūzarē, gon presē, gon ari politikā.

Pēc Latgolas atbreivōšōnas 1920. godā jys kaidu laiku beja par Rēzeknes piļsātas golvu un Rēzeknes rajona ceļu inženeri. 1920. g. kai Latgolas ļaužu partijas kandidāts jys tyka īvālāts Satvērsmes sapuļcē, kur jys kūpā ar Franci Trasunu izceineja daudz smogu ceīņu par Latgolas vaicōjumim gon zemes, gon izgleiteibas, gon volūdas vaicōjumūs. 1922. g. jys tyka īvālāts Saeimā. Bet kai ļau nūdaļas sōkumā saceits, jys nabeja ni partijas, ni karjeras politikis. bet tautas darbiniks, un praktiskō politika nav jō eistō vīta. Tai jys pāmozam otkon klīva par īrēdni un tautas darbinīku ōrpus partijom.

Nu 1925. — 1928. godam jys beja par Hypoteku bankas taksatoru, nu 1928. — 1931. g. — par satiksmes ministra bīdri, nu 1931. g. leidz 1934. goda apvārsumam — par golvonū dzelzceļu inspektoru, pēc tam beja spīsts pōrīt uz sovom lauku mōjom.

Demokratiskōs Latvijas laikā jys leidzstrōdōja pi „Jaunōs Straumes“, „Jaunō Vōrda“, „Latgolas Školas“ u. c.; pīsādāleja pi Latgolas muzeju dybynōšōnas un daudzim cytim kulturalim pasōkumim. Storp cytu jys beja

vīns nu Latgaļu ortografijas komisijas lūceklim, kas ar Saeimas akceptu 1929. godā izstrādāja skolās lītojamās latgaļu pareizraksteības principus. Šū pareizraksteību lītēja vysa latgaļu prese un školās leidz pat Ulmaņa apvārsuma laikam.

Pēc 1934. g. apvārsuma jys kai vacais parlamentarīts raksteja Ulmaņam memorandus un protestēja pret dažaidu latgaļu tiseibu irūbežošonu, bet, kai jys pats vālōk atzyna, nikaidūs vaicōjumūs jam nabeja izadevis Ulmani pōrlīcynōt, un vysus latgaļu tiseibu vaicōjumus jys uzskatejis tikai par separatismu (īskaitūt arī vaicōjumu par „Latgolas Školas“ un D-piļs školōtōju instituta likvidēšonu). 1940. goda pavasarī jys kūpā ar cytim latgaļu tautyskajim darbinīkim tyka arestāts un kaidu laiku turāts cītumā.

Kempam arvīn ir pīmitis kaut kaidis sokratisks optimisms. Sokrats mōceja tai: jo cylvāks zynōs, kas ir ļauns, tod jys tō nadareis. Un Kempis otkon dūmōja tai: jo baltīši pīteikuši pazeis un saprass Latgolu, tod jī arī respektēs Latgolas vajadzeibas. Tōdēļ par vysu tū, kū jys raksteja sovūs memorandūs Ulmaņam, jys saraksteja atsevišku grōmotu ar nūsaukumu „Latgales likteņi“ un pats tū izdeve 1938. godā. Bet voi jys ar tū īgyva vairōk izprasšonas un vairōk tolerances pret Latgolas vaicōjumim, gryuši pasaceit. Nivīnā zynōtniskā sakareibā šei grōmota pi baltīšim nav daudzynōta. Drūši vīn arī tur tyka saradzāts tikai „Kempa separatisms“.

Okupaciju laikūs Kempis beja kluss, attureigis un nikaidu režimu omotu naijēme. Tīsa, vōcu laikā jys beja par Ludzas apriņka inženeri, bet apriņka vacōkais O. Ruško Kempis nu šō omota „nūēdis“. Tai Kempam beja otkon jōpalik sovūs lauku mōjēs.

Kaidi jō apstōkli ir bejuši pi ūtrēs un palikūšōs boļševiku okupācijas, par tū ir zynoms ļūti moz. Dažas fragmentaras ziņas nu dzimtines stōsta, ka 1949. goda pirmajā pusē jys ticis deportāts uz Tuganas apgobolu, kur kvalificātō dorba spēka tryukuma dēļ bejis pīlaists strōdēt par ceļtnīceibas inženeri. (Jōdūmoj, ka deportacija byus nūtykuse reizē ar cytim tautīšim 1949. g. 25. aprēlī, kod nu Latgolas tyka izvastas lelas ļaužu masas.) Bet arī strōdojūt Tuganā, jam nav bejis mīra nu skaugim un vo-

jūtōjim. Kaidi tautīši tur asūt syudzējušis atteiceigam komendantam, ka „par načalnīku asūt bejis seņōk un tagad otkon par taidu palicis“. Sakarā ar tū komendants atcēlis jū nu omota un aizsyutejis uz Tomskas apgobola Michailovku, kur jys nūpērcis mozu mōjeņu kolchozā „Latgalija“.

Michailovka pīdarēja pi senejom latgaļu kolonijom Sibirijā, kas tur beja rodušōs ap godu symtu maiņu nu breivprōteigajim izceļōtōjim nu Latgolas. Tūreiz Kempys protestēja, kai varādams, pret izceļšonu nu Latgolas. Jō stōsts „Uz Sibiri pa sapynu“, kū jys beja nūdrukōjis sovā žurnalā „Austra“, ar vysu sovū drausmeigumu pīsapīldeja pi Kempa poša. Jys beja izdzeits nu dzimtines, uz Sibiri aizceļōja na pa sapynam i na breivprōteigi, bet deportāts kai nūzidznīks un vērgs. Tūmār jys asūt bejis pateiceigs Divam un liktiņam, ka myuža beigōs varējis byut kūpā ar sovim tautīšim, kaut ari tōli nu dzimtines, kuras lobā jys vysu myužu beja strōdōjis.

Dzeivōdams Michailovkā, jys beja turpynōjis strōdōt pi dažim tematim nu Latgolas vēstures, kū jys beja pasōcis jau 1943. godā. Storp šim tematim ir bejuse „Latgalīšu tautas atdzimšona“ u. c. Dažu jō dorbu rūkroksti asūt atrosti, bet cyti gōjuši būjā leidz ar jū pošu. Un prūti: 1952. goda oktobrī jō mōjeņa asūt nazynomā veidā aizadaguse, jys pāts guņsgrākā smogi cītis un pēc dažom dīnom miris. Guņsgrākā sadaguši ari jō memuari.

Jō mēršonas aplīceibā par nōves datumu asūt uzdūts 1952. goda 20. oktobris.

Nasaverūt uz gryutajim apstōklim, kaidūs jys pavadejis myuža beigas, jō gors naasūt bejis salauzts nikod. Leidz nōves stuņdei jys turpynōjis strōdōt dzimtines lobā, dūmōjis par sovas tautas jaunū paaudzi un ryupējis par tū, lai tei pazeitu sovas tautas pagōtni. Par šim vaicojumim jys rakstejis pat nu Sibirijas LPSR Vēstures un Volūdas institutam Reigā.

Tai pagōja lelō un vātrainō cylvāka myužs, tik tragiski, cik tragiski vīn tys cylvāku apstōklūs ir īspējams.

Jō pyrmō sīva, rakstneica Konstance, Rauduļa meita, beja myruse 1945. godā. Pēc tam jys beja precējīs ūtru reizi ar kaidu tautīti Mariju nu Varakļōnim. Pēc veira nōves tei beja atsagrīzuse nu Sibirijas, bet myruse 1964. godā. Kempa jaunōkais dāls Leopolds asūt deportāts un atsarū-

nūt kaut kur zīmeļūs, vacōkais dāls asūt miris, bet par vy-duskū, t. i., Romualdu ziņu naasūt nikaidu.

Tai nažēleigais liktiņš ir izpūstejis vysu Kempa dzymtu.

Jo šūs riņdeņu autors te dreikstātu kaut kū pīlikt nu sevis, tod grybātu nūrōdeit uz kaidom pōrs sasatikšonom, kas jam beja studiju godūs ar Kempī, tod, kod jys vēļ beja dzeļžceļu inspektors Satiksmes ministrijā.

Tūreiz es raksteju monografiju par Nikodemu Ran-cānu, un maņ vajadzēja sasaskōrt ar latgaļu atmūdas laiku un pīterpilišu darbeibu. Muns manuskripts jau beja tikpat kai gotovs, kod jys tū īsōka škūrsteit. Pasavēre un saceja, ka tō pōrsavēršonai vajagūt drusku vairōk laika. Un tod jys sōka stōsteit par vīnu ūtru litu. Ak Dīvs, cik lela beja munas paaudzes nazynōšona par Latgolas pagōtni! Nivīna drūša sūļa, nivīna drūša skicējuma! Un Kempa dailruneiba par munim sastyngušajim faktu klučim vēlēs pōri kai pava-sara strauts. Es klausejūs ar aizrauteibu un pietati.

Jam beja daudz kū saceit. Vasalas ainovas vērēs myu-su ocu priškā. Jys tōs atdzeivynōja navīn ar faktim, bet jo vairōk ar idejiskū pōrlīceibu un degsmi. Es beju dzērdējis daudzus lelus veirus runojam un stōstam, bet nivīna ar taidu sugestejūšu spēku, ar tik lelu pōrlīceibu un tik jauneklei-gu entuziasmu, kai runōja Kempis. Vysā jō stōjā, skotā un runā beja kaut kaida drūsa, dynamiska un reizē ari drau-dzeigi sirsneiga cylvāka izpaudums. Tys beja lelas perso-neibas īspaidis.

It kai juzdams munu nīceigumu un munas nalelōs zynōšonas par Latgolas pagōtni, jys saudzeigi pōrvylka ar rūku par munu manuskriptu un mīrynojūši pībylda:

„Nikas, byus jau labi! Golvonais — ka tik jaunō paaudze strōdoj pi Latgolas tematim! Kas meklej, tys atrūn! Kas ceinōs, tys uzvar! Jo ari vīnā ūtrā vītā mes zaudejam, tod sakrōtōs gora vērteibas tūmār nazyud. Tōdēļ nikod nav jōzaudej ni drūsme, ni pacīteiba.“

Tai runojūt, aizskrēja laiks. Tai tagad ir aizskrējuši gari godi. Lelais dzimtines ūzuls ir salauzts svešōs vātrōs . . .

Tikai breivō saule un vēji, kam sovus žņaugus naspēj uzlikt nivīns, kūp jō vīntuļū kopu svešumā, dora myužam nazyustūšu myusu skaistū dzimtini un pasaulī kleistūšim trimdinīkim līk turēt svātu sovas tautas darbiniku pī-mini.

1966. g. Zīmassvātkūs.

IV

„GAISMA“ KAI TAUTAS MŪDYNŪTŪJA

1.

Gaisma aust.

Ogrŕkŭs laikŭs, kod pĕc garajom naktim ausa gaisma, ļauds jutŕs pateikami atvĭglynŕti. Beidzŭt tymsums ar baigajim spŭkim, lĭtŭnim un vysaidim moldu vodŕtŕjim tyka salauzts, garais mĭgs izgulāts, gryuteibas pi dorba pa tymŭ pŕrvarātas, — nu varĕja sŕktĭs jauns un pateikamŕks dzeives cĕlĭņs. Lai ari kaida ir dĭna — gaiša voi apsamŕkuse, bet dĭna arvĭn ir bejuse par pretstotu naktei. Tŕpĕc ari gaismas ausšona ir symbolisks nŭtykums kai tautas tradicijŕs, tai i poezijā.

Ari myusu tautas pagŕtne zam svešajom varom ir pĭleidzynŕta garai, dryumai naktei. Beztĭseigums, nabadzeiba un gora timseiba ir tautas garais mĭgs, kurā tei naapsazynŕja ni sevis, ni sovu vajadzeibu, ni ari mĕrku, pĕc kaidim ceņstĭs. Garais drukas aizlĭguma laiks (1865—1904) dzĕse ŕrā navĭn tautas pošapziņū (par cik taida vyspŕri beja), bet ari dzyna tautu jaunā barbarismā, dzeršonas dvinģā un timseibā.

1904. gods te nese mozu pagrĭzĭni: drukas aizlĭgums tyka atcalts, dryumŕ nakts gŕja uz beigom, bet gaismas nesĕji kavĕjŕs. Leišim, kam beja leidzeigs liktiņš kai latgalim, jau tymā pošā 1904. godā tyka izdŭtas avĭzes un grŕmotas, bet latgalim — nikŕ. Sŕcĕs 1905. gods ar ļaužu viļņŕšonŭs, praseibom pĕc zemes un breiveibas, bet latgalim vys vĕļ nikaidu rokstu nikas nadeve.

Tod Francis Kemps, kura sirds arvĭn ir daguse korstŕk dĕļ dzimtĭnes, jĕmĕs atrysynŕt pyrmŕs latģaļu avĭzes vaiĕģjumu. Par tŭ jys diskutĕja ar tautyski ĭinteresātim goreidznĭkim, ar Pĭterpiļs latģaļu muzykalŕs b-bas vadeibu, ar atseviškĭm studentim un gimnazistim, un ari cytim gaišŕkim tautĭšim, par cik tĭ vyspŕri par sovas avĭzes vaiĕģjumu beja runojami.

Goreidznĭki atteiceibā uz latģaļu avĭzes izdŭšonu ir bejuši piļņeigi pasivi. Tureigŕkĭ tautĭši ari nav saprotuši

sovas avīzes nūzeimes, un tai beidzūt vyss pasōkums ir palicis tikai dažu nabadzeigu cylvāku rūkōs ar Fr. Kempī kai atbiļdeigū vadeitōju un Ontōnu Skryndu kai tyvōkū leidzstrōdnīku.

Kemps, kas beja skraidejis pi Pīterpiļs generalgubernatora, lai dabōtu atļōvi Muzykalōs b-bas darbeibai, 1905. g. rudinī skraideja uz Īkšlītu ministriju, lai dabōtu atļōvi latgaļu avīzes izdūšonai. Ar īkšlītu ministra parokstu avīze tyka atļauta 1905. goda 16. novembrī. Nu varēja stōtis pi rokstu sagatavōšonas un drukōšonas.

Jaunajai avīzei tyka dūts vōrds „Gaisma“. Redaktors Kemps deve uzsaukumu: „Gaisma aust.“

— Brōli, tautīši! Mums gaisma aust. Celitēs nu timseibas un mīga, paplētīt acis un veritēs, kas nūteik! Vacī īrodumi un vacō kōrteiba gōžās. Vacī myuri, kuri myusus ir tik ilgi apspīduši, jau kreit. Kai sylta sauleite uzlāc zalta breiveiba un speid par myusu sātom, teirumim un pļovom.

Vēļ naseņ mes, zemniki, smokom žņaugūs un spaidūs, bejom tikai apspīsti un vōrdzynōti zemniki, vēļ naseņ mes bejom tikai malnō dorba vērgi, kurus apspīde un myna zam kōjom vysī, kam tikai beja spāks, bet tagad mes asam breivi cylvāki. Vysaugstōkais manifests (1905. g.) 17. oktobrī mums izsludynōja breiveibu. Tagad mums ir atļauta breiva ticeiba, breivis vōrds un breiva cylvāka persona. —

Taidā gorā aizpīļdeita vysa avīze. Var īsadūmōt, kai cenzori, kas pi itaida stila nabeja pīroduši, savībe geimi, losūt šaidas gaviles par „breiveibu“ un nūnycynojūšus vōrdus par „vacū kōrteibu“. Nā, breiveiba vēļ beja bārna auteņūs teita, un vacōs kōrteibas myuri beja styprī. Cenzura taidus vōrdus naatzyna un sastreipōja vysu avīzi.

Valerija Seile par šū nūtykumu roksta tai:

„Ak brīsmas! Cenzors Remikis tai sastreipōja vysu numeri, ka gondreiz napalyka kō drukōt. Bet par laimi 1905. g. 24. novembrī tyka izdūti nūteikumi par presi, ar kurim īpriķšējō cenzura tyka atcalta, un F. Kemps, riskeidams ar sovu ōdu, 27. novembrī laiž klajā pyrmū numeri, naivērojūt nikaidu Remika streipōjumu. Bet kai tik numers pasarōdeja, tai Remikis aicynōja redaktoru pi sevis un pēc borgas izarunōšonas un aizrōdejuma, ka Kempam vajadzēt sēdēt citumā, lyka atzeimēt, kai kura vīta ir jōsaprūt, un tod, pajēmīs pyrmū „Gaismas“ numeri leidz ar redaktora rakstiskim paskaidrōjumim, tys pat Remikis gōja pi sovas priķšnīceibas aiz-

stōvēt Kempī. Aizstōvēšona napalyka bez sekmem, un „Gaismai” ceļš uz ļaužu sirdīm un prōtu beja breivs.”¹⁾

Bet šys breivais ceļš tūmār nabejis par veļti. Sērmais latgaļu darbinīks, Jezups Dyure, 1966. goda rudinī Indianapolisē stōsteja, ka saskaņā ar „lobū” krīvu īrašu cenzorim vajadzējis pasnēgt kukuleiti. Tū asūt darejis jō radinīks, Donots Dyure, kas kūpā ar Ignatu Niperi un Kazimeri Greižu asūt bejuši aktīvi „Gaismas” atbaļsteitōji.

Lai ņyu kai, taidas litas olūtūs parosti nastōv, un tōs ir gryuši pōrbaudomas. Pymūs paleiga devējus Kemps ir uzskaitējis „Gaismā”, un tī ir: Muzykalō b-ba paleidzējuse ar 100 rublim, Leivōnu prāvests V. Treibšo — ar 25, go-reigō seminara inspektors K. Skrynda — ar 25, kungs V. Viliņš — ar 50, inženers Jurovskis — ar 25 un Feimaņu bkgs T. Ronkaitis — ar 10 rubļu. Kūpā 235 rubli.²⁾ Cik numerim šō kapitāla pītyka, tū gryuši sprīst, bet vairōk par startu tur gon laikam nikō nabeja.

Bet avīze beja īsōkta, un tei gōja sovu ceļu. Sōkumā šys ceļš lykōs byut mīreigs klusa dorba ceļš, bet dreiz tys izarōdeja tikpat ērškains un vātrains kai pymō numera gaitas pa cenzuras pōrvaļdi.

Pyrmais numers beja nūdrukōts, un Latgolā tys tyka izdaleits par veļti golvonā kōrtā caur plebanijom.

Ar ūtrū numeri sōcēs avīzes „dorba dīna” un sōcēs tyvōka īpasazeišona storp laseitōjim un avīzi.

Par „Gaismas” mērķim redaktors Kemps šōs avīzes 2. nr. (1905. goda 18. decembrī) soka:

„Gaisma” ir pymō avīze **Latgalijas latvišu volūdā**. Tei ap-sajam kolpōt Vitebskas guberņas un Augškūrzesmes latvišim par lobu. Tai ka itymōs molōs lelōkō īdzeivōtōju daļa ir zemnīki, muižu kolpi un mozu fabriku strōdnīki, tod „Gaisma” vyspyrms stōvēs par **dorba ļaudim**, steigsīs apgaismōt jūs gryutū dzeivi un atrast tūs ceļus, pa kurim ir jōit uz zynōšonu un monta pavairōšonu.

„Gaismai” stōv priškā gryuti celi. Nivīna sova avīze vēļ nava staigōjuse pa myusu mozōs tautēņas pajumtem. „Gaismai” stōv priškā calmu laužēja un leidumnīka dorbs, tōdēļ mes saucam vvas tautas brōļus un mōsas — īt mums paleigā ar avīzes izplateišonu storp ļaudim, tōdēļ mes lyudzam paleidzēt dzymstūšai „Gaismai” ar kū kotrys var: kas ar nauđu, kas ar spolvu. Navajag kauenētis, ka daži naprūt labi un skaidri raksteit, jōsyuta ir vvas zi-

¹⁾ RK 40, 317. lp.

²⁾ „Gaisma” Nr. 1.

ņas kaidas kurs grib storp tautas brōlim izplateit, — gon jau redakcija saprass un izškērs, kur graudi, kur palovas. Mes lyudzam vysus izsaceit sovas dūmas par avīzi un dūt sovus aizrōdejumus. Par pateikšonu redakcija saceis paļdis un par smōdēšonu nasadusmōs, jo „Gaismu” naskaitom par sovu īpašumu, bet par lelu pasōkumu, kurs pidar vysai tautai. Kotrys, kas liks sovu rūku pi „Gaismas” uzplaukšonas ar naudu voi ar rokstim, tys skaitēis par „Gaismas” leidzstrōdniku un myusu mozōs ciļts apgaismōtōju.

Brōli, latviši, stōjitēs zam „Gaismas” karūga! Mes meklēsīm jaunus ceļus uz lobōku dzeivi.

Kai šūs ceļus atrast? Kur slēpās lobōka dzeive? Par tū „Gaisma” runoj kotrā numerī.

Sōvus mērkus „Gaisma” ir definējuse vairōkkōrt. Pīm., 1906. g. 8. janvarī tei sūla.³⁾

1) sorgōt un aizstōvēt sovu tautu, jōs ticeibu un dzymtū volūdu,

2) vest tautišus pa mīra ceļu pi lelōkas skaidreibas (t. i., izgleiteibas) un tureibas,

3) nabadzeigajim zemnīkim meklēt zemeites un gaismas,

4) dzeivōt saticeibā ar vysim kaiminim un svešom ciļtim,

5) naazitikt sveša monta un napadūt nikam ari sova lobuma un

6) byut vīnmār par zemnīku draugu un atbolstu.

Avīze atzeist, ka sova dzeive ir jōceļ tautai pošai. Nikas nikō par veļti nadūd. Vajag mōceitīs un saprast dzeivi ceļt. Tīseibas ir jōizmontoj. Vacais dzeives dzeļža lykums soka, ka tīseibas ir tikai tim, kas par jom ceinōs. Tōpēc ir jōapsazynoj tīseibu nūzeime un jōbyut gotovim par tom ceineitīs vysim atļautajim leidzeklim. „Lai Dīvs nadūd, ka mes, īraudzejuši gaismu un breiveibu, bāgtu prūjom nu tīseibom un maklātu sev vītas atpakaļ timseibā!”⁴⁾

Taidā veidā „Gaisma” paude jaunas dīnas sōkumu, jaunu pīnōkumu uzajimšonu un jaunas dzeives ceļšonu.

Bet nikas pasaulī nav izolāts. Sabīdryskōs parōdeibas te nasarūn kai meteori, kas īskrīn nu svešas kosmosa telpas, uzlīsmoj un izdzīst kaidā zemes bedrē. Sabīdryskōs lītas aug un atsateista tikai zynomōs dūteibōs, un tōdēļ ari

³⁾ „Gaisma” Nr. 3. Apmāram tū pošu jei atkōrtoj ari 6. numerī.

⁴⁾ „Gaisma” Nr. 21.

„Gaisma“ nabyus saprūtama, jo tei natiks calta priškā leidz ar sova laika fonu. Tōdēļ ari, ikams mes ejam tōļok un raugomēs uz tū, kū „Gaisma“ ir darejuse, mums ir jōapsaver tī priksnūsacejumi, kas „Gaismai“ deve īspēju sovu ceļu izavēlēt, par tū ceineitīs un krist. Reizē mes tyvōk saprassim ari redaktora idejiskū stōju un īgyusim priksstotu, kaidā vītā tei atsaroda, izejūt nu tō laika Krīvijas un Baltijas politiskūs nūgrupējumu skalas.

2.

Politiskōs idejas „Gaismas“ laikā

„Gaisma“ rodōs eisi pēc 1905. goda revolucijas. Kas šū revoluciju izsauce, nav īspējams eisūs vōrdūs aprōdeit. Raugūtīs ļūti plašōs linijōs, varātu saceit, ka nu vīnas puses tū izsauce cara, muižnīceibas un bogōtnīku napīkōpeigō politika, bet nu ūtras puses — zemnīku un strōdnīku praseibas pēc breiveibas un tīseibom, pi kam zemnīki praseja pēc zemes, meža un ganeibom, bet strōdnīki — pēc eisōka dorba laika un lobōkom olgom. Revolucija beja ilgi krōta naida un preteškeibu izalōdēšona.

Kod sōcēs namīri un jukas, kurōs dažaidā veidā tyka īrauta Krīvijas intelligence, seviški studenti, zemnīki un strōdnīki, kod vysur skanēja praseibas pēc „breiveibas un tīseibom“, tod cars Nikalajs II 1905. goda 6. augustā izsludynōja nūteikumus par zynomas konstitucijas īvesšonu Krīvijā un vaļsts Dūmes sasaukšonu.

Bet vēlēšonu tīseibas dēļ tautas beja tik mozas un deputatu tīseibas tik īrūbežōtas, ka namīri turpynōjōs tōļok. Tod 1905. goda 17. oktobrī tyka izdūts jauns manifests, kas jau uz papeira deve ļūti daudz. Tys paredzēja 1) **personas breiveibu** (t. i., ka bez tīsas nivīns navarēja tikt turāts cītumā voi cytaidi strōpāts), 2) **vōrda breiveibu**, 3) **sirdsapziņas breiveibu** un 4) **sapuļču un organizēšonōs breiveibu**. Dūmei šys manifests deve lykumdūšonas tīseibas un, varātu saceit, — Krīvijū tys pōrvērtē par konstitucionalu vaļsti.

Bet nivīns Krīvijā nadreikstēja pričōtīs par agri. Kai

Kemps kaidā vītā ir sacejis, „valdeiba prota skaisti sūleit un tikpat skaisti sūlejumus napiļdeit“. ⁵⁾

Ari šūs 1905. g. 17. oktobra sūlejumus valdeiba i na-dūmōja piļdeit. Valdeiba Krīvijā arvin beja sastōvējuse nu augstōkajom kōrtom, un tōs nagribēja izlaist varu nu rū-kom. Tōpēc ari šys 17. oktobra manifests ⁶⁾ paredzēja, ka Dūme sastōvēs tikai nu bogōtnīkim. Sakarā ar tū mīra vītā namīri vēļ daudz kur pīsajēme. Pīm., 9. decembrī revolu-cionari Moskvā praseja bolsa tiseibas vysim vaļsts īdzeivō-tōjim un protestēja pret tū, ka valdeiba jam nūst tōs brei-veibas, kū jau beja apsūlejuse voi pat davuse. Tod ar 11. decembra ukazu pi Dūmes vēlēšonom tyka pīlaisti ari fa-briku strōdnīki un moztureigī piļsātu īdzeivōtōji.

Taidā veidā vēlēšonu tiseibas, vysmoz uz papeira, be-ja īgyvuši gondreiz vysi Krīvijas īdzeivōtōji. Pogostu vēlē-šonōs nadreikstēja pīsadaleit sīvītes, veirīši zam 25 godim, studenti, vērsnīki un policija. Taitod pīsadaleja tikai „va-cōki veirīši“.

Lai mes, runōdami par Krīvijas I Dūmi, kas sovu dor-bu sōce „Gaismas“ pastōvēšonas laikā (1906. g.), tai napiūtu ar modernūs demokratiju vēlēšonu priķsstotim, mums ir jōpatur acīs, kaida Dūmes vēlēšonu kōrteiba praksē ir be-juje un kai tei ir nūsarysynōjuse Latgolā.

Dūmes vēlēšonas beja trejōs pakōpēs: vyspyrms nu pogostim izvēlēja pa 2 pōrstōvi uz aprīnku sanōksmem (sjezdim), tod aprīnku sanōksmēs pogostu pylhvarnīki iz-vēlēja „vālātōjus“, kū syuteit uz guberņas sapuļci, un bei-dzūt guberņas sapuļcē tyka izvālāti deputati uz Dūmi.

Pogostu vēlēšonas Latgolā nūtyka ar parostū „nūklīg-šonu“ (t. i., aklamaciju), tai ka par teišom, individualom vēlēšonom tōs vēļ navarēja saukt. Vālātōji, cik nu tō laika avīzem radzams, ir pīlītōjuši individualu nūbolsōšonu.

Te ir jōpīzeimej, ka vālātōju (vyborščiku) skaits beja nūsaceits ar lykumu.

Daugovpiļs aprīnkam vālātōju skaits ir bejis paradzāts 5 zemnīki, 4 muižinīki un 4 piļsētnīki (taitod nu D-piļs apr-riņka pavysam 13 vālātōju). Nu Rēzeknes apr. 3 zemnīki,

⁵⁾ „Gaisma“ 1906. g. 4. majā, Nr. 20.

⁶⁾ Tauta ar zynomu ironiju manifestus sauce par „milapestim“. Sal. „Gaisma“ Nr. 23.

4 muižinīki un 1 piļsētnīks (taitod 8 vālātōji) un nu Ludzas apr. 3 zemnīki, 4 muižinīki un 1 piļsētnīks (kūpā 8 vālātōji). Uz gubernas sapuļci nu Latgolas taitod varēja braukt 29 vālātōji: 11 zemnīku, 12 muižinīku un 6 piļsētnīki. 7)

Kur ir vēlēšonas, tur ir partijas. Ari tō laika Krivijā beja partijas nu galeji lobajom leidz galeji kreisajom. Seikōk par tom ir stōsteits atseviškā Kempa rokstā. Kreisōs partijas beja ar ļūti radikalom programom, un tōs atsaroda taidā vojōšonā, ka par legalom knapi varēja saukt. Jōs boikotēja I Dūmes vēlēšonas. Lobō spōrna partijas beja otkon tik konservativas, ka tōs gribēja redzēt vysu pa vacam, nagrūzeitā veidā, kai tys Krivijā beja pastōvējis godu symtim. Tōs beja muižinīku, bogōtnīku un pareizticeigūs partijas, un tauta jōs sauce vīnkōrši par „malnū sotņū“ (par malnsymtnīkim). Pi tom rakstejōs karjeristi ari nu myusu tautas, jo šōs partijas beja vaļsts gōdeibā un aizsardzeibā. (Lai byut precizōkam, kas tōs beja par partijom, tod tōs ari minēšu: 1) sojuz russkago naroda, 2) partija pravogo porjadka un pa daļai 3) sojuz 17 oktjabrja.)

Kai videja partija, pi kuras pīdarēja voi ari kurai tikai simpatizēja ļūti daudz ļaužu, beja „konstitucionalūs demokratu partija“, saeisynōti saukta par „kadetim“ (tai kai mums sovā laikā beja „demzemci“ utt.). Šei partija stōvēja par skaidras konstitucijas īvesšonu Krivijā, daudz reformom un normalu demokratisku tiseibu dūšonu īdzeivōtōjim. Vaļdeiba juta šōs partijas lelū popularitati un tū traucēja, kai varādama. Reizem slēdze tōs birojus, reizem atļōve, ar vōrdu sokūt, spaideja, kai varēja. Bet tai ka tōs simpatizātōji pi partijas nabeja pīraksteiti, tod jim jau nikō navarēja izdareit. Jī vēlēja, un partija I Dūmē beja tei lelōkō (nu 412 deputatim ap 150 pīdarēja pi kadetim).

Kempa avīze „Gaisma“ jau nu sōkta gola stōvēja par „kadetu“ vērziņi un dedzeigi polemizēja ar Fr. Trasunu, kas zemes vaicōjumā nasaturēja pi „kadetu“ programas.

7) „Gaisma“ 1906. g. 9. febr., Nr. 8. Vysai Vitebskas gubernai beja 90 vālātōju, nu tim 31 zemnīks, 39 muižinīki un 20 piļsētnīku. Gubernā deve 6 deputatus, un vīns nu tim beja **Fr. Trasuns**. Pīsadaleišona vēlēšonōs naaktiva, bet lela aktivitāte nu vaļsts istōžu puses.

(Dūmes deputatu sarokstā Fr. Trasuns beja registrāts kai „kadetu“ vērziņa atbalsteitōjs.⁸⁾

I Dūme beja pilšōniska. Bet kaidas politiskōs idejas beja tamā! Kod cars sovā trona runā 1906. g. 27. aprēlī apsveice Dūmes deputatus un nūrōdeja, ka jys naļaus grūzeit pastōvūšūs lykumus un ka breiveiba navar byut bez „styngras kōrteibas“, Dūme jam izstrōdōja sevišku atbīldi, kurā tei ītvēre eisti demokratiskas vaļsts praseibas, un tōs beja: 1) Lai Dūme tyktu izvālāta uz vyspōreju, vīnleidzeigu un aizklōtu vėlēšonu pamata, 2) lai tyktu atcalts kara stōvūklis un tyktu saukti pi atbīldeibas vysi nalykumeigī tautas strōpātōji, 3) lai ministri un vēršnīki byutu atbīldeigi lykuma priškā, 4) lai tyktu atcalta traucejūšō Vaļsts Padūme,⁹⁾ 5) lai tyktu garantāta vōrda, preses, sirdsapziņas un ticeibas breiveiba, 6) lai tyktu garantāta personas breiveiba, tai ka nivīns natyktu strōpāts bez lykuma un tīsas, 7) lai tyktu atcaltas zynomu kōrtu privilegijas un īvasta ļaužu leidztiseiba, 8) lai zemnīkim tyktu atdūtas vaļsts muižas, cara muižas, piļu un klūsteru muižas un lai nu muižinīkim pīspīdu kōrtā tyktu pajimts tikdaudz zemes, cik dēļ zemnīku zemes tryukuma apmīrynōšonas byutu vajadzeigs, 9) lai tyktu atcalti un nūstrōpāti vysi patvareigī īrēdni, 10) lai tyktu īvastas bezmaksas zamōkōs školās, 11) lai vysom Krīvijās mozōkuma tautom un apgobolim tyktu dūtas pošvaļdeibas (samoupravlenije) un 12) lai tyktu dūta amnestija vysim politiski īslūdzeitajim.

Taidas beja Dūmes praseibas.⁹⁾ Kai jau saceits, Dūme nabeja kreisa (socialisti tū boikotēja). Šōs praseibas tyka skaiteitas par „tautas praseibom“, par cik tauta tōs spēja saprast voi par tom stōvēt. Bet kas par šom praseibom stōvēja, tei beja kotras Krīvijā dzeivojūšōs tautas intelligence. Ari latgaļu spēkus Kempis vadeja tai, lai tī saprostu, kaidas tiseibas ir īspējamas un kaidi ir tī jaunī celi, pa kurim varātu īt.

Caur Dūmi pasarōdeja tautas tiseibu praseibas, tautas

⁸⁾ Sal. Člėny I-voj Gosud. Dumy, Moskva 1906.

⁹⁾ Vaļsts Padūme beja izveidōta ar 1906. g. 20. februara manifestu un īcalta nu pareizticeigūs goreidznīkim, muižinīkim, tērgōtōjim, ryupnīkim un dažim zemstvu pōrstōvim. Vaļsts Padūme beja pīleidzynōta Dūmei un paralizēja Dūmes darbeibu.

⁹⁾ „Gaisma” 1906. g., Nr. 20.

ilgas pēc zemes un breiveibas, kai ari ilgas pēc lobōkas un taisneigōkas vaļsts. Bet kai cars un jō vaļdeiba uz tū reaģēja?

Vaļdeiba cara vōrdā deve atbiļdi un vysas Dūmes prasibas atraideja. Daudzi deputati protestēja, ka Krīvija tūmār nateik pōrvārsta par konstitucionalu vaļsti, bet tikai Dūme pōrvārsta par padūmdevēja istōdi. Kempss tod sovā avīzē ar nazaudātu optimismu konstatēja,¹⁰⁾ ka ūei Dūme tūmār paļik par pyrmū sūli uz eistynu Krīvijas parlamentu. Pēc 13. maja sēdes (1906), kod preteškeibas storp Dūmi un vaļdeibu atsaklōja vysā baigumā, tyulen sōcēs runas par Dūmes atlaisōnu, kas ari pīsapiļdeja 1906. goda vosorā. Pēc diveju ar pusi mēnešu dorba, 1906. goda 9. julijā I Dūme tyka atlaista.

Vārojūt tō laika Krīvijas politiskū morali voi, pareizōk, namorali, navar izbēgt nu konstatējuma, ka tīseibu un morales jēdzīni pi cara vaļdeibas ir stōvējuši ļūti zamu. Tur patiši var konstatēt, ka politikā ir atļauti vysi leidzekli. Korupcija, kukuļōšona, lykumu apīšona ar leikumu, krōpšona ar sūlejumim, dūtūs tīseibu nūjaukšona utt. it nu augšas leidz apakšai. Jo vaļdeibai un bogōtnīkim beja vys atļauts, strōdōjūt ar boltajim cymdim, tikpat vys varēja byut atļauts ari zemnīkim, strōdōjūt ar sokumim un izkapti. Tod nav jōsabreinoj, ka revolucijas Krīvijā vōrejōs kai kotlā, koleidz rodōs jauna sistema, kas izslēdze vysas tōļōkūs revoluciju īspējas. Cara vaļdeiba, muižnīceiba un popi napazyna kompromisa, napazyna demokratiskas sadarbeibas un turējōs pi sovas varas, koleidz tei lyuza, pōrsasverūt nu vīnas galejeibas ūtrā galejeibā.

Cara Krīvijas namoralū politiku beja mōcejušis ari myusu vacōs paaudzes politikī. Vēļ tagad ir tik zami politikī, kas, dzeivōdami rītumūs, turis pi tim pošim cara — Lenina principim, ka politikā ir atļauti vysi leidzekli, ka sūlejumi teik dūti tikai tōdēļ, lai tūs napīļdeitu, ka vyspōr vōrdi byutu vīna līta un dorbi byutu cyta līta. ūei namoralō politika sagandēja Latvijas demokratiju vyspōri un

¹⁰⁾ Ibid. Ari II Dūme, kurā lelōkō partija beja socialdemokrati, tūmār gōja pa I Dūmes pādīm. Tikai III un IV Dūme beja paklauseigas caram un jō vaļdeibai. Seikōk par vysu tū ir losoms munnā apcerē: Ceīņa par parlamentarismu Krīvijā, Dzeive 1959: 37, 8.— 11. lp.

sevišķi sagandēja Latgolas stōvūkli Latvijā, nūjaucūt vysas Latgolai dūtōs tīseibas, taipat kai jauce cars, nūmainūt vīnu manifestu ar ūtru.

Bet Kemps pi taida veida politikim napīdarēja, un jō dorbi vīnmār sedze jō vōrdus; jys beja taisnō ceļa gōjējs un taisnōs volūdeņas runōtōjs.

3.

Vītejōs politikas sōkumi Latgolā

Nu kura laika ir meklejami vītejōs politikas sōkumi Latgolā, tys ir napēteits vaicōjums. Tauta atsaroda zam svešom varom, un svešūs varu politika nabeja vītejūs ļaužu politika. Krīvi ar rusifikaciju vylka uz sovu pusi, pūli ar katōlicismu un pōrpūļōšonu vylka uz sovu, un internacionālōs strōdnīku kusteibas vylka uz sovu pusi. Muižinīkim te beja sova politika un minoritatem (krīvim, žeidim, pūlim) sova. Bet kur beja latgaļu politika? Latgali taču beja zemes pamatīdzeivōtōji!

Jo mes ar politiku saprūtām sabīdryskūs mērku sprausšonu un ceīņu par tūs pīpīļdeišonu, tod pi apzynōtas latgaļu politikas jōpīskaita vysmoz Pīters Miglinīks un daži kulturas darbinīki, kas jō laikā un pēc tam ceinejōs par tautas apgaismeibu.

Tai ka tauta leidz godu symtu maiņai nacionali nabeja mūdusēs, tod tei vysumā beja pasivs objekts dažaidu īspaidu uzjīmšonai nu vysom pusem.

Bet nu 1905. gods īsolušu dzeivi sōka rysynōt straujōk. Beja rodušōs dažas breiveibas, kas tautai deve īspēju paceļt golvu un kas gaišōkajim tautas spākim deve īspēju leidzrunōt pi sovas dzeives veidōšonas.

Kotra leidzrunōšona pi dzeives veidōšonas tyuleņ izraisa un sakustynoj politiskūs spākus. 1905. gods sakustynōja ari Latgolas spākus. Leidz šam par Latgolas dzeivi beja interesējušīs tikai tautas atmūdas darbinīki, izgleiteibas un kulturas cālōji, bet nu, kod tauta var leidzrunōt pi realōkom lītom kai tikai izgleiteiba un kultura, tod vīnmār atsarūn ari cyti spāki, kas caur politiku raugōs tikai uz sovu interešu pīpīļdeišonu. Šaidūs apstōkļūs sōcās gru-

pēšonās, pretinīku nūbeideišona molā un apkarōšona. Taisneiba, gūdeigums un morale ir atkareiga nu vītejās kultūras, spēlē asušs spēku stypruma un reiceibas īspējom. Latgolā apstōkli beja sarežgeiti, un tōdēļ ari vītejās politikas sōkumi ir komplicāti.

Vysumā var saceit, ka apmāram leidz 1905. goda beigom vīneigō latgaļu politika ir tautyskajā kusteibā un tei ir vīnveideiga. Pi tās vīnaidi ir strōdōjuši kai goreidznīki, tai i laiceigī spēki.

Bet kod sōcēs 1905. goda strauji nūtykumi, kas pavēre ceļu lelōkai aktivitātei kai tautas dryvā, tai ari vysas Krīvijās politikā, kod sōcēs runa par sovas avizes, sovu žurnālu un sovu kalendāru izdūšonu, tod šei vīnveideiba sōka mozynōtīs. Goreidznīceiba, kurai beja lels ekonomiskais spēaks un vēļ lelōks īspāids uz ļaudim, izšķirūšō sūļa nagribēja spert. Tū atstōja laiceigajim ļaudim, faktiski Kempam ar nadaudzajim studentim.

Jezups Dyure līcynoj, ka tūreiz Pīterpilī storp latgalim pastōvējuši divi nūvērzīni: „nevskaiss“ (pēc Muzykalōs b-bas adreses, kas beja Nevas prospektā un atsaroda goreidznīceibas īspaidā) un ūtrys — „pryvataiss“ nūvērzīņš (ar pasauleigūs ļaužu īskotim, kas šur un tur nasakrytuši ar goreidznīceibas īskotim). Cik šī vērzīni ir bejuši izteikti voi ari cik tī ir bejuši nūteikti, par tū nasajamu sprīst, jo materialu ir pōrōk moz. Bet tai ka vaca paruna soka: „Cik ļaužu, tik prōtu,“ tod var dūmōt, ka dūmstarpeibas byus pamozam kristalizējušōs ōrā.

Lai ņyu kai, 1906. goda sōkums jau rōda divi skaidrus, Latgolai vēļteitus politiskūs nūvērzīņus. Vīnu sastōda vodūšōs goreidznīceibas politika (es uzsveru „vodūšōs“ goreidznīceibas, jo beja vairōki goreidznīki, kas tās naatbaļsteja), un ūtru sastōdeja pasauleigī ļauds, kurus atbaļsteja ari daži goreidznīki.

Kai tys nūtyka, ka taisni 1905. g. beigōs un 1906. g. sōkumā goreidznīki uz reizi aktivizēja sovu politiku, steidzēs izdūt sovu avīzi un nūbeideit molā patstōveigi dūmojūšūs laiceigūs?

Atbiļde vīnkōrša: sōcēs starts uz vaļsts Dūmi. 1905. goda beigōs Viļņas veiskups, barons Ropps (vālōk archiveiskups Pīterpilī), nūdybynōja **katōļu konstitucionalū partiju**. Jō diecezes goreidznīki apsajēme dūt ļaudim ap-

gaismōšonu politikas vaicōjumūs un ūymā nūlyukā nūturēt draudzū sapuļces.¹¹⁾ Tymā laikā ari Daugovpilī sōcēs katōļu partijas dybynōšona. Sōcēs goreidznīku konferences un goreidznīku darbeibas saskaņōšona. Fr. Trasuns izavērzeja priksgolā. Voi tei ir bejuse jō, voi cytu dūma, bet Latgolā oficiali katōļu partija nav daudzynōta, un ceļā uz Dūmi un ari Dūmē Trasuns sevi ir saucis par bezpartejisku deputatu ar konstitucionalu un demokratisku nūvērzīni.

Lai gon par tō laika goreidznīceibas apsprižu lāmumim nikas nav zynoms, tūmār nav ūaubu, ka ir bejis lāmums goreidznīceibai vest sovu politiku un vysu īspējamū varu paturēt sovōs rūkōs.

Sekas nu tō beja tōs, ka Kempa avīze „Gaisma“ beja jōnūgremdej un jōnūstyprnoj vīna goreidznīceibas avīze. Dēļ taidas tyka samasti leidzekli un pamozam izdūta avīze „Auseklis“. Bet tai ka politikā parosti lītas nasauc eistā vōrdā, tod „Gaisma“ beja apkarojama kai „naticīga buntavnīku avīze“ un tōs vitā izdūdama „katōliska, tautai pīmārōta avīze“.

Nu tōlōkōs nūtykumu atteisteibas ir radzams, ka lelais Latgolas apgaismōtōjs un latgaļu kulturas cālōjs, Nikodems Rancāns, ar ūaidu goreigō vērzīņa politiku nav bejis apmīrynōts un sōcis īt sovu patstōveigu ceļu. 1906. goda februarī jys izdeve sovu goreigu avīzi „Sākla“ un lelā mārā atklōja ari nūtykušōs aizkulises.

Par cik katōļu partijas programa tautas vajadzeibom beja pīmārōta vai napīmārōta, par tū interesantu sprīdumu ir atstōjis Dr. Ontōns Skrynda. Jys sovā vēstulē rakstnīkam Raiņam soka:

— „Ausekļa“ vērzīņs ir taidis, kaidis ir vyspōri roksturēigs dēļ katōļu goreidznīkim: dīvbejeiba un ceīņa pret socialismu nu vīnas puses un valdeibas dorbu smōdēšona nu ūtras puses, tūmār palikūt tai par paklauseigim — un tys ari vyss apspīstōs tautas „lobā“. Ar muižinīkim „Auseklis“ dzeivoj dīzgon mīreigi. Koleidz „Gaisma“ vysur nu muižinīkim un dažim mōceitōjim tyka līgta, „Auseklis“ teik vysur uzbōzts. Bet panōkumi? „Gaismas“ zemnīks gon nalosa, jo beistās dragunu pōtogas un „goreigūs“ dusmu (ir fakti), bet „Ausekļa“ jys ari nalosa voi nagrib laseit, jo

¹¹⁾ „Gaisma“ 1906. g., Nr. 6.

1) „Ausekļam“ ir gryuta volūda un ortografija un 2) vērzīņš nav zemņikam pa prōtam. „Auseklis“ taitod nūslōpēja „Gaismu“ un pats tagad tikkū pyuš. — ¹²⁾

Goreidznīceibas politika ir radzama „Ausekļa“ rokstūs.¹³⁾ Trasuns beja eists tautīts, un Kempss jū pēc ivēlēšonas Dūmē apsveice ar šaidim vōrdim: „Es prīcojūs, ka Dūmē ir vīns latgaļš, taidš, kaidu es pazeistu bkgu Trasunu, bet na kaidš nabejš muižinīks nu Rēzeknes apkōrtnes, kuram zemņiku dareišonas nimos naguļ pi sirds.“¹⁴⁾ Bet ar vysu tū Kempss naatsasoka uzstōdeit Trasunam vaicōjumu, kaidu liniju jys aizstōvēs zemes jautōjumā.

Zemes vaicōjuma laiceigais un goreigais vērzīņš škeirēs vyskrasōk. Koleidz „Gaisma“ aizstōvēja pīspīdu zemes atpērkšonu nu muižinīkim, goreigais vērzīņš pryvatu īpašumu uzskateja par naaizskaramu. Pīm., katōļu konstitucionalōs partijas pōrstōvs, Viļņas veiskups, barons Roppss, preteji Dūmes deklaracijai uzsvēre, ka vaļstei ir vīnaidi vajadzeigas kai mozōs, tai lelōs saimnīceibas (t. i., muižas) un ka pryvatīpašums ir naaizskarams.¹⁵⁾ Fr. Trasuns Dūmē par zemes vaicōjumu narunōja.

„Gaisma“ beja politiska avīze. Jōš politika beja atklōta, plānveideiga un irūsynojuši mērkteiceiga. Kempss nasaceineja par tū, lai kaut kur tyktu pats, bet gon ceinejōš par principim, kas ir jōizvad dzeivē. Jys ceinejōš par tū, kaidas nabyušonas ir jōnūvērš un kaidas lobas lītas ir jōīvad. Jys ceinejōš par tautas tīseibom un tautas pozicijom, lai ļauds organizejās, lai pōrjam dzeives vadeibu sōvōs rūkōs. Te ir skaidra mērku sprausšona un ceīņa par tūs pīpīldeišonu.

„Gaismas“ politika aptvēre desmitem dažaidu vaicōjumu un parōdeibu. „Mums ir na tikvīn dareišonas ap zemi, mežim un nūdūklīm, bet mums vēļ ir dareišonas ap sovu volūdu, ap ticeibu un kulturas dzeivi. Mums ir jōnūdrūšnoj na tikai maize, bet ari ticeibas un volūdas breiveiba.“¹⁶⁾ Ar taidim vīnkōršim vōrdim „Gaisma“ skaidrōja

¹²⁾ Acta Latgalica I, 1965, 396. lp.

¹³⁾ „Auseklis“ 1906, Nr. 2 etc.

¹⁴⁾ „Gaisma“ 1906, Nr. 18.

¹⁵⁾ Sal. I Dūmes stenogramas.

¹⁶⁾ „Gaisma“ 1906. g., Nr. 8.

sovu politiskūs uzdavumu kompleksu. Jei aprōdeja, ka par sovu tautu ir jōsaryupej pošim, sovas ticeibas un tauteibas miļōtōjim, sovu zemniku draugim un sovu naboga ļaužu aizstōvim. Tōpēc „Gaisma“ kai latgaļu pasauleigō vērziņa pōrstōve praseja zemi un tiseibas, apgaismeibu un breiveibu, kai ari latgaļu leidztiseibu storp sovim kaiminim un cytom tautom.

Turpmōkōs ryndōs raudzeisim īpasazeit ar „Gaismas“ ceņtīnim un politiku dažaidūs vaicōjumūs.

4.

„Gaismas“ ceņtīni

„Gaismas“ ceņtīni ir vyspōreji, tautyski. Tī pa daļai izrit nu vyspōrejōm „Gaismas“ publicātajōm deklaracijōm un pa daļai nu dažaidu konkretūs dzeives vaicōjumu aproksta, nu paskubynōjumim, pamudynōjumim un tautas aizstōvēšonas. „Gaismas“ stōja konkretūs vaicōjumūs ir vyslobōkais aplīcynōjums par jōs vastū politiskū liniju.

a) Revolucijas vaicōjums

Ļūti eksplozivs vaicōjums tymā laikā beja ņyupat nūtykušō revolucija. Par tū „Gaismā“ ir daudz rokstu. Revolucijai beja sovas pozitīvōs un sovas negativōs puses. „Gaisma“ apgaismōja obas.

Revolucijas pozitivais mērkis beja ceīņa par zemi un tiseibom. Par cik revolucionari beja uzskotomi par tiseibu karōtōjim un breiveibas nesējim, par zemniku organizatorim un jūs interešu aizstōvim pi muižinikim, par tik dorbs beja pozitivs. Praseibas pēc taisneigom olgom strōdnikim un kolpōtōjim, praseibas pēc taisneigom cenom par molku un ganeibom, praseibas pēc taisneigas rentes par muižu zemem utt. beja pamatōtas praseibas. Ļauds sōka puļcētīs pa pogostim, nūturēt sapuļces, atceļt nataisneigūs irēdņus, īvēlēt jaunus, sastōdeit lāmumus par sovom vajadzeibom, ceļt tūs priškā muižkungim voi pat syuteit vērseibai uz gubernas valdi. Tys vyss ītylpa tautas lykumeigajōs tisei-

būs, un „Gaisma“ skubynāja vest ceļu par sovom vāja-
dzeibom pa lykumeigu ceļu.

Bet „Gaisma“ apraksteja arī negativās puses. Vysaida
veida uzbrukumi muižom, laupeišonas un dadzynošonas,
tī, runojūt „Gaismas“ vārdim, „beja brīsmēigi un nūžā-
lojami gadejumi“.

„Gaisma“ saprota, ka tauta sovās ilgās pēc breiveibas
beja palykuse napacīteiga, bet tō nasaprota ni muižnīceiba,
ni arī cara vaļdeiba, kas pōrōk styngri un borgi turējōs pi
vacōs kōrteibas.

Cara vaļdeiba un muižnīceiba turējōs tikai pi rupōs
varas principa, pi peickas un saldata un naisalaide ni uz
kaidim kompromisim voi arī, jo kaut kū apsūleja, tod tō
labprōt napiļdeja. Un tai izgōja, ka dažas dūtōs breiveibas
beja arvīn par jaunu jōizkaroj, bet vysus karōtōjus tod
pēc tam smogi strōpēja un otkon — na ar tīsom, bet ar
„peicku un saldatu“. Kempas nasaudzeigi kritizēja taidu
taisneibas īvesšonu ar „peicku un saldatim“.

Izceļūt pozitivās puses revolucijā, „Gaisma“ naaizmēr-
sa tō, ka dzeivē uzvar na tikai lobōkais, na tikai taisneigō-
kais, na tikai nasavteigōkais, bet vēl bīžōk uzvar robustais,
bezkauneigais un nalykumeigais varmūka. Tei beja ryugta
eistineiba par revolucijas timsū pusi. Tōpēc „Gaisma“
centēs pasorgōt tautu nu šōs ļaunās puses. Breidynojušus
rokstus deve gon pats Kempas, gon arī bkgs K. Skrynda. Jī
sauce, lai tauta ir apdūmeiga un naskrīn nikaidōs cylvōs.
Te es citēšu kaidu mozu Kempa raksteņu:

1905. g. revolucijas vērtējums

1906. g. 12. janvarī „Gaismas“ 4. nrī ir roksts „Bal-
tijas revolucija uzvarāta“. Šymā rokstā storp cytu ir sa-
ceits:

— Borgi un bez žēlesteibas kara vērseiba strōpej Baltijas lat-
višus, strōpej nataisneigi, un tai bez tīsas, bez vaines izmeklēšonas
pagaist daudz navaineigu cylvāku, kuri pi namīru nav jāmuši ni-
kaidas daleibas.

Arī myuseji latgališi — latviši beja aicynōti ceļtis ar īrūčim.
Daudz agitatoru gōja nu Vydzemes uz Vitebskas guberņu un kus-
tynōja myusu katōļus, latvišus. Bet myusu ļauds ir pōrōk timsi

un nasaprota vyzdērnīku sludynōtōs mōceibas. Nasaprota, un tys jim beja par lobu, jo cytaiž ari pa myusu zemi karapulki dadzynōtu zemnīku sātas un pošus syuteitu uz tōļejom gubērņom.

Vyzdērnīki tikai tagad idūmōja, ka myusu ļauds ari ir latviši un pidar pi tōs pat tautas. Ogrōk, kod Vyzdēme un Kūrzeme dzeivōja daudz laimeigōk par katōļu Latviju, tod Baltijas latviši i pērsta napakustynōja uz myusu pusi. Pi mums apspīde ticeibu, atjēme dzyntū volūdu, katōļticeigu cylvāku nalaide ni pi dorba, ni lobōkas peļņas, un Baltijas brōli par itū nagribēja ni zynōt. Kod mes pasaveram atpakaļ, tod naredzim nivina dorba, kurs parōdeitu, ka baltiši voi „Reigas latviši”, kai myusu ļauds jūs sauc, byutu atzynuši myusus par sovīm brōlim, byutu gōjuši mums paleigā. Bet tagad, kod jī redz, ka pošī ar sovu spāku naspēj turētīs pret vaļdeibu, tagad jem myusus paleigā.

Bet mes navarim it leidza. Mes tikkū asam dabōjuši pyrmōs breiveibas druponas, tōs druponas, kuras baltišīm seņ jau beja, bet kuru jim rōdejōs par moz. Mes tikkū vēļ dzymstam uz jaunū dzeivi, tōdēļ **mes navarim sovu mozū tautepu likt zam cērva pīša.** Tū pōrōk korstū baltišu sasaceļšonu mes uzskotom par oplomeibu un, vinōdamis ar jim tautyskā un kulturalā dorbā, navarim vinōtis ašņa izlīšonā un sovas tautas maitōšonā. —

Strōpes

Ašneigas dīnas Dvinskas apriņķī

Uz Vōrkovas pogostu 22. decembrī atjōja draguni. Pats „lelkungs” R-s tyuleņ vede jūs pa cimim un rōdeja cylvākus, kurus vajag strōpēt kai ļaundarus, buntavnīkus un meža zagļus. Vonogi, Šulci un Čypāni kryta par pyrmū R-a dusmu uperi. Draguni ar drōšu pōtogom pēre un kova vysus „vaineigūs” voi navaineigūs, nasavēre ni uz sivītem, ni uz bārnim, ni uz vacim cylvākim. Zvēri — draguni syta ļauds ar pōtogom un blišu kōtim. Daudz ir sasystu leidz nōvei, un cyti ir nu cērtumim myruši. Bailes ir pasavert, kai iza-ver nūšausteitī cylvāki. Mīsa ir sakopōta gobolim leidz pošam kaulam. Cytam acis ir gluži izkopōtas un vaiga navar pazeit — vyss asnī un vīnā lelā cērtumā.

Dragunim napiteik ar ļaužu slakteišonu vīn, bet jī vēļ aplaupa un vad prūjom vysu montu. Un kō navar pajimt leidza, tū vysu samaitoj un iznycnoj uz vītas. Nikō napamat vasala, pat bišu kūkus sadauza un mađuzam kōjom samyn. Izgrōbuši vysu manteibu, dažōs vītōs karaveiri izpūstej un samaitoj ari pošū sātu.

Vōrkovas pogostā beja lykumeiga zemnīku sapulce. Te uz reizī atsaroda 120 karaveiru, tī izdzyna ļauds nu pogosta mōjas un četrus starostas nūpēre tik na leidz nōvei. Donots Dzeņs vēļ ir dzeivs, bet brīsmeigi sasysts: acis izkopōtas un zūbi izdauzeiti.

„Gaisma” 1906. g. 26. janvarī, Nr. 6.

Par strōpem „Gaismā” ir samārā daudz rokstu, bet,

sōcūt ar 1906. g. februari, šaidas ziņas teik aizlīgtas publicēt. Trasuns vālok Dūmē pīpraseja dragunu izvōkšonu nu Latgolas.

b) Zemes vaicōjumi

Zemes vaicōjumūs „Gaisma“ ir rakstējuse tik daudz, ka tū vysu nav īspējams atstōsteit. Te raudzeisim savilkt tikai golvonōs dūmas.

Mozzemnīku un bezzemnīku Latgolā beja daudz. Bet kai tikt pi zemes? Tikai na caur laupeišonu un dadzynōšonu. Zeme ir jōpērk. Zeme nav jōmeklej ari caur izceļōšonu uz Īskriviju un Sibiriju. Tur taipat zeme nav par veļti un laime na vīnmār nūdrūšynōta.

Par zemnīku gryutū stōvūkli un zemes pērkšonom ir daudz rokstu. Kempis kritizej vaļsts zemes bankas lelū birokrātijū, caur kuru mozajim zemnīkim praksē gondreiz nīkō nav īspējams nūpērk. Latgolā pi zemes pērkšonom pīkšrūka beja krīvim. Kaidu laiku latgali un pūli nimoz navarēja zemi nūpērk, bet nu 1905. goda tys aizlīgums tyka atcalts. Bet ar tū pūļu muižinīki sōka konkurēt ōrā latgaļus pi muižu pērkšonom. Kempis te skubynōja zemnīkus sasamest kūpā, veidōt organizācijas, pērk vasalas muižas un tōs sadaleit sovā storpā. „Zemes pērkšona ir lela līta,“ jys soka, „un tei prosa daudz zynōšonu. Zemnīkim vajag meklēt padūma pi taidim, kas jūs namōneis.“¹⁷⁾

Zemnīki asūt dīzgon moksōjuši vysaidu „vykupu“ (49 godu izpērkšonas moksa pēc dzimtnīceibas atceļšonas), tai ka vaļdeibai byutu jōdūd naudu dēļ zemes pērkšonas bez procentim.

„Vaļdeiba zemnīkus vōrdzynoj i pa lykumam, i pret lykumu. Un kam tod lai zemnīks pasažāloj, jo na tai pošai vaļdeibai, kas jū vōrdzynoj? Syuteisi telegramu ministram, līk cītumā pošus telegramas syuteitōjus.“¹⁸⁾ Vaļdeiba zemnīku var izdancynōt lobōk kai čygons zyrgu.

Zemes vaicōjumūs „Gaisma“ zemnīkim nīkod nadeve

¹⁷⁾ Taidas dūmas ir „Gaismā“ Nr. 2, Nr. 10, Nr. 14, Nr. 20, Nr. 26.

¹⁸⁾ „Gaisma“ 1906. g. 4. majā, Nr. 20.

nikaidu iluziju, ka jī zemi dabōs par breivu. Zeme byus jōpērķ! Napērķsit poši, atīs cyttautīši! Vālōk nūžālōsit. Bet kai lai zemi nūpērķ, jo nav, kas tū par ciļvēceigu cenu pōrdūd?

Te „Gaisma“ turējōs pi Tautas partijas, t. i., konstitucionalūs demokrātu (voi „kadetu“) partijas programmas par „daspīstu zemes pōrdūšonu zemnikim“.¹⁹⁾ Kai jau īpriķš mynāts, Bazneica un goreidznīceiba šaidas pīspīdu zemes pōrdūšonas naatzyna, Kempam ar Trasunu par tū beja smoga polemika,²⁰⁾ un Kempas pa klusū pusi tyka iztaiseits par „socialistu“ un „buntavniku“ un jō avīze par taidu, kō gūdeigs zemniks nadreikst rūkā jimt.

Patīseibā Kempas nabeja ni socialistis, ni „buntavniks“, bet taidis pat demokratisks piļsōņs kai vysa I Dūme, tikai, raugūtīs nu goreidznīceibas veidūkļa, agrarreformas vaicōjumā jys beja aizasteidzis sovam laikam prišķā. Un vyspōri varātu saceit, ka Kempas sovam laikam stōvēja pōri un beja tam tōli prišķā. Apkōrteji ļaudis jō biži nasaprota, pōrprota voi ari vīnkōrši naatzyna un jū apkarōja. Zemes vaicōjumā Kempas jau tūreiz stōvēja dizgon tyvu Latvijas breivvaļsts laikā izvastajai agrarreformai.

c) Nūdūkļu vaicōjumi

Analizejūt nūdūkļu sistemu, „Gaisma“ konstatej, ka vaļsts īnōkumi nu tērdznīceibas un ryupnīceibas ir pavyssam mozi, ka daudzi īnōkumi (kai, pīm., nu dzeļžcelīm) ir saisteiti ar tikpat lelim izdavumim, ka nu dagveina pōrdūšonas ir prōvs atlykums, bet ka vyslelōku īnōkumu dūd golvas naudas un akcizes un ka ikvinam īdzeivōtōjam caurmārā jōsamoksojūt 19 rubļu godā.

¹⁹⁾ Sal. „Gaisma“ 1906, Nr. 14.

²⁰⁾ Sal. „Gaisma“ 1906, Nr. 15; „Auseklis“ 1906, Nr. 2. Patīseibas lobā te ir jōpimiņ, ka vīnaidi kai Trasunu, tai Kempai kai katōļus saisteja pāvesta Leona XIII enciklika „Rerum novarum“ nu 1891. g. 15. maja, kurā beja apsavārti socialī vaicōjumi un strōdnīceibas problemas. Pāvests naatzyna nikaidu pryvata īpašuma tiseibu aizskōršonu. Tōpēc Kempas runōja tikai par pīspīdu atpērķšonu (na par „atjimšonu“, kai tū gribēja iztālēt jō pretinīki), un Trasuns ari nagōja tōļōk par šōs enciklikas nūspraustim rūbežim.

„Eiropas valstis, kur poša tauta caur sovīm deputatim apsprīž budžetu un sadola nūdūkļus, tur tei nūdūkļu nosta gulstās vinaidi uz vysim īdzeivotōjim: bogōtnīki moksoj lelōkus nūdūkļus, nabadzeigōki — mozōkus. Anglijā, Šveicē utt. ir īvasti tai sauktī „īnōkuma nūdūkli“: kam par godu ir lelōki īnōkumi, tys moksoj vairōk, kam mozōki, tys atteiceigi mozōk. Bet cytōs zemēs, kur tautas deputati nav pīlaisti pi lykumdūšonas, kur valdeišona at-sarūn bogōtnīku rūkōs (kai tys leidz šam pi mums Krīvijā), tur vys nūdūkļu gryutums gulstās uz nabogim cylvākim. Anglijā bogōtnīki moksoj gondreiž vīnu trešdaļu nu budžeta, bet Krīvijā — tikai vīnu symts divdesmit pīktū daļu! Tik nataisneigi pi mums ir apkrauti ar nūdūklīm naboga ļauds.

Dažs laseitōjs te varbyut saceis: — Es namoksoju 19 rubļu nu golvas! — Bet uz tū ir vīgla atbiļde: valdeiba najam vysus nūdūkļus skaidrā naudā, bet salosa ar tai sauktīm „nateišīm nūdūklīm“, caur akcizem. Akcizes ir uzlyktas uz tabāku, brandveinu, spičkōm, cukru, dzeļzi, drēbem, petroleju utt. Pērcējs, moksōdams par nūpērkūtū lītū, reizē samoksoj arī akcizi. Pi kam bogōtnīks itūs lītū napatērej vairōk kai i nabogs. Taidā veidā nabogs moksoj tikpat daudz kai bogōti.

Nu roksta „Krīvijas finansu sistema“
„Gaismā“ 1906. g. 16. martā, Nr. 13.

Kaids cyts roksts nūdūkļu lītōs ir ar vērsrokstu „Kai-di gryutumī gulstās uz zemnīka“.²¹⁾ Tys ir interesants arī kai sova laika antikvitate.

— Krīvijā vys nūdūkļu gryutums gulstās uz zemnīkim. Zemnīks moksoj „vykupu“ (īzpērkšonas moksū) par zemi, kas jau seņ izmoksōta. Pogosta kantoram jys moksoj „mirskū sboru“, kas ir dūmōts pogosta īrēdņu, policijas un školas uzturēšonai. Pogosts uztur sev rokstvedi (pisaru), bet dorbu jam sagōdoj na zemnīki, bet pavysam cyti ļauds kai „zemskais načaļniks“, pristavs, spraunīks, policija un cyti čīnovnīki. „Pisara“ vērsnīks ir „zemskais načaļniks“; jys dora ar pisaru, kai pateik: var jū atlaist, izsvīst par slytu voi palaist ubogūs. Tei ir brīsmēiga nataisneiba: zemnīki sovā pogostā nav poši saiminīki par sevi. Ni muizīnīki, ni tērgōtōji, ni miškōni namoksoj zemnīku policijai ni groša, bet policija kolpoj jim vysvairōk! Tei ir nataisneiba, kura ir jōnūjam nu zemnīku placim. —

Pi nūdūklīm pīdarēja arī ceļu klaušas. Par ceļu vaicōjumim „Gaisma“ ir rakstejuse daudzķōrt.²²⁾ Ceļu lykumi

²¹⁾ „Gaisma“ 1905, Nr. 1.

²²⁾ Sal. turpat Nr. 5, 6, 14 etc.

ir bejuši tik sarežģeiti, ka zemnieks beigās pazyna tikai sova apgobola īrašas. Bet kai sōcēs kaut kas jauns, tai i nīvīns nazynōja, voi tys ir lykumeigi, kŭ vērseiba prosa, voi nalykumeigi. „Gaisma“ te ir davuse lobus paskaidrōjumus un ir nasaudzeigi kritizējuse vysas nalykumeibas. Ceļu lobōšona pēc Krīvijas lykumim ir pikrytuse golvonā kōrtā zemniekim, un jim vajadzēja panest i klaušas, i strōpes.

d) Atteiceibas ar muižnīceibu

Zemnieka atteiceibas ar muižinīku ir vaca un sarežģeita līta, kas baļstiejōs uz nŭkōrtōtim un nanŭkōrtōtim rēkinim. Zemniekam par muižinīku varas nabeja nikod, bet muižinīkam par zemnieku vīnmār. Kur beja lobi muižinīki, tur ari zemniekim beja lobōka dzeive, bet kur muižinīki beja slykti, tur ari zemniekim klōjōs slykti. Tōpēc vacō recepte te beja: — Lyudzit Dīvu, lai dūd lobus kungus! — Bet „Gaisma“ šōs receptes vairs naīteice. Jei īteice atteiceibas kōrtōt juridiski un taisneigi.

Rokstūt par muižinīkim, „Gaisma“ mīreigi un objek-tīvi apgaismōja kai zemnieku labvēļus, tai ari izmontōtōjus. Pīm., par Rozentovas muižinīku P. Bohomolcu jei roksta,²³⁾ ka šys muižinīks sakarā ar 1904.goda naražu asūt zemniekim gon aizdevis, gon ari par lātu moksū pōrdevis labeibu, taipat ari molku. Zemnieki par tū bejuši pateiceigi, naaiztykuši ni jō mežu, ni cyta monta un pat apsorgōjuši tū pret eistim ļaundarim. Tōpēc tur asūt mīrs un saticeiba, un lobas atteiceibas storp zemniekim un muižu. Tur naasūt ni dragunu, ni strōpu. Ari grafs M. Bžostovskis nu Isnaudas asūt bejis eists zemnieku labdars, tai ka pat policija jŭ sōkuse vojōt par stōvēšonu zemnieku pusē. Bet tī asūt tikai daži izjāmumi. Pōrejī turūtīs pi īskota, ka ar zemniekim naasūt kō runōt. Pret tim „Gaisma“ vēršās ar osu kritiku. „Zemnieks paklauseja agitatoram, bet jyus pasaļaunit uz saldatu, ka tys ar peicku, īrūci un sīvīšu izvarōšonu īvess mīru un taisneibu.“²⁴⁾ Ar zemniekim asūt bejuse īspēja runōt mīra ceļā, bet muižinīki tō nadarejuši.

²³⁾ „Gaisma” 1906, Nr. 15.

²⁴⁾ „Gaisma” 1906, Nr. 6.

Atklots vārds kungim muižinīkim

„Gaismas” 3. nrī beja nūdrukōta muižinīku rezolucija.*) Tur ir runōts par muižinīku saticeibu ar zemnīkim, par vinōšonūs, par bīdreibu dybynōšonu un vėl par daudz kū cytu, tai ka pēc tō vysa izpīldeišonas myusu zemē byutu teiri debeseiga dzeivōšona. Byutu gon, jo jyus, muižinīki, eistyn grybātu ivest mīru un saticeibu. Jyus rokstot vīnu, bet dorot pavysam kū cytu.

Pārnejū gođu pa myusu zemi nūtyka tei nalaime, ka zemnīki cērte kungu mežus un dažōs vītōs pat izlaupeja muižas montu un samaitōja kōrmus. Tys nūtyka. Daudz jums beja ļaunuma nu tō, bet ari zemnīki napalyka caur itū laimeigōki. Jyus atsaucet karaveirus, tī izdzonōja ļauds un sajēme dažus cītumā. Sajimtī ir jau nū-tīsōti un ilykti aiz dzeļža restem. Par mežu ari zemnīki jums aizmoksōs, jo tisa ir dasprīduse atleidzynōt.

Jyus nūsprīdet meklēt mīru ar zemnīkim un sasarunōt ar ļaudīm par jūs vajadzeibom, bet poši aizbāgot nu muižom un saaicynōjot kazakus ar dragunim, kuri myus, zemnīkus, nažēleigi vōrdzyno, spydzyno un aplaupa. Jyus ļaužu acis nasakaunādami līleļatēs, ka nūpērsit tūs, kuri runōs jums pretim. Daži nu jums izdzan latvišu kolpus un dinātōjus nu sovom muižom un pijam cytu tautu cylvākus. Jyus žeidam mežu pōrdūdat lātōk nakai zemnīkam un dažu reizi tam zemnīkam jyus nagribit pōrdūt ni žagareņa. Kam jyus tū dorot? Voi tys ir mīra ceļš, pa kuru sūlejojētēs staigōt?

Mes poši nadreikstim rōdeitīs jyusu bogōtajōs pilis, mes gaidom, koleidz jyus pasauksit sasarunōt par myusu un jyusu darei-šonom. Nasabeistit! Vaļdeiba, kas atļau jums dragonus un ka-zakus, atļaus ari zemnīku sapuļces. Tikai vajag, ka tōs sapuļces jyus grybātu sasaukt.

„Gaisma” 1906. g. 12. janvarī, Nr. 4.

e) Sadzeive ar minoritatem

„Gaisma” atzeist, ka kotrai tautai sovā zemē ir jōijam vodūšō vīta, bet ar tū nateik skōrta ni tautu, ni cylvāku leidzvērteiba. Latgaļu tautyskōs atdzimšonas procesā nav ni mozōkūs šovinisma pazeimu. Kempis ir stōvējis par vysu tautu leidzvērteibu: vysim cylvākīm lykuma priškā jōbyut vīnaidim. Ceinūtīs par latgaļu tiseibom, jys nadiskriminēja ni muižinīkus, ni ari kaidu Latgolā dzeivojūšu tautu. „Ari muižinīks ir taidis pat cylvāks,” jys palaikam raksteja, un jam ir taidas pošas tiseibas dzeivōt kai kuram

*) Vitebskas saimisteibas bīdreiba, pi kuras pīdarēja tīkai muižinīki, 1905. g. 11. decembrī beja nūturējuse sapuļci Vitebskā, kurā ir tykušas pījintas ļūti demokratiskas sadarbeibas rezolucijas. Augšā jūs vērtējums.

kotram. Kempam beja sveša kai boļševiku škiras morale, tai ari dažu konfesiju kultivātō dubultmorale, kas ari patiseibā bolstōs tikai uz škiras lobumu. (Lobs ir tys, kas myusu škirai, myusu apryndom voi myusu ticeibai nas lobumu, kaut ari tymā pošā laikā tys ir ļauns cytai škirai, cytom apryndom, cytai pōrlīceibai. Taida morale nav ni etiska, ni gūdeiga, bet tikai kaut kam egoistiski izdeveiga.) Kems, kai saceits, taidas morales naatzyna.

Atteiceibā uz Latgolas minoritatem jam ir skaists raksteņš „Kaidas tauteibas dzeivoj pi mums“, ²⁵⁾ un tū var pasavērt jō rokstu izlasē.

Žeidi Krīvijā pīdarēja pi vojōtom tauteibom, bet myusu dzimtinē atteiceibas ar jim ir bejušas korektas, pat draudzeigas. „Gaismas“ reportažōs par žeidim nav ni mōzōkūs antisemitisma pīskaņu. Runojūt par žeidim, Kems arvīn ir aizrōdejis, ka nu jim varūt daudz kū mōceitīs, ka storp jim naasūt dzārōju, rata parōdeiba zagli, ka jī cīteigi turūtīs pi sovom tradicijom, labi turūtīs sovā storpā un asūt seiksti pi izdzeivōšonas ari grytūs apstōklūs.

Kaidā „Gaismas“ reportažā nu Ludzas ir stōsteits, ka 1905. goda decembrī „malnō sotņa“ (sastōvūt nu zaglim un huliganim, bet apgōdōta ar īrūčim) asūt taisejuse uzbrukumu Ludzas žeidim, lai tūs pīkautu un aplaupeitu. Bet apleicejī katōli — latgali žeidus asūt pasorgōjuši un tai nūvār-suši navaineigu ašņa izlīšonu.²⁶⁾

Taida moraliskō pagrymuma, kaidas pasarōdeja II pasauļa kara laikā, kod žaidu šaušonu sankcionēja pat goreigas omota personas, tūreiz vēļ nabeja, vysmoz myusu zemē nabeja.

f) Volūdas un pōrtautōšonas vaicōjumi

Latgali pa godu symtim ir atsaroduši storp divi lelim dzērnovu akminim: nu vīnas puses krīvi, nu ūtras pūli. Augstōkū pakōpi pōrtautōšona sasnēdze pagōjušō godu symta II pusē un šō godu symta sōkumā, leidz pyrmajam pasauļa karam. Latgolai te beja sova situacija un piļneigi sova vēsture, naatkareiga nu pōrejōs Latvijas (voi, kai tū-

²⁵⁾ „Gaisma“ 1906, nr. 12.

²⁶⁾ „Gaisma“ 1906, Nr. 5.

reiz sauce, „Baltijas guberņom“). Latgola ar Leitovu tod beja Krīvijas sastāvdaļa, t. s. „Ziemeļritumu“ apgobols. Šymā apgobolā pūli vaļdeja caur Bazneicu un katolismu, bet krīvi — ar armiju, policiju un drukas aizlīgumu. Obim beja lela vara: vīnam goreigō un kulturalō, ūtram — politiskō, un obi myusu zemei ir nasuši lelas pōrtautōšonas. Starpeiba tikai tei, ka pūlu un leišu vara pyrms godu symtim deve myusu tautai rokstu ispēju un daži pūli un leiši ir strōdōjuši latgaļu kulturas dryvā, koleidz krīvi latgalim nav dāvuši ni rokstu riņdeņas, bet gon tautu apspīduši ar vysaidim rokstu un volūdas aizlīgumim.²⁷⁾

„Tī, kas gribēja iznycynōt myusu tautu, tī ļūti labi zynōja, bez kō tauta naspēj pastōvēt, tōpēc jī vysstyprōk apkarōja myusu ticeibu un dzymtū volūdu,“ soka Fr. Kemps 1906. godā.²⁸⁾

Par pōrkrīvōšonu caur školom tiks pīmynāts cytā nūdalejumā, bet te navar naminēt tō, kai vaļsts vara apstrōdōja vītu un personu vōrdus.

Lai Latgolā vyss izavārtu krīvyssks, tod vītu nūsaukumi tyka bez žēlesteibas pōrsaukti krīvu volūdā. Pīm., šō godu symta sōkumā Kōrsovas stacija tyka pōrsaukta par „Ivanovskuju“, Mežvydi — par „Kuļnevskuju“ utt. 1912. godā beja lels tracis ap tū, ka kōrsovīši sovu patārātōju b-bu beja nūsaukuši par „Latgolas kooperativu“. Beidzūt caur policiju tyka dūta pavēle nūsaukt kooperativu par „Ivanovskoje kooperativnoje obščestvo“. ²⁹⁾

Tys, kas nūtyka 1912. godā, beja tikpat labi nūticis „Gaismas“ laikā un ari pyrms tam. Tōpēc „Gaisma“ šim vaicōjumim pīgrīze lelu vēreibu. Citēsim te dažus rakstēņus un atsevišķas dūmas.

Kaidis tautīts, Jōņs Zeile, par pavōrdem, kai tūreiz sauce uzvōrdus, roksta sekojūšū:

„Myusu dzimtine, myusu piļsātas, mīsteni, cīmi (solas), kolni, upes, kopsātas, azari, lejas, meži un mes poši saucamēs vysvysaidim vōrdim, vysaidom uzvōrdem un palamem. Daudz kurim myusu tautīšim ir pa 2 uzvōrdes: vīna skaņ teiri tautyski, ūtra — vysaiž:

²⁷⁾ Sal. M. Bukšs: Die Russifizierung in den baltischen Ländern, 1964.

²⁸⁾ „Gaisma“ 1906, Nr. 5.

²⁹⁾ Jōņs Silinīks žurnālā „Ceiņas Karūgs“ 1935: 1, 21. lp.

krīviski, pūliski, vōcyski. Latvyskū uzvōrdi pazeist myusu tautas brōli un pēc tōs saucās sovā storpā, bet ūtru uzvōrdi roksta pogostūs, metrikōs un „pasportūs”. Taida uzvōrdu sagrūzeišona, pa munam prōtam, ir izdareita tikai dēļ myusu tautas gūda pazamynōšonas. Uzvōrdu grūzeišonu ir izdarejuši vysaidi skreiveri, krīvi, činovniki un irēdni, grybādami myusu vōrdu samaitōt ar krīvisku pasaukšonu un myusus dreizōk pōrtaiseit par krīvim, Pōrkrīvōtōju nūdūms pa daļai ari izadūd. Nazynōdams sovas eistōs uzvōrdes un kaunādāmis latvyska vōrda, myusu latgaļs dastōja pi krīvim un sōce sauktīs: Ņukša par Ņukševu, Boriss par Borisovu, Samušs par Samuševu, Logins par Loginovu un Eljašāns par „Iljučonku” un vēļ cytaiž. Vysus te izskaiteit un pīminēt nav iespējams. Taida uzvōrdu grūzeišona nadreikst turpynōtis. Slykta jau ir tei mūde ar kōrklu poļaceibu, bet nav lobōka ari „drabeņu — krīvu” byušona. Caur krīvu uzvōrdi par krīvi napaliks.

Sytai nabyušonai vajadzātu padareit golu. Bet kai tys izdōroms? Pēc munom dūmom, mums vajadzātu sataiseit sovu sapuļci, saaicynōt vysus mōceitūs tautišus un apsprist myusu tautyskūs vōrdū padareišonu kai dēļ cylvāku, tai i dēļ vītu nūsaukumim.”

Jōns Zeile

„Gaisma” 1906. g. 16. martā, Nr. 13.

Papyldynōdams Zeiles izsaceitōs dūmas, Ontōns Skrynda aizrōdeja, ka latgaļu uzvōrdus sagrūzejuši navīn „pisari”, bet ari metriku raksteitōji, goreidzniki.³⁰⁾ Tūmār asūt jōzyna, ka uzvōrdus nadreikstūt pōrmeit nivīnā volūdā, ka tī asūt jōroksta tai, kai tūs litojūt dzymtajā volūdā! Lai kultura tyktu uz prišku, asūt jōizloboj vysa Latgolas goreigō dzeive. Un tōļōk O. Skrynda soka: „Gaismas vajag myusu ļaudim: zynōtniskas un tautyskas gaismas. Bet taidu gaismu myusu tauta varēs sasnēgt tikai tūlaik, kod myusu (pasauleigajim) tautas darbinīkim paleigā īs ari tautas goreigī vadeitōji — bazneickungi, kod jī poši, īpasazynuši ar myusu tautas dzeivi, mōcēs tymsajam zemnīkam īdvēst skaidru goru. Jūs dorbs te byutu vyssekmeigōkais, jo jim ir vyslelōkais īspāids uz tautu.”³¹⁾

Kai gōja ar ļaužu nūturēšonu pi sovas volūdas, par tū ļūti interesantu raksteņu „Gaismai” beja devis pazeistamais rakstnīks, Jezups Kindzuļs, kas tūreiz vēļ beja tikai students. Jys stōsta:

³⁰⁾ „Gaisma” 1906, Nr. 15.

³¹⁾ Turpat „Gaismā” 1906, Nr. 15. Bet taida paleigā īšona nav radzama ni tūreiz, ni tagad, pēc 60 godim. (Prūtams, sovi izjāmumi beja kai tūreiz, tai tagad, bet šī izjāmumi ir naleli.)

Brodaizūs (Ludzas apr.) bazneickungs ir nūdūmōjis atvērt draudzes školū un īvest ari vītejōs volūdas mōceibu. Bet breinums! Kod ļauds par itū izzynōja, sōka runōt: Kam mums tei latvyskō volūda vajadzēja? Ar tū mes maizes napeļneisim, gona, ka prūtam „grōmotā skaitēit”!

Taidu tymsu koku kai Brodaizi un Rundāni ir gryuts atrast vysā myusu dzimtinē. Cytur ļauds prīcojās, kod školā ivad jūs dzymtū volūdu, bet te redzi, kas nūteik: cylvāks līdzās nu sovas volūdas! Šei volūda jam naatnas nikaidas peļņas. Ka tai sprīst, tod i ticeiba napylda naudas moka ar rublim. Pa itaidu ceļu īdami un tikai **peļņas** maklādami, myusu brodaiziši un rundāniši varbyut pasaceis, ka jim i ticeiba nav vajadzēja.

Ak vai, Brodaizu ļauteni! Nag jums jau cyta svātuma un dōrguma pasauli navā kai tikai peļņa un rublis, par kuru jyus pōrdūdat sovu dzymtū mōtes volūdu! Tok vysas cytas tautas steidzās uz tū, ka školōs bārni tyktu mōceiti tamā volūdā, kuru lobōk saprūt, kuru jī ir mōcejušis, sādādami mōtes klēpī. Leiši, pūli, igauri un žēidi — vysi jī prosa, lai jūs bārni mōcōs sovā volūdā, bet jyus, pagaisynōjuši sovu samaneiti pa „burlaku” stygom, naatzeis-tit tō, kū vys pasauļs skaita par sovu vysdōrgōkū montu — sovu dzymtū volūdu un vacūs tāvu ticeibu!

Tu, „Gaismas” laseitōj, nu Leivōnu, Borchovas voi Vōrkovas puses, voi nu cytom Latgolas — Latvijas gaišōkom molom, skaitēidams itōs aileites, pavaicōsi sovā prōtā: kas tur par īmesli tim brodaizišim, ka jī tai raunās nūst nu myusu tautyskōs saimes?

Un es atbiļdēšu, ka īmesju te ir daudz. Pymō īmesle ir kōrklu poļaceiba, kura te ir laiduse dziļas saknes un rīš stypras atlases. Muižas un pusmuižas te vysas ir pūļu rūkōs. Kas te ir malnā sveitā, tys ir pūļš. Kas bazneicā tyvōk pi Dīva golda, tys kungs, un myusu brodaizišim „kūndzeiba” pateik. Par kungim grybātu byut voi vysa draudze un tōdēļ sovai volūdai školā nagrib dūt vītas.

Ūtrō īmesle ir „burlaceiba”. Burlakūs pi mums ļauds staigoj ļūti daudz. Pa vysu Krīvijas vaļsti nav tō dzeļzaceļa, pi kura brodaizits voi rundānits nabyutu pīlicis sovu rūku. Staigōdami pa Krīvijū un dzeivōdami natōļ nu krīvim, jī pagyun daudz krīvysku vōrdū un vysaidu krūga dzišmu, apvalk sorkonus kraklus ar škeibū apkakli, nūaudzej garas bōrdas un tai palik jau natōļ par krīvim.

Tōdēļ redzi, draugs, kaidas ir īmesles, ka myusu tymši brodaiziši tik stypri kreit nūst nu sovas volūdas.

Dzērkste (Jezups Kindzuļs)

„Gaisma” 1906. g. 26. janvarī, Nr. 6.

Par rundānišim beja sova moza anekdote, un prūti: kaida daļa nu jim pīdarēja pi uniatu bazneicas. Sovu goreigūs rokstu tryukuma dēļ jī lītōjuši parostōs katōļu lyugšonu grōmotas, bet runōjuši lelōkū tīsu krīvyski. Uz vai-cōjumū, pi kaidas ticeibas jī pīdar, atbiļdējuši: „Rundan-

skoj very". Jūs kaimini bīži dzērdējuši, pīm., šaidas un leidzeigas frazes: „Nu, mōsen, načinaj „Kas grib svātai Marijai dīnēt“! U tebja lepše golos.“

Tai tys beja ar vīnkōršim ļaudim, kas atsaroda tragiskā boltrīvōšonas, pōrpūļōšonas un pōrkrīvōšonas situacijā.

Bet na mozōk bēdeiga situacija beja ari ar izgleitōtim (voi vyspōri, kai soka, „apburzeitim“) tautišim.

„Vysa myusu intelligence, kas tik teik nu palākas sveitas ōrā, tyuleņ pōrmat kyulini, un veris — „poļaks“ gotovs. Vysi „Drozdovski“ ir izgōjuši nu Strodu cīma, vysi „Baranovski“ un „Kozlovski“ ir cālušis nu Vucynim un Kozlānim. Daudzi nu jim pa pūliskam runoj tik gleiši, ka eistam pūļam klausūtis var vādars aizsōpēt.

Cylvāki leipst pi lelōkim. Aizīt poši nu sevis un sovus bārnus sorgoj nu vītejōs mēles kai nu guņs un slimeibas. Bārnī pijam svešu volūdu un navar saprast eistōs mōtes runas. Pūļu volūda nav smōdejama, tikai navajag aizaligt nu sovas runas un sovas pīdareibas. Sovu volūdu paprišku, tod cytas.

Tei ir tikai kōrklu poļaceiba, kod myusejī tautiši steidzās aizmērst sovu volūdu, pōrtaiseit sovu uzvōrdu un palikt par poļaku.³²⁾

g) Bazneica, ticeiba un tauta

Pa daudzajim godu symtim Bazneica Latgolā beja ļūti īsasakņojuse tautas dzeivē un, kai vēsturnīki mādz saceit, „nacionalizējusēs“, t. i., pījāmuse tautas volūdu vysur tur, kur tautas volūda ir lītojama, — mōceibōs, lyugšonu grōmotōs, pi sakramentu izdaleišonas, goreigōs dzīdōšonas utt. Tōpēc bazneicā latgaļs jutōs kai eistōs mōtes klēpī. Bet na kotru reizi pītyka goreidznīku, lobu vītejōs volūdas pratēju, na kotru reizi goreigō vērseiba pīteikūši daudz dūmōja par myusu tautu un jōs vajadzeibom, tai rodōs dažaidas problemas. „Gaisma“ par tom runōja ar vyslelōkū uzmaneibu, taktu un toleranci. Pīm., 4. numerī „Gaisma“ (resp. Kemps) izsoka vēlēšonūs, lai Latgolas bazneickungus nacaltu prūjom ōrpus Latgolas, t. i., lai vītejī goreidznīki strōdōtu sovā dzimtinē, jo jī sovai tautai var paleidzēt vyslobōk. Vītejūs vaicōjumu kōrtōšonai byutu vālama ari sova „sufraganija“, t. i., vīns paleiga veiskupa omots Lat-

³²⁾ „Gaisma“ 1905, Nr. 2.

golā. Par tū Kempa lydudz izasaceit goreidznikus, bet goreidzniki klus.

Kaidā cytā rokstā „Gaismas“ 5. numerī Kempa roksta par socialistu agitatoru napareizū dorbu Latgolā. Jys soka, ka vydzemniki, stōsteidami par lobōkim laikim, asūt musynōjuši ļaudis ari pret bazneicu un bazneickungim. Tur jī naasūt saprotuši, kū dorūt, jo Latgolas goreidzniki atsarūnūt pavysam cytā situacijā kai luterāņu goreidzniki Vydzemē un Kūrzemē. Latgolas goreidzniki naasūt atkareigi nu muižkunga, bet nu tautas. Jī asūt daudz cītuši nu krīvu administrācijas un jī naasūt pret tautu. Taisni ūtraidi — daudzi goreidzniki asūt paleidzējuši tautai, kai spādami. Tōdēļ Kempa breidynōja tautu naklauseit cylvākim, kas napazeist vītejūs apstōkļu.

Ar lelu religisku un psihologisku iyyutu F. Kempa ir rakstejis par tautas volūdas nūzeimi dīvkolpōjumūs „Gaismas“ 21. numerī ar vērsrokstu „Na vyss, kas vacs, ir ļauns“. Artikeļa rassōnūs ir izsaucis jō nūvārōjums, ka šur tur uz laukim, kur ļauds ogrōk ar skaneigim bolsim dzīdōjuši vesperes, tagad jī stōvūt klusu, koleidz varganists ar koreiti „spīdzūt“ latiniskas psalmeites. Tautas dzīžamōs vesperes asūt jōdūd atpakaļ tautai, lai tei jōs dzīdōtu sovā volūdā.

Kempa praseiba te beja dzili pamatōta, jo ticeiba un goreigō dzīdōšona beja vīna lela sastōvdaļa nu tautas gora pasauļa. Kod tautyskō dzeive un volūda vysur beja apspīsta, tod vysmoz bazneicā tai beja jōbyut breivai kai seņōk. Na veļti ļauds sovu ticeibu un tauteibu lyka kūpā, jo vīna līta papyldynōja ūtru. Tōpēc Kempa arvīn skubynōja: „Sorgojit sovu ticeibu, tauteibu un volūdu!“³³⁾

Kod Aglyunā lelūs atlaidu dīnōs mōceibu nūturēja pūļu volūdā, kuru saprota tikai daži apmaklātōji, kas stōvēja aiz dīvagolda, tod dabeigi, ka „Gaisma“ praseja taidu lītu nūvērst.³⁴⁾ „Gaisma“ īteice atjaunōt ari vacū tradīciju stateit krystus pi ceļmolom. Jei informēja, ka ogrōkais aizlīgums atcalts un ka tagad ļauds krystus var stateit bez kaut kaidas atļōves. Taipat avīze raksteja ari par aplaistūs. Dīva nomu remontim un pilobōšonu.

³³⁾ „Gaisma“ 1906, Nr. 5.

³⁴⁾ „Gaisma“ Nr. 21.

Lai gon Kemps vysur par bazneicas lītom raksteja ar cīnu un gūdu, tūmār jys tyka iztaseits par kaut kaidu „bubuli“ un „bazneicas apkarotōju“. Par šū parōdeibu V. Seile roksta sekūšū: ³⁵⁾

„Storp latgalim ir izplateita pōrlīceiba, ka jau šymā sovas darbeibas periodā F. Kemps parosti uzbrucis bazneickungim, bet, pōrsaverūt „Gaismas“ numerus, šei pōrlīceiba naatsataisnoj. Ir gon pōrs ziņas nu dzimtines, kas skar vīna voi ūtra bazneickunga bezdarbeibu, bet tī ir piļneigi nanūzeimeigi gadejumi (pīm., ziņas nu Sarkanīm atteiceibā uz bkgu Budrevičū). Osōk saraksteits ir tikai vīns vōrds — par Landskoronas bazneicas aplaistū stōvūkli, kū „Gaisma“ izskaidroj ar bkga Girdvoina vacumu, jo jys tur nūkolpōjis jau 40 godu un tagad vairōk pyulejūtīs par sovu veikalu un saimisteibu nakai par draudzes goreigūs vajadzeibu apkolpōšonu un bārnu pamōceišonu.”

Beidzūt vēļ Valerija Seile par avīzes vērzīni pīmatyno: Dēļ tō laika tys beja pīteikūši radikals, bet nikaidā ziņā socialistisks.

h) Školu vaicōjumi

Par školu vaicōjumim „Gaismā“ ir daudz rokstu. Ir raksteitas gon vīnkōršas reportažas, gon ari apceres ar speidūšu logiku un iznycynojūšu satīru. Un kaidas beja tō laika školas, tū zynom na tikai nu „Gaismas“, bet ari nu vacūs ļaužu atmiņom.

— Par slyktu vuiceišonūs, draiskuleibu voi runōšonu dzymtā volūdā pastōvēja šaidi strōpes māri: sisšona ar linijalu dalnā, plēsšona aiz auss, tupēšona uz celim un atstōšona bez ēššonas. Šōs strōpes uz kotra sūļa pīlītōja na tikai krīvu skolōtōji, bet ari pops. Nareši gadejōs tai, ka sisšonu ar linijalu skolōtōjs uzticēja dažim nu vacōkajim un styprōkajim školņikim. Školōtōji un pops te izvede na tikai plašu pōrkrīvōšonu, bet ari školānu pōrviļkšonu nu katōlisma pravoslavijā. Lai ar tū pōrviļkšonu pareizticeibā tī rezultati beja vōji, tūmār školā tyka pīkūpta bezjēdzeiga cytu ticeibu un tauteibu nūnycynōšona un mozvērteibas ļaudzynōšona.

³⁵⁾ RK 40, 323. lp.

Par vysu tū „Gaisma“ raksteja, atsasaucūt uz vysom aktualajom parōdeibom, un „sasōpējušū“ školū vaicōjumu saleidzņōja pat ar „pyužņu vōti“,³⁶⁾ kas ir radikali pōrgrīžama un vyss nalobums izlaižams ōrā.

Nu 1906. g. 22. apreļa ar vysaugstōkū ukazu beja atļauts īvest dzymtū volūdu mozōkuma tauteibu školōs. Leiši tū paspēja laikā izmontōt. Latgali naizkarōja nikō. Kempis apelēja pi goreidzniceibas, lai tei dareitu kaut kū organizāti, bet jō apelacijai nabeja pikrisšonas.

Tūmār, rēkinojūtīs ar tū, ka kaut kod byus ari sovas školās, Kempis skubynōja kaut cik izgleitōtūs tautišus meklēt „seļskō učiņeļa“ (lauku školōtōja) tiseibas, nūlīkūt atteiceigu pōrbaudejumu. Jys uzsver, ka ogrōk latgalim bejis līgts byut par školōtōjim sovā dzimtinē, bet ka tagad taidu škēršļu naasūt.

Tai ka pogostu školās lelā mārā beja atkareigas nu pošim zemņikim, tod Kempis skubynōja jūs jimt iniciatīvu sovōs rūkōs, taiseit lāmumus un syuteit apgobola školū kuratoram.

Daudz rokstu ir ari par tū, cik lela ir sova školōtōja nūzeime vītejā dzeivē. Cytūs rokstūs otkon teik aizrōdeits, ka tys ir napareizs priķšstots, ka tautai vajadzeigi tikai bazneickungi. Vysaidas profesijas ir svoreigas un tautai vajadzeigas. Golvonais — ceņstīs pēc gaismas un izgleiteibas, napavadeit sovu dzeivi pa krūgim.

i) Dažaidi vaicōjumi

Roksti par dzeršonu ir gon „īvodrokstu“ veidā, gon ari ziņōs nu dzimtines. Dzeršonas pūsts ir bejis tik šausmeigs, ka vysaidu raibūs ziņū pītyka voi ikkotram numeram. Ar lobim vōrdim, pīmārim un skaitlim „Gaisma“ ceņtēs pīrōdeit, kaidas lelas lītas tautiši varātu paveikt, jō dzeršonai izdūtū naudu nūvērzeitu uz cytim mērķim.

Par apdrūšņōšonas bīdreibom „Gaisma“ deve daudzus paskaidrōjumus, ka tōs ir eistas kapitāla īkrōšonas īstōdes, ka tōpēc šaidas bīdreibas vajag organizēt pošim, lai nauda palyktu uz vītas, lai tei nastu lobumu pošim

³⁶⁾ „Gaisma“ 1906. g., Nr. 22.

īmoksotājim, bet naaizkleistu kaut kur tōli pa guberņas valdem.³⁷⁾

Tautai vajadzeigas vysaidas **sovstarpejō paleiga b-bas** kai piļsātōs, tai uz laukim. Jauni laiki dzeivei dūd jaunas īspējas, bet ari uzlīk vysaidas praseibas. Tōpēc Kempš skubynōja organizētīs.

1906. g. 4. martā tyka apstyprynōti jauni lykumi par sapulcem un bīdreibom. Saskaņā ar šim 4. martā lykumim, tagad ir breivi dybynōt bīdreibas bez vysaidas atļaušonas. Vajag tikai padūt lygumu uz guberņas bīdreibu komisiju, pēc padūšonas nūgai-deit 2 nedeļas, un, jo bīdreiba pa itū laiku nateik aizlīgta, tod jei ir atļauta un var sōkt dorbōtīs.

Itys jaunais lykums seviški daudz nūzeimōj dēļ mums, Latgalijas latvišim (vitebskišim). Leidz šam laikam pi mums nabeja nīvīnas bīdreibas (atskaitūt Pīterpiļš Muzykaliskū b-bu). Leidz šam laikam mums beja aizlīgts vīnōtīs bīdreibōs, bet tagad mums ir breivas rūkas, tagad navajag klaneitīs kaidam nabejs urjadnikam, spravnikam voi cytam „policeiskam”. Tōpēc mums vajag ar steigu izmontōt šū lykumu un organizēt vysaidas vajadzeigōs bīdreibas.

„Gaisma” 1906. g. 16. martā, Nr. 13.

Kempš runōja na tikai par šaurom vītejom organizacijom, bet jys mete konturas ari tōlim nōkūtnes plānim vysas tautas apmārā. Taidš vaicōjums beja **autonomijas un apsavinōšonas vaicōjums**.

Rokstā „Latvijas pošvaldeiba“ jys soka:³⁸⁾ „Vysas Krīvijas tautas tagad meklej sev autonomijas. Pūli taidu meklej ar Seimu Varšavā, leiši — Viļņā, bet latviši varātu vīnōtīs ap Reigu. Dēļ tō byutu jōapvīnoj Kūrzeme, Vydzeme un Latgola. **Kod mes vīnōsimēs ar Baltijas ciļtsbrōlim, tod vīnōsimēs tikai kai leidzons ar leidzonu**. Sovā molā mes paliksim par pyrmajiem saiminīkim, cytaiž vīnōšonōs navar nūtikt, par zamōkim mes palikt nagribēsim. Tai-tod — tikai kai leidzeigs ar leidzeigu voi pavysam nā!”

Taidas Kempa dūmas beja tūreiz un taidas vālōk. Kod jys vālōk īraudzeja, ka baltīši latgaļus nagrib redzēt kai leidzeigus, bet grib pīspīst latgaļus atsasaceit nu sovas volūdas un pagōtnes, tod par tū jys raksteja ryugtu vēstuli Raiņam un protestēja Latvijas parlamentūs. Jys na-

³⁷⁾ „Gaisma” 1906, Nr. 16.

³⁸⁾ „Gaisma” 1906. g. 25. majā, Nr. 23.

protestēja pret Latvijas valsti, bet pret latgalisma apspīšonu šamā valstī.

5.

„Gaismas“ leidzstrōdnīki un laseitōji

„Gaismas“ laikā Latgolai vēl beja ļūti moz inteligen-ces, tōdēļ navarēja byut pīteikūši ni laseitōju, ni raksteitōju. „Gaismu“ taipat kai drusku vālōk „Sāklu“ un „Ausekli“ aizpiļdeja golvonā kōrtā redaktori pošī. Bet gūdam jōsoka: jī aizpiļdeja labi. Pīm., vysī „Gaismas“ roksti ir ar tik vīnveideīgu stilu un volūdu, ka naapšaubami ir radzams — tūs vysus ir apstrōdōjis un pōrrakstejis redak-tors. Un tys beja na mozums dorba!

Vysi artikeli, kurim klōt nav signaturu, ar pylnu voi napylnu tīseibu jōpīskaita redaktoram. Par leidzstrōdnīkim var sprīst tikai tur, kur tī rokstus ir davuši ar sovu vōrdu voi sovu pseudonimu. Tai storp pastōveigim „Gaismas“ leidzstrōdnīkim var minēt Ontōnu Skryndu ar pseud. Indrikis Leidumnīks, Ontōnu Rubynu — ps. Bite, Eduardu Krustānu — ps. Mozenais; cyti leidzstrōdnīki: Gregors Mukts-Kveders, Konstance Daugule (Rauduļa meita), Jezups Kindzuļs — ps. Dzērkste, Jōņs Zeile, bkgs Felikss Laizāns — ps. Soms u. c. Koleidz nabeja īsōkts kars pret „Gaismu“, pa sovam raksteņam beja davuši ari F. Tra-suns (Ripa) un bkgs K. Skrynda.

Sovus daildorbus avīzei ir davuši Kempis, K. Daugule, Mukts-Kveders, O. Rubyns un O. Skrynda. Daildorbu kva-litate ir loba, un tī ir avīzei tikpat atbylstūši kai apcerējumi. Avīzē publicātūs rokstu saturu un līmini dīzgon labi roksturoj kaida Kempa replika, ar kuru jys beja reagējis uz nalabvēļu kritiku, un prūti: „Mums byutu kauns nu ļaudim jimt naudu par avīzi, jo mes raksteitu tikai pōsa-ceņas par „sauleiti un mēnesteņu“ un stōsteitu tikai par zemnīku „laimi“, kurim tik putni dzīd un pļovas zīd.“³⁹⁾ Bet „Gaismas“ uzdavums asūt ļaudis apgaismōt un pasnēgt jīm patīseibu. „Tōpēc mes napōrstōsim vaidēt par dzeives

³⁹⁾ „Gaisma” 1906, Nr. 6.

Ontōns Skrynda

Ontōns Rubyns

Gregors Mukts-Kveders

Konstance Daugule

gryuteibom.⁴⁰⁾ Un patiši — tī nabeja tikai navareigi „vai-
di“, kū izdeve „Gaisma“, bet tī beja zibini un pārkyuņš pī-
smokušajā dzeivē.

Kai licynoj Ontōns Skrynda un Ontōns Dzeņš (jo jau
vyspōri jōmiņ kaidi konkrēti vōrdi), tod „Gaismas“ pasa-
rōdeišona pi laseitōjim ir bejis na mozōks nūtykums kai
1861. goda atbreivōšona nu dzymtkungim. Tik dzili tautai
pi sirds gōja breivais vōrds, tik dzili jū aizkustynōja sova
dzymtō volūda, kod tei skanēja nu jaunōs avīzes.

Interesantu liceibu par „Gaismas“ laseišonu ir atstōjis
kaidis vīnkōršs tautīts, D. Logins, nu Viļakas: „Kod pasa-
rōdeja pyrmō avīze latgališu volūdā, tys beja lūti priceigs
nūtykums. Pyrmū „Gaismas“ numeri es pōrskaiteju des-
mitēm reižu, un jys nu tō sapleisa. Skaiteju jū na pats dēļ
sevis vīn, bet gon dēļ cytim, vacōkajim, uz jūs pīpraseju-
mu . . . Mōtes volūdā drukōtōs avīzes beja par ivārojamu
tō laika faktoru: jōs lyka pamatus jaunai sabīdryskai dzei-
vei, deve pošapziņu, radeja latgališu nacionalū atmūdu.“⁴¹⁾

Tai šū avīzi uzjēme tautas apzineigō daļa. Bet kai jau
vysur pasaulī tys mādž byut, ka kulturalūs pasōkumus sa-
prūt tikai tautas gaišōkō un apzineigōkō daļa, tai tys ir be-
jis arī myusu dzimtinē.

Kai uz avīzem reagēja eistī „tōlumniki“, par tū ar
humoru pastōsta lelais tautas audzynōtōjs, Nikodems Ran-
cāns.

„Ka pasarōdeja pyrmōs avīzes, tod pōrs bēržgališu
runōja tai:

— Draguni tagad syt vysus. Voi jī navarātu atpērt
itūs avīžu raksteitōjus, kam jī tōs avīzes syuta pa pasauli?
Voi jī nazyna, ka mums, bēržgališim, ir „Lyugšonu grōmo-
tas“? Mums nav laika, kod itōs grōmotas izskaiteit, a jī
kreit vērsā ar vysaidom avīzem!

Un tai tī divi bēržgališi — vīns pajēms „Gaismu“,
ūtrys — „Sāklū“, izplēse vydā pa lelam caurumam un pa-
kōre tōs sev koklā kai zyrgu komotus.

Priškā uz golda jim stōvēja butele „monopoļkas“, jī

⁴⁰⁾ „Gaisma“ 1905, Nr. 2.

⁴¹⁾ „Ceīņas Karūgs“ 1936: 6, 38. lp.

dzēre ryugtū, „skaiteja“ avīzes un peipēja, koleidz vīns aizdadzynōja avīzi un apsvylynōja sev bōrdu.“⁴²⁾

Jā, arī šaida veida „laseitōju“ natryuka ni tūreiz, ni tagad.

6.

„Gaismas“ pretinīki

Runojūt par politiskūs vērziņu veidōšonūs, tyka aprōdeits, ka 1906. g. janvara sōkumā Rēzeknē, goreidzņiku apspridē tyka nūlamts, ka „Gaismai“ nabyus byut, un nu šōs puses sōcēs boikots un arī sova veida apkarōšonas. „Gaisma“ gon tū uzjēme ar pazemeibu un paciteibu, bet tys nūtykumu atteisteibu nagrūzeja.

Lela pretesteiba „Gaismai“ rodōs arī pi muižinīkim. Muižinīki sōka veidōt sabīdryskū dūmu, ka „Gaisma“ musynojūt uz sasaceļšonu un rīdūt zemņikus pret kungim.⁴³⁾ „Gaisma“ naasūt nikaida tautas interešu avīze, bet izdevējs tikai sovas intereses dēļ rokstūt tū, kū jam pastōstūt ļauteni kai par senejim, tai tagadejim laikim. „Gaisma“ dareitu lobōk, jo jei raksteitu par cytom lītom un nastu ļaudim mīru utt.

„Gaisma“ uz tū paskaidrōja, ka jei teišam meklej saticības, bet na naida. Na „Gaisma“ saceļ zemņikus pret kungim, bet dzeive. Zemņiki jau beja sasacāluši pyrms „Gaismas“ izīšonas. Kempis uzskateja, ka byutu kauns jimt naudu par avīzi, jo tei nūsadorbōtu tikai ar laika kavēšonu un pōsoku stōsteišonu. Avīzei ir jōrunoj par dzeives gryuteibom.

Pretinīki, naspādami vest gūdeigu un atklōtu ceīņu, atteiceibā uz avīzi izplateja intrigas. Kaidas tōs ir bejušas, radzams nu „Gaismas“ uzsaukumim un paskaidrōjumim. Pīm., avīzes 3. numerī stōv:

„Naticit tom runom, ka „Gaisma“ byutu nu vērseibas aizlīgta! Avīzi var aizlīgt tikai valdeiba uz tīsas sprīduma

⁴²⁾ „Sākla” 1906. g. 25. martā, Nr. 6.

⁴³⁾ „Gaisma” 1905, Nr. 2. Sal. arī Nr. 3, 4, 5, 8 etc.

pamata. Avīze īt pa taisneibas un lykumeibas ceļu. Avīze dūd ziņas par namīrim, bet **naaicyno**j uz namīrim.“

„Gaisma“ paskaidrōja, ka taipat dora ari krīvu avīzes, kuras pīdar pī piļsōniskom apryndom un ir atzeitas par lobom avīzem.

Bet pretiniki malus un intrigas turpynōja, un „Gaisma“ 5. numerī beja spīsta paskaidrōt, ka „Gaismas“ inaidnīki ir izplatejuši ziņas pa vōcu, leišu, baltīšu, krīvu un pūļu avīzem, ka vaļdeiba „Gaismu“ asūt aizlīguse un ka redaktors apcītyņōts. Redaktors lyudz tam naticēt un paskaidroj, ka vysom īinteresātom avīzem jys ir pīsyutejis atsaukumus.

Kū tōs ar atsaukumim ir darejušas, pagaidom nav zynoms, bet „Gaisma“ 8. numerī stōsta, ka leišu avīze „Vilniaus Žinios“ 1906. g. 28. nrī ir atzineigi rakstėjuse par „Gaismu“, ka „Gaisma“ stōvūt tautas pusē un ka tei ni byut naasūt ni pret Dīvu, ni ticeibu.

„Gaismas“ graušonai beja ari vīns cyts veids: likt avīzei diskreditēt pošai sevi. *) Pīm., kod „Gaisma“ sovā 10. nrī beja pasnāguse ziņu par sektantim Pūlijā, tai tyuleņ vīns „lobōtōjs“ beja klōt un vysu lītu, un vysus faktus cēle priškā pavysam cytaidi. Iznōk, ka avīze byutu malōjuse. Un ari tōļokā „Gaismas“ pastōvēšonas laikā nivīna jōs ziņa par Bazneicas vaicōjumim nav atzeita pareiza. Vīnmār lobōjums klōt.

Tai ka avīze ir bejuse ļūti nūpītna un objektiva un tai ka vysūs streidūs atteiceibā uz ziņom par muižom avīzes pyrmziņa arvīn ir bejuse pamatōta, nav īmesles šaubeitīs, ka atteiceibā uz Bazneicas vaicōjumim tys byutu bejis cytaidi. Bez tam jau Kemps Bazneicas vaicōjumūs nabeja mozōk orientāts kai pošī goreidznīki. Tōdēļ vysī taidi atsaukumi un lobōjumi ari beja tikai avīzes graušonai, sok — nasamaisi, kur navajag!

Navarādams īsōkt streidu ar pōrspāku, Kemps pacīteigi pījēme taidus „lobōjumus“ un raudzeja vērtīs tim pōri. Bet tī tūmār varēja mest uz jū aizdūmas, ka jys sovā avīzē pasnādz ari „napatīseibu“.

Jo tōļok gōja, jo intrigu kolni ap avīzi pīauga lelōki.

*) Šei taktika atteiceibā uz latgaļu presi teik pikūpta leidz pat šai dīnai.

Beidzūt avīze zaudēja pacīteibu un adresēja vīnu dīzgon nūteiktu breidnōjumu.

Nu redakcijas

Ap Rēzekni un pa cytom myusu dzimtines molom dažas personas, kuras ir „cīnejamas” storp myusu tymsajim un prostajim zemnikim, sludynoj un laiž volūdas, ka myusu „Gaisma” asūte „nalo” avīze, ka tei vadūte ļauds uz namīrim un asūte vaineiga pi tō, ka tagad zemnikim ir jōcīš nu karaspāka un policijas. Mums ir zynomas tōs personas, kuras dzan šaidu nateiru endeli ar vīnas avīzes apmalōšonu, lai dabōtu abonentus cytai avīzei. Prostajam zemnika cylvākam, kurs tagad ir sabaideits nu vysom pusem, var jau vysu īrunōt. Bet tys nav gūdeigi. Mes atsasaucam uz šūs personu gūda prōtu un lyudzam jōs atstōt šaidu sovu endeli ar ļaužu timseibu, jo cytaidi mes byusim spīsti jūs vōrdus izsludynōt avīzē un pošus saukt pi tisas par myusu avīzes apmalōšonu.

„Gaisma” 1906. g. 20. aprilī, Nr. 18.

Sovaidi, ka 50 — 60 godu vālōk pret latgaļu presi ceinejās tōs pošas vacōs apryndas ar tom pošom vacajom, nateirajom un nagūdeigajom intrigu metodem. Un natryukst vysaidu „augsti vuiceitu bōbeņu”, kam šaidas intrigas ir svāta patīseiba.

7.

GAISMAS NŪDZĒŠONA

„Gaisma” beja nūmalnōta par ļaunu avīzi. Kas tū laseis, sēdēs eļnes dybynā. Par šōs avīzes laseišonu, kai tū licynoj „Sākla”, runas ir bejušas pat pi grāku syudzes.⁴⁴⁾ Taidom runom beja ōrkōrteigi lela nūzeime.

Bet kur vēļ cyts risks! Pēc revolucijas 1906. godā vaļdeja kara stōvūklis. Muižas caur policiju un dragunim

⁴⁴⁾ „Sākla” 1906. g. 25. martā, Nr. 6. „Sāklas” teksts skaņ tai: „Kas laseis „Gaismu” voi „Sāklu”, tys sēdēs pošas elles dybynā. Pīrunōja ļaudim par šom avīzem pa sātom, pa pogostim, uz ceļa, pa bazneicom, pi sp . . .” N. R.

G A I S M A

•PYRMA LATGALIŠU AWIZE•

Nr. 26.

Ceturtdin, 15. jūniā.

1906.

„Gaismas“ izdevuma izdevums
par 1. gadu ... 2. reizi ...
par 1. gadu ... 1. reizi ...
par 1. gadu ... 1. reizi ...

Redakcijas adrese: C. Dzirnešis, kas
dzīvo ...
Pasaules ģenerālis.

Abonējuma cena:
par pirmās šķērsiņš ...
par otrās šķērsiņš ...

Nu Redakcijas.

**Ar šīs Nr. 26 „Gaismas“ izdevuma tejk apstā-
retā uz dažu mēnešu laiku. Mēs nedaudzom
slēgti avīzi uz vājināt laiku, bet pārtraukums
ir vajadzīgs dėl spēka sakrātošanās. Jo šis spēks
nu „Gaismas“ pretinākim ir padarījis vājāks. Jo
tas mūsu avīzei navu jāpejamā izli dīgulu laiku,
tad šim nedaudzom abonentim, kurim Redakcija
paldī „porādā“, tika izsūtītas paldīgrā vērībā
ļaušanas latviesas grāmotas. „Gaismas“ izdevuma
gādējamā abonentam termins tiks pagarināts par
tām mēnešim, kurus avīze naktis izdotā.**

„Caur kā „Gaismas“ ir dabūsta apstā? Daudz
ir iemesli. Wypyrmais ir lēkavāks ir tva iemes-
lis, ka tūlen pēc pyrma numera izdevuma mūsu
āvīzi sātjka stypris boikots. Un boikots gōja
nu šos puses, kuri nābja pa prōtam brēvājam
vōrdā stypr tīnīm lēdž fam nu mōdērdzīm-
tīm latvīšu zemnikim. Es dzērdēju, kā mami
tūtas brēli sātjka „Gaismas“ pyrma numera;
ar priki osomom skaitijā jū un stāvija vīm ū-
ram. Es nasoku, ka mami rotimēk bejz tva
nūpānā, nā — jau vīm tē byvoma, ka pa-
dijka pyrma latviesku grāmota, pyrmais brēvājam
vōrdā, jau vīm tē byvoma izsauca pūku, un
es beju ļaimigs, ka sovīm tīnīm tūtas brōlim,
apmānīt zemnikim, varcjam darī mōu pakolpo-
šomā ar sovīm vājīm spēkim. Nu yrnom dzim-
ņones mōlom man gōjā pāteribās grōmotas, rak-
stītas ar nāvelkū, dārdz nōstrodūtu jōru. Lai
gon rokstī bejz grōim ar šķēbi, lai vōloda pyr-
mā un nārcitā, bet gōrs bejz radzāms stypris
šim palāts; tva gōrs kā jūras vālim vīnamur
postācē zāgok un tāstjōs savlīmā vīm mūsu
ģimenes stypris.

Be stypr vīnīm atsarādā ģimim un stakas
atsarādā cīpkāki, kurim „Gaismas“ izdare kā
akboroga ačs. Ti cīpkāki sačēle boikota pēt
stypris avīzi; ar vājīm spēkim stjōjā jū pretim
un styris tūtas vālnostjū gōru.

„Mā saktā zēt grōmotas ar mō „Gaismas“
tik jū na ar pātrēkšomom bet ar lōstim, ar tvas
cīttima draudēnom. Es tūtas gōrs abavāli,
es dzērdēju ar tā cērbū, ka tūtas sovī būs
styproks par pretinākim un zymos, paturēt mūsu
grūtjōm isokumu. Be dzēvce, parādijā kā cōvā,
Tīnoms zemnikū tūtas nāspāje sātjka. Kas dā-
rōk, nāspājedim un tīpi brimēt, kuri pā-
stā bēim nābja, atkāvsim mō „Gaismas“ un
bejōds jū rokā jēni, kā nūdēdēns lītu. Daudz
vēl paljās tīnoms stypris vājim zēm, kur
„Gaismas“ aizcēta cēļus un nālsadē līauds pa-
sardēt. Kad nāvārcjā wēl ar atklotom spēku nū-
pūrt „Gaismas“ izpārtillom, tad atsarādā cīl-
vāki, kuri ar mōu zīmom grēbja ķerēt „Gai-
smas“ un krīvisokom zīnēs, ka „Gaismas“ nu
vāldības apurātā un pāt redaktors līkys
cīttimā.

Beidzā vjōs tva pretināku dōrbs sārēds
sovy nūdāim, un „Gaismas“ lāstjōm akatā sārē-
dōrbe un paloka tik mōz, ka avīze nōvār vārta
pānsērt. Be es un mami leizdērdzīmāki vēr-
nārcitāim nātkit lūdēt un atstājēt par krīvsokom.
Mēs turam tō cērbū, ka mūsu mōzenājs lāst-
jōm skalt vīnamur turējis kānu ar pūkles wēl
svies līdē. Tūst ir pamānōmā un vōdra slē-
mā nūpānē. Gōm jād dzē grībūt imvzēnōt
nūstā wācāji mīgā, rūdantūsi kā tē postoku nū-
pūmā. „Mīgu vīnēc, mīgu lītrā, mīgu
vīnēc cyļēsomē, be tva dzērdēns, zemnikim,
dzēg mās tā mīgā un pāsē oļņomā.”

Tūtas pazīmēstomā it gūsim stāim, un vjō
wārok līdēt, kād tūtas syntim godū ir gūlejis
grūtjā mīgā, zam sveetnikū krjōm. Wēl mōz
ir pūlcēt pasamādu tātas brōlim, bet kōtrš,
kurs nūbrēne nu acim mīgū, stēigās mudytūt
ar cyttas. Mōz apstāis lāks, un mēs otkon
sasatōsim lēlāj tātas apgāimēstomās dōrbi.
Bejā dzēvācūs vīnēc svēlēs, kurs saucēj
mōz wārōk. Es sārēdēt pāteribā svjōm tīm tā-
tas brōlim, kuri mami paturēja lēdž fam ļaikam
un soku jīm: uz redzētoms!

Redaktors Francis Kempis.

Pērkēt zemī, wōj nāpērkīt!

Nu Witebka (Dvinskā apriņķi) mūms at-
stāvoms dzē witebka, kurs rōkstā „Witebka”
mūms pātēnks, k Reutis izgūfā mājā beidz-
mōdēnos cur sovī pōwārdēnikū sasauca zem-
nikis dēl zemes pērkētos. Muizniks pōrdā
Zemnikū Bankam dātās muizās un lōwārcās.
Bejā dzēvācūs vīnēc svēlēs, kurs saucēj
par Zemnikū Bankā agentū. Jis ačjynjā zem-
nikim pasarakstīt kuri grīb pērkēt zemi.
Par zemes cēni nūkōt nātjka runas. Agentū
tik pīmēncjā, ka pērkētos wājādēns iest tīkāl
10% (desmit procentus) nu zegas zemes wērībās.
Daudz zemim ir pasarakstēdūt, jō zemes svjōm
ir nāpācāmī wājādēns, bet daudz arī izsājā
sovas bailes, wōj bytus lābi pērkēt zemi, nāpā-
cādijūm Wālsis Dumas sprīdumā: wōj zeme nā-
pūst par pōrōk dōgū: wōj tik muiznikū nāpū-
kējs tyttomas zemim!

Mēs esom apwācōjūt, Pīterburgā pī Zemnikū
Bankā golwōnōs Wāldes, bet to nāw wēl zymōm
par k Reutta muizū pōrdēlōmā. Nu Witebka

Bankā mūdāms (Dvinskē Bankā) wēl nāw at-
gūlās nīkādās zīnās. Mūms tik sacija, ka bei-
dzā mōz dōzā dātāz muiznikū pōlēk
Bankam pērkēt muizās. Pō krōpšom, abā mō-
nōm, tagad wēl nāw byt dātāz runas. Be
skādēt radzāms, ka muiznikū grīb sātjka nu
lōkām zādējāmim, kuri naktis, kād Wālsis
Duma pījoms lōkumu par muiznikū zemes at-
swēstīnōmā. Wōj nāw pūrcēji wārbyūt, aiz
lāika grīb pōlēk zēmī Zemnikū Bankam.

Kāi saprās Bankā agentū pūrcēlōmā un zem-
nikū ačjynōmā, pīrēt zēmī? Agrōk tūtas
lītu nābeja: „Tva lāikam izskādējomās ir stāi;
Zemnikū Bankam kungji pōlēk dēlās dātāz muizū
Wjāms muizās Bankā nāpū nāpērkēt un, lākam,
nāwōj nu muiznikū! Wōj tad ir pūrcēji jvju
muizū, kuri jvās Bankam pōrdātā? Kungj
atbald: pūrcēji byst. Tad lībrauc Bankā agentū,
sāwōz zemnikū pārstētoms un wācē, tē ir zemnikū,
muizās pūrcēji. Par zēmet cēni pārcēlōmās
nātkj rums tōkēl kā mī Bankā agentū, nāw
muizniks wēl nāwōm, cōk dātāz Bankā mōksa
par muizās zemī. Jō tik wēl atērtā stāras
Bankam zemnikim pārcēj, tad Bankā mōksa
kūnā zēmī atpērkēt un wārok jām nūmōksom.

Tai tad zemnikū ar sovī pasarakstīlōmā
wōr sačēlēt āgūstōm cēni un pācēpt kungjū
dērdjōk pōrdātāz muizū un nāw dātē lēdž
Dād wēstlūm rakstjōjā wājōj: kai uz tū
dārjōm wērā tūtas Deputātū Wāļis Dumā!

Mēs atērdēsim, kā tūtas dērdētūt ir izdēt zē-
mim ar zēlā lāktoma izstrādēlōmā kurs zem-
nikim dāt wārōk lēdžom, nātk tva Zemnikū
Bankā palējā. Be: kod tva lōkumē tēs pīemēs,
par tīm mōz nāwōm. Ir tik zymōmā, ka
byus wēl jū jō pēkē; Kurs zemnikū wār
pānē, sātjka pēl gādē, bet karam bet zemes nāwār
dēstj, zam bytū sō pērkēt. Ku gōz zemnikū pō-
cyttom Krīwīs gūterimom, kād mūdēnik pōlēk
pērkēt zēmī? Nu dārjōm wōmōm jū zīmā, kā
lōwānzemnikim nēmoz pērkēt zēmī cur
Zemnikū Bankā. Jī rōkstā gādējom un wēl pa-

zādēsim, jō Wālsis Duma wjāms muizās mūms
mūdō. Daudzōm wīnēc zemnikū ar spēku atjēm
mūms tērjoms un pūwos, bet tad atjōj kazaiki,
drugim, strādnikim un tīm zemnikim klōjās slēkti,
Kotrā zīmā tagad wāj wērās ar oļbōjōm acim,
lāki ir tādī, ka vjās wār porsāmēt vīm dīnā.
Tādēl wjāg skātīt wārok wjāms un mēlēk,
zēmōnoms pī skādēnik cīlwākim. Wjāg wērēns
uz Wālsis Dumā un svjātā wjādzomā sarmā
lūcklīm. Tīs wādzomās krīvi-zemnikū svjātā
cur izlāsīm cīlwākim, cur zemnikū spūds-
mim (pīgōwim) un caur telegramom.

Zīnās nu dzimtenes.

Prēļļis wāldēt! (Dvinsk. apz.). Nāsen te tīkā
zīmēti dāzū cīlwākim, nu kurs wjās bej apstā-
bis „ģenerāls” swēkēts. Nu kurēns un kas tī
tādī cīlwākim, nāw zymoms. Pāt par swēmim
miko wim nāwōmā. Prēstaws wjāz atsūtijā
sastius uz Dvinskū.

„Agrōk, kā pī mūms nābeja strādnikū, tad
nābeja arī tīkdūdž zaglū. Tagad, ar strādnikū
lūcklōmā dāzūm ir pīvns. Nāw tīs dzim-
nānētjku zaglōmā. Lāikam strādnikū ir tīk dēl
tāl saktū „būtantwīnoms” un dēl muizās nōrģōn-
tāz Be zemnikim wār pērt. Apragt un atbaldēs
nīkam par tū nodūt. Lōki lāki!” Prēļļis, t.

Bywānos dzērdēt! (Rēnkē. apz.). lēnu sōlas
dzērdēwōjōm šū-pawarim bej lēlas bālas, nu
kazaikim, wōj dzērdēim, bet nu — šōjri nāwālgās
lītas. Tē klōs ir lēlā Lūbōna mōms, kurs caur
„Abtēktēs” epīl kēwētōwuz ar Džēgōmā, Apsūtijā
27. dzērdējamā, kāz nāw pērdēlēt — wōw-
āwā māstīna lāwā (nārochoda). Apfēcījā līuanti
mūs mūms nārcjē radzējōt tādās lūtas, tadēl
pūncēj lēlā kōle un brēimēnomās. Wjā dzē-
rdējōt sātjka uz āgūstō smilti, kōleu un stak-
jōs uz nārādāt lītu. Dātī sōk lērtā ūstē, j
pōtāwās skātīt: wārbyūt, jās bāsālej bylēlōj gādē,
Svīetes un mēnīmas wīm ūtrā rādējē: wēris
kādā kēl tē jēwā, kā Zalkānē sōwōk. Kā
jōj stājōj nī dzimim, nī grāmā, nāw wēl lēl,
Wōj nāw pāts Antikrīs tūr wēl sād. Ak Dīwēl,
kāz byus, nāw jū Sādās dīnā kēpēt? — Wjā-
bōlēnā nu bōlēim zīrētoms uz kōpim, pī kōpū
lēs pērdēt pācēt rādēt uz lūdzāns: lā, lōkē!
mū omertē pī lōs. pīrēs, nakt, rādēt tādū
brēmim!

Cik tyttom wēl ir tva Bywānos lāktīnī
Un tūtas kaktīmā pa mygu dōmētā ir dātāz,
... Bykōwiz.

Be Džēgōmās wāldēt! (Lāwās apriņķi). Jī jvju
zēmōm tagad sātjka wēl wjōm wjādzomā;
wājē, rādē, tōmōz brāwōmā bōdī, kurs āwācōj
mōz nōpōmā, cōk dātāz muizās wjāz swjātōm
sōwōm. Lāimā bynē, ka wēl krīvīs dzērdēwō-
pāwōm cur zemī bydūt lērtōm, be tē bōstū
nakt zemnikim jōdūt dzēimē cīlwākim dēl sōp-
stōmas. Strādnikū, kuri pī mūms ir zēmī wēl, ir
miko nōdērti, tik dzēr un brāwōj ar zērtim
zjārijōm. Cīlwākim jōwādēl, zjārijō tējri nu oļbū
un mūm nārdējōt sātjka cīlwākim dēl sōp-
par būtantwīnū, Gromōms un wjāms pī mūms
gādē kā wāzom. Kurs grōmōm ir nu Pīter-
burgā, šū strādnikū ar pīnās grēlējz līstom tālū
wājē, lū tur, dārēl, rōkstā — wārbyūt kakti
lūwōmōk Bērziū un Rēlōwōskū cīm lūdzūt
bydūt dzērdēwōm pī bōstora, ir pāpūmōt mūms
nu pōlējōs rādē wjāz grāmōm, līkām, tīm
lūdzim rjōt tīk dērdēt „mōkōz pōdāms pārdē,
nārdēt ir sōkt rēnēt ar mīnās pōwās dārj-
fōmōm, kā jōwāz nūkātj sārjōm un lōwēt
lārtēl, be kur lū, wājēl, tūsi pī lāwōm
pī mūms ir kod pāt bēl-zemē; lāwō
uz mūms muizās, jās lūdzēt tādū turmōz nū-

„Gaismas” beidzamais numers

reikojos bez atbildeibas: pere, laupeja, lyka citumus, un ni-
vins nazynoja, del ko. Un jo nu kaidis saceja, ka tys vyss
„Gaismas“ del, ka tei ir „buntavniku“ avize, tod lobok jos
i sapyna naredzet!

Jo pasaveram apkort tagad, pec 50 — 60 godim, mes
redzim, cik vel tagad lauds ir naorientati, cik vigli jim var
istosteit tagadejos latgalu preses launumus, tod varim vigli
saprast, ko gon navareja istosteit to laika zemnikim, kuru
orientacija na vinmar beja leloka kai trimdinikim. Realu
brismu, kai Kempis sovavize soka, par avizes laseisonu tu-
reiz nabeja, bet — druss palik druss — kotrys grib byut
drusaja pusē, un atsaraušona nu avizes beja apkarosonas
nupalns. Šaida atmosfera grove ari taidu gora milzi, kaidis
beja Kempis.

Jys beidzūt nulēme avizi apturēt. Tys nūtyka 1906. g.
15. junijā, kod jys laseitōjim paziņoja par avizes apturē-
šonu uz nanūteiktu laiku.

Tai ka redakcijas paziņojums satur dīzgon interesan-
tu apstokļu roksturōjumu, tod es te atšalaušu tu citēt per
extensum (vysā pilneibā) un papyldam pīvinōt ari Ontō-
na Skryndas līceibu par „Gaismas“ izdzisšonu, kas ir publi-
cāta ikš „Acta Latgalica I“, 395. — 398. lp.

Vyspyrms Kempa ziņojums:

NU REDAKCIJAS

„Gaismas“ izdūšona ar šū 26. numeri teik apturāta.

Caur kū „Gaisma“ ir daspīsta apsastōt?

Imesļu ir daudz. Vyspyrmō un lelōkō ir tei imesle, ka tyulen
pec pyrmō numera izdūšonas myusu avizi satyka styprys boikots.
Un boikots gōja nu tōs puses, kurai nabeja pa prōtam, ka breivais
vōrds izīt storp tymsajim un leidz šam nūvōrdzynōtajim zemnikim.

Es dzērdēju, kai muni tautas brōli satyka „Gaismas“ pyrmū
numeri: ar prīcas osorom tū skaiteja un stōsteja vins ūtram. Es
nasoku, ka munim rokstim beja tys nupalns. Pavysam nā! Bet jau
tys vīn apstōklis, ka pasarōdeja pyrmō latgalu avize, pyrmais brei-
vais vōrds, tys vīn apstōklis izsauce prīcu. Un es nu sovas puses
beju laimeigs, ka es sovim tymsajim tautas brōlim, apspīstajim
zemnikim, varēju dareit mozu pakolpōjumu ar sovim vōjajim spā-
kim.

Nu vysom dzimtines molom maņ gōja pateiceibas vēstules, raksteitas ar naveiklom un dorbūs sastrōdōtom rūkom. Lai gon ū roksti beja ūskeibi un greizi, lai gon tur volūda beja vinkōrša un namōceita, bet gors tur beja styprys un pacylōts. Tys gors kai jyuras viļni syta vīnmār augšōk un taisejōs saviļņōt vysus myusu dzimtines styurus.

Bet storp viļnim atsaroda akmini un sīkstas, atsaroda cylvāki, kurim „Gaisma” dyurēs kai skoborga acīs. Tī cylvāki sacēle boikotu pret myusu pyrmū avīzi, jī stōjōs pretim ar vysu sovu lelū spēku un nūspīde tautas viļņojūšū goru.

Maņ sōka atīt grōmotas (vēstules) ari nu ūtras puses, tik jau na ar pateiceibu, bet ar lōstim, ar tīsas un cītuma draudim. Es naļōvu sevi sabaideit, es dzeivōju ar tū cereibu, ka tautas gors byus styprōks par pretinikim un paleidzēs nūturēt munu gryutū pasōkumu.

Bet dzeive parōdeja kū cytu. Tymsō zemņiku tauta vēļ naspēja saprast, kas eisti nūteik. Jei nūsabeida nu tom brīsmem, kuru patīseibā nīmōz nabeja. Jei atsasvīde nu „Gaismas” un beidōs tū rūkā jimt kai nūlōdātu lītu. Daudz vēļ myusu zemē palyka tymsu styuru, kur pretiniki „Gaismai” aizcērta ceļus un nadalaide tū pat ļaudis pasarōdeit. Kur ar atklōtu spēku navarēja apturēt „Gaismas” izaplateišonu, tur atsaroda cylvāki, kuri ar malu ziņom gribēja apcērst „Gaismas” saknes: jī izlaide ziņas pa vōcu, latvīšu un krīvu avīzem, ka „Gaisma” nu vaļdeibas apturāta un pats reaktors īlykts cītumā.

Beidzūt vyss tys pretinīku dorbs sasnēdze sovu nūdūmu: „Gaismas” laseitōju skaits sasarōve un palyka tik mozs, ka avīzei vairs nabeja īspējams pastōvēt. Bet ni es, ni muni leidzstrōdnīki vēļ nagribim nūlikt īrūčus un atzeit sevi par krytušim. Mes vēļ cēram, ka myusu nalelais laseitōju skaits vīnmār turēsīs kūpā un meklēs jaunus klōt. Lai byutu kai byudams — bet tauta ir pasamūduse, un tei tik vīgli vairs aizmīgt nagribēs. Gon jau daži grybatu jū īmydzyņōt vacajā mīgā, un jī runoj kai tei pōsoku rogonā: „Mygu, mygu vīnactēņa, mygu, mygu ūtractēņa, aizmidz vyss ciļvēceņš!” bet gon jau tys ciļvēceņš, zemņiceņš, aizdzeis nūst mīgu leidz ar pošu rogonu.

Tautas pasamūsšona īt gausim sūlim un it seviški gausi īt tod, kod tauta godu syntim ir gulējuse gryutā mīgā zam svešinīku kōjom. Vēļ mozs ir pasamūdušūs tautas brōļu puļceņš, bet kotrys nu jim, kurs ir paspējis izberzt mīgu nu acim, steigsīs mūdzyņōt ari cytus. Tagad lai paīt kaidis atpyutas laiks, un mes otkon sasatik-

sim leļajā tautas apgaismōšonas dorbā. Myusu draugu pulks tod byus leļōks, un mums byus vairōk spāka. Es sirsneiģi pasateicu vysim tim tautas brōlim, kuri mani ir atbaļstejuši leidz šam, un es soku: uz redzēšonūs nōkūtnē!

Francis Kemps

„Gaisma” 1906. g. 15. jūnijā, Nr. 26.

Ontōns Skrynda kaidā nu sovom vēstulem Raiņam ir zeimeiģi raksturōjis „Gaismas” krīsšonu un tō laika apstōkļus Latgolā. Lai dokumentējums byutu vyspuseiģōks, pasnādzam ari tū per extensum.

Bernē 1906. g. 18. jūlijā
Brunnhofweg 21.

AUGSTI GŪDOJAMĀIS LATGOLAS DRAUGS!

Syuteidams Jums „Gaismas” redaktora Kempa kunga vōrdā vysdziļōkū pateiceibu par Jyusu laipnū sūlejumu pabaļsteit šū myusu pyrmū avizi ar rokstim, es ar lelu nūžalōšonu Jums paziņoju, ka „Gaisma” ar 26. numeri ir pōrtraukuse sovu darbeibu — uz cik ilgu laiku, tō navar nūteikt. Pītryuka jai spāka un pītryuka laseitōju.

Gryuts pī mums beja īsasōkt pyrmajam laikrokstam: naļōve valdeiba, nabeja leidzekļu, nabeja leidzstrōdniku un nabeja ari cereibu uz laseitōjim. Bet oktobra papeirs mums paleidzēja, un ar tō pasarōdeišonu pasarōdeja ari „Gaisma”. Kaida mōceitōju daļa sylti apsveice pyrmōs avīzes redaktoru, teice jō drūsumu un pabaļsteja kai moraliski, tai ari materialī. Iznōce pyrmais numers 10 000 eksemplarūs un tyka vysur izplateits par veļti. Tys sacēle tymsūs ļauteņus kōjōs. Varbyut pat 1861. goda manifests jim naatnese tik lelu pricu kai pyrmais „Gaismas” numers!

Bet goreidzniki — daļa prīcōjōs apzineiģi, daļa naapzineiģi, bet kaida daļa gobolu „Gaisma aust” laseja jau ar aizdūmom. Muižiniki vēļ nikō nasaprota. Tod pasarōdeja 2. numers. Dažs mōceitōjs, kas greiži vērēs jau uz pyrmū numeri, sōce klīgt, ka „Gaisma” asūt „socialistiska” avīze. Naapzineiģi klidze tam pakaļ. Tikai nadaudz nu mōceitōjim (ap 6 cylvāki) palyka „Gaismai” uzticeiģi.

Muižiniki, kas ogrōk nikō nadzērdēja, kas nūteik aiz jūs myura sēteņom, kas vērēs uz myusu zemņiku kai uz dziļā mīgā guļūšu lūpu, ari sasatryuka un vaicōja mōceitōjim: kas nūtyka, kur ir brīsmes? Satraucāti nu „baileigajim” vōrdim (jo tur beja pīmynāti „socialisti”!) un muižinīku skubynōti, goreiģi tāvi bez kavēšonōs 3. janvarī sasauce „bazneickungu kongresu” (Rēzēknē), kurā jī ar

lelu bolsu vairōkumu nūsprīde „Gaismu” boikotēt un izdūt jaunu avīzi, jo Kemps asūt „šaubēigs” jauneklīs („mlode piwo”, kai vīns beja izasacejis pa pūliskam).

Tai uzlēce „Auseklīs” mōceitōja Trasuna redakcijā. Vērzīņs ir taidis, kaidis vyspōri ir rakstureigs dēļ katōļu goreidznīkim: dīvbejeiba un ceīņa ar socialismu nu vīsas puses un valdeibas dorbu smōdēšona nu ūtras puses, tūmār palikūt tai par paklauseigim — un tys ari vyss apspīstōs naboga tautas „lobā”. Ar muižinīkim „Auseklīs” dzeivoj dīzgon mīreigi. Koleidz „Gaisma” vysur nu muižinīkim un dažīm mōceitōjim tyka līgta, „Auseklīs” teik vysur uz-bōzts. Bet panōkumi? ...

„Gaismas” zemniks gon nalosa, jo beistās dragunu pōtogas un „goreigūs” dusmu (ir fakti), bet „Ausekļa” jys ari nalosa voi nagrib laseit, jo 1) „Auseklam” ir gryuta volūda un ortografija un 2) vērzīņs nav zemnikam pa prōtam. „Auseklīs” taitod nūslopēja „Gaismu” un pats tagad tikkū pyuš; jam, nasaraugūt uz bazneicungu agitaciju, ir tikai ap 200 abonentu. „Gaismai” beja ap 350 — 400 (un aprēkinōts beja uz 1500). Bet ar tik abonentu tei pastōvēt navareja. Leidzstrōdnīku gondreiž nabēja nikaidu. Inteligences (naskaitūt goreidznīceibu) pi mums leidz šam nav. Tī, kuri ir beiguši augstškolas (pōrs inženeru un 1 jurists), tī i zynōt nazyna par sovīm tymsajim brōlim: vysi ir pōrsapūļōjuši. Nu tagad augstškolōs studejūsīm devenim cylvākim (ari Kemps vėl studej) tikai kaida treša daļa ryupejās par sovīm; cyti ir indiferenti voi ari grīž latvīšīm mugoru. Ņyu aug jauna paaudze, uz kuru teik lyktas cereibas, — tī ir školū audzēkni, bet ari jūs vėl ir dyžan moz.

Kai redzit, strōdnīku — tautas darbinīku — vėl nav. Un dorba? ... (Tautā volda) timseiba, dzeršona, nabadzeiba, — školās taidā stōvīklī, par kaidu baltīšīm nav ni jausmas ... Vysur ir radzami divgolvainō ērgļa nogu dzilī cērtumi. Mums dēļ školom nav pat vysvajadzeigōkūs grōmateņu, jo mes kaidreiz sovā volūdā un sovu školōtōju vadeibā varātu nūturēt mōceibas ... Un „Gaismas” leidzstrōdnīkim vyss beja jōpaspēj. Jau aiz šos vīn imesles „Gaismai” beja jōpōrtrauc sovu periodiskū dorbu, lai sagatavōtu cytus tautai vajadzeigūs rokstus. (Kemps izdūd ari kalendaru „Daugava” u. c.) Un pi tam vėl goreidznīki ar sovu boikotu patīši nūsprīde „Gaismu”.

Še vōrds vėl par goreidznīkim. Jūs spāks storp myusu tautu ir brīsmēigs. Jim ir īspaidis uz draudzi, jo tauta ir fanatiski reliģioza un kotram jūs vōrdam tic. Jim ir monts, un jūs ir prōvs skaits — ap 80 — 100 cylvāku (nu tīm latgaju ir tikai 15, cyti ir leiši voi pūli, bet vysi „vīna putra”). Jim spāks ir taidis, ar kuru „Gaisma” atklōtu ceīņu navarēja sōkt: tei byutu bejuse oploma taktika.

Nu Baltijas latvīšu puses uz pabolstu gaideit navarēja, jo, kai fakti pīrōdeja, jī par „inflantīšīm” pa lelōkai daļai pat nav dzērdējuši. Un saprūtams, jī palyka vīnaļdzeigi, kod sovōs avīzēs izlaseja par „pyrmōs latgališu avīzes” iznōkšonu: tys jim nastōvēja tyvu pi sirds. Moz atsaroda nu baltīšīm, kas šai voi tai paleidzēja „Gaismai”, jo jūs interesēja na tik daudz volūda kai poša dzeive,

un tai pabolsta nabeja nikaida. Bet tās nadaudzās personas nu baltīšim „Gaismas” goru dyžan pacēle.

Tai pagōja pusgods, un „Gaismai” gōja jo dīnas, jo gryutōk. Redaktors, kas pa breižim strōdōja pilņeigi vīns pats un pi tam strōdōja kai mašyna, — nūgura, „nūsakomōja”. Nabeja, kas varātu jū atmeit. Un tai nu vysim atstōta, pat nu tim, kam tei ceptēs lobu dareit, „Gaisma” nūguruse apsastōja izmysumā.

Pi tik gryutim apstōklim ir jōstrōdoj myusu timsūs ļaužu dryvā. Ir dažu reizi aicynōti paleigā ari baltīši (caur latvišu avīzem), bet myusu saucēju vōjais bolss naspēja sakustynōt baltīšu darbinikus, lai jī pagrīztu sovas acis un pasavārtu, kas dorēs aiz Daugovas un Aivīkstes. Baltīši par Latgolu nazyna nikō.

Tōpēc golā es grīžūs pi Jums, Cīnejamais apspīstūs Draugs, ar dziļu un gaužu lyugumu, kaidu izsoka daudz izcītušō tauta, pasnēgt dažas ziņas par Latgolu baltīšu laikrokstūs, atteisteit pi baltīšim brōliskas jyutas un leidzjyuteibu leidz aktīvai formai pret brōlim, kas jim palykuši tōli īpakaļ. Tom riņdeņom, kuras byus raksteitas ar Jyusu veiklū rūku, byus nūzeime un lobi panōkumi. (Jo byutu vajadzeigi materiali, es ryupātūs par tūs sagōdōšonu.)

Carādams uz Jums, ka Jyus ari nōkūtnē interesēsītēs par Latvijas nabogu daļu un sovas intereses aplīcynōsit vysas Latvijas priškā, palīku ar vyslelōkū uz Jums pazemeibu

Ontōns Skrinda

Ontōna Skryndas vēstule mums atklōj ļūti daudz faktu, kuri runoj poši par sevi. Tōdēļ pi tim nasakavēsīm. Kūpsavylkumā varim tikai konstatēt, ka Latgolā tūreiz beja lela apspīsteiba un timseiba, lela pōrtautōšona un bēgšona nu sevis, ka šei bōrineite beja atstōta un aizmērsta nu vysim, ka ari tōļōk tykušī baltīši par Latgolu nasainteresēja un brōleigu jyutu pret latgalim jim nabeja, kōdēļ pyrmūs tautas dryvas darbinīku dorbs beja ōrkōrteigi gryuts. (Voi tys beja gryutōks kai latgaļu dorbs trymdā, par tū, saprūtams, var diskutēt.)

Nūslādzūt pōrskotu par „Gaismu” kai tautas mūdy-nōtōju, ir jōkonstatej, ka tei patīši ir bejuse saucēja bolss „bīzā mežā”, ka tei ir bejuse pyrmō leiduma leisšona un pyrmō apzineigas politikas vadeita voga tautas dryvā.

„Gaisma” izgōja nailgu laiku, bet tās īspaidis ir bejis lels. Aizdadzynōt spēj tikai tys, kas pats dag. Par cyta interesem var ceineitīs tikai tys, kam ir taisneibas izjyuta, kam ir skaidri principi un mīlesteiba uz aizstōvamū. Ceļu

var rōdeit tikai tys, kam šys ceļš ir pošam skaidrys. Tautu pareizi var vadeit tikai tys, kas pats vodōs nu tautas interesem un nameklej ni sova, ni sovas grupas personeigō lobuma. Par „Gaismu“ var saceit, ka tai beja eista tautas avīze, jo tai beja tikai tautas intereses.

„Gaisma“ stōvēja par tautas interesem, symtim veidūs tei atsasauce uz tautas sōpem, meklēja izejas nu gryuteibom un ceinejōs par taisneibu. Tī beja augsti mērki, tei beja lela ceīņa, tei beja lela uperu nessōna tautas lobā.

Daudz kas „Gaismas“ darbeibā beja pōrejūšs, bet daudz kas palikūšs ar lelu ceļa lauzēja nūzeimi. Pi taidim palikūšim vaicōjumim beja ceīņa par tautyskom školom, ceīņa par sovas volūdas tīseibom un ceīņa par vyspōrejū labklōjeibu leidz ar kulturas paceļšonu. Un pōri par vysu palikūša ceīņa beja par tautyskū atdzimšonu un tautyskōs pošapziņas paceļšonu. Ar tū „Gaisma“ ir vīna nu lelōkajom tautyskōs atmūdas īnesējom Latgolā. Jei ir bejuse par Latgolas kulturas vēstures veidōtōju vyspozitivōkajā nūzeimē.

10. 2. 1967.

V

PASAULEIGŌ INTELIGENCE CEĻĀ UZ PATSTŌVEIBU

Dziņa pēc breiveibas, apgaismeibas un taisneibas storprevoluciju laikā

1.

Sūls uz breiveibu un sūls atpakaļ Krīvijas politika storprevoluciju laikā un tās īspaidis uz latgaļu kusteibu

Krīvija beja lela analfabetisma zeme. Leidz I pasaule karam teik skaiteits, ka 55 % nu īdzeivōtōjim ir bejuši analfabeti. Izjāmums te beja Baltijas gubernas, kur beja vīteji lykumi un cytaidas kulturas tradicijas. Bet Latgola kai teišō Krīvijas sastōvdaļa, bez sovīm vītejim lykumim, tyka turāta tymā pošā Krīvijas līminī ar vyspōrejū timseibu un zamu ekonomiskū līmini.

Zamu ekonomiskū līmini radeja ari tys apstōklis, ka Krīvija beja lauksaimnīceibas vaļsts ar ļūti atpalykušu zemkūpeibas kulturu (šņūru īkōrtu, cīmim utt.). Vysa Krīvijas ryupnīceiba golvonā kōrtā beja koncentrāta ap Pīterpili un Moskvu. Mozajūs centrūs nikaidas ryupnīceibas (atskaitūt amatnīceibu) nabeja.

Lelajūs centrūs ryupnīceiba auga ar ōrzemu kapitāla (seviški franču) paleidzeibu, un šō godu symta sōkumā, pīm., Pīterpilī jau beja fabrikas ar desmitem tyukstūšu strōdnīku, un uz turīni plyuda ari daudz latgaļu. Lelōs fabrikas beja modernas, un tamōs sōka atsateisteit ari modernō strōdnīku dzeive ar vysom atteiceigom sova laika idejom. Tai ka šōs fabrikas atsaroda lelajūs politiskajūs centrūs, tod strōdnīki zynomā mārā varēja „maiseitīs politikā“, t. i., īspaidēt izšķirūšūs nūtykumus. Taidas īspējas rodōs pēc nasekmeigō kara ar Japonu 1905. godā.

Īsōkums beja vīnkōršs ar t. s. „ašnaiņū svātdini“ 1905. goda 22. janvarī.¹⁾

¹⁾ Kempis tōs pīmiņai ir devis stōsteņu „Nūdevējs“. „Gaisma“ 1906: 15 un 16.

Šamā svātdīnē pops Gapons, kas ir spēlējis dubultlūmu (gon strōdnīkim, gon vaļdeibai par lobu), sareikōja Pīterpilī tautas gōjīni uz Zīmas pili. Pōri par symts tyukstūšu ļaužu ir vērzejušis ar Gaponu priekšgolā uz cara pili, lai nūdūtu jam strōdnīku un tautas praseibas. Šamōs praseibōs ir bejuši šaidi punkti: ostoņu stuņžu dorba dīna, minimalō olga strōdnīkam 1 rubli dīnā, aizligt vērsstuņdes un sasaukt Satvērsmes sapuļci, lai radeitu Krīvijā konstituciju. Gōjīņs ir nesis ikonas, bet ir bejis slikti organizāts, un nivīns nav varējis paredzēt, kaidu lavinu tys izraiseis.

Ļauds gōja uz cara pili, bet cars Nikolajs II, beidamīs namīru, pili beja atstōjis un aizbraucis kaut kur uz laukim. Piļs komandants, nūsabeidis nu lelōs ļaužu masas, pavēlējis šaut uz pyuli. Krytuši symtim cylvāku. Tys ir stypri sagrōvis cara prestižu, un namīri dažaidūs veidūs ir turpynōjušis. Tei beja 1905. goda revolucija, par kuru jau daudz ir stōsteits, runojūt par avīzi „Gaisma“.

Stōstūt par „Gaismu“, tyka atzeimāts, ka vaļdeiba naspēja tikt golā ar tautas praseibom pēc konstitucijas un ka 1905. g. augustā cars izdeve manifestu par Dūmes sasaukšonu, un 17. oktobrī jys izdeve jaunu manifestu par vōrda, sirdsapziņas un preses breiveibu. Šūs breiveibu rezultātā ari rodōs ļūti aktiva latgaļu politiskō un kulturalō darbeiba.

Lelais sūļs uz breiveibu beja nūticis. Daudzas tiseibas beja reals fakts. 1905. godā dybynōjōs konstitucionalūs demokratu partija („kadeti“), un latgali, seviški Kempa vērzīņs par tū stōvēja ar vysu sirdi. Lai gon vēlēšonas uz I Dūmi (un uz cytom vēl slyktōk) beja vairōkōs pakōpēs un nademokratiskas, tūmār konstitucionalī demokrati Dūmē īgyva miļzeigu svoru, un Dūme cara vaļdeibai palyka tik smoga, ka sōcēs vysi īspējamī gōjīni tōs īrūbežōšonai un nūjaukšonai.

Muižnīceibai napatyka zemnīku tiseibas, fabriku vaļdeibai — strōdnīku tiseibas, un lelkrīvu nacionalistim napatyka mozōkuma tauteibu tiseibas.

Pēc lelō sitiņa, kas beja nūticis caram un jō vaļdeibai 1905. un 1906. godā un kura rezultātā tautai beja dūtas daudzas breiveibas, sōcēs lāns un uzmaneigs atpakaļgōjīņs, krampaina vysa vacō restaurēšona un saglobōšona uz dzeiveibu un nōvi. Dūmes īrūbežōšonai tyka icalta t. s. Vaļsts

padūme, ministri arī uz prišku palyka atbildeigi tikai cara, bet na Dūmes un lykuma priškā. Pi vēlēšonom demokrātiskō baze tyka arvīn sašaurynōta. Ilgais kara stōvūklis pēc revolucijas mozynōja piļsōņu tiseibas. Bailes nu socialistu radikalisma vōjinōja un klusynōja arī piļsōniskōs opozicijas darbeibu. Taidā veidā muižnīceibai un reakcionarajom apryndom otkon izadeve nūsastyprynōt vacajūs sadlūs.

Par IV Dūmi (dorbōjōs nu 1912. — 1917. godam) Kemps raksteja: „Tei sastōv tikai nu muižinīkim (218 dep.), nu šovinistiskajim nacionalistim, popim un irēdnim. Zemnīkim ir gon 77 deputati, bet storp jim nav nivīna spējeiga runōtōja, ni politika. Vyss it muižnīceibas gorā.“²⁾

Kur ir lela vīnpuseiba, tur palaikam ir arī sovu spēku pōrvērtēšona. Lelkrīvu nacionalisms un muižnīceiba dreiz pōrvērtēja sovu misiju un vaļsts militarū spēku. Politiskō un armijas vadeiba 1914. g. 30. julijā pasludynōja totalū mobilizaciju un, tai sokūt, izprovocēja kara piteikšonu nu vōcu puses. Ka kars dēļ Krīvijas gōja slikti, tys vysim zynoms. Bet Krīvijas vadeiba nu tō nagribēja mōceitis, un tys īvede 1917. g. revolucijā, kas paškeire pavysam cytu vēstures lopu. Seikōk par tū mes runōsim cytā nūdaļā.

Nūslādzūt šū mozū nūdalejumu par storprevoluciju laiku Krīvijā, ir mozlīt jōnūrōda uz tū, kai tys ispaidōja latgaļu tautyskū atteisteibu un politiskūs ceņtīņus šymā laikā.

Lelais uzlismōjums, kas sōcēs ar 1905. goda revoluciju, pamosam tyka nūdzāsts. Izabeidze pyrmūs politiskūs ceīņu laiks, cyta pēc cytas apsastōja arī pyrmōs latgaļu avīzes. Tautyskajai kusteibai, kas pyrmajūs godūs beja stypri saisteita ar politiskūs tiseibu praseibom, beja jōit cytā guļtnē, beja jōizteik tikai ar ilgom pēc breiveibas un taisneibas un jōapsamīrynoj ar dorbu tautas apgaismōšonas dryvā. Tautā beja veicynojama izgleiteiba un ekonomiskōs dzeives izlobōšona, bet uz lelōku politiku durovas beja aiztai-seitas.

Tōpēc arī latgaļu tautyskajai kusteibai, kas auga pēc „Gaismas“ apsastōšonas un I Dūmes atlaisšonas, tryukst tipiskūs politiskūs ceīņu pazeimu, bet ir tikai ceīņa par

²⁾ „Jaunas Ziņas” 1913: 24.

kulturalos un ekonomiskos dzēves paceļšonu un tautas poš-apziņas mūdynošonu. Tys ir tautas audzynošonas dorbs ar stypri irūbežotu amplitudu, bet ari šys dorbs ir prasejis lelu pīpyuli un lobu tōjredzeibu.

2.

Latgali turpynoj sadarbeibas meklēšonu un baltīšu informēšonu par Latgolu.

Stōstūt par latgaļu tautyskū atdzimšonu, II nūd. 5. § beja dūts eiss pōrskots par tū, kai latgaļu sabīdryskī darbinīki meklēja ceļus sadarbeibai ar baltīšim. Tur beja stōsteits par Fr. Trasuna kontaktim ar lauksaimnīceibas lītu vadeitōjim un daudzu cytu sabīdryskūs darbinīku kontaktim ar Reigas latvīšu bīdreibas Zineibu komisijas vadeibu, kas pōrzynōja t. s. Dereigūs grōmotu nūdaļu un reikōja vosoras sapuļes ar prikslasejumim par dažaidim tautyskim vaicōjumim.

Latgali, kas beja izmūceiti ar garū drukas aizlīgumu un lelajom grōmotu izdūšonas gryuteibom pēc aizlīguma atceļšonas, ar žēleigom acim vērēs uz R L B Dereigu grōmotu nūdaļu, kura masveideigi izlaide grōmotas. Dabeigs vaicōjums beja: voi tei navarātu kū lobu izdareit ari dēļ latgalim voi, kai tūreiz sauce, — „vitebskīšim? Šū vaicōjumu beja uzstōdejis Fr. Trasuns un ari sajēmis laipnu atbiļdi: lai „vitebskīši“ paleidz pošī sev!

Jo nu Dereigu grōmotu nūdaļa nagribēja paleidzēt ar latgalisku grōmotu izdūšonu, kuru dabeigais tērgs beja Latgola un latgaļu strōdnīki (ari irēdni) Reigā un Pīterpīlī, tod lelas cereibas tyka lyktas uz baltyskūs grōmotu izdūšonu par Latgolu, kurom tērgs byutu vysa Latvija un storp latvīšu kolonijom Krīvijā. Ar šaidom cereibom Kempš beja izstrōdōjis vēsturysku pōrskotu par Latgolu ar nūsaukumu „Latgalieši“ un grīzēs pi Dereigu grōmotu nūdaļas, bet tei naatroda par īspējamu izdūt ari šaidu grōmotu.

Te var pīzeimēt, ka Kempš šū grōmotu gribēja nūdrukōt ar latiņu burtim un ari lobōkā ortografijā, kai tūreiz lītōja Reigas latvīšu b-ba. Šamā ziņā Kempš beja calmlau-

zis arī dēļ baltīšim, un jō grōmota teišam byutu darejuse gūdu arī Dereigu grōmotu nūdaļai. Storp tō laika grōmotom Kempa dorbs stōvēja augstā līminī.

Bet nu pi R L B jō dorbs tyka atraideits, un jys meklēja kontaktu pi lauksaimniku apyryndom. Tur jys atroda vairōk izpratnes. Jō grōmota tyka izdūta „Zemnieka rakstu pūrā“, bet ar pošu kapitalu. Īspaidis nu tautyskōs sadarbeibas nabeja dīzcik spūzs.

Intereses tryukums par Latgolu ir bejis jyutams vysapkōrt. Gon latgali uz Reigu, uz vosoras sapuļcem brauce arvīn vairōk, bet referatu par Latgolu klīva arvīn mōzōk. Augšmynātōs Kempa grōmotas nūlyuks tod nu ir bejis pasnēgt reiz dziļōku informaciju cereibā, ka lobs apstōkļu apgaismōjums veicynōs lelōku izpratni un radeis lelōku interesi par Latgolu.

Šōs grōmateņas īvodā Kempis soka: ⁴⁾ „Sveštautiši par šū provinci (t. i., Latgolu) ir interesējušis vairōk kai pošī latviši, un tōpēc arī vōcu un pūļu roksti, kaut arī stypri tendenciozi, tūmār ir daudz nūpītnōki kai pošu latvišu dorbi. Latviši leidz šam ir rakstejuši avīzēs un žurnalūs. Ziņōjumus ir syutejuši moz izgleitōti korespondenti, un jī Baltijas publikai ir atklōjuši tikai dažu Latgolas piļsēteņu un cīmu timseibu, mōnticeibu un žyupeibu. Bet dziļōkas saprasšonas par šenes apstōklim un ļaunūs parōdeibu īmeslem jim ir tryucis, un jī zamō latgaļu izgleiteibas līmiņa nav varējuši ni pīteikūši atklōt, ni arī motivēt. Taipat nav varējuši apgaismōt arī saimnīcyskō stōvūkļa eistūs pamatus.“

Taidi apstōkli beja 1910. godā, kod izgōja augšmynātō Kempa grōmateņa, un taidi tī beja arī turpmōkūs godūs (un pat godu desmitēs).

1911. godā izgōja J. Raiņa dzeju krōjums „Tie, kas neaizmirst“. Kempis kai izgleitōts patriots cīteigi laseja vysu baltīšu literaturu un seviški vēļ Raini kai taisneibas mīļōtōju, apspīstūs draugu un tīseibu ceineitōju.

Šei grōmateņa Kempī ir aizkustynōjuse daudzējaidā ziņā. Vyspyrms, „tī, kas naaizmērst“, beja 1905. un 1906.

⁴⁾ „Latgalieši“, 3. lp.

goda breiveibas ceineitōji, kuru dorbam dēļ mozūs tautu nōkūtnes beja lela nūzeime. Kai pōrsteigumu, kaut ari tys nabeja nikas jauns, Kempis te atroda Reigas latvišu b-bas apryndu sprīduma dokumentaciju, ka ni latgaļu volūdai, ni literaturai nabyus byut.⁵⁾

Rainis nabeja vīnōs dūmōs ar Reigas latvišu b-bas apryndom, un augšmynātajā krōjumā jys beja īvītōjis popularū dzeju „Munu jaunu dīnu zeme“. Par šū dzeju ir bejis aizkustynōts Kempis taipat kai daudzi jyuteigī latgali pēc jō. Kempis pēc šō krōjuma izlaseišonas Rainam ir rakstejis šaidu vēstuli:

„Lelajam dzimtines mīlōtōjam, jōs sōpu, skumu un cereibu dzīsmin.kam sirsneigus sveiciņus un paļdis syta vīns nu „tim, kas naaizmērst“ ... par tū, kas nav aizmērstams un nu atmiņas izdzēšams!

Es laseja Jyusu eisōs daineņas. Eisi vōrdi, šauras aileites, bet — dūmas dziļas, nūpyutas ilgas un skumes ryugtas kai vōrgu osoras ...

Maņ prōtā īgōja tī laiki, kurūs mes bejom cerējuši daudz, kurūs mes bejom sapņōjuši vysjaukōkūs jauneibas sapņus. Bet cereibas izkleida kai gaiši vosoras mōkuleiši. Zeme īsyuce malnōs ašņa paļtis, ar zōli apauga izkaiseitōs kopu dūbes. Kū tyvōk uz Baltijas jyuras krostim, tū bižōk ir šaidi izkaiseitī, pusaizmērstī kopi ...

Na vīns nu tim, kas tagad guļ „zam zaļōs velēneņas“, sovā laikā īgōdōja, ka Latvijas rūbeži nasakreit ar Baltijas rūbežim, ka latvišu tautas paspōrnes stīpās tōļōk, nakai snādzās Vydzeme un Kūrzeme. Ari muna dzimtine Latgola tymūs godūs sajuta sevi par lelōs Latvijas daļu un pasamūda nu garō myuža mīga.

Tī godi, par kurim mes naaizmērstam, atnese mums vairōk dōvonu, nakai pajēme nu mums uperu. Mes dabōjom senģaideitū rokstu breiveibu un pasnēdzem brōleigu rūku tim, kuri gōja uz mums nu gaišōs un bogōtōs Latvijas molas. Tagad tī nadaudzī, kas snēdze mums rūku, ir aizgōjuši: kas uz myužeigu dusu, kas pa myužeigū klaidūņa ceļu.

Aplkusa kara bungas, aplkusa šōvīni, un otkon aizsvīlpe fabrikas un vilcīni. Latgolas darbiniku sauveite laidēs uz senģaudzynōtū Reigu. Atroda bogōteibu, atroda izgleiteibu, dzērdēja skais-tōs tautišu runas. **Jī atklōja tur Latgolas vōrgus un sōpeīgūs cērtumus tautas dvēselē, bet — naatroda vairs cylvāku, kuri justu leidzi, kuri byutu spējeigi īdūmōt, ka Latvijai vēļ nav gols pi Vydzemes rūbeža, kur stōv stulps ar divģolvainū ērgli ...**

Tyvumā Reiga mums izarōdeja daudz svešōka, nakai verūtīs un tōlīnes. Mes gribējom parōdeit ceļu uz Latgolu tim, kas

⁵⁾ Sal. J. Rainis: Kopoti raksti I Rīgā 1925, 45. — 46. lp. Sal. ari M. Bukšs: Pīzeimes etc., 31. — 32. lp.

mums varātu dūt kaut mozu druponu nu sovas kulturalās bogōteibas, bet jūs vītā ceļu uz Latgolu īraudzeja tikai peļņas kōreigi kupči un tērgōtōji. Mes gribējom atklōt ciļtsbrōlim Baltijā jaunu kulturalō dorba lauku, bet tī ciļtsbrōli nu kulturas lauka taisa sev tagad tērga laukumu. Mes gaidejom mīra bolūžus, bet uz mums sōc skrit tikai plēseigi putni, kam prōtā ir tikai peļņa un vēlreiz peļņa.

Eisu laiku pi mums pyute savīneibas un kūpeiga dorba vāsma. Mes nalelā puļceņā bejom tī, kas varējom lūceit myusu zemes liktini uz vīnu voi ūtru pusi. Jaunō, atdzymstūšō tauta beja meiksta kai voskys. Nikas vēl nabeja dareits, vyss beja sōcams un veidojams nu jauna. Bet tim, kurim vajadzēja saprast šō breiža nūzeimi, tī tō nasaprota un spīde myus atpakaļ. Pagōja pīci godi gluži patstōveigas darbeibas, plaisa storp Baltiju un Latgolu palik lelōka, jo nav kam tōs plaisas aizbērt un mest tyltus ... Latgola byuvej centru varbut Rēzeknē.

Naz kai tys nūteik, ka mes palīkam vīns ūtram svešōki, nakai bejom leidz šam. Myusu vacō, skaistō volūda, itārpta namērsteigajōs tautas dainōs, ir daudz tyvōka myusu vacajōs izlūksnēs nakai mes poši, tōs volūdas runōtōji. Kaidis litūņs storp mums ir nūsaguls? Kaida nateirō sākla ir izsāta myusu lelōs tautas dryvōs? Kas tū lai atmiņ? Kas lai izprūt vysus tautas dvēseles kakteņus?

Slavi mums ir stypri pīsakūduši **pi mīsas**, bet baltīšim, kai maņ rōdōs, germani jau caur vysu mīsu ir isakūduši **pošā kaulā**. Storp slavim un germanim ir myužeigais naidis. Varbut i mes, latviši, asam tō naida atskaņa, mes, kas asam sadaleiti divejōs ticeibōs un divejōs lelōs izlūksnēs.

Voi myusu volūdņiki šū lelū vaicōjumu navarātu atrysynōt? Varbut i nā! Jim ryup tikai volūda, bet na tauta! Varbut šū vaicōjumu nu naziņas mozga varātu atraiseit dzejņiki, literati, mōksliniki? Varbut! Bet kas lai sōc? Kas lai dūd zeimi uz pyrmū sūli? Tys jōdora tam, kō vōrds stōv gūdā pi tautas, kō dorbi teik daudzynōti par tautas darbinika dorbim. Tys jōdora tam, kas mōk jaužu sirdis mūdynōt sovas dzimtines mīlesteibu! Bez eistas dzimtines mīlesteibas nav izdoroms lelais mīlesteibas un savīneibas dorbs, lelō vaicōjuma atrysynōjums.

Sōs izklaideitōs dūmas lyudzu pījimt nu manis kai atzineibu par vysu tū, kū es atrodu Jyusu dzīsmēs „Tiem, kas neaizmirst”.

Es rokstu sovā dzymtajā volūdā (sic!), jo, izlasejis Jyusu skais-tū dzeju „Munu jaunu dīnu zeme”, zynu, ka munu rokstu saprassit. Sova volūda maņ ir meila taipat, kai tei ir meila pat vyszamōkajam myusu zemņikam, bobuļam. **Nikaidi spāki naspēs jōs apsmaceit un izdzēst nu latgališu lyupom. Nu literaturas volūdas mes smeļam daudz, bet kūduls un pamats mums vysod paliks sovs, dōrgs un meils.** Myusu, t. i., latgaļu, dūmas un nūdumus Jyus asat saprotuši pareizi un vēlējuši lobu. Mes dzeivōsim, strōdōsim. Un Jums par syltū vōrdu daudz daudz paļdis!

Francis Kemps

Pīterburgā 1911. g. 12. februārī.

Taida ir Kempa vēstule Raiņam, kurā jys izsoka sovas dziļokōs sirds bādas, pōrlīceibu un irūsynōjumus.

Voi Kempas ar sovu irūsynōjumu gaideja daudz kū, par tū gryuši sprīst. Patīseibā Kempas zynōja Raiņa vērzīni un Rainis — Kempa. Tei beja tikai dialoga meklēšona bez lelas pōrlīceibas par rezultatim.

Vyspyrms jau Raiņam beja dūma:

„Ko dari, to dari pats!
Lai palīga nelūdž tavs skats!

Bet nu ūtras puses — naatkareīgi nu vysa patriotisma — latgaļu tautyskō atmūda beja cytaida kai baltīšu. Latgaļu tautyskō atmūda nasasōce ar Olimpa meklēšonu un pogōnisma atdzimšonu. Gluži ūtraidi — tei sōcēs ar ceīņu par breiveibu un tīseibom tagadnē, **ar sevis atzeišonu un taisneibas meklēšonu uz kristeigūs ideju pamata**. Bet tys marksistim lykōs tikpat naiva byušona kai sova Olimpa ceļšona. Rainis atzyna senōtni, atzyna ceīņu par tīseibom un breiveibu tagadnē, bet par latgaliskū sevis atzeišonu jys nasainterēsēja, un kristeigūs ideju pamatus jys apkarōja taipat kai muižnīceibu un pōrejū kapitalismu. Kempa dūmas par tyļa mesšonu un mīlesteibu uz tautyskū sadarbeibu ari te nakryta augleigā zemē. Pēc byuteibas te palyka tys pats padūms, kū pīdōvōja R L B Dereigūs grōmotu nūdaļa: „lai „vitebskiši“ paleidz poši sev!“ Kempas sovūs rokstūs tū ir atklōti sacejis, ka ari baltīšu socialisti un marksisti uz latgaļu kusteibu ir vārušis kai uz naivu romantiku.

Bet latgaļu laiceigō intelligence jau seņ beja spāruse sūli uz patstōveibu. Tei burtiski navarēja pīsaslīt nivīnam. Dorbs dzimtīnes un sovas tautas lobā beja kūpejs ar vysim, bet kai šys dorbs izvadams, tur dūmas un pōrlīceibas dalejōs. Vodūšō tō laika latgaļu intelligence gōja sovu ceļu. Tai 1912. godā rodōs latgaļu pasauleigūs spāku laikroksts „Jaunas Ziņas“. Tūs myužs nav bejis gars, bet šōs avīzes vulkaniskais spāks un mīļzeigi intensīvais tvērīņš tautas dzeivē ōrkōrteīgi spyłgti izceļ sova laika apstōkļus un vysus ceņtīņus. Tōpēc pi šōs avīzes ir jōpasakavej taipat, kai tys tyka dareits pi „Gaismas“.

3.

„JAUNAS ZIŅAS“ UN LATGOLA TŪS APGAISMŪ- JUMĀ

Valerija Seile sovā apcerē par „Jaunom Ziņom“ soka: ⁶⁾

„Korstgaļveigō pasauleigōs inteligences daļa, byudama naapmīrynōta ar tūreizejō laikroksta „Drywa“ māronū vērziņi, 1912. g. 3. septembrī laide klajā „Jaunu Ziņu“ pyrmū numeri.“

Īpasazeistūt ar tō laika apstōklim un vodūšajim darbinīkim, tūmār ir jōit pi cyta sacynōjuma, nakai tū ir darejuse Seile. „Drywas“ māroneiba beja pret goreigū vadeibu, kuras politiku tei vyspōri nakritizēja, un māroneiba beja ari pret goreidznīceibas vaicōjumim, bet kas atsateice uz zemnikim, strōdnīkim un seviški laiceigū inteligenci, tod „Drywa“ ir litōjuse mozōk apsvārtus un izvālātus vōrdus kai jōs mōsa „J. Ziņas“. Māroneiba ir relatīvs jēdzīns. Pa laikam tys sadz ari naspāku, nagribēšonu ījimt stōvūkli, izavaireišonu nu taisneibas pasaceišonas, nastōvēšonu nūmūdā par svoreigim vaicōjumim utt. Un tai laikam tū uz tvēre ari tei vodūšō laiceigō intelligence, kas 1912. godā izdeve „Jaunas Ziņas“. Varbyut tagad, runojūt par „J. Z.“ darbeibu un atteisteibu, Seiles tezei pretim byutu jōlik taid sprīdums: „Aktivōkō, politiski lobōk orientātō un tōļredzeigōkō pasauleigōs inteligences daļa, byudama naapmīrynōta ar „Drywas“ vīnpuseigū vērziņi, stōjōs pi tautas dorba caur sovu avīzi.“ Tys ari labi radzams šōs avīzes rokstā „Jauna dzeive“: ⁷⁾

„Pēc tōs lelōs kusteibas, kaida mums beja ostonus godus atpakaļ, īsastōja taidis kai snaudīns, kai kopu klusums. Tautas darbinīki atstōja pasōktū dorbu tautas teirumā un kotrys īgryma sova kakteņa dorbūs. Vīns strōdōja bīdreibā, ūtrys — bankā, trešs otkon stōjōs pi zemkūpeibas paceļšonas. Bet par vyspōreigom litom, par tū, kas pīdar

⁶⁾ RK 40, 350. lp.

⁷⁾ „Jaunas Ziņas” 1913: 15.

Utrajs goda-gojums.

JAUNAS ZINIAS

NEDELIAS LAIKROKSTS

№ 41.

1913.

19 septembris.

Rūkošanas. nauda un vēstules vajag syuīt uz

«J. Ziniom» pa šādaī adresē:

С.-Петербургъ, 4 рота № 7, кв. 26

Редакція Латвійской газеты „ЯУНАСЪ ЗИНИАСЪ“

Par „JAUNU ZINIU“ izrakstīšonu ir šāda moka:

Uz 1 goda. . . 2 rb. . . k. | Uz 3 mēnešim . . . 75 kap.

Uz 1/2 gods. . . 1 . . . 25 . . . | Uz 1 mēnesi . . . 40 . . .

Wīns numers 5 kap. -- Adresē pormānīt mokašoj 15 kap., kuras war syuīt arī poctas marķēs.

Redaktors pljem: | dorbādīšs nu 7 leids 8 st. wokorā.
swādīnēs nu 12 leids 2 st. dīnā.

Rūkoksti, syuītī Redakcijai bez wārda parakstīšonas un bez adreses, nateik pljemtī drukā.

REIGAS RYUPNIKU SOWSTARPIGA KREDIT-BIDRIBA.

Reigā, Lelajā Grēcīnku līā № 15, telefons: waldei 79-85, birojom 363.

== Garantetajš drūšības kapitals 467,700 rb. ==

Kredit-bidriba mokošoj:

Par nūguldījumim uz nūteiktu laiku 6%.

Uz takušu rēkinu leids 5%⁰, naatskaitūt krūnīa nūdūklūs.

Par aizdawumim aprēknoj 7—9%.

Wysi pīprasījumi, kas īsāgti pyrmo 12 stundem, tymā pat dīnā teik īzaprētī.

Dorba laiks nu 10 leids 3 stundem dīnā.

WALDE.

Tautiši! Daži baznickungi leids šai dīnai taisa boikotu myusu «Jaunom Ziniom». Ji sludnoj nu ambonas, pi spoweds un wysur, kur sateik ar liaudim, ka «J. Zinias» ir bezdīwiga gaza, kuras naw breiwi lasit. Ji laiž pa liaudim draudus un bailes, ka «Jaunu Ziniu» lasitoji tiks atškērti nu baznicas, nadabōš ni kristigas apkolpošonas, ni paglobošonas. Tī baznickungi runoj par ticības sorgošonu, bet patišibā tikai sorgoj sewi un sowus nadorbūs, lai jī natyktu liaudim zynomi. Tōdel lyudzam nasabeit nikaidu bailiu un lōstu. Gorigō wērsiba naw aizliguse myusu gazetu liaudim skaitit. Tōdel tī baznickungi aizlidz «J. Zinias» tikwin pa sowwalīai. Lyudzam mums dūt wysu smalči zynot, kas kur un kod aizlidz «Jaunas Zinias» skaitit. Lyudzam wysu smalči aprakstīt. Rakstītoju wōrdi natiks nikam swešam zynomi. Tys byus myusu Redakcijas paslāpums. Mums tikai waja-dzigi fakti, patišigā nūtīkšonas. Gaidīsini, ka jjus, tautas brōli, atsasauksit uz myusu lyugumu.

Redakcija.

Mūdinojīt guliušus spēkus!

Jau pagojā 5—6 godi nu tō laika, kai sōcēs daudz-moz leloka kustiba myusu Dzimtines sabidriskā dzeiwē, kai sōcēs dybnotis pyrmos myusu bidribas un bankas. Jau dažas nu jōm ir pelnejušas sew lobu slawi un daudz pastrōdojušas myusu tautai par lobu. Pēc pyrmošm tyka atwārtas wys jaunās un jaunās bidribas, nu kurom daudzōš jau sek-mīgi strōdoj, nasdamas lobumu sowim bidrim: un ari wysai apkōrtnei. Ikkoitra gods beigōš teik sawasti rēkini bidribu darbībai. Ji, pa lelakai dalīai, ir liūti apmirinojuši: īzarōda, ka goda laikā ir daudz dorba pastrōdōts un ari branga pelnia palykuse. Prica jem, dzeržūt taidus panōkumus! Sej pelnia, kura it par lobu i bidribom i bidrim, kai jū eistajš sowums, rōda mums ka latwišu tauta ar kotru godu teik styproka un bogotoka. Bidribas arwinu wai-rok apwinoj wacūs bidrus, īwalk jaunus un jaunus spēkus sabidriskā dzeiwē un mōca jūs centigok strōdot kai sew, tai ari tautai par lobu. Jōš sawalk lobus kapitalus, kuri, strōdodami tautas lobā, ari nas teiru pelniu bidribai.

Avīze „Jaunas Ziņas“

vysai tautai, par tū moz kam igōja prētā. Ari vīneigō myusu avīze, kas leidz „J. Ziņu“ izdūšonai vīna kolpōja latgalim, beja taida klusa, ka pret daudzom nabyušonom i bolsa napacēle. Jaunō avīze turpretim, byudama breiva nu vysaidas kuņdzeibas un aizbiļdeibas, pasacaldama tikai nu tautas uparātō groša, jēmēs breivi pōrkrateit vysus myusu dzeives tymsūs kōktus.“

Par sovīm mērkim „J. Z.“ ir runōjušas vairōkkōrt. Kūpsavylkumā tī ir — apgaismōt tautu, atklōt patīseibu, dūt ļaudim pareizu informaciju, aprōdeit tryukumus un meklēt ceļus, kai tūs nūvērst. Vysi rakstnīki un publicisti strōdoj bez moksas un sovu dorbu uperej tautas lobā.⁸⁾

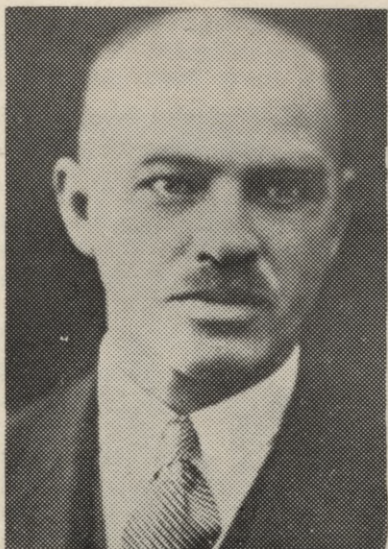
Takta ziņā „J. Z.“ ir bejušas vīnaidas pret vysim: lelim un mozim, zamim un augstim. Nikaidu škiru politiku jōs nav vadušas. Nikō jōs nav apkarōjušas karōšonas dēļ. Jūs mērkis teišam ir bejis kolpōt tikai tautai, un, kur **tautas intereses** praseja kritiku, tur taida ari beja. Bez naida, bet ari bez luncynōšonōs un bailem. Šei bezbaileigō stōja un taisneigō kritika ir bejuse tei, kas personeigūs veikalu mīļotōjus rōve nu jūs midzinim un spīde klīgt vysrupōkus malus.

„Jaunas Ziņas“ vōrda pylnā nūzeimē sakustynōja dzeivi. Tōpēc ir interesanti pasekōt, kaidi dzeives viļni jūs laikā par myusu dzimtini vēlēš, kai tī šyupōjōs, krōce un pat putōjōs.

a) Ceiņa par tautas apgaismeibu

Tim cylvākim, kam pīdar goreigō un politiskō vara par myusu dzimtini, ir jōsaryupej un jōnas atbiļdeiba par tū, ka šei vara tyktu izlītōta navys par slyktu, bet par lobu vītejīm ļaudim. Jo varas nesēji ir cyttautiīši un dora slyktu vītejīm, tod tū vysā pasaulī sauc par apspīšōnu, bet jo varas nesēji ir nu pošu tautas un ari taipat dora slyktu sovejīm, tod jūs vysā pasaulī bez apspīdējim vēļ ari sauc par nūdevējim. Tys ir dzeives dzeļža lykums kotras tautas nacionalajā politikā. „Jaunas Ziņas“ tū redzēja un saprota,

⁸⁾ „J. Z.“ 1913: 7.

Vladislavs Rubuļs

Jezups Kindzuļs

Pōvuls Laizāns

Al. Trasuns

„Jaunu Ziņu“ leidzstrōdnīki

Jurs Pabērzs

Pīters Kōtāns

„Jaunu Ziņu“ leidzstrōdnīki

un sauce: atverit acis, atbolstit sovejūs! „Kod mes sovus tautišus paturēsim un jim paleidzēsim, byus lobums vysai latgaļu saimei, vysai myusu tautai.⁹⁾ Byus izgleitōti ļauds, ceļsīs kultura un zynōtne!

Te ir tautyskōs kusteibas dvēsele, te ir praseiba pēc apzineigas nacionalōs politikas, kura ir jōpīpylda tim, kuru rūkōs ir tautas liktiņs. Bet sovōs konsekvencēs tei ir beistama praseiba, tei vad konfliktā ar vysim personeigōs karjeras politikim un sovu tautišu nūdevējim. Vēļ pēc 50 godim šei praseiba ir tikpat flagranta un ir par dziļu ceirņu īmesli, pīm., trymdā, kur dažu apryndu politika pret latgalim ir pilneigi leidzeiga tai, kaida tei ir bejuse 1913. godā dzimtinē. Te ir līku reizi apstyprynōjums tam, ka caur pagōtni var lobōk saprast tagadni.

⁹⁾ „J. Z.” 1913: 36.

Latgolas pagōtnē pyrms I pasaūļa kara rokstureiga līta ir tei, ka vītejō volūda nabeja pīlaista pamatškolōs. Leiši gon pēc 1905. goda sovas volūdas tīseibas pamatškolōs izkarōja, bet latgalim tys naizadeve.

Par latgaļu un jūs volūdas tīseibom školōs daudz ir ceinejīs Fr. Kemps. Par jō dedzeigajim rokstim, padūmim un pamudynōjumim jau beja stōsteits, runojūt par „Gaismu“. 1913. godā, kod Kemps beja nūreikōts par byuvinženeri Rēzeknes apriņķī, jys nūorganizēja interesantu politisku gōjini caur Rēzeknes Zemstvu. Jys pīrunōja pīcus Zemstvā iējūšus latgaļu pōrstōvus isnēgt Zemstvai lyugumu, kū drūši vīn pats ari sastōdeja, ar kuru tyka praseita 1) vītejōs volūdas pasnēgšona pamatškolōs un 2) tīseiba latgalim byut par školōtōjim šamōs školōs. (Kai zynoms, jau nu Muravjeva laikim „latvīši — katōli“ par školōtōjim Latgolā nadreikstēja tikt pīlaisti, un šei politika beja spākā leidz 1917. goda revolucijai.) Kemps paleidzēja latgaļu pōrstōvim Zemstvā izveidōt atteiceigu vīnōšonūs ar cyttautu pōrstōvim, tai ka Zemstvas sapuļcē lyugums tyka akceptāts un ar atteiceigu rezoluciju nūsyuteits uz guberņas vaļdi.¹⁰⁾ Kū školū kurators un guberņas vaļde šymā vaicōjumā lēme, tū pagaidom nav izadevis nūskaidrōt.

Leidz I pasaūļa karam vītejū volūdu školōs varēja lītōt tikai ticeibas mōceibas stuņdēs. Nu kura laika tei beja atļauta, nav zynoms (patīseibā tai vajadzēja byut atļautai nu 1905. goda revolucijas), bet „Jaunōs Ziņōs“ ir informacija, ka 1913. godā ticeibas mōceiba pamatškolōs ir pasnāgta latgaliski.¹¹⁾ Sova nūzeime beja ari šai drupaneļai. Tōpēc „J. Z.“ resp. Kemps caur šū avīzi veicynōja sabīdryskū dūmu, kas beja dziļa tautyska politika, ka uz Latgolu ir jōkoncentrej vysi latgaļu goreidznīki, jo jī vyslobōk prūt vītejū volūdu un jim byus vairōk intereses par tautas apgaismōšonu un tautas labklōjeibu. Bez tam goreidznīku svors tautā beja taidis, ka jī tautas dryvā varēja strōdōt ar vyslelōkajom sekmem. Ari šei dūma, kai tū vā-

¹⁰⁾ „J. Z.“ 1913: 44.

¹¹⁾ „J. Z.“ 1913: 20 .

lūk redzēsīm, vede pi smogim konfliktim ar pūļu goreigū vērseibu un jōs aizstōvātōjim goreidznīkim.

Školu vaicōjumam „J. Z.“ ir pīgrīzušas lelu vēreibu. Seviškā uzmaneibas centrā ir bejuse **Rēzeknes Tērdzeibas škola.**¹²⁾ Tei atsaroda Tērdznīceibas ministrijas uzraudzeibā un beja breiva nu tōs rusifikācijas politikas, kaida tyka pīkūpta caur Izgleiteibas ministriju. Tōpēc šamā Tērdznīceibas školā beja atļauta navīn vītejō volūda, bet ari latiņu volūda tim, kas tū gribēja. Taidā veidā šū Tērdznīceibas školu beiguši varēja īsastōt Goreigajā seminarā Pīterpilī, un tam beja lela nūzeime.

Rēzeknes Tērdzeibas skolas skolānu grupa 1916. godā

Tai ka Tērdzeibas skolā pa laikam ir bejuse atļauta latvīšu volūda, tod skolāni pamosam tyka īvadeiti tautyskā dūmōšonā un īsaisteiti pi folkloras vōkšonas dorbim. Ogrōk tū varēja organizēt tikai Nikodems Rancāns caur ticeibas stuņdem, bet nu 1913. goda tys gōja jau ari caur latvīšu volūdas mōceibu. „Jaunas Ziņas“ šū apstōkli nūvērtēja augstu un raksteja: „Gondreiz vysi myusu tagadejī latgaļu rakstnīki ir sōkuši strōdēt taipat. Jī vōce pa ļaudim

¹²⁾ Dybynōta 1907. godā. Plašōks pētejums par šū školu ir „Dzeive“ 1967: 87, 7 sek.

tautas dzīsmes un krōja pōsokas. Tys vairōja mīlesteibu uz sovu volūdu un tautu. Jī sōka saprast sovas tautas kulturu. Myusu tautas gora monts ar kotru godu īt mozumā un zudumā. Vacī cylvāki izmērst, jaunī ir atsoluši pret senejom dzīsmem un tāvu tāvu volūdu. Rēzeknes školāni ar pulku var izglōbt daudz kū. Nōkūtne par tū jim byus pateiceiga.¹³⁾

Pasateicūt Nikodema Rancāna un Fr. Obšteina īspaidam, Rēzeknes Tērdzeibas školā audzēkni savōce un izdeve „Latvīšu tautas dzīsmes“. Tys beja nalels krōjumeņš, kū golvonā kōrtā beja pīpīldejuši J. Vōvers, O. Garavacāns, B. Puzuļs un cyti. Krōjumeņš pasarōdeja 1914. godā. (Tymā beja ari „Jōņa dzīsmes“.) Godu vālōk Tērdzeibas školā audzēkni izdeve rokstu krōjumeņu „Jauneibas dūmas“ (izgōja 1915. godā).

Tautyskā ziņā nivīna cyta škola navarēja sasaceņst ar mynātū Tērdzeibas školu. Vēļ vīna Tērdzeibas škola vōrda pēc ir zynoma Daugovpilī. Tū ir vadejuši Brežinskis un Bebris.¹⁴⁾ Bet Daugovpiļs pyrms I pasaūļa kara atsaroda styprā pūļu īspaidā, un nikaidas latgaļu tautyskōs dzeives tur nav bejis.

Nu cytom tō laika skolom „J. Z.“ pīmiņ Nikodema Rancāna dybynōtū bazneicas školu Rēzeknē, kur bārni teik apmōceiti ari latgaliski, tod Greiškānu Zemkūpeibas školu, kas jau vairōkus godus ir strōdōjuse ar lobim panōkumim, un Zemkūpeibas školu Baļtinovā, kuru vadeišt pazeistamais tautas darbinīks O. Turkopuļs.¹⁵⁾

Par gimnazijom ir tikai šaidas pōrs zineites: Rēzeknē pastōvūt pryvata gimnazija direktora Ado vadeibā, bet tur gods moksa nu 200 — 350 rubļu. Rēzeknes piļsātas valde (na jau bez vītejūs darbinīku spīdīņa) pyulejūtēs atvērt valsts gimnaziju. Tur mōceibas nauda byušūt ap 50 — 60 rubļu godā.¹⁶⁾

¹³⁾ „J. Z.“ 1913 : 15.

¹⁴⁾ „J. Z.“ 1913 : 35.

¹⁵⁾ „J. Z.“ 1913 : 42.

¹⁶⁾ „J. Z.“ 1913 : 7.

„J. Z.“ atzeist, ka par skolom ir jōsaceina kai par dīniškū maizi.

b) Goreigōs vērseibas un draudžu vaicōjumi

„Kam ir daudz dūts, nu tō teik ari daudz praseits,“ soka kaida vaca paruna. Kam ir vara, tiseibas un plašas īspējas, tam ir jōnas ari atbiļdeiba par šōs varas izlītōšonu. Kam ir plašas īspējas un tiseibas kōrtōt publiskōs dzeives vaicōjumus, tam ir jōnas atbiļdeiba par sova dorba taisneigumu, par sovu stōju pret tautu, par tautas interešu īvārōšonu voi naīvārōšonu.

Bazneicai myusu tautas dzeivē ir bejuse ōrkōrteigi lela nūzeime, bet navar saceit, ka tei byutu vīnmār izlītōta tikai pozitīvi. „Jaunas Ziņas“ nu Bazneicas darbeibas ir dokumentējušas kai pozitīvōs, tai ari negatīvōs puses.

„Bazneickungim pi mums ir lela breiveiba. Jī var runōt uz ļaudim, cik pateik. Jī var breivi pulcynōt bārnus un pīaugušūs. Jī var breivi laist drukā vysaidus rokstus un tūs izplateit tautā; jī var apbraukōt ļauds un snēgt jim pamōceibas par vysaidom lītom. Nikaidai cytai īstōdei, ni organizacijai nav tik lela īspaida uz tautu kai Bazneicai.“¹⁷⁾ — Bazneica un bazneickungi myusu tautā ījam ļūti lelu un atbiļdeigu vītu, bet kū lai dora, ka tī vītu turātōji daudz kur ir palykuši pavysam napīdareigi (t. i., natbylstūši) sovom vītōm? — Goreigō vadeiba nastrōpej bkgus par jūs vainem,¹⁸⁾ un bkgi parosti nasarēkinoj ar tautu. — Daži bazneickungi mōk reikōtīs tikai ar pōtogu kai kungu laikūs, brodoj ar zōbokim pa ļaužu sirdim, meida cylvāku svātōkōs jyutas un sēj storp jim intrigas un tymsumu.¹⁹⁾ — Atteiceibā uz sovu politiku veiskupi un goreigī tāvi nu pasauleigajim cylvākim napavaicoj ni vōrda, tōdēļ ari jim atbiļdeiba par sovim dorbim ir jōjam pošim uz sevi.¹⁹⁾

¹⁷⁾ „J. Z.“ 1913 : 17.

¹⁸⁾ „J. Z.“ 1913 : 13.

¹⁹⁾ Sal. „J. Z.“ 1913 : 15.

„Mums pōrmat,“ kaidā vītā raksteja „Jaunas Ziņas“ resp. Fr. Kempa, „ka mes rokstūts pōrōk daudz par Bazneicas lītōm. Daudz jau ir, bet poši laseitōji par tū vysvairōk interesejās, un byutu nataisneigi atraideit jūs ar klusešonu, kur jī gaida atklōtu vērtējumu.“²⁰⁾ Bet ari ar vysu lelū raksteišonu daudzas īsyuteitōs ziņas nateikūt nīmoz izlītōtas.

Tai ka par goreigōs dzeives vaicōjumim „J. Z.“ ir rakstejušas ļūti daudz, tod te ir pasvītrōti jōnūrōda, ka 1) jōs nikod nav apkarōjušas nī Bazneicu, nī tōs vadeibu, nī bazneickungus un 2) jōs nikod nav apkarōjušas nī ticeibu, nī dogmas. Par goreigū vērseibu, draudzem un bazneickungim jōs ir rakstejušas tikai nu sovas tautas un pošu ticeīgūs ļaužu labklōjeibas veidūkļa un ir rakstejušas ar vīnu un tū pošu mīru un mārāuklu kai par bazneickungu pozitīvajim, tai ari negatīvajim dorbim. Šei patīseiba mums jōpatur acīs, kod mes turpmōkōs ryndōs īpasazeisim seikōk, kymā tō laika konflikti ir pastōvējuši. Šī konflikti ir jōmiņ navīn tō laika apstōkļu pazeišonai, bet ari daudzu tagadejūs nūtykumu izprassonai. Mādz saceit, ka vēsture atsakōrtoj. Un patiši tei sōc atsakōrtōt tur, kur vyss stōv uz vītas un kur vaļdeišona nūteik pēc vacu vacajom metodem.

b) Goreigōs vērseibas politika un taisneibas meklēšona pi Vatikana

Goreigōs vērseibas politika arciveiskupa Vincenta Kļučinska vadeibā ir bejuse stypri vīn orientāta uz pūļu pusi. „Pūļu goreigōs vērseibas politika ir mozynōt myusu kulturas spēkus dzimtinē.“ („J. Z.“ 1912: 3.) Kempa tū vērtēja kai myusu tautīšu atstōšonu par pabērnim un raksteja: „Latvīši — Bazneicas pabērni.“²¹⁾ Kod 1913. godā katōļu Bazneica atzeimēja 1600 godu atceri nu ticeibas breiveibas īgyušonas Romas kēneņa Konstantina laikūs un kod

²⁰⁾ „J. Z.“ 1913 : 17.

²¹⁾ „J. Z.“ 1912 : 1.

šos atceres reikōšona Latgolā tyka nūlykta Daugovpilī, Kempa otkon kritizēja goreigōs vērseibas pūliskū politiku.²²⁾ Latgolas centri byutu Aglyuna voi Rēzekne, bet na D-piļš, kur vysi dīvkolpōjumi asūt tikai pūliski.

Rokstureiga ziņa ir šos avīzes 1913. g. 20. un 27. numerī: Bazneicas administracijai nav patykuse sv. Katres draudzē īvālātō revizijas komisija resp. tōs luceklis — rakstniķs, Gregors Mukts-Kveders. Administracija ir lykuse priškā arciveiskupam vēlēšonas atceļt, jo „sapulce asūt bejuse nalykumeiga, tōdēļ ka tamā bolsōjuši reizē ar kungim ari 14 strōdnīki“. Prūtams, sapulces lāmumi atcalti.

Bet vysrakstureigōkais kontraverss ar goreigū vērseibu ir nūticis 1911. un 1912. godā, kod grupa laiceigūs latgaļu darbinīku grīzēs pi Vatikana pēc taisneibas. Fakts ir šaids:

1911. goda decembrī Pīterpiļš latgali grīzēs pi sv. Tāva ar memorandu, kurā aprōdeja, ka 1) arciveiskups nu Pīterpiļš latgaļu kolonijas ir aizcēlis prūjom vysus latgaļu bazneickungus, 2) ka jys ir izmetis latgaļu volūdu nu Pīterpiļš Goreigō seminara un 3) ka lelōkōs Latgolas draudzes ir nūdevis pūļu rūkōs, caur kū vītejō volūda teik apspīsta turīnes bazneicōs.²³⁾

Saskaņā ar Bazneicas dzeivē pījimtū kōrteibu, memorands tyka nūdūts arciveiskupam Kļučinskam, lai jys tū tōļōk nūdūtu pāvestam. Bet arciveiskups pāvesta vītā šū memorandu ar atteiceigu pavodrokstu ir nūsyutejis ikšlītu ministram, lai tys uzsōktu paraksteitōju vojōšonu. Pavodroksts īnōcis Īkšlītu ministrijā 1912. g. 1. februārī un registrāts ar Nr. 667. Ministrija sōc lykumeigu izmeklēšonu, un vysa līta atsaklōj. Memoranda raksteitōjus ikšlītu ministrs naatzeist par strōpejamim. Sakarā ar tū memoranda īsnēdzēji 1912. goda aprelī roksta jaunu lyugumu pāvestam un pīprosa Jō Svēteibas atļōvi saukt arciveiskupu Kļučinsku kai pi goreigōs, tai laiceigōs tīsas par sovu

²²⁾ Veiskups un pūliskō politika, „J. Z.“ 1913 : 25.

²³⁾ Sal. „J. Z.“ 1913 : 27.

ticeīgūs ļaužu apmalōšonu. Otkon lyugums īt caur arciveiskupa rūkom. Nu arciveiskups Kļučinskis caur veiskupu Cepļaku meklej sarunas ar latgaļu pōrstōvim. Uz sarunom latgali ir sytejuši rakstniku Gr. Muktu-Kvederi un redaktoru V. Kropu. Nu goreidzniceibas puses pi sarunom klōt divi latgaļu bazneickungi. Veiskups Cepļaks ir pīprasejis, lai jī lyugumu jam atpakaļ, un arciveiskupa vōrdā sūlejis dažas pretimnōkšonas. Latgaļu pōrstōvi lyuguma atpakaļ najāmuši un pastōvējuši uz tū, ka tam jōit sovu lykumeigū ceļu. Īsnāguma rezultats beja taidis, ka latgaļu stuņdes seminarā tyka atjaunōtas ar 1912./13. mōceibas godu; tūs pasnēgšona tyka nūdūta tūreizejam bazneickungam J. Rancānam,²⁴⁾ — un Latgolā pōrvītōti vairōki bazneickungi, kō rezultatā nu Aglyunas tyka aizcalts nūlaideigais dekans Poška (vītejōs volūdas napratējs) un jō vītā tyka īcaltis J. Veļkme. Bet voi par šū tautyskū dorbu kaidis Kempam un cytim īsnāguma paraksteitōjim ir sacejis paļdis? Tōli nu tō! Kai šys īsnāgums, tai ari cytas kritikas tikai radeja tū, ka „Jaunas Ziņas“, jūs izdevēji un leidzstrōdnīki tyka nūmalnōti par bezdīvim, ticeibas zaimōtōjim, socialistim, masonim utt. (Komunistu tagadejā nūzeimē vēļ nabēja, tōpēc jūs tūreizejā leksikonā vēļ navareja īvest.) „Vysas tōs naskaistōs runas par latgaļu pasauleigajim tautas darbinīkim ir izlaistas ar nūdūmu: pazamynōt jūs ļaužu acīs un atrībt par drūšsirdeigū ceīņu.“²⁵⁾

b₂) Nakōrteibas draudzēs etc.

Par Latgolas draudzū stōvūkli „Jaunōs Ziņōs“ ir bejis daudz rokstu. Vyspyrms jōs sōc ar Latgolaš goreigū centru Aglyunu,²⁶⁾ aproksta, kai tei ir nūlaista un kaidas nakōrteibas tur ir. Dekans Poška naprūt latvyski, vyspōri vōjs goreidznīks, bazneica naremontāta un nūlaista, savōcis

²⁴⁾ Sal. „Latgolas Bolss“ 1967 : 714.

²⁵⁾ Sal. „J. Z.“ 1913 : 27.

²⁶⁾ „J. Z.“ 1912 : 5, 28, 40 etc.

miļzeigu naudu un nūpērcis par tū sev muižu. Beidzūt ari „Drywa“ ir spīsta cylōt Aglyunas un Poškas lītu,²⁷⁾ pījamūt jō vōjūs atsataisnōšonas skaidrōjumus.

Tōļōk par draudzū vaicōjumim ir šaidi roksti: „Bolvu bazneickunga krūgi“²⁸⁾, „Slykts saiminīks“²⁹⁾, „Vyds-muižas gaspažēnas“³⁰⁾, „Viļakas gaspažēnas“³¹⁾, „Laužu īļāunōšona“³²⁾, „Latvīšim dorōs nataisneiba“³³⁾ etc. Vysi šī roksti ir bejuši baļsteiti uz korektu faktu materiala un pasnāgti solidā veidā. Kaut kaidu insinuaciju un aizdūmu mesšonas stilu Kempis nikod nav lītōjis. Jys ir runōjis par lītōm pēc tūs eistōs byuteibas. Bet ka šaidi roksti tūmār sacēle vātru un leidzynōjōs dyurīnam lapsiņu pyulī, tys beja atkareigs na nu aizskōrtōs patīseibas, bet pavysam nu cytim motivim.

Voi par draudzem un goreidznīceibas vaicōjumim vyspōri dreikstēja raksteit? Šys vaicōjums ļaudim varbyut nav skaidrys leidz pat šai dīnai. Vysmozōk tys beja skaidrys tymūs laikūs, kod tys beja dagūša dzeives eistineiba. Sakarā ar tū „Jaunas Ziņas“ atstōsta kaidu sarunu pi arciveiskupa V. Kļučinska. Dzērdādams par Bolvu bazneickunga krūgim, par Aglyunas aplaišōnu etc., arciveiskups asut sacejis: jō nūteikūt slykts, par tū vajagūt raksteit avīzēs. Vajagūt raksteit na reizi, bet divi un trejs reizes, koleidz vainēigī nūsakaunēs un sōks labi dareit.³⁴⁾ Ari „Jaunas Ziņas“ ir turējušōs pi tō poša īskota, ka breivō kritika izsauc pīsardzeibu un izloboj aprōdeitōs nakōrteibas. Breivō kritika ir tikpat kai vaļsts kontrole īstōdēs. Tōs eksistence vīn jau roda pīsardzeibu.

Kai slyktu īspaidu uz tautu atstōja nūlaistōs bazneicas, vōji ērgeļnīki un dažu goreidznīku oमतam napīmārōtō dzeive, taipat slyktu īspaidu uz tautu atstōja ari goreidznīku sovstarpejō plēsšōnōs un boikoti. Kempis par tū

²⁷⁾ „Drywa“ 1913 : 12 un 14. nra Goreigā pīlykumā, kas nabeja tik izplateits kai poša avīze.

²⁸⁾ „J. Z.“ 1913 : 8.

²⁹⁾ „J. Z.“ 1913 : 11.

³⁰⁾ „J. Z.“ 1913 : 13.

³¹⁾ „J. Z.“ 1913 : 19.

³²⁾ „J. Z.“ 1913 : 22.

³³⁾ „J. Z.“ 1913 : 39.

³⁴⁾ Sal. „J. Z.“ 1913 : 9.

raksteja: „Kungi plēšās, zemņiki cīš!“³⁵⁾ Un zemņiki nu kungu plēššonos cīte taidā veidā, ka tradicionālajās atlaidu dīnās un vītās jī palyka bez atlaidom tikai tōdēļ, ka boikotātais draudzes saiminīks naspēja vysus atlaidu grybātōjus izspovedeit un pījimt pi Dīva golda. Tai saceit, tolka nabeja sabraukuse, un dorbs palyka napadareits. Ari par šaidom lītom Kempis dūmōja, ka goreigajai vērseibai tās vajadzātu uzraudzeit lobōk.

Bez šaidom vyspōrejōm, pōrvaļdes plōksnē pīdarūšom parōdeibom, Kempis ir kritizējis ari pošas religiskās dzeives napīlneibu, kritizējis ōrejūs formu pōrvērtēšonu un pošas ticeibas pamatu vōju izprasšonu. „Navar saceit, ka pi mums ļauds byutu dyžan stypri sovā ticeibā. Latgali vyspōri ir švaki apmōceiti ticeibas lītās. Reši kurs var paskaidrōt, kas tys ir Bazneica, ticeiba, kaidi golvonī ticeibas goboli. Ļauds caur īrodumu vairōk turīs pi sovas ticeibas, nakai caur pōrlīceibu, ka katōļu ticeiba ir lobōka. Ka mes, latgali, byutu stypri un gaiši sovā ticeibā, kai pīdar, tod gon vēļ varātu lileitīs un pīmest baltīšim bezticeibu. Bet kai tei līta stōv pi mums tagad, tod mums nav tiseibas daudzynōt sovu ticeigumu un pōrmest sovim kaiminim naticibu.“³⁶⁾ Taidas dūmas par latgaļu religiozitati Kempis beja izsacejis sakarā ar kaidu „Drywas“ rokstu par ticeibas vaicōjumu Vydzemē.³⁷⁾

Atteiceibā uz latgaļu religiozitati ari „Drywas“ dūmas beja taidas pošas kai Kempa.

„Myusu ļauds ticeibu saprūt pavērši, jī nav paspējuši leidz šam saprast ticeibas goru. Latgali daudz lyudzās, bet moza vēreiba teik pīgrīzta, lai dzeive tyktu vadeita pēc ticeibas pīsacejumim. — Myusu mōceitōji ir par daudz runōjuši par ticeibas ōreju parōdeišonu, bet mozōk par ticeibas kūdulu, par daudz nūsadorbōjuši ar „izlaseitūs mōseņu puļcenim“, bet par moz īvārōjuši pōrejūs ļaužu masu, par daudz ryudynōjuši ļaudis ar želeigim vōrdim.“³⁸⁾

Uz tū Kempis ar pylnu atzineibu pībolsōja: „Kas taisneiba tys taisneiba: mōseņas un ļaužu želeigō ryudynō-

³⁵⁾ „J. Z.” 1913 : 39, roksts „Boikots”.

³⁶⁾ „J. Z.” 1913 : 13.

³⁷⁾ Sal. „Drywa” 1913 : 8.

³⁸⁾ „Drywa” 1913 : 19.

šona ir tās golvonos īmesles, kōdēļ myusu ļauteni ir tik tysi sovā ticeibā. — „Jaunas Ziņas“ jau seņ sludynōja, ka mōceibas ir vajadzeigas kūduleigas un saprateigas, bet par tū jōs sev izpeļneja tikai boikotu.“³⁹⁾

Bez administrācijas un ticeibas sludynōšonas vaicōjumim „J. Z.“ vēļ grīž vēreibu ari uz taidim vaicōjumim kai, pīm., kaidu politiku bazneickungs vītejā dzeivē vad. Pīm., par Bēržu bazneickungu jōs atzeimej, ka tys sabīdryskā dzeivē izvērza baltīšus, bet sovejūs nūbeida molā,⁴⁰⁾ un par bazneickungu Jasinsku Jezupovā ir saceits, ka tys vad muižinīku liniju un nūlaiž lejā vītejū sabīdryskū dzeivi.⁴¹⁾

b₃) Atzineiba goreidznīkim

Pēc tam, kod ir tik daudz runōts par „J. Ziņu“ kritiku pret goreidznīkim, var rastīs īspaidis, ka tōs vysim ir tikai ļaunu vīn vēlējušas. Bet tai tys nav. Par kura kotra goreidznīka lobajim dorbim tautas dryvā jōs ir rakstejušas ar lelōku prīcu nakai par smōdejamim.

„Jaunas Ziņas“ ar prīcu ir rakstejušas par labi kūptom bazneicom, par labi nūstōdeitim bazneicas korim, par lobim ērgeļnīkim un par skaistu muzyku. Ar prīcu „J. Z.“ ir atzīmējušas ari kotra atseviška bazneickunga sabīdryskū dorbu, par kulturalōs un ekonomiskōs dzeives paceļšonu atseviškōs draudzēs. Par tū ir ziņas gondreiz voi ikkotrā ūtrā numerī. Daudz cyldynojūšu vōrdū ir veļteits, pīm., bkgm J. Veļkmei, Konst. Kangaram, Matuļanisam, B. Skryndai, Fr. Trasunam, N. Rancānam, A. Urbšam u. c.

Kod bkgm K. Kangars nu Rezeknes tyka 1912. godā pazeimōts uz Sibiriju par kapleicas saiminīku Timofejevkā, „J. Z.“ aizrōdeja, ka tur moz latgaļu, bet ka jys icīneits tepat un ka jys vajadzeigs vītejōs školōs. (Jō vītā uz Rēzekni tyka pazeimōts pōrpūlōts latvīts.)⁴²⁾ Vālōk atteiceibā uz Kangari lāmums tyka grūzeits, un jys tyka pōrcalts uz Krōslovu.

³⁹⁾ Sal. „J. Z.“ 1913 : 28.

⁴⁰⁾ „J. Z.“ 1913. 33.

⁴¹⁾ „J. Z.“ 1913 : 37.

⁴²⁾ „J. Z.“ 1912 : 3 un 1913 : 51.

Kod pūli ar Daugovpiļš dekanu spīde ōrā nu Izvoltas bkgu Dzeni, kas tur strōdōja pi tautas apgaismōšonas un bīdreibu dybynōšonas, „J. Z.“ īsastōja par jō atstōšonu uz vītas.⁴³⁾

Kod bkgs Fr. Trasuns 1913. godā tyka īcalts par goreigōs konsistorijas lūcekli, „J. Z.“ skaisti cyldynōja jō nūpalnus tautas dzeivē.⁴⁴⁾

Bkgu Antoniju Urbšu „J. Z.“ daudzynoj kai taisneigu volūdas vaicōjuma nūkōrtōtōju Daugovpilī. (Taidis pat taisneigs jys beja ari volūdas streidu vaicōjumā trymdā.)

1913. godā „J. Z.“ gōja pi tautas ar aicynōjumu zīdōt dēļ tūs goreidznīku vajadzeibom, kas gatavojās studēt goreigajā akademijā. Zīdōjumus lyudz nūdūt J. Veļkmei. („J. Z.“ 1913: 35.)

Vyspōri — nivīns nu goreidznīkim, kas strōdōja pi tautas mūdynōšonas un kulturas ceļšonas Latgolā, nartyka aizmērsts. Pīm., Bukmuižā dorbōjōs bkgs B. Skrynda. „J. Z.“ atzeimoj, ka bazneicā jam asūt lōbs kors, loba satikšona ar draudzi. Sabīdryskajā dzeivē — jys nūdybynōjis krōjkasi, draudzes kooperativu, reikojūt tautyskus vokorus ar lobim laika kavēklim un lobom pamōceibom. Storp ļaudim lōbs gors un rūsmē, bet jū ceļūt prūjom, vyss bryukūt uz leju. Jō vītņikam Lebedisam naasūt intereses ni par kū, jys vysu tik laižūt lejā.⁴⁵⁾

Ar cīnu un gūdu „J. Z.“ ir daudzkrōrt pīminējušas ari Nikodema Rancāna svēteigū darbeibu Rēzeknē. Jys teik daudzynōts kai Latgolas zemkūpeibas b-bas tāvs, kai Rēzeknes Tērdzeibas školās saturātōjs, kai sovas draudzes školās vadeitōjs, kursu reikōtōjs un patīss Dīva kolps.

„Var Dīvam pateikt, pi mums ir daudz ari gūdeigu bazneickungu. Par tim nikas nasaceis slykta vōrda. Nu jim var jimt tikai pīmāru un atdūt gūdu kai eistim Dīva vītņikim. Pi mums ir bazneickungī, kuri eistyn nas ļaudim kristeigū ticeibu un dūd paraugu ar sovu lobū, tykumeigū un strōdeigū dzeivi. Pi mums ir bazneickungī, kuri pyulejās par školom, par bārnu mōceišonu un nas ļaudim gaismu. Pi mums ir goreigī tāvi, kuri taisa bīdreibas, bankas

⁴³⁾ „J. Z.” 1912 : 3.

⁴⁴⁾ Sal. „J. Z.” 1913 : 35.

⁴⁵⁾ „J. Z.” 1913 : 28.

un būdes, pavairōdami ļaužu labklōjeibu. Bet ar žālumu vajag pasaceit, ka ir ari taidi bazneickungi, kuri pyulejās pavairōt tikai sovu montu un nikū cytu, kai tikai montu. —

Par tim ir jōrunoj na nu skaudeibas, bet nu tautas interešu veidūkļa! Tautas interešu pōrdevēji ir lels ļaunums.“⁴⁶⁾

**b4) Goreidznīku ofensiva pret „Jaunom Ziņom“
un „J. Z.“ polemika ar „Drywu“.**

1913. goda 9. numerī „Jaunas Ziņas“ pasnādz bazneickunga O. Tūmāna cyrkularu sovim kolegom:

„Cīnejamais Bazneickungs!

Latgolas bazneickungi nūsprīde boikotēt „Jaunas Ziņas“ kai avīzi, kura roksta pret Bazneicu, atmat katōļu dogmatus, plēš slavi, laupa gūdu goreigim tāvim etc.

Ceru, ka Jyus ari pasludynōsit mynātajai avīzei boikotu, aizlīgdami jū izraksteit vysim nu sevis atkareigajim.

Augstcīneibā

bz. O. Tūmāns.

„Jaunas Ziņas“, pasnādzūt šū Tūmāna dokumentu, uz-aicynoj jū pīrōdeit, kur un kod tōs ir rakstejušas pret Bazneicu voi apgōzušas kaut vīnu katōļu dogmatu.

Saprūtams, „Jaunom Ziņom“ taidu pōrkōpumu nabeja, un tur nikas nabeja pīrōdoms. Bet lai runōtu dēļ parunōšonas, tod bkgs Tūmāns ari atsasauce, deve sovu vōrdu vērtini, kuru „J. Z.“ bez kaidom pyulem atspākōja.

Tūmār lītas byuteibu tys nagrūzeja. Vīna lela daļa goreidznīku beja tymūs īskotūs, ka „Jaunom Ziņom“ nabyus byut, un tod jau nikaidas vaines voi pīrōdejumi nabeja svoreigi. „Jaunu Ziņu“ boikotēšona patīseibā ir sōkusēs jau nu tūs pasarōdeišonas.

⁴⁶⁾ „J. Z.“ 1913 : 41.

Lai atļauts te vēl minēt pōrs seikus, bet rokstureigus pīmārus, un prūti:

1913. goda sōkumā Kolupa krōjkases sapuļcē tyka nūlamts pīškērt pabolstu „Drywai“ 15 rubļu, bet „Jaunom Ziņom“ — 25 rubli.

Sapuļces daleibnīki ir sprīduši tai:

„Mums ir 2 avīzes: „Drywa“ un „Jaunas Ziņas“. Jōs obas ļaudim nas gaismu, paleidz dybynōt bīdreibas un bankas. Bet avīžu dorbs prosa izdavumus. „Drywa“ ir vacōka, bogōtōka, tai paleidz bazneickungi, tai lai ir 15 rbl. „Jaunas Ziņas“ ir jauns laikroksts, drūšs, ceņteigs, soka taisneibu acīs un dēļ tō daīt pacīst par taisneibu, tōdēļ tom 25 rbl. Lai, sok, strōdoj tautas lobā un lai zyna, ka kolupīši dēļ tautas apgaismōšonas nav skūpi.“⁴⁷⁾ Bet kai par tū izzynōja bkgs Gregors Začs, tai i guņs pokolōs. „Es naļaušu „Jaunom Ziņom“ dōvynōt naudu!“⁴⁷⁾ Jys nūorganizēj jaunu sapuļci, pacīnej krīvus, sareida tūs pret latvīšim, sovas pat draudzes lūceklim, un dōvynōšonas lāmumu atceļ.⁴⁸⁾

Kaidu cytu rokstureigu gadejumu „Jaunas Ziņas“ miņ šaidu:

Ludzas vikars, bkgs Čegiss, kaut kur pi bazneicas dōrza myura izrōvis kaidam zemnīkam nu rūkom „Jaunas Ziņas“, saplēsis tōs un saminis zam kōjom ar nūrōdejumu, ka „bezdivēigas avīzes naasūt breivi skaiteit“. Cylvāks prasejis, lai jam atdūdūt vysmoz tōs 5 kapeikas, kū jys par avīzi samoksōjis, bet jys palicis i bez atbiļdes, i bez „petaceņa“. „Tai pi mums strōdoj „gaismas nesēji“.⁴⁹⁾

Naidis, kas beja pret avīzi, izapaude ari pret kotru avīzes sūli. Pīm., 1913. goda vosorā „Jaunas Ziņas“ beja aicyņojušas jaunišus it uz Goreigū seminaru. Motivējums:

47) „J. Z.“ 1913 : 9.

48) „J. Z.“ 1913 : 15. Šys gadejums ir uz mota taidis, kaidis nūtyka trymdas sōkumā Zvidrijā, kod turīnes katōļu b-ba paredzēja pabolstu pa 50 kronu „Dzimtenes Balsij” un „Latgolas Bolsam”. Aiz tō tyuleņ sōcēs valdes gōzšona.

49) „J. Z.“ 1913 : 24. Tai strōdōja na tikai pyrms 50 godim, bet apmāram taipat strōdoj ari tagad. Pīmārus par tū var laseit kaidā V. Lōča vēstulē, kū jys ir adresējis veiskupam Sloskānam un kas ir publicāta „Latgolas Bolsā” 1967 : 714. Sal. ari „Latg. Bolss” 1968 : 757.

Latgolai sovu goreidznīku moz. Ari Pīterpiļs seminarā latgali sastōda tikai nīceigu daļu. Bet goreidznīkim ir lels svors tautas dryvā, jī tautai ir vajadzeigi kai napīcīšamōkī izgleiteibas darbinīki. Rēzeknes Tērdzeibas škola dūd tīseibas īsastōt seminarā, tys atver plašōkas īspējas tautai uz augstōku izgleiteibu utt.

Par šū lītiškū informaciju un tautyskū dūmu „Jaunas Ziņas“ daboj nu „Drywas“ ar eistu vōli: „Kū jyus dorot?“ tei vaicoj. Uz seminaru taču aicyno Dīvs, na cyti, un Dīva strōpe byus tāvam ar mōti un vysim tim, kas dzan uz seminaru! — „Jaunas Ziņas“ uz tū paskaidroj, ka vysur volda Dīva apsavēršona, ka bez Dīva ziņas i mots nakreit nu golvas un ka gon jau Dīvs resp. goreigō vērseiba izškērs, kas paliks par prīsteri, kas napaliks.⁵⁰⁾

Kaids cyts rokstureigs streids storp „Jaunom Ziņom“ un „Drywu“ ir bejis vaicōjumā par valnu. Tys beja sōcis pavysam najauši, bet tod aizgōjis leidz pošu dogmu dziļumam un smogumam un beidzūt izčabējis kai jūks par žaidu.

Līta taida: 1912. goda rudinī avīzē „Drywa“ Mateiss Olūteņš snēdze kaidu napōrdūmōtu raksteņu, ka jys redzējis, kai vīns būrējs īdzinis valnu kryumūs.⁵¹⁾ „Jaunas Ziņas“ tū uzjam ar humoru un soka, ka Mateiss Olūteņš palaidis sacyn reti lobu izdeveibu sagyut tū valnu un pōrdūt kaidam muzejam Reigā voi Pīterpilī. Varbyut vēļ bogōts palyktu.⁵²⁾

Šys nīka stōsteņš byutu beidzīs kai kurs kotrys jūka gabaleņš, jo bkgs O. Tūmāns nu tō nabyutu mēginōjis iztaiseit „nūzygumu pret dogmom“, kas tod byutu smogs iznycynojušs arguments pret „Jaunom Ziņom“. Ar valna kai pōrdabeigas byutnes nūlīgšonu teikūt nūlīgti eņgeli utt. Kempis uz tū atbīld, ka Bazneicas ļaunī gori naasūt tautas pōsoku valni, kas staigojūt pa pūrim utt. Nūlidzūt etnografiskō pōsoku valna eksistenci, Bazneicas dogmati nateik skōrti.⁵³⁾ Beidzūt ari „Drywa“ beja atzynuse, ka ar šū stōstu jei ir īdzeitā bezizejā, un beja paziņōjuse, ka Ma-

⁵⁰⁾ „J. Z.“ 1913 : 25.

⁵¹⁾ „Drywa“ 1912 : 140.

⁵²⁾ „J. Z.“ 1912 : 3.

⁵³⁾ „J. Z.“ 1913 : 15.

teisa Olūteņa radzātais valns naasūt bejis nikas cyts, kai tikai paunu žeiids.⁵⁴⁾

Bet pōrmatums, ka „J. Z.“ atmat katōļu dogmas, natyka atmasts. „Drywa“ ari turpmōk pastōvēja uz tū, ka „J. Z.“ apkarojūt Bazneicu, bazneickungu autoritati, asūt bezdīvu laikroksts utt.⁵⁵⁾

Kemps uz tū atbiļd: „Sprīdumu jyus devet, bet pīrōdejumu nadevet! Kur vēļ pasaulī ir tīsas, kas sprīž strōpi bez vaines pīrōdeišonas?“⁵⁶⁾

„Jaunas Ziņas“ sauc „Drywu“ pi kōrteibas par lomu vōrdu lītōšonu, jo „Drywa“ „J. Ziņu“ izdevējus saucūt par „huliganim“ utt.⁵⁷⁾

„Drywa“ taisnojās ar vacū taktiku (kas tūmār ir aktuāla leids pat šam laikam), ka „J. Ziņas“ **sagrūzūt jōs vōrdus un maloļūt.**⁵⁸⁾

„Jaunas Ziņas“ pōrmat „Drywai“, ka tai asūt kai tērgōtōjam divi māri — vīns dēļ pērkšonas (t. i., dēļ sevis) un ūtrys dēļ pōrdūšonas (t. i., dēļ cytim). Ūrstus un pasauleigūs cylvākus var kritizēt, cik pateik, tys tai i pīdar, bet, kod pakritizej kaidu goreidznīku, tod ir gūda laupeišona, ticeibas aizskōršona utt.⁵⁹⁾ Kōdēļ taidi divi māri? Kōdēļ vīnu gūds ir augstōks par tautas interesem, ūtru — nav suņa vērts?

„Jums ryup goreigōs vērseibas autoritate, bet maņ ryup vysas tautas lobums,“ soka Kempis, kaidā vītā atbyldādams bkgm Tūmānam.⁶⁰⁾

Lai grautu pasauleigōs intelidences un jūs avīzes pres-tižu, teik pīpraseitas ziņu atsaukšonas un teik dūtas lobōšonas. Pi kam rokstureigs ir tys, ka Reigas avīžu ziņas na-teik lobōtas, bet, kod tū pošu nūdrukoj „J. Ziņas“, tod teik saceits: „Tys nav taisneiba.“ Pīm., streids par kaida vokra reikōtōjim Nautrānūs 1913. godā.⁶¹⁾

⁵⁴⁾ „Drywa“ 1913 : 18.

⁵⁵⁾ „J. Z.“ 1913 : 27 — „Drywa“ 1913 : 15 etc.

⁵⁶⁾ „J. Z.“ 1913 : 24.

⁵⁷⁾ „J. Z.“ 1913 : 30

⁵⁸⁾ „Drywa“ 1913 : 21 un „J. Z.“ 1913 : 30.

⁵⁹⁾ Sal. „Drywa“ 1913 : 18 un „J. Z.“ 1913 : 26.

⁶⁰⁾ „J. Z.“ 1913 : 37.

⁶¹⁾ „J. Z.“ 1913 : 41. Šei metode pret laiceigajim ļaudim ir populara ari trymdā.

Kai nu šim dažim pīmarim ir radzams, tod streidu vīla ir bejuse na kotru reizi streidu cīneiga, bet streidi ir nūtykuši un ir turpynōjušis, cik ilgi tik „Jaunas Ziņas“ pastōvēja.

Vēļ leidz 1913. goda beigom „J. Ziņas“ praseja pēc apvainōjumu pīrōdejumim:

„Daži bazneickungi vēļ leidz šam napōrstōj pīrunōt ļaudim, ka „J. Ziņas“ ir bezdīveiga avīze, ka jei roksta pret Dīvu un Bazneicu. Kur jī redz „J. Ziņu“ bezdīveibu, tō jī nasoka, bet tikai avīzi nūmalnoj. Jī lōd jū, aizlīdz jū laseit un draudādami soka, ka tys, kas laseis „J. Z.“, degs eļnes gunī, un kas jōs izraksteis un dūs cytim laseit, — tam i eļnē vītas nabyus. Tūs, kas losa „J. Z.“, napījimšūt pi spoveds. „J. Z.“ laseitōji asūt atkritēji nu ticeibas, kurim pat Dīvs grāku napīdūdūt. Pat jo „J. Z.“ laseitōjs mērtu, ari tod šī, bazneickungi, nagrybātu braukt atdūt grēcinīkam postorū svēteibu un nūceļt grākus.“

Kōdēļ „Drywa“ un daži bazneickungi tik brīsmeigi apvainoj „J. Z.“? Ziņas tok roksta vīnaidi kai par bkgu lobim, tai slyktim dorbim! Kod jau „J. Z.“ roksta nataisneibu, tod jau caur sovu avīzi voi tīsu varātu tū nataisneibu pīrōdeit. Bet tōs nataisneibas nivīns i namēginoj pīrōdeit, tikai pasaulī laiž brīsmeigus malus, mōnus un nūsūdejumus.⁶²⁾

Valerija Seile, raksteidama par „Jaunom Ziņom“, soka, ka streidam storp „Drywu“ un „Jaunom Ziņom“ asūt bejis gon ekonomisks, gon etisks roksturs.⁶³⁾ „Drywa“ jutusēs apdraudāta ekonomiskā ziņā un turējusēs pi īskota, ka, aprokstūt nabyušonas, litu navarūt lobōt, bet tikai paslyktnōt. Bet šī Seiles īskoti tūmār navar izturēt kritikas, jo tī naizskaidroj lītas byuteibu.

Ir ispējams, ka „Drywa“ jutōs apdraudāta ekonomiskā ziņā, un var pījimt, ka pi vīnaidim apstōklīm „Jaunas Ziņas“ lelā mārā byutu „Drywu“ izkonkurējušas, bet tūs vīnaidūs priksnūsacejumu nabeja. „Drywu“ atbaļsteja un izplateja goreidznīki. „Jaunom Ziņom“ nikō leidzeiga nabeja. „Drywa“ varēja eksistēt bez nivīna abonenta nu ļaužu vyda. Draudzes tū varēja uzturēt kai nīku. Bet „J. Z.“

⁶²⁾ „J. Z.“ 1913 : 41.

⁶³⁾ RK 40, 352. lp.

dzeivēja tikai nu abonentim, un tōpēc tī smogī apvaiņōjumi, kū tom vēle vērsā organizātō goreidzņiku daļa, „J. Ziņom“ spīde ōrā pādejū dzeiveibu. Vēļ jōpasabreinoj, ka „J. Z.“ tūmār spēja eksistēt un byutu drūši vīn pastōvējušas ari tōļok, jo vysus jūs pamatus nabyutu izjaucis I pasaūļa kars.

Ūtrys Seiles arguments par dažaidim etiskim sprīdumim ir vēļ vōjōks. Obas puses balstējōs uz vīnas un tōs pošas etikas — uz kristeigas, katōliskas morales, pī kam navainojamōka šei morale ir bejuse taisni pasauleigūs ļaužu pusē. „J. Z.“ nataiseja sprīdumu bez pīrōdejumim un nadeve nataisneigas līceibas pret sovu tyvōkū. Jo ar vysaidu nabyušonu atklōšonu un kaut moralisku saukšonu pī atbiļdeibas nīkas nabyutu lobōts, tod ni tīsom, ni sabīdryskajom kritikom nabyutu nīkaidas nūzeimes. Taču nīkaidu revīziju, ni tīsu uzdavumūs naītylpst vairōt ļaunumu, bet tū moznōt. Ari loba prese, kas ir eists tautas bolss, paleidz aizstōvēt sabīdryskū kōrteibu, tīseibas un lobas īrašas ar sovu moraliskū varu. Na par kotru tautas tīseibu meideišonu zam kōjom vaineigū var pasaukt pī juridiskas tīsas. Tod atlik tikai moraliska tīsa, un taisni tur ir breivō vōrda un breivōs preses lelais nūpalns. Tū saprota ari „Drywas“ vadeiba, tikai beja cytaidūs īskōtūs, un prūti, ka pasauleigō intelligence nadreikst stōvēt uz sovom kōjom un kļjut naatkareiga nu goreigōs vadeibas.

Taitod te nabeja svoreigs ni ekonomiskais, ni etiskais veidūklis, bet svoreigs beja goreidzņiceibas absolutisms, goreigōs varas nūteikšona par pasauleigū intelligenci. Tikai ar tū ir izskaidrojama tei krasō ceīņa, kai soka, uz dzeiveibu un nōvi.

Vacōkōs paaudzes darbinīki, kas pošī kaidreiz beja mōcejušīs Goreigajā seminarā, beja pīredzējuši, ka goreidzņiceiba pasauleigōs intelligence patstōveibu nav ni gribējuse atzeit, ni pacīst. Ari bkga K. Skryndas brošura „Ar bazneickungim voi pret bazneickungim?“⁶⁴⁾ ir saprūtama tikai nu absolutisma veidūkļa. Trymdā šū veidūkli ir atkōrtōjis ari monsiņjors K. Ručs ar tezi — „valdeis filologi voi teologi“⁶⁵⁾ Ari vēļ tagad, pēc 50 godim nu K. Skryndas

⁶⁴⁾ Izdūta 1917. godā.

⁶⁵⁾ Sal. „Latgolas Bolss“ 1967 : 714.

brošuras iziņšonas goreigō vadeiba par tautas vaicōjumim narunoj ar tautu ōrpus katōļu bīdreibom. Pīm., pasaulēigōs inteligences apelacija vaicōjumā par latgaļu volūdās tīseibom dīvkolpōjumūs palyka naatbyldāta. Jo nu tagad, dzeivojūt rītumu demokratijs, šys absolutisms nav mozynōjis leidz tautas tīseibu respektēšonai, tod kū varēja praseit absolutōs Krīvijās apstōkļus? Taitod tur guļ īmesles ceīnai storp „Drywu“ un „J. Ziņom“.

c) Latgaļu un baltīšu atteiceibas

Šōs nūdaļas ūtrā paragrafā beja stōsteits par tū, kai vodūši latgaļu darbinīki — un storp tim ari Kemps — ceņtēs baltīšus īpazeistynōt ar Latgolū un gaideja paleidzeibas Latgolas kulturas paceļšonai. Ka jī daudz nikō nasa-gaideja, tei nabeja jūs vaine. Eistō vaine beja vēsturyskajā ticeibu un volūdu nūškerētibā, ekonomiskōs dzeives un lykumu dažaideibā, navīnaidōs kulturas tradicijōs utt., un tur nikō tik ōtri navarēja grūzeit.

Latgali uz sovom tyvynōšonōs naveiksmem un baltīšu vīnaļdzeibu raudzejōs bez dusemem un naida, korekti un objektivi. Par baltīšu un latgaļu atteiceibom „Jaunōs Ziņōs“ ir samārā daudz rokstu, un ar tim ir drusku jōipasa-zeist.

Rokstā „Baltīši un latgališi“ ⁶⁶⁾ Fr. Kemps konstatej: 1) ka 1913. godā nivīns latgaļš nav uzastōjis R L B Zineibu komisijas vosoras sapuļcē, 2) ka par Latgolū nav bejis nivīna referata (laikam sekas nu tō, ka „latgaļu literātūrai nebūs būt“), 3) ka par latgaļu ceīnom ar pūlim baltīšu prese ir vysu laiku vīnaļdzeigi klusējuse (ir rakstejuši pūli, krīvi un leiši), 4) ka Dereigu grōmotu nūdaļa nav izdavuse nikō par Latgolū un latgalim, kai ari nikō dēļ pošim latgalim (pēc principa: lai vitebskiši paleidz pošī sev), 5) ka baltīši naspēj atsaraut nu gotu burtim un 6) ka par Latgolū interese ir tikai kai par kolpu zemi, bet na kai par sovas tautas apgolū.

⁶⁶⁾ J. Z.” 1913 : 37.

Tei beja ryugta pīredze, kas Kempī atsaļdēja na mozu-
mu, bet „Jaunas Ziņas“ par tū tūmār nasoka nivīna skor-
ba vōrda.

Baltišu vaicōjums pi „Jaunom Ziņom“ ir ļūti korekts.
Kod „Drywa“ nūsastōja pret latgaļu īšonu par kolpim uz
Baltiju kai bezdīveigu zemi, kas „nycynoj katōļu ticeibu un
tykumeibu“, „Jaunas Ziņas“ tū raudzeja korigēt. Jōs stō-
vēja pōri t. s. „vīnas konfesijas moralei“ un sovas tykumei-
bas līleišonai un aprōdeja, ka pi luteranim ticeiba nav ni
vōjōka, ni slyktōka, tikai tai ir cyts roksturs un cytas tra-
dicijas.⁶⁷⁾ Smōdēt cyta ticeibu napīdarūt ni pi lobas kultu-
ras, ni loba tōņa.

Kaidas cytas svoreigas pōrdūmas baltišu vaicōjumā
ir izsaukuse „Drywa“ ar sprīdumu: „Vydzemei un Kūrze-
mei draud izdzimšona“ (t. i., izmēršona).⁶⁸⁾ Latgali ar sovu
„augstū tykumeibu“ pīaugšūt tik lelā skaitā, ka pīpīļdei-
šūt zemes leidz pat Baltijas jyjurai.

Kemps uz tū atbiļd, ka navajagūt prīcōtīs ni uz cyta
montu, ni uz cyta nalaimi. Bez tam „Drywas“ sprīdelēšona
asūt naiva fantazija. Navys latgali izaplēšūt leidz Baltijas
jyjurai, bet gon baltiši izaplēšūt pa vysu Latgolū. Tū rōdūt
leidzšinejō lītu atteisteiba. Jim augstōka kultura, kapi-
tals, zynōšonas. Jim cytas pozicijas un īspējas atsarast lo-
bōkā stōvūklī. Tōpēc Kemps īteic nafantazēt par naīspē-
jamū nōkūtni, bet ceņstīs ar vysim spēkim paceļt kulturu
uz vītas.⁶⁹⁾ Nivīns nikō gotova nadūs, byus tikai tys, kū uz-
ceļsi pats.

d) Asimilēšonas, pōrtautōšonas un izceļōšonas vaicōjumi

Atsarūnūt storp dažaidim spēkim, kulturom un volū-
dom, Latgolai arvīn draudējis asimilēšonas un pōrtautō-
šonas slūgs. Bez tam zemes un peļņas tryukums spēide uz
izceļōšonu.

Kod nu pyrmī Latgolas atmūdas darbinīki — kai go-
reigī, tai laiceigī — jēmēs pi sovu tautīšu apgaismōšonas
un nōkūtnes veidōšonas, jim vajadzēja ījimt stōvūkli pret

⁶⁷⁾ „J. Z.” 1913 : 17.

⁶⁸⁾ „Drywa” 1913 : 26.

⁶⁹⁾ „J. Z.” 1913 : 41.

vysim augšmynātajim vaicōjumim. Un taidu jī beja ari iĵāmuši. Kai goreiġi, tai laiceiġi tō laika darbinīki atzyna gon par napīcīšamu tyvynōtīs baltīšim un ar jim sasadorbōt, bet vysi beja kategoriski pret asimilēšonūs.

Latgaļu runa jau 1907. godā tyka atzeita par literaru volūdu, tyka pījīmti raksteibas pamati, tyka nūsprausti tautas apġaismōšonas un tautas mūdynōšonas celi. Sovu tautyskūs tīseibu vaicōjumūs pēc byuteibas nav bejis starpeibas ni storp „Drywu“, ni „Jaunom Ziņom“. Kai Kazimers Skrynda, tai ari Fr. Kempis u. c. vīnaidi stōvēja par sovas volūdas tīseibom un tōs svātumu sovas tautas dzeivē. Aizalīģšonu nu sovas latgaliskōs volūdas K. Skrynda skaiteja par nōves grāku.⁷⁰⁾ Kempis sovus nalūkomūs īskotus beja izsacejis daudzķōrt, un tūs skaidri redzējom ari jō vēstulē Raiņam. Taitod asimilēšonūs vaicōjumā īskoti beja skaidri un nagrūzomi.

Kazimers Skrynda

*Ontons Laizāns
(Mateiss Olūtenš)*

⁷⁰⁾ „Drywa” 1909 : 12.

Ari pōrtautōšonas vaicōjumā vysim atmūdas laika darbinikim principā beja vīnaidi īskoti: aizsorgōt tautu nu svešas pōrtautōšonas. Bet pīēja pi šō vaicōjuma navarēja byut vīnaida. Koleidz naatkareigō avīze „Jaunas Ziņas“ varēja raksteit bez lūceišonōs un kļusēšonas pīnōkumim, „Drywa“ tō navarēja. Goreigō vērseiba vede pūlisku politiku un vysur veicynōja pōrpūļōšonu, un goreidznīceibas preseī par tū beja jōklus, — un navīn jōklus, bet reizem ari vēļ jōattaisnoj goreigōs vērseibas sūli. Kai jau mes redzējom, šymā punktā „Jaunom Ziņom“ beja osa sadūrsme ar „Drywu“: „Jyusim ryup goreigōs vērseibas autoritate, bet maņ — vysas tautas lobums,“ raksteja Kempis.

Par pūļu īspaidu Daugovpilī „Jaunōs Ziņōs“ ir daudz rokstu. „Zam pūļu īspaida bazneicōs latgali tur gaist tik tōli, ka pat aizalīdz nu sovas volūdas un sovas tāva sātas.“⁷¹⁾

Bet pūli sovōs avīzēs par tū otkon ir rakstejuši tai: „Daugovpilī vysī katōli ir pūli. Lai gon daži ir cālušīs nu vītejim **prostajim** ļaudim, tūmār jī vysī labi prūt pūliski.“⁷²⁾

„Taitod,“ pīmatynoj „J. Ziņas“, „Hordzijeiviči un Baļuli jau tiktōļ apmōcejuši latgaļus caur bazneicom, ka tī „vysī prūt pa pūliski!“⁷³⁾

Pūli naciš, ka latgali sovai volūdai meklej leidzeigas tīseibas kai pūļu. Lai latgaļu volūda naišaspīstu dīvkolpōjumūs Daugovpilī, teik vōkti paroksti nu „pūlim“ par latvīšu volūdas navajadzeigumu. Ar vōrdu sokūt, teik nūorganizāta „kōju dauzeišona“.⁷⁴⁾ „Mes jau zynom nu dzeives, kai tūs lyugumus taisa Vydsmuižā, Bolvūs un Aglyunā. Daugovpilīši nav gaišōki par mynātūs parapeju ļaudim.“⁷⁵⁾

Pūļu katōļu avīzes, kū izdūd goreidznīki, apkaroj „Jaunas Ziņas“ un roksta, ka tūs izdevēji syudzējušīs par arciveiskupu V. Kļučinsku un jū nūmalnōjuši.⁷⁶⁾ Kaida tei padareišona ir bejuse eistineibā, par tū ir stōsteits nūdalemā bī.

71) „J. Z.” 1913 : 36.

72) „J. Z.” 1913 : 40.

73) „J. Z.” 1913 : 40.

74) Sal. atreferējums par katōļu kongresu Toronto 1966. godā.

75) „J. Z.” 1913 : 40.

76) „J. Z.” 1913 : 40.

Pōrpūļōšonai beja daudz leidzekļu. Daži nu tim beja cāli, skaisti un humani. Pīm., vairōki pūļu muižinīki Latgolā jēme uz sovom muižom bārnus nu Pīterpiļs, lai tī puļceņūs pavadeitu vosoras breivlaikus uz laukim. Te vyss nūtyka uz katōļu bazes. Bārnū vairums beja latgali, bet vysi apstōkli vosoras atpyutā beja pūliski.⁷⁷⁾ „Jaunas Ziņas“ te vaicoj, voi latgaļu organizācijas navarātu nūorganizēt kū leidzeigu? Lai ari latgalim nabeja tūs resursu, kas muižinīkim, bet, pīaugūt tautyskajai apziņai un tautyskajai kusteibai, taidi pasōkumi vairs nabyutu naišpējami, seviški pi draudzem.

Stōstūt par pōrpūļōšonu, tūmār nagrybātu saceit, ka pūli ir bejuši kaidi seviški myusu tautas īnainīki. Jōjam vārā, ka vysi spīžās kulturali tukšā telpā. Bez tam latgali, kas pacēle dagunu pōri par zemnīka sliksni, poši labprōt lypa pi pūlim kai „kungu tautas“. Tys dabeigi pīdar vōjōkō un apspīstō psychologijai. Tōļok vēl jōjam vārā ari tys, ka pōri par 50 godu ilgō Latgolas rusifikacija deve pūlim īspēju izplēst sovu varu un īspaida sferu uz apturātōs vītejōs kulturās rēkina. Kōpēc lai jī tō nadareitu, kū pi leidzeigom dūteibom vysi dora labprōt?

Kod nu latgali poši sōka pretendēt uz sev pīnōceigu vītu sovā dzimtinē, pūli šōs pretenzijas raudzeja atturēt, cik varādami, bet, kod vairs navarēja apturēt, tod aicynōja uz „prōteigom“ sarunom. Tai, pīm., 1913. godā „Jaunas Ziņas“ stōsta, ka pūli grybūt sasadorbōt ar latgalim. Bet jōs vaicoj: uz kaidas bazes? Baze tūmār vacō: lai latgali pasadūdūt pūlim, jūs „augstajai“ kulturai un lai pa vacam bučojūt rūkā. „Jaunas Ziņas“ tōpēc soka: „Atstōsim lobōk pūļus mīrā un dareisim sovu kulturās dorbu vīni poši!“⁷⁸⁾

Rusifikacija Latgolā nūtyka uz cytas bazes kai pōrpūļōšona. Rusifikacijai aizmugurē stōvēja miļzeiga vaļsts vara ar vysim sovim lykumim, īstōdem un īrēdņu armiju. Pōrkrīvōšonas nūlyukūs latgalim nadeve tiseibu byut par īrēdnim Latgolā, napīlaide byut te par školōtōjim un naatļōve īvest vītejōs volūdas školōs. Sovi īrūbežōjumi beja ari zemes pērķšonas un kredita vaicōjumūs.⁷⁹⁾ Pareizti-

⁷⁷⁾ „J. Z.“ 1913 : 37.

⁷⁸⁾ „J. Z.“ 1913 : 17.

⁷⁹⁾ „J. Z.“ 1912 : 3.

ceigī goreidznīki, ari latviši, paleidzēja īvest pōrkrīvōšonu.⁷⁹⁾ Latgaļu beztīseiba sovā dzimtinē spīde pīaugušū inteligenci atstōt dzimtini un meklēt dorba svešumā. Tys sovukōrt radeja tautyskū tukšumu Latgolā. Latgali sovōs rūkōs navarēja pōrjimt ni školu, ni īstōžu, ni ari aprīnku un pīlsātu pōrvaldes. Tei beja smoga un rafināta nacionālōs iznycynōšonas politika.

Un tūmār, nasaverūt uz vysom gryuteibom, apzinei-gōkī latgaļu spāki beja pret izceļōšonu nu dzimtines. Īrēd-ni un strōdnīki ir kusteiga tautas daļa, turpretim zemnī-ki pi izceļōšonas palik tur, kur jī reiz ir apsamatuši. Tō-pēc, pīm., Kempis zemnīku izceļōšonas vaicōjumā beja ļūti uzmaneigs un attureigs.

Šamā ziņā jam beja kaida rokstureiga polemika ar „Drywu“. „Drywā“ ar pylnu K. Skryndas parokstu beja publicāta ziņa, ka Novgorodas apgobolā ir 46 latgaļu sai-mes, kuras ļūti grybātu, ka jūs puļceņš vairōtūs, ka jī vīgļok varātu nūkōrtōt sovas goreigōs vajadzeibas. Tai ka tur „breinum lēši“ pōrsadūdūt vēļ 400 desetinu, tod tautīšim dzimtinē īteicams pasasteigt ar tūs nūpērķšonu.⁸⁰⁾

Kempis breidynoj tautīšus nasasteigt un paskaidroj, ka dzeive tur asūt gryuta, ka nikas tur naasūt lāts, ka cyl-vāki tur dreiz byušūt spīsti pōrsatautōt un ka nu goreigōs apnyupes tur ari nabyušūt nikō, kai tikai tur byušūt kaids pūļu goreidznīks, kura sektorā tei kolonija ītilpšūt. Tagad tei asūt K. Skryndas sektorā, un tōdēļ tur vyss asūt labi, bet nikaidas tautyskas, ni religiskas nōkūtnes kolonijai nabyušūt.⁸¹⁾

Tautīšu izceļōšonas vaicōjumā Kempa un Trasuna īskoti ir bejuši vīnaidi: turētīs pi sovas dzimtines un meklēt laimi uz vītas! Par tautīšu gryutū dzeivi Sibirijā Kempis pat beja sarakstejis skaistu stōsteņu „Uz Sibiri pa sa-pnyu“⁸²⁾ un apceri „Myusu tautīši svešumā“.⁸³⁾

Kempis un Trasuns, byudami plaša vēriņa politiki, napī-laide taidu klaidu kai sovā laikā Kr. Valdemārs.

⁸⁰⁾ „Drywa“ 1913 : 24.

⁸¹⁾ „J. Z.“ 1913.

⁸²⁾ „Austra“ Nr. 1, 1908.

⁸³⁾ Kalendars „Daugava“ uz 1905. g.

**e) Sabīdryskās dzeives organizācija:
dažādas biedrības, kursi, izstādes etc.**

Dažādu sabīdryskās, kulturalās un ekonomiskās vajadzībām ir nepieciešamas organizācijas. Kamps ir bejams eists organizāciju nepieciešamības sludinātājs.

Jau „Gaismas“ slejās jys spredikāja par organizāciju lelū svēteibu, par jūs lūmu pi kulturalās dzeives ceļšonas, pi sovu tiseibu nūdrūšynōšonas un aizstōvēšonas, bet it seviški pi ekonomiskās stabilitates īgyušonas. Bez organizācijom cylvāks ir naspēceigs vīninīks, kurs var iztikt, tikai dzeivojūt primitīvā, naturalā saimnīcībā. Vairōk atteisteitā un modernōkā sabīdreibā dzeive bez organizācijom ir piļneigi nāispējama. Cylvākam sovas intereses ir jōaizsorgoj vysaidūs vērziņus. Ari tautas intereses ir sorgojamas un kūpamas caur organizācijom. Nikaida tautas kustība bez tom nav nīmoz īdūmojama. Tōpēc vysī tautas atmūdas darbinīki vairōk voi mozōk beja īsaisteiti organizācijās.

Latgolā apskotomajā periodā vyspopularōkās organizācijas beja **krōjkases, zemkūpeibas biedrības un kooperatīvi**. Stōstūt par tū, kai dybynōt organizācijas, „Jaunas Ziņas“ īteic lītēt valdeibas apstyprynōtūs normalstatutus. Bet dēļ jūs piļōgōšonas sovom specialom vajadzeibom lobōkais asūt grīztīs pi sovīm tautīšīm — pi Rēzeknes dekana Nikodema Rancāna un pi notara sekretara J. Laizāna turpat Rēzekne.⁸⁴⁾ Jīm asūt navīn plašā pīredze un lykumu zynōšonas, bet jī ari ceņšsūtīs izpaleidzēt ar vysu sirdi un dvēseli.

Parostō organizāciju dybynōšonas kōrteiba tūreiz beja taida: Statutus paraksteja dybynōtōji, un jūs paroksti beja jōaplīcynoj pi notara. Tod beja jōsamoksoj atteiceiga nūdava un statuti ar atteiceigu lyugumu jōsyuta uz guberņas valdi. Kod statuti beja atpakaļ, organizāciju pīteice policijai un varēja sōkt darbeibu.

Caur „Jaunom Ziņom“ Kamps skubynōja tautīšus naskumt par tū, ka sōkumā panōkumi byus nīceigi. Tys nī-

⁸⁴⁾ „J. Z.” 1913 : 26.

kas. Vyss izaug nu mozas sakneites. Veikali, bīdreibas un bankas izaugs ar laiku, bet golvonais — byus lātōkas preces un kapitali paliks pošu rūkōs.⁸⁵⁾ Byus kapitali, byus īspējas arī paceļt kulturalū dzeivi. Šymūs tautyskōs mūdynōšonas un kulturalōs degsmes laikūs ekonomiskō un kulturalō dzeive natyka škirōta. Ni par kaidom ērteibom un luksu tautas darbinīki nadūmōja. Vysur beja tikai vīns merkis — pavērt tautai ceļu uz augšu, uz prišku! Un šam mērkam varēja kolpōt vysī ar vysaidim leidzeklim.

„Mūdynojit guļūšūs spākus!“ sauce sabīdryskais darbinīks J. Mukōns. „Myusu bīdreibom vajag mūdynōt un ceļt vītejūs ļaužu apziņu, izplateit ļaudīs zynōšonas, vest jūs pi lobōkas dzeives. Lai myusu bīdreibas nažāloj pāde jōs kapeikas, ka tik dreizōk pōrvarēt tymsuma un naba dzeibas žūgus! — Bet bīdreibas moz pīgrīž vēreibas priks lasejumim, grōmotu izdūšonai un izplateišonai un pamōceibom par lobōku dzeivi.⁸⁶⁾

Arī cyti leidzstrōdnīki beja spīsti konstatēt, ka „bīdreibu jau ir na mozums, tikai lobu darbinīku tamōs tryukst“, tōpēc taidi ir jōaudzyno j vysim spakim.⁸⁷⁾

Lelu dorbu pi lauku dzeives paceļšonas veice zemkūpeibas bīdreibas. Centrā stōvēja Latgolas zemkūpeibas b-ba⁸⁸⁾ ar tōs priksnīku, dekanu Nikodemu Rancānu. Šei b-ba reikōja kursus pa vysu Latgolū un nūdybynōja Greiškānu zemkūpeibas školu.

Vērtējūt lauku dzeives paceļšonu, „Jaunas Ziņas“ raksteja:⁸⁹⁾ „Pi kursu reikōšonas (Latgolā) vysvairōk dorba pīlyka Latgolas zemkūpeibas bīdreiba voi, lobōk saceit, šōs b-bas priksnīks, dekans Nikodems Rancāns. Jys braukōja uz ministriju un gubernas vaļdi un kōrtōja vysu, kas vajadzeigs. Ogrōk beja laiki, kod latgali nimos nazynōja, kū vōrds „kursi“ nūzeimōj, bet tagad kursus apmeklej tyukstūšom saiminīku un saimineicu! Ar volūdu gon ir daži gryutumī, jo instruktori runoj sovā baltīšu volūdā.“

Sōcūt ar 1910. godu, kod Rēzeknē nūtyka grandioza

⁸⁵⁾ „J. Z.“ 1913 : 26.

⁸⁶⁾ „J. Z.“ 1913 : 42.

⁸⁷⁾ „J. Z.“ 1913 : 36.

⁸⁸⁾ Dybynōta 1909. g. Sal. „J. Z.“ 1913 : 20.

⁸⁹⁾ „J. Z.“ 1913 : 7.

lauksaimnīceibas izstōde, taidas tyka reikōtas voi kotru godu. Par tom ryupējōs aprīnku bīdreibas. 1913. godā beja skaistas izstōdes Ludzā un Rēzeknē. „Izstōdes ir loba škola tim, kas školōs nikod nav gōjuši,“ raksteja Kemps sovūs ceļōjuma īspaidūs. „Tikai žāl, ka tauta vairōk dzanās pēc dzeršonas kai izgleiteibas.“

Cyta veida organizācijas ir bejušas tai sauktōs „**sovstarpejō paleiga bīdreibas**“. Cik taidu ir bejis, nav zynoms. 1913. godā teik daudzynōta taida latgaļu sovstarpejō paleiga b-ba Reigā. Par tōs priekšniku ir bejis O. Trūps, valdē — A. Spīčs, J. Krusts, J. Skangeļs, O. Greļs un J. Strods. Statutus izstrōdōjis Boleslavs Miglinīks. Bīdreibas nūsaukums — „Vacaine“. Mērki: materialō paleidzeiba, izgleiteibas veicynōšona un tautyski sareikōjumi. B-bas sareikōjumi kupli apmaklāti. Tur kulturala programa, sovi ļauds un sova volūda.

Kemps caur „Jaunom Ziņom“ ir daudz runōjis par ērgeļniku vaicōjumim.⁹⁰⁾ Ari jim jys īteice veidōt sovu „sovstarpejō paleiga b-bu“, kur byutu patvārums bezdorba gadejumūs („dažas draudzes jūs maina kai zyrgus“) un golvonais — varātu reikōt kursus muzykalōs izgleiteibas papeļšonai. Par ērgeļniku situāciju Kemps roksta tai:

„Varganists skaitōs ni kungs, ni kolps. Ni jam mēneša olgas, ni eista dzeivūkļa. Vyss atkareigs nu bazneicas saiminika: pateik varganists — dūd vītu un peļņu, napateik — laiž pasaulī. Ar bazneickungim pi golda varganists nasēd, bet ar kolpim jys ari nagrib ēst nu vīnas blūdas. Varganisti pi mums pusleidz apmōceiti, bet jim nav eistas vītas sabīdryskā dzeivē. Pa Miša laiku jī spēlej un jam daleibu dīvkolpōšonā, bet, izgōjis nu bazneicas, varganists baroj zyrgus, roksta papeirus, skrīn pa bazneickunga saimisteibu voi brauc leidzi par kučeri. — Bez varganista navar iztikt nivīna bazneica. Jī vajadzeigi pi vysim dīvkolpōjumim, bet jī tūmār ir aplaisti (t. i., atstōti nūvōrtā).“

Tōpēc Kemps jim īteic organizētīs, reikōt kursus, nūkōrtōt ekonomiskū stōvūkli un ari atteiceibas ar dorba devēju, lai nanūtyktu taidi kuriozumi, ka varganistam, lai paturātu dorbu, ir jōprecej bazneickunga kolpyune un ka jys nadreikst sasaīt ar tim, kuri napateik bazneickungam.

⁹⁰⁾ „J. Z.“ 1913 : 7, 9, 26 u. c.

Nu ērgeļņikim aktivi ir bejuši Jezups Krīvāns un vēļ kaidi. Leidz kaut kaidim kursim jī beja tykuši, bet leidz sovai bīdreibai laikam natyka.

Nu cytom organizacijom ir jōmiņ guņszēsēju bīdreibas. Tōs pīdar pi vacōkajom laiceigajom organizacijom Latgolā, bet latgalim tamōs beja mozs īspaidis. Tūmār ari tōs ir reikōjušas latgaliskus vokorus.⁹¹⁾

Ar tautyskūs vokoru reikōšonu golvonā kōrtā nūsadorbōja kulturalōs bīdreibas. Cik taidu latgaļu atmūdas laikā ir bejis, ari nav zynoms. Vacōkō latgaļu bīdreiba ir „Pīterpiļs latvišu muzykalō b-ba“, dybynōta 1902. godā. Tei ir davuse daudz tautysku sareikōjumu. Bet dreiz aiz tōs pasarōda ari cyta kulturveicynōšonas b-ba ar nūsaukumu „Gaisma“. Cik zynoms, tod Muzykalō b-ba atsaroda goreidznīceibas īspaidā (nevskaiss vērzīņš) un Gaisma — pasauleigōs inteligences zynōšonā. 1913. godā Gaisma reikoj teatra izrōdes un cytus tautyskus vokorus.⁹²⁾

Latgolā sareikōjumi ir nūtykuši gon pa draudzem, gon pa bīdreibom. Pīm., kolupīši 1913. goda vosorā ir reikōjuši teatri un koncertu. Papyldu spāki ībraukuši nu Pīterpiļs. Izrōdejuši Blaumaņa lugu „Zagli“. Bejis ap 500 apmaklātōju, bejušas kora dzīsmes un daņči, spēlējis armijas orkestris, un, korespondents pīmatynoj, apmaklātōji bejuši kōrteigi un kulturali.

Tys ir rokstureigs paraugs kyupūšajai tautas atdzimšonas dzeivei!

Bet te var atzeimēt ari vēļ kaidu ityn rokstureigu pārōdeibu, ka vītejā latgaļu kulturalas dzeivē labprōt ir pīsadalejuši ari ebreji. Seviški uz laukim, kur jim pošim tryuka sovu apryndu, jī ir pīsadalejuši pat pi teatru sagatavōšonas. Tai „Jaunas Ziņas“ stōsta par kaidu Nautrānu ebreju Pļaviņu, kas reikōjis vokorus i krīvyski, i latgaliski. Žaidu jaunōtne tik labi runōjuse vītejū volūdu, ka varējuse teatra lūmas spēlēt kūpā ar latgalim.⁹³⁾

Šaida vysu Latgolā sastūpamūs tauteibu sadarbeiba līcynoj, ka latgaļu tautyskōs atmūdas gors ir bejis breivs

⁹¹⁾ „J. Z.“ 1913 : 27.

⁹²⁾ „J. Z.“ 1913 : 20 un 40.

⁹³⁾ „J. Z.“ 1913 : 27 un 30.

nu kotra veida šovinisma un šaursirdeības un ka tys ir bejis respektējama un kulturala sevis atzeišona.

f) Tautyskō apziņa, volūdas vaicōjumi un tautas izplateiba

Vacō Latgola — latvīšu tautas šyupuļs.⁹⁴⁾ Tai jū sauce pagōtnes pazinēji tūreiz, tai tū pagōtnes pazinēji soka ari tagad. Bet tauta tūmār beja na tikvīn poezijā daudzynōtō „aizmygušō princeseite“, bet ari svešas mōtes izvōrdzynōtō palnruškeite, kas vairs poša nazynōja, kas jei ir. Tautas darbiniki ņy ceptēs jū atbreivōt nu tōs „borgōs svešas mōtes“, ceptēs jū apkūpt un sagērbt gūda drēbēs, ceptēs sagōdōt jai tū vītu, kas jai pīsanōk cytu tautu storpā.

Lai parōdeitu, kas kuram jōdora un kaidim mums jōbyut, „Jaunas Ziņas“ beja īvadušas dažaidas tautyskōs apziņas sentences kai pošapziņas mūdynōtōjas un ceļa rōdeitōjas. Pīm.: „Vysod un vysur stōvi par sovīm tautas brōlim! Nalaimē meklej paleīga pi sovejim! Kod ikvīns stōvēs par sovu tautu un kod tauta aizstōvēs kotru sovu lūcekli, tod mums nabyus beistami nikaidi īnaindīki.“⁹⁵⁾ Voi otkon: „Jaunam un vacam pīdar īsamōceit skaiteit sovā grōmotā un raksteit sovā volūdā.“ — „Kotrā sātā jōbyut grōmotu plauktam ar sovom grōmotom un avīzem.“

„Skaiteit sovā grōmotā un raksteit sovā volūdā“ — ari šudiņ kai dzimtinē, tai trymdā tei ir tikpat aktuala praseiba kai 1913. godā.

1913. godā, — t. i., apskotomajā periodā storp 1905. un 1917. goda revolucijom — latgaļu roksti varēja izīt breivi. Ari tagad trymdā tī var izīt breivi. Bet kur lai īsamōca tūs laseit? Kur lai īsamōca sovā volūdā raksteit?

Par myusu volūdas stōvūkli tō laika školōs „Jaunas Ziņas“ roksta:⁹⁶⁾ „Školōs vyss nūteik pa krīvyski. Ka myusu mōtes sātā nabyutu mōcejušas sovus bārnus skaitēit pōtoru grōmotā, tod vysa myusu paaudze navarātu pajimt rūkā ni latgaliskas grōmotas, ni avīzes. Myusu mō-

⁹⁴⁾ „J. Z.“ 1913 : 20.

⁹⁵⁾ „J. Z.“ 1913 : 28. Cik tōli vēl šudiņ mes nu šō ideala! Atzeiti politiki un „tautas tīseibu sorgi“ naprūt nikō cyta, kai tikai byut par sovejūs nūdevējim un dzeit jūs nūst nu kūpejō golda.

⁹⁶⁾ „J. Z.“ 1913 : 7.

tem ir jösoka paļdis, ka jös naaizmērst sovus bārnus apmōceit grōmotā.“

Taitod latgaļu mōtes saglobōja tautu i fiziski, i goreigi.

Sovaida vaļsts beja Krīvija, un sovalida tur beja lykumu izpratne! Kaut kaidā veidā tur beja nūsastyprnōjuse tradīcija, ka lykums ir tikai dēļ papeira, bet na dēļ dzeives. Nu rītumu veidūkļa tei ir kaut kaida beztiseiga parōdeiba, ka vara teik stōdeita augstōk par lykumu. Bet šys nalaimeigais montōjums īgōja kai boļševiku Krīvijā, tai ari myusu Latvijā, seviški diktaturas laikā, tai ka tō atskaņas vēļ tagad īt leidzi ar tryndu.

Kemps daudzķōrt tyka rakstejis, ka pēc lykuma mōceibom Latgolas školōs vajadzēja nūtikt latgaliski. Pogosta školōs, pogosta valdē un apriņka zemstvōs vajadzēja lītōt vītejū volūdu. Lykums tū atļōve, bet krīvu īrēdni un birokratija tō naatļōve, školu inspektori, školu pōrzini un vysaidi direktori myusu volūdas napīlaide školōs — un vyss.⁹⁷⁾

Kaids rokstoreigs gadejums ir bejis 1912. godā. Latgolas zemkūpeibas bīdreiba ir reikōjuse kursus Krōslovā nu 13. — 28. novembrā ar atteiceigu Zemkūpeibas ministrijas atļōvi, bet catūrtaajā dīnā īsaradis pristavs un kursus aizlīdzis vīteajā volūdā.⁹⁸⁾ Kursus vajadzējis pōrtraukt, koleidz nu gubernatora dabōta atļōve tūs turpynōt.

Jau vīnā nu īpriķšejim nūdalejumim (d), kur beja ru-na par asimilēšonu un pōrtautōšonu, tyka aprōdeits, ka tiklab goreigais, kai ari laiceigais latgaļu intelligences vērzīņs beja pret kotra veida asimilaciju un pōrtautōšonu.

„Ir veļteigas pyules uzspīst Latgolai latvišu „literaturas“ volūdu. Kai zemņiki, tai ari Latgolas intelligence nikod naatsasaceis nu sovas volūdas, kura ir palykuse par **latgalīšu literaturas volūdu**. Kai myusu latgalīši Reigā un vyspōri Baltijā īsamōca runōt turīnes vītejū volūdu, tai ari baltīšim, kas dzeivoj pi mums, vajadzātu runōt latgaliski.⁹⁹⁾ — Tōļōk „J. Ziņas“ pōrmat baltīšu skolōtōjim, kas strōdōdami Latgolā, naīsamōca vītejōs volūdas.

Pamozam tautyskō apzīņa Latgolā klīva tik stypra,

⁹⁷⁾ „J. Z.” 1913 : 27

⁹⁸⁾ „J. Z.” 1912 : 3.

⁹⁹⁾ „J. Z.” 1913 : 20.

ka varēja uzsōkt un vest arī smogōs ceīņas ar pūlim: „Pūļu bazneickungi dūmoj, ka Dīvs saprūt tikai pūliski, un jī vēršās kai pret leišim, tai latgalim. Bet musynōt vīnu tautu pret ūtru naatļauņ na tikvīn Bazneicas lykumi, bet arī pasauleigī. — Dīva noms ir lyugšonas noms, un politiskim agitatorim tur nav vītas.“¹⁰⁰⁾

Nasaverūt uz gryutū latgaļu volūdas stōvūkli vyspōri, kaidis beja šymā periodā, tautas darbinīki tūmār nazaudēja ni drūsmes, ni cereibu uz lobōkim laikim. Šymā nūlyukā jī kūpe sovu volūdu, kai varādami.

Pīm., Fr. Trasuns caur avīzi „Drywa“ sauce: „Glōbit myusu lyugšonu grōmotas nu galeigas samaitōšonas!“ Ka pa garajim drukas aizlīguma laikim lyugšonu grōmotu standarts beja nūsleidējis uz leju un ka volūda tur beja aizauguse ar vysa pasaulja nazōlem, par tū nabeja šaubu. Par tū beja dūmōjis arī Kempis, kas šō godu symta sōkumā beja sastōdejis i Lementaru, i lyugšonu grōmotu.¹⁰¹⁾ Bet koleidz Trasuns par šū vaicōjumu runōja tikai teoretiski, it kai poša tauta tur varātu kū leidzēt, Kempis uzsyta, tai saceit, noglai uz golvas un vaicōja: „Kas eistyn lai tōs grōmotas glōb? Voi zemnīki, kuri skaita „Drywu“, voi bazneickungi, voi škaplernīki, kuri grōmotas pōrdrukoj?“¹⁰²⁾ Jō sacynōjums beja taidis: Ka tik veiskupi grybātu, tod vysas goreigōs grōmotas byutu lobas un teicamas. Un jō goreidznīki tai interesātūs par lyugšonu grōmotom kai par laiceigū politiku, tod slyktu grōmotu nabyutu.

Kempa dorbi volūdas ziņā beja prikszeimeigi, un arī „J. Ziņas“, kas atsaroda styprā Kempa īspaidā, taipat beja ar lobu volūdu. Tū jom atzyna arī vysi jūs pretinīki. „Volūda loba, vīgli saprūtama, bet saturs?“¹⁰³⁾ syudzējōs „Drywa“. — „J. Ziņas“ turpretim „Drywai“ pōrmete jōs slyktū volūdu. „Drywa“ atsakōpūt nu tautas volūdas un kultivejūt vysaidus jucekļus.¹⁰⁴⁾

Vyspōri ir jōsoka, ka „Jaunu Ziņu“ laikā latgaļu literarō volūda ir normalōka, nakai tei beja „Gaismas“,

¹⁰⁰⁾ „J. Z.“ 1913 : 9.

¹⁰¹⁾ „Zalta altareits“ 1901. Pēc V. Terenkeviča ziņom, autors asūt Fr. Kempis. Sal. RK 40, 256. lp.

¹⁰²⁾ „J. Z.“ 1912 : 3.

¹⁰³⁾ „Drywa“ 1913 : 15.

¹⁰⁴⁾ „J. Z.“ 1913 : 39.

„Sākļas“ un „Ausekļa“ laikā. Tūreiz latgaļu formas par daudz beja īspīstas baltīšu gramatikas rāmūs, un tōs tyka atrautas nu dzeivōs tautas volūdas. „J. Ziņas“ pamozam sōc nu tō atsakōpt, bet tūmār naīsadrūšynoj spert izšķirūšū sūli, kū vairōk voi mozōk izdareja tikai 1929. g. ortografijas komisija.

Par tautas izplateibu atmūdas darbinīki ir moz interesējušīs. Tūreiz tyka daudzynōti tikai 3 Latgolas apriņķi, un ar tū beja vyss. Nikaidi pētejumi par tautišim cytūs apriņķūs natyka izvasti, bet dažas nateišas ziņas tūmār ir atrūnamas.

„Interesanti, ka pīrūbežā ir krīvi,“ stōsta „J. Ziņas“¹⁰⁵⁾ „kas runoj latvyski (t. i., latgaliski). Storp pliskovišim ir cimi ar taidim nūsaukumim kai Kōrpova, Suņova, Pupurova u. c. Mynātūs cīmu veči pat moz saprūt pa krīvyski, sātā jī runoj latgaliski.“

Cik tod latgaļu tymūs laikūs eisti ir bejis? Par tū rakstureigas ziņas snādz „Auseklis“¹⁰⁶⁾ resp. Fr. Trasuns.

„Vitebskas gubernā latvīšu skaits pēc vaļsts statistikas tikai 266 000, bet Bazneicas saroksti rōda ap 400 000 latvīšu.“

Taitod tikai Vitebskas gubernā ōrpus Latgolas ir bejis pōri par 100 000 latgaļu. Bet te vēļ klōt jōskaita latgali Pliskovas gubernā, Pīterpilī, Reigā, dažaidōs seikōs kolonijōs Krīvijā un krītna masa Sibirijā, tai ka sovs pusmiļjons latgaļu drūši ir bejis jau tūreiz.

g) Kolpu un strōdnīku vaicōjumi

Pyrms I pasaūļa kara nu Latgolas ik godus asūt izgōjuši pasaulī meklēt dorbu na mozōk kai 30 — 35 tyukstūšas cylvāku.¹⁰⁷⁾ Tūreiz strōdnīki devēs gon uz piļsātom, gon dažaidom dzeļžceļu byuvenem, gon ari dažaidūs cytūs

¹⁰⁵⁾ „J. Z.“ 1913 : 15.

¹⁰⁶⁾ „Auseklis“ 1907 : 7.

¹⁰⁷⁾ „J. Z.“ 1912 : 3.

dorbūs pi vysaidim „podrjadčikim“ (uzjēmējim). Kaida daļa gōja ari lauku dorbūs uz Vydzemi un Kūrzemi.

Jōdūmoj, ka vyss vairums nu šim strōdnīkim beja sezonas dorbu maklātōji, kas, sezonai beidzūtīs, atsagrīze atpakaļ uz tāva sātu, bet lela daļa nu jim beja ari izceļōtōji uz pastōveigu dzeivi. Taidi dorba maklātōji koncentrējōs ap Reigu, Moskvu, bet it seviški Pīterpili, kas vīnai latgaļu daļai beja klivuse par ūtrūdzimtini. Pirmō pasaulā kara laikā Pīterpilī tyka skaiteits ap 50 — 60 tyukstūšu latgaļu. Tys ari nav nāispējams. Jo jau baltvōcu statistikis beja aprēkinōjis, ka laikā nu 1925. — 1930. godam nu Latgolas uz pōrejim apgobolim izceļōjuši 40 000 īdzeivōtōju,¹⁰⁸⁾ tod pōrs godu desmitēs pyrms I pasaulā kara Pīterpilī varēja sasalaseit ap 50 tyukstūšu latgaļu.

Lai ņyu kai, strōdnīku vaicōjums Latgolā beja lels, un praseibom par strōdnīku tiseibom, par dorba laika regulēšonu un taisneigu olgu agri voi vālu beja jōijam radzamu vītu latgaļu atmūdas kusteibā. Kempis ari šamā ziņā beja calmlauzs. Ar sovu humanista dobu, ar ceīņas goru un ar nūsastōšonu vōjōkō pusē jys tyka dabeigi īvyllkts strōdnīku vaicōjumu rysynōšonā. Tōpēc par kolpu un strōdnīku vaicōjumim „Jaunōs Ziņōs“ ir samārā daudz rokstu. Tī, kas turēja strōdnīku birojus, tī peļnejōs nu ļaužu nabadzeibas un beztīseibas. Tī strōdnīku lobā pat pērsta napacēle, bet Kempam taidas lītas beja svešas. Jys par tiseibom un taisneibu ceinejōs ar sirdi un dvēseli.

1912. godā kaidā vītā jys raksteja:¹⁰⁹⁾

„Mes dūdam daudz strōdnīku, myusu strōdnīki ir pīskaiteiti pi lobōkajim, bet myusu dzimtine naredz tō, ka tī strōdnīki byutu palykuši bogōtōki, byutu pacāluši sovu dzeivi augstōk. — Soka, ka strōdnīki nūdzer sovu peļņu, bet tys nav taisneiba. Na vysi strōdnīki dzer, bet vysi ir nabogi. — Tōpēc strōdnīku vaicōjums ir myusu dzimtines svoreīgōkais vaicōjums.“

Apgaismojūt strōdnīku vaicōjumus, „J. Ziņas“ dūd dīzgon daudz interesantu ziņu nu strōdnīku dzeives Pīterpilī un cytōs vītōs. Jōs apgaismoj streiku vaicōjumu un aiz-

¹⁰⁸⁾ E. von Bulmerincq: Die zukünftige Bevölkerungsentwicklung in Lettland, Riga, 1935, 10. Sal. Acta Latgalica I, 1965, 184. lp.

¹⁰⁹⁾ „J. Z.“ 1912 : 3.

rōda, ka uz tim jōsaver ar pareizu izpratni un pat simpātijom. Ar streiku paleidzeibu ceinōs par sovom tiseibom tūs pošu zemnīku brōli un bārni, kas aizgōjuši strōdēt cytai-
du dorbu un kam ir jōbyut taisneigi apmoksōtam.¹¹⁰⁾

Par kolpyņu vaicōjumim „J. Ziņas“ ir rakstejušas dīzgon smogus rokstus. Lai gon šei avīze ir absoluti toleranta un neītrala tauteību vaicōjumā, tūmār tei breidy-
noj vacōkus turēt acis vaļā par sovom navaineigajom meī-
teņom, kas aizīt par kolpyunem pi žeidim. Avīzes reiceibā
daudz graunūšu pīmāru.¹¹¹⁾

Laukstrōdnīku vaicōjums beja parōdeība par sevi. Tī
varēja pīredzēt i slyktu barōšonu, i pamateīgu nūdorb-
nōšonu. Leīgumu byuteības napazinēji palaīkam beja uzajā-
muši labi vīn smogus un sev naizdeveīgus nūteīkumus.
Pret kolpu olgom arvīn ir bejis ībyldums: „Kas kolpam va-
jadzeīgs? Vysu dūd saīmīnīks!“ „J. Ziņas“ pasnādz 1913. g.
kolpa puiša budžetu: ¹¹²⁾ Vosoras kolpa olga — 48 rubli.
Izdavumi: vajadzeīgs mēteļs — 12 rbl., bazneīcas zōboki —
4,5 rbl., postolas — 1 rublis, pogosta nūdūklis — 3,2 rbl.,
tāvam 5 rubli, braucīņs uz 2 kōzom — 10 rubļu. Kūpā jau
43,7 rbl. Bet vēļ vajag tabāka, spičku un cytu lītu. Bors
mozōku brōļu un mōsu gaida paleidzeības dēļ školom! Tai
i nabogs bez naudas nūdzeršonas!

Kaīds interesants artīkeļs ir par Lubōna laivīnīkim. Jī
strōdojūt kai zyrgi, lai dīnā nūpeļneitu 1,5 rbl. Bet tys
asūt ari zyrga prōts, ka šī laivīnīki navarūt vīnōtīs un par
dorbu pīpraseīt gūdeīgu atleīdzeību.¹¹³⁾ Kempss taidā veīdā
redzēja vysus, analizēja jūs apstōkļus un skubynōja uz
īspējamū apstōkļu atrysynōšonu.

h) Dažaidas dzeīves parōdeības „Jaunu Ziņu“ dokumentē- jumā

„Jaunom Ziņom“ resp. Kempam beja redzeīga acs, un
tei vīnmār atklōja, par kū ir jōrunoj, kas ir jōloboj un par

¹¹⁰⁾ Sal. „J. Z.“ 1913 : 37.

¹¹¹⁾ Sal. „J. Z.“ 1913 : 30 etc.

¹¹²⁾ Sal. „J. Z.“ 1913 : 15.

¹¹³⁾ „J. Z.“ 1913 : 28.

kū nadreikst klusēt voi otkon kas ir pozitīvs, kas jōizceļ un jōparōda tautai kai lobs pīmārs.

Zamōk mynātī gadejumi lai runoj kotrys par sevi!

— Varakļōnūs uz pastōveigu dzeivi pazeimōti vīns agronoms un vīns jō paleigs. Vosorā, skaistā laikā jī izbraucūt pa leikumam pasavērt dobu, bet zīmā i taidu ekskursiju nataisūt. Vīns tod aizajamūt ar vōrnu šaudeišonu pa mīsteņu, ūtrys — ar dīzyn kū. Bet ikvīnam asūt skaidrys, ka na jau par vōrnu šaudeišonu jim moksojūt vīnam 100 un ūtram 60 rubļu mēnesī. Tei tok naasūt nikaida krūņa nauda, tei asūt salaseita nu tim pošim nabadzeigajim zemņikim. Tōdēļ šūs kungu pīnōkums— par tū naudu dūt ari kaidu lobumu zemņīcenim. Ari zīmas laikā natryukstūt dorba pa zemņiku sātom, gon pamōcūt par lūpu barōšonu un klāvu īreikōšonu, gon dōrzu uzturēšonu. Zemņikim asūt tīseiba vērtīs, lai jī strōdojūt gūdeigōk.¹¹⁴⁾ — Šai sarkatiskajai kritikai bejuši dīzgon īspaideigi panōkumi.¹¹⁵⁾

— Pymō tautyskō pasōkuma jubileja Rēzeknē 1913. godā. Audējas: Anna Mōle un Vanda Vodynska jau 1888. godā nūdybynōjušas pymū austuvi Rēzeknē, kur strōdojūt vītejōs tautu meitas, un jūs audumi varūt sasaceņst ar lobōkajim fabriku ražōjumim. Ari uzjāmuma nūsaukums vītejā volūdā.¹¹⁶⁾

— Rēzeknes apr. zemņiks Čupuļs izgudrōjis lynu kulstomū mašinu, kas stypri pōrspējūt leidzšinejōs mašinas.¹¹⁷⁾ — Sakstagališūs izacāluši 2 lobi meistari: A. Pleikšna un Ont. Skangeļs, kas taisūt ļūti lobus mōla kōrmus (tūreiz beja naparosti Latgolā)!

— Vōrkovas pog. Trizeļņiku cīma zemņiks Jōņs Solas-zemņiks 1913. godā ticis nu guberņas apbolvōts ar 200 rubļu kai prikszeimeigs saiminīks.¹¹⁸⁾

— Bārnu beztīseiba: kaidis vōrdā saukts Viļānu zemņiks nūdorbynōjis sovu meitu pi vysaidim gryutim dorbim, jōs peļņu nūdzēris un beigōs meitu pōrdevis čygonam kai

¹¹⁴⁾ „J. Z.” 1913 : 9.

¹¹⁵⁾ „J. Z.” 1913 : 17.

¹¹⁶⁾ „J. Z.” 1913 : 9.

¹¹⁷⁾ „J. Z.” 1913 : 35.

¹¹⁸⁾ „J. Z.” 1913 : 40.

„dzeivū preci“ dēļ kaidas natikleibas mōjas. „Cik zama ir tykumeiba, un cik tymysi ļauds vēļ atsarūn!“¹¹⁹⁾

— Daudz ziņojumu nu vītom par dzeršonu. Nautrānūs taidš ols, ka zemņiki īt uz sātu tupu rōpu. Eista plakšu dzyra: vacs īsols, sapyvušas lypsākļas, dridzīnes, tabāks un vēļ klōt prusaki un plakts — tai ka beigōs ceļās reibums ar trokumu. Kaušonōs un zōdzeibas parosta līta, slapynōs dzartuves — eistas zagļu školās.¹²⁰⁾

— Viļānūs sareikōti dzeršonas kursi. Par īnstruktoru krūdzinīks Bērziņš (voi Kļaviņš). Sōkumā dzērīni par veļti, bet garais turpynōjums par naudu.¹²¹⁾

— Leivōnūs 36 ols būdes, 2 leli krūgi un kaidu 50 slapyņu ols bryužu. Nav breinums, ka leivōniši vīnmār „zūss dzonoj“ (īt streipuļōdami) pa sovu mīstu. „Zūsu dzonōšonā“ veirīšim paleidz ari sīvītes: ar nūšļukušim lyndrakim, izpurušim motim un atsamatušom kopkom.¹²²⁾

— Bykovā jaunōtnei nav lobōka laika kavēkļa kai tikai dzeršona un palaidneiba.¹²³⁾

— Jaunas bīdreibas dybynoj Vyškūs bkgš Veržbickis, Krōslovā — bkgš Gabris, Rozentovā — bkgš Ruiko un Vydsmuižā — bkgš Švegždo. — Dyžan pateikami atzeimēt tū faktū, ka myusu goreigī tāvi stōjās tautas dryvā.¹²⁴⁾

— Naskaudit! Izvērzot bīdreibōs jyusu lobōkūs ļaudis un dūdit jim dorbu un peļņu sovā dzimtinē!¹²⁵⁾

— Omota veiri vōji apmoksōti, dzeivoj nu kukulim. Bet koleidz jyus par omota veirim vēlēsit tūs, kas jyusus nūpērk par glōzeiti šņaba un siļčas astī, nagaidit, ka jyusu pogostūs byus kaida kōrteiba.¹²⁶⁾

— Tērdznīceibā izkūptas blēdeibas — vyltōtas atsvoru bumbas: dēļ pērkšonas lītoj bumbas ar palelynōtu svoru, bet dēļ pōrdūšonas — ar samozynōtu. Tys zemņikim sa-

¹¹⁹⁾ „J. Z.” 1913 : 28.

¹²⁰⁾ „J. Z.” 1913 : 28.

¹²¹⁾ „J. Z.” 1913 : 27.

¹²²⁾ „J. Z.” 1913 : 27.

¹²³⁾ „J. Z.” 1913 : 28.

¹²⁴⁾ „J. Z.” 1913 : 20.

¹²⁵⁾ „J. Z.” 1913 : 36.

¹²⁶⁾ „J. Z.” 1913 : 7.

godoj milzeigus zaudējumus, bet tērgotōjim — nagūdeigu peļņu.¹²⁷⁾

—Sibirijā 1911. un 1912. gods ir bejuši naugleigi. Bods, soltums un tryukums. Ļauds bāg atpakaļ nu pūsta zemes (Turgaja apg.).¹²⁸⁾

4.

„Jaunu Ziņu“ vērtējums un jūs nekrologs „Drywā“

Īpriķšejōs lopaspusēs mes redzējom, ar kaidim vaicōjumim „J. Ziņas“ beja nūsadorbōjušas, kai uz apkōrtejū dzeivi beja reagējušas, kaidas praseibas tai beja uzstōdejušas un kaidus ceļus uz lobōku dzeivi beja rōdejušas. Mes redzējom, ka tamōs beja drūša, kritiska stōja, korsta tautyska sirds un dzili objektivs humanisms. Tei ir bejuse avīze ar standartu, kvalitati un spēku, kas ir spējuse dzeivi satrycynōt, īnest vātru sabīdreibā un gryust dzeivi uz prišku.

Vysa šō pasōkuma centrā stōvēja Fr. Kempis, bet jys napadareja vysu dorbu. Kaidi ļauds stōvēja tyvōk ap jū?

Avīzes padūmē īgōja V. Krops, V. Rubuļs, A. Trasuns, Al. Trasuns un P. Laizāns. Vysi svoreigōkī roksti tyka pījīmti ar padūmes pīkrišsonu. Kempis vysvairōk ir rakstejis par Bazneicas un goreidznīku vaicōjumim, par strōdnīku dzeivi, volūdas vaicōjumim utt. V. Rubuļs ir vairōk strōdōjis pī nūdaļas „Jaunumi Latvijā“. Reigā „J. Ziņom“ ir bejuši šaidi leidzstrōdnīki: B. Miglinīks, J. Skangeļs un E. Prīduliņš. P. Laizāns (ar pseud. Lopsu Jākubs) vadeja nūdalejumu „Kas dorōs vysā pasaulī“. Par zemkūpeibas nūdaļu un tērga ziņom ryupējōs Aloizs Trasuns. „Zineibu orūdā“ raksteja Ignats Asāns.¹²⁹⁾

Dailliteraturas nūdaļa saucēs „Stōsti un dainas“. („Dainas“ tō laika nūzeimē beja vīnkōrši dzejas.) Dailliteraturas nūdaļā ar sovīm dorbīm ir pīsadalejuši Fr. Kempis (rakste-

¹²⁷⁾ „J. Z.“ 1913 : 31.

¹²⁸⁾ „J. Z.“ 1913 : 24.

¹²⁹⁾ Par dorbu sadalejumu ziņas snādz V. Seile RK 40, 354. un sek. lopaspusēs.

jis arī eisas recenzijas), Aloizs Kikučs, Gr. Mukts-Kveders, Pīters Līpeņš (devis stōstus un dzejas), A. Trasuns, S. Cunksis, D. Vuguļš, I. Asāns, J. Mukōns, Skaidreite (K. Kempe, dz. Daugule), V. Krops un it sevišķi Jurs Pabērzs, kurs jau tūreiz beja publicējis kritnu daļu lobu dzeju.

„Jaunas Ziņas“ sōka izīt 1912. g. 3. septembrī un sovas gaitas izbeidze 1914. g. 22. augustā. Pavysam izdūts ir 81 numers. Avīzes tiražs nu 600 — 700 eksemplaru. Golvonō izdaiļšonas vīta Pīterpiļš un Reiga. Latgolā izplateišonas ispēju beja moz, jo gondreiž vysas draudzes apkarōja avīzi. Latgolas piļsātōs un mīstūs tū pōrdeve golvonā kōrtā grōmotu un rokstomlītu veikali. Kas abonēja teiši, tur traucējumi daudz nikō naišpaidōja. Un „J. Z.“ kaidā vītā raksteja, ka jōs varūt eksistēt arī tikai nu Reigas un Pīterpiļš strōdnikim.

Bet jūs eksistencei punktu pīlyka I pasaulja kars. Redaktori, leidzstrōdniki un laseitōji tyka īsaukti armijā.¹³⁰⁾ Redakcijas organizacija, ekonomija un laseitōju apyryndas tyka izjauktas. Avīze beja ruināta. Tik spraigs un efektēigs pasōkums, kaidis beja „Jaunas Ziņas“, navar eksistēt bez lela dorba pīlikšonas un atteiceigu spāku puļceņa. Kod šī priķšnūsacejumi atjimtī, tod arī avīze izbeigta.

Ar šōs avīzes apsastōšonu apsastōja arī vīna spēceiga strōva latgaļu sabīdryskajā dzeivē. Kas šai strōvai dzeivōja leidzi, tī skuma par jōs apsastōšonu, kas tū īneida, tī nūsaprīcōja ar „višķiņ lelu prīcu“.

Sovu prīcu navarēja nūslēpt arī „Jaunu Ziņu“ vacōkō mōsa „Drywa“. Jaunōkajai mōsai veļteitajā nekrologā jei soka:¹³¹⁾

„Jaunu Ziņu“ drūsoms, līleiba, sevis slavynōšona nazynōja rūbežu. Jūs volūda beja grozna. Vysus, kuri dreikstēja turēt sovu prōtu, sovus uzskotus voi nasakēre pi „J. Ziņu“ izplateišonas, pabaļsteišonas, jōs nūsauce par „tīmseibas krauklim, palādom“, „gaismas nadraugim“ utt. — Jōs beja aizmērsušas, ka vyss, kas dzimtinē lobs, paīt caur bazneickungu pyulem. — Na vīns bīdris, radzādams, ka „J. Ziņu“ vērzīņš nav vysā tautas vajadzeibom pīmārōts,

¹³⁰⁾ Krīvija izsludynōja totalū mobilizaciju 1914. g. 30. julijā un taidā veidā izprovocēja kara pīteikšonu nu vōcišim.

¹³¹⁾ „Drywa“ 1914 : 35 (221).

„Drywa“ izit
kotru nedel

Gods-mokea
2 rb. 50 k.,
pusgods
1 rbl. 40 kap.

Numers
moksoj 5 kap.

DRYWA

Redakcijas un Ekspedijas adrese: С.-Петербургъ, Невскій просп. д. № 40, кв. 41

Septītais gada
gojums.

Studējumu
mokea

Par winas petita
ripes (ellinias)
witu pyroma
lopas puse —
20 k. padeja —
10 kap.

Adresu pormaini-
soma moksoj 20k.

№ 16 (202).

Piktdin, 25 aprīlī 1914 g.

№ 167 (202).

Wysus rukrokstus, zinias, naudā,
studnojumus etc. redakcija laipni
lyudz syutit pa adresei:

С.-ПЕТЕРБУРГЪ,
Невскій пр. № 40, кв. 41,
Редакція латышской газеты
„ДРЬВА“ (Drywa).

Rukrokstus un zinias redakcija
atpakaļ izsyuta tik uz ipriksēja
lyuguma. Bez paroksta un adresses
roksti nateik pijemti.

„Drywas“ redakcijā war nu-
perkti wysaidas latwyskas gro-
motas, „Drywas“ atsewiskus
numerus un pasarakstit uz
„Drywu“.

Pijemšanas stundes dorbadinom reitā
nu 9 st. leidz 1 st. pec pusd. un wo-
korā nu 6 st. leidz 8 st., swadynom
nu 4 st. leidz 6 st. pec pusd.

4 majā leidzi 8-ōs stundēs wokorā zalā ikš „Solianoj Gorodok“

(Пантелеймонская улица, домъ № 2)

nutiks lekcija t. i. SKAITĪŠONA par latwišu dzeiwi seniokūs laikūs.

Sej lekcija nutiks

10 godu drukas breiwibas jubilejam par gudu.

War ceret, ka tautiši lelā skaitā apniekles šu lekciju.

Biletes dabojamas tikai aiz laika: „Drywas“ redakcijā, pi bk. prof.
J. Rancana (1 pota 11), pi kdždes Bžezinskas (Колокольная 9, кв. 7)
un pi bk. K. Skrindas (Невскій пр., д. 32, кв. 1).

Pi iišonas zalā biletēs nabyus dabojamas.

Drukās breiwibas 10 godu jubilejs.

Drukots words ir wa-
rigoks partjuktsiom ka-
rapulki, — ni karapulki
ni lelgoboli naspej jo
apkarot* (Cencu Jezups
„Drywas“ 19 numert
1913 g.).

Drukās breiwiba ir lela un swa-
riga breiwiba. Bez drukotā worda
ni wina tauta nawar ni plaukt, ni
dailotis. Drukots words ir ikkotrai
tautai par sorgu un aizstowatoju.
Un patiši jis ir warons sorgs un
aizstowatojs, jo wariokas par kara-

pulkim un lelgobolim. Bet mums,
Latgolas latwišim, taida aizstowatoja
un sorga nabeja ilgus godus Patei-
cut Polju dumpiam 1863 godā wal-
diba aizlidze myusim drukas brei-
wibu. Waldiba nutureja myusus par
polim-dumpinikim (meteža ceļejim)
un nustrojeja borgi, borgok na pa-
šus poliūs. Polim drukas breiwiba
beja atstota, bet myusim ju atjeme.
Un dzeiwiojom mes tai apmaram
četrudesmit godu. Tagad myusim
winumar pormat, ka mes — asam
tynisi, moz izgleitota tauta, winumar
aizroda uz cytom tautom un ari uz
myusu tautas broim baltišim. „We-
ritis, soka mums, uz cik ir aizgoju-
šas kul'turas zinīa uz prišku cytas

tautas un cik toli ir tykuši jysus
tautas broli baltiši!“ Bet kai mes
warejom it suplok ar cytom tautom
uz prišku, kad myusim nabeja dru-
kota worda, to kul'turas sejeja i
kungu pilsa, i zemoiku pajumtes?
Kai mes warejom it uz prišku, ats-
telistit, jo myusim beja aizligts dru-
kot un izdūt mīotes woludā gro-
motas, pat lapenias, narunojut jau par
awizem?

Wimiga pi mums gromota beja
„pilnīga gromota“. Bet ar kaidom
gryutibom un pa kaidim ceļim i šej
gromota tyka myusu solōs un sa-
dzōs! Ju drukojā ozremēs un kon-
trahandas celā (pazagši) wede par
rubežim Kriwija. Kas naatmin tū

Avīze „Drywa“

nūsarōve molā, pōrstōja nest sovas syuri peļneitōs kapeikas, un avīze apstōja. Tys lai ir par pamōceibu vysim, kas kod na vīn dybynōs jaunu avīzi.“

Šī daži izvylkumi nu nekrologa līcynoj, ka vacōkō mōsa navīn nav bejuse breiva nu patvāleigas demagogijas, bet ka tei vyspōri ir nūncynōjuse kotru laiceigōs inteligences dorbu tautas dryvā.

5.

Latgaļu aktivitāte I pasaules kara sākumā (leidz 1917. g.)

Pēc tam, kod I pasaules kars beja sōcīs un „Jaunas Ziņas“ beja apsastōjušas, latgalim palyka tikai vīna avīze „Drywa“.

„Drywa“ baļstējōs uz draudzem kai organizatoriski, tai ari ekonomiski, un kars jū ni cik daudz navarēja īspaidēt. Tōpēc šei avīze varēja izīt pa vysu kara laiku un dareit tū dorbu, kuru jau beja pasōkuse.

Strōdnīku apyrndas, seviški Pīterpilī, ir dīzgon strauji pōrsatautōjušas. Sū pōrsatautōšonu veicynōja vairōki svoieigi apstōkli. Vyspyrms, jī beja atrauti nu sovas dzymtōs vides, ūtrkōrt, jī nikod vēļ nabeja paspējuši masveideīgi atdzimt tautyskā plōksnē, treškōrt, jī beja stypri inficāti ar kreisajom idejom, kas tymā laikā beja negativas pret kotru tautyskū kusteibu, catūrtkōrt, ar kreisajom idejom daļa beja atsarōvuse ari nu bazneicas, kas tūreiz vēļ beja par tautyski latgalysku bolstu, un beidzūt, — atskaitūt Kempī, strōdnīceibai tryuka spējeigu vadeitōju. Bet ari Kempys beja par daudz nacionals un vyspōrejs, lai byutu par eistu strōdnīku vodūni. Tōdēļ strōdnīku masas plyuda krīvu guļtnē, un taidu katōlysku zemnīku avīzi kai „Drywa“ jī i napazyna. Jo jau jī naprota vēļ pīteikūši nūvērtēt „Jaunas Ziņas“, tod „Drywu“ jī navarēja vērtēt nikai. Tys nabeja jūs pasauls.

„Drywas“ golvonais dorba lauks palyka Latgola. Te tautyskōs atteisteibas gaitā nikaidas seviškas pōrmaiņas nanūtyka. Prūtams, ari te spīdēs īkšā internacionalōs socialisma idejas, bet plašōs zemnīku masas pret tom ir bejušas dīzgon najyuteigas. Vītejō sabīdryskō dzeive kon-

centrējās ap draudzi un tom organizācijom (krōjkasem, zemkūpeibas b-bom un kooperativim), kuras tautyskō kus-teiba Latgolā beja izsaukuse.

Bet ari šōs organizācijas vairōk voi mozōk beja saistei-tas ar draudzem. Draudžu goni gon nu lobas grybas, gon ari canzdamīs vysu tūpūšū sabīdryskū dzeivi paturēt sovōs rūkōs un īspaidā, strōdōja šamōs organizācijōs, kai varā-dami. Kaida daļa nu jim raudzeja atbaļsteit ari kulturalūs sareikōjumus un prikslasejumus.

Pasauleigajai intelīgencai un jōs puļcenim nabeja tai-du īspēju tikt pi tautas ni ar presi, ni sareikōjumim. Tū-mār ari laiceigō intelīgenca vīn palaikam reikōja jau my-nātō tipa bīdreibas, taiseja teatra izrōdes un prikslaseju-mus, aicynojūt spākus pat nu Pīterpilšs. Pasauleigajai inte-līgencai par lelu tryukumu te beja tys apstōklis, ka Latgo-lā nabeja sovas tautyskōs školos un sovu školōtōju. Nor-malūs apstōkļūs kotra pogosta škola ir par taidu pošu cent-ru kai draudzes bazneica. Vīnā vītā teik kūpta religiskō dzeive, ūtrā teik calta tautas kultura. Bet pi mums, kai my-nāts, tautškolos beja krīvyskas, un šys nacionalā ziņā vys-svoreigōkais centrys tautai beja atjimts. Tys beja apstōklis, kas ļūti lelā mārā bremzēja vyspuseigu tautyskō dorba pa-ceļšonu dzimtinē.

Taidā veidā pyrmī godi pasauļa kara laikā latgaļu dzeivē ir parōdejuši dīzgon vōju aktivitāti. Nu vysa tō, kas 1917. g. revolūcijas priksvokorā ir nūticis latgaļu dzeivē, ir parōdomas tikai divi lītas: vīna nu tom ir Latgaļu palei-dzeibas bīdreiba karā cītušim un ūtra — Latgolas ļaužu partija.

Latgaļu paleidzeibas b-ba karā cītušim ¹³²⁾ tyka dyby-nōta Pīterpilī 1915. g. 28. augustā. Par tōs iniciatorim ir be-juši „Drywas“ redaktors K. Skrynda, plaši pazeistamais sa-bīdryskais darbinīks Fr. Kemps, kas kai invalids beja at-sagrīzis nu frontes un strōdōja Pīterpilī, tod J. Vōlonts u. c. Paleidzeibas b-ba septembrī sovu darbeibu jau varēja startēt pa eistam. Par tōs priksšēdi tyka īvālāts rakstnīks

¹³²⁾ Oficiali tei saucēs „Latgaļskoje obščestvo pomošči žert-vam vojny”. Leidzeigas paleidzeibas b-bas beja cytim apgobolim un pōrejom Baltijas tautom.

Latgaļu paleidzēības b-bas karā cātušim Petrogradas komiteja. Nu kreisās pyrmā ryndā 1. R. Skromāne, 2. V. Seile, 3. bkgš K. Skrynda, 4. priksšedīs V. Rubuļš, 5. F. Logtins, 6. bkgš P. Apšimīks, 7. A. Bžeziņska; ūtrā ryndā 8. B. Ostroņskis, 9. A. Paumeņš, 10. M. Skrynda, 11. F. Brice, 12. S. Yubuļš, 13. J. Pabērzs, 14. J. Grišāns. Iztryukst Ft. Kempš, Gr. Mukts-Kveders, J. Kangars u. c.

G. Mukts-Kveders, bet pēc jō sekōja Vladislavs Rubuļs, kas šū organizaciju vadeja leidz tōs likvidēšonai 1919. godā. Bīdreibai beja vairōkas komisijas, golvonōs nu tom — školu, patvērsmu un saimnīceibas lītu komisijas. Šei b-ba sajēme leidzekļus nu valdeibas un par tim īreikōjā patvērsmes un vyrtuves, uzturēja školas un darbneicas un reizē beja ari par sova veida sabīdryskū centru. Kai sabīdryskys centrys šei b-ba organizēja nūdaļas Moskvā un dzimtinē. Dzimtinē vīn šai b-bai beja 30 nūdaļas, vysas saisteitas pi draudzem. Tai ka šei b-ba beja oficiāli atzeita un „laikmeteiga“ un pīdavom tai beja dīzgon prōvi leidzekli, tod tei kliva par īspaideigōkū organizaciju latgaļu dzeivē.

Izgleiteibas draugs, kam pošam I pasaūļa kara laikā ir sasagadejis byut par šōs organizācijas dorba līcinīku, mums roksta:

1915./16. mōc. godā es pats beju aizceļojis bēgļu gaitōs uz tūreizejū Petrgradu un gondreiz vysu godu nūdzeivōju vīnā nu tom patversmem, kuras dēļ skolānim tūreiz beja ikōrtōjuse Latgalīšu Bīdreiba dēļ paleiga kara uperim. Šei b-ba ar sovom 30 nūdaļom Latgolā un vīnu Moskvā, pi kurom dorbōjōs patversmes — školas un Piterpilī 4-gadeigī pedagogiskī kursi skolōtōju sagatavōšonai, ir veikuse lelu dorbu myusu tautas zamō izgleiteibas limiņa ceļšonas dryvā inteligences un skolōtōju kadru sagatavōšonā, kas vālōkūs godūs deve ispēju pa daļai realizēt obligat. izgleiteibu mōtes volūdā. Nu 50 godu attōluma ir lobōk saskotama šōs bīdreibas darbeibas nūzeime Latgolas kuļturali-sabīdryskō dorba dryvā.

Fr. Kemps pasaules pyrmō kara sōkumā atsaroda frontē, kur tyka īvainōts kōjā un kontuzēts golvā. Pēc izaveseleišonas nu īvainōjumim jys 1915. g. vosorā beja atsagrīzis Piterpilī un te nu jaunā aktivi isasaisteja sabīdryskā dorbā. Jys beja pīlicis sovu rūku un energiju ari Latgolas bēgļu vaicōjuma kōrtōšonai. **Ar jō rūku raksteitī vysī isnāgumi Piterpilīs piļs. golvam („gradonačalnikam”) par b-bas dybynōšonu un statutu registrēšonu, Tatjanas komitejai isnāgumi dēļ pabolstīm un nu šōs komitejas sajemts pyrmais pabolsts 5000 rubļu.** 1915. g. 28. augusta sapulcē jys tyka īvālāts ari pyrmajā komitejā. Sadolūt omotus mynātā komitejā, jō vōrds ir mynāts par komitejas lūcekli un **Školōtōju sagat. kursu vadeitōju.** Par komitejas priķšsādātōju tūreiz tyka īvālāts Gregors Mukts-Kveders, bet jys beja saslīmis un atsasaceja nu komitejas priķšsādātōja pinōkumu pīldeišonas. 1915. g. 14. sept. komitejas sēdē par priķšsādātōju tyka īvālāts Vl. Rubuļs, kurs b-bas darbeibu vadeja vysu laiku leidz 1919. g., par sekretarim V. Seile un J. Pabērzs. Eisi pōrskoti par šōs bīdreibas darbeibu ir nūdrukōti laikr. „Dryva” 1915., 1916., 1917. un pa daļai ari 1918. g. Vērtējūt šōs bīdreibas

ispējas un naīspējas, ir jōnūrōda, ka šōs bīdreības darbeibu trau-
cēja leīdzekļu tryukums, jō tūreīzejō Tatjānas komiteja 1916. g.
ūtrajā pusē vairs naīzsnēdze pabolstus, gōdeību par bēglīm un jūs
bārnīm nūdūdama Vītebskas gubernatoram. Bet tur ar šō vaīcōjū-
ma kōrtōsonu nasasteīdze. Tamdēļ par bīdreības plašajīm leīdzek-
līm nīmōz navar runōt. Bīdreība beja spīsta vōkt zīdōjumus školu
fondam gon Latgolā pa draudzēm, gon Pīterpilī storp strōdojušīm,
lai uzturātu tōs školas un patversmes, kas sōkumā pūsmā tyka nū-
dybynōtas. Školōtōju sagat. kursi tyka slāgti, atstōjūt tikai vacōkū
grupu. Bet nōkušūs školōtōju tīsyskais stōvūklis nabeja nūkōrtōts,
Latgolā tūreīzejī inspektori jūs dorbā napīlaide kai katōļtīceīgūs.
Tamdēļ bīdreības priksnīks Vl. Rubuļs un inž. Fr. Kempš beja gō-
juši 1915. g. decembrī pi Apgaīsmōšōnas ministra grafa Ignatjeva,
lai šū vaīcōjumu nūkōrtōtu. Ministrs asūt apsūlejis šū vaīcōjumu
nūkōrtōt. Plašōks šō vaīcōjuma apgaīsmōjums, kai saceīts, ir atrū-
dams laīkr. „Dryva” 1915. g. Nr. 48 un 1916. g. Nr. 6 (sk. rokstu
„Latgališu Bīdreība Paleīga Kara uperem un apgaīsmōšōnas līta”).

Bez tam, saprūtams, vyspīļneīgōkī dati ir atrūnami V. Seīles
grōmateņā LATGOLAS LIKTENI BĒGLU LAIKMATĀ, izdūta
Daugovpilī 1934. g. Šōs grōmotas 14. lp. ir atzeīmāts, ka par Latgaļu
bēglu paleīdzeības organizācijas dybynōtōjīm asūt bejuši: bkgs K.
Skrynda kai laīkroksta „Dryva” redaktors, Francis Kempš kai
bīdreības „Gaišma” priksšēdis un J. Vōlonts kai Latgaļu sovstarpe-
jōs paleīdzeības bīdreības priksšēdis. Jaunajā paleīdzeības b-bā ir
īstōjuši par bīdrīm 111 cylvāku. Pymō bīdru sapuļce nūtykuse
1915. g. 28. aug., kas ir īvēlējuse b-bas valđi (saukta par komiteju)
šaidā sastōvā 1) bkgs K. Skrynda (79 bolsi), 2) Fr. Kempš (79 bolsi),
3) Jezups Kangars (70 bolsu), 4) Vl. Rubuļs (69 bolsi), Vl. Krops (66
bolsi) utt., Fr. Logīns, Gr. Mukts-Kveders, A. Bžezīnska, Povuls
Laizāns, Jurs Pabērzs, Pīters Lazdāns, Donots Grīšāns, J. Vōlonts
un K. Michailovs. Kūpā valđē 15 cylvāku.

Par Paleīdzeības bīdreības kompetencēm īskoti ir, kai
rōdōs, bejuši dažaidi. Ir tīsa, ka tūreiz ari pōrejūs apgo-
bolu bēglu organizācijas dybynōja vysu, īskaitūt ari Lat-
vijas Nacionalū Padūmi (1918. g.), tūmār vīna daļa sa-
bīdryskūs darbinīku ir bejuse taidūs īskotūs, ka bēglu pa-
leīdzeības komitejai jōnūsadorboj tikai ar paleīdzeības
dorbu, bet politiskī vaīcōjumi atstōjami cytom organiza-
cijom. Šaidūs īskotūs ir bejis ari Kempš, kas, lai ari cik
aktīvi ir atbalštejis paleīdzeības bīdreības dorbu, bet poli-
tiskū dorbu ir gribējis redzēt kōrtojamīs pa politiskom or-
ganizacijom. Tōpēc jys dybynōja LATGOLAS ĻAUŽU
PARTIJU.

Ūtrys īvārojams šō laīka nūtykums ir **Latgolas ļaužu
partijas rasšōnōs.**

Koleidz paleidzeibas b-ba pēc byuteibas ari beja tikai paleidzeibas lita, Kempis ar sovim dūmu bīdrim kola plānus par tautas idejiskū audzynōšonu un politiskū organizēšonu. Idejiskō tautas audzynōšona praseja modernu politisku orientaciju, strōdniku masas pasorgōšonu nu pōrkrīvōšonas, sevis atzeišonu un dzeivu dūmu par sovas tautas tiseibom. Par taida veida mērkim var ceineitīs tikai ar tautiski politisku dūmōšonu un politiskūs organizaciju paleidzeibu.

Tai ka Kempis pēc sovas dobas ir bejis principu cylvāks, taisneibas maklātōjs un ceineitōjs un tai ka jam jau na vīnā vītā vajadzēja byut par idejiskūs litu calmlauzi, tod jys kai pyrmais lauze ceļu ari politikā. Jys deve pyrmū latgaļu politiskū partiju, kas pēc leišu parauga tyka nūsaukta par „laužu partiju“ (t. i., vīnkōršōs tautas partiju). Šei partija tyka radeita 1916. godā bez legalitates īgyušonas. Kempis arvīn ir bejis legalō ceļa gōjējs, bet jō partijai vajadzēja palikt nalegalai, — tys nūzeimoj, ka legalitate dūtajūs apstōklūs nabeja īgyustama.

Partijas statuti un programa pošlaik, dīmžāl, nav pīejami, bet, cik zynoms nu vālōkō laika atsauksmem, tod tai ir bejuši partiju normalstatuti bez seiki izstrōdōtas programas. Tautyskōs idejas, strōdniku vajadzēibas un vyspōrejī taisneibas principi, kas pīpyldomi tikai demokrati-jā, ir bejuši par partijas vodūšajim motivim.

Partija ir veidōjuse pa Latgolū sakaru teiklu, lai pi pyrmōs legalitates varātu organizēt nūdalas un sōkt normalu darbeibu. Bet leidz turpmōkam tūmār tei apsamīry-nōja tikai ar kulturalū dorbu un tautyskūs ideju propa-gandu.

Šymā tautyskūs ideju propagandas laikā sōka pasaceļt bolsi: voi Latgola apvīnojama ar pōrejim Baltijas apgobolim vīnā autonomijā, voi Latgolai byutu meklejama sova autonomija? Ari autonomijas vōrds kai apkarojams jēdzīns natyka pōrōk bīži daudzynōts. Tō vītā vairōk ir daudzynōta sadarbeiba, sasavīnōšona, cytim vōrdim sokūt, „kūpā voi sevim?“

Atbyldūt uz vaicōjumu „kūpā voi sevim?“ „Drywa“ propagandēja uzskotu: „kūpā un sevim“¹³³⁾ un „Drywas

¹³³⁾ „Drywa“ 1916 : 12.

kalendars 1917. godam“ (izdūts 1916. godā) sauce: „Latgališi, turitēs pi sovas tauteibas un volūdas!“¹³⁴⁾

Tūmār — pīredzējušī Kempa ļauds sprīde cytaidi: tīseibas ir jōgarantej! Kas šū garantiju dūs? Voi „Drywa“ un jōs ļaudis jau leidz šam nav šur un tur stōvējuši māmi un pasivi, kod cyti meideja tautas tīseibas? Voi tys naatsakōrtōs ari uz prīšku?

Tī beja latgaļu tautyskōs kusteibas dagūšī vaicōjumi 1917. goda revolucijas priķšvokorā, klusumā, kaidis īsastōj pyrms vātras.

(6. 4. 67.)

¹³⁴⁾ Taidis vērsroksts ir vīnam nu mynātō kalendara rokstim.

ŪTRŌ DAĻA

FRANCIS KEMPS

un ceīņa par Latgolas tīsebom

ETNO GATA

FRANCIS KEMTS

on edon par l'algolus. l'edon

VI

CEIŅA PAR LATGOLAS TĪSEIBOM 1917. GODĀ

1.

1917. g. februara (marta) revolūcija, demokrātijas īvesšona Krīvijā un mozūs tautu autonomijas vaicōjums

Vyspyrms pōrs terminologiski paskaidrōjumi. 1917. godā Krīvijā vēļ tyka lītōts kalendara vacais stils, kōdēļ vysi tō laika turīnes datumi atsašķir par 2 nedēļom nu atteiceigim rītumu datumim. Sakarā ar tū Krīvijās februāra revolūcija pēc jaunō stila ir marta revolūcija, un Krīvijās oktobra revolūcija — pēc jaunō stila ikreit novembrī. Bez tam rītumūs parosti teik runōts tikai par vīnu Krīvijās revolūciju, t. i., februāra revolūciju ar cara režīma gōžšonu. Turpretim oktobra revolūcija, kuru tik styprī izceļ boļševiki, patīseibā nav bejuse nīkas vairōk kai vaļdeības apvārsums, kas tyka izvasts 25. oktobra (resp. 7. novembra) naktī.

Šamā apcerē es turēšūs pi jēdzīņa, ka „Krīvijās revolūcija“ ir t. s. „februāra revolūcija“, un ap tū saisteitī datumi tiks atkōrtōti pēc vacō stila. Tys ir sevišķi svoreigi dēļ dokumentim, kuri arvīn teik publicāti ar vacō stila datumim.

Krīvijās 1917. goda revolūcija pīdar pi leļajim pasaulā nūtykumim, bet kas šū revolūciju izvede, nav nūsokoms leidz pat šai dīnai. Pi leļajom revolūcijom rītumūs arvīn ir bejuši tūs inspirātōji un izvedēji, arvīn ir bejušās grupas, kas izrōdeja sovu naapmīrynōteību un gōja ceīņā, bet atteiceibā uz šū Krīvijās revolūciju nīkō tamleidzeīga nav bejis. Tai tryukst formas un vodūņu, — un tūmār rezultats ar pasaulā vēstures nūzeimi. Tys līcynoņ, cik tautā ir bejuse dziļā naapmīrynōteība.¹⁾ Lai ari īdzeivōtōjim nabe-

¹⁾ Prūtams, naapmīrynōteība vīn revolūciju navar izsaukt. Dēļ revolūcijas rasšonōs ir jōbyut kaut minimalai vōrda breiveibai un zynomim reiceības resursim. Cytaidi izīt tikai bezcereīgas sasaceļšonas, kaidas bez panōkumim nūteik pi modernajom diktaturom. Bez tam, jo leļōka nabreiveiba un leļōks bods un tryukums, jo leļōka ir cylvāku paklauseiba.

ja ni skaidreibas, ni vīnprōteibas par tū, kaidai nōkušajai vaļdeibai jōbyut, tūmār vysī beja vīnōs dūmōs, ka cara vaļdeiba ar karu un zemes pōrvaļdi naspēj golā tikt un ka tai ir jōpazyud.

Eistineibā februara revolucija ir sōkusēs ar „boda demonstracijom“, ar praseibu pēc maizes un mīra. Kars dēļ Krīvijas beja gōjis slikti, satiksme un pōrtykas apgōde beja pamazam dezorganizāta. Pōrtykas produkti kai svīsts un labeiba uz laukim pyva, bet piļsātōs sōka tūs aptryukt ar vīn vairōk. Ļauds izmysumā sōka laupeit maizes captuves, pōrtykas veikalus un nūlyktovas, policija dabōja pavēli šaut uz namīrnīkim, un revolucija gōja vaļā. Ļauds sovu naidu pyrmā kōrtā izgōze pret policistim. Jūs gyva, vyļka ōrā nu icērķņu stacijom, šōve un kōre. Kod sauce paleigā armiju, tei atsasaceja ar civilīdzeivōtōjim karōt. Februara beigōs jau vaļdeja lozungi: „Nūst ar cara vaļdeibu!“ Un kod šim lozungim pīsavinōja ari karaveiri, revolucija beja nūticis fakts.

Nūskaņōjums pret cara vaļdeibu ir bejis navīn kreisajōs apryndōs, bet ari pi tērgōtōjim, ryupnīkim utt. Golma dzeive beja apnykuse tautai, carīne kai vōcīte klīva ar vīn napopularōka, Rasputina īspāids uz cara gimini beja paškōdējis cara reputacijai, un augstōku aristokratiju ļauds uzskateja par korumpātu un satryudējušu. Tōpēc vyss tautas vairums šū revoluciju atzyna par dereigu un cerēja, ka tei Krīvijai dūs demokratiju pēc rītumu zemu parauga.

Zam revolucijas spīdīņa cars Nikolajs II atsasaceja nu trōņa, bet Krīvija leidz pat 1917. g. rudiņam par republiku natyka izsludynōta. Lai ari cik vīnkōrši vēsturyski nūtykumi izaver sovā beigu sakareibā, poša lītu nūrise nikod tik vīnkōrša nav. Ari pōreja nu cara vaļdeibas uz Pagaidu vaļdeibu nabeja vīnkōrša, bet vysus tūs raibumus šymā eisajā pōrskotā nav īspējams pīminēt.

Kod cars atsasaceja nu trōņa un jō vaļdeiba aizgōja, vaļdeibas funkcijas pōrjēme vīna nu Dūmes deputatim sastōdeita komiteja ar cara izraudzeitu ministru prezidentu, fyrstu Ļvovu, priķšgolā. Ļvovs beja mārōna vērziņa cylvāks bez seviška svora Krīvijas politikā. Jys sastōdeja pyrmū Pagaidu vaļdeibu, kurā īgōja vysas radzamōkōs partijas, bet majoritate beja t. s. „kadetim“, kurus mes pazeistam jau nu Dūmes sōkuma. Par tīslītu ministru klīva so-

cialists, Aleksandrs Kerenskis, kas beja IV Dūmes deputats, pēc profesijas advokats, lobs runotājs un vīnaini populārs arī pi strādniekiem, tai arī pilsoniskās apyrindās. Kai spylgtokō sova laika personeiba jys dreīži kliva par Pagaidu valdeibas vodūšu spēku. 1917. g. vosorā jys kliva par ministru prezidentu, radeja ūtrū Pagaidu valdeibu, un tai vyss 1917. gods dreīž tyka apzeimāts par „Kerenska laiku“.

Īkams es pōreju pi vaicōjuma, kŭ šys „Kerenska laiks“ deve Latvijai un Latgolai, vēļ ir jōmiņ pōrs vōrdu, kai Pagaidu valdeibas darbeiba nŭsarysnōja tōļōk.

Vyspyrms tei tautai deve demokratiju ar pylnu vōrda breiveibu, ar varu uz vītom un pošnŭteikšonas tīseibom. Sakarā ar tŭ vysi politiskŭs spēku vīsoli beja palaisti vaļā. Minoritates gōdōja par sovom tīseibom, cara pīkritēji — par sovom, strādnieku izpyldu komitejas — par sovom, kara pīkritēji — par sovom un mīra praseitōji — par sovom. Valdeibas situacija beja smoga.

Pīterpilš strādnieku padūmes praseja izsludynōt Krīvijju par republiku,²⁾ atlaist vaļsts Dūmi un Padūmi, nagaideit leidz Satvērsmes sapuļces sasaukšonai, slēgt mīru un gōdōt par maizi. Kerenskis šŭs praseibu napiļdeja un kliva napopulars pi strādniekiem. Boļševiku apvārsumu julija sōkumā jam izadeve nŭvērst, bet jys par maigi apsaģōja ar Leninu un sovim pretinīkim, un jŭs īspaidis tautā palyka. Pēc boļševīkim apvārsumu taiseja lobais spōrns generala Kornilova vadeibā. Lai gon arī šŭ apvārsumu Kerenskam izadeve nŭvērst, tŭmār valdeibas stōvŭklis beja ļŭti smogs, un tŭ izmontōja boļševiki.

Jau 1917. goda aprelī mistiskā kōrtā nu Šveices uz Krīvijju beja atsŭuteits Lenins. Izmontojŭt demokratiskōs breiveibas, jys praseja vysu varu nŭdŭt strādnieku padūmem un izpyldu komitejom, slēgt mīru un sadaleit zemi zemniekiem.

Vacī darbinīki līcynoj, ka ni boļševiki, ni Lenins pyrms februara revolucijas nabejuši ni dzērdāti, ni pazeistami. Jī bejuši izklaideiti, deportāti voi emigrējuši. Kod Lenins 1917. g. majā pasarōdejis Pīterpilī un runōjis uz tautu, nikaida seviška īspaida jys naatstōjis: bejis moza

²⁾ Krīvijja par republiku tyka izsludynōta tikai 1917. goda rudiņ, 3. septembrī, aiz kō sekōja t. s. priksparlamenta sasaukšona.

auguma, seiceņš, ar vōju bolsu un runōjis teoretiski un na-pōrlīcynūši. Pavysam cyts puļvers bejis Trotskajam. Bet Lenina sauklim par zemes daleišonu un mīra slēgšonu bejuse katastrofala īdarbeiba. Karaveiri masom bāguši nu frontes, lai byutu klōt pi zemes daleišonas un napalyktu tukšā. Disciplīna armijā ir bejuse tik vōja, ka armija arvīn vairōk tykuse paralizāta.

Bet Vyskrīvijas kongress junijā vēļ lēme par kara tur-pynōšonu. Tys ari tyka dareits ar lelīm zaudējumim vysu 1917. goda vosoru un rudini. Pagaidu vaļdeiba ceinejōs ar kara vessōnu, ar pōrtykas tryukumu un gatavōja Satvērs-mes sapuļces vēlēšonas. Partiju darbeiba turpynōjōs pyl-nā sporā. Boļševiki arvīn vairōk īgyva īspaidu pi strōd-nīkim un karaveirim. Kod vaļdeiba Pīterpiļs garnizonu gri-bēja syuteit uz fronti, tys pōrgōja boļševiku pusē, un tys Leninam deve īspēju izdareit apvārsumu 1917. goda 25. oktobrī (7. novembrī). Ka šei uzvara ir bejuse ōrkōrteigi lāta, par tū rītumu vēsturniki nasašauba. Tikpat lēši beja īgyuts ari nōkušais apvārsums, un prūti: Satvērsmes sapuļ-ces padzeišona. Kod nu izarōdeja, ka boļševiki Satvērsmes sapuļcē ir tikai nīceiga minoritate, Lenins raksteja, ka re-volucijas (t. i., jō izdareitō apvārsuma) intereses stōv pōri par Satvērsmes sapuļces tīseibom³⁾ un tai šū parlamentu likvidēja, kod tys sasapuļcēja uz pyrmū sēdi. Ar tū „Ke-renska laika“ demokratijai beja pīlykts pādejaiss punkts, un tys nav ticis pavērzeits uz prišku leidz pat šai dīnai.

2.

Vaicōjums par mozūs tautu un apgobolu autonomijom un zemes padūmu organizēšona

Izmontojūt politiskōs breiveibas, kaidas deve 1917. go-da revolucija un Pagaidu vaļdeiba, vysas mozōs tautas un nacionalī apgoboli sōka paceļt sovas golvas. Prūtams, vaļ-deiba sūleja vairōk kai deve, bet kas gon nasaceinej par breiveibu, jo tik ir kaut mozōkōs izredzes uz tū! Tai dare-ja ari dažaidas Baltijas provinces.

³⁾ „Pravda” 1917. g. 26. dec.

Leišu deputati, kas beja Krīvijas Dūmē, jau šo goda 13. martā runāja par savu „autonomu vīneibu“, bet 7. jūnijā pat par „naatkareīgu valsti“.4) Igaunim nu Baltijas tautom laimējās vyslobōk. Līvova — Kerenska valdeība tim jau 1917. g. 30. martā deve Pagaidu pošvaldeības tīseības,5) kuras ir tykušas atteicynōtas ari uz Vydzemi un Kūrzemi.6) Bet koleidz šei atteicynōšona nūtyka, vēļ aiztecēja daudz yudiņu.

1) Zemes padūmu organizēšona Vydzemē un Kūrzemē

Reiga arvīn ir bejuse par aktīvu politīsku centru, un kod pa vysu Krīvijū sōce eistynōt lozungu par „varu uz vītōm“ un sōcēs guberņas valžu atceļšona, tod ari Reigā roddōs lela sabīdryska rūseība. Reiga beja guberņas golvas piļsāta, un guberņas valde beja jōpōrjam tautas rūkōs. Šymā nūlyukā jau 1917. goda marta sōkumā latvīšu organizācijas puļcējōs uz apsprīdem, lai izdebateitu vaicōjumu par Latvijas autonomijas radeišonu. Pazeistamais valstsveirs, **Dr. M. Valters**, šymā laikā saraksteja pat grōmatēņu „Latvijas autonomija“.

8. martā tyka lykti pamati **Vydzemes zemes padūmei**, un nu 12. — 13. martam tei lēme par Latvijas apvīnōšonu, īskaitūt ari Latgolu, un par Latvijas autonomijas izveidošonu Krīvijā.7) Latgolas tīseību vaicōjumā baltīšu apyryndas vysumā vadejōs pēc M. Valtera īskotim, kū jys beja izsacejis brošurā „Mūsu tautības jautājums“ (1913. g.). Saskaņā ar tū Latgolai pīsanōce autonomijas tīseības. Par eīsti nūzeīmeīgu faktoru Vydzemes zemes padūme palyka tod, kod tei 25. martā Reigas pilī pōrjēme guberņas valdes funkcijas.

Bet tikšona pi tik lelas varas izsauce uz ceīņu jaunus spākus, un prūti — Reigas strōdnīkus un Vydzemes bezzemnīkus. Tai ka leidzšīnejō padūme golvonā kōrtā baļstejōs uz Zemnīku savīneību, tod strōdnīki un bezzemnīki

4) The Russian Provisional Government 1917 I, 406. lp.

5) Op. cit. I, 300. — 301. lp.

6) Op. cit. I, 300. lp. un Sob. u. i zak. Nr. 954.

7) Op. cit. I, 405. lp.

tō poša goda 29. aprēlī nūdybynōja ūtru zemes padūmi, kas ar sovom tō laika strōdnīku tīseibom draudēja sagōzt pyrmū padūmi. Meijerovicam tūmār laimējōs obas padūmes dabōt pi kūpejō golda, un nu 1917. g. 15. maja beja tikai vīna Vydzemes zemes padūme ar apvīnōtu prezidiju. Tōs rūkōs beja lela vara, jo tei kōrtōja vysus gubernā pastōvūšūs omotus. Latgaļu sabīdryskī darbinīki uz šū padūmi raudzejōs ar lelu respektu.

Kūrzemes zemes padūme navarēja rastīs taidūs apstōklūs, kaidūs rodōs Vydzemes padūme. Kūrzemi beja okupējis vōcu karaspāks, un tur reikōjōs okupācijas vara. Tūmār arī kūrzemnīki, kas atsaroda krīvu pusē, nu 25. — 28. aprēlam (1917) dybynōja Tērbatā sovu zemes padūmi un lyudze Pagaidu vaļdeibai tū apstyprynōt. (Pēc cytom ziņom, kaut kaida Kūrzemes zemes padūme dybynōta 1917. g. 11. 7. Moskvā.) Lai ņyu kai, Pagaidu vaļdeiba arī Kūrzemes zemes padūmi beja akceptējuse, un tei pīsada-leja kūpejūs kongresūs (kai, pīm., Reigā 1917. goda 30. julijā).

2) Latgolas pagaidu zemes padūme

Latgolas pagaidu zemes padūme tyka īvālāta Rēzeknē 1917. goda 27. aprēlī (pēc j. st. 10. majā).

Kai šōs pagaidu zemes padūmes vēlēšonas tyka organizātas un kaidas ceīņas ap tū nūtyka, par tū runa byus vīnā nu tyvōkom nūdaļom. Bet koleidz tū dorom, messim skotu uz tim politiskajim spēkim un vērzīnim, kaidi tūreiz storp latgalim pastōvēja.

3.

Voi Latgolas pošvaļdeiba meklejama autonomā Latvijā, voi īgyustama teiši nu Krīvijas?

Storp latgalim tymā laikā beja 2 politiskī spēki un divi dažaidi īskoti atteiceibā uz vaicōjumu, kai Latgolas pošvaļdeibu īgyut un kai tū veidōt. Vīns nu šim spēkim beja Kempa nūvērzīņs ar Latgolas ļaužu partiju un Latgolas tautas komiteju, un ūtrys beja goreidznīceibas vērzīņs, na-organizāts, bet kotrā laikā mobilizejams, ar ļūti plašu īspaidu tautā. (Goreidznīceibai politiskō mašinerija parosti nav vajadzeiga, jo tū vīgli atvītoj goreigō organizacija, vīglais

kontakts ar tautu un tautas paklauseība. „Prāvests tai sa-
ceja un tam tai jōbyut!“ Tōpēc goreidzniceība par tautas
organizēšonu leidz 1917. godam nabeja nimoz ryupējusēs.)

1) Latgolas tautas komitejas īskoti

(Fr. Kempa vērzīņs)

Kai jau īpriķšējōs nūdaļōs ir stōsteits, par organizātu
Latgolas politiskū dzeivi jau nu poša šō godu symta sō-
kuma pyrmā kōrtā beja ryupējušis laiceigī spāki. Jī izdeve
pyrmūs kalendarus, jī izdeve pyrmū avīzi „Gaisma“ un
vālōk izdeve „Jaunas Ziņas“, lai tautu na tikai atmūdynō-
tu vairōk nacionalā ziņā, bet ari lai tū vadeitu sabīdryskūs
vaicōjumu izpratnē un ryudeitu politiskom ceīnom.

Vaca patīseība soka, ka nikas nikō par veļti nadūd;
jo gribi kū sev īgyut, tod tys ir jōizceinej! Un cyta patī-
seība soka, ka tīseības ir tikai tim, kas par tom ceinejās, ka
ir vīgli tautas intereses izpōrdūt, bet gryuši tōs nūsorgōt.
Tōpēc vysu apzineigōkūs tautas darbinīku mērkis ir bejis
redzēt sovu tautu apzineigu, labi organizātu un efekteīgi
aizstōvātu.

Pōrejīm apgobolim resp. „latvišu provinci“ vysš tys
beja, bet Latgolai nabeja nikō. Tōpēc par tū beja jōstōv nū-
mūdā, jōs intereses jōaizsorgoj un jōs tīseības jōnūdrū-
šynoj.

Šymā nūlyukā Fr. Kempš, kas vysōs litōs ir bejis par
calmlauzi, ir dybynōjis ari pyrmū latgaļu partiju ar nū-
saukumu „Latgolas ļaužu partija“ (atbylstūši leišu „ļau-
dinīkim“). Tei tyka radeita 1916. godā kai nalegala par-
tija; pēc byuteibas tei beja vīnkōrši nacionala tautas par-
tija, mozūs ļaužu aizstōve, ar praktisku programū, maino-
mu pēc vajadzeibas. Tai ka Latgolā vairums ļaužu ir seik-
zemnīki un kolpi, tod partija pyrmā kōrtā ari pīsalāgōja jūs
vajadzeibom un praseibom un īturēja kontaktus ar māro-
nom piļsōniskom un socialistiskom partijom.

Kod 1917. godā rodōs demokratiskō breiveiba, Latgo-
las ļaužu partija īsōce legalu darbeibu, publicēja sovu pro-
gramu un organizēja nūdaļas Pīterpilī un Latgolā. Šei par-
tija ari radeja „**Latgolas tautas komiteju**“, kas izdeve sovu
avīzi „**Ļaužu Bolss**“ (izgōja nu 1917. g. 15. 4. — 1917. g.
30. 11.) un žurnalu „**Gunkurs**“.

Pošlaik nalaimeigā kārtā nav piejami ni vysi materiali atteiceībā uz Latgolas ļaužu partijas programu, ni ari Latgolas tautas komiteju. Bet kod tys vyss vēļ beja pīejams dzimtinē, tod „Latgolas Bolsa“ 1944. g. 1. numerī beja plašōks roksts, kas taisni beja vēļteits latgaļu dzeivei Pīterpilī 1917. godā. Tur stōvēja raksteits:

„Beja korstais revolucijas laiks. Politiskōs un sabīdryskōs dūmas stypr' sasadaleja. Latgaļu strōdnīku masa, kas ap tū laiku Pīterpilī beja pīauguse lelā skaitā, palyka stypri kreisa un, sakarā ar socialdemokratu un boļševiku īspaidu, internacionali nūskaņōta. Ar tautyskajom idejom pī lelōkōs strōdnīku daļas jau navarēja vairs tikt klōtu. Vysi beja pōrlīcynōti, ka breivajā, demokratiskajā Krīvijas federatīvajā republikā vairs nabyus ni spaidu, ni īrūbežōjumu. Breiveiba byus kai kotram atseviškam cylvākam, tai ari vasalom tautom un tauteibom. Bīži vīn nu strōdnīkim varēja dzērdēt, ka naasūt nikaidas vajadzeibas izdūt kaut kaidas sovas avīzes voi brošuras, ka pīļneigi pīteikūt ar krīvu drukas dorbim, jo vysi Pīterpiļs latgali tai voi tai šū volūdu pīļneigi saprūtūt.

Tai dūmōja internacionali nūskaņōti strōdnīki. Bet beja latgaļu strōdnīku vydā ari daudz taidu, kas jau beja nūskaņōti nacionali. Tys beja latgaļu intelīgences ilgūs godu dorba rezultats. Bet par nalaimi poša šei tautas mūdynōtōja intelīgence 1917. godā beja izmātōta pa vysom kara frontem un naatsaroda Pīterpilī. Pīterpilī beja palykuši tikai tī, kuru armijā najēme, kas beja atlaisti nu armijas voi ari armijas uzdavumā pīļdeja kaidu pīnōkumu uz vītas. Tai, pīm., Dr. O. Skrynda beja armijā, jō brōļs, Kazimers Skrynda, beja pōrcalts nu Pīterpiļs uz Gatčīnu (ap 60 km nu Pīterpiļs). Inženers Fr. Kemps kai invalids beja atsagrīzis nu kara un beja vīneīgais nu latgalim, kam beja zynoma pīkrisšona pī strōdnīkim. Jys tod ari organizēja **Latgolas tautas komiteju**.

Šai komitejai nabeja styngras programas, tei turējōs pī nacionala vērziņa, bet ar socialistiskim lozungim. Bez šaidas politiskas pīkōpeibas socialisma prīškā strōdnīki nabeja pīdabojami ni pī kaidas kūpejōs sadarbeibas.

Latgaļu tautas komitejā sastōvēja ap 300 strōdnīku. Tyka nūmenoostrova prospektā. Te gondreiz kotru dīnu nūtyka sapuļces un jimts dzeivūklīs, sastōvūšs nu četrom lelom ustobom, skaištājā Kadebates par politiskim vaicōjumim. Rodōs vajadzeiba izdūt sovu laikrokstu, lai tū varātu izplateit ari Latgolā, uz kurīni tagad strōdnīki sōka bīžōk braukt, lai organizātu sabīdrysku dzeivi pa atseviškim pogostim. Tyka nūsprīsts izdūt nedēļas laikrokstu Fr. Kempa redakcijā ar nūsaukumu „**Ļaužu Bolss**”.⁸⁾

Tymā laikā vysas tipografijas beja pōrpiļdeitas ar drukas dorbim. Vysur drukājōs avīzes, lapeņas, agitācijas brošuras utt. Latgaļu strōdnīki nūsprīde īgōdōt sovu drukojamū mašīnu un nūvītōt turpat komitejas dzeivūklī. Tyka nūpērcta nalela „amerikanka”.

⁸⁾ Formali par avīzes redaktoru skaitējōs Ignats Asāns.

„Laužu Bolsu” salyka pošu burtliči, un arī vyss pōrejšs dorbs rītēja bez atleidgeibas.

Kod avize sōka labi izaplateit, tyka nūsprīsts izdūt vēļ arī literaru žurnalu jaunajai paaudzei. Bet Latgaļu tautas komiteja naiļgi dabōja dorbōtīs. Ar Lenina apvārsumu pi varas gōja boļševiki. Strōdnīkūs rodōs cyti vērzini un cyti nūskaņōjumi. Vysi palyka kreisōki, un nacionalajom idejom strōdnīku dzeivē vairs nabeja vītas. Komitejas pādejoj sapulce slēdze šū organizaciju un sovu tipografiju pōrdeve „Drywas” redaktoram, kas tū pōrcēle uz Rēzekni un pivinōja „Dorbs un Zineibai”.

Taids eisumā ir latgaļu sabīdryskōs dzeives roksturōjums Pīterpilī 1917. godā, par cik tys atsateic uz Latgolas tautas komiteju un tōs pasōkumim nacionali tautyskajā dryvā. Šymā roksturōjumā ir saceits, ka aktivōkī latgaļu darbinīki tur nūturēja sēdes un apsprīdes voi kotru dīnu. Tei ir ļūti augsta spraiguma politiskō darbeiba. Vaicōjums ir: par kū tyka sprīsts?

Saprūtams, ka politiskā pasōkumā pyrmā kōrtā ir politiski temati. Tymā laikā golvonais nu tim beja: **Latgolas pošvaldeiba** un kai tū meklēt. Voi vyspyrms īsaslēgt Latvijas autonomijā, t. i., apsavinōt un tod praseit sovu pošvaldeibu, voi izkarōt sovu pošvaldeibu un tod apsavinōt kai leidgeigam ar leidgeigu? Latgolas tautas komiteja svērēs uz ūtrū versiju: t. i., īgyut sovu pošvaldeibu un sasa-dorbōt ar baltīšim kai eistim draugim.

Latgolas tautas komiteja, kurā bez Kempa dorbōjōs vasala rynda vālōk pazeistamu vōrdu (kai, pīm., advokats Pīters Līpeņš, Boleslavs Miglinīks, Ignats Asāns, grōmotvedis A. Gutāns, školōtōjs L. Škinčs u. c.), uzstōdeja vaicōjumu: Kas garantēs Latgolas tīseibas, kod tei byus apsavinōjuse ar lelōku, styprōku un vysaidā ziņā tōļōk tykušu partneri? Bazneicai te stōvūklis beja drūšs: Bazneicas tīseibas baltīši naiŗūbežōs, un var sagaideit pat vacōs Reigas veiskupijas atjaunōšonu. Bet kas nu tō tautai? Kaidā veidā tautas tīseibas byus nūdrūšynōtas atteiceibā uz sovu volūdu, kulturu, īrēdņu karjeru utt.? Kas garantēs, ka Latgola varēs paturēt sovas tradicijas, sovu goru un pošā veidōt sovu nōkūtni? Atteiceibā uz tū Latgolas tautas komitejas apryndas nikaidu garantiju naredzēja un tōpēc mekleja ceļus, kai nūdrūšynōt tōs pošvaldeibu uz sovu rūku.

Kemps šū dramatiskū ceīņu laiku ir roksturōjis ar šaidu līceibu: *)

„Te ir jōatzeimej Latgolas 1917. goda vēsturē vēļ nikur namy-nāta epizode, kura roksturoj tō laika Krīvijas vaļdeibas īskotus jōs nūmaļu tauteibu un speciali Latgolas litōs.

Marta mēneša beigōs (1917) Pīterpilī pēc vīnas nu daudzajom latgaļu apsprīdem par sovas dzimtines liktīni tyka sareikōta delegacija pi tūreizejō ministru prezidenta, kņaza L̄vova. Šys augstais kungs, pyrmais revolucionarōs Krīvijas premjers, beja plaši pazēistams kai ļūti liberals cylvāks. Daudzas Krīvijas tauteibas jau beja gōjušas pi jō un izsacejušas sovas praseibas. Ari latgaļu sabīdryskī darbinīki, paskubynōti nu sovīm tautīšīm, devēs pi ministru prezidenta.

Delegacijā nūzeimōja pa vīnam pōrstōvam nu strōdnīkim, karaveirim, zemnīkim un inteligences. Taidā kōrtā delegacijā itylpa vīns flotes ekipažas matrozis, vīns kōjinīku pulka kareivis, vīns strōdnīks nu Metaliskōs fabrikas, vīns zemnīks, kura lūmu izpiļdeja kaidis tureigs Latgolas byuvuzjēmējs, un beidzūt šūs riņdeņu autors vērsnīka uniformā, ar kaujas ordenim pi mundera.

Latgola automobili delegacija pībrauce pi Ikšlitu ministrijas piļs, kur ministru prezidentam beja dorba vīta. Durovu sardze nūpraseja pēc delegatu vōrdim un petīcijas nūlyuka, un ministru prezidents laipni īlyudze delegatus pi sevis.

Petīcijas rokstā vaļdeiba tyka lyugta trejs latvyskūs aprīņkus (Daugovpiļs, Rēzeknes un Ludzas leidz ar daļu nu Drysas aprīņka) **atdaleit nu Vitebskas guberņas un izveidōt tūs par atsevišķu guberņu**. Lyugums beja motivāts ar nacionalōs un ekonomiskōs dobas argumentim.

Kņazs L̄vovs, izlasejis īsnāgtū rokstu un nūsaklausejis delegācijas mutyskūs paskaidrōjumus, atbildēja apmāram šaidim vōrdim:

„Atvaiņojit, kungi, Krīvijā ir vairōk kai 100 dažaidu tauteibu. Tōs vysas gryuši pīminēt. Leidz šam maņ nikas nabeja zynoms par tū, ka ōrpus Baltijas apgobola atsarūn vēļ vairōk kai 3 latvyski aprīņki. Vitebskas guberņu beja parosts skaiteit par boltkrīvu guberņu. Voi tur latvišim patiši tik slikti klōjās? Latvišim vyspōri Baltijas provincēs nikaidi škēršli nateik lykti jūs kulturalajā dzēivē. Pīlaissim, ka jyusu praseibas patiši ir dybynōtas un ka jums pīsanōk plašōka pošvaļdeiba voi pat autonomija, atdolūt jyusu aprīņkus nu Vitebskas guberņas. Bet šudīņ nav tys laiks, lai runōtu par guberņu daleišonu. Mes taču turpynojam karu ar stypru īnaidnīku. Paleidzit paprišķu laimeigi beigrt karu, tod sōksim pōrveidōt myusu vaļsti autonomiju un pošvaļdeību apgobolūs. Personeigi es atzeistu, ka jyusu lyugums ir diskutejams, bet ar šū vaicōjumu es pat naisadrūšynoju traucēt ministru kabinetu un pagaidom nikō konkreta es navaru jums apsūleit.”

Ar tū beidzēs audiance pi šō augstō kunga.

Vaļdeiba nabeja spāruse nikaidus sūļus Latgolas atdaleišonai

*)Latgales likteņi, 1938, 137. — 139. lpp.

nu Vitebskas guberņas. Ari pēc Latgolas kongresa (1917. g. 27. 4.) rezoluciju isnēgšonas tei palyka Vitebskas guberņas sastāvā un jōs administratīvā ikōrtā nikaidas pōrmaiņas nanūtyka. Vitejī poš-vaļdeibu organi (apriņku zemstes) pa vacam palyka krīvu cylvāku rūkōs, izjamūt tū, ka pa vīnam vaļdes lūcekļam šur tur icēle nu latgalim voi pūlim.

Vaļdeibas augstōkōs instances latgaļu praseibu litā beja un palyka napīkōpeigas, un šō apgobola pōrvaļdē nikaidas pōrmaiņas nanūtyka.”¹⁰⁾

2) Goreidznīceibas īskoti un politika (Fr. Trasuna vērzīņš)

Vacōs dūmstarpeibas, kaidas mes redzējom, runojūt par „Gaismu“ un „Jaunom Ziņom“, turpynōjōs ari 1917. godā. Latgolas goreidznīceiba resp. tōs vodūšī politiki vysu varu gribēja paturēt sovōs rūkōs. Goreidznīceibas politiku 1917. godā prof. L. Latkovskis roksturoj šaidim vōrdim:¹¹⁾

„Jī tod reikōjōs tikai sovōs interesēs: dabōt sovu veiskupu, atsabreivōt nu pūļu aizbiļdneibas (radzamōkī latgaļu bkgi neida pūļu hierarchiju) un sajimt varu par tautu. Ir zynoms (vysmoz bkgš Tomašunass tai beja stōstejis), ka 1917. godā ir bejušas slapynas bkgu sanōksmes, kurōs ticis nūlamts, ka bkgim jōpōrjam vara Latgolā. Fr. Trasuna politika šymā laikā stypri paleidzēja nūstyprynōt goreidznīceibas hegemoniju Latgolā,“ soka Latkovskis.

Goreidznīceiba uz Latgolas vaicōjumim nasavēre tai, kai vērēs Latgolas tautas komiteja. Tōdēļ ari šymā laikā storp „Drywu“ un „Laužu Bolsu“ nūtyka osa polemika. Goreidznīceiba sovu mērku pīpīldeišonu redzēja caur otrōku pīsavīnōšonu pi Baltijas. Tōpēc golvonais beja apsavīnōt, pōrejais beja sekundara līta.

Pīredzējušī Latgolas tautas komitejas lūcekli ir pōrmatuši goreidznīceibas vērzīņam, ka tys latgaļus grybūt

¹⁰⁾ Te ir jōatzēimoj, ka Pagaidu vaļdeiba vysā vysumā centēs saglobōt Krīviju nadaleitu un nūturēt vacōs krīvu pozicijas. Baltijas guberņōs, kur nu senejim laikim beja sovi vitejī lykumi, ti tyka atstōtī spākā un pat vitejōs tīseibas paplašynōtas, bet Latgolu Pagaidu vaļdeiba centēs saturēt bez pōrmaiņom. Rokstureiģi, ka jau citātajā Kerenska redigeitā dokumentu izdavumā ziņu nav ni par Kempa isnāgumu, ni par Rēzeknes kongresa lāmumim.

¹¹⁾ Tī ir izsaceitī vēstulē nu 1966. goda 31. decembra.

pataiseit par „čyulim“, pīspīst jūs „čyuliski“ runōt un „čyuliski“ Dīvu lyugt, grybūt atdūt latgaļu zemi baltīšim un pošus atdūt jūs navaļā.¹²⁾

Goreidznīceibas vērzīņš tū vysu atsyta kai palovas.

Kaidi ir bejuši goreidznīceibas īskoti vaicōjumā par sadarbeibu ar laiceigim nūvērzīnim, par tū zeimeigu līceibu dūd K. Skryndas brošura: „**Ar bazneickungim voi pret bazneickungim?**“¹³⁾

Šamā brošurā K. Skrynda apgaismoj klerikalisma nūzeimi tautas dzeivē, kas cytaida navarūt byut kai tikai pozitiva, un tod pōrīt plašā uzbrukumā Kempam, ka jys ceļūt napatatōtu naidu pret goreidznīceibu.¹⁴⁾

Sei brošura pīdar pi rokstureigim 1917. goda dokumentim, kas atklōj tūreiz (un ari pēc tam) völdūšū absolutisma veidūkli pi goreidznīceibas. Šys veidūklis nacīte nikaidas varas daleišonas un patstōveigas laiceigūs leidzrunōšonas politikā. Kas gōja patstōveigus ceļus, tys beja pretinīks!

Voi mes varim īsadūmōt kaut vīnu tautu rītumūs, kur goreidznīceiba nūsastōtu vysas politikas priķšgolā un uzstōdeitu ultimatu: voi nu ar mums, voi byusit pret mums!

Bet parostais rītumnīks te saceitu: „Es nagrybu byut ni ar jums, ni pret jums. Jo myusu politika sakriss, mes dorbōsimēs kūpā, bet, jo nasakriss, byus dabeigi, ka mes byusim pretim.“ Tagad tū saprūt ari vysa rītumu goreidznīceiba (atskaitūt tikai vodūšūs goreidznīkus myusu trymdas sabīdreibā), bet ogrōk vysaidi ir bejis vysur. Un Latgolas goreidznīceibas īskots ir bejis: „Mes vaļdeisim, jyus tikai klauseisit, ar tautu nav jōrunoj. Kas naklauseis, tys byus pret goreidznīceibu, nu kō tōļōk varēs sacynōt — ari pret Bazneicu un Dīvu.“ Taidis ir ari K. Skryndas dūmu gōjīņš, un navar saceit, ka tys pret Kempī byutu bejis taisneigs.

Taidi beja idejiski politiskī apstōkli Latgolā, kod tyka sasaukts „vysu latgališu kongress“ Rēzeknē 1917. goda 26. und 27. aprēlī.

¹²⁾ Sal. Latgolas pag. zemes pad. ziņōjums Nr. 1, 1917.

¹³⁾ Brošura ir izdūta 1917. godā.

¹⁴⁾ Sal. V. Terenkevičs: Goreiga satura grōmotas, RK 40, 286. l.p.

4.

Vysu latgaļu kongresa sasaukšana 1917. goda 26. un 27. aprēlī Rēzeknē

1) Kongresa sasaukšana un nūrise saskaņā ar Latgolas pagaidu zemes padūmes ziņojumu.

Kod Vydzemes pagaidu zemes padūme 25. martā beja pōrjāmuse gubernas funkcijas un kod 30. martā Pagaidu valdeiba īgaunim beja pīškeiruse pošvaldeibas tīseibas, tod beja pādejais laiks ari latgalim kōrtōt sovus vaicōjumus.

Šymā nūlyukā Latgolas goreidzņiceibas vadeibā Pīterpili tyka nūorganizāta „**Latgaļu organizēšonas komisija**“,¹⁵⁾ kurā, pēc Latgolas pagaidu zemes padūmes ziņōjuma, ir īgōjuši „vysi turīnes bazneickungi, inteligences pōrstōvi, kai ari karaveiru, strōdnīku un jaunōtnes pōrstōvi“. Tai sokūt, nu sīnas leidz sīnai. Tūreiz beja revolucijas laiki, un bez „karaveirim un strōdnīkim“ vyspōri nikō nadreikstēja īsōkt. Tōpēc taida „vyspuseiba“. Patīseibā tei beja na **latgaļu** organizēšonas komisija, bet tikai vīna atseviška kongresa sasaukšonas komisija, kas ari izstrōdōja taidus nūteikumus, lai Latgolas ļaužu partijai un Latgolas tautas komitejai šymā kongresā nabyutu nikaidas nūzeimes.

Strōdojūt pi kongresa sasaukšonas pīrkšdorbbim, šei Pīterpili radeitō „Latgaļu organizēšonas komisija“ 6. un 7. aprēlī Rēzeknē (Leldines breivlaikā) sasauce „Latgolas darbinīku“ apsprīdi, kurā pīsadaleja 63 cylvāki. Kai apsprīdes protokols rōda,¹⁶⁾ tod nu šim 63 cylvākim apmāram puse ir bejuši goreidzņīki, bet pōrejōs — jim tyvu stōvūšas personas. Nu Latgolas tautas komitejas pōrstōvu nav. Latgolā tod beja ap 80 draudžu, un saaicynōt tautu goreidzņiceibas režijā tūreiz nikaidu gryuteibu nabeja. Kongresa reikōtōji pījēme lāmumu, ka kongresā dreikst pīsadaleit pa 2 pōrstōvi nu kotra pogosta voi draudzes, pa 2—4 pōrstōvi nu streļnīku bataljonim un pa vīnam pōrstōvam nu dažaidom bīdreibom un organizacijom. Bez tam organizācijas komisijai tīseiba pīškērt delegata tīseibas atseviškim sabīdryskim darbinīkim.

¹⁵⁾ Sal. M. Bukšs: Latvijas apvīnōšonas kongresi kai satvērsmes pamatu licēji, „Dzeive“ 1967: 82.

¹⁶⁾ Veris „Dzeive“ 1954: 17, 11. — 12. lp.

Kai nu šo kongresa sasaukšonas plāna radzams, tod Latgolas tautas komitejai te nikaida svora navarēja byut. Atlyka tikai vaicōjums: voi tei šymā kongresā vyspōri pī-sadaleis, voi nā? Tūmār patīseibas lobā ir jōsoka, ka ko-miteja tymā labprōt pīsadaleja ari ar tū mozū delegatu skaitu, kaidu tai organizatori beja atļōvuši. Bet ari pi šō mozō skaita laiceigajim spākim natyka parōdeita ni mo-zōkō uzmaneiba. Jī beja nūlamti nūbeideišonai molā, un tys tyka izvasts bez žēlesteibas.

Organizācijas komisija beja lāmuse sasaukt „tautas kongresu nu vysim **latgališim** uz 26. apreli Rēzeknē“. Tys 26. apreli ari sasapuļcēja un, saskaņā ar Pagaidu zemes padūmes ziņōjumu, nūtyka 2 dīnas. Klōt ir bejuši 232 dele-gati un 118 vīsu, kūpā 350 cylvāku.

Par kongresa nūrisi ir dažaidas versijas. Vīna ir ofi-cialō — kaidu dūd Pagaidu zemes padūmes ziņōjums, ūtra — ir naoficiala, kaidu dūd vacōkūs darbinīku atmiņas. Opozīcijas atreferējumu, kaidu beja devis „Ļaužu Bolss“, ari varātu atzeit par taidu pošu dokumentu kai i pošas Ze-mes padūmes biletenu, bet, kai jau saceits, „Ļaužu Bolss“ pošlaik nav pīejams.

Saskaņā ar Latgolas pagaidu zemes padūmes ziņōju-mu, kongress ir pījēmis plašu dīnas kōrteibu, storp cytu ari „Zemnīku savīneibas“ dybynōšonu Latgolā (8. dīnas kōrteibas punkts). Par kongresa vadeitōju ir īvālāts Fr. Trasuns. Kod un kaidā veidā dīnas kōrteiba tyka pījimta, tys nu mynātō biletēna nav izlūbams. Osi streidi jau ir sō-kušīs pi pošā mandatu vaicōjuma, un tōļōk, runojūt par kongresa sagatavōšonas gaitu, tī ir klīvuši pavysam vāt-raini. Kempis ir prasejis skaidru vīnōšonūs un ari skaidras garantijas, ka latgalim paradzamōs tīseibas nōkūtnē ari tiks īvārōtas. Reikōtōji uz tū ir atbīldējuši ar jaunu dema-gogiju un apvainōjumim, lai ōtrōk tyktu vaļā nu Tautas komitejas īspaida. Opozīcija 39 voi 49 delegatu sastōvā, vai-rōku vīsu pavadeita, ar Kempī pīrkšgolā ari atstōja kon-gresu. Ar tū kongresa pyrmōs dīnas dorbs beja īgōjis cytōs slīdēs voi, pēc ūtras versijas, tyka pōrtraukts.

Pēc Zemes padūmes biletēna versijas, kongress sovu dorbu atjaunōja ūtrā dīnā (t. i., 27. apreli resp. 10. majā), un tod ari tykušas pījimtās rezolūcijas, kas garanteitu Latgolas tīseibas.

Kongresa lēmumu 2. pants nūšaceja:

„Mes, Latgolas latvīši, apsavinodami ar Kurzemes un Wydzemes latvīšim, paturēsim sowa pašvaldeibu, pylnu pošnuteikšonas tiseibu woludas, ticeibas, bazneicas, školu un saimisteibas, kai ari zemes jautojumā, bazneicas dareišonōs piwinojut pi Latgolas ari Kurzemes un Wydzemes katoļus.”

Šys pants ir golvonais apsavinōšonas nūteikumu styurakmiņš. Kai ni tys ir redigāts, labi voi slikti, voi tys kongresa sasaucējus interesēja, voi nainteresēja, tys ir cyts vaicōjums. Jī labi zynōja, ka tauta par tū interesējōs, un tōdēļ ari tautai rezervēja kaut minimalōs tiseibas. Kongresa nūteikumi ir redigāti vōji un pavērši, taipat kai vyss kongress ir bejis sasteigts, pavēršs un vīnpuseigs. Sasaucēji taču reikōja „Latgaļu organizēšonas komisiju“, un šei komisija lēme „sasaukt tautas kongresu **nu vysim latgališim**“, bet pi lēmumu redigēšonas latgaļu vōrds vairs nav lītōts! Kas tod ir „Latgolas latvīši“? Voi tī īceļōtōji, kaidi ar šū nūsaukumu vālōk beja pazeistami Latgolā? Nā, te ir runa par latgalim, kurim „Drywas kalendars“ īteice turētīs pi sovas ticeibas un tauteibas. Bet latgaļu vōrds nav lītōts! Un jo nu vysi latvīši vīnaidi, tod kaidai volūdai tur rezervātas sovas eksistences un publiskōs lītōšonas tiseibas? Tōs ir Latgolas latvīšu, latgaļu volūdai. Un paļdis Dīvam! — volūdai, na „izlūksnei“! Vysmoz tik daudz skaidreibas.

Tōļōk storp kongresa lēmumim ir Latgolas atdaleišona nu Vitebskas guberņas un pīvīnōšonas Latvijai (šū praseibu Pagaidu valdeiba naizpīldeja) un cyti sprīdumi par atteiceibom ar minoritatem utt. Beidzūt ari lēmums par Latgolas kristeīgūs zemnīku savīneibas dybynōšonu, kas aplīcynōja, ka līta nūvadeita leidz vīnas partijas līmīnam. Kod tys vyss ir bejis padareits, kongress ticis nūslāgts ar „Dīvs, svētej Latviju!“ un „marseljezu“.

2) Kū eisti beja sacejuši tī, kas aizgōja nu 1917. goda apreļa kongresa Rēzeknē.

Saskaņā ar Latgolas pagaidu zemes padūmes ziņōjumu Nr. 1, kuru beja sastōdejuse V. Seile un Vl. Rubuļs (un kas beja izdūts eisi pēc nūtykušō kongresa), Fr. Kempa

vadeitō **Ļaužu partija** un **Latgolas tautas komiteja** asūt lītōjuse provokācijas, musynōjuse cyttautišus, izplatejuse bezkauneigus malus, ka organizācijas komisija grybūt myusu latvišus (t. i., latgaļus) pataiseit par „čyulim“, atdūt jūs navaļai, pīspīst jūs „čyuliski“ runōt un „čyuliski“ lyugtīs utt. Nasakaunādama ni nu kaidim leidzeklim, jei vysu ir apmalōjuse un greiži iztulkōjuse, darejuse sovu tymsū dorbu, musynōjuse pret kongresu tymsōkūs latvišus (t. i., latgaļus) un cyttautišus, stōsteidama jim malus utt.

Ļaužu partijas un Latgolas tautas komitejas lūcekļu izaturēšona kongresā apzeimōta par „bļauku“ padareišonu, un mīrs sōcīs taišni tod, kod jī skaitā 39 atstōjuši zāli.

Vairōkas reizes asmu lasejis augšmynātū Latgolas pagaidu zemes padūmes ziņōjumu, bet nikod naasmu varējis atrast paskaidrōjuma, **kod un dēļ kō jī ir aizgōjuši?** Pi kaida dīnas kōrteibas punkta izaškeiruši?

Kod pēc trejdsasmytajim godim tyka izdūta „Latviešu konversācijas vārdnīca“ un Valerija Seile otkon raksteja artikeli par „Latgales latviešu kongresiem“, tur tyka atzeimōts, ka kongresā pīsadalejuši 283 delegati un Kempys nu kongresa aizgōjis tōdēļ, ka naticis īvālāts par priksšēdi. Ar jū aizgōjuši 39 cylvāki. (Sal. LKV X, 20 237.)

Kai augšmynātais biletens, tai ari šys konversācijas vōrdneicas artikeļs vālōk ir ticis izmontōts daudzim un dažaidim rokstim un ir, tai saceit, bejis par mūdes devēju.

Pīmāram, sakarā ar šo kongresa 50 godu atceri veiskups J. Rancāns ir devis interviju avīzei „Laiks“ (verīs 1967. g. 26. apr.) un nūrōdejis, ka Fr. Kempys asūt lītōjis demagogiskus saukļus un musynōjis cyttautišus, bet jō demagogiskī saukli un musynōjumi nagyvuši pīkrisšonas ni pi krīvim, ni pōrejim cyttautišim. Un J. Niedra avīzē „Latvija Amerikā“ (verīs 1967. g. 29. apr.) roksta, ka pēc tam, kod Kempys naticis īvālāts par vadeitōju, jys atstōjis kongresa zāli, un jō pīkritēji pa ilom īsōkuši nasekmeigu tautas un sevišķi cyttautišu musynōšonu.

Losūt vysus augšmynātūs un ari leidzeigus namynātus artikeļus, kuru pa šim 50 godim sasakrōjis na mozums, rūnās īspaidis, ka Fr. Kempys byutu bejis ļūti zamysks un slimeigi gūdkōreigs cylvāks, nazkaidis cyttautišu liderys, musynōtōjs un naatbiļdeigs gaisa jaucējs, kurs it kai vairōk dzeivōtu nu malim kai nu patīseibas.

Tai ka Kemps sovā laikā beja radzāts personeigi un jys nikod taida īspaida naatstōja, tod pa garajim Latgolas pēteišonas godim par jū ir nūsastyprynōjis pavysam cyts priķšstots, un prūti, ka jys ir bejis caur un cauri gūda veirs, kam ir bejuse pavysam nīceiga gūdkōreiba, bet ōrkōrteigi lela tautas mīlesteiba un lels takts ari pret sovim pretinīkim.

Ka atteiceibā uz 1917. goda apreļa kongresa apgaismōjumu kaut kas nav kōrteibā leidz pat šai dīnai, tū var just ikvīns, kam ir kaut cik skaidra logika un kaut nīceigōkōs zynōšonas Latgolas vēsturē.

Vysi augšmynātī teksti, nasaverūt uz nūklusēšonom un greizū nūstōdejumu, jau poši par sevi vīn ir pretru-neigi.

Pēc vacō demagogijas lykuma, vysim pretinīkim ir jōbyun nīceigā skaitā, ļūti gūdkōreigim, glupim un naatbiļdeigim lelu pasōkumu traucātōjim. Augšmynātī teksti šū mārāuklu iztur ar uzvejom. Vyspyrms pasavērsim uz kongresa kvantitati — uz skaitlim!

Zemes padūmes biletens soka, ka kongresā pīsadalejuši 232 delegati, aizgōjuši 39 delegati un pēc tam dorbu mīreigā saskaņā turpynōjuši 183 delegati. 232 minus 183 iztaisa 49. Taitod kongresu beja atstōjuši 49 delegati. Bet konversācijas vōrdneicā ir saceits, ka kongresā pīsadalejuši 283 delegati. Jo nu tim 283 beja palykuši 183, tod aizgōjuši beja vasals 100. Bez tam L. Latkovskis, pamatojūt sovas dūmas uz oculīcinīku izteicīnim, soka, ka ari skaitlis 232 ir uzdūts par lelu, jo tik daudz nabeja ni draudžu, ni organizaciju, lai šaidu delegatu skaitu lykumeigi varātu sasnēgt. Tys teišam ir nūpītnys vaicōjums, kas pīdar t. s. olūtu kritikai.

Nu olūtu kritikas veidūkļa ir jōmat acis ari uz Kempa nūstōdeišonu par kaut kaidu cyttautīšu vodūni un musynōtōju.

Kempa tautas komiteja beja nacionals pasōkums. Voi tod cyttautīši beja tik okli, ka tō naredzēja? Voi vīns nu efekteigōkajim latgaļu tautyskōs atmūdas darbinīkim, kas tik plaši beja pazeistams kai latgaļu aizstōvis, varēja cyttautīšus vodōt aiz daguna? Voi cyttautīšim nabeja sovas inteligences, sovu sabīdryskūs darbinīku un sovu deputatu, kas labi pazyna, kū taidi Kempī dēļ sovas tautas gri-

bēja? Skaidrys, ka tū zynōja un saprota, un kod Kempš Latgolas tautas komitejas vōrdā īsnēdze Kerenska vaļdeibai lyugumu pēc latgaļu pošvaļdeibas un latgaļu atdaleišonas nu Vitebskas gubernas, cyttautiši tyuleņ uzastōja, ka jī nikō tamleidzeiga naatbolsta. Ir taču skaidrys, ka nikaida Latgolas pošvaļdeiba nabeja īspējama bez tōs atdaleišonas nu Vitebskas un cytom gubernom! Un voi ar taidu mērki Kempš varēja sajušmynōt krīvus?

Tōdēļ teišam par augšmynātim tekstim ir jōsoka ar Zemes padūmes biletēna vōrdim, ka, „nasakaunādami ni nu kaidim leidzeklim“, jī ir izplatejuši „bezkauneigus malus“.

Kempš ar sovu tōļredzeigū politiskū skotu ir saredzējis lītas un dažaidu nūtykumu atteisteibu pōri sovam laikam. Jys zynomā mārā ir bejis Kasandras lūmā: ir breidyņōjis par lītu atteisteibu, par kuru pōrejim nav bejis ni jausmas voi ari personeigu aprēkinu dēļ ir bejuse piļneiga vīnaļdzeiba. Ka vysi Kempa paragōjumi ir pīsapiļdejuši ar uzvejom, par tū šūreiz narunōsim. Rezultati ir pazeistami vysim un vysur. Ļaunōkais pi vysa te ir tikai tys, ka ir cylvāki, kas sovu tyvredzeibu cyldynoj par tōļredzeibu, navēiksmes — par politisku gudreibu un patiši pareizus apstōkļu vērtējumus vēļ arvīn nūmalnoj par naprōtu un nagūdu.

Jo ari nu augšmynātajim olūtim mes navarim izlūbeit, kod un kaidu īmesļu dēļ Kempš ar sovīm pīkritējim byutu aizgōjis nu kongresa, tod tūmār šudiņ ir skaidrys, ka tys ir nūticis politiskūs īskotu, politiskūs platformu un latgaļu tīseibu nūdrūšynōšonas vaicōjumu dēļ. Tū rōda vysi apstōkli. Cylvāki, kas beja pīsadalejuši šymā kongresā, līcynoj, ka tur „nūticis styprys dueļš storp Skombu (Fr. Kempī) un Rozbu (Fr. Trasunu) par tū, **uz kaidim nūteikumim latgali lai pīsavīnoj baltīšim**“. Pi kongresa vadeitōja īvēlēšonas šys dueļš navarēja nūtik. Tys varēja nūtik tikai vālōk. Tōpēc pareiza byus tei Kempa replika, kū jys beja sacejis 1921. goda 5. oktobri Satvērsmes sapuļces sēdē: „Jo X. Y. byutu redzējis 1917. goda kongresa protokolus voi ari nu tim protokolim kaut kū sapratis, tod jys byutu zynōjis, ka tys sasūdeitais Kempš ar sovu frakciju šymā kongresā atsaškeire tikai vīnā punktā (un prūti): ka pōrejī kungi napraseja it nikaidu rakstisku dokumentu par tū, uz kaidim nūteikumim mes vīnojamēs ar Vydzemes un

Kūrzemes zemes padūmi. Es pīpraseju saraksteit aktu par tū, ka mes vīnojamēs ar šūs augstūs īstōžu priķšstōvim un delegatim un īvadam šymā vīnōšonōs aktā nūrunu, ka myusu tīseibas tiks nūdrūšynōtas ar pošvaļdeibu.*) Tikai uz šō punkta mes izaškeirem, tōpēc ka pōrejī latgali beja tik ideali un saceja, ka jī (t. i., baltiši) taču vysu kū dūšūt bez vōrda runas.“ (LSSS 1921, 1524.)

Kai te redzim, tod tys „sasūdeitais Kempa“ teišam nikaidas demagogijas un pretinīku nūmalnōšonas te nalītoj. Un kas ir lasejis jō „Gaismu“ un „Jaunas Ziņas“, tys teišam ar pylnu kryuti var aplīcynōt, ka ni aiz Kempa runom, ni rokstim nikaidas demagogijas nav. Tū pylnā mārā aplīcynoj ari kaidas fragments nu jō avīzes „Ļaužu Bolss“ 2. numera, kas taišni ir veļteits tam „demagogijas laikam“ un apstōklim, par kuru stōsta tys Pagaidu zemes padūmes biletens. (Sal. šōs avīzes attālu.)

Mynātais „Ļaužu Bolss“ atklōj Kempa frakcijas platformu un reizē ari dūd atbīldi uz tū, par kū eistyn Kempa frakcija varēja byut runōjuse kongresā un pēc tam.

Platformas pirmajā punktā stōv šaidi vōrdi:

„Latgališu tauta, kura dzeivoj Latgolas zemē (Ludzas, Rēzeknes, Daugpiles un Iluksta apgabaļūs, Vitebskas un Kūrzemes gub., kai ari sābru guberņu apleicejōs molōs), kurai ir sova latgališu volūda, sova literatura, sovi tautas īrodumi un patstōveigas kulturas pasōkumi, patur vysas tīseibas uz pylnu tautyskū pošapzeimi un vītejū pošvaļdeibu leidza ar cytom tauteibom, kuras pastōv Krīvijas republikā.“

Cyti šōs platformas panti nikō daudz naatsašķir nu Latgaļu organizēšonas komisijas un kongresa lāmumu pantim par latgaļu tīseibom un latgaļu pošvaļdeibas izskotu.

Bet kas te byutiski atsašķir, tī ir skaidri nūteiktī formulējumi. Latgaļu organizēšonas komisija gon runōja par „vysu“ latgaļu kongresa sasauķšonu, bet tys „vysums“ izarōdeja tikai 3 apriņķi. Latgolas tautas komiteja par „vysim latgalim“ runoj daudz plašōk. Tī ir Īlyukstes apriņķī, tī

*) Taidu aktu beja pīm., sarakstejuši ari slovaki pi vīnōšonōs ar čekim 1918. g. 30. majā. Aktu ir parakstejuši slovaku delegati nu vīnas puses un čekhu nu ūtras. Storp čekim pyrmais paraksteitōjs ir Masariks, vālōkais vaļsts prezidents.

ir Malinā, tī ir Pliskovas gubernā un ari Vitebskas gubernā ōrpus trejim Latgolas apriņķim. Tōs „apleicejōs molas“ kongresa organizatori beja totali ignorējuši, un „Latgolas tautas komitejas blaukas“ drūši vīn par tū kongresā atgōdynōja, taipat kai tyka atgōdynōts par taida vīnōšonōs akta sastōdeišonu par kaidu Kempa runōja Satvērsmes sapulcē.

Kempa dūmas par latgaļu izplateibu 1917. godā daudzēji najēme par pylnu, jo tōs beja aizasteigušas sova laika tradicionalajai dūmōšonai pa prišku. Bet sovus 30—40 godus vālōk tōs kliva popularas. Pīm., J. Veļkme 1954. godā raksteja: „Latgolas veiskupijā itylpa Daugovpiļs, Rēzeknes, Ludzas, Drysas, Īlyukstes un Braslovas apriņķi. Braslova beja pijaukta ar svešautišim, bet Drysas apriņķis beja teirs latvišu — latgaļu apriņķis, beja pīdareigs pi Mōras zemes.“ (Sal. „Dzimtenes Balss“ 1954: 4 — katōļu izd.) Pēc Veļkmes īskota, Pustines, Beresnes, Rageļu, Okras, Osvejas, Sebežas, Posīnes un cytu draudžu latgaļus pōrtautōjuši Mogilevas seminara audzēkni, kas naprotuši latgaliski. Taidā veidā tykuse pōrtautōta vysmoz vīna trešdaļa nu vacōs Latgolas īdzeivōtōjim.

Lyuk, šim pa daļai jau pōrtautōtajim latgalim beja jōit uz kūpejū latgaļu kongresu, lai runōtu par kūpejū nōkūtni.

Ari atteiceibā uz sovas volūdas vaicōjumu Latgolas tautas komitejai ir skaidrys un gaišs formulējums: „latgaļu volūda“. Koleidz Organizācijas komisija te beja pynusēs ar „vīnu latvišu volūdu“, ar „izlūksni“, ar „myusu latgalīšu volūdu“ un vysus juridiskūs jēdzīņus samaisejuse tai, ka tūs vālōk var staipeit, uz kuru pusi gribi, Latgolas tautas komitejai te terminologija beja skaidra. Ir skaidrys, ka ari par tū kongresā ir bejuši streidi.

Bet drūši vīn kongresā ir bejis vysvairōk streidu par tim „plykajim sūlejumu vōrdim“, kurus daudzynoj mynātais „Laužu Bolss“. Tur stōv malns uz bolta:

„Baltīši, kuri gōja sarunā ar myusu bazneickungu Fr. Trasunu un profesoru J. Rancānu, jim gon sūleja **ar plykim vōrdim, ka latgalīšu volūda**, ticeiba, literatura — vyss byus pasargōts un pamasts breiveibā.

Tai tei lita stōv ar vōrdim, bet praksē ir pavysam cytaiž. Pajimsim tūs pat latvyskūs bataljonus. Kotram bataļ-

jonam ir dūts sovs vārds: „Vidzemskij“, „Kurzemskij“, „Rižskij“ utt., bet nivīna bataļjona ar vārdu „Latgaļskij“.

Bataļjonu organizatori atkloti paskaidroj: tys ir dareits tamdēļ, lai pi latgaļišim nasacaltu „separatisma“ gors. Redzit: kod bataļjonu saiminiki, baltiši, nagrib pacīst myusu zemes nūsaukuma, nagrib nivīnam bataļjonam dūt Latgolas vārda, kai tod jī varēs pacīst myusu latgaļišu volūdu, myusu ticeibu un irodumus, kod mes byusim zam jūs vaļdeišonas tai, kai tagad atsarūn myusu karaveiri?

Kod Latgola beja aspīsta nu bejušos vaļdeibas, kod Latgolai vajadzēja draudzeigō paleiga, lai pasaglōbt nu tymsuma, tod baltiši myusu nazynōja (t. i., napazyna) un avīzēs saukalēja par „leišim“. Bet kod jūs bataļjonim aizavajadzēja vairōk soldotu, tod jī atroda latgaļišus,“ soka avīze „Ļaužu Bolss“.

Saskaņā ar Latgolas pagaidu zemes padūmes ziņojumu Nr. 1, streļņiku bataļjonūs latgaļu skaits ir bejis 10—12 000 cylvāku. Jīm ir tī poši nūpalni pi Latvijas atbreivōšonas kai i baltišim. Ir dabeigi, ka kaidis bataļjons varēja sauktīs ari Latgolas vōrdā.

Atteiceibā uz goreidznīceibas interesi apsavinōt par kotru cenu un pēc īspējas ōtri, „Ļaužu Bolss“ soka:

„Apdūmojit labi jyus, myusu goreigī tāvi, kuri tai steidzatēs uz Reigu un kurim nadūd mīra Reigas katedrales bazneica un arciveiskupa mitra. Dzeidamīs pēc leluma, varit pagaisynōt mozumu. Aprunōdami tūs, kuri naskrīn jums pakaļ, jyus varit atsarast Reigā vīni poši, bez sovom vuškeņom — dvēselem.“ Tiktōļ „Ļaužu Bolss“ 1917. goda 5. majā, vērtējūt kongresa politiku.

Ka te nikaidas demagogijas nav, bet ir tikai nūpītnas bažas, tū, līkās, nav speciali jōuzsver. Par šom bažom, kas ilgi ryuga tautas sirdī, Fr. Trasuns na reizi runōja Latvijas parlamentūs. Jys pōrmete baltišu politikim, ka tī, naturādami vōrda, kongresa daleibņikus ir nūstōdejuši par Latgolas interešu nūdevējim, jo Latvijas vaļdeiba ir vairōk gōdōjuse par baltišu īspaida nūstyprynōšonu Latgolā, kai par pošas Latgolas vajadzeibom. (Sal. LSSS 1922, 323 u. sek.)

Ka tys tai varēja nūtik, ari par tū byus runōjuši aizgōjēji nu 1917. goda apreļa kongresa.

3) Dažaidu ļaužu replikas par apreļa kongresu

Prof. L. Latkovskis ar 1966. gada 31. decembra vēstuli ir atsyutejis šaidas ryndas:

„Par kongresu ir jōsoka vysa patīseiba, un tei eismā šaida: Kongress ir bejis sasteigts. Vysa iniciative bazneickungu rūkōs. Storp pasauleigajim cylvākim godūs vacōkais un nūbrīdušais politikis beja Kemps, bet jys natyka uzklauseits. Kongress beja n-populars. Nu dažim pogostim resp. draudzem nabeja nivīna delegata. Gondreiž vysi delegati beja bazneickungu izraudzeiti. Jo kur izraudzeja tauta sovu delegatu kai, pīm., Nautrānūs, tod bkgs uz ōtru rūku sataiseja sovu sapuļci, un tei delegēja pošu bazneickungu. Pi taidim apstōklim kongress nabeja pylyntīseigs lemt par vysas Latgolas liktini. Ka Kemps ar sovu grupu aizgōja nu kongresa, tū ir mēginōts nūstōdeit tai, ka tei asūt bejuse „niceiga jaucejū” grupēna un ka pēc tōs aizīsonas kongress asūt nūsarysynōjis mīreigi.

Bet tei nav taisneiba. Kongress nav dorbōjis 2 dīnas. Īpriķšējā vokorā asūt bejuši tikai naoficiali streidi pa mozom grupom. Streidējušis uz vysim styurim. Kongress ir nūticis tikai vīnu dīnu: dīvkolpōjums un runas kino teatri. Pīvakarē tys izkleidis, jo ōrpusē draudējis pyulis, ka telpas nūdadzynōšūt. Nikaida bolsōšona naasūt nūtykuse. Rezolucijas izstrōdōjuši K. Skrynda un F. Trasuns, pīrakstējuse Valerija Seile. Rezolucijōs ir mēginōts aptvert vysu, kū ir prasejuse opozicija pyrms aizīsonas.

Latgolas liktini patīseibā dreikstēja izšķert tikai ar tautas nūbolsōšonu, pēc kam nūbolsōšonas rezultatus vajadzātu ratificēt cytu apgobolu parlamentūs voi pēc tam Tautas padūmē. Bet tys palyka tikai pusedareits. Bazneickungi apsazynōja sovu vaini. Tautas padūmē Fr. Trasuns ir sacejis: „Tauta soka, ka mes Latgolū izpōrdevem čyulim.” Jys zynōja, kū tauta par jū un cytim runōja.

Kod nu kongresa aizgōja opozicija, vysa kongresa jāga pazuda. Demokratiskūs parlamentūs iprotokolej ari opozicijas dūmas. Bet bazneickungim tys nagōja i prōtā. Jī tikai nūstrūstōja opoziciju ar praseibu: „Voi nu ar bazneickungim, voi pret bazneickungim.” Kongresa reikōtōji nabeja izauguši ari leidz taidai tautyskajai dūmai, ka pi Latgolas byutu jōpīskaita Osvejas un cyti latgali leidz Polockai. Kongresa reikōtōji izrōdeja namōkuleibu un pat tautas interešu nūdeveibu. Jīreikōjōs tikai vīneigi sovōs interesēs: dabōt sovu veiskupu, atsabreivōt nu pūļu aizbīldneibas (radzamōki bkgi neida pūļu hierarchiju) un sajimt varu par tautu.

1917. godā klīva zynoms, ka ir bejušas slapynas bazneickungu sanōksmes (vysmoz Tomašunass tai beja stōstejis), un tamōs ticis nūlamts, ka bazneickungim jōpōrjam vara Latgolā. Fr. Trasuna politika šymā laikā stypri paleidzēja nūstyprynōt goreidzniceibas hegemoniju Latgolā.

Jo bazneickungi byutu nūpītni jāmuši Rēzeknes kongresa rezolucijas, tod jī byutu ari par tom turpmōkā dzeivē stōvējuši. Bet kū nu tō iztaseja? Opozicijai atjēme irūcus, it kai izpyldūt jōs grybu, un pēc tam tikai propagandēja, ka jī ir vīneigi stōvātōji par

Latvijas vīneibu, ignorejūt tūs pamatus, uz kaidim ūei vīneiba pījīmta un tōlōk byuvāta.

Pēc 15. maīa apvārsuma goreidznīceiba nav nī ar pusplāstu vōrdu aizstōvējuse 1917. goda kongresa rezolucījas. Tikai mes asam tī Anteni, kas par tom kladzinojam. Un archiveiskups taču beīa tys, kas Ulmaņam paleidzēja sastōdeit ministru kabinetu, kod vairōki laiceīgī politikī beīa atsasacejuši nu sadarbeības ar apvārsuma izvedējīm.

Dzeidamīs pēc varas, goreidznīki 1917. godā ir reikōjušīs na-demokratiski. Jam nabeīa pylvāru reikōtīs tai, kai jī ir izareikōjuši. Tōpēc nav breinums, ka opozicīja jīm pōrmete namōkuleību un nūdeveību.”

Taidus materialus snādz prof. L. Latkovskis, un tī dīzgon styprī tangej kongresa nūrises oficialū atreferējumu Pagaidu zemes padūmes bīletenā.

Kaidis ūys kongress ir beīis eistīneībā, tō tagad bez vyspuseīgas archīvu materialu (t. i., vysu tō laīka publīkacīju) pōrbaudes navar izškērt. Tō nūrise nav arī pōrōk svoreīga.

Svoreīgi te ir atzeīmēt tikai tū, **kaida ir beīuse tautas gryba**. Tei mums ir skaidra, **tei ir prasejuse pēc latgaļu tīseību nūdrūšynōjuma**. Nasaverūt uz vysīm sovīm tryukumīm, kongress, pasateicūt opozicījai, latgaļu tīseības ir dokumentējīs, tōs ir akceptātas arī apvīnōtajā vysu apgobolu Zemes padūmu kongresā 1917. g. 30. julijā Reīgā, un ar tū pagaidom pīteik.

Kemps sovā grōmotā „**Latgales likteņi**“ par ūū kongresu runoj māronōk:

„Nūlyktā dīnā kongress sasapulcēja. Kai jau mynāts, latgaļu sabīdryskī civilī darbīnīki beīa izkaiseitī pa vysom armījom un frontem, bet goreidznīki — vysī beīa sovōs draudzēs sveīki un vasaīi. Dabeīgi, ka goreidznīku vairōkums pōrjēme sovā rūkā kai kongresa sasaukšonu, tai arī jō vadeību. —

Kongresa daleībīnīki pa lelōkai daīai beīa syuteitī nu draudzū prāvestīm, kuri nūspīdūšā vairōkumā tūreiz beīa leiši un pūīi. Cīk ūīm kungīm ryupēja latgaļu nacionalō līta, var īsadūmōt. Un jūs **syuteitī** draudzū pīrkštōvī (syuteitī un navys vālātī kaidōs sapulcēs) ūymā svoreīgajā kongresā beīa vysmozōk pīmārōtī sovam leīajam uzdavumam lemt par Latgolas liktīnim. —

Rēzeknes kongress sōka dorbōtīs saspeilātā atmosferā. Un tū sakōpynōja vēī tys apstōklīs, ka leīdz ar katōļu latgaļu manifestantīm Rēzeknē saplyuda arī lels daudzums vītejūs krīvu. Rēzeknē beīa arī dīzgon lels garnīzons, dorbōjōs politiskī pulku komisari un karaveīru padūme. Saplyudušūs ļaužu kūpskaitu tamā dīnā vērtēja uz 30 000, un tys varēja arī byut.

Pa ļaužu pyuli jau nu poša reita kleida dažaidas baumas. Vīni runāja, ka dreiši byušūt vōciši klēt, izmessūt ōrā vysus Krīvus un komunistus, bet latvišim dūšūt breibeibu un kōrteibu. Citi otkon apgolvōja, ka byušūt strōdniku — zemniku sorkonō valdeiba, ka vysim muižinikim un goreidznīkim byušūt beigas un muižu zemes sadaleišūt bezzemnikim.

Taidas baumas kleida pa ilom un isazoga ari kongresa telpēs, kur vajadzēja mīreigi un litiški sprīst par Latgolas nōkūtni. Tyka pacalts Pīterpilī diskutātais, bet naizškērtais vaicōjums par Latgolas atdaleišonu nu Vitebskas guberņas un pīvinōšonu Vydzemei.

Daži vintiseigi lauku goreidznīki beja nōkuši pi pōrlīceibas, ka, jo Latgolu atdola nu Vitebskas guberņas, bet napīvīnoj Vydzemei, tod sorkonō Krīvija tū kotrā ziņā pajimšūt atpakaļ sovā varā. Bet jo Latgola tikšūt pīvinōta Vydzemei, tod vōcu armija tū pasorgōšūt nu kreisēs krīvu varas leidzeigi pōrejom Latvijas daļom, nu kurom Kūrzenie jau beja vōcu okupāta. Tōpēc goreidznīceibas prōti un jūs draudžu delegatu nūskaņōjums beja par Latgolas pīvinōšonu Vydzemei. Pēc nailgom debatēm ari tyka isnāgta nūbolsōšonai atteiceiga rezolucija.

Pret šaidu pīvinōšonu bez vyskaidom garantijom pasacēle bolsi.¹⁷⁾ Bet kongresā vadeiba steidzēs ar nūbolsōšonu un cytāidi dūmojušim pat nadeve vōrda. Demokratiski nūskaņōtā sapulcē tys izsaucē namīru, bet kongresa prezidijs palyka pi sova. Naapmīrynōti ar šaidu reiceibu tod atstōja kongresa zāli. Pēc tam rezolucija tyka vīnbaļseigi pījimta. Kongress izvēlēja Latgolas pagaidu zemes padūmi, kura pījimtūs rezolucijas pantus nūdrukōja specialā bi-letenā.¹⁸⁾

5.

Vysu apgobolu kongress Reigā un tōļkōs cēņas pi Pagaidu valdeibas

Kai pyrmū nu Latvijas zemes padūmem Pagaidu valdeiba beja akceptējuse Vydzemes zemes padūmi. Bet drei-

¹⁷⁾ Kaidis tautīts nu dzimtines roksta: „Es, byudams vēļ zaļš puika, kai začs tyku kongresā un ar lelu uzmaneibu klausejūs Fr. Trasuna un Kempa runas, jūs sovstarpejū polemiku. Kempis aizrōdeja, ka mums nav jōgaida autonomija nu autonomōs Latvijas, bet ka mes poši varim sajimt pylnu autonomiju nu plašōs Krīvijas un ar pōrejū Latviju sasadorbēt draudzeigi un brōleigi. Kempa vērzīņam kongresā beja vysmoz vīna catūrtdaļa pikritēju nu vysim klōtasūšim. Koleidz Nikodems Rancāns beja neītrals, bkggs Konst. Kangars pīlneigi atklōti stōvēja Kempa pusē. Kempī atbaļsteja ari Bol. Migliniks, advokats P. Līpiņš, školōt. L. Škinčs, A. Gutāns un cyti pa lelōkai daļai Pīterpijs strōdnīki.” Vēstule nu 1967. g. 19. 1.

¹⁸⁾ Sal. Fr. Kempis: Latgales likteņi, 1938, 135. — 137. lp.

ži pīsasaceja arī Latgolas un Kūrzemes zemes padūmes, kuru eksistenci valdeība akceptēja 1917. g. 22. jūnijā.¹⁹⁾ Ar tū vysu apgobolu zemes padūmes varēja reikōtīs kai valdeības atzeitās īstōdes. (Par cik kurai nu tom beja vara, par tū ir runa atsevišķi.)

Vydzemes zemes padūmei kai realas varas nesējai beja vodūšō lūma. Tei strōdōja pi „**Latvijas autonomijas pamatu**“ izveidōšonas. Kod šī pamati beja izstrōdōti, tei 30. jūlijā Reigas pilī sasauce kongresu nu vysu apgobolu zemes padūmu pōrstōvim.

Šys kongress ir vīns nu golvonajim styurakminim Latvijas topšonas gaitā un kūpā ar Rēzeknes apreļa kongresu pīdar pi Latvijas satvērsmes pamatu licējim.²⁰⁾

Latgali uz tū īsaroda Vl. Rubuļa vadeībā, jī cēle prīškā Rēzeknes kongresa lāmumus, un pēc tūs izklauseišonas 30. jūlija kongress nūlēme, ka „**Latgolai kai atseviškai Latvijas sastōvdaļai ir piļneīga pošnūteikšona vītejōs pošvaldeības, administratīvōs, volūdas, školu un bazneicas lītōs**“ (lāmumu 3. pants).

Tai ka kongresa mērķis beja Latvijas autonomijas pamatu izstrōdōšona un Latvijas autonomijas īgyušona pi Pagaidu valdeības, tod kongresa lāmumi nasakavejūt tyka nūgōdōti uz Pīterpili tūs eistynōšonai. Bet Pīterpili tī tyka pīlykti pi aktim un leidz turpmōkam īsaldāti. Tūmār ar puteklīm pōrsaklōt tī nadabōja, jo Baltijas un Latvijas vaicōjumi Pīterpilī nu politiskōs skotuves nanūgōja.

Bet koleidz turpynojam par politiskū atmosferu Pīterpili, vēļ ir jōnūrōda, kaidi dodzi daudzējūs acīs ir bejušās Latgolai paradzātōs tīseibas.

Šūs lāmumus atteiceībā uz Latgolu mes pazeistam gon vylytōtā, gon navyltōtā veidā. Vylytōtā veidā tī ir pi Bīlmaņa²¹⁾ u. c.²²⁾ un navyltōtā — dažōs Latvijas vēsturēs.²³⁾

¹⁹⁾ The Russian Provisional Government 1917, I, 405. lp. un Sob. ukaz. I, 2, Nr. 954.

²⁰⁾ Sal. Latvijas apvīnōšonas kongresi kai satvērsmes pamatu licēji, „Dzeive” 1967: 82, 7. lp. Šō apvīnōtō kongresa lāmumi ir publicāti daudzōs sakareibōs.

²¹⁾ A. Bīlmanis, Latvian — Russian Relations Documents. Washington 1944, p. 42.

²²⁾ Pīm., S. W. Page, The Formation of the Baltic States, pg. 66.

LATVIJAS APVĪNOŠONAS KONGRESU

50

1917

1967

G
O
D
U
A
T
C
E
R
E
I

M

ES, Latgolas latviši (t.i. latgali), apsavinādami ar Kurzemes un Vydzemes latvišim, patūrēsim savu pašvaldeību, pylnu pošnūteikšonas tiseibu VOLŪDAS, ticeibas, bazneicas, školu un saimisteibas, kai ari zemes vaicōjumā, bazneicas dareišonōs pivinojūt pi Latgolas ari Kurzemes un Vydzemes katōļus.

1917. GODA 26. APREĻA RĒZEKNES KONGRESA LĀMUMU 2. PANTS.

I

ATGOLAI, kai Latvijas īpatnejai sastōvdaļai, piškirama patstōveiba vītejōs pašvaldeibas, VOLŪDAS, školu un bazneicas litōs.

1917. GODA 30. JULIJA VYSU APGOBOLU PŌRSTŌVU KONGRESA REIĢĀ LĀMUMU 3. PANTS

Interesanti redzēt, ka taisni Pagaidu valdeības dokumentu versija vyslobōk sakreit ar tekstu, kaids ir „Latvijas vēsturē“, kū ir izdevis M. Goppers Stokholmā: ²³⁾

„3. Latgalei kā Latvijas īpatnējai sastāvdaļai piešķirama patstāvība vietējās pašvaldības, valodas, skolu un baznīcas lietās.“ *)

Un Pagaidu valdeības dokumentu krōjumā: „3. Latgale as a unique component part of Latvia enjous independence on questions of local self—government, language, school and church.“ ²⁴⁾

Pōrejūt pi tō laika lelōs politikas, ir jōsoka, ka 1917. goda vosorā un rudinī par Baltiju sasacepte krīvi un vōciši. Šamā sakareibā zynomas pretimnōkšonas parōdeja kai vīni, tai ūtri (tūmār ni Latgolas zemes padūmei, ni Kempam naizadeve atdaleit Latgolu nu Vitebskas gubernas).

Gatavojūtīs uz mīra leigumu, vōciši atbaļsteja naatkareigas Ukrainas, Pūlijas, Latvijas un Leitovas radeišonu kai nūdrūšynōjumu pret krīvu agresiju, bet Kerenska valdeiba nikaidu naatkareigu valstu nagribēja pīlaist. *) Sakarā ar tū leiši sōka stypri svērtīs uz vōcu pusi. 1917. goda oktobra vydā leiši Stokholmā ir sprīduši par sovas naatkareigōs valsts dybynōšonu ar orientaciju uz vōcu pusi. ²⁵⁾

Tymā pošā laikā Pīterpiļs strōdnīku un karaveiru centralō izpyldu komiteja eventualajam mīra leigumam beja izstrōdōjuse šaidus punktus:

- 1) Vōcu karaspākam jōatstōj Krīvijū.
- 2) Autonomija dūdama Pūlijai, Leitovai un **latvišu provinciēm**, autonomija turku Armenijai utt. (bet Sōmija

²³⁾ Pīm., Latvijas vēsture, Goppera izd. Stokholmā 1948, 290. — 291. lp. un M. Bukšs, Skices un dokumenti, 50. lp.

*) P. Stučkas valdeiba par golvonū Latgolas īpatneibu uzskateja volūdas vaičōjumu un tōpēc ar 1919. g. 8. marta **deketu par oficialajūs rokstūs litojamom volūdōm** nūsaceja: „Iekšējā darīšanu valoda kā centrālajās tā ari vietējās iestādēs ir viena no vietējām valodām pēc iedzīvotāju vairākuma, šimbrīžam latviski, **latgaliski** vai krieviski. Sarakstīšanās ar Latgales aprīnku iestādēm ieslēdzot arī Augškurzemi, notiek latgaļu valodā etc. — Latvijas socialistiskās padomju valdības ziņotājs, 1919. g. 17. martā Nr. 21, 1. un 2. lp.

²⁴⁾ The Russian etc., I, 405. lp.

*) The Russian Provisional Government 1917. Documents II, 1133. lp.

²⁵⁾ „Dagens Nyheter” 1917. g. 24. okt.

tyka nūklusāta, jo krīvi tū gribēja paturēt sovōs rūkōs).

Vērtējūt krīvu sabīdryskū dūmu dēļ mīra leiguma nūteikumim, tō laika avīzes atzeimōja, ka autonomijas apsūleišona Leitovai un latvīšu provinciņem nav nikas jauns, bet tikai ogrōk deklarātūs principu atkōrtōšona.²⁶⁾

Te ir jōivāroj, ka par Leitovu tymā laikā runōja kai par vīnu vīneibu, bet atteiceibā uz Latviju lītōja jēdzīni „latvīšu provinciņes“.

Tys ari saprūtams, jo Latgolas nūsaukums oficiāli pi Krīvijās naeksistēja, Latgola beja aizsagta ar krīvyskōs Vitebskas vōrdu, un Kerenska vaļdeiba kavējōs tū atdaleit nu Vitebskas, kaut ari 1917. goda 30. jūlija lāmumus par Latgolas pīvīnōšonu Latvijai tei beja akceptējuse.

Ūtra līta, kas te ir jōivāroj, ir tei, ka Kerenska vaļdeiba nivīnai tautai nīkō vairōk natyka ni sūlejuse, ni davuse kai tikai zynomu autonomiju. Taitod 1917. gods nav nīkaidis vaļstu dybynōšonas, bet tikai autonomiju veidōšonas gods. Tōpēc ari vysūs latvīšu 1917. goda dokumentūs figurej autonomijas meklēšona Krīvijā resp. Krīvijās demokratiskā republikā voi Krīvijās tautu savīneibā.

Kod Pagaidu vaļdeiba beja izsludynōjuse Krīvijū par republiku (1917. g. 3. 9.), tei atcēle bejušū vaļsts Dūmi un Padūmi un īreikōja Krīvijās republikas pagaidu padūmi ar nūsaukumu „Prikšparlaments“, un tys sastōvēja nu vysu politiskūs partiju prikšstōvim. Prikšparlaments strōdōja uz bejušōs vaļsts Dūmes statutu pamata, un tam pyrmā kōrtā vajadzēja atrysynōt kara un mīra vaicōjumus, tōdēļ mozōkuma tauteibu problemom resp. autonomijom daudz laika naatlyka. Tūmār vara uz vītom beja dūta, un zynomas pošvaļdeibas veidōjōs vysur, atskaitūt Latgolu.

6.

Latgolas pagaidu zemes padūmes darbeiba

Rēzeknē 1917. goda 26. un 27. aprelī (pēc v. st.) nūtykušais kongress beja paredzējis Latgolas pagaidu zemes padūmei 60 lūcekļu, nu tim 36 zemes pamatīdzeivōtōjim lat-

²⁶⁾ „Dagens Nyheter” 1917. g. 22. okt.

galim, 12 krīvim, 8 žeidim, 3 pūlim un 1 cytom tauteibom (proporcionali idzeivotāju skaitam Latgolā).

Valde beja paradzāta 10 cylvāku sastāvā, nu tim 6 latgali, 2 krīvi, 1 žeids un 1 pūls. Uz latgaļu vītom tyka īvālāti: Fr. Trasuns, J. Kindzuļs, J. Grišāns, J. Krakops, P. Lazdāns un E. Kozlovskis.

Cyttautišim paradzātōs vītas izmontōja tikai pūli (jī syuteja muižinikus: Soltanu un Zalevsku), bet krīvi un žeidi Latgolas pagaidu zemes padūmei napīsavinōja. Vyspyrms jī uz šaidu latvišu lītu vērēs negatīvi, bet golvonais — šai padūmei nabeja nikaidas realas varas, jo Latgola nu Vitebskas gubernas natyka atdaleita, un bejušōs aprīnku zemstes dorbōjōs pa vacam. Taidā veidā krīvu un žaidu vītas palyka tukšas, bet padūme tūmār turpynōja dorbōtīs ari sovā šaurōkā aplūkā.

Par Latgolas zemes padūmes priķšsēdi tyka īvālāts Fr. Trasuns, par sekretari V. Seile, saimnīceibas lītas pōrzynōja P. Lazdāns, bet agitaciju un propagandu — S. Kambala un J. Rubuļs. Rubuļs reiceibā storp cytu beja 15 streļnīku (storp tim ari F. Greivuļs, kas byus mynams sakarā ar 1917. goda decembra kongresu lelinīku laikā). Rubuļs ar sovīm streļnīkim vysu 1917. goda vosoru braukōja pa Latgolu un agitēja Latgolas pagaidu zemes padūmei par lobu. Jys ari beja par kongresa apsorgōtōju ar pīkomandeitim 40 streļnīkim nu „Iskolastrela“ latgališu sekcijas.²⁷⁾ Iskolastrels, pēc Trotska liceibas, ir bejis uztycamōkais boļševiku bolsts: „pōrlīcynōts, iztureigs un nalūkoms revolucijas izvedējs vysūs zemes styurūs“.²⁸⁾ Tōdēļ nav breinums, ka F. Kempis nacīte Rubuļa, un J. Rubuļs nikod nikō loba nasaceja par Kempī.

Gatavojūtīs uz Krīvijas republikas Satvērsmes sapuļces vēlēšonom, kaidas Kerenska valdeiba beja izsludynōjuse 1917. goda rudinī, Latgolas pagaidu zemes padūme iztaiseja trejs vēlēšonu sarokstus: 1) socialistu — federalistu, 2) nacionaldemokratu un 3) bezpartejiskū sarokstu.²⁹⁾ Sok, kaidā izskotā myus gribit, taidā mes varim byut! Saprūtams, ka Latgolas tautas komitejai un Kempam te beja par

²⁷⁾ Sal. Latv. konv. vārdn. X, 20 236.

²⁸⁾ Sal. L. Trotsky: The History of the Russian Revolution, III, 75 (The University of Michigan Press).

²⁹⁾ LKV X, 20 242.

kū pasazūbōt un ironizēt. Varbyut ari bezprincipu cylvākam ir gluži vīnolga, kai jys kurā vītā un kurā laikā saucās, bet ni ar kaidim principim nav savinojams tys, ka tī poši ļauds, kas 27. aprelī „vysas tautas“ kongresā dybynōja konservativu Zemņiku savīneibu, septembrī jau dybynōja socialrevolucionaru un cytas partijas! Laikam tok tys vyss ir dareits bailēs nu Latgolas tautas komitejas un Kempa apryndom.

Kemps kai tūreiz, tai ari vālōk daudzim beja par eistu bubuli. Ar Kempa apryndom ceinejōs navīn Rubuļa streļņiki, kas apbraukōja Latgolu, navīn Pagaidu zemes padūme ar sovīm biletēnim, bet ari daļa goreidznīceibas.

7.

Latgolas tautas komitejas darbeiba

Tagad vēļ eisumā pasavērsim, kaidu aktivitāti Latgolas tautas komiteja izrōdeja atteiceibā uz sovu ļaužu pōrstōvēšonu pi Krīvijas Pagaidu valdeibas.

Kai Latgolas ļaužu partijas un Tautas komitejas pōrstōvs Fr. Kemps leidz ar J. Goldmani, K. Hiršu un M. Valteri dorbōjōs t. s. Demokratiskajā apsprīdē (demokratičeskoē soveščanie). Un kod 3. septembrī Kerenska valdeiba izsludynōja Krīviju par federativu demokratisku republiku un leidz Satvērsmes sapuļces īvēlēšonai radeja Prikšparlamentu, tod ari tymā Kemps pīsadaleja kai Latgolas pōrstōvs.

Demokratiskajā apsprīdē, kas nūtyka 1917. goda 14. septembrī, pīsadaleja nu vysas Krīvijas 1775 dažaidu nūgrupējumu un tauteibu delegati. Šei apsprīde nūlēme izveidōt permanentu Republikas Padūmi (ar apmāram 350 pōrstōvim), t. s. Prikšparlamentu, kas byutu par tautas pōrstōveibu leidz Satvērsmes sapuļces īvēlēšonai.³⁰⁾ Boļševiki šū Prikšparlamentu boikotēja un grōve, kai varā-

³⁰⁾ Sal. L. Trotsky: The History of the Russian Revolution, II. 338. — 339. lp. Latviešu konversācijas vārdnicā, IX un X sējumā šī vaicōjumi ir naskaidri un pretruneigi.

dami, jo tys sovā vairōkumā beja pīļsōnisks un mārōni socialistisks.

Priķšparlamenta pyrmō sēde nūtyka 7. (resp. 20.) oktobrī Marijas pilī bej. ūkolōtōja Avksjenteva vadeibā. Vysas pyrmūs sēžu debates ir saistejušōs ap bruņōtūs spāku un kara vaicōjumim. Priķšparlaments dorbōjōs tikai knapi 3 nedeļas, un nav zynoms, voi tys vyspōri leidz mozūs tautu autonomijom paspēja tikt. Tō poša goda 25. oktobrī (resp. 7. novembrī) nūtyka Lenina apvārsums, un Kempss kryta boļševiku vojōšōnā, 1918. godā boļševiki jam pīsprīde nōves strōpi (jū beja apsyudzējis kaidis naideigs tautīts), bet Kempam laimējōs izbēgt, pōrīt fronti, un jys tyka dzimtinē vōcu okupācijas laikā.

Tymūs laikūs daudzi nu sabīdryskajim darbinīkim raudzēja pīsalāgōt dažaidim režimim, bet Kempss kai nalūkoms principu cylvāks un taisnas linijas gōjējs namēginōja ni pīleist, ni izalūceit, ni ari izapeļneit. Kod komunisti Latgolā īgōja ūtru reizi, Kempss otkon tyka vojōts, arestāts un tīsōts (jo nu tymā laikā vyspōri par kaut kaidom tīsōm varēja runōt). Jys kaidu laiku tyka turāts Rēzeknes cītumā un pēc tam atbreivōts ar nūsacejumu, ka turpmōk jys ni ar kaidu politiku nanūsadorbōs.

Nu tō mes varim saprast, ka ni tai sauktajā decembra kongresā, ni kaut kaidūs cytūs politiskūs pasōkumus leidz naatkareīgōs Latvijas laikam Kempss napīsadaleja.

Pētejūt 1917. goda ceptīņus, politiskus nūvērzīņus un dažaidus pasōkumus, navar izlaist nu acim ari t. s. decembra kongresu, kurā ir bejuši gon lobi nūlyuki, gon ari svōrsteiga, bez orientācijas pīsalāgōšōna styprōkajam.

8.

1917. g. decembra kongress Rēzeknē un Latgolas atdaleišona nu Vitebskas gubernas

Pēc Lenina apvārsuma un boļševiku stōšōnōs pi varas vysas ogrōkōs īstōdes pamosam tyka nūmaineitas. Pīļsōniski pasōkumi kai Kempa Latgolas ļaužu partija un Latgolas tautas komiteja nadreikstēja sovu darbeibu turpy-

nõt. Ari Latgolas pagaidu zemes padūmei beja jōpazyud. Jauna vara praseja pēc jaunom īstōdem, tōdēļ 1917. gōda 3. decembrī tyka sasaukts ūtrys Latgolas kongress. Pēc tō laika standarta, tymā beja jōpīsadola tikai „dorba tautai: zemniku, karaveiru un strōdniku pōrstōvim“, un tōpēc tur ari pīsadaleja tikai „zemniki, karaveiri un strōdniki“.

Par cik pavasara kongress atsaroda goreidznīceibas rūkōs un nūteikšōnā, par tik šys beja karaveiru varā un zynōšōnā. Iskolastrels beja jau labi trenāts sapuļču sasaukšōnā, un, kai jau īprikš redzējom, vīna lelōka streļniku grupa ar vērsniku F. Greivuli prikšgolā vysu vosoru beja braukōjuse pa Latgolu, propagandējūt apsavinōšonu un Pagaidu zemes padūmes tīseibas, tōdēļ šei grupa tagad ar vacu pīredzi varēja reikōt decembra kongresu.

Par kongresa vadeitōju uz karaveiru prikšlykumu tyka īvālāts Fr. Greivuļs. Jys aprōdeja, ka lykums par varu uz vītom īdzeivōtōjim dūd tīseibas lemt par sovom vajadzēibom un ari par sovū nōkūtni. Streļnikim par vysu tū jau asūt piļneiga skaidreiba. Kara gryuteibas turpynōšūtīs. Jōsarēkinojūt ar pōrtykas tryukumu un slimeibu epidemijom, tōdēļ lobōkais asūt atdaleit Latgolu nu Vitebskas guberņas un pīvinōt Latvijas provincem.*) Par ticeibu un nacionalū vaicōjumu runas vairs nav bejis.

Par šō decembra kongresa byuteibu Kempis ir atstōjis dažas ryndas sovā grōmotā „Latgales likteņi“. Tur jys storp cytu soka:

„Šymā decembra kongresā, kurā pogostu pōrstōvi taipat beja vairōk nūzeimōti ar komisarū varu nakai īvālāti tautas sapuļcēs, ari tyka apsprīsts vaicōjums par Latgolas apgobola liktini, par jōs atdaleišonu nu Vitebskas guberņas un par vītejēs pošvaļdeibas nūspaceišonu.

Kongresa vadeiba šūreiz atsaroda sorkonūs streļniku rūkōs. Tī, prūtams, beja pret kotru „atdaleišonu“, kō daži sapuļces daleibniki nūteikti pīpraseja. Streļniki stōvēja par vīnu padūmu varu kai Latvijā, tai i vysā Krīvijā, pīlaižūt tikai vītejēs autonomijas voi pošvaļdeibas saimnīcyskōs un školu lītōs. Kotru nacionalismu kongresa vadeitōji iztā-

*) Tai par tū ir rakstejis Aloizs Bojārs avīzē „Latgola“ 1954: 355.

lāja par buržuazijas izdūmom dorba tautas škaļdeišonai un kolpynōšonai. —

Mynātājā decembra kongresā ūtra latgaļu inteligences grupa (t. i., Latgolas tautas komiteja) izvērēja sovus divus runōtōjus, kas uzastōja pret pōragru padūmu varas cyl-dynōšonu un izasaceja par Latgolas izdaleišonu administratīvi autonomā vīneibā. Šei grupa palyka mozōkumā un izsauce styprus protestus nu kongresa sorkonōs vadeibas puses. Opozicionarim pīdraudēja ar revolverim un rūkas granatom, un šei grupa beja spīsta atstōt kongresa telpas.³¹⁾

Sapulcynōtī ļauds izvēlēja **Latgolas apgobola zemniku, karaveiru un strōdniku komiteju.**³²⁾ Par tōs priķsēdi tyka izvērzeits Fr. Greivuļš.³³⁾

Kai jau zynoms, Greivuļš beja rēzeknīts, beja strōdōjis par grōmotvedi Ekonomiskajā sabīdreibā, beja Latgolas pagaidu zemes padūmes lūceklis un tōs propagandists. Cytaidi nikaida politiska figura jys nav bejis, pī radzamōkim darbinīkim nav pīdarējis, un jō īskoti ari seikōk nav pazeistami. Līkās, jys ir piļdejis tikai tū, kū sasagadejuši apstōkli nu jō ir prasejuši, ir bejis tikai par pōrejas laika parōdeibu, kas, iilgstūt boļševismam, pazuda nu Latgolas sabīdryskōs dzeives skotuves, uz kuras dreiži vīn uzkōpe minoritates un baltīši.

Pīm., pēc Stučkas ziņom, VI boļševiku kongresā Latgolu ir jau pōrstōvējuši nu Rēzeknes „Gajevskij (pūls) i Zarkevič“, nu Ludzas — Pluks un nu Daugovpiļš — „Daumaņš, Sažins, Ūsis, Levin i Viksniņ“.³⁴⁾

Kai uz šō ūtrō Rezeknes kongresa lāmumim par apsavīnōšonu ir raudzejušis pōrejūs apgobolu boļševiki? Sōkumā solti un nūraidūši, bet vālōk ar atplāstom rūkom. Un prūti:

³¹⁾ Sal. F. Kemps: Latgales likteņi, 140. un 141. lp.

³²⁾ Ūtrais Rēzeknes kongress 1917. g. 3. dec. „Latgola” 1954: 355 — 356 un „Latgola” 1954: 357 — 358.

³³⁾ Par šū „izpyldu komiteju” Fr. Kemps soka: „Šei latgaļu izpyldu komiteja beja teiri iluzoriska organizacija. Tōs aizmugurē stōvēja vītejōs (pīktōs) armijas komisaru kolegija, un tōs izpyldu organs beja krīvu un žaidu vadeibā. Pēc nailga laika šei latgaļu komiteja izdzysa un klusu nūgōja nu Latgolas politiskōs skotuves.” Latgales likteņi, 141. lp.

³⁴⁾ P. Stučka: Pjatj mesjacev soc. sovetskoj Latvii I, 1919, 45. — 46. lp.

Koleidz vaicājums atsaroda teoretiskā plōksnē, Stučka beja pret apsavinōšonu, jo „naasūt vajadzēibas Latvijas proletariatu apgryutynōt ar atpalykušū Latgolas proletariatu.³⁵⁾ Latgali rokstūs litojūt latiņu alfabetu, kas bejis ilgu laiku aizlīgts, un tauta caur tū nu rokstim atradynōta.

Bet ūei apsavinōšonas vajadzēiba dreizi atsaroda. Kod Stučkas vaļdēiba Latvijā izsludynōja mobilizaciju un tū gribēja izvest ari Latgolā, Rītumu apgobola komanders Alibegovs aizlīdzē tū dareit. Tod Stučka un Latvijas boļševiku partija atroda, ka ir bejis taidis 1917. goda apreļa kongress, kas ir lēmis par Latgolas pīvinōšonu pi Latvijas, un ka tū pošu ir lēmis ari Latgolas 3. decembra kongress. Uz kaidim nūteikumim ūei apsavinōšona beja paradzāta, tys vairs nabeja svoreigi. Boļševiki akceptēja latgalim rezervātōs pošvaļdēibas tīseibas un Latgolu īskaiteja par Latvijas sastōvdaļu.

Pa tū laiku boļševiku vaļdēiba Latgolu jau beja atdalejuse nu Vitebskas guberņas.

Jo decembra kongresam ir kaida vēsturyska nūzēime, tod tei pyrmā kōrtā ir tei, ka ūō kongresa izraudzēitajai streļniku delegacijai ar seržantu Znūteņu priķšgolā izadeve nu Tautas komisarū padūmes dabōt atļōvi atdaleit Latgolu nu Vitebskas guberņas. Tys nūtyka 1917. goda 14. decembrī Pīterpilī. ūō dokumenta tulkōjums ir publicāts avīzē „Latgola“ 1954. godā.³⁶⁾

Kai jau mynāts, Kempis boļševiku laikā nikur un nikaidā sabīdryskā dzeivē navarēja pīsadaleit un napīsada-leja.

Pyrmūs apsavinōšonas augļus latgali dabōja izjust jau Stučkas vaļdēibas laikā: vyspyrms mobilizaciju un tod pastyprynōtu sorkonūs teroru nu baltīši puses.

Rokstūt par sorkonūs varas laikim Latgolā, pazeistamais sabīdryskais darbinīks Aloizis Bojārs soka:³⁷⁾

„Pi reizes grybu pasvītrōt ari tū svoreigū faktū, ka tamōs vītōs, kur milicijas voi policijas irēdni beja pōrnūvodniki (kuri pi vysom varom ir protuši nūsaturēt sovōs

³⁵⁾ Op. cit., 27. lp.

³⁶⁾ Sal. „Latgola” 1954: 357 — 358.

³⁷⁾ Ūtrais Rēzeknes kongress, „Latgola” 1954: 357 — 358. Sal. ari Vicupa „Melnā grāmata”.

syltajos vītos), tod tur sorkonūs varas laikūs beja daudz vairōk cītušūs latgaļu kai tamōs, kur par policijas īrēdnim beja poši latgali. — Pīm., 1919. godā Rēzeknē, kur latgalim nabeja varas, uperu beja vairōk kai pošā golvas piļsātā Reigā.“

Stučkas atzynums, ka Latgolas proletariats beja atpalicis, nabeja gluži nu gaisa grōbts. Latgaļu kreisī nabeja taida veida boļševiki kai baltīšu, kurus tik augsti ir nūvērtējis Trotskis. Latgolas kreisī palaikam lomōja buržujus un goreidznīkus, bet, kod jim tyvōjōs brīsmes kai, pīm., Fr. Trasunam, tod jim paleidzēja glōbtīs un pat īdeve ceļa kuli. Latgolā vaļdeja cyta moraliskō dūmōšona, tōdēļ latgali natyka atzeiti par eisti uztycamim, un Latgola tyka pōrplyudynōta ar cytu apgobolu boļševikim.

Nūslādzūt šōs ryndas par 1917. goda organizacijom, komitejom un kongresim, ir jōkonstatej, ka Latgola vysumā ir bejuse piļsōniska un pīteikūši nacionala, ka storp latgalim nav bejis ni šovīnistu, ni separatistu, bet tikai patriotiska apziņa par tautas tīseibom un dziļas ryupes par tautas nōkūtni. Kai kurais sovu pīnōkumu ir sapratis, tai ari tū piļdejis. Lelōkais ļaunums, ka šys laiks arvīn ir pōrōk vīnpuseigi apgaismōts un tautas tīseibu vītā ir cyldynōta šūs tīseibu pazaudēšona, aizpleivurojūt tū ar myglainajom „vīneibas“ un cytom tukšom frazem.

1967. g. 1. 5.

VII

CEIŅA PAR LATGOLAS TĪSEIBOM LATVIJAS PARLAMENTŪS

1.

Latgolas pašvaldības projekts zemes padūmes laikā

Kod 1917. goda aprelī tyka sasaukts Latgolas kongress un tyka izveidōta Latgolas pagaidu zemes padūme, tei nakavejūši stōjōs pi Latgolas pašvaldības vaicōjuma.

„Pošvaldeiba mums ir vajadzeiga tōdēļ, lai aizstōvātu sovu ticeību, sovu volūdu, sovas školās utt.“¹⁾

Saskaņā ar Latgolas pagaidu zemes padūmes ziņōjumu, **Latgolas pašvaldeibai** ir bejis paradzāts šaids projekts:

„Rēzeknes, Ludzas un Daugovpiļs apriņki atšķirami nu Vitebskas guberņas. Tī sastōda autonomōs Latvijas daļu ar nūsaukumu „Latgola”.

Latgolai ir sova zemes padūme (zemskij sovet) un vaļde, kās atsarūn Rēzeknē.

Zemes padūme organizej pašvaldeību un jū izvad dzeivē. Jei sastōv nu 60 īvālātom personom, nu kurom 36 ir latviši un 24 cyttautiši.

Zemes padūme nu sova vyda izlosa vaļdi un organizej vysaidas komisijas.

Izvālātai zemes padūmei ir tiseibas pīaicynōt uz sēdem atteiceigus specialistus.

Zemes padūme pīmāroj tisas vītejom vajadzeibom un tīsōs īvad vairōkuma īdzeivōtōju volūdu. Īsnāgumūs un mutiskūs paskaidrōjumūs ir breivī litōt vysas vītejōs volūdas.

Zemes padūme pyulejās:

a) par Latgolas pōrvaļdeišonu,

b) par vēlēšonom uz vaļsts Satvērsmes sapulci,

c) īt sakarā ar cyttautišim Latgolas rūbežūs un (uztur kontaktū) ar Kūrzesmes un Vydzemes zemes padūmem, lai **smolki izstrōdōtu tūs nūsacejumus, uz kurim Latgola var īīt vyspōrejā autonomā Latvijā.**

Tai dūmōja Zemes padūmes ļaudis. Voi tei beja jūs pošu dūma, voi tikai izalikšona, lai nūmīrynōtu opoziciju, tō tagad navar zynōt. Bet tai ka nikur pasaulī lykumi nateik daleiti „nūpītnūs“ lykumūs un lykumūs, pījimtūs dēļ „demagogijas vajadzeibom“, tod ari vysu, kas lamts 1917.

¹⁾ Latgolas pagaidu zemes padūmes ziņōjums Nr. 1.

godā Rēzeknes kongresā un pēc tam, uzskateisim par normalim vēsturiskim lēmumim. Jo kaidis sovu reiceibu ūtrā dīnā voi pēc godu desmitem naatzeist, tei ir jō poša, bet na tautas dareišona. Šamā studijā mes gribim sekōt pošas tautas sabīdryskajai dūmai un respektēt tūs lēmumus, kas tautai ir dūti uz jōs vēlēšonūs. Taidā veidā tautas tīseibu izpratne un lēmumu saisteibas pamati byus izprosti pareizōk.

Kai zynoms, Latgolas kongresa lēmumus apstyprynōja vysu apgobolu zemes padūmes Reigas pilī 1917. g. 30. julijā. Tys ir vīns nu golvonajim Latvijas valsts sagatavōšonas styurakminim, un šō apvīnōtō kongresa lēmumus var uzskateit par Latgolas kongresa lēmumu ratifikaciju.

Tōļok ar Latgolas pošvaldeibas vaicōjumu ir nūsadorbōjuse ari **Latvišu pagaidu nacionalō padūme** (1917 — 1918). Sōkumā tei dorbōjōs legali, bet boļševiku laikā nalegali. Pi šōs pagaidu nacionalōs padūmes organizēšonas nu Latgolas pīsadaleja Latgolas pagaidu zemes padūme, Latgolas tautas komiteja (na vysu laiku), Latgaļu sekcija pi Iskolastrele un Latgaļu paleidzeibas b-ba karā cītūšajim. Pi šōs padūmes ir bejuse nūorganizāta seviška Latgolas nūdaļa, sastōvūša nu 13 lūceklim (tūs storpā Fr. Trasuns, V. Rubuļs, J. Rancāns, S. Kambala, A. Bergs, Zālītis, Sesks u. c.), bet kū šei Latgolas nūdaļa ir darejuse, pagaidom nav zynoms. Laikam nikas pozitivs ari nav bejis, jo vālōk vysmoz Fr. Trasuns vysu pozitīvū sovōs parlamenta runōs ir izcēlis un uz byutyskom vīnōšonom atsasaucis, bet šū īstōdi jys nav nikō daudzynōjis. Šū pagaidu nacionalū padūmi eisi pyrms Latvijas proklamēšonas 1918. g. 11. novembrī beja atzynuse Lelbritanija, tōpēc jū zynomā mārā var skaiteit par Latvijas priksparlamentu.

2.

Latgali ceinā par Latviju

Mes jau redzējom, cik daudz latgali beja ceinejušīs par sadarbeibu ar baltīšim. Fr. Trasuns, K. Skrynda, Fr. Kempis u. c. jau nu godu symta sōkuma centēs baltīšus apgaismōt par Latgolū un tōs vaicōjumim, un cik daudz

pyuļu vālok latgali pīlyka, lai atdaleitu Latgolū nu Krīvijas un pīvīnōtu Latvijai. Tys beja milzu dorbs tautyski idejiskā un tīsyskā plōksnē, kas tyka paveikts 1917. godā Latgolā, Pīterpilī un Reigā. Šys dorbs beja jōturpynoj ari Latvijas parlamentūs taidā veidā, kaidā tū tauta beja prasejuse. Bet — par tū, kas nūtyka parlamentūs, byus runa vālok. Tagad messim skotu ari uz tū, kai tauta tyka leidz breivajai Latvijai un parlamentim. Pasakavēsīm pi vai-cōjuma, kaida lūma beja latgalim pi Latvijas atbreivōšonas.

Kod 1917. goda rudinī īsastōja jukas, tod Latgolas pagaidu zemes padūme 26. novembrī lēme par sovu pulku dybynōšonu un Latgolas aizstōvēšonu pret anarchiju.²⁾ Tys beja laiks, kod Latvišu pagaidu nacionalō padūme sōka dorbotīs Pīterpilī un ceinejōs par Latvijas autonomiju. Latgola šymā laikā ceptēs byut gotova, lai ar sovīm dālim paleidzātu ceļt tautas breiveibu.

Pēc tō laika ziņom, 1917. godā **latvišu bataļjonūs ir bejis** ap 10 000 — 12 000 latgaļu.³⁾ Latvišu bataļjoni beja radeiti 1915. godā uz latvišu dūmnīku pīprasejumu, un ari Kerenska laikā šūs atseviškūs bataļjonu formēšona turpynōjōs. Sakarā ar tū ari pi bataļjonu „pošpōrvaldes — Iskolastrela“ pastōvēja „Latgaļu sekcija“, kura, izveidojūt koalīciju ar goreidznīceibu, klīva par Latgolas radzamōkū spēku. Streļniki tūreiz īgōja vysōs pyrmajōs padūmēs leidz pat Satvērsmes sapulcei. Kū Latvijas atbreivōšonas lobā veice latvišu bataļjoni, tys beja vīnāids nūpalns kai baltīšim, tai latgalim.

Ūtrys militarais spēks, kū veidōja latgali, beja **Latgolas partīzanu pulks**. Tō sōkums beja Zīmeļlatgolā, boļševiku aizmugurē. Partīzanu vīneibōs beja īsasaistejuši ļūti daudzi latgali, un dreīž vīn jī veidōja jau 4 kōjinīku rotas un jōtnīku nūdaļu. Vītom Latgolā jī veidōja un uzturēja fronti pret boļševīkim vīni poši. Jī izdareja daudz izlyuku gōjīņu, uzbruka īnāidnīku vīneibom un sevi apgōdōja golvonā kōrtā ar īnāidnīkim atjīmtim īrūčim un municiju. Sōcūt nu Rugōjim, Kuprovas un Viļakas, cauri Baļtinovai

²⁾ LKV, X, 20 243.

³⁾ Latgolas pagaidu zemes padūmes ziņojums Nr. 1, 1917.

un Punduru stacijai vysur dorbējās partizāni. 1919. g. novembrī jī dorbējās jau treju bataljonu sastāvā un 1920. goda sōkumā izceineja gryutas kaujas pi Škilbānim, Kōrsovas, Malnovas u. c. Pēc vālōk īvōktom ziņom, kaujōs beja krytuši ap 100, īvaiņōti ap 200 un bez vēsts zuduši pōri par 50 karaveiru partizānu.⁴⁾ Demokratiskōs Latvijas laikūs jīm Bolvūs tyka izaralts pīmineklis.

Storp daudzajim vēstures vyltōjumim ir izplateita tenka, ka latgalim naasūt nikaidu nūpalnu pi Latvijas atbreivōšonas. Šaidas runas pasagoda jau nu pyrmajim parlamentim leidz pat šai dīnai.⁵⁾ Satvērsmes sapuļcē pret taidom runom beja reagējis rakstnīks un vaļstsveirs **J. Kinžuļs**.

„Mes prūtam cīneit Baltijas latvišus un tū prosom ari pret latgalim. Kai jyus varit saceit, ka latgaļu ir bejis pavysam nīceigs skaits! Es dūmōju, ka par latgalim jyus gon navarit saceit slykta vōrda, uz tū jums nav nikaidu tīseibu. Myusu brōli un dāli taipat aizstōvēja Latviju (kai pōreji latviši). Jyus zynot, ka syntim un tyukstūšom latgali kotru dīnu atstōja sovu zemi un īpašumu leliniku pusē un gōja pōri par fronti, lai ceineitūs par Latvijas breivēibu.“⁶⁾

Cik latgaļu ir bejis īsaisteits ceinōs par Latviju, tū tagad ir gryuši precizi zynōt. Latvišu streļnīku bataljonūs tod skaiteja ap 10 — 12 tyukstūšu latgaļu. Latgolas partizānu pulkā un pōrejōs vīneibōs ap 7000 — 8000 breivprōteigūs. Kūpā tei jau ir vasala armija, kas varēja sekmeigi stōvēt navīn pret pajukušū sorkonarmiju, bet varēja ari atgōdynōt Tautas padūmei un Satvērsmes sapuļcei par Rēzeknes kongresa lāmumim un tūs ratificēšonu.

Bet vysa šei karaveiru masa tūmār nabeja latgaļu rūkōs, un Latvijas politikī nu Latgolas karaveirim ir beidūšis kai nu guņs. Pīm., 1920. g. (Satvērsmes sapuļces laikā) Latvijas vaļdeiba izvede pyrmū mobilizaciju Latgolā. Tautā ir bejis prīceigs un pošapzineigs nūskaņōjums, pat sajusma, bet na uz ilgu laiku.

⁴⁾ LKV, X, 20 244.

⁵⁾ Sal., pīm., bejušō II pasauļa kara kapelana, mons. K. Ruča demagogijas, „Latgolas Bolss“ 1966. Nr. 705.

⁶⁾ LSSS 1920, 1761. lp.

„Jaunī latgali, kas tyka īsaukti karadīnastā, natyka vys syuteiti uz atteiceigim pulkim, bet uz mežu pi molkas cērsšonas,“ 7) saceja Fr. Trasuns Satvērsmes sapuļcē 1920. g. 18. aug.

Pi vīnkōršajim zemņikim šys apstōklis izsauce sašutumumu, ka taisni vosorā, lelōkajā dorba laikā tyka atrauts dorba spāks, lai cārstu kūkus mežā, ka tū var tikpat labi dareit kurā kotrā cytā laikā, bet pi latgaļu inteligences un politikim šys apstōklis izsauce sašutumumu par parōdeitū nauzticeibu, degradēšonu un syuteišonu spaidu dorbūs. Obi tō laika vodūši latgaļu politiki, — Francis Trasuns un Francis Kemps, Satvērsmes sapuļcē pīpraseja vaļdeibai, kū tys nūzeimoj. Kōdēļ taida diskreditēšona?

Kempa runa karaveiru vaicōjumā ir losoma jō rokstu un runu izlasē. Eisi jamūt, jys ir sacejis, ka krīvi tai reikōjušīs ar kalmykim un kirgizim 1914. un 1917. godā, kai tagad baltīši izareikōjuši ar latgalim,⁸⁾ bet Fr. Trasuna runas saturs ir bejis taidis: Cara Krīvija praktizēja izdūt karaveirus pat pi pryvatim dorbim, bet rītumūs taidas karaveiru nūreikōšonas napazeist. Tai lītoj gon gyustekņus, bet na apmōceibai īsauktūs karaveirus. Ari poši īsaukti karaveiri sokūt, ka jī grybūt kolpōt tautai, bet navys byut par bezmoksas strōdnīkim, kurim jōdzeivojūt mežā, pat bez barakom. Pēc Kempa un Trasuna dūmom, vysa šei akcija beja napīradzāta nalykumeiba kai ikarōtajā zemē.

Pa tū laiku ari Latgolas partizanu pulks, kas atsaroda Kōrsovā un Rēzeknē, tyka pōrcalts uz Cēsīm un Valmīru un 1922. goda sōkumā izformāts.

3.

Latgolas vaicōjumi Tautas padūmē: Latgolas lītu departaments un Latgolas apgobola pōrvaļde

1918. goda 18. novembrī Latvišu pagaidu nacionalō padūme nūdeve sovas pynlvaras jaundybynōtajai Tautas padūmei un tōs sastōdeitajai vaļdeibai.

7) LSSS 1920, 485. — 486. lp.

8) LSSS 1920, 486. lp., 18. augusta sēde.

Latvijas demokrātiskū republiku nūdybynōja gon partiju, gon zemes padūmu pōrstōvi. Izejas princips taitod dīzgon heterogens: zemes padūmes nabeja partijas, un partijas nabeja tys pat kas zemes padūmes. Tūmār sova vīnōšonōs beja panōkta, un tys beja izšķirūšais.

Nu partiju puses Tautas padūmē īgōja 40 pōrstōvu, nu Kūrzemes 21 un nu Latgolas 18. Aktivō Vydzemes zemes padūme, sakarā ar boļševiku pōrsvoru tamā, beja sadaleita — boļševiki aizgōja pi krīvim un pōrejōs partijas izaistōja. Tōpēc Vydzemes zemes padūmes vītā pi Tautas padūmes figurēja partijas ar 40 pōrstōvim. Dabeigi varēja byut, ka partiju 40 pōrstōvi byutu reprezentējuši kai Vydzemi, tai Kūrzemi, bet dēļ Kūrzemes tyka nūtērgōta vēļ 21 vīta uz Zemes padūmes rēkina. Ar tū Vydzemei un Kūrzemei beja 61 vīta un Latgolai tikai 18.⁹⁾ Bēdeigs iznōkums.

Bez tam tymā pošā laikā tyka nūrōdeits, ka Latgolai naasūt partiju. Te nu jōvaicoj: kur tod beja palykuse 1) Kempa Latgolas ļaužu partija, kas beja dybynōta 1916. godā un dorbōjōs pa vysu 1917. godu? 2) Kur tod beja tei Latgolas zemņiku savīneiba, kū Latgolas kongress beja lēmis dybynōt 1917. goda 26. aprelī? 3) Kur tod beja palykušās Latgolas pagaidu zemes padūmes radeitōs a) social — federalistu, b) nacionaldemokratu un c) bezpartejiskūs frakcijas (dybynōtas 1917. g. 20. 9.)? Taitod masa partiju un beigōs — Latgolai partiju nav! Te acim radzūt kaut kas nabeja kōrteibā. Un kōrteibā nabeja taisni tys, ka dažas apryndas ar vari gribēja sagrōbt varu par Latgolu un uz principim daudz nasavēre. Taisneiba te nu ir tei, ka Latgolai beja tikai vīna organizāta partija — tei beja Latgolas ļaužu partija. Vysas pōrejōs beja tikai uz papeira. Ni tōs beja organizātas, ni tōs eksistēja. Bet ar vīnpuseigu akciju beja bejis sasaukts kaidis kongress, nu tō beja atbeideita opozicija nūst, beja radeita Zemes padūme, tai uz laiku beja izdeveiba grōbt omotus ar obi rūkom, un tōdēļ Latgolas ļaužu partija ari pi Tautas padūmes tyka nūbeideita nūst. Kempis atzyna tikai tautas dūtus pylvārōjumus un

⁹⁾ Tautas padūmes prot. par Latvijas nūdybynōšonas gaitu. Sal. B. Briška — Naatkareigōs Latvijas proklamēšona, „Dzeivē” 1956: 24, 15. lp.

pēc „pošiceļšonas“ nasadzyna. Šaida jō stōja dēļ Zemes padūmes beja vēļ izdeveigōka. Karjeras cylvāki par tautu daudz nasainteresēja, un Fr. Trasuns beja vīneigais, kas Tautas padūmē plēsēs par Latgolas vajadzībom un tautas tīseibom.

Rēzeknes kongresa lāmumi, kas beja apstyprynōti vysu apgobolu kongresā Reigā 1917. g. 30. julijā, šod un tod tyka daudzynōti ari Tautas padūmē.⁹⁰⁾ Pēc tim tyka prasējis B. Kublinskis, Trasuns u. c. Latgolas vaicōjumu kōrtōšonai tod tyka īreikōts

Latgolas lītu departaments, dybynōts 1919. g. 15. decembrī. Tam beja 4 nūdaļas: 1) kulturas nūdaļa (vadeja Augusts Reinholds), 2) pašvaļdeību nūdaļa (vadeja Jezups Dyura), 3) zemes vaicōjumu nūdaļa (vadeja Odums Turkopuļs) un 4) bēgļu vaicōjumu nūdaļa.

Šys departaments pēc sovas byuteibas nabeja nikas patstōveigs, bet beja tikai pīdava pi Īkšlītu ministrijas. Tū pōrznōja īkšlītu ministra bīdris ar bolsa tīseibom ministru kabinetā atteiceibā uz Latgolas lītom.

Formali departamentam skaitejōs šaidas tīseibas: 1) informēt vaļdeību par Latgolas apstōklīm un vajadzībom, 2) izstrōdēt lykumprojektus Latgolai un 3) veicynōt grōmotu un preses izdūšonu Latgolā, sevišku vēreību pīgrīžūt vaļdeibas reikōjumu izplateišonai vītejā volūdā.

Par pyrmū Latgolas lītu departamenta vadeitōju beja Fr. Trasuns. Tys beja Tautas padūmes laikā. Satvērsmes sapuļces laikā jam sekōja Jezups Kindzuļs, pēc Vl. Rubuļs, O. Dzenis, O. Veļkme, J. Pabērzs u. c. kai īkšlītu ministra bīdri bez seviškas nūzeimes.

Kai Latgolas lītu departamenta tīseibas ir bejušas realizātas praksē, par tū ir gryuši īgyut skaidru pōrskotu. Ir zynoms tikai tys, ka lykumdūšonas lītas kōrtōja Latgolas deputati Tautas padūmē un Satvērsmes sapuļcē, bet kulturas lītas — Latgolas organizācijas (dažaidas kulturveicynōšonas bīdreibas). Pi kam šō departamenta politika beja taida, ka ar vaļsts pabolstim tyka latgaliski izdūtas tikai grōmotas nu baltīšu literaturas, bet nikaidi latgaļu originaldorbi natyka veicynōti. Tei beja liktineiga klaida.

⁹⁰⁾ Sal. B. Briška: Latgolas vēstures materiali, „Dzeive” 1957: 26, 20. lp.

Tāļok šam departamentam resp. ministra bīdram pa-lyka tikai „administratīvō uzraudzeiba“ pi irēdņu pījim-šonas Latgolā. Saskaņā ar 1921. g. 26. jūlija nūteikumim, kū izdeve ministru kabinets, vaļsts centralajom istōdem beja uzlykts par pīnōkumu sasazynōt ar īkšlītu ministra bīdri, īceļūt irēdņus Latgolā. Bet voi tys tyka pīldeits, tys ir cyts vaicōjums. Ari cara Krīvijās manifesti tautai deve mīļzeigas tīseibas, bet praksē nu tom nabeja ni vēsts. Tai-pat tys ir bejis ari atteiceibā uz Latgolas lītu departamentu un īkšlītu ministra bīdri.

Satvērsmes sapuļces laikā, kod Latgolas lītu departa-ments jau beja likvidāts (tū likvidēja 1921. g. 1. 7., kod tys beja dorbōjis **pusūtra goda**), Fr. Trasuns par tū beja storp cytu sacejis šaidu vērtējumu:

„Mums beja dūts Latgolas lītu departaments. Tagad tys ir pōrvārsts par Īkšlītu ministrijas „departamentu“, kura uzdavums ir gōdōt par Latgolu un dūt atsauksmes par irēdņim, kuri teik syuteiti uz Latgolu. Bet vīneigō na-laime ir tei, ka šom atsauksmem nivīns napīgrīž vajadzei-gōs vēreibas, un tōpēc nūteik, ka uz Latgolu pa laikam teik syuteiti pat taidi irēdņi, kuri na tikai Latgolai nader, bet kurim vyspōri Latvijā navajadzātu byut vītas.“¹⁰⁾

Un cytā vītā Fr. Trasuns par šū departamentu soka: „Par nūžālōšonu pagōjušā godā šys departaments, lai gon tam jau tai beja šauras un aprūbežōtas tīseibas, beja nū-sastōjis na uz Latgolas interešu veidūkļa, bet tikai uz vī-nas grupas interešu veidūkļa.“¹¹⁾

Fr. Kemps kaidā parlamenta runā¹²⁾ vaicōja: „Kas ir Latgolas lītu departaments?“ Un jō vērtējums beja taidis:

„Tei ir Īkšlītu ministrijas nūdaļa, kurai jōnūsadorboj ar administrācijas un policijas lītom. Bet myusu Latgolas lītu departamentā mes atrūnam vysu: Tur mes aizejam irēdņu lītōs, ar kurom cytaidi golā navar tikt; tur mes aiz-ejam ar školu lītom, kuras nivīns cyts nauzklausa; tur mes aizejam dēļ atļōves sōļa pērķšonai, tur mes aizejam ar so-vu teatra lītu, tur mes aizejam ar vysu kū un grīžamēs at-

¹⁰⁾ LSSS 1922, 1172. lp. (1922. g. 4. 4.)

¹¹⁾ LSSS 1921, 1277 sek. Runa ir par Pabērža — Rubuļa grupas veidūkli.

¹²⁾ LSSS 1921, 931.

pakaļ ni ar kū. Tōpēc ka Latgolas lītu departaments ir kai oklō zorna, kas nikam nav vajadzeiga. Taisni par taidu navajadzeigu organu ir nūstōdeits šys Latgolas lītu departaments.“

Tōjōk Kempis līcyno, ka jys ir bejis pret departamentu, jo tam naasūt nikaidas varas. Jo gribējuši Latgolas vaicōjumus kōrtōt nūpītni, tod dēļ tō vajadzējis atsevišku ministriju.

Koleidz latgalim šys Latgolas lītu departaments lykōs nīceigs, aprūbežōts un navareigs, baltīšim tys lykōs byut vēļ par lelu un varonu. Lai neitralizātu tō īspaidu uz Latgolu, tur tyka nūdybynōta **apgobola pōrvaļde** ar sēdekli Daugovpilī.

Latgolas apgobola pōrvaļde tyka īvasta 1920. g. 8. janvarī (taisni trejs nedēļas pēc Latgolas lītu departamenta nūdybynōšonas), un 6. februarī par šōs pōrvaļdes priksnīku Ulmaņa vaļdeiba īcēle Andreju Bērziņu, kuru dreiz sōka saukt par „Latgolas gubernatoru“, jo jys sovūs braucīnūs pa Latgolu pīprasejis, lai ļauds ceļa molōs nūjam capures.

Apgobola priksnīka pylnvaras ir bejušas ļūti plašas. Administratīvā kōrtā jys varēja strōpēt kuru kotru īdzeivōtōju ar 10 000 rubļu naudas strōpi voi ar 6 mēneši cītuma, voi ari pat ar obom strōpem kūpā. Pēc Latgolas atbreivōšonas jō uzdavumūs ir bejis organizēt policiju un pošvaļdeibas un sagatavōt apgobolu uz Satvērsmes sapuļces vēlēšonom. Taitod apgobola priksnīkam ir bejušas taisni tōs pošas funkcijas, kaidas pēc byuteibas beja Latgolas lītu departamentam: policijas vaicōjumi, pošvaļdeibas kōrtōšona, īrēdņu pījimšona Latgolā, ar vōrdu sokūt, atslāgas poziciju ījimšona un dzeives īvadeišona zynomōs slīdēs. Ar Andreju Bērziņu kai Latgolas „gubernatoru“ baltīšu politika pret Latgolu izapaude vysspylgtōk.

Te byus daži vērtējumi nu Satvērsmes sapuļcē sacejtajom Fr. Kempa, Fr. Trasuna u. c. runom.

Pīmāram, Jurs Pabērzs 1921. godā līcynōja: „Vydzemes un Kūrzesmes tureigūs saiminīku dāli borim teik syuteiti uz Latgolu par īrēdnim un vaļdinīkim, lai te taiseitu speidūšu karjeru.“¹³⁾

Kai šī īrēdni vaļdeja par Latgolu, par tū dīzgon daudz

¹³⁾ LSSS 1921, 288. lp. (1921. g. 1. 3. sēde).

fragmentaru ziņu ir losoms Fr. Trasuna runās. Eisumā ja-
mūt, stōvūklis ir bejis taid: policija ļūti zamā liminī, storp
tū daudz bejušs boļševiku. Vysur kukuļošona, papērķšo-
nas un vardarbeibas. Nūteik slapkoveibas, bet vaineigūs
nameklej un nasauc pi atbiļdeibas. Zyrgu zagšonas masvei-
deigas. Zogtūs zyrgus pat ar vilcīnim eksportej uz Reigu un
pōrdūd tōļok. Kas syudzīs uz vītas, tim pīdraud ar likšonu
cītumā, bet, kas syudzīs uz centra istōdem, tūs syudzeibas
teik nūdūtas izmeklēt pošim apsyudzātajim. „Un zynoma
līta,“ soka Fr. Trasuns,¹⁴⁾ „jo apsyudzātais pats ir sovas
lītas iztīsōtōjs, tod sprīdums vīnmār izīt jam un navys syu-
dzātōjam par lobu.“

Latgolas apgobola pōrvaļdes laikā un ari pēc tam bal-
tiši latgalim izrōdeja piļneigu nautticeibu un īvede kon-
sekventu vaļsts varas centralizaciju un Latgolas pōrbaltys-
kōšonu. Baltišu īrēdņu bori Latgolā praseja arvīn pēc jau-
nim baltišu papyldynōjumim, „jo tur uz vītas naasūt ni-
vīna latviša, bet asūt tikai latgalīši.“¹⁵⁾

Šī īplyudynōtī īrēdni namēginōja pīsalāgōt vītejai
dzeivei, kulturai un volūdai, bet, juzdami sev pīteikūšu va-
ru aiz mugoras, spīde vītejūs pīsalāgōt sev un, kas tō na-
dareja, tūs sauce par separatistim. „Maņ pi rūkas ir kaida
latgalīšu vēstule,“ soka Fr. Trasuns.¹⁶⁾ „kur tī roksta, ka
lai valns paraunūt vysus tūs baltišus, kuri asūt kai zvēri
un nacylvāki, ar kurim pat naasūt īspējams runōt. Es vy-
su laiku asmu strōdōjis par kūpeigu lītu, par tū, ka myusu
tautas daļas byutu apvīnōtas, un kōpēc ir vajadzeigs, ka tys
tagad tyktu nūjaukts, ka tyktu radeits separatisms? Lat-
gola separatisma nasavēlej, bet tei grib aizstōvēt sevi un
sovas tīseibas.“ — Ar centralizaciju, īrēdņu īplyudynōšonu
Latgolā un jūs nūstōdeišonu vaļdinīku stōvūklī sōcās lat-
gaļu volūdas apkarōšona un izskausšona. „Latgalīši jau
beistās runōt latgaliski.“¹⁷⁾ Tai tys bejis Rēzeknes polici-
jas īcērknī, bet pi izmeklēšonas tīsneša bejis vēļ slyktōk:
kod Fr. Trasuns runōjis latgaliski, tys atbiļdējis krīvyski,
ka jō nasaprūtūt! Latgola asūt pōrplyudynōta ar pōrejūs

¹⁴⁾ LSSS 1921, 2167. lp. etc.

¹⁵⁾ LSSS 1920, 162. lp.

¹⁶⁾ LSSS 1920, 1175. — 1180. lp.

¹⁷⁾ LSSS 1920, 1178. lp. (1920. g. 12. 10. sēde).

apgobolu nūzidznīkim, un slyktōkais, ka jim vīnmār asūt pīteikūša aizmugure Reigā.

Volūdas vaicōjumā atteiceibā uz 1920. godu Jurs Pabērzs licynoj: Vīns nu latgaļu mīrtīsnešim isnēdzis tislītu ministram kaidu rokstu latgaliski. Uz tō ministrys uzlicis rezoluciju: „Šo rakstu griezt atpakaļ ka sarakstītu nesa-protamā valodā.“¹⁸⁾

Vysas tōs nalaimes, pēc Trasuna dūmom, sōcēs ar centralizācijas politiku un vysa nūsaceišonu nu Reigas. Lai gon latgali kai pyrmi beja meklējuši pēc apsavinōšonas, tūmār jim tyka parōdeita piļneiga nautīceiba un pēc īspējas vyss izjimts nu jūs rūkom.

Kemps te byutu varējis saceit ar pylnu pošapziņu, ka pīsapylda vyss, nu kō jys beja breidynōjis. Bet Kempš nav bejis līleigs, nav platejis ar gudreibom, kū dzeive pasnādz pēc tam. Sovas prognozes jys beja izsacejis pyrms apsavinōšonas, un pēc apsavinōšonas jys nikod nav sacejis: „Redzit, kai muni vōrdi pīsapylda!“ Un jo jys tū ari byutu sacejis, mums byutu naērti jū citēt, jo kotrys varātu dūmōt, ka jys tikai ir meklējis kaški un pīrōdejumas sovas ogrōkōs kritikas attaisnōšonai.

Fr. Kempš, kai saceits, šymā sōpeigajā vaicōjumā klusēja. Jys klusēja ari par tū, ka Latgolas apgobola priksnīks A. Bērziņš vojōja „Latgolas ļaužu partiju“, pi Satvērsmes sapuļces vēlēšonom aizlīdze vairōkūs icērknūs šōs partijas listes, naatļōve šōs partijas sapuļces, un policija izplateja ziņas, ka šei partija slāgta. Taipat jys klusēja ari par tū, ka apgobola priksnīks pēc kaidas tautas sapuļces Kempī beja līcis arestēt. (Ka Latgolas „gubernators“ A. Bērziņš ir lītōjis nalykumeigus policejiskus leidzekļus pi vēlēšonom, par tū ir losoms Satvērsmes sapuļces stenogramōs, pīmāram: LSSS 1922, 1177. lp.) Par vysu tū Kempš kai deputats nasasyudzēja, jo Latvijas parlamentu jys uzskateja par vītu, kur kōrtojamās vaļsts lītas, bet na personīga gūda vaicōjumi. Trasuns ir jutīs saryugtynōts par vōrda naturēšonu nu baltīšu puses, un jys atsaļōve lītas saukt eistajā vōrdā. Jys jutōs izpārts latgaļu priškā, jo tauta na reizi beja sacejuse, ka goreidznīki Latgolu 1917.

¹⁸⁾ LSSS 1921, 1032. lp. (1921. g. 31. 5. sēde).

godā pōrdavuši baltīšim, un ar vyslelōkū degsmi jys aizstōvēja tautas intereses un tautai sūleitōs tīseibas.

Bet lai ari cik augsta standarta politikis beja Fr. Trasuns, lai ari cik cāla beja jō personeiba un lai ari cik korsta beja jō gryba apvīnōt tautu un apgobolus uz leidztīseibas pamatim, baltīšu politiki uz jō napasalōve voi, lobōk sokūt, nagribēja jo redzēt kai nūteicēja par Latgolas politiku. Tōpēc gluži tymā pošā laikā, kod Fr. Trasuns beja par Latgolas departamenta pōrzini, Latgolas „gubernators“ Andrejs Bērziņš gatavēja Latgolā sovaidas vēlēšonas. Nu napazeistamim ļaudim (vysmoz politiski nanūbrīdušom personom) tyka iztaiseita vēlēšonu liste ar Ulmaņa Zemņiku savīneibas pōrstōvi Hugo Celmiņu priksģolā — „Latgolas zemņiku partija“, ar „vaļdeibas ziņu un pikrisšonu“ par tū nūbolsōja Latgolā stacionātōs armijas daļas, un liste īgyva 17 deputatu Satvērsmes sapuļcē, kurā tī pa daļai sovas vōjōs orientēšonōs dēļ, pa daļai sovu personeigūs interēšu dēļ nikaidas nūteiktas latgaliskas linijas naturēja. Šai partijai patīseibā beja bejuse izšķirūša lūma pi tō, ka dīzgon daudzas nanūzeimeigas personas īgyva sev muižu centrus, patmales un direktoru vītas, bet tymā pat laikā paspēlēja Latgolas intereses tōļōkā perspektivē, ka ceīņa par latgaļu tīseibom Satvērsmes sapuļcē beidzēs dīzgon nasekmeigi un ka baltīši uz latgaļu volūdu un literaturu sōka vērtīs arvīn negativōk. Bet seikōk par tū vysu byus turpmōkōs nūdaļōs.

Te tūmār pōrs vōrdūs jōpasakavej pi tō, kai Latgolas apgobola pōrvaļde Daugovpilī un Latvijas vaļdeiba Reigā vērēs uz latgaļu apvīnōšonu jūs etnografiskōs rūbežōs.

Drysas latgaļu gryba palikt pi Latvijas.¹⁹⁾

Drysas aprīnkis ir senejō latgaļu zeme, kas dažaidūs laikūs ir pīdarējuse dažaidom varom. „Drissenskiij ujezd — eta častj Livonii“*) Latvijas atbreivōšonas karā 1919.

¹⁹⁾ Drysas latgaļu vaicōjums golvonūs vilcīņūs ir raksturōts grōmotā M. Bukšs: Latgaļu volūdas un tautas izplateibas problemas, 1961, 160. — 164. lp.

*) Bejis pīvīnōts pi Latgolas, sōcūt ar Olives mīra leigumu nu 1660. goda.

godā, kod austrumu frontē bez igaunim un latvīšim pīsa-
daleja ari pūli, beja atbreivōti plašōki apgoboli tagadejōs
Latgolas austrumūs. Zīmēlatgolā vacōs, bet smogi pōr-
krivōtōs latgaļu zemes ap Pundurim, Pītōlovu u. c. tod
tyka paturātas pi Latgolas, bet Drysas apgoboli atdūti
krīvim.

Pyrms atdūšonas krīvim šū apgobolu pōrznōja Lat-
golas apgobola pōrvaļde ar sovu specialu irēdni Rosicā (vā-
lōk Pidrujā). Tim apvydim leidz ar pōrejū Latgolu beja
izgatavōtas ari specialas kartes (dorbu veice kara tipogra-
fijas daļa, maitojūt Latgolas vītu vōrdus, un kartes īspīde
apgobola pōrvaļde).²⁰⁾

Pēc Fr. Trasuna ziņom, Drysas aprīnkī ir bejis pōri
par 60 000 latgaļu. 1920. goda vosorā šī īdzeivōtōji syuteja
delegaciju pi Latgolas apgobola priksņika Andreja Bērzi-
ņa, lai Drysas aprīnkis tyktu pīvīnōts pi Latvijas.²¹⁾ Bet
ni Andrejs Bērziņš, ni Ulmaņa vaļdeiba jūs lobā nikō na-
dareja. Kai J. Veļkme sovā laikā raksteja: jī beidōs nu lat-
gaļu svora un dareja vysu, lai latgaļu spēku vōjinōtu.²²⁾
Taida beja jūs politika.

Ari Fr. Trasuns ar Kempī aizrōdeja, ka sasteigtais
mīra leigums ar Krīvijū (nūslāgts 1920. g. 11. augustā) ir
tikai iztopšona Krīvijai un Latgolas interešu nūdūšona.

Prūtams, ōrlītu komisija un vaļdeiba atroda vōrdus
dēļ atsataisnōšonas. Jī atsasauce uz 1897. goda tautas skai-
teišonu Krīvijā un uz tur uzrōdeitū nalelū latgaļu skaitu
Drysas aprīnkī. Bet jōjam vārā, ka šei statistika beja izvasta
vysosōkajūs pōrkrivōšonas laikūs, kod īdzeivōtōjus masvei-
deigi īskaiteja par krīvim. Prūtams, tauta tur jau beja
stipri slavizāta, bet tūmār vēļ pīteikūši latvyska, tikai na-
atmūdynōta. Kempis, Veļkme un Trasuns ir uzrōdejuši
daudzus pīmārus par Drysas „boltkrīvim“, kas runoj i bolt-
krīvyski, i latgaliski, kam cīmu nūsaukumi ir latgaliski
un etnografija latgaliska.

Šī tautīši, kū Latvija atstōja aiz rūbežas, beja un ir
vīna nu lelajom latgaļu tragedijom. Ar laiku tī tyka smogi

²⁰⁾ Sal. LKV, X, 20 223.

²¹⁾ Sal. V. Krāsnaiss: Latviešu kolonijas, 197. lp.

²²⁾ J. Veļkme: Pa atmiņu pādom, „Dzeive” Nr. 14 un J. V.:
Drukas aizlīgums Latgolā nu 1865. — 1904. g. „Dzimtenes Balss”
1954: 4.

pōrtautōti un II pasauļa karā daudzi tyka izkauti un pat sadadzynōti.²³⁾

Tai klōjōs vīnai etnografiskai vīneibai, kurai nav bejis īspējas vadeit sovus liktiņus pošai un kuru nivīns nav eisti skaitejis par sovu. Pabērņam arvīn ir bejis pabērņa liktiņš.

4.

Latgolas tiseibu vaicōjumi Satvērsmes sapuļcē

„Latgola ir zvaigzne ar sovim lynim, ar sovu dorba spāku, ar sovu vasalū goru un sovu styprū ticeibu,“ sacēja Fr. Trasuns 1920. g. 17. junijā.²⁴⁾ — Es asmu pōrlīcy-nōts, ka Latgola pošā mōcēs aizsorgōt sovu īpatnejū kulturu un gōdōt pošā par sevi. Un sovu dōrgumu aizstōvēšona nav nikajds separatisms. Latgola taču beja pyrmō, kas īnese apsavinōšonas ideju, un pēc apsavinōšonas Latgolai ir pīnōkums nūdrūšynōt tōs tiseibas, kaidas jai pi apsavinōšonas beja paradzātas. —

Tei beja tei pamatdūma, ar kuru Latgolas bloks stōjōs pi sova apgobola vaicōjumu kōrtōšonas Satvērsmes sapuļcē.

Te varbyut nabyus liki dūt mozu orientaciju, kajds beja Latvijas Satvērsmes sapuļces sastōvs un kajdi ļaudis un Latgolas tamā beja īvālāti.

Satvērsmes sapuļces vēlēšonas nūtyka 1920. goda 17. un 18. aprelī. Tautas padūme beja pījāmuse, ka Satvērsmes sapuļce sastōvēs nu 150 lūceklīm. Tūs īvēlēšonai Latvija tyka īdaleita pīcūs vēlēšonu apgobolūs, kurim tyka nūsa-ceits sekūšs deputatu skaits: Reigas apgobolam 22, Vydzemes — 37, Kūrzesmes — 26, Zemgales — 26 un Latgolas — 39.²⁵⁾ Nu kajdim principim vodūtīs šys skaits beja nūsa-

²³⁾ Sal. Aleksandrs Batņa: Rūbežu tragedijas pādejais cēlīns, „Dzeive” 1966: 79, 10. — 14. lp.

²⁴⁾ LSSS 1920, 162. lp.

²⁵⁾ Latvijas stat. gada grāmata 1920, Rīgā 1921, tab. 53. Par Latvijas Satvērsmes sapuļces vēlēšonom beja publicāts atsevišķs pōrskots, bet tys pagaidom nav pīejams.

ceits, tū gryuši pasaceit un vēl gryušok pasaceit, cik šys idalejums beja taisneigs, bet vītas beja sadaleitas, un starts uz tom sēcēs.

Nu Latgolas uz Satvērsmes sapulces vēlēšonom startēja gon latgali, gon ari cyttautiši. Cyttautiši nu Latgolas vītom īgyva 12, latgalim palyka 27 vītas. Nu šom 27 ari atkreit vysmoz 2, jo Latgolas zemņiku partijai prikšgolā stōvēja Zemņiku savīneibas bīdri: Hugo Celmiņš un vēl kaidis, kas turpmōkā darbeibā ar latgalim kūpā nasaturēja.

Deputatu skaits pa latgaļu partijom tod ir bejis šaids:

1) Latgolas kristeigūs zemņiku savīneibai Franča Trasuna vadeibā ir bejuši 6 pōrstōvi.²⁵) (Partijas avīze — „Latgolas Vōrds“.)

2) Latgolas ļaužu partijai Kempa vadeibā 1 pōrstōvs.

3) Latgolas zemņiku partijai — 17 (resp. 15) pōrstōvu. (Partijas oficiozs — „Latgalīts“.)

4) Dorba partijai Jezupa Trasuna vadeibā 3 pōrstōvi (avīze — „Jaunō Straume“ nu 1921. goda.) Šei Dorba partija kombināta kūpā ar baltišim, bet atteiceibā uz Latgolu tai beja sovs bolsu skaits un sovi deputati.

Dzeivē daudz kū izšķir laimeigas voi nalaimeigas sakriššonas, un tai tys ir bejis ari ar 1920. goda Satvērsmes sapulces vēlēšonom. Koleidz cytom Latgolas partijom dēļ vīna deputata īgyušonas bolsu skaits ir svōrstejīs nu 3900 (taids ir bejis Jezupa Trasuna Dorba partijai) leidz 4300 (Latgolas zemņiku partijai), tod Kempa partijai dēļ vīna deputata ir aizgōjuši 6539 bolsi. Tai ka jō partija, kai jau tys ogrōk mynāts, tyka vojōta un dažūs īcērknūs nimos napīlaista, tod ir dabeigi, ka pi normalim apstōklim tei byutu īgyvuse vysmoz pōrs deputatus. Bet partija atsaroda defensivā, un Fr. Kempis nabeja partiju organizators, kam byutu bejuse veiksmē izasist cauri vysom pretinīku kliņtim. Jys un Fr. Trasuns beja tōlūs liniju plānōtōji, kaidi tautai nav tik vīgli saprūtami. Praktiskajai ikdīnai rodōs cyti ceļa rōdeitōji, tī gyva vairōk pīkriššona pi tautas, kaut ari jūs dorbam tōlā perspektivē navā gondreiz nikaidas nūzeimes.

Kaut ari bez formalō bolsu vairōkuma, tūmār Fr. Trasuns un Fr. Kempis beja vodūši Latgolas spēki kai Satvērsmes sapulcē, tai ari I Saeimā. Pīmāram, Satvērsmes sapulces laikā vysūs principialajūs Latgolas vaicōjumūs jī ap se-

vi saisteja 18 latgaļu deputatu. Tei ir absoluta latgaļu deputatu majoritate, naatkareigi nu jūs pīdareibas pi partijom.

Rokstūt šos ryndas, maņ nav pi rūkas piļneiga latgaļu deputatu saroksta, bet Satvērsmes sapuļces stenogramōs ir radzāti šaidi vōrdi: 1) Donots Bycāns, 2) Heliodors Jozāns, 3) Stanislavs Kambala, 4) Francis Kempss, 5) Jezups Kindzuļs, 6) Pīters Kōtāns, 7) Stanislavs Kursītis, 8) Apoloni-ja Laurinoviča, 9) Jezups Laurinovičs, 10) Ontōns Laizāns, 11) Pōvuls Laizāns, 12) Pīters Lazdāns, 13) Jurs Pabērzs, 14) Jōņs Rubuļs, 15) Ontōns Rubyns, 16) Valerija Seile, 17) Nikolajs Skangeļs, 18) P. Svāguļs, 19) Francis Trasuns, 20) Jezups Trasuns, 21) Odums Turkopuļs, 22) Ontōns Veļkme, 23) Pīters Zadvinskis.

Latgaļu pōrstōvi ir bejuši īvālāti šaidōs komisijōs:

Satvērsmes komisijā (sastōvēja nu 26 lūceklim) — 4 latgali: Fr. Kempss, J. Pabērzs, St. Kambala un Jez. Laurinovičs;

Zemes lītu komisijā (26 lūcekli) — 5 latgali: J. Kindzuļs, J. Rubuļs, D. Bycāns, O. Turkopuļs un N. Skangeļs;

Amnestiju komisijā (12 lūcekļu) — St. Kursītis un O. Veļkme;

Ūrlītu komisijā — J. Pabērzs;

Pīprasejumu — V. Seile un Jez. Trasuns;

Budžeta (24 lūcekli) — Fr. Trasuns;

Juridiskajā — O. Laizāns;

Socialōs lykumdūšonas — Jez. Trasuns, A. Laurinoviča un P. Lazdāns;

Pošvaldeibu — St. Kambala, P. Lazdāns un O. Turkopuļs;

Tērdznīceibas un ryupnīceibas — Fr. Kempss un O. Laizāns;

Kara lītu — J. Rubuļs;

Izgleiteibas — V. Seile un P. Kōtāns.

Nu vysom komisijom svoreigōkōs beja Satvērsmes komisija, Zemes lītu kom., Izgleiteibas kom. un Budžeta komisija.

Satvērsmes komisija kōrtōja vaicōjumus, kas ir saisteiti ar valsts strukturu, un te nu beja eistō vīta ceīnom par decentralizātu valsts varu un apgobolu pošvaldeibom. Bet nu četriem latgalim, kas īgōja šamā komisijā, par de-

centralizāciju ceinājās tikai Kempis, bet Pabērzs, Kambala un Laurinovičs nikaidas nūteiktas linijas tod nav vaduši. Baltiši turpretim, lai styprynōtu sovu varu Latgolā, stōvēja par absolutu varas centralizāciju un vairōkuma diktaturu. Par tū seikōk byus runa atseviškā nūdalenā.

Taipat seikōk byus jōpasakavej ari pi zemes lītōm. Zemes lītu komisijā nu 26 lūceklim 5 beja latgali, bet nu šim pīcim styprōkī ir bejuši tikai J. Kindzuļs un O. Turkopuļs. Zemes lītōs Satvērsmes sapuļce latgalim nūsaceja daudz mozōkas normas kai pōrejā Latvijā, un taidā veidā latgali tyka degradeiti pavysam cytā tīseibu skālā kai pōrejī latviši. „Kū lai dora,“ jī žēleigi nūsapyute, „ka Latgolā zemes moz, bet ļaužu daudz!“ Bet ka Latvijā ir tikai vīns zemes fonds, uz kuru vysim vīnaidas tīseibas, tys tyka nūklusāts un apīts vysaidim leikumim.

Volūdas vaicōjumi baļstejōs uz 1917. goda kongresu lāmumim, kuru baltiši jau beja paspējuši aizmērst. 1905. un 1917. godā baltiši latgalim sūleja i pošvaļdeibu, i vōlūdas tīseibas, bet 1920. godā vairs nikō.²⁶⁾ Latgaļu volūdai un kulturai beja pīteikts iznycynōšonas kars. Izgleiteibas sistema izgōja uz latgaļu volūdas un literaturas izskausōnu.

Vaļsts budžeti nūsaceja navīn vīnu ūtru pōrejūšu tau-tas labklōjeibas vaicōjumu, bet ari tōļejūšas reformas ško-lu organizēšōnā, kulturas dzeives veidōšōnā un ari minori-tašu vaicōjumūs.

Tim, kas šōs lītas pōrredzēja, beja bezgaleigs dorba lauks. Naskaitomūs veidūs Latgolas intereses varēja aizstōvēt voi ari paspēlēt. Bet cik beja tōļredzeigu vadeitōju? Dīmžā, tikai 2 — obi Franči, kas šymā laikā vīnmār un vysur uzastōja kai vīns un kam teišam beja plaša un dziļa pīredze. Aiz jīm parosti stōvēja 18 latgaļu deputatu. Bet natryuka ari jīm acīs lēcēju. Tī beja jaunōkōs paaudzēs deputati: Jezups Trasuns un Jurs Pabērzs. Jī nabeja vēļ izau-guši leidz sovas dzimtines gora vērteibu izpratnei, un Lat-golas īpatneibas jī saredzēja tikai Latgolas timseibā un pakļōveibā dažom partijom, kōdēļ jī ar sirdi un dvēseli stō-vēja Latgolas sejas nūōrdeitōju pusē. Ka pēc godim jī ju-tōs klaidejušīs un poši klīva par Latgolas aizstōvim, kod

²⁶⁾ Sal. Fr. Kempa runu: LSSS 1920, 1087. lpp.

obi Franči beja nūgōjuši nu skotuves, tys jūs klaidas Satvērsmes sapuļcē namozynoņ, bet tikai liku reizi aplīcynoņ, cik gars ir ceļš, koleidz piļņeiņi izprūt sovas pagōtnes vērtību un pīdareību pi sova apgobola.

Kaidas dramatisķas ceiņas par šū apgobolu ir nūtyķušas, tū paanalizēsim turpmōķōs ryndōs. Sōksim ar zemes vaiķōjumu.

1) Ļaužu daudz, zemes moz.

„Augsti gūdojamō Satvērsmes sapuļce! Šei nedēļa maņ atgōdynoņ tautas svātķus. Myusu tauta jau seņ gaideja — Vydzemē un Kūrzemē pyrms 1817. goda un Latgolā pyrms 1861. goda — ka tū atbreivōs nu kungu varas, ka zeme, kuru tei apstrōdoņ, paliks jōs rūķōs, un uz tū tei gaida ari tagad. Tūreiz par vysu Latvijas tautu gōja patīsa svātķu saķyusma, un es asmu pōrlīcynoņts, ka ari tagad na tikai šymā augstajā nomā, kai tū vakar varēja maneit, ir nūpītna saķyusma, bet tei īt ari par vysu tautu.“²⁷⁾

1861. godā tautai Latgolā tyka dūta putna breiveiba, bet ni vogas nu tōs zemes, uz kuras tei beja dzymuse, auguse un strōdōjuse. Tagad šei nataisneiba jōizloboņ! Zemei jōnōķ tautas rūķōs, un tautas rūķōs tei ari nōķs!

„Muni kungi! Agrarō reforma, pi kuras mes stōjamēs, ir vīna nu nūpītņōķom reformom. Tei ir tautas un vaļsts reforma. Cytus lykumus mes varim grūzeit, kod pateik, bet agrarreformas nūteik tikai pēc godu desmitem voi symtīm reizi. Izvadūt agrarreformu, vysu tautas dzeivi vajag nūstōdeit uz jaunim pamatim, un tei ir nūpītna un ļūti gryuta līta.“²⁷⁾

Latgaļu bloķa vōrdā Fr. Trasuns aizrōda, ka agrarreforma nav atsevišķu partiju, bet vysas tautas līta, ka tei jōizvad bez šķiru un partiju naida, ka zeme jōdūd privatīpašumā, ka vysā vaļstī jōdūd vīnaidas normas. „Latvija ir priķš vysim Latvijas piļsōņim, un Latvijas zeme ir priķš vysim Latvijas zemņikim.“

Agrarreforma nadreikst tikt izvasta priķš Kūrzemes un Vydzemes atsevišķi un Latgolas atsevišķi. Tai jōbyut

²⁷⁾ LSSS 1920, 559. lp. Ivods nu Fr. Trasuna runas, sōcūt agrarreformu 1920. goda 20. augustā.

vīnāidai vysā vaļstī. Latgolā nadreikst byut mozōkas nor-
mas, un latgali caur agrarreformu nadreikst tikt pōrvārsti
par kolpim, kū, tai saceit, jimt uz Kūrzemī un Vydzemī.²⁸⁾

Obi Franči jau nu agrarreformas sōkuma saredzēja
Latgolai nalabvēleigus symptomus, apgaismōja litu atteis-
teibas gaitu un ceinejōs par tū, lai glōbtu, kas saglōbams.

Cik nūpītna vaicōjuma prīškā jī stōvēja, tū raudzeisim
ilustrēt ar dažom statistiskom ziņom.

Vydzemē caurmārā uz kotru saimnīceibu ikryta 46
hektari, Kūrzemē — 41, bet Latgolā — tikai 11. Bez tam
gaļveņu skaits uz kotru saimnīceibu Latgolā beja lelōks kai
pōrejā Latvijā. Un īvārojūt tū, ka Latgolā ryupnīceibas na-
beja un ka tikt irēdņu karjerā ari nabeja nikaidu īspēju,
vysam Latgolas īdzejvōtōju vairumam beja jōpalik pi so-
vas zemes. Tōpēc praseiba pēc zemes pīauga ar kotru go-
du, un ļauds uz agrarreformu vērēs kai uz atpesteišonu.

Bet kur beja jamama zeme?

Lai atbyldātu uz tū, ir jōpasakavej drusku pi agrarōs
reformas lykuma un zemu daudzuma.

Pyrms agrarōs reformas izvesšonas Vydzemē zemnī-
kim pīdarēja 41 % zemes, bet pōrejō — pryvatom muižom
(51 %), bazneicom un vaļstei.

Kūrzemē zemnīku zeme sastōdeja 31 %, pryvatōs
muižas 51 %, vaļsts — 17 % un pōrejō mōceitōju.

Zemgalē zemnīku zeme — 45 %, pryvatōs muižas —
33 %, vaļsts — 20 %, pōrejō bazneicom.

Latgolā zemnīku zeme sastōdeja 40 %, pryvatōs mui-
žas — 54 %, vaļsts — 5 %, bazneicu un cytas zemes 1 %.

Ar 1920. goda 16. septembrī pījimtū agrarreformas ly-
kuma I daļu Satvērsmes sapuļce radeja vaļsts zemes fon-
du, kurā īskaiteja vysus vaļsts īpašumus, kai ari pryvatūs
muižu un bazneicu zemi. Par naatsovynojāmū daļu muižu
īpašņikim un draudzem atstōja 50 ha plateibu, bet zemnīku
zemem 100 ha. Uz šō lykuma pamata vaļsts zemu fondā
tyka īskaiteiti Vydzemē, Kūrzemē un Zemgalē 2 886 167
ha un Latgolā — 824 246 ha. Tymā itylpa meži, azari, pūri
un ari apstrōdojamō zeme. Nu šōs fonda zemes tyka para-
dzāts sadaleit zemņikim Vydzemē, Kūrzemē un Zemgalē
1 270 884 ha, bet Latgolā — apmāram 350 000 ha.²⁹⁾

²⁸⁾ LSSS 1920, 845. lp.

²⁹⁾ Sal. Agrārā reforma, LKV I, 99. lp.

Kūpejais fonda kotlys beja lobs, bet kai nu tō nūtyka smelšona, tū nūsaceja agrarreformas lykuma II daļa, kas taipat tyka pījimta 1920. goda rudinī. Tei nūsaceja, ka jaunsaimnīceibas var īreikōt na lelōkas par 22 ha. Mozzem-nīki var pīpraseit sovu zemu palelynōšonu taipat leidz 22 ha (šaidu palelynōšonu sauce par „pīgrīzumim“). Tīsei-bu pīpraseit zemi lykums deve vysim Latvijas pilšōnim, kam sovas zemes nav voi kam zemes ir mozōk par 22 ha. Prikšrūceiba sajimt zemi pyrmā kōrtā tyka dūta atbreiv-
vōšonas ceīņu daleibnīkim, jūs gimines lūceklim utt. Ilg-gadeigī rentnīki palyka uz sovom vītom. Te ir seviški jōi-vāroj tys, ka **Vydzemē, Kūrzemē un Zemgalē vacsaimnī-
ceibas natyka samozynōtas, tōs ari uz pīšku palyka sym-
tim ha lelas.** *) Baltīši izrēkinōja, ka jim zemes pītiks kai dēļ jaunsaimnīceibom, tai ari vacsaimnīceibom, un vac-saimnīceibas atstōja naskōrtas. Lai atvairaitu latgaļu cen-tīņus pēc zemes šymūs apgobolūs, sōcēs latgaļu diskreditē-šona, ka jim naasūt nikaidu nūpalnu pi Latvijas atbreivō-šonas utt.³⁰⁾ Atbreivōšonas ceīņu daleibnīki Latgolā, lai jūs formali apmīrynōtu ar zemi, na reizi tyka pīlykti par leidzīpašnīkim sovim tāvim voi cytim radinīkim, kam pī-sanōce zeme kai ilggadeigim rentnīkim,³¹⁾ pi kam jaun-saimnīceibas vypsōri nūsleidēja zam 22 ha normas. Taidā veidā agrarō reforma Latvijā tyka īvērzeitā navīnleidzei-bas slīdēs.

Agrarreformas izvesšonai tymā pošā 1920. goda rudinī tyka izdūta šō lykuma IV daļa, kas paredzēja tūs funk-cionarus, kam šei reforma beja jōizvad. Reformu izvede pogostu, mīstu (voi pilšātu), apriņku un centralō zemes īreiceibas komiteja. Zamōkōs komitejas sasastōdeja nu pošvaldeibu īcaltim ļaudim, bet centralō — nu valdeibas īcaltim lūceklim.

Vālōk tyka izdūta agrarreformas lykuma III daļa (1922. g.), kas saturēja nūteikumus par agrarōs īkōrtas nū-styprynōšonu, t. i., nūteikumus par zemu daleišonu, apvī-nōšonu, pērķšonu, pōrdūšonu utt.

*) Sal. LSSS 1921, 1091 sek.

³⁰⁾ Sal. LSSS 1920, 1761. lp.

³¹⁾ Sal. M. Bukšs: Atmiņas un atziņas, 1964, 81. lp.

2) Zemes reforma latgaļus pōrvēš par ūtrōs škiras piļšōnim.³²⁾

Latgaļu bloks, kŭ Satvērsmes sapuļcē vadeja obi Franči, ļūti aktivi ceinejōs par tŭ, lai zemes normas byutu vīnaidas vysā vaļstī un lai ar vysim īdzeivōtōjim reikōtŭs pēc vīnim un tim pošim principim. Sakarā ar tŭ jī 1921. goda 2. decembrī īsnēdze Satvērsmes sapuļces prezidentam lyugumu³³⁾ grīztīs pi vaļdeibas ar šaidim vaicōjumim (vaicōjumu formulējums vīnkōršōts):

1) Kōpēc Kŭrzemē ir pōrtraukta zemes piškēršona latgalim?

2) Kōpēc nikas nateik dareits, lai apmīrynōtu ar zemi tŭ īdzeivōtōju daļu, kurai tryukst zemes sovā pogostā?

3) Kōpēc nateik īvārōti agrarlykuma nūteikumi un vaļstī nateik izvasta vīnleidzeiga zemes reforma?

4) Kōpēc Latgolā radeiti agrarlykumā naparadzāti zemes piškēršonas organi, kas izslādz pōrsyudzeibas īspējas utt.

Vaļdeibas pōrstōvs — zemkŭpeibas ministrs — uz šim vaicōjumim deve izalŭceišonas atbiļdi, kas latgaļu pōrstōvus naapmīrynōja ni mozōkā mārā. Zemkŭpeibas ministra slaves dzīsmi agrarajai reformai ar bogōteigu faktu materialu satrīce Fr. Kemps, O. Turkopuļs un Fr. Trasuns.

Pimāram, Fr. Kemps uz tŭ saceja.³⁴⁾

„Ministra kungs aizrōdeja, ka Latgolā asūt sovaidi apstōkli, ka ļaužu asūt daudz un zemes moz. Nu ministra runas izrit, **it kai Latgola byutu kaida autonoma voi pat suverena republika**, uz kuru Latvijas lykumi naatsateiktu, un ka vaļsts zemes fonds nabyutu vīns un tys pat dēļ vysas vaļsts. Patiši Latgolā zemes napīteik, bet Kŭrzemē palik pōri. Latgolā jaunsaimnīceibas teik īdaleitas mozōkas, nakai asam pilaiduši ar lykumu. Maņ ir zynoms, ka Latgolā ir radeitas jaunas mozsaimnīceibas 8 ha lelumā! Bet lykumā ir nŭsaceits, ka tī, kam ir mozōk par 15 ha, ir skaitomi par seiksaimnīkim un tim ir tīseiba pīpraseit zemi nu vaļsts

³²⁾ Vōrdi nu Fr. Trasuna runas 1921. godā. LSSS 1921, 1091 sek. un 1920, 759. lp.

³³⁾ LSSS 1921, 2166 etc.

³⁴⁾ LSSS 1921, 2257 sek.

zemes fonda. Taitod jau radeišonas momentā šaidai jaun-saimnīceibai ir tīseiba pīpraseit pīgrīzumu. — **Bez tam divi trešdaļas nu zemes pīpraseitōjim Latgolā palik naap-mīrynōtas.**“

Pēc šaidim vaļdeibai isnāgtim vaicōjumim, jo parla-ments atrūn, ka vaļdeiba navar dūt apmīrynojūšu atbīldi, vaļdeibai ir jōaizīt. Lelō Latgolas zemņiku partija ar so-vim 17 deputatim beja pōrstōvāta vaļdeibā, tōdēļ Pabērzs sovas partijas uzdavumā aizstōvēja vaļdeibu, kai varādams. Par J. Pabērža izalūceišonu un tyvredzeibu Fr. Trasuns pa-ironizēja: ³⁵⁾

„Jo Pabērža kungs patīši dūmoj, ka latgalim pīteik ar 7 leidz 8 ha, kod pēc lykuma ir nūsaceita zemes norma 22 ha un kod Kūrzemē un Vydzemē pastōvūšu saimnīceibu norma ir 200 — 300 ha, tod lai jys pamēginoj tū atkōrtōt Latgolas zemņikim pi vēlēšonom! ³⁶⁾

Kod 1922. godā tyka pījimta agrarreformas lykuma III daļa un zemes vaicōjumī tyka fiksāti uz vysim laikim, Kempis un Trasuns gōja karā vēļ reizi. Kai vīnmār, jūs ru-nas ir litišķas, labi motivātas un taisneigas. Dažus vōrdus te lai atļauts citēt nu Kempa runas, kū jys ir sacejis 1922. goda 11. julijā:

„Zemkūpeibas ministrs aizrōdeja, ka vaļdeiba asūt spīsta Latgolā pīškērt mozōkas normas. Bet taida reiceiba ir nalykumeiga. **Lykumā taču ir skaidri saceits, ka vysā Latvijā ir vīnaidas zemes normas.** Tur ir skaidri saceits, ka nu tim apgobolim, kur zemes napīteik, zemņikus pōr-ceļ uz cytim apgobolim. Bet nu tagadejōs vaļdeibas dorbim mes redzim, ka latgalim apsūleitō zeme nateik dūta. Kūr-zemē ar zemi ir jau apgōdōti 90 0/0, Vydzemē drusku mo-zōk, bet par Latgolu vaļdeiba namiņ nikō. Tur skaitli ir tik šausmeigi, ka jei beistās tūs pat minēt. Bet mes zynim, ka Latgolā ar zemi ir apgōdōti tikai 10 — 12 0/0 voi lobōkā ga-dejumā varbyut 20 0/0. ³⁷⁾ Kur paliks pōrejī, kas ir zem-

³⁵⁾ LSSS 1921, 2268. lp.

³⁶⁾ Teišam lelō Latgolas zemņiku partija nōkušajōs vēlēšonōs tyka katastrofali sagrauta: nu 17 deputatim nūkryta uz 1!

³⁷⁾ Fr. Trasuns miņ, ka pi vysas taidas nabadzeibas muižu centri vēļ teik pīškērti inōcējim, baltišim. Sal. LSSS 1921, 2268 etc., ari 1922, 741 sek.

kūpi, kam ir inventars un kam ir tīseibas uz zemi? Mes gribim skaidru atbildi!“³⁸⁾

Bet atbilde jau beja dūta ar dorbim, ar praktiskū politiku. Apejūt lykumu ar leikumu, Latgolā tyka radeita kolpu kōrta dēļ Vydzemes un Kūrzesmes.³⁹⁾

Latgali tyka islāgti tikai Latgolā, pi kam ari sovā nūslāgtajā Latgolā jī nabeja par saiminikim sovā sātā. Centralizātō vaļsts vara dirigēja vysu nu augšas, aizjamūt navīn irēdņu vītas, bet ari kuplā skaitā lobōkūs īpašumus Latgolā. Fr. Trasuns na reizi ar dziļu ryugtumu atkōrtēja vōrdus: „Jyus jau, kungi, ar mums reikojatēs kai ar īkarōtu zemi! — Mes gōjom uz apsavinōšonu kai leidzeigs ar leidzeigu, bet teikam pōrvārsti par ūtrōs škiras piļsōnim.“

3) Ceīņa par decentralizātu vaļsts varu un apgobolu pošvaļdeibom

Kaida byus dybynojāmōs Latvijas vaļsts ikōrta, tō eisti napōrredzēja nivīns. Breiveiba, demokratiya un tīseibas ir skaisti vōrdi, bet konkrētu saturu tymūs īlej tikai vaļsts struktura ar sovu raksteitū lykumu.

Latgaļu tīseibu aizstōvi praseja, lai Latvija byutu demokratiska vaļsts ar decentralizātu vaļsts varu. Jo vairōk vaļsts vara ir centralizāta, jo vairōk tei irūbežoj parlamentu un pošvaļdeibas. Varbyut taida vaļsts pōrvaļde pa laikam ir efekteigōka, bet tei ir ari nataisneigōka, jo kura gon absolutō vara ir taisneiga, kod tei nav atkareiga nu tautas?

Ari demokratiyu var saprast dažaidi. Vairōkuma dik-tatura, kaut ari formali izvasta bolsōšonas ceļā, nav nikaida demokratiya. Jo vairōkums nūsprīž, ka svešā mōjā var kōpt ar nateirom kōjom uz teiri aplōta golda, tod tei nav nikaida demokratiya un cyta tīseibu respektēšona. Eista demokratiya bolstōs uz kompromisim, uz cyta tīseibu atzeišonu.

Taisni atteiceibā uz demokratiyas izpratni latgali pīdzeivōja vyslelōkū viļšonūs.

Jī sagaideja, ka Latvijas satvērsme īs decentraliza-

³⁸⁾ LSSS 1922, 1057. lp.

³⁹⁾ LSSS 1920, 845. lp.

cijas vērzinī, ka byus kaut kas leidzeigs kantonim ar apgobolu pošvaļdeibom. „Kantonu sistema ir eisti demokratiska sistema,“ latgaļu bloka vōrdā saceja Fr. Trasuns 1921. godā.⁴⁰⁾ „Jo mes meklēsim pēc patiši demokratiskas ikōrtas, tod taidu mes atrassim pyrmā kōrtā Šveicē. Tur patiši par vysu sprīž pošā tauta, jo biži nūteik tautas nūbolsōšona, un vīns kantons naapspiž ūtra. — Bet kai ir pi mums? **Pi mums ir centralizācijas sistema vēļ plašoka kai bejušajā Krīvijā, un tei vad uz tū, ka vīna tautas daļa ceņšās nūslauceit (t. i., iznycynōt) ūtru tautas daļu ar vysom jōs īpatneibom.**

Ka Latgolai ir sova pagōtne un sova kultura, sova īpatneja seja, tū baltiši beja atzynuši jau seņ. Taipat vysim ir zynoms, ka jau tod, kod par naatkareigū Latviju voi Latvijas autonomiju nadreikstējom i dūmōt, Latgola jau beja kategoriski pasacejuse, ka tei grib patūrēt zynomu pošvaļdeibu, un baltiši šū autonomiju Latgolai ari apsūleja. Bet šamā konstitucijā, muni kungi, mes nu tō itin-rikō nadzērdējom. Mes tikai avizēs redzējom par latgaļu separatismu, par latgaļu uzbrukumim baltišim, bet par Latgolas tiseibom, par Latgolas pošvaļdeibu mes nadzērdējom itin rikō.“ — Taidi beja Fr. Trasuna vōrdi, kod jys latgaļu bloka uzdavumā deve atsauksmi par Latvijas satvērsmes lykuma projektu.

Te der īvārōt, kaidus demagogiskus pajēmīņus baltiši lītōja pret latgalim, lai aizsagtu sovu vōrda lauzšonu un diskreditātu latgaļu atgōdynōjumus atteiceibā uz īpriķšējūs godu sūlejumim.

Lai attaisnōtu navīnaidas zemes normas un pat zemes nadūšonu latgalim, tod tyka pausts, ka jim naasūt nikaidu nūpalnu pi Latvijas atbreivōšonas. Un lai atsataisnōtu par 1917. goda zemes padūmu lāmuma napiļdeišonu, tod latgaļu praseibas atteiceibā uz sovu pošvaļdeibu, volūdas tiseibom utt. tyka diskreditātas par „separatismu“.

Bet latgaļu ceineitōji ar tū nabeja ni nūbaidomi, ni sagraunami. Stōvādami par vaļsts vīneibu, par vaļsts nūstyprynōšonu, par kōrteibu un tautas labklōjeibu, jī tūmār stōvēja ari par sovom tradicijom.

Fr. Trasuns latgaļu bloka vōrdā pīpraseja satvērsmes projektu grīzt atpakaļ, nūzeimōt sevišku komisiju, kas izstrōdōtu principus, uz kaidim satvērsmi dybynōt, paredzēt

⁴⁰⁾ LSSS 1921, 1332. — 1337. lp.

**apgobolu pašvaldeības, kai ari nūdrūšynōt ticeibas brei-
veibu un Bazneicas naaizskarameibu.⁴¹⁾**

Trasuna priķšlykums, prūtams, tyka nūraideits. Satvērsmes lykumu sōka apsprīst pa daļom. Latgaļu bloks praseja Dīva vōrdu īvest satvērsmes lykuma sōkumā (tys tyka nūraideits), bloks praseja nagrūzomas listes Saeimai un grūzomas tikai vītejom pošvaldeibom. Motivējums: parlamentā izraugomūs kandidatus tauta vysumā napazeist, un listu grūzeišona atver tikai ceļu navajadzeigom machinacijom partiju sovstarpejōs atteiceibōs, turpretim vītejōs pošvaldeibōs tauta sovus kandidatus pazeist, un tur grūzomom listem ir pozitiva jāga. (Ari šys priķšlykums nūraideits.)

Bez tam latgaļu bloks ceptēs nūvērst ari naporosti augstū **referendu** (Latvijā uz 2 miļjonim īdzejvōtōju 200 000, koleidz Šveicē uz 4 miļjonim ir tikai 30 000). Augstais referends izslādz tautas leidzdaleibu lykumdūšonā, un tauta navar īsamaiseit parlamenta reiceibā.

Bet pōri par vysu — latgaļu bloks ceptēs atrysynōt 1917. goda zemes padūmu lāmumus par Latgolas pošvaldeibu.

4) Satvērsmes sapuļce pret 1917. g. kongresu lāmumim

Nivīns pagōtnes vaicōjums nav bejis tik škeibi apgaismōts kai vaicōjums par Latgolas pošvaldeibu. Ar demagogiju par „separatismu“ tyka aizsagta ogrōkūs sūlejumū lauzšona un Latgolas tīseibu sameideišona.

Kai zynoms, 1917. goda 26. aprelī latgaļu kongress Rēzeknē pījēme lāmumus par Latgolas pošvaldeibas īvesšonu un sovas volūdas tīseibu aizsorgōšonu.⁴²⁾

Apvīnōtais vysu Latvijas apgobolu zemes padūmu kongress tō pošā goda 30. julijā Reigas pilī nūlēme:⁴³⁾

„Latgalei kā īpatnējai Latvijas sastāvdaļai piešķirama patstāvība vietējās pašvaldības, valodas, skolu un baznīcas lietās.“

⁴¹⁾ LSSS 1921, 1337 un LSSS 1921, 1430.

⁴²⁾ Latgolas pagaidu zemes padūmes ziņōjums Nr. 1, 1917. g.

⁴³⁾ Sal. Latvijas vēsture, Gopera izd. Stokholmā 1948. g., 290. — 291. lp. un The Russian Provisional Governments Documents I, 405. lp.

Ar tū beja panōkta piļneiga vīnōšonōs un sasapras-
šona Latvijas dybynōšonas priķšvokorā: 1917. goda kon-
gresi beja Latvijas konstitucijas pamatu licēji.⁴⁴⁾ Tōs
apryndas, kas pīsadaleja kongresūs, beja ari Satvērsmes
sapuļcē. Pat vēļ vairōk — Satvērsmes sapuļcē beja dau-
dzas personas, kas pīsadaleja mynātajūs kongresūs un da-
žaidōs sanōksmēs pēc tam. Vyss taitod beja gondreiž tys
pats, tikai beja mainejušis laiki un reizē ar tū beja mai-
nejusēs ari jūs stōja. Tagad jī klīdze: „Kū tys Trasuns ar
Kempi ir izdūmōjuši, praseidami Latgolai pošvaļdeibu!“
Tys taču asūt „separatisms“, un ar vysu Krīvijā montōtū
politiskōs školās demagogiju stōjōs pret Trasunu un Kem-
pi. Bet kū Trasuns ar Kempī praseja, beja tikai sekojū-
šais:

„Satvērsmes I nūdaļā īvest papyldu pantu sekūšā re-
dakcijā: **Latgola bauda apgobola pošvaļdeibas tīseibas,
kūras nūsokomas ar atsevišku lykumu.**“⁴⁵⁾

Isnāguma motivēšonai kai pyrmais runoj Fr. Kemps.
Jō runa ir plaša, byuvāta uz vēsturyska fona, tei atklōj
Latgolas vēsturi un ceptīņus, tei atklōj Latvijas apvīnō-
šonas gaitu, kongresu lāmumus un ari tō laika vajadzēi-
bas. Šei runa ir losoma jō rokstu izlasē, tōdēļ es nu tōs te
minēšu tikai dažas frazes.

„Šei pošvaļdeiba (par kuru latgali ir dūmōjuši) na-
dreikst izavērst par kaut kaidu autonomiju, par kaut kai-
du vaļsti vaļstī ar sovu naatkareigu lykumdūšonas saei-
mu. Mes taču naprosom ari sovu patstōveigu karaspāku! Jo
ari mes sovā konstitucijā pījamam priškā lyktōs ryndas,
tod vēļ atlik plašs lykumdūšonas dorbs, un tū pošvaļdeibu
var izveidōt dažaidi,“ soka Kemps.⁴⁶⁾

Pēc īnastō priķšlykuma sōcēs korstas debates. Nu
baltīšu puses tyka paskaidrōts, kaidus tikai breinumus jī
dēļ latgalim jau naasūt dāvuši: i pogostu pošvaļdeibas, i
apriņku pošvaļdeibas, i guņsapdrūšynōšonas savīneibas, i
latgaļu dialekts ticis pīleidzynōts vaļsts volūdai, ar vōrdu

⁴⁴⁾ Sal. M. Bukšs: 1917. g. Latvijas apvīnōšonas kongresi kai
satvērsmes pamatu licēji, „Dzeive” 1967: 82.

⁴⁵⁾ LSSS 1921, 1498 (5. oktobra sēdē).

⁴⁶⁾ LSSS 1921, 1498 un sek.

sokūt, asūt pretim gōjuši, cik varējuši, bet tōļok vairs navarūt it. Ka vyss uzskaitētais ir teirs nonsens, par tū veļti runōt.

Interesanti ir vārōt reakciju ari pošos latgaļu grupōs. Latgaļu bloks (Fr. Trasuna un Kempa partija) stōvēja kai vīns, bet lelō Latgolas zemņiku partija (Pabērža — Rubuļa ļauds) un Dorba partija (kū vadeja Jezups Trasuns) šymā vaicōjumā svōrstējōs. Obas pādejōs partijas beja rodušōs ar baltīšu svēteibu: Pabērža — Rubuļa — ar Zemņiku savīneibas svēteibu (aizmugurē Hugo Celmiņš un armija), Jezupa Trasuna — ar Latgolas apgobola priķšņika Andreja Bērziņa un baltīšu dorba partijas paleidzeibu. Taidā veidā ni vīna, ni ūtra partija uz skaidras latgaliskas linijas nūsastōt navarēja. Bez tam aktivōkī spāki — Jurs Pabērzs un Jezups Trasuns beja par daudz jauni, nanūbrīduši un napīredzējuši, vēļ pat ar škoļņicysku dūmōšonu. Vacōkī tautas darbinīki jūs sauce par jauneklim, kam ir 21 gods un 5 minutes.

Kas ir tys īpatņejais Latgolas vaigs, kū vacōkō paaudze grib saglobōt, tys šim jauneklim vēļ nabeja skaidrys. Tys jīm palyka gon skaidrys vālōk, kod liktineigōs klaidas beja jau pilaistas. Vālōkūs parlamenta laikūs Jezups Trasuns jau beja dūšeigs latgaļu aizstōvs. Pabērzs turpretim beja spīsts maineit taktiku jau tōs pošas Satvērsmes sapuļces laikā. Bet koleidz jī sovu pōrlīceibu un taktiku mainēja, jī tyvredzeigu apsvārumu dēļ šū latgaļu bloka īsnāgumu apkarōja ar vysu jaunekleigū naprōtu.

Latgolas īpatņeibas, jī saceja, tikai tīmseiba, latgaļu volūda pazussūt jau pēc desmit godim, vacajai Latgolai jōpazyudūt bez pādīm! Jo jau Latgolai byušūt sova pošvaļdeiba, tod tai byušūt sovi ministri un parlaments. Un kas golu golā interesejūtīs par Latgolas pošvaļdeibu? — tikai dažas personas, kas grybūt sagrōbt varu par Latgolu.

Par šaidu uzastōšonu baltīši obus puišus palīleja, pasasmēja par latgaļu sovstarpejim streidim (it kai storp cytom tauteibom un grupom taidu ikšejūs streidu nabyutu!) un taiseja slēdzīni, ka pošvaļdeiba nav vysu latgaļu līta.

Bet vālōkais laiks rōdeja pavysam kū cytu. Kod pītryuka Fr. Trasuna un Kempa nūgōja nu politiskōs skotuves, tod par latgaļu tiseibu aizstōvim stōjōs Jezups Trasuns un Jurs Pabērzs.

Šys apstoklis tikai liku reizi licynoj, ka Latgola tod vēl nabeja sasnāguse vajadzeigū politiskōs un tautyskōs atteisteibas pakōpi un jaunī deputati reikōjōs preteji sovu ļaužu interesem. Tod jau lykōs, ka vysaidu tiseibu beja vairōk kai vajag, un tōļā perspektivē jī naprota vērtis. Pīmāram, Jezups Trasuns 1922. godā pi tō poša vaicōjuma saceja: „Latgolā faktiski jau pastōv apgobola pošvaļdeiba, jo kai pi apdrūšynōšonas izvesšonas, tai ari dažūs cytūs vaicōjumūs Latgolas pošvaļdeibas reikojās solidari un apvīnōti.“⁴⁷⁾

Uz taidu dūmu gōjīni mes varim šudiņ saceit tū pošu, kū tūreiz saceja vacī tautas darbiniki: „Naiva, napīdzeivōjuša politiska sprīdelēšona.“

Atbyldūt uz daudzajom runom, Kemps saceja:⁴⁸⁾ „Cīneitī kungi! Pēc vysom šom runom maņ jōkonstatej vīns fakts, ka par plašōku pošvaļdeibu izasoka 6 voi 7 (latgaļu deputati), bet par šaurōku—13. Ari kungs Pabērzs nanūlidze, ka jūs partijas programā it runa par guberņas pošvaļdeibu. Jī sovā programā paredz pošvaļdeibu taidu, kaida beja krīvu laikā guberņōs ar centralim saimnīciskim un administrativim organim. Mes pastōvim par plašōku pošvaļdeibu ar sovu ministru (Reigā). Jōatzeimej vēl vīns apstoklis, kū Pabērža kungs grib nūslēpt: tys ir, ka latgali ir prasejuši pošvaļdeibu ari pēc Latvijas vaļsts nūdybynōšonas. **Maņ ir jōaizrōda, ka 1920. goda februari voi martā vysu treju apriņku pōrstōvu sapuļcē**, kurā prezīdēja J. Kindzuļa kungs un kas ilga 3 dīnas, **tyka nūsprīsts, ka Latgolai ir vajadzeiga plaša autonomija**. Taitod tautā šei ideja ir dzeiva, un, jo mes par tū runojam, tod mes tikai atkōrtojam tautas bolsu.“⁴⁹⁾

J. Kindzuļs, kas sēdē beja klōt, šō fakta nanūlidze. Taitod taida praseiba pēc Latgolas pošvaļdeibas beja pastōvējuse ari Latvijas breivvaļsts laikā, un J. Kindzuļs pošvaļdeibas praseibu atbaļsteja.

Fr. Trasuns, roksturōdams rodušūs situaciju, saceja:⁵⁰⁾ „Satvērsmes sapuļcē, kai radzams, ir 2 vērzīni: vīns ir

47) LSSS 1922, 1173. lp.

48) LSSS 1921, 1523. lp.

49) LSSS 1921, 1523. lp. Pi citējuma runas fragments saeisynōts.

50) LSSS 1921, 1512 sek.

par Latgolas apgobola tīseibom, ūtrys — pret. Mums, kungi, nav nikas pretim ni pret Kūrzemes, ni Vydzemes apgobola tīseibom, bet Kūrzeme un Vydzeme taidu vaicōjumu nav īrūsynōjušas, kas nūzeimōj, ka jom taida pošvaļdeiba nav vajadzeiga. Bet jo latgali turpretim šū vaicōjumu ir īkustynōjuši, tod jim ir taida sajuryta, ka jim tōs pošvaļdeibas tīseibas ir vajadzeigas. —

Kōpēc jyus beistatēs nu latgalim? Kas ir tys, kas pīspide latgaļus uzstōdeit vaicōjumu par pošvaļdeibu? **Redzit, muni kungi, tei ir vēsturyskō pagōtne, Latgolas īpatnejo volūda,** Baltijas īrēdņu natakteibas kai Latgolā, tai centra presē, centra īstōžu navēreiba pret latgaļu interesem. Dažu reizi ir nūticis pat tai, ka, jo latgali aizrōda uz nakōrteibom un pōresteibom, centra īstōdes un prese nūsastōj pret latgalim, ka tī brācūt bez vajadzeibas. Tys vyss liku reizi nūrōda, ka Latgolai ir vajadzeigs jōs tīseibu nūdrūsynōjums.

Nu ceļās vaicōjums: voi myusu vaļsts intereses pīlaiž kaut kaidu plašōku pošvaļdeibu? Jo taida pošvaļdeiba draudātu sagraut vaļsti, tod es pats kai latgalīts pyrmais pasaceitu, ka taidas pošvaļdeibas navajag, ka mums pyrma kōrtā vajag gōdōt par tū, lai pastōvātu myusu tauta un vaļsts un lai myusu vaļsts byutu stypra un naatkareiga. Bet es atbīdēšu, ka nu vaļstiskōs puses mums nadraud itīņ nikas. Latgali naprosa autonomiju ar sovu parlamentu, sovim ministrim utt., jī naprosa vaļsti vaļstī. Latgalim beja tikai tōs vīneigōs dūmas — aizstōvēt Latgolu, aizstōvēt tū nu izmontōšonas un apspīsšonas.⁵¹⁾ Tagad latgalim nav pat tūs tīseibu, kas ir dūtas mozōkuma tauteibom.“ —

Bet pi pōrnūvodnikim atteiceibā uz Latgolas vaicōjumim beja aizvārtas ausis un acis. Kempis un Trasuns mēginōja atsasaukt uz 1917. goda kongresu lāmumim un vysaidim ogrōkajim sūlejumim, mēginōja apelēt pi baltīšu preses un caur tū runēt uz jūs sabīdryskū dūmu, bet vyss beja veļteigi. Kaidā runā Fr. Trasuns aplīcynōja, ka jō rokstus baltīšu prese vairs napījam. Un patiseibā tai tys jau nu Kempa un Trasuna laikim turpynojās leidz pat šai dīnai: par Latgolu slyktu voi nikō! Latgolas vēsture teik nūklusāta, latgaļu volūda teik apkarōta, demokratiskōs

⁵¹⁾ LSSS 1922, 1172. lp.

Latvijas lykumi un tradicijas ignorātas. Nu latgalim teik izcalti latgaļu tiseibu nūdevēji, bet diskreditāti šūs tiseibu atzinēji un aizstōvi. Un kū lobōku var praseit šudiņ, kod tūreizejais ministru prezidents Meijerovics, kas naseņ latgalim beja devis vysaidu organizaciju vōrdā svineigus sūlejumus, tūs lauze, tai saceit, aci namirkšynōdams? Te pīsapiļdeja Fr. Trasuna vōrdi: „Runelis solīja, dūrelis parādīja figu.“⁵²⁾ Lai gon ap pošvaļdeibas vaicōjumu vēļ nūtyka korstas un garas debates pi kotra satvērsmes lykuma lasejuma, tūmār rezultats beja vīns un tys pats: par — 18 latgaļu deputati, pret — vysa Baltija un dažī latgaļu leidzskrējēji. Pi vysa tō tod nav breinums, ka latgaļu bloks beigōs par Latvijas 1922. goda satvērsmes lykumu nabolsōja.

Nu baltišu puses vālōk ir saceits, ka Latgolai navarējuši uzaticēt, ka tei varātu kaut kur aizīt. Bet šys apgolvōjums naiztur kritikas. Patīsī īmesli byus bejuši tikai vēlēšonōs sagrōbt varu par Latgolu, tū pōrkrōsōt, izskaust vītejū volūdu un cik īspējams ōtri asimilēt. Šōs tezes pīrōdeišonai ir syntim argumentu, un tū aplīcynoļ vysa aizgōjušūs godu dzeive.

5) Latgaļu volūda teik pīleidyntōta vaļsts volūdai, bet konstitucijā tys nateik uzjimts.

Tys beja pats par sevi saprūtams, ka latgaļu volūda Latgolā beja pīleidyntōta vaļsts volūdai. Bazneica tū beja lītōjuse godu syntim ilgī, gon vadūt draudžu grōmotas, gon ari dīvkolpōjumūs, kas izpyldomi tautas volūdā. Pat krīvu vaļdeiba tū taidā veidā beja akceptējuse.

Kod sōcēs latgaļu tautyskō atdzimšona un kod pēc drukas aizlīguma atceļšonas sōcēs avīžu un grōmotu izdūšona, latgaļu volūda tyka proklamāta par literarū volūdu ar vysom tōs publiskajom tiseibom.

Latvijas apvīnōšonas kongresi 1917. godā kai Rēzeknē, tai ari Reigā šōs tiseibas vīnbaļseigi atzyna par naatjamamu Latgolas sastōvdaļu. Latgola šōs tiseibas bogōteigi lītōja kai īstōdēs, tai ari školōs, kuras uz tautyskōs ba-

⁵²⁾ LSSS 1921, 2167. lp. (Parodija par navajadzeigim jaunvōrdim.)

zes sōka organizēt pēc Latvijas vaļsts nūdybynōšonas. Vy-
sa tūpūšō dzeive Latgolā īgōja latgaliskōs slīdēs. Kotra
jaunsastōdeitō valdeiba svineigi deklarēja, ka tei sorgōs
šōs pošas par sevi saprūtamōs tīseibas, un Latvijas sōku-
mā beja pat kaut kaidis lykums, ka baltīšu īrēdnim Latgo-
lā ir jōprūt latgaliski⁵³⁾ un jōpīsalāgoj vītejai dzeivei. Sa-
prūtam, šō lykuma nivīns un nikod napiļdeja, bet es pats
tyku saticis dažus baltīšu īrēdņus Latgolā, kas teiri skaisti
runōja latgaliski. Bet tys laikam beja rats izjāmums.

Ka baltīši byutu bejuši spīsti mōceitīs latgaliski, tai-
da vēstures atteisteibas gōjīņa faktiski nav bejis, bet ka
latgalim vajadzēja byut nūmūdā par sovas volūdas aiz-
sorgōšonu, — taidis lītu atteisteibas gōjīņš ir sōcīs jau nu
pyrmajim Latvijas godim. Tōpēc par latgaļu volūdas tīsei-
bom Latvijas parlamentūs ir runōts dīzgon daudz.

Pīmāram, kod 1921. g. junijā Z. Meijerovics beja sa-
stōdejis jaunu valdeibu un Satvērsmes sapuļcei cēle priškā
valdeibas deklaraciju, kur beja runa ari par latgaļu „iz-
loksnes“ tīseibom, Fr. Trasuns saceja:⁵⁴⁾

„Valdeibas deklaracijā mes šudīņ dzērdējom, ka lat-
gaļu dialekts tiks atzeits par leidzeigu vaļsts volūdai Lat-
golā, ar taidom pošom tīseibom. Muni kungi, šei deklara-
cija nav pyrmō, un mes tū dzērdim na pyrmū reizi, jo tys
jau ir pījīmts lykumā. Tū mes dzērdējom ogrōkajā dekla-
racijā pi ogrōkō kabineta, un tū mes dzērdējom ari tagad,
ka latgaļu dialektam ir leidzeigas tīseibas ar vaļsts volūdu
un ka latgaļu dialekts ir taida pošā vaļsts volūda kai bal-
tīšu dialekts. Bet kod līta nōk praktiskā dzeivē, tod tei
izaver pavysam cytaida. Jemsim, pīmāram, īrēdņus Latgo-
lā, jī soka: „Runojit latviski! Mes latgaliski nasaprūtam.“

Pēc latgaļu dūmom, taidu šovinismu kultivēt nava-
jadzēja un nadreikstēja.

Meijerovics Rēzeknes kongresā beja sūlejis vysas
īspējamōs pretimnōkšonas, un šī sūlejumi vysmoz formali
beja jōturpynoj.

Lai izavārtu kaut kas latgaļu lobā padareits, jō vaļ-

⁵³⁾ „Valdības Vēstnesis” 1921. g. 26. julijā, Nr. 174.

⁵⁴⁾ LSSS 1921, 1277 sek.

deiba izdeve nūteikumus par latgaļu dialekta lītōšonu.⁵⁵⁾ Šī nūteikumi ir sekūši:

1. Vysom vaļsts īstōdem un omota personom jōpījam īstōžu un pryvatpersonu īsnāgumi latgaļu dialektā.

2. Latgolā vaļsts un pošvaļdeibu īstōdem, kai ari omota personom ir tīseiba lītōt latgaļu dialektu darbvedēibā un sasarokstūt, kai ari sludynōjumūs, uz izkōrtnem utt.

Reigā 1921. g. 11. augustā.

Ministru prezidents Z. Meijerovics,
Īkšlītu ministrs A. Kviesis,
Īkšlītu ministra bīdris Vl. Rubuļs.

Ar šim nūteikumim latgaļu volūdas lītōšona publiskōs īstōdēs, presē utt. beja nūkōrtōta. Lai gon nūteikumūs ar nūlyuku ir izlaists saleidzynōjums ar vaļsts volūdu, tūmār de facto tei Latgolā beja par vaļsts volūdu, un kai taida tei pastōvēja leidz 1934. goda apvārsumam, kod tyka lauzta vysa Latvijas konstitucija.

Bet koleidz konstitucija tyka izveidōta, ap tū nūtyka smogas ceīņas ari volūdas vaicōjumā.

Kod 1922. godā, izstrōdojūt Latvijas republikas savtvērsmi, tyka apsprīsts **vaicōjums par vaļsts volūdu**, tod Latgolas pōrstōvi — Kempis, Fr. Trasuns u. c. īsnēdze priekšlykumu ka „**Latgolā latgaļu dialekts vysōs īstōdēs bauda vaļsts volūdas tīseibas**“.⁵⁶⁾

Vaicōjuma apgaismōšonai vōrdu jam Kempis. Jys aprōda, ka ir rodušīs gadejumi, kur izgleitōti latgali ir atlaisti nu vītom tikai tōdēļ, ka jī nav protuši baltyski. Ir bejuši ari taidi gadejumi, ka aprīņku vaļdes ir davyšas izkōrtnes un īlu nūsaukumus latgaliski, bet atsaroduši baltīši, kas pa naktim šūs uzrokstus nūsmērējuši un taisejuši klaidu lobōjumus. Taida asimilacija naasūt ni vajadzeiga, ni

⁵⁵⁾ „Valdības Vēstnesis” 1921: 183 un „Likumu un rīkojumu krājums 157. Šī nūteikumi nav ni grūzeiti, ni atcalti. Dēļ boļševikim var nūrōdeit, ka Latvijas Padūmu vaļdeiba 1919. g. 8. martā ar dekretu par oficialajom volūdom Latvijā beja piškeiruse vaļsts volūdas tīseibas latgaļu volūdai. Sal. Latv. soc. pad valdības Ziņōtājs 1919 : 21.

⁵⁶⁾ LSSS 1922, 328. lp.

ari vālama. Latgalim asūt vaca un plaša „izlūksne“ ar vacu literaturu un lelu izplateibu. Tei naasūt saleidzinojama ar kaut kaidu Dundagas izlūksni, jo latgalim asūt pat vairōkas apakšizlūksnes. Tōpēc konstitucijas 115. pantā par vaļsts volūdu asūt napīcīšams papyldynōjums, ka „Latgolas apgobolā par oficialu volūdu teik atzeita „latgališu izlūksne“.

Kas atsateic uz terminologiju, tod par tū nav daudz jōuzatrauc. Kai saukt sovu volūdu, tys Kempam beja skaidrys: dēļ jō tei beja un palyka latgaļu „volūda“. Bet volūdņiki un politiki labprōt lītōja krīvu vōrda „narečije“ tulkōjumu. Tys beja „izlūksne“. Krīvi ar tū palaikam apzēimēja vysas nakrīvu volūdas sovā vaļstī, bet Latvijā tū sōka lītōt arvīn šaurōkā nūzeimē, lai reizē ar tū mozynōtu ari latgaļu volūdas svoru. Īdzanūt tū šaurā izlūksnes pozicijā, vīglōk tai varēja atraut vaļststīsiskūs pamatus.

Šys terminologijas kars valkāš jau 50 godu: latgaļu runas apkarōtōji tū degradej leidz nanūzeimeigai vīna pogosta „izlūksnei“, latgaļu runas aizstōvi tū ceļ leidz volūdas stōvūkļam. Ka latgaļu runa naatkareigi nu tō, kai tei kuru reizi ir saukta, ir tūmār bejuse volūdas pozicijā un piļdejuse eistōs un pylnīseigōs volūdas funkcijas, par tū ir sytmim pīrōdejumu. Tū pīrōda kai volūdas strukturas vēsture, tai ari jōs lītōšonas tīseibu vēsture. Tōs bezgaleigōs ceīņas vīn, kas ap tū ir nūtykušas jau vairōk kai vasalu godu symtu (drukas aizlīgums, tīseibu restaurēšona, ceīņa par tom Latvijas parlamentūs utt.), ir arguments par sevi, kas līcynoj par lelu un tautai ļūti dōrgu parōdeibu.

Par sovas volūdas dōrgumu na reizi ari Fr. Trasuns ir runōjis Latvijas parlamentūs. Pīmāram, Satvērsmes sapuļcē jys saceja:

„Nupat Kempa kungs runōja par tū latvišu volūdas un seviški latgališu dialekta vaicōjumu, un es dzērdēju nu dažom pusem saucīņus: „Tei nav volūda, tei ir izlūksne.“ Maņ atlik izskaidrōt, kas ir volūda. — **Literaturas volūda ir kotra volūda, kurā kaut cik ir izdūtas grōmotas un avīzes.** Apsaīt ar nacīneibu pret vīnu tautas daļu — tys īnas tikai ryugtumu. Jo vīna tautas daļa volūdas ziņā byus aspīsta, tod vyspōrejō sasaprasšona navar nūtikt. Tōpēc mes nōkam ar tū prikslykumu, ka tys, kas tyka atzeits Tautas padūmē, tyktu atzeits ari myusu konstitucijā, lai mes nabyutu nū-

stōdeiti zamōk par minoritatem myusu pošu vaļstī.“ (Citats nu jō plašōs runas saeisynōts.)⁵⁷⁾

Latgaļu volūdas tiseibu vaicōjums beja izsaucis garas un korstas debates. Atskaitūt Kempī un Fr. Trasunu, nikaidu dziļu dūmu tamōs nav — vīnkōrši fražu vōrstejumi un pretesteiba kai myurs. 18 latgaļu pōrstōvi ir par, vysī baltīši pret, un prikslykums par latgaļu volūdas pileidzynōšonu vaļsts volūdai konstitucijā nateik pījimts. Ogrōkī lykumi par latgaļu volūdas tiseibom ar tū palik tūmār naskōrti. Pat vēļ vairōk: lai nūmīrynōtu Latgolas sabīdryskū dūmu un lai rōdeitu, ka Latvijas apvīnōšonas kongresu lāmumi teik respektāti, Satvērsmes sapuļce ar bolsu vairōkumu pijam šaidu pōrejas formulu:

„Satvērsmes sapuļce nūlem uzdūt vaļdeibai izstrōdēt lykumu par latgaļu dialekta ortografijas lītas nūkōrtōšonu.“⁵⁸⁾

Taitod latgaļu pōrstōvi nadabōja tō, kō praseja, bet dabōja, kō nabeja prasejuši. Tūmār — par slyktu nabeja ari īgyutais mozumenš. Latgaļu stuņdes tod beja vysōs latgaļu pamatskolōs, latgaļu volūdu lītōja vysōs pošvaļdeibas īstōdēs, bazneicōs, teatrī un presē, un beja patīši svoreigi, ka ortografija reiz tyka nūstyprynōta. Tikai, dīmžāl, tys nanūtyka uz reizi.

Latgaļu ortografijas līta ir vaca, gondreiz tikpat vaca kai pošā rakstnīceiba, bet intensivi ortografijas kōrtōšonas mēginōjumi sōcēs tikai šō godu symta sōkumā, un dīmžāl, na vysai lobi dēļ pošas latgaļu volūdas. Ortografijas lobōtōji sōka tik strauji atsabreivōt nu vacajom latgaļu formom un tik burtyski turētīs pi baltīšu gramatikom, ka teišam, runojūt ar pošā Fr. Trasuna vōrdim, jōsoka: „tei nabeja vairs ni baltīšu, ni latgalīšu volūda“, kas vysas šōs darbeibas rezultātā rodōs.

Kai jaunōkī pētejumi rōda, tod baltīšu (resp. lejas latvīšu) gramatika nav automatiski pōrnasama uz latgaļu volūdu. Jo jamam tūs kai dialektus, tod tī nav atvasynojami vīns nu ūtra, bet gon atsateistejuši paraleli jau nu baltu senōtnes. Tōdēļ kotram nu šīm „dialektim“ ir sovi lykumi un sova gramatika. Par šūs dialektu atteiceibom prof. J.

⁵⁷⁾ LSSS 1922, 329. — 336. lp.

⁵⁸⁾ LSSS 1922, 1158. lp.

Lelis soka, ka, raugūtīs nu saleidzinojamās volūdņiceibas veidūkļa, atškireiba storp tim ir lelōka kai storp dažom „volūdōm“.^{58a)}

Prūtams, pyrms 40 — 50 godim šōs atziņas nabeja pa-zeistamas, bet beja tikai nūjautas, vysmoz pi Kempa ļau-dim.

Kod beja izveidōta Latgolas pagaidu zemes padūme un tei sovu vōjūs ispēju rubežūs kōrtōja dažaidas litas, tei organizēja ari školōtōju kursus un ryupējōs par ortogra-fijas vaicōjuma atrysynōšonu, jo beja jōizdūd školu grō-motas un volūda jōmōca skolōs. 1918. godā, vōcu okupa-cijas laikā Latgolas zemes padūmes apryndas ar K. Skryn-du, V. Seili, St. Kambalu, O. Turkopuli, J. Kindzuli un cy-tim lobas grybas tautišim priķšgolā reikōja latgaļu orto-grafijas apsprīdes. Taidas nūtyka 23. un 24. juliajā.⁵⁹⁾ Uz šom apsprīdem tyka aicynōti vysī, kam tikai beja interese par latgaļu pareizraksteibu. Bet kod tur īsaroda ari Kemps, tod J. Pabērzs īnese priķšlykumu Kempa sanōksmē napī-laist. Tai ka apsprīdes vadeiba šū sovaidū priķšlykumu uz-skateja par taidu, kas likams uz bolsōšonu, tod Kemps sa-nōksmi tyuleņ atstōja labprōteigi. Tei ir moza, bet rokstu-reiga epizode nu tō laika mentalitates, tīseibu izpratnes un zynōšonu vērtēšonas mārāuklom. Kemps tamā sanōksmē beja vacōkais latgaļu tautas darbinīks, produktivōkais rakstnīks un vyspōri cylvāks ar dziļōkū un pareizōkū volū-das izpratni. Nivīna izgleitōta volūdņika tur nabeja, vysī tikai autodidakti šamā nūzarē. Bet idūmeiba, naicīteiba un varas kōre ir bejuse tik lela, ka vīneigais mērkis ir bejis vysu paturēt sovōs rūkōs un napīlaist, ka kaidis spējeigōks aizānōtu kaidu „padūmes dyžveiru“. Šei mentalitate iza-paude ari pi Tautas padūmes rasšōnōs, kur taipat tikai da-žas latgaļu apryndas un pi tam vēļ stypri vyduvejas un napīdzeivōjušas kliva par vīneigajim Latgolas reprezen-tantim, vōji aizstōvēja sovu dzimtini, bet daudz ryupējōs par īneseigim omotim.

Lai ņyu kai — 1918. goda ortografijas apsprīdes beja

^{58a)} Sal. J. Lelis: The Place of Latgalian among the Baltic Dialects, Cambridge 1961, 50. lp.

⁵⁹⁾ Sal. Atskots uz latgališu pareizraksteibas apsprīdes dor-bim 23. un 24. juliajā 1918. g. Rēzeknē. „Drywas” izdavums.

dīzgon nanūzeimeigas, un daudz vērteigōkas tōs nabeja ari 1921. un 1923. godā.⁶⁰⁾ Pošlaik nav pīejami materiali, kai latgaļu ortografijas līta atsateisteja pēc mynātō Satvērsmes sapuļces lāmuma, bet, kai apstōkli rōda, nikaidi leli panōkumi sasnāgti nabeja. Pyrmkōrt, nabeja panōkta vīnveideiba, bet, ūtrkōrt, — vēļ arvīn nabeja atklōti byutiskī latgaļu volūdas pamati un izcalts tys, kas byutu jōizceļ. Ar latgaļu volūdas vīļkšonu uz baltīšu kapula tyka turpynōta tipiskūs latgaļu parōdeibu zaudēšona un tikai dūti īrūči latgaļu apkarōtōjim, ka „latgaļu izlūksnē jau nikō patstōveiga naasūt“.

Nu šō nalaimeigō ortografijas stōvūkļa izeja rodōs tikai sovus 5 — 6 godus vālōk, kod 1927. godā Izgleiteibas ministrijas vadeibā tyka icalta seviška komisija pareizraksteibas vaicōjuma nūkōrtōšonai. Šamā komisijā īgōja prof. P. Strods kai priķsšēdis, volūdņiks Br. Spūls kai sekretars, un par lūceklim beja volūdņiks J. Turkopuļs, atmūdas darbinīks Fr. Kemps un školū darbīneica V. Seile. Bez tam kai politiskūs partiju pōrstōvs pīsadaleja Saeimas deputats Fr. Zeps.

Ortografijas komisija apzynōja vysu īpriķšējūs sanōksmu materialus un tur pacaltōs problemas un stōjōs pīsova uzdavuma izpīldeišonas. Par golvonū mērki tei uzstōdeja padareit raksteibu vīnkōršu un atbylstūšu tautas volūdai. Ar tū beidzūt tyka atmasta „pīterpilišu“ īvyļktō tradīcija lītōt baltyskus pīdēkļus, verbu golūtnes un cytus balticismus. Tyka restaurāti pīdēkli -eiba, -eica, verbu golūtnes -eja, atmasti vīņš un vīņa, bet tūmār natyka restaurāta pagōtnes golūtne -ova un natyka paradzāts apzeimēt palatalizācijas. Tai ka latgaļu literarajōs tradīcijōs garumzeimes ōrpus lokativa nabeja lītōtas, tod ari komisija tōs nabeja rekomendējuse. Bet kod latgaļu pareizraksteibas nūteikumi tyka publicāti „Valdības Vēstnesī“, Izgleiteibas ministrija beja pīlykuse papyldynōjumu, ka „skolās un mācības grāmatās skolām visas gaŗās zilbes apzīmējamā ar gaŗuma zīmi“.

Pareizraksteibas nūteikumu izsludynōšona nūtyka

⁶⁰⁾ Sal. P. Strods: Latgaļu dialekta ortografijas problemas, RK 40, 365. un sek. lp.

1929. g. 19. jūnijā,⁶¹⁾ un ar tō poša goda 11. jūlija reikōjumu Nr. 2997 tyka pavālāts šū pareizraksteibu īvest tamōs školōs, kur tyka mōceits latgaliski. Sei ir pādejō oficialō latgaļu ortografija, saukta par „1929. goda ortografiju“.⁶²⁾ Tei tyka lītōta navīn Latvijā, bet faktiski ari Krīvijā leidz 1935. godam, kod vysi izdavumi latgaļu volūdā tur tyka apturāti. Pēc šōs „1929. goda ortografijas“ latgali vodōs ari tagad trymdā.⁶³⁾

Kai redzim, tod tagadejōs latgaļu ortografijas līta īt atpakaļ uz Satvērsmes sapuļces laikim, kod beja runa par vaļsts volūdu, kod latgali ceinejōs par vaļsts volūdas tīseibom dēļ sovas runas un kod tyka nūlamts izdūt oficiālūs latgaļu raksteibas nūteikumus. Tī pamazam tyka izdūti un izvasti praksē.

Te ir jōpīzeimej, ka latgaļu volūdu tod publiski un oficiali lītōja navīn Latgolā, bet Latgolas pōrstōvi sovas runas parostī saceja latgaliski ari Latvijas parlamentūs Reigā. Vysas parlamentu stenogramas gon ir baltyski, bet faktiski vodūši latgali gondreiž vīnmār ir runōjuši latgaliski. Pīmāram, pi Kempa ir atrūnami runu īvodi, kurūs jys soka, ka šūreiz jys ceņssīs runōt „taidā volūdā, kura te skaitōs literara“^{63a)} un pi Fr. Trasuna taidi ir vēļ vairōki. Pīmāram, 1920. godā kaidu runu jys īsōc tai: „Muni kungi, jyus varbyut dūmojat, ka es otkon runōšu latgaliski, bet šūreiz es runōšu baltiski,⁶⁴⁾ un cytā vītā jys ironizej: „Es runōšu baltiski, tod jyus mani lobōk saprassit, ūn varbyut ari poša līta jums lobōk īs pi sirds.“⁶⁵⁾

Sovas volūdas izspīšonu nu publiskōs lītōšonas Fr. Trasuns uzskateja kai tōs iznycynōšonu. „Jo mes byusim spīsti runōt un raksteit tikai baltiski, tod ar tū byus piļ-

⁶¹⁾ „Valdības Vēstnesis” Nr. 137.

⁶²⁾ 1929. g. ortografijas nūteikumi ir publicāti daudzkrōt. Sal., pīm., „Latgola” 1947: 32 — 33; M. Bukšs: Skices un dokumenti nu Latvijas topšonas laikim, 203. — 207. lp.

⁶³⁾ Pīm., Latgaļu Pētniceibas Instituts 1966. g. 18. septembrī Toronto nūlēme leidz turpmōkam turētīs pi šōs ortografijas, koleidz tiks piļimti jauni lobōjumi.

^{63a)} LSSS 1922, 1955. lp.

⁶⁴⁾ LSSS 1920, 1562. lp.

⁶⁵⁾ LSSS 1921, 714. lp.

neigi anulāta latgaļu literatūras eksistence un latgaļu volūda.⁶⁶⁾

Tōpēc latgaļu darbinīki ceinejōs par sovas volūdas publiskū lītōšonu, par tōs mōceišonu školōs un jōs tīseibu nūstyprynōšonu vaļsts lykumūs.

6) Ceīņa par latgaļu školom un ōrpusškolas izgleiteibu Latgolā

Šamōs nūdaļōs tik bīži teik runōts par ceīņu, ka moz orientātim laseitōjim var rastīs īspaidis, ka latgali tikai „kara vīn ir meklējuši“ un ka Endzelīnam byus bejuse piļneiga taisneiba, kod jys pēc Ulmaņa apvārsuma īsasauce: „Nu, paldies Dievam, vismaz latgalieši nevarēs uzmākties ar savām prasībām!“

Bet cerēsīm, ka aceigs laseitōjs tūmār byus manejis, ka latgaļu ceīņa par dažaidim vaicōjumim nabeja vys kaut kaida kara meklēšona un nabeja arī dzeišonōs pēc sveša monta, bet beja tikai defensiva sovu tīseibu aizstōvēšona un ceņšonōs pēc leidztīseibas un leidzvērteibas sovā vaļstī. Latgaļu ceīņa par zemi beja tikai ceīņa par vīnaidom zemes normom vysā vaļstī, un latgali šōs vīnaidōs normas naīgyva. Latgaļu ceīņa par decentralizātu vaļsts varu un apgobolu pošvaļdeibom beja tikai ceīņa par pylnvērteigu demokratiju un absolutōs centra varas īrūbežōšonu, bet arī šei ceīņa beidzēs bez rezultatim, bez cereibom byut kungim pošim par sevi. Latgaļu ceīņa par sovas volūdas tīseibom beja tikai ceīņa par sova svātō seņču montōjuma naizskaramēibu, par īspējom saglobōt tū un nūdūt tū nōkušom paaudzem. Šei pādejō ceīņa gyva gon zynomu respektu, bet na piļneigu toleranci un izpratni.

Vysas šōs ceīņas nu pōrejūs apgobolu tautīšim napraseja ni groša. Taišni ūtraidi — tōs līcynoj, ka latgalim naizadeve pat īgyut un paturēt tū, kas jim jau pīdarēja voi kas jim jaunajā vaļstī pīsanōce. Par kaut kaidu uzmōceibu nu latgaļu puses te navar byut runas. Bez tam kotra idejiska politika ir tōļredzeiga ceīņa.

Bet kod nu stōjamēs pi školu vaicōjuma apsavēršonas,

⁶⁶⁾ LSSS 1921, 1903. lp.

var liktīs, ka latgali, ryupādamīs golvonā kōrtā par sovu apgobolu, praseja tō, kas jim napīsanōce. Bet ari šymā vai-cōjumā tei līta taida nimoz nav. Ari te latgali dzynōs tikai pēc leidzvrēteibas un vīnaideibas vysā vaļstī un ni pēc kō vairōk.

Lai saprostu latgaļu ceīnas byuteibu školu un izgleitei-bas vaicōjumā, ir napīcīšami pōrs vōrdūs nūrōdeit, ka Lat-golai beja cyti apstōkli un cyta vēsture kai pōrejīm apgo-bolim un ka tōdēļ Latgolas školu stōvūklis beja pavysam cytaids kai Baltijas guberņōs.

Pa daudzajīm godu syntim, kod Latgola beja škērta nu pōrejōm Baltijas zemem, tamā izaveidōja pavysam cy-taida izgleiteibas sistema. Vodūšī Latgolas politiki — Fr. Trasuns, Fr. Kemps un V. Seile Satvērsmes sapuļcē ceņtēs apgaismōt tū, ka Latgolā nabeja sovu tautyskūs školu, ka Latgolā beja ilgs volūdas un drukas aizlīguma laiks, ka te ir bejuse smoga pōrpūļōšona un pōrkrīvōšona, ka eistas lat-gaļu školās sōcēs tikai nu 1918. goda, bet ka ari pēc tam vēļ tryuka pīmārōtu školās telpu un školōtōju, tryuka mōceibas leidzekļu, ka školās beja pōrslūdzeitās, ka tūs napytyka un ka lela daļa bārnu školās vacuumā pi izgleiteibas nimoz na-tyka.

Lai sasnāgtu kaut cik vīnaidu izgleiteibas stōvūkli vysā Latvijā, par tū beja jōsaceina un jōsaceina naatlai-deigi.

Sakarā ar tū jau 1921. g. 11. februārī vodūšī Latgolas politiki — obi Franči un jūs dūmu bīdri īsnēdze Satvēr-smes sapuļces prezidentam šaidu praseibu: ⁶⁷⁾

„Īvārojūt Latgolas školū bēdeigū stōvūkli, lyudzam likt Satvērsmes sapuļcei priškā atvēlēt vaļdeibas kreditu leidz 50 miljonim rubļu priškā Latgolas iznycynōtūs ško-lu atjaunōšonas un jaunu mōceibas īstōžu dybynōšonas un apgōdōšonas. Vaļdeibai uzdūt dreizā laikā izstrōdēt attei-ceigu lykumprojektu mynātō kredita izlītōšonai.“ Īsnā-gumu parakstejuši: Fr. Trasuns, Fr. Kemps, A. Veļkme, J. Trasuns, N. Skangeļs u. c.

Speciali krediti tymūs laikūs beja atvālāti dažaidom vajadzeibom, un tōpēc nav nīkas nāparosts, ka taidu pra-seibu izvērzeja ari latgali dēļ Latgolas školom.

⁶⁷⁾ LSSS 1921, 169. l.p.

Īsnāguma motivēšanai golvonū runu ir sacejuse V. Seile. Jei ir izgājuse nu pamatparōdeibas, ka Latgola izgleiteibas ziņā arvīn ir bejuse slyktōkā stōvūklī kai pōrejī apgoboli, un tū ir bogōteigi pīrōdejuse ar statistikas skaitlim.⁶⁸⁾ Tagad šī skaitli jau seņ ir nūvacōjuši, bet kulturvēsturyskam škārsgrizumam tī ir ļūti interesanti un ari pamōcūši, jo uz tim bolstōs tōļōkō Latgolas izgleiteibas atteisteiba.

Fr. Trasuns šamā sakareibā ir devis pōrskotu par Latgolas školu vēsturi un uzsvēris, ka tautas izgleiteiba napīdar nivīnai škirai, ni partijai, bet ka tei gulstās vīnaidi uz vysom partijom. „Tai ka Latgolā ir bejuse vysstyprōkō pōrpūļōšona un pōrkrīvōšona, tod te ir jōsastōj pretim ar tautysku školu, **veicynojūt latgaļu pošapziņu un veicynojūt jūs rakstnīceibu un kulturu.**“⁶⁹⁾

Ari Fr. Kemps par Latgolas školu vaicōjumu ir runōjis daudzkrōrt.

„Myusu školas Latgolā ir iznycynōtas, ir palykušas tikai sīnas un cauri jumti. Školu pīdarumu tryukst na tikai uz laukim, bet ari piļsātōs: Rēzeknē, Ludzā un Daugovpilī navar atrast nivīnas lelōkas bibliotekas, ni mōceibas leidzekļu. Bet tautas apgaismōšona ir tikpat svoreiga kai nacionalōs armijas uzturēšona. Latgola sauc pēc školom, un mes navarim cerēt, ka pošvaļdeibas tiks ar vysu tū golā. Voi jums ir zynoms, ka Latgolā ir vacu vacī latgali, kas ir pījāmuši boltkrīvu volūdu? Latgolā cyttautišim vairōk školu kai latgalim. Latgolas školu lītas jōnūdūd pošu latgaļu rūkōs. Jo mes asam vīna vaļsts, tod ir jōgōdoj, lai tauta byutu vīnaidi apgaismōta kai Latvijas rītumūs, tai austrumūs.“⁷⁰⁾ (Citatā runa saeisynōta.)

Kaidai ir jōbyut obligatajai izgleiteibai un kaidas školas vyspōri ir vajadzēigas, ari par tū Fr. Kemps ir runōjis vairōkas reizes.

Sovōs runōs Kemps tyka uzsvēris, ka Latvijas universitate dēļ sovas mozōs vaļsts ir bejuse par lelu, ka universitatē pīlaisti studenti bez kaida videjōs izgleiteibas cenza. Tymā laikā Latvijas universitatē beja 5000 studentu, bet

⁶⁸⁾ Sal. LSSS 1921, 711. — 713. lp.

⁶⁹⁾ LSSS 1921, 714. — 718. lp.

⁷⁰⁾ LSSS 1920, 903. — 904. lp.

latgaļu nu tim tikai 27!⁷¹⁾ Vyspōrejō Latvijas izgleiteiba ivērzeita tikai uz „skreiveru“ sagatavōšonu, bet tautai vajdzeigi omoti un orūdškolas. Tōdēļ jys praseja, lai Latgolā bez kavēšonōs tyktu atvārtas atteiceigas orūdškolas un školōtōju instituti.

Kempam te vīnmār pībolsōja Fr. Trasuns: „Ogrōk mums školōtōji beja nu Polockas un Vitebskas školōtōju seminarim. Jī saceja, ka jī naīt uz Latgolu, lai tū apgaismōtu, bet lai tū pōrkrīvōtu. Tōdēļ myusu uzdavums ir tyulen atvērt školōtōju seminaru Latgolā“⁷²⁾ un audzynōt sovus školōtōjus.

Baltijas provinciēs beja vaci školōtōju seminari jau nu 18. g. s. vyda, kurus vadeja goreigōs omotpersonas. Bet 19. g. s. sōce dorbōtīs taidi slovoni seminari kai Cimzes un Irlavas un 20. g. s. sōkumā Īlyukstes u. c. školōtōju seminari. Tōdēļ Baltija ar sovīm školōtōjim beja apgōdōta labi, bet Latgolai nikō tamleidzeiga nabeja bejis.

Sakarā ar školōtōju tryukumu Latvijas sōkuma godūs un vālōk uz Latgolu tyka šyuteiti školōtōji nu Baltijas, bet ari tī lelōkū tīsu izarōdeja taidi poši kai nu Krīvijās syuteitī školōtōji — jī nagōja uz Latgolu, lai tū apgaismōtu, bet lai asimilātu, pōrkrōsōtu un pōrtautōtu.⁷³⁾

Lai nūvārstu školōtōju tryukumu Latgolā un lai palcaltu vyspōrejū izgleiteibu, Latgolas pōrstōvi 1921. g. 25. majā īsnēdze valdeibai vaicōjumu, voi tai ir pazeistams Latgolas školū stōvūklis, kur uz vasalu pusmiljōnu īdzeivōtōju ir tikai vīna vydsškola, bet školōtōju institutu un orūdškolu nav nivīnas?

„Jo tys vyss izgleiteibas ministram ir zynoms, kū tod jys ir darejis voi tyvōkā nōkūtnē dūmoj dareit, lai Latvijas īdzeivōtōju trešō daļa — Latgola tyktu pi vairōkom vydsškolom, pi školōtōju seminarim, orūdu školom un pi atteiceigom školū grōmotom latgaļu dialektā, kas ir latgaļu mōtes volūda un ar lykumu nūsaceita par Latgolas školū mōceibas volūdu?“⁷⁴⁾

Īsnāgumu parakstejuši: Fr. Trasuns, Fr. Kemps, A. Velkme, O. Turkopuļs un N. Skangeļs.

⁷¹⁾ LSSS 1922, 1956. un 1922, 1930. lp.; 1922, 1200. lp.

⁷²⁾ LSSS 1920, 902. lp.

⁷³⁾ LSSS 1922, 1955. — 1959. lp. un 1922, 1993. — 1998. lp.

⁷⁴⁾ LSSS 1921, 853. un sek. lp.

Motivejūt šū vaicōjumu, Fr. Trasuns storp cytu sa-
ceja: „Pyrms kara Latgolā mums beja Rēzeknē vīna vaļsts
veirīšu gimnazija, vaļsts sīvīšu gimnazija, pryvata sīvīšu
gimnazija, beja amatnīceibas škola, beja Tērdzeibas škola.
Tod beja piļsātas škola un pryvati školōtōju kursi. Kai
redzit, vīnu daļu nu tom uzturēja vaļsts, bet pōrejōs uz-
turēja pryvatpersonas.“ (Tōļōk jys pastōsta par Tērdzeibas
školu, par N. Rancāna dybynōtū draudzes školu, par burtli-
ču kursim utt., kas lyka pamatus tautyskai pošapziņai.
Leidzeigs školu stōvūklis — tikai tautyski vōjōks — bejis
ari Daugovpilī un cytur.)

„Bet pasavērsim,“ turpynoj Fr. Trasuns, „kai šei līta
ir nūstōdeita tagad, kod mums ir demokratyskōs breivei-
bas, kod mums ir sova vaļsts! Par vysu Latgolu ir tikai vi-
na vīneiga vydsškola Rēzeknē, kurpretim Kūrzemē un
Vydzemē ar vaļsts leidzeklim teik uzturātas 20 vydsškolas.
Vysā Latgolā nav nivīnas orūdškolas, bet Kūrzemē un Vyd-
zemē taidas ir 7, uzturātas ar vaļsts leidzeklim.“⁷⁵⁾

Skaitli un vēsturyski fakti, kū te latgaļu vōrdā ceļ
priškā Trasuns, ir īspaideigi un pōrlīcynojūši, bet dēļ
veiklajim pōrnūvodu politikim tī ir tukši vōrdi. Tōdēļ
Trasuns pīmatynoj, ka Latgola jau nalyudz nikō par veļti.
„Lobi beja Latgolas lyni, lobi beja Latgolas meži, lobas be-
ja Latgolas ōdas, lobi beja īneseigī omoti Latgolā, tys vyss
beja lobs. Bet kod Latgolai vajag atdūt, kas tai pīsanōk,
īsadzilinōt latgaļu gorā un dvēsēlē, veicynōt latgaļu izglei-
teibu,“ — tod latgali ir tī slyktī, tod jī „uzamōc ar sovom
praseibom“.

Tai tys beja tamōs korstajōs ceīņōs, un tai tys beja
ari vālōk. Kotrys sūļs beja jōizceinej, kotrys panōkums jō-
izkaroj. Pīmāram, 1922. goda vosorā Latgaļu bloka vōrdā
Fr. Kempis īsnēdze šaidu programatysku praseibu:

„Palelynōt kreditus latgaļu školas grōmotu un litera-
turas izdūšonai, kai ari školu un tautas biblioteku īkōrtō-
šonai. Latgolā atverams apgobola teknikums, mežkūpei-
bas vydsškola, muzykas škola un dybynojams latgaļu na-
cionalais teatris. Veicynojama ōrpusskolas izgleiteiba, plaši
reikojūt kursus pīaugušim.“ Šū prikslykumu Satvērsmes

⁷⁵⁾ LSSS 1921, 854. un sek. lp.

sapuļce akceptēja (sal. LSSS 1922, 2794. lp.), bet tō prak-
tyskō realizēšona sekmējōs vōji.

Saprūtams, ka ar laiku tyka nūdybynōtas vajadzeigōs
školos ari Latgolā (pīmāram, školōtōju instituts Daugov-
pilī 1923. godā un školōtōju instituts Rēzeknē 1925. godā),
bet tūs nikod nabeja tik daudz, cik beja vajadzeigs, un vy-
sas školos beja izkarōtas jau demokratijas laikā. Ulmaņa
diktaturas laikā jau sōcēs atpakaļ gōjīps: tyka nūlikvidāts,
pīmāram, školōtōju instituts Daugovpilī un teknikums
Rēzeknē, lai gon nikaidas profesionalōs pōrprodukcijas nā-
beja. Taišni ūtraidi: školōtōju un techniku tryukums pa-
stōvēja vēļ arvīn un pōrejūs apgobolūs, kaut kur tōļok nu
Latgolas leidzeigas mōceibas īstōdes atvēre vēļ arvīn. Tai-
da „žēlesteiba“ pret Latgolu ir pastōvējuse arvīn.

Napasaļaudami uz tū, ka vaļsts un pošvaļdeibas spēs
pīteikūši apgōdōt vaļsti ar školom un ka školōs mōceibas
nūtiks katōlim pījamamā gorā, obi Franči Satvērsmes sa-
puļcei īsnēdze īrūsynōjumu, ka

**„Pryvatas školos ir atļauts atvērt un uzturēt pryvatom
personom un lykumeigom organizacijom.“** Parakstejuši: Fr.
Trasuns, Fr. Kemps un S. Ozoliņš.⁷⁶⁾

Konkretais mērķis te ir bejis nūdrūšynōt katōļu Baz-
neicai tīseibas dybynōt un uzturēt sovas školos. Īsnāgums
tyka pozitīvi atrysynōts, un katōļu Bazneicai Latvijā beja
samārā daudz školu.

Ka latgali beja naapmīrynōti ar baltīšu školōtōjim
Latgolā, tys ir vīns nu lelōkajim Latgolas školu vēstures
vaicōjumim. Par tū ir bejis raksteits gon presē gon ari ru-
nōts Latvijas parlamentūs. Kaidis mozs kūpsavylkums jau
citāts īpriķšējōs nūdaļōs. Golvonī ībyldumi pret baltīšu
školōtōjim beja tī, ka jī ītur antireligisku liniju, apsmej vī-
tejōs tradīcijas un apkaroj latgaļu volūdu.⁷⁷⁾

Par religiskū audzynōšonu un Bazneicas vaicōjumim
Latvijas parlamentūs ir runōts naskaitomas reizes. Latgo-
las tīseibu aizstōvi atzyna, ka baltīši ir pīteikuši karu na-
vīn latgaļu volūdai un tradīcijom, bet ari katōļu Bazneicai.
Nalabvēleiba pret katōļu Bazneicu izapaude ari pi Latvijas

⁷⁶⁾ LSSS 1922, 1197 un sek.

⁷⁷⁾ Vēļ 1930. godā Kemps raksteja: „Uzbrukums latgališu volū-
dai školōs”, „Latgolas Škola” 1930, 63 un sek.

Cinejans kungs!

Ar lēlu politikānu izmaiņu gūsmu rosinu. Pāldis par pirmsim! Tys
bolševu vaiņojums ir vāc un rōpiņi mūsu latgališu tautai. Svā
lavā Jemā es kotu godu izstojis pret bolševu svādu budžu un
lupu priekā "bolševu" vadītus mīdīt latgališu populāro litera-
tūras izdošanai, lai šitūs pōrbolševu vācys latgališu - katolus sōit
apkal, pi mūsu latgališu tautas. Bet kotu veizi mums priekš-
mumu nīrādeja sōc.-demokrati ar Raimi, mums kai runotojs
vysod izstojis ar bolševu arjoto vēstumu. Vēl vairāk: kelo latgališu
zeminiem frāncija, ar Valenju šerl kai runotoju, vysod pīcīte
sōc.-demokrati priekšlūcēm. Redzīt, cik "bolševu" lēju
Tulain mūsu tauti, pat augši mēcīto "Valenja!"

Munā grōndā "Latg. Lēt." es tīva. pavērsi apvārstēju bolševu
vaiņojumu plāva ar politikānu apīcēlu, un nāvācija rā-
steb. Klot pi oficiālo, grōndas īvādīju kelmānu pāro-
veigi raudātu memorandumu (konfidenciali). Tur beja
dandz vairāk un atīlēti bejts, kai reikstis, ar bolševu iekī"
Bet arī šis kungs vjā mūnā rōnsta atīdus Tikai sēpa-
valdīmu" un latgališu tautas abdalāšonu un latīšim.
Tāi mēs vīns vīns nāvārojām raprast, kaidz beidzēt tyam
polit. pēvōdēkē cīkavā...

Sōc.-demokrati (latīšim) vjā tam beja kelo saimānīku
dali, un kōzemes. Jīnu vjāpēja lāti arpi un latgališu
Tik pat, kai kelim saimīnīku un zeminiem darīnētos. Jī
Tīva vōdoga ar dēģena, "īvōdnīcīkū", bet pāsī seja kīvīsi,
cītra bolševu sōvīdī lotījūnījōs, un nāvēja lātin arpus
Bet mūsu latgališu deputati beja vel jānu, mōz atteistēti
un pi tās plyci: ar mōzome "nodācīkū" jīs savāja ka-
grīžē tī cīgēti ar vysom jōsom. Tys beja par kēnu
mūsu vjāsi tautas un vjāsi Latgališu mōlai.
Tys vjāsi īvōjad pāgō hū. Varam dīmot tīva par vōkūti.

R. Kempa

Franča Kempa rūkroksts jō myuža ūtrajā pusē

republikas satvērsmes izstrādāšanas, kod, pīmāram, beja paradzāts Latvijā napīlaist jezuitu ordena darbeibu un pat vyspōri nāilaist nivīna jezuita.

Šū satvērsmes pantu osi kritizēja Fr. Trasuns un Fr. Kemps.⁷⁸⁾

Kemps dīzgon plašā runā aprōdeja, kaidu lelu kultūralu dorbu jezuitu ordens ir paveicis Latvijā. Jys aizrōdeja uz daudzajom 16. un 17. g. s. grōmotom, kū sarakstejuši un izdavuši jezuiti. „**Nu jezuitu rokstim mes varim mōceitīs, kai jōroksta tautas volūdā, kai volūda ir jōkūp.**“ Jī ir davuši myusu pyrmōs gramatikas un vōrdneicas, jī ir byuvējuši skaistas bazneicas Daugovpilī, Īlyukstē, Krōslovā, Posinē un cytur. Jī dybynōjuši školās, audzynōjuši goreidz-nīkus, kuri ir klivuši par goreigajim rakstnīkim un ari myusu laiceigōs literaturas sōcējim. Īvārojūt tū vysu, Kemps lik priškā streipōt paragrafu, kas aizlīdz jezuitu darbeibu Latvijā.

Taidā veidā obim Frančim izadeve nūvērst paragrafu, kas byutu napateikami skōris katōļu tiseibas.

7) Ceīņa pret minoritašu protezēšonu uz latgaļu rēkina

Minoritates ir nūstōdeitas lobōk kai latgali,⁷⁹⁾ — pi taida slēdzīņa beja gōjuši Kemps un Fr. Trasuns. Un patīši, — lai mozynōtu latgaļu svoru dzeivē un parlamentā un lai Latgolas minoritates atškērtu nu latgalim, tōs ir tykušas pa laikam protežeitas uz latgaļu rēkina.

Kaidā vēstulē J. Škirmontam Fr. Kemps 1943. g. 7. majā raksteja:⁸⁰⁾ „Sovā laikā Saeimā es kotru godu uzastōju pret boltkrīvu školu budžetu un lyku priškā „boltkrīvu“ kreditus nūdūt latgališu popularōs literaturas izdūšonai, lai itūs pōrboltkrīvōtūs latgaļus, katōļus, atgrīztu atpakaļ pi myusu latgališu tautas. Bet kotru reizi munu priškšlykumu nūraideja socialdemokrati ar Raini, kurs kai runōtōjs vysod uzastōja ar boltkrīvu aizstōvēšonu. Vēļ vai-

⁷⁸⁾ LSSS 1922, 19. un 1922, 321. — 326. lp.

⁷⁹⁾ LSSS 1922, 1213. lp.

⁸⁰⁾ Sal. M. Bukšs: Latgaļu literaturas vēsture, 1957, 392. lp.

rūk: lelō latgališu Zemņiku frakcija ar Valeriju Seili kai runōtōju vysod pīkryta socialdemokratu priekšlykumam. Redzīt, cik „tōļredzeigi“ beja tūlaik myusu tautiši, pat augsti mōceitō Valerija,“ pīmatynoj Fr. Kempss.

Kas tod eisti pi boltkrīvu vaicōjuma ir nūticis? Paškūrstūt Satvērsmes sapuļces stenogramas, ir radzams, ka, pīmāram, 1922. godā ir tykuši paradzāti leidzekli boltkrīvu školu pōrvaļdes radeišonai. Sakarā ar tū boltkrīvu vaicōjums ir ticis pōrcylōts un apsprīsts gon nu vēsturyskōs, gon politiskōs puses. Debates ir izraisejis Latgolas bloks, kura uzdavumā Fr. Kempss ir sacejis plašu, labi argumentātu runu. Tai ka šei runa ir losoma jō rokstu izlasē, tod pi tōs nasakavēsīm vairōk kai tikai pi golvonō satura atstōsteišonas.

Fr. Kempss sovā runā⁸¹⁾ ir aprōdejis, ka boltkrīvi Latgolā nav nikas cyts kai tikai pōrtautōtī vacōs Livonijas katōli, latgali, latgališu cilšu teiši pēcnōcēji. Boltkrīvi uzrōda 60 000 īdzeivōtōju, un Skujenieks sovā statistikā jūs skaitu uzdūd leidz 66 000. Kempss šūs skaitļu pareizeibu apšaubu un vaicoj: jo jau boltkrīvu byutu tik daudz, tod jim byutu 3 — 4 pōrstōvi parlamentā. Bet tūs nav bejis, un ari boltkrīvu skaits ir bejis uz pusi mozōks.⁸²⁾ Skujenieks sovā statistikā par boltkrīvim ir īskaitejis vysus rusificātūs latgaļus. Sovu uzskotu pamatōšonai Kempss saleidzynoj latgaļu un boltkrīvu etnografijas, mōjas un īrašas, parōda starpeibu storp boltkrīvim, kas dzeivoj Krīvijā, un tim, kas dzeivoj Latgolā, pastōsta ari par boltkrīvu vēsturi un literaturu. Kempss uzsver, ka boltkrīvu vaicōjums Latgolā ir ļūti problematisks, un sacynoj, ka caur boltkrīvu izvērzeišonu teik veicynōta rusifikacija Latgolā. Beidzūt ari Rainis pīkreit, ka boltkrīvim Latgolā nikaidas literaturas naasūt un ka jī runojūt teiri latgaliski.⁸³⁾

Jezups Trasuns šūreiz pīkreit Kempam, ka caur minoritašu pōrvaļdem nūteikūt latgaļu pōrtautōšona, un īteic aizsorgōt latvyskū kulturu.

⁸¹⁾ LSSS 1922, 2010. — 2014. lp.

⁸²⁾ Pēc Latvijas 1925. goda īdzeivōtōju skaiteišonas statistikas boltkrīvu skaits ir tikai 38 000.

⁸³⁾ LSSS 1922, 2132. — 2141. lp. (uzrōdeitōs loppuses aptver vysas debates).

Fr. Trasuns kai arvīn ceīņā matās ar vysu plašū pīredzi un bogōteīgū faktū materialū. „Kod es nūsaklauseju Raiņa kunga runā,“ soka Trasuns, „tod maņ patīši rodōs vaicōjums, voi Raiņa kungs grib aizstōvēt latvīšu, voi mōksleigas boltkrīvu tautas veicynōšonu. Jo Raiņa kungs grib latgaļus pōrtaiseit par boltkrīvim, tod tū vajadzēja ari skaidri pasaceit.“ Nu sovas pīredzes Fr. Trasuns aplīcyno, ka Latgolā boltkrīvu nav vairōk kai leīšu voi igauņu. Bez tam Reigā, Jelgovā un Līpōjā minoritašu grupas ir vēļ lelōkas, bet tōs nateik tai protežeitas kai Latgolā.

„Es dūmoju,“ soka Trasuns, „ka mums navajag mōksleīgi radeit boltkrīvu kulturu uz sovas tautas rēkina, bet veicynōt sovu kulturu. Jo tagad jyus nūdybynōsit boltkrīvu nūdaļu, veicynōsit boltkrīvu kulturas uzplaukšonu, dybynōsit boltkrīvu školās, pī tam katōļu gorā, un jo tamōs rassīs lobi školōtōji, tod ticit maņ, ka ar tū jyus panōksit tikai tū, ka vīns ūtrys latgaļš syuteis sovus bārnus boltkrīvu školā, seviški vēļ tod, jo jyus turpynōsit syuteit uz Latgolu taidus školōtōjus, kas natic nikam! — Mes naprosom, lai boltkrīvus aspīstu. Lai boltkrīvi dybynoj sovu literaturu utt. Mums nīkas nav pretim, ka boltkrīvi kūp sovu kulturu, bet īt tū ceļu, ka latgaļus pōrtaisa par boltkrīvim, tō mes navarim. Tōpēc maņ likās, ka myusu vaļsts un tautas intereses prosa pījimt Kempa priksļykumu.⁸⁴⁾ — Bet Kempa priksļykums tyka nūraideits.

Verūtīs atpakaļ uz šū vaicōjumu tagad ir jōsoka, ka minoritatem beja sovas tīseibas un jūs dybynōtōs praseibas beja jōivāroj. Bet voi šymā gadejumā boltkrīvu praseiba ir bejuse pīteikūši dybynōta? Taču tūs 66 000 vītā iza-rōdēja tikai 38 000, un ir vaicōjums, voi ari šys skaitlis nabejā vēļ nadabeigi lels? Tei uzkreitūšō steiga, ar kaidu pōrnūvodu grupas nu sīnas leidz sīnai ir atbaļstejušas boltkrīvu lītu, kod dēļ latgalim vēļ nabeja ni kōrteigi nūorganizātas pamatškolās, ni gimnazijas, ni orūdškolās, ni pedagogiskī instituti, likās drusku aizdūmeiga. Te tūmār ir pīlneigs aplīcynōjums tam, ka ryupes par minoritatem ir bejušas lelōkas kai par latgalim, ka minoritates ir protežeitas uz latgaļu rēkina, lai mozynōtu latgaļu svoru.

⁸⁴⁾ LSSS 1922, 2138. — 2140. lp.

Boltkrīvija ir senejō baltu zeme. Latgaļu izplateiba austrumūs niybut nasakreit ar Latvijas austrumu rūbežu. Vēļ tōli aiz rūbeža ir vacōs latgaļu tautas pōrpalykums ar vītu vōrdim, īrašom, etnografiju un pat dzeivū volūdu. J. Veļkme vysu Drysas aprīnki ir uzskatejis par piļneigi latvysku aprīnki, kas tikai daleji sagrauts ar pōrtautōšonu. Latvijas valdeiba aiz Latvijas rūbeža atstōja pōri par 60 000 latgaļu, kas ar vari gribēja palikt pi Latvijas. Un tod tōļōk Latvijas valdeiba ar vari veicynōja vacōs pōrtautōšonas gaitu, protežejūt boltkrīvu nadybynōtōs praseibas! Te var piļneigi saprast, kaida sovas tautas ruinešonas sajjuta ir bejuse Kempam un Trasunam, kod jī tū vysu redzēja, saprota un sauce pēc glōbīņa, bet draudūšōs parōdeibas naspēja nūvērst. Tei beja tragiska ceīņa par taisneibu!

Ka jim ir bejuse taisneiba, tū aplīcynoj ari J. Veļkme kaidā rokstā, kas saucās „Pa atmiņu pādom“^{84o}) Tur sa-ceits:

„Latvijas naatkareibas laikā uz latgaļu rēkina tyka veicynōtas minoritates un vyscaur gar pīrūbežu tyka dybynōtas minoritašu školās apvydūs, kas nu senejim laikim ir bejuši latgaļu apdzeivōti. Tai, pīmāram, pēc cara laika statistikas (Geografičeskoje izdateļstvo velikago kņazja Michaila Aleksandroviča), 1913. godā Latgolā beja 76 0/0 latvišu resp. latgaļu īdzeivōtōju, bet pēc Skujenieka statistikas — laikam tikai 52 0/0. Tys zynomom apryndom beja vajadzeigs, lai mozynōtu katōļu un latgaļu svoru,“ soka J. Veļkme, un ar jō vōrdim nūbeigsim ari šū nūdaļu, kurā ir raudzeits tvert Satvērsmes sapuļces laika ceīņas.

Tōļōkōs ryndōs pīsavērsim I Saeimas laikam.

8.

Daži latgaļu vaicōjumi I Saeimā

1922. godā stōjōs spākā Latvijas republikas satvērsme un uz tōs pamata tyka īvālāta pyrmō Saeima. Ar tū Satvērsmes sapuļce sovu myuža dorbu beja beiguse. Tei beja

^{84o}) Roksts ir nūdrukōts „Dzeivē” 1954: 14, 17. — 18. lp.

nūturējuse 213 sēžu, pijāmuse daudz lykumu un jaunū valsti ivadejuse pastoveigōs slīdēs.

Ari atteiceibā uz latgaļu tiseibom Satvērsmes sapulce beja paveikuse myuža dorbu. Ar daudzūs lykumu paleidzeibu latgaļu vaicōjumi tyka izškērti jo ari na uz vysim laikim, tod vysmoz uz ilgim laikim. Kaidi tī vaicōjumi beja bejuši un kas ap tim ceinejōs, tū vysu redzējom iprikšējōs loppusēs.

Saeimai, kura sanōce 1922. goda oktobrī, tik principiala valsts pamatu byuvēšonas dorba vairs nabeja. Tai, prūtams, beja daudz ikdinišku lykumu, kū sprist un apstrōdēt, bet moz taidu palikūšu vaicōjumu, kaidi beja Satvērsmes sapulcei. Tōpēc ari nu latgaļu veidūkļa tōļokajōs ryndōs pīsaskōrsim tikai dažom parōdeibom, kuru šaidai voi taidai atrysynōšonai beja tōļejūšas sekas.

Bet koleidz pōrejam pi šūs vaicōjumu rysynōšonas, ir jōmat skots uz tū, kai Latgola ir bejuse pōrstōvāta pyrmajā Saeimā.

Saleidzynojuēt šū Saeimu ar Satvērsmes sapulci, ir jōkonstatej, ka Latgolas pōrstōvnīceiba tymā beja radikāli mainejusēs. Lai ari golvonī latgaļu linijas vedēji beja tī poši — pyrmā kōrtā obi Franči (t. i., Kempis un Trasuns), tūmār sastōvs ap jim beja radikāli grūzejis.

Lelō zemņiku partija, kuru reprezentēja V. Seile, J. Pabērzs, J. Kindzuļs, St. Kambala u. c., šamōs vēlēšonōs beja cītuse katastrofali, un nu vysas partijas beja ivālāts tikai vīns vīneigs deputats — Vladislavs Rubuļs. Jezups Trasuns gōja kūpā ar baltišu Dorba partiju un beja īgivis 3 deputatus: bez jō poša vēl beja V. Barkāns un Kōtāns. Latgolas kristeigūs zemņiku savīneiba ar Fr. Trasunu priksgolā beja īgyvuse 6 deputatus, un tī beja: Fr. Trasuns, J. Roskošs, O. Veļkme, O. Dzeņs, J. Rancāns un St. Yubuļs. Nu Latgolas ļaužu partijas īgōja Fr. Kempis un nu Zemgales katōļu frakcijas — B. Kublinskis.

Obi Franči kai vodūši politiki un leli sabīdrōtī nu Satvērsmes sapulces laikim izveidōja „Latgališu bloku“, pi kura pīsaslēdze ari Kublinskis. Par šō bloka lideri tyka ivālāts Fr. Trasuns, bet par viceliderim — Fr. Kempis un B. Kublinskis. Lāmums tyka paziņōts Saeimas prezidijam

1922. g. 15. decembrī.⁸⁵⁾ Nu Latgaļu bloka 1922. g. Saeimas prezidijā iġoja Fr. Trasuns, bet, sōcūt nu 1923. goda, jō vītu iġeme Fr. Kemps. Jys tod beja vīns nu Saeimas prezidija sekretarim un pōrzynōja Saeimas kanceleju.

Latgaļu frontē I Saeimas laikā lels nūtykums beja Latgolas kristeigūs zemņiku partijas sairums. Nūtykumu atteisteibas pamatlinija te ir bejuse tei, ka goreigō vadeiba nav bejuse apmīrynōta ar Fr. Trasuna latgaliskū politiku, un pret jū sōcēs miļzeigas intrigas, kas beidzūt partiju nūvede pi škeļšonōs. 1924. g. 23. februārī Fr. Trasuns izastōja nu Latgolas kristeigūs zemņiku savīneibas. Tō poša goda 26. februara Saeimas sēdē jys paziņōja, ka leidz turpmōkam skaiteisis par bezpartejisku deputatu. Bet uz 1924. g. 1. apreļi jau beja gotova Latgolas demokratu frakcija. Tamā iġoja Fr. Trasuns, O. Dzeņs un J. Roskošs. Puse nu Latgolas kristeigūs zemņiku partijas beja pi Trasuna, un ūtrō puse palyka pi J. Rancāna (O. Veļkme un St. Yubuļs). B. Kublinskis palyka par Kristeigūs zemņiku partijas sabīdrōtū un Fr. Trasuna myuža īnaidņiku.

Sakarā ar šaidu nūtykumu atteisteibu ogrōkais „Latgališu bloks“ beja izjucis. Tō vītā nu 1924. g. 1. apreļa obi Franči sasatya „Latgališu demokratu blokā“. Tō dybynōtōji beja Fr. Trasuns, Fr. Kemps, O. Dzeņs un J. Roskošs.

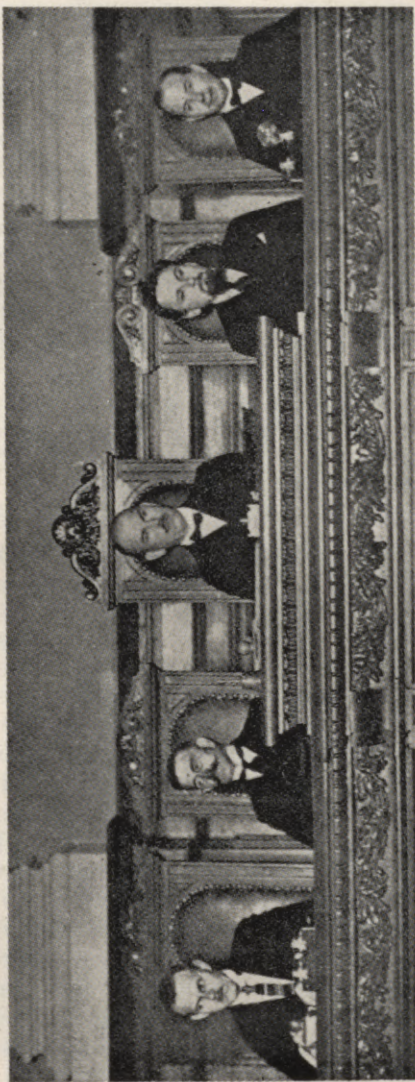
Taids beja spāku stōvūklis I Saeimā, kod vēļ vajadzēja ceineitis par vīnu ūtru Latgolai liktineigu vaicōjumu.

1) Namaitojit latgaļu vēsturiskūs vītu vōrdu un uzvōrdu!

Naz', voi ūtra taida parōdeiba ir nūtykuse kaut kod vysā pasaulī, kaida ir nūtykuse I Latvijas Saeimas laikā, kod **latgaļu pōrstōvim vajadzēja mestis ceiņā, lai aizsergōtu latgaļu vītu vōrdus un uzvōrdus.**

Defensivu ir izraisejis lykums par Latvijas administrativū īdalejumu, kas praseja oficialus registrus dēļ aprīņkim, pogostim utt. Šys lykums tyka apsprīsts un pījimts 1924. godā. Tod tyka nūsaceits aprīņku un pogostu daudzums, tūs atsarassōnas vītas un nūsaukumi.

⁸⁵⁾ Latv. rep. Saeimas stgr. I, 97.

I SAEIMAS PREZIDIJS

Nu kreisās priekšsēdētāja biedri A. Petreivics un A. Alberings, priekšsēdētājs Fr. Vesmans, sekretāri J. Vesmans un Fr. Trasums

Latgolā tod tyka īvasts catūrtais aprīnkis, un tam tyka dūts nalaimeigais nūsaukums — „Jaunlatgales“ aprīnkis. Ogrōk Latgolā (pa vacam „Inflantijā“) beja bejušas 4 starostistes: Daugovpiļs, Rēzeknes, Ludzas un Viļakas. Taidus tod varēja sagaideit ari aprīnkus. Bet kod sōcēs apsprisšona, tod Viļakas vītā rodōs prišklykums par Bolvim un Baļtinovu. Bet tai ka ari ar šom vītom beja slykta satiksme — celi tod Latgolā beja brīsmēigi, — tod nu satiksmes veidūkļa Kempis lyka priškā izvērzeit par Zimeļlatgolas aprīnka centru vacū Pītōlovu un saukt aprīnki tōs vōrdā. Bet Latgolas vēstures un vītu vōrdu napazinēji beja ijāmuši golvā, ka „Pitalova“ ir krīvu vōrds, un tō vītā īspīde „Jaunlatgali“. Tai rodōs Jaunlatgolas aprīnkis.

Reizē ar aprīnku kōrtōšonu sōcēs pogostu nūsaukumu lobōšona, pōrsaukšona un sakrūpļōšona, un pret šū krūpļōšonu obi Franči cēle nūpītnus ībyldumus. Pim., Fr. Trasuns vaicoj: kōpēc „Rundēni“, „Dricēni“, „Rozentava“, „Nīcgale“? Pareizī nūsaukumi ir Rundāni, Drycāni, Rozentova, Neicgaļs. Vītu vōrdi taču atstōjami bez pōrgrūzeišonas, soka Trasuns.⁸⁶⁾ Un cytā vītā jys pībylst: „Lai gon te jau tyka aizrōdeits, ka tai asūt baltīšu izlūksnē, tūmār, kungi, vītu nūsaukumus nikaidā izlūksnē namaina! Latgolā, pīmāram, ir pogosts „Sakstagols“. Jo tū grybātu izrunōt pēc baltīšu izlūksnes, tod vajadzātu saceit „Sekstegale“. Bet jo jys kaidam latgaļam saceisit „Sekstegale“, tod jys tū saprass kai „sekstes gale“, un tys ir pavysam kas cyts. Taipat Bolvus sauc par „Bolvim“, un tam tai jōpalīk!“⁸⁷⁾

Te vōrdu jam Kempis un aizrōda, ka vysūs dokumentūs šys vōrds ir „Bolvi“ un tai tū izrunojūt ari apkōrteji baltīši. „Bet tagad es radzu,“ soka Kempis,⁸⁸⁾ „ka kaut kaida naaicynōta rūka ir gyvusēs pi šō nūsaukuma. Referents mums paziņōja, ka (lykuma izstrōdōšonas) komisija pīaicynōjuse uz sovom sēdem profesoru Endzelinu. Mes vysī pazeistam profesoru Endzelinu kai spējeigu volūdņiku, bet napazeistam jū kai politikī, un taisni šymā vaicōjumā Endzelins ir īvykts politikā. Endzelina kungam, cik es jū pazeistu personeigi un nu jō dorbim, ir sovaida teiksme, sovaidis filolo-

⁸⁶⁾ Latvijas rep. Saeimas stgr. 1924, 462. lp.

⁸⁷⁾ Op. cit. 1924, 482. un sek. lp.

⁸⁸⁾ Op. cit. 1924, 483. un sek. lp.

gisks nacionalisms, ir lela gryba nūnīvelēt latgaļu formas. Latgaļu vārdus jys ceņšās izskaust, ceņšās tūs „latvyskōt“, pīraksteidams tim baltīšu izlūksnes skaņas. Vārdā „Bolvi“ Endzelīna kungs laikam ir īsadūmōjis baltīšu vārdū „balva“. Es naišu streidētīs par šō vārdā izaceļšonu,“ turpyno j Kempis, „bet aizrōdeīšu, ka latgaļu izlūksnē ir upes nūsaukums „Bōlupe“, uz kuras stōv Bolvi. Ari šū nūsaukumu lītoj apleicejī baltīši.“

Tōļōk Kempis atmaskoj Endzelīna un pōrejūs baltīšu īganstu, ka vītu vārdūs lobōjumi dareiti tōdēļ, lai atteireitu krīvu volūdas īspaidu. Pīmynādams vēstures faktus, jys apgaismoj Latgolas pagōtni un parōda, kod cālušīs vītu vārdi krīvu, kod pūļu īspaidā un kaidi vārdi ir dūti nu pošas tautas. Jys breinojās, kōdēļ augstī filologi ir tik cīteigi lobōjuši latgaļu vārdus, bet atstōjuši mīrā eistus rusicismus un polonismus. Pīmāram, pūļu muižinīka dūtais nūsaukums „Domopole“ atstōsts nagrūzeits, koleidz poša tauta tū vītu sauc par „Bēržim“ (izrunoj: Bierži).

Runas turpynōjumā Kempis soka: „Tōļōk mes losom: „Kokorevas“ pogosts. Kōpēc na „Kakaravas“? Es nazynu, kaidis vārdis te byutu atteiceigōks baltīšu izlūksnē, bet, pōrlīkūt tikai skaņas, tys byutu jōtāisa ar „a“.

Vītejī ļaudis šū vītu sauce „Kokorova“ voi ari „Kokarova“ un uztvēre kai kūpeju ar vārdū kokors (ari kokars — nūzeimoj: lupota). Latgalim pīdēkļa -eva nav, ir tikai -ova (baltīšu -ava). Taitod lobōtōji, kas sūlejōs latgaļu vārdus atteireit nu rusicismim, teīšu prōtu tūs rusificēja. Tai ka Kokorova beja vacs vītejāis latgaļu vārdis, tod tō vītā vālōk tyka īlykta „Tiļža“. Lobs baltu vārdis, bet na vītejāis!“

Sovā interesantajā runā Kempis tōļōk apsastōj pi vārdā „Tolkova“. Endzelīns un komisija šū vārdū atstōjuši nalobōtu. „Kas ir Tolkova?“ vaicoj Kempis. „Varbyut komisija un profesors dūmōja, ka tys ir krīvu vārdis, un taidi vārdi, pēc jūs dūmom, nav ni aizskarami, ni lobojami. Bet šys vārdis drūši vīn ir nu vārdā „tolka“, *) un konsek-

*) Īspējams, ka Tolkovas vārdis ir nu tōs pošas saknes kai Tōlova (un Pītōlova), kas nabyutu cālušīs ni nu vārdā „tolka“, ni „tōls“, bet gon nu jūti vacas saknes mōla zemes apzeimēšonai.

vence nav izturāta. Tolkovas pogosts pēc vacom chronikom nav krīvu pogosts, bet eisti latvysks pogosts“, soka Kempš.

Ar sovu skaidrū orientaciju un osū skotu Kempš redz ari tōļokōs perspektives. Un prūti: jo jau loboļ dažaidus vītu un pogostu nūsaukumus, **tod drūši vīn dreīži sōks lobōt ari krystomūs vōrdus un uzvōrdus.** „Bet,“ soka Kempš, „cīmu, pogostu, fizisku un juridisku personu vōrdi ir pryvats īpašums, un vaļsts te nadreikst patvaleigi īsajaukt!“

Beidzūt Kempš aizrōda ari uz lītas praktiskū pusi, un prūti: sagrūzeiti vītu vōrdi palaikam izsauc pōrprotumus. Krīvu — japōņu karā vajadzējis Mongolijā identificēt kaidu kaujas vītu uz kartem. Tur bejuse „Putunda I“, „Putunda II“, „Putunda III“ un „Putunda IV“, bet dobā pavysam cyti nūsaukumi. Izarōdejis, ka topografs ir prasejis vītejim īdzejvōtōjim, kai taidu un taidu cīmu sauc, un jī atbīldējuši — Putunda. (Mongolū volūdā tys nūzeimōjūt: — Es nasaprūtu, nazynu.) Kod deputati ir sōkuši smītīs, Kempš ir pastōstejis, ka taidu „putundu“ jys atradis ari sovā volūdā uz Drycānu voi Bēržu kartes. Tur stōvūt vīna vīta ar nūsaukumu „Nazino“. Radzams, ka topografs īrakstejis tū, kū vītejais goņu puika voi kaida cioceite atbīldējuse: — Es nazynu.

„Mes nadreikstīm sagrūzeit volūdu vītu un cīmu nūsaukumus, ni ari uzvōrdūs. Tōpēc es īsnādzu mozu pōrlobōjumu atteiceibā uz vairōku pogostu un cīmu nūsaukumim,“ nūbeidz Kempš.

Bet šys pōrlobōjums nabeja mozs. Tys vacūs vītu vōrdus grīze atpakaļ sovā eistajā, tautyskajā izskotā, un Endzelīna autoritatē asūšō komisija tō nagribēja piļaut. Tei na tikai najēme vārā Kempa un Trasuna pamatōtus ībyldumus, bet vēļ demagogiski nūnycynōja jūs spējas orientētīs volūdas vaicōjumūs. Uz tū Kempš patīši ir atbīldējis na slyktōk kai kurs kotrys volūdas profesors.

„Referenta kungs mums gribēja īstōsteit, ka latgalīši volūdas lītā nikō nasaprūtūt, ka jī nazynūt, kū dorūt un kū prosūt, jī nazynūt, ka volūda asūt tikai vīna, — tei asūt „literaturas voi rokstu volūda“, ka „izlūksnei“ asūt tikai vīteja nūzeime, ka latgalim atļauts latgaliski runōt tikai mōjōs, es saceišu — varbyut vēļ laidarā voi pi klāva, bet sapuļcēs un vysur cytur oficiali tikai „rokstu izlūksnē“.

Te varbyut atsarass irēdni, kas gribēs regulēt volūdas tīseibas!“⁸⁸⁰⁾

Un tōļok pēc šaida īvoda Kempss dūd dažus ļūti vērtēigus filologiskus paskaidrojūmus.

„Referents aizrōdeja, ka Vaivodu pogosts nadreikstātu sauktīs kai leidz šam, bet tam vajadzātu byut Bukmuižas pogostam. Vaivodu pogosts asūt nu vōrda „vojevoda“. Bet jo referents byutu īpasazinis ar Latgolas vēsturi, tod jys byutu redzējis, ka šys pogosts saucās navys „Vojevodskaja volostj“, bet gon „Vaivadovskaja volostj“! Taitod par pamatu te ir vītejais vōrds „Vaivods“, kas ir sastūpams ari kai uzvōrds. Referents reizē ar filologim ļūti klaidōs, dūmōdams, ka šys vōrds ir rusicisms. Bet tys nav. Vōrds „vods“ ir vadeitōjs, un „vaidi“ ir kars. „Vaivods“ taitod ir cylvāks, kas karu vad, t. i., karavodūņs. Ka šys vōrds ir leidzeigs ar slavu vōrdim, tys nav nikaiids breinums, jo myusu filologi taču atzeist, ka mums ir lela daļa vōrdu, kas radnīceigi ar slavim, pīm., bārzs, acs, rūka, zūbi utt. Te acim radzūt komisijā ir pilaista klaida, un taidu klaidu vītu vōrdu sarokstūs pi 23. § ir ļūti daudz. Pīm., atstōts pūļu vōrds „Dlužnevo“. Latgali tū vītu sauc par „Laizānim“.

Kod Fr. Kempss taidā veidā ir nūsaucis vasalu ryndu sagrūzeitu vōrdu, jys vaicoj: kōpēc nav lobōta „Madona“? Tys taču ir latgaļu vōrds, kam pamatā ir vōrds „mads“ (Madūna, Madyune). „Medūna byutu i latvyskōk, i literariskōk un varbyut ari patriotiskōk,“ ar sovu suleigū sātiru pīmatynoņ Kempss.

Beidzūt jys pīmatynoņ, ka Latgolas pogostu saroksts ir sastōdeits ļūti pavērši un pogostu nūsaukumi pōrtaiseiti tendenciozi. „Es dūmoju, ka nivāns latgalīts navarēs ar vīglu sirdi pīkrist tam,“ soka Kempss, „ka kotrys baltīts pēc sovas patykas varēs grūzeit latgaļu vītu nūsaukumus. Es dūmoju, ka vacī vītu vōrdi prosa tū pošu cīneibu Latgolā kai pōrejūs apgobolūs, un es ceru, ka jyus īvārōsit latgališu pīprasejumu, lai jūs vītu vōrdus nagrūzeitu pēc patikšonas un filologu teoretiskim īskotim. — Šō lykuma beigōs ir pōrejas formula, ka Saeima nūlem uzdūt vaļdeibai sasazynōt ar pogostim un nūvērst tryukumus. Es liku priškā šū pōrejas formulu papyldynōt vēļ ar sekūšim vōrdim:

⁸⁸⁰⁾ Latvijas rep. Saeimas stgr. 1924, 492. lp.

Latgolas pogostu nūsaukumus pōrbaudeit un saskaņōt ar vītejū latgaļu izrunu.“

Kai tei līta ir gōjuse tōļōk, te nav gari jōpētej. Dzeive rōda, ka latgaļu tīseibas ari šamā ziņā tyka sabrodōtas ar nateirim zōbokim.

Kaida sengreku legenda par Aleksandru Lelū stōsta, ka jys okupējīs Atenas un Spartu un pīprasejis, lai jū izsludynoju par dīvu. Atenīši ar sovu izkūptū tīseibu sajuutu un demokratiskū dūmōšonu ir ilgi streidējušīs par tū, voi jū var saukt par dīvu, voi navar. Turpretīm pi diktaturas pīroduši spartīši ir nūlāmuši vīns un divi: jo Aleksandrs grib sauktīs par dīvu, lai jys saucās!

Kaut kas leidzeigs ir bejis ari atteiceibā uz latgaļu vītu vōrdim. Koleidz lelī tīseibu izpratēji un tōļredzeigī politiki: Trasuns un Kemps Saeimā un cyti dzimtinē ceptēs aizsorgōt kotru Latgolas vītu vōrdu, tikmār pōrejī deputati leidzeigi spartīšim tikai atmete ar rūku: lai sauc, kai grib! Jī beja tai pīroduši pi svešom varom un svešim kungim, kuri nūsaceja vysur un par vysu, ka jim beja pazudis pīrkšstots, kas ir sovs, kas ir naaizskarams un kas ir tautai svāts montōjums. Tikai obi Franči redzēja vysu, saprota vysu un ceinejōs par tū, lai saglobōtu latgaļu tīseibas un jūs svātumus.

Voi šei jūs ceīņa ir bejuse pamatōta? Voi tei nav bejuse tikai seikumaineiba un ītīpeiba?

Aizgōjušōs godu desmitēs tūmār rōda kū cytu. Tōs rōda, ka jī beja navīn dzili patrioti un principu cylvāki, bet ari dzili tīseibu izpratēji un tautas vērteību pazinēji.

Vīns nu spējeigōkim jaunōs paaudzes zynōtnīkim prof. J. Lelis par sagrūzeitajim Latgolas vītu vōrdim sovā disertacijā raksteja, ka tī tagad uz kartem un oficialajūs registrūs ir padareiti piļneigi navērteigi dēļ volūdniciskim pētējumim.⁸⁹⁾ Šaidas lītas jys varēja pasaceit tikai rītumūs izdūtā disertacijā, bet tys nikod nabyutu bejis īspējams dzimtinē.

Ar demokratijas sagraušonu latgalim tyka atjimtās pā-

⁸⁹⁾ Sal. J. Lelis: *The Place of Latgalian among the Baltic Dialects*, Cambridge 1961, 30. lp. „Such arbitrariness had made Latgalian place names in maps and official registers worthless for toponymic studies.”

dejās iespējas aizstōvēt sovas tīseibas, bet ceīņa par volūdu un vītu vōrdim vēļ nav apklususe pat tagad. Kai rokstu-reigu pīmāru te var minēt mōkslinīka J. Trūpa rokstu⁹⁰⁾ par sova dzymtō pogosta (Sakstagola) un kaimiņu vītu vōrdim. Ar izvylkumim nu Armijas štaba kartem jys ilustrēj ōrkōrteigi smogus vītu vōrdu grūzejumus, kuri nav attaisnojami ni ar kaidom „vaļsts volūdas“, „literarōs volūdas“ voi „vyds izlūksnes“ praseibom.

Trūpam leidzeigu rokstu ir daudz.⁹¹⁾ Tōpēc trimdinīki napacīteigi gaida prof. L. Latkovska sakūpōtūs Latgolas vītu vōrdu publikaciju.

2) Daži Bazneicas vaicōjumi — konkordats un veiskupa katedrale

Jau Satvērsmes sapuļces laikā latgaļu pōrstōvi beja pacāluši vaicōjumu par konkordata nūslēgšonu ar Svātū Krāslu un Jākuba katedrales nūdūšonu katōlim. Kai vīnmār, golvonī ceineitōji ap šim vaicōjumim beja Fr. Trasuns un Fr. Kemps.⁹²⁾

Sōkumā obi šī prikslykumi tyka nūraideiti ar vysim baltīšu un cyttautīšu bolsim. Par beja tikai 18 bolsu, kas parosti sastōvēja nu latgalim, kuri stōvēja aiz Trasuna un Kempa. Bet ar tū vēļ līta nabeja zaudāta uz vysim laikim.

Nu pusūtra miljona īdzeivōtōju Latvijā tūreiz tyka skaiteits 375 227 katōli, nu kurim Latgolā 292 707 un pōrējā Latvijā 82 520. Konkordats beja typyska Latgolas praseiba, bet tei beja praseiba, kas vaļstei nikō namoksōja, tikai styprynōja tū storptautyskōs atteiceibōs. Tōpēc ilga plēsšonōs ap konkordatu nabeja. Pēc skaistom runom nu katedras un atteiceigom pōrrunom pa kuliarim beidzūt tyka pījimts, ka Latvija slēgs konkordatu ar Svātū Krāslu.

⁹⁰⁾ J. Trūps: Ignorances un šovinisma kolngoli, Dzeive 1966 : 80, 17. lp.

⁹¹⁾ Sal. J. Łacha rokstu par Osyunes pogostu, Dzeive 1966 : 78, 8. — 12. lp.

⁹²⁾ Jūs un cytu runas ir atrūnamas, pīm., 1922. g. 31. janvara Satv. sap. sēdes stgr. 212. un sek. lp., 224 — 226, 313 — 315 un cytur. Skaista Fr. Trasuna runa ir 1921, 191. — 193. lp.

Tamā sakareībā uz Romu tyka syuteits vīns katōļu Bazneicas pōrstōvs, tys asūt bejis Katōļu goreigō seminara profesors J. Rancāns, un konkordats tyka izgatavōts Romā 1922. g. 30. majā. Konkordata teksti ir šabloniski, un tī vysumā ir leidzeigi vysōs zemēs: tī nūdrūšynoņ goreidznīceibas tīseibas un nūsoka atteiceigas vaļsts atteiceibas ar Svātū Krāslu. Latvijas un Svātō Krāsla konkordata teksts ir atrūnams Satvērsmes sapuļces stenogramōs 1922, 2860. — 2862. lp., kur ari ir lāmums par tō ratificēšonu. Ratificēšona nūtyka 1922. g. 19. julijā.

Ar tū Latgolas pōrstōvi beja izceinejuši vīnu svoreigu ceiņū sovas ticeigōs tautas lobā.

Bet aiz konkordata dabeigā veidā sekōja ūtrys vai-cōjums: tys beja vaicōjums par veiskupa katedrali Reigā. Pi šō vaicōjuma latgaļu pōrstōvi atjaunōja ceiņū I Saeimas laikā, 1923. godā. Jī pīpraseja izdūt lykumu par katedrales pīškēršonu Latvijas katōļu veiskupam ar atteiceigom tel-pom Reigā. Irūsynōjumu beja parakstejuši: Fr. Trasuns, O. Veļkme, V. Rubuļs, J. Roskošs, Fr. Kempss, B. Kublin-skis, Kōtāns, Jez. Trasuns, V. Barkāns un J. Rancāns.

1923. g. 23. martā vaicōjums jau atsaroda Saeimas sēdes dīnas kōrteibā, un par referentu ir Francis Kempss.

Pyrms sešim godim jō partija sauce goreidznīceibai apdūmōt labi un nasasteigt tik pōrōk ōtri pēc arciveiskupa mitras un katedrales Reigā, bet nūdrūšynōt apsavinōšonas nūteikumus. Sakarā ar tū jys tyka nūsmōdāts par vysļau-nōkū cylvāku pasaulī, kas vēļ tagad nav gūdam rehabili-tāts. Bet voi Kempss tū beja peļnejis?

Pasaverūt labi, ir radzams, ka Kempss goreidznīceibu ir kritizējis tikai nu tautas interešu veidūkļa, ir kritizējis tikai jōs klaidas, bet vīnmār ir atzinis jōs nūpalnus tur, kur taidi beja. Tōpēc kotru reizi, kod Latvijas parlamentūs beja runa par katōlicisma vaicōjumim Latgolā un vysā Latvijā, Kempss ir bejis vīns nu sirsneigōkajim Bazneicas aizstōvim, atskaitūt Fr. Trasunu, pat pōrōks par vysim go-reidznīkim.

Tōpēc nav nikas naporosts, ka tys pats Kempss, kas tik skorbus vōrdus na reizi beja sacejis par goreidznīceibas savteigū izreiceibu un politiku, tagad vaļsts un vysas tau-tas mārūgā tikpat sirsneigi aizstōvēja patīsōs Bazneicas va-

jadzeibas. Jō labi argumentātō runa katedrales lītā ir losoma jō dorbu izlasē.

Sovā runā Kempis aprōdeja,⁹³⁾ ka šam lykumprojektam asūt sova gara vēsture, ka tys jau 1921. g. 28. septembrī ticis īsnāgts Satvērsmes sapulcei; ka pa tū laiku asūt vastas sarunas gon ar Vatikanu, gon dažaidu konfesiju pōrvaļdem Reigā, kuru lītōšonā atsarūnūt vysas Reigas bazneicas. Bejis pacalts vaicōjums par vacū Mōras bazneicu, Jākuba bazneicu, Pītera un vēl dažom cytom bazneicom, kas caltas katōļu laikūs un uz kū byutu katōlim tīseibas, vysmoz uz vīnu nu tom. Bet sarunu ceļā nikas naasūt bejis atrysnojams, tōdēļ līta jōizšķirūt ar lykumdūšonu.

Lykumdūšonas ceļā katōli sev pīprosūt 2 bazneicas: Jākuba bazneicu un sv. Marijas Magdalenas bazneicu. Ap tom nūteikūt dažaidu konfesiju ceļā.

„Cik ir radzams nu tim materialim,“ soka Kempis, „kas ir sakūpōti nu dažaidim īsnāgumim, protestim, aizrōdejumim un vēsturyskajim pētejumim, tod nav vīgli nūsaceit, kas ir šōs bazneicas eistais mantinīks. Poša Jākuba bazneica ir byuvāta XIII godu syntā, un tū ir byuvējuši katōli. Tod vālōk nūtyka reformacija, katōli nu šōs bazneicas tyka izdzeiti ar varu, un tū pōrjēme luterani. Pēc tam Stefans Batorijs tū atjēme luteranim un atdeve katōlim, bet Gustavs Adolfs tū otkon atjēme katōlim un atdeve luteranim. Tai tei līta stōv leidz šam laikam. Bazneica teik saukta par „krūņa“ bazneicu (Kronkirche), jo dažaidas vaļdeibas (zvīdru, pūļu un krīvu) tū ir izmontōjušas par reprezentācijas templi vaļsts goreigom ceremonijom. Tōpēc vaļdeiba šū bazneicu uzskota par vaļsts īpašumu montōjumu.“

Atteiceibā uz ūtrū bazneicu, kū beja pīprasejuši katōli, Kempis īsōc taidim vōrdim: „Kas zeimōjās uz tai saucamū Alekseja bazneicu, kura ogrōk saucēs par sv. Marijas Magdalenas bazneicu, tod tōs vēsture ir tikpat raiba.“ Un jys izstōsta, kod tei byuvāta, kod un kai gōjuse nu rūkas rūkā, kod tykuse pōrbyuvāta un kai nūklivuse krīvu rūkōs pavysam jaunajūs laikūs. Tai ka tū kaidreiz cāluši katōli, tod ari tei nūdūdama atpakaļ katōlim.

„Varbyut tōs draudzes, kurom te byus jōpīsakōp un jō-

⁹³⁾ Latv. rep. Saeimas stgr. 1923, 605. — 607. lp.

lītoj cytas bazneicas, tū sajuss smogi un sōpeigi, bet šos draudzes nav lelas, un jūs sōpes nabyus tik lelas, cik lela byus prīca tam pusmiljonam katōļu, kas šudīņ apdzeivoj Latviju un kas šo lykuma pījimšonu apsveiks ar gavilem un pateiceibu.“

Šys priķšlykums kai i vysy latgaļu priķšlykumi izsauce korstas debates un protestu vātras. Pret lykumu ir luterāni, krīvi un vōciši. Par — tikai Kemps un Trasuns. (Cytu runōtōju nav. Vysā debašu laikā prof. J. Rancāns ir pasa-cejis tikai pōrs vōrdus, un prūti, ka pareit byušūt 25. marts, katōļu svātdine, un ka katōli tōdēļ navarēšūt īsarast uz sēdi, jo taida tyktu šamā dīnā nūlykta.)

Kempa un Trasuna pretiniki storp cytu aizrōda, ka ši divi veiri aizstōvūt tikai politiski nacionalū veidūkli un apspīžūt minoritates — vōcišus un krīvus. Latgaļu īsnāgumu šūreiz atbolsta socialdemokrati ar Dēķenu kai runōtōju. Jys aprōda, ka krīvi Latgolā sovā laikā asūt atjāmuši katōlim daudz bazneicu. Bazneicas asūt tautas īpašums, un tautai pīdarūt par tom lemt. Jys partijas vōrdā apsūla priķšlykumu atbaļsteit.

Bet nu sasatryukst nacionalōs un piļšōniskōs luterāņu apryndas: katōlim byus katedrale, bet luterānim nabyus! Tyuleņ jōparedz katedrale ari luterāņu veiskupam. Latgalim ībyldumu nav, un lykuma projektā teik pīkabynōts, ka luterāņu veiskups daboj Dōma bazneicu ar tai pīdarūšom ākom. Par lykumu teik nūdūti 59 bolsi, pret 21 (atsaturējušu nav).⁹⁴⁾

Ar tū lykums beja pījimts, bet līta vēļ nabeja golā: tai ka komisijā luterāņu veiskupa katedrales vaicōjums nabeja ni apsprīsts, ni paradzāts, tod vaļsts prezidents Čakste lykumu naizsludynōja, bet grīze tū atpakaļ uz Saeimu vēļreizejai apsprīšsonai. Kempam beja otkon dorbs nu gola.

1923. g. 20. aprēļa sēdē Kemps kai šos lītas referents runoj vēļ reizi.⁹⁵⁾ „Augstais noms! Šudīņ mums ir pyrmais gadejums, kūpš pastōv konstitucija, ka mes vīnu lykumu skotom cauri ūtru reizi. Vaļsts prezidents tū ir lyudzis aiz formalim īmeslim. Komisija tū ir skatejuse

⁹⁴⁾ Latv. rep. Saeimas stgr. 1923, 639. lp.

⁹⁵⁾ Latv. rep. Saeimas stgr. 1923, II sesija, 111. un sek. lp.

cauri, atroduse par pijamamu un lik priška Saeimai izlemšonai.“

Tōļok plašā runā Kempa aprōda iinterēsātūs konfesiju veidūklus, veikli atspākoj dažaidu advokatu išnāgumus, kū tī ir darejuši atteiceigu konfesiju un tauteibu vōrdā, un pēc tam plašā runā izceļ katōlicisma nūzeimi Latvijas vēsturē.

„Myusu Latgolā taisni katōļu goreidznīki beja tī pyrmī, kas dybynōja latgaļu laikrokstus, kas drukōja kalendarus un kas dybynōja pyrmōs bīdreibas. ⁹⁶⁾ Goreidznīki beja tī, kas karōja pret krīvu vaļdeibu, pret pōrtautōšonu, karōja pret pūļu bazneicas un sabīdreibas īspaidu Latgolā. Jo mes palaseisim latgaļu un pūļu avīzes, tod redzēsīm, ka šei ceīņa nav izbeigta un ka goreidznīki šamā ceīņā spēlej sovu lūmu. Pat tagad, kur jau pasauleigī ļauds ir tykuši pi varas, kur Latgolā ir izauguse pasauleigō inteligeņce, kas varātu jimt nacionalōs ceīņas grūžus sovōs rūkōs, goreidznīki tūmār pēc vacō iroduma turpynoj nacionalōs lītas aizstōvēšonu. Latgali kai katōli ir stypri nacionali. — Un tod es atgōdynōšu vēļ vīnu faktu,“ turpynoj Kempa. „Tys beja tymūs laikūs, kod pasamūda latgaļu nacionalō apziņa — tys beja naseņ atpakaļ, un tī darbinīki vēļ ir dzeivi, — katōļu goreidznīki beja pyrmī, kas irūsynōja latgaļu sabīdryskūs darbinīku braukšonu uz Reigu, lai īpasazeitu ar šejīnes latvišim. Navys baltiši brauce uz Rēzekni voi Ludzu, bet latgali brauce uz Reigu, un šōs kusteibas priškōgolā arvīn beja goreidznīki. Tōpēc pōrmest katōļu Bazneicai internacionalismu un katedrales piškēršonu uzskateit par lelu privilegiju ir piļneigi napamatōti.“ Beigu vōrdā jys lyudz lykumu akceptēt, kas pēc ilgom debatēm ari nūteik. Taidā veidā var saceit, ka Kempa ar Trasunu izkarōja Jākuba katedrali un Marijas Magdalenas bazneicu dēļ katōlim.

Dažaidūs naatbīldeigi demagogiskūs rokstūs vēļ šudiņ Kempa teik nūstōdeits kai kaut kaidis naeists patriots un

⁹⁶⁾ Latv. rep. Saeimas stgr. 1923, II, 114. lp. Ir apbreinojama Kempa aristokratisķō nasavteiba un plašais vēriņš, kod jys sovus nūpalnus piškaita goreidznīceibai. Jys taču pats beja tys, kas izdeve pyrmū avīzi „Gaisma” un kalendaru „Daugava”, taipat jys kūpā ar Fr. Trasunu un N. Rancānu beja par pyrmōs latgaļu bīdreibas dybynōtōju. Taidu žestu var atsaļaut tikai lela personeiba.

cyttautišu sabīdrōtais.⁹⁷) Bet patīseībā Kempš kai lels tautyskais ceineitōjs ir bejis par lelōkū bubuli ari minoritatem — pūlim, krīvim un boltkrīvim. Par jō ceīņu pret polonizaciju mes jau asam redzējuši ļūti daudz materialu, par jō ceīņu pret boltkrīvysma veicynōšonu Latgolā mes dzērdējom kaidā nu īprīkšjom loppusem. Un jō atteiceibas ar krīvim labi roksturoj kaida runa, saceita 1922. g. Satvērsmes sapulcē, kurā jys skaidri parōda, kai krīvi caur pareizticeibu apspīde latgaļus un katōļu Bazneicu Latgolā.

Kod pareizticeigūs vadeitōjs Bočagovs syudzējōs, ka pareizticeigūs bazneica Latvijā teikūt apspīsta, Kempš aizrōdeja:⁹⁸) „Taisni pareizticeigō bazneica Krīvijā beja tei, kas apspīde cytas konfesijas. Un jo kaida tauteiba Latvijā ir izcītuse vysvairōkpareizticeigūs spaidus, tod tī beja latgališi. — Es nūsaukšu vasalu ryndu bazneicu, kas tyka atjimtā katōlim un vēļ arvīn nav atdūtas atpakaļ. Tōs ir: Krōslovas mozō bazneica, Daugovpiļš skaistō, jezuitu caltō katedrale, Zarjas gotiskais mōkslas dorbs utt. Bet jo mes pasaveram vēļ tōļōk pōri par Latvijas rūbežu, tod tur mes redzim lītas, kas mums dūd ļūti lobu pareizticeibas roksturojumu. Polockā, Vitebskā, Viļņā un cytur, jo na symtim, tod drūši var saceit desmitem bazneicu pareizticeiba ir nūlaupejuse katōlim. Vysas šōs bazneicas nav nimos byuvātas pareizticeigajā stilā. Vysas tōs bazneicas ir byuvātas eiropeskajā katōļu stilā, bet pareizticeigī ir uz šūs bazneicu slaidajim tūrnim, it kai speitādami rītumu architekturai, uzsprauduši sovus orientālistiskūs seipulus. Tai tys ir Polockā, Viļņā u. c. Reigā tys pat ir radzams pi t. s. Alekseja bazneicas, kas ir vacō Marijas Magdalenas bazneica.“

Par šōs bazneicas atdūšonu katōlim 1923. g. tyka jau mynāts īprīkš.

Sovā runā Kempš roksturoj ari pareizticeibas izplaitēšonu Vydzemē, kas ir izvasta dažaidim leidzeklim un na par svēteibu latvišu tautai. Taitod sovōs atteiceibōs pret

⁹⁷) Sal. J. Niedras rokstu „Vēsturiskais Latgales latviešu kongress”, „Latvija Amerikā” 1967. g. 29. apr., un veīškupa J. Rancāna interviju avizē „Laiks” 1967. g. 26. apr. ar nūsaukumu „Uz vēsturisko kongresu atskatoties”.

⁹⁸) LSSS 1922, 269. — 270. lp.

cyttautišim un cytom konfesijom Kempš beja korekts un taisneigs, bet jys pyrmā kōrtā beja sovas tautas un sovas ticeibas aizstōvs. Un taidš jys ir bejis vysu myužu.

3) Kūpsavylkuma vōrdi nūslāgumam: Vaļdeiba vairōk ir gōdōjuse par baltišu īspaidu Latgolā kai par pošas Latgolas vajadzeibom.⁹⁹⁾

Kempa darbeiba Latvijas parlamentūs izabeidze ar I Saeimu, bet Fr. Trasuna — II sōkumā. Tai obi Latgolas ūzuli nūgōja nu centralōš politiskōš skotuves.

Latvijas topšonas laiks un tōš pastōvēšonas pyrmī godi beja ōrkōrteigi nūzeimeigi tautas dzeivē, jo tys beja sprai-gōkais un dramatyskōkais jauncelšmes pūsmys ar tōļejūšu vēsturysku nūzeimi.

Koleidz tōļōkūs Saeimu dorbs beja ikdīniškys — par tērgim, precem, lynim, lūpim, labeibu; par īrēdnim, olgom, importim, eksportim utt., tikmār pyrmūs parlamentu dorbs beja **principiāls** vaļsts formas izveidōšonas un piļšō-ņu tiseibu normēšonas pasōkums. Kai taidam šam pyrma-jam laikam ir daudz lelōka nūzeime kai sekojūšajim, jo šymā laikā nūsarysynōja vysas tōļejūšōš ceiņas par Latgolas byut voi nabyut.

Ka Latgola automatiski navarēja kļyut par leidzvēr-teigu Latvijas sastōvdaļu, par tū tagad nav nikaidu šaubu. Carātōjš arvīn pilik vairōk nakai reali īspējams, un sūlei-tōjš arvīn apsūla vairōk, nakai ir nūdūmōjis reali izpiļdeit. Tai tys beja ari pi Latvijas apvīnōšonas.

Izejas platformas dēļ apsavīnōšonas ir lobas: kai Rēzeknes 1917. g. apreļa kongresa lāmumi, tai ari vysu treju zemes padūmu kongresa lāmumi 1917. g. 30. julijā Reigā dēļ Latgolas ir piļneigi apmīrynūši. Voi tī beja taidā, voi cy-taidā veidā ratificāti, tys nav tik pōrōk izškirūšs. Lāmumu saturs taču ir fiksāts, tys tyka publicāts, tyka īsyuteits Krī-vijas pagaidu vaļdeibai un dokumentu publicējumūs tys stōv leidz šudiņdīnai. Kaidš tys saturs beja, tū mes asam jau redzējuši vairōkkōrt.

⁹⁹⁾ Fr. Trasuna vōrdi parlamentā. Sal. LSSS 1920, 281. un sek. lp.

PROGRESIVŌ VĒRZIŅA LATGOLAS POLITIKI

Nu kreisīs sēd P. Kotāns, J. Bekers, Jezups Trāsuns, Jurs Pabērzs, Francis Kemps, V. Sylandžs.
Stāv S. Pabērzs, P. Baško un J. Rubuļs

Latgolas p̄rstōvu darbeiba pyrmajūs parlamentūs baļstejōs uz šūs lāmumu pamatim. „Mes gribim breiveibu, un mes gribim byut poši nūteicēji par sovim idealim un par sovu dzeivi,“ tai kaidreiz saceja Fr. Trasuns,¹⁰⁰⁾ bet jys biži beja spīsts konstatēt, ka latgali ir p̄rvārsti par II škiras piļsōnim¹⁰¹⁾ un par kolpim dēļ Kūrzesmes.¹⁰²⁾

„**Latgaļu dialektam** (uz papeira) **ir vaļsts volūdas tīseibas, bet praksē tys teik apkarōts,** latgali nateik p̄jimti dor-bā pat par apkolpōtōjim,“¹⁰³⁾ konstatej J. Pabērzs un vairōkkōrt pastreipoj, ka Latgola teik p̄rplyudynōta ar baltīšu irēdnim, kas te taisa lobu karjeru,¹⁰⁴⁾ bet nasaryupej par tautas vajadzeibom. Par baltīšu irēdnim Latgolā un Latgolas p̄rbaltyskōšonu na mozumu ir runōjis ari F. Trasuns u. c.

Trasuns ir biži atkōrtōjis vōrdus, ka baltīši ar Latgolu reikojās kai ar īkarōtu zemi, ka jī ir p̄iteikuši karu katōļu Bazneicai un latgalim.¹⁰⁵⁾ Trasuns un Kempss stōvēja par obom lītom vīnaidi, jo Bazneica beja saauguse ar tautu un tauta — ar Bazneicu, un vīnas puses labklōjeiba reizē beja ari ūtras labklōjeiba. Tōpēc Trasuns ar izmysumu vārdēja, ka jau nu Latvijas sōkuma pi baltīšim pastōvēja tendence napīļdeit 1917. g. Latvijas apvīnōšonas kongresu lāmumus un iznycynōt Latgolu kai etnografisku vīneibu leidz ar tōs goru, volūdu un tradicijom.

Tōļredzeigōkī Latgolas darbiniki saprota, ka pret Latgolu ir sōcis eists iznycynōšonas gōjīņs, ka teik diskreditātas latgaļu tradicijas, negativi apgaismōts tautas roksturs, nūsmōdāta katōļu Bazneicas darbeiba pagōtnē, ka latgalim teik īdzeita mozvērteibas sajyuta un salauzta jūs pošapziņa, lai tōs vītā pēc tam lyktu vysu baltyskū kai kaut kū augstōku un p̄rōku. Trasuns šū baltīšu gōjīni na reizī ir peickōjis nu parlamentu katedras un kotrai vaļdeibai ir sacejis, ka tōs vairōk pyulejās par baltīšu īspaida nūstyprynōšonu Latgolā kai par pošas Latgolas vajadzeibom.

Nu tō var saprast, ka baltīši kai myurs stōvēja kai pret Latgolas pošvaļdeibu, tai pret apgobolu pošvaļdeibom

¹⁰⁰⁾ LSSS 1922, 325. lp.; ¹⁰¹⁾ LSSS 1920, 759. lp.; ¹⁰²⁾ LSSS 1920, 845. lp.; ¹⁰³⁾ LSSS 1920, 194. lp.; ¹⁰⁴⁾ LSSS 1921, 288. lp.; ¹⁰⁵⁾ Trasuns Bazneicas un latgaļu intereses našķirōja, bet pēc jō Bazneica ceīņu par latgalim atmete, pōrgōja pat opozicijā pret latgalim un, nūdūdama latgaļu intereses, styprynōja sovas ērteibas.

vyspōri, jo vysu varu gribēja paturēt tikai sovōs rūkōs Reigā. Tū jī ari izvede, kaut ari sev par slyktu, jo pi stypri centralizātas varas beja vīglōk izvadams apvārsums (M. Valtera atziņa).

Nu taidas baltīšu stōjas ir vīgli saprūtams ari tys, ka latgaļu volūda natyka īvasta par II vaļsts volūdu konstitucijā, bet kai jau naiznycnojama līta tūmār pīleidyntōta vaļsts volūdai Latgolā ar cytu atsevišku lykumu, bet tymā pošā laikā ari sistematiski apkarōta. Nu vaļsts tīseibu veidūkļa syutnis M. Valters soka, ka pōrejī latvīši naasūt bejuši tīseigi lauzt Rēzeknes kongresa lāmumus.

Taitod — latgaļu volūda pīlneigu leidzvērteibu naīgyva, tur ceīņa vēļ turpynojās, un pīlneigu leidzvērteibu naīgyva ari poši latgali, kam zemes normas tyka pīškērtas pavysam cytas kai pōrejā Latvijā. Ari te latgaļu pōrstōvi ceinejōs pret pōrspāku.

Kas atsateic uz kulturas fondu, školom un izgleiteibu vyspōri, tod ari šamā ziņā latgali tyka apstrōdōti kai pabērni. Daudz faktu mes redzējom un vēļ daudz vairōk faktu varātu minēt. Kulturas fondā nu bogōtim un nabadzeigim dzārōjim ik mēnešus un godus īplyuda miljonim vērteibu. Te lelas summas nūguļdeja ari latgali, bet sajēme — nīceigas druponas. Pīmāram, Daugovpilī baltīšu bīdreibas klubam 1922. godā Kulturas fonds izsnēdze 150 000 rubļu, bet, kod turpat latgaļu bīdreiba pīpraseja pabolstu dēļ bibliotekas, ōrpusškolas kursim, teatra un kluba, tod Kulturas fondam nabeja leidzekļu, un šei bīdreiba nadabōja nikō. ¹⁰⁶⁾ Taidā veidā tyka gōdōts par latgalim.

Mādz saceit, ka vysa dzeive ir ceīņa. Tod tys vēļ vairōk ir jōsoka par politiku. Tīseibas ir tikai tim, kas par tom ceinejās. Latgolas kongress tīseibas sovim tautīšim gon beja paredzējis, bet nabeja paredzējis ceļus un leidzekļus, kai šōs tīseibas realizēt. Varātu pat saceit, ka šūs tīseibu realizēšona beja ilykta cytu rūkōs uz plyku gūda vōrdu, un pēc beja breinums, ka šys gūda vōrds natyka turāts. Nīkaida apsabruņōšona ar vajadzeigajim ceīņas leidzeklim nabeja nūtykuse. Daudzi politiki un sabīdryskī darbinīki, līkās, situācijas nav pōrredzējuši un tamā pat nav orientē-

¹⁰⁶⁾ Sal. M. Bukšs: Skices un dokumenti nu Latvijas topšonas laikim, 1954, 246. lp.

jušis. Bet par gūdu jim tūmār jōsoka, ka jī ir stōvējuši aiz Fr. Trasuna un Fr. Kempa.

Šī divi politiki beja tōļredzeigi, un jī beja ceinejušis kai tautas darbiniki, kas pyrmā vitā lyka vysas tautas un vaļsts intereses. Jo jī nabyutu bejuši ar tik augstu etiku un byutu izgōjuši nu šaurōku interešu veidūkļa, jī byutu atroduši leidzekļus ari ōrpus parlamentu katedrom. Nu dažaidu zemu un tautu politikas jī taču zynōja, cik daudz ir vysaidu leidzekļu, kai pīspīst rēkinōtīs ar atseviškom īdzeivōtōju grupom. Jo jau ar Latgolū reikōjōs kai ar īkarōtu zemī, tod īkarōtom zemem ir daudz leidzekļu, kai īdzeit respektu īkarōtōjim.

Nav dūmojams, ka baltīši tō nazynōja un ar tū nasarēkinōja. Bet jī pasaļōve uz latgaļu vaļstiskumu un taiseja vysaidus puskompromisus, arvīn kaut kū dūdūt un arvīn ari kaut kō nadūdūt.

Jo mes šudiņ vaicojam, kaida ir bejuse tūs ceiņu jāga, kū izceineja obi Franči, tod tūmār ir jōatzeist, ka šom ceiņom ir bejuse ļūti lela nūzeime. Ari kotrā zaudējumā ir zynoma uzvara, un leli gori pat nu sovīm kopīm voda nōkūšōs paaudzes. Tī kļyust par sovas tautas symbolim. Pyrmajūs Latvijas parlamentūs obi Franči ir par Latgolas tīseibu symbolim. Jī ir ceinejušis par sovu tautu un tautas vajadzeibom. Un taidas tautas vajadzeibas kai jōs breiveiba, jōs tīseiba lemt par sevi, tīseiba lītōt sovu volūdu, ceļt sovu kulturu, apgaismōt sovu pagōtni un leidzrunōt par sovas nōkūtnes veidōsonu — taidas vajadzeibas ir myužēigas. Ar sovu ceiņu jī ir aplīcynōjuši, ka tauta vēļ dzeivōs ari turpmōk. Kas dzeivoj, tam jōsaceinej, un arvīn ir vīgļōk ceineitīs, kod par tū pošu lītu ir ceinejušōs ari īpriķšējōs paaudzes.

Nasaverūt uz vysīm zaudējumim, kaidi beja jōpacīs mynātajūs laikūs, demokratijas laikā latgalim tīseibu vēļ pītyka. Tagadejō paaudze, kurai jōuzajam vēļ gryutōkas ceiņas, byutu laimeiga, jo tei byutu dzimtinē ar tom pošom tīseibom, kaidas beja myusu pyrmajīm ceineitōjim Latvijas sōkumā. Tod vacais montōjums tyktu drūši pasorgōts.

1967. g. 9. 6.

VIII

ŠOVINISMA INVAZIJAS LATGOLĀ

1.

Demokratijas laikā (1920 — 1934)

Pi svešajom varom Latgola beja cītuse daudz vairōk kai pōrejī Baltijas apgoboli, kur beja cytaidas tiseibas un cytaidi lykumi. Kod pōrejūs apgobolūs plauka ekonomiskō labklōjeiba, atsateisteja tautyskō kusteiba un strauji auga nacionalō kultura leidz ar tautas pošapziņu, Latgolā pa tū laiku valdeja drukas aizlīgums, kas dzēse nūst pādejū go-ra gaismu un caur volūdas vojōšonom grōve pādejū tautas pošapziņu.

Tikai šō godu symta sōkumā, kod tyka mozynōti spai-di pret vītejū volūdu Latgolā, kod pēc pusgodusymta rok-stu aizlīguma otkon varēja pasarōdeit pyrmōs grōmotas un avīzes, tikai tod varēja sōktīs tautas atmūda Latgolā. Bet tai beja daudz gryutu šķēršļu: 1) sovas nacionalōs školās tryukums, 2) sovu školōtōju tryukums, 3) tautas nabadzeiba un timseiba, 4) smogais pōrtautōšonas slūgs nu krīvu un pūļu puses un cytas gryuteibas.

Latgaļu zemniķs tūmār pamozam mūdōs, vīngobolai-nō, ticeigō tautas masa beja sōkuse paceļt golvu un sevi drusku apsazynōt, bet leidz nūteiktai nacionalai pošapziņai tei beja knapi tykuse, kod sōcēs kars un vysa pasauļa vaiga pōrsameišona.

Kai latgali ceinejōs par jaunū Latvijas valsti, tū mes jau redzējom īpriķšejōs nūdaļōs, un kū jī sovā valstī gribēja sasnēgt, ar tū mes ari jau īpasazynom. Jī gribēja brei-veibu un gribēja poši byut nūteicēji par sovu dzeivi un so- vim idealim. Vīns nu spylgtōkajim latgaļu dvēseles tulkim un tautas tiseibu ceineitōjim, Francis Trasuns, kaidā nu parlamenta runom tautas vajadzeibas roksturōja šaidim vōrdim: ¹⁾ Latgali ilgus laikus ir atsaroduši. zam rusifikacijas un polonizācijas slūga, tauta ir bejuse nūspīsta, tōdēļ

¹⁾ LSSS 1921, 714. — 718. lp.

tagad ir vajadzēigs ceļt latgaļu pošapziņu, veicynōt latgaļu rakstnīceibu un kulturu.

Pyrms vēsturyskōs apsavinōšonas un Latvijas nūdybynōšonas baltīši vīnmār svineigi aplīcynōja, ka jī kūpejā vaļstī pacīss latgaļu volūdu un respektēs latgaļu īpatnejū gora pasauli. Latgaļu darbinīki tam ticēja, uz tū pasaļove un ar nanūgurstūšu pošazlīdzeibu stōjōs kai pi tautas apvīnōšonas, tai ari pi Latvijas vaļsts ceļšonas. Bet, kai Valerija Seile roksta: „jī jytās vīlušīs un paguruši.“²⁾ Nu 1917. leidz 1922. godam ir vaļdejis saļjusmas laiks, bet pēc tam sōkusēs atsaļšona. Šū atsaļšonu, kai jau redzējom, nu vīnas puses veicynōja Latgolas tīseibu sameideišona Satvērsmes sapuļces laikā, bet nu ūtras puses — šovinistiskūs baltīšu izvazija Latgolā un vyspōri baltīšu negatīvō stōja pret vysu latgaliskū.

Latgolas pōrstōvi Latvijas parlamentūs na reizi beja vaicōjuši: nu kurīnes šys naideigais gors pret latgalim? Nu kurīnes ir sōkusēs vysa latgaliskō apspīššona? Pīmāram, Fr. Trasuns jau 1922. g. beja spīsts konstatēt: „Jau nu Tautas padūmes laikim jyus īsōkot apspīššonu. Jyus bejot pyrmī, kas nōcet ar projektim, lai myus apspīstu. Kod mes, latgali, runōjom par apsavinōšonu, tod mes bejom pilņeigi pōrlīcynōti, ka, pīdōvōdami draudzeibu un brōleibu, mes sagaideisim, ka ari jyus nōksit mums pretim kai brōli, bet jyus nōcit pretim ar zūbynu, un mums tys zūbyns ir jōpījam.“³⁾

Tī nav tukši vōrdi, un tī nav Trasuna vīna pošā vōrdi. Tai tū redzēja un saprota vysi latgaļu politiki, kam beja gūda prōts un spēja orientētīs. Ka baltīši ir pīteikuši karu vysam latgaliskajam, tys ir konstateits un atkōrtōts daudzreiz. „**Jyus esit pīteikuši karu latgalim**, un mes šū karu pījamam. Pi šō goreigō kara mes jau asam pīroduši, mes tū vadam un asam pōrlīcynōti, ka tū ari prassim vest.“⁴⁾ — Naseņ kaidā „Brīvās Zemes“ numerā beja atklōti pasa-ceits: „Cerēsīm, ka latgali dreizā laikā vairs nasasauks par

²⁾ Sal. V. Seile: Latgales liktenis etc. īkš: Latvijas republika 10 pastāvēšanas gados. Rīgā 1928, 65. — 69. lp.

³⁾ LSSS 1922, 323. lp.

⁴⁾ LSSS 1921, 133. lp.

latgalim.“ Bet es varu pasaceit, ka latgali sevi sauc un myužam sauks par latgalim!“⁵⁾

Kai jau īpriekš mynāts, gon Fr. Trasuns, gon ari Kempss un cyti Latgolas pōrstōvi beja taidūs īskotūs, ka katōļu Bazneica Latgolā ir saauguse ar tautu taipat kai tauta ar Bazneicu. Un tai ka Bazneica beja saglobōjuse latgaļu identitāti īpriekšējūs godu symtūs un ar lyugšonu grōmotom nūstyprynōjuse tautas volūdu, tod jo vairōk breivvaļsts laikā tautas tīseibas uz sovu volūdu beja pošsaprūtama līta. Bazneicai beja jōstōv par tautu un tautai — par Bazneicu. Tai tys beja Fr. Trasuna laikā, kod jys beja par Latgolas kristeigūs zemņiku partijas vadeitōju. Bet kod partijā sōcēs pret jū intrigas un Trasuns beja spīsts nu tōs izastōt, un kod baltīši apsūleja Bazneicai vysaidus lobumus, lai tikai jei pagrīž mugoru latgalim, tod tei ari patīši atstōja latgaļus liktiņa varā, pat vēl vairōk — tei latgaļu intereses pōrdeve sovā lobā, seviški pēc Ulmaņa apvārsuma, par kū runa byus vālōk.

Kotrā gadejumā lelō ceīņa par latgaļu tīseibom un latgaļu interešu aizstōvēšona beja tikai Fr. Trasuna un Kempa laikā. Tī patīši beja veiri, kas vysas šovīnīisma ofensīvas redzēja, saprota un prota atsist. Daudz lobu ceīņu tyka izceinejuse ari Valerija Seile, Jurs Pabērzs, Jezups Kindzuļs un vālōk Jezups Trasuns. Taipat daudz lelu ceīņu izceineja ari ōrpus parlamenta stōvūši ļaudis kai Nikodems Rancāns, Stanislavs Vaikuļs, Meikuls Apeļs, Vinca Barkāns un daudzi daudzi cyti. Demokrātija deve tīseibas aizastōvēt, un latgali raudzeja aizastōvēt, kai varādami. Vīneigi ulmanīsmis, kas sameideja pādejōs piļsōņu tīseibas, atjēme vysus īrūčus ari latgaļu pošaizsardzeibai.

Kaidā nu sovīm rokstim profesors L. Latkovskis miņ⁶⁾ divu veidu invazijas Latgolā, kū ir izdarejuši baltīši. Vīna nu tom ir kreisō nateiceibas un socialīisma invazija, kas sōcēs jau 1905. godā un sovu kulminaciju sasnēdze 1919. g., kod sorkonī streļņiki lauzeja ceļmolu krystus, apgōneja bazneicas un izsmēja vysus latgaļu svātumus. Šū kreisū

⁵⁾ LSSS 1921, 1277. u. sek. lp.

⁶⁾ L. Latkovskis: „Ceļa sagatavōtōji“, „Latgolas Bolsa“ 1964. g. 640. un 641. nr.

invaziju vēlāk turpynēja dažādi inōcēji, irēdņi un školōtōji nu Baltijas. Bet Latgola beja vīngobolaina, ticeīga un konservatīva, un kreisais vērzīņš ļaužu sirdis īkarōt nava-rēja. Tōpēc latgali nu šos invazijas pōrōk daudz nacīte ni goreīgi, ni materiali.

Daudz slyktōka par šū kreisū invaziju ir bejuse šovinisma invazija. Tei, pēc Latkovska dūmom, ir bejuse daudz rafinātōka, pēc izskota navaineigōka, aizsagta ar skaistim nacionalisma vōrdim, it kai tautyskōs atmūdas turpynōjums, tikai cytā guļtnē, tai ka pat Bazneica, atskaitūt Fr. Trasunu, pret tū naijēme nikaida veidūklā, bet automatiski pīsaslēja kai jau styprōkajam.

Šovinisma invazija vērsēs pret latgaļu goru, pret jūs dvēseli un volūdu, pret latgaļu tradīcijom un kulturalū montōjumū, vysu latgaliskū vīgli nūsmōdejūt, jūs pagōtni un kulturu nūklusejūt un vysa tō vītā izceļūt vīnu „lobōkū volūdu“ un par Latvijas pagōtni rōdūt tikai baltīšu pagōtni. Latgali ar tū tyka nūstōdeiti tai, it kai jim nabyutu ni sovas volūdas, ni kulturas, ni pagōtnes. Un tai šei invaziju taktika turpynōjās vēļ leidz šai dīnai pi vysaidim režimim.

Latgolas pōrkrōsōšona, pret kū tik daudz protestēja Fr. Trasuns un Fr. Kemps, turpynōjās jau nu Latvijas demokrātijas laikim. Vysōs oficialajōs īstōdēs sōcēs latgaļu volūdas izspīšona, tyka pōrtaiseitas navīn īstōžu izkōrtnes, bet ari vītu vōrdi un cylvāku uzvōrdi. Pret kreisajom invazijom latgali beja īkšeji aizsorgōti ar ticeibu un tradīcijom, pret šovinistu invazijom taida myura nabeja. Ilgā vērdzeibā smokušō latgaļa poščīns, sevis atzeišona un pošlapnums nabeja ni pīteikūši mūdīs, ni nūstastyprnōjis. Styprys beja tys tikai tautas vodūšajūs spākūs, lobōkajā izlasē. Bet tauta? Tur pošapziņa un sevis atzeišona beja vōja.

Latgolu okupēja vysaidu irēdņū armija, kas, slāpdamōs aiz nacionalisma un tautas vīneibas maskas, vysur ceņtēs pastreipōt sovu pōrōkumu, izceļt sovu „augstū kulturu“, nūsmōdēt vītejū volūdu un tōs vītā īvilkt sovu volūdu. Jau 1917. godā tauta beidōs, ka jū pakļaus, izmontōs un apspīss, un par šom lelajom tautas bažom ir runōjuši ari Latgolas pōrstōvi Latvijas parlamentūs. Vēlōk šos tautas bažas pīsapīldeja uz vysas līnijas.

Tai ka Latgolas pōrbaltyskōšona partiju laikūs ir dīzgon vyspuseigi apgaismōta jau īpriķšējōs nūdaļōs, tod tagad pasavērsim, kai tys vyss nūtyka Ulmaņa laikūs, kod Latgolas tīseibas kliva nasaleidzinojami slyktōkas.

2.

Ulmaņa diktaturas laikā (1934 — 1940)

1934. g. 15. majā Ulmaņš ar sovīm dūmu bīdrim izdareja apvārsumu, gōze lykumeigū demokratisķū vaļdeibu, atlaide Saeimu un īvede diktaturu. Ar tū vysas demokratisķōs tīseibas vaļstī izabeidze, un sōcēs vaļdeišona pēc vaļdinīka grybas.

Tik lela pōrmaiņa vaļsts aparatā navarēja palikt bez sova īspaida uz latgaļu volūdu, literaturu un pōrejīm Latgolas vaicōjumim. Jōjam vārā, ka vysas latgaļu tīseibas beja izkarōtas demokratisķā ceļā un tōs baļstejōs uz demokratisķijas laiku lykumim. Bet kū nūzeimōja lykums pēc apvārsuma? Vysu sōka izšķērt „vodūņa gryba“, „15. maja gors un idejas“ un, prūtams, klōt vēļ „īšona kūpsulī“. Skaidrū lykumu sōka atvītōt myglainas frazes un vodūšūs īrēdņū patvalebība.

Tai ka jau demokratisķijas laikā, kai tū īpriķš redzējom, pi baltīšīm lelas milesteibas pret Latgolas vaicōjumim nabēja, tod diktaturas laikā tei lelōka rastīs navarēja. Taišni ūtraidi, tai beja vysas īspējas mozynōtīs, jo ni ar kaidīm latgaļu spākim vairs navajadzēja rēkinōtīs. Ir tīsa, ka Ulmaņa vaļdeība ar katōļu Bazneicas vadeibu rēkinōjōs, bet vaicōjums tūmār palīk taidis: cik tod poša Bazneica stōvēja par latgaļu interesem?

Ari te, kai jau īpriķš redzējom, tikai Fr. Trasuna laikā Bazneicas un latgaļu intereses tyka turātas kūpā. Pēc Trasuna aizīšonas molā tōs tyka radzami nūšķērtas. Katōļu partija par latgaliskumu stōvēja tikai kai par sekundaru lītu. Baltīšu apryndas Ulmaņa laikā mēdze atklōti izasaceit: „Kod ar goreidznīceibu vīnōšonōs panōkta, tod ar latgalīm vairs nav jōrunoj.“ Un tai tys faktyski ari beja.

Prūtams, uz vacōs inerces pamata nu Latgolas vaļ-

neicas protekcijā. Laiceigūs apyrdnu žurnali pamožam tyka apturāti. Tai, pīm., „Latgolas Zemkūpis“ (apturāts 1935. g.) un „Latgolas Škola“ (apturāta 1938. g.). Vīneigi „Straume“ turpynōja izīt leidz 1940. godam, bet ari pret tū beja spīdiņš, lai tei pōrītu uz baltīšu volūdu, kas beidzūt pa daļai ari tyka praktizāts. Taidš beja latgaļu preses stōvūklis Ulmaņa laikā.

Fr. Kemps kai leidzstrōdnīks dorbōjōšs pi „Latgolas Školas“ un „Straumes“. Bet Ulmaņa laikā jys pīdarēja pi vojōtom personom un tōdēļ žurnalus ar sovīm rokstim na-apgryutynōja.

Tūmār nadržēdeigs, najyuteigs un naredzeigs jys nabeja. Jys redzēja tō laika politiku, saprota tautas vajadzēibas un, cik spādams, raudzeja īspaidōt baltīšu sabīdryskū dūmu. Izdūt atsevišķas grōmotas nabeja līgts, un jys, iztai-sejis vysus napīcīšamūs reveransus pret valdeibu, ceņtēs apgaismōt Latgolas vaicōjumus. Šymā nūlyukā jys saraksteja grōmotu „**Latgales likteņi**“ (izdūta 1935. godā).

Te jys apskateja tōš lītas, kuras tod dreikstēja cylōt, un storp cytu roksturōja Latgolas nacionalū vaicōjumu.

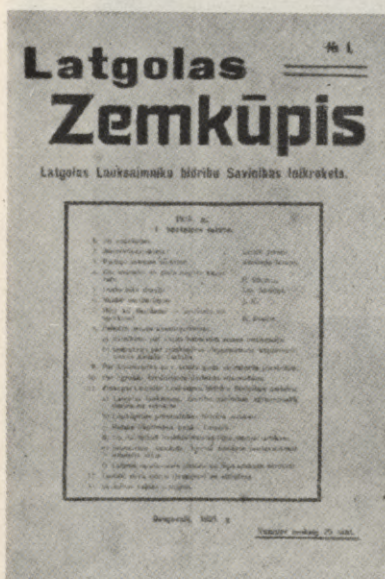
„**Kōpēc latgalim tryukst nacionalōš drūsmes?**“ jys vaicōja. „**Kōpēc latgaļš ir tik baileigs un uzmaneigs pi sovas dzymtōš volūdas lītōšonas publiski?**“ 7)

Patīseibā taidus vaicōjumus varēja paceļt un dūt uz tim atbiļdi tikai Kemps. Tymā laikā, kod vyss latgaliskais tyka atklōti nūnycynōts un aizlīgts, šaida vaicōjuma paceļšona vīn jau beja dyuriņš režimam. Bet Kemps beja plaša vēriņa tautas darbinīks un pīdavom taidš ceineitōjš, kas prota ceļt priškā veidūkljus un argumentus, kaut ari tī režimam beja napateikami.

Uz vaicōjumu, kōdēļ latgalim tryukst nacionalōš drūsmes byut par taidim, kaidi jī ir, Kemps atbiļd, ka latgalim ir īdzeita mozvērteibas sajuryta gon ogrōkajūs rusifikācijas

7) Fr. Kemps: Latgales likteņi, 96. lp.

un polonizācijas laikūs, gon vālokaļūs pōrbaltyskōšonas laikūs.

Žurnali, kas cēlē Latgolas kulturu

„Nu pīdzeivōjumim jys labi zyna,“ soka Kempš,⁸⁾ „ka cyttautītis, dzērdādams jō runu, izaliks par tōs napratēju, bet tautas brōļs baltītis bīži vīn atsaļaus izzūbōt jō napareizū volūdu. Sovā dobā mīrmīleigais un saticeigais latgaļš ceņšās arvīn izavaireit nu taidom napatikšonom. Jys kaidā vagonā voi istōdē voi ņyu litoj svešu volūdu, voi ari nūsavērš molā un klusu sasarunoj sovā volūdā ar sev leidzeigu zemņika cylvāku, jo tikai jys ir drūšs, ka nivīns svešais jō nadzērdēs un natraucēs ar naideigu skotu voi osōkom pīzeimem.

⁸⁾ Op. cit., 96. un sek. lp.

Zidūnis — goreīga vērziņa popularzinošs žurnāls

„Ilgus godus taču avīzēs beja raksteits, sapuļcēs runōts un anekdotēs stōsteits, ka latgaļs ir tymss, slynks un nūzi-dzeigs radejums, ka jō volūda sakrūpļōta un ka tōs navar pilaist ni školōs, ni īstōdēs. Tōpēc plašajōs tautas masōs ir radīs styprī negatīvs nūskaņōjums pret latgalim. Jūs

№ 4—5.

1938. g.

LATGOLAS SKOLA

Latgaliņu skolotāju Centralās bidreibas pedagogiski-sabidrisks žurnals skolai un sītai.

Kānd. phil. Leonards Latkovskis,
publicējis vairākas ievēribe pelniešus zynōtnis-
kus pētējumus folklorā, volūdnicēbā un literatū-
ras vēsturē laikroksētūs «Latgolas Skola», «Zdū-
nis» un «Latgolas Vērd». Vairōkkōrti gūdolgotā
Latv. univ. studentu rokstu sacenseibā.

SATURS:

Step. Seļs — Pa Andriva Jurdža takom.
Skomba — Agrōk un tagad, H. Aizpārīte —
Monsinjors Nīkodems Rancāns, B. Brežgo —
Latgola džu XIV—XIX g. s. dokumentu gāstnā.
V. Seļs — Leidz 1935. g. latgaliņu izlūksnē le-
dētās grōmota, M. Apeļs — Latgaliņu skolas
un citi kulturās pasōkumi Sibīrijā. Kronika.

Step. Seļs.

Pa Andriva Jurdža takom.

Sakarā ar pipipas plōksnes nūlīksom
uz Andriva Jurdža kopa Naurānu pog.
Desetniku kopsātā 7. junijā, kūpā ar kole-
gu Mejkutu Apeļi kaidu nedēļu pyrmsom
svineibom Latgaliņu skolotāju centralās
bidreibas izdavumā devemēs uz svineibu
vitu, lai apskateitu veiktūs kopa uzklūšō-
nas dorbus un nūoranizejtu pošas svinei-
bas, kas nūtyka mynātā laikā, pisadolūt
lāti kūplam tyvniķu, plašas apkōrtnes
ļaužu un sabidrisķu un izgleiteibas darbi-

(1919). 73

Latgolas Škola — humanitarūs zynōtņu žurnals Latgolā

FRANCIS KEMPS

AINAS NO SENAS UN JAUNAKAS PĀGATNES

RĪGĀ

1 — 9 — 3 — 8

Franča Kempa grōmota tautas brōlim

volūdā teik maklātas tikai klaidas, un arī jymūs pošus grib saredzēt tikai tū slyktōkū.“⁹⁾

Kemps atzeist, ka tei volūda, kuru runoj vīnkōrši ļaudis, na kotru reizi ir labi kūpta un prikszeimeigi teira. Bet jys aizrōda, ka arī pōrejūs apgobolūs vīnkōršūs ļaužu volūda na vīnmār ir teira, un Latgolas minoritašu volūdas kai, pīm., pūļu, krīvu un boltkrīvu pavysam nav tik lobas, lai tōs nagrīztu ausīs atteiceigūs literarūs volūdu pōrstōvīm. Bet minoritašu volūdas teik kūptas caur jūs školom, kū uztur vaļsts un kuru tagad asūt vairōk, nakai tūs bejis pošu krīvu laikūs.

„Bet kur latgali lai mōcōs kūpt sovu volūdu?“ vaicoj Kemps tōļōk.

„Latgaļu „izlūksne“ nu školom jau gondreiž izmasta. Īstōdēs un publiskūs sareikōjumūs nu tōs izavaira cik īspējams vairōk un vairōk. Vīneigi katōļu bazneicōs latgaļu volūda vēļ nav zaudējuse sovas tiseibas. Latgaļu avīžnīceiba ir nīceiga un satura ziņā ļaužu gaumei moz pīmārōta. Dail-literatura pamyruma stōvūklī un tautā napopulara sovas pōrōk samōkslōtōs volūdas dēļ.“¹⁰⁾

„Vysi apstōkli Latgolā ir izaveidōjuši tai, ka tī spīž šōs zemes senejūs īdzeivōtōjus aizīt ar sovu volūdu molā, nūsaškērt un nauzabōzt tim, kam tei izalīk byut sveša un nacīšama. Varātu pat saceit ka latgaļš sova dialekta ziņā jjutās kai degradēts karaveirs. Jys gon apsazynoj, ka īryndā jam pīsanōktu izcylōka vīta, bet sovā pat Latgolā jys ir nūstōdeits ryndas pādejā golā. —

„Latgaļš sovā dzimtinē jjutās zamōks par mozōkuma tautēibom, kuru volūdas bauda pylnu breiveibu školōs, bīdreibōs, teatrūs un nacionalūs sareikōjumūs. Latgaļš nasajjut, ka jys byutu aicynōts pīdūt sovai zemei latvysku vaigu. Jō vītā šū lūmu ceņšās pīldeit cyti tautīši. —

⁹⁾ Op. cit., 97. lp.

¹⁰⁾ Op. cit., 98. lp. „Samōkslōtō volūda” ir dūmōta baltycysmīm pōrsōtynōtais maisejums.

„Ikkotrai zemei un tautai jās goreigū seju sastōda ļaužu roksturs, dzeives īkōrta un — golvonais — pošu ļaužu **dzeivō volūda**. Jo tauta sovu volūdu lītoj drūši, breivi un atklōti, vairojās poščīns un pošapziņa, tod ari pošā zeme pījam nacionalu vaigu.

„Bet Latgola sovu latvyskumu vēļ kautrejās parōdeit taidā veidā, kaidā tys byutu vālams un vajadzeigs. — „Tautyskō kauneiba“, kaida tei sovā laikā beja Reigā un pōrejā Latvijā, Latgolā pastōv vēļ šudiņ. Un īmesli vysur tī pošī: **jo vīna voi vairōkas tauteibas kaidā zemē atsarūn prīviligeitā stōvūklī, tod tī cylvāki, kas stōv ōrpus šom prīviligijom, parosti sovu tauteibu nūslēp, nūklusej un kauneigi nūsavērš molā.**“¹¹⁾

Tai, pēc Kempa dūmom, latgaļu tautyskums, kas tik spūzi cēlēs uz augšu ap Latvijas dybynōšonas laiku un eisī pēc tam, ir pēc tam ticis īdzeits zynomā stagnācijas stōvūklī. Latgaļš nasakaunejūt tikai nu sovas ticeibas (bet na vysur!), un šei ticeiba, saisteita ar jō dzeivū volūdu, reizē asūt ari jō zamapziņas nacionalisms.

Par lelu tryukumu latgaļu tautyskajai pošapziņai asūt ari nacionalūs pīminekļu tryukums Latgolā. Nikaidu pīminekļu naasūt ni vaļsts veirim, ni rakstnīkim, ni ari tautyskūs ideju un tautas tīseibu ceineitōjm. Tautai caur tū naasūt ni sovas pagōtnes, ni ari uzskotomu sovas kulturas vērteibu pīrōdejumu. Tautas nacionalais vaigs asūt pōrklōts ar navālamim raibumim (pōrsauktim vītu vōrdim utt.), nu kurim tei asūt jōatteirej, lai tei byutu **skaidra, nacionala un vīteja**. Latgolai asūt senōtneigs tautyskums un pošim latgalim senōtneiga, originala volūda.

Taidas beja Kempa dūmas nacionalajā vaicōjumā, kuras jys izsaceja ar lelu pōdrūšeibu, jo kai pats „vodūņs“ Ulmanis, tai ari jō vaļdeibas īstōdes aiz kotra Kempa vōrda meklēja tikai „separatismu“.

Kemps uz nacionalū vaicōjumu raudzejōs dzili, plaši un demokratiski. Jys ceņtēs lītas izdebatēt un īinteresēt

¹¹⁾ Op. cit., 100. lp.

valdeibas apryndas uz pōrdūmom. Par sovīm īskotim jys raksteja ari pošam Ulmaņam — taču kai vacī parlamentariši beja labi pazeistami, — bet „ari šys kungs vysā munā sarakstē atroda tikai separatismu un latgaļišu atdaleišonu nu latvišim. Tai mes vīns ūtru navarējom saprast, koleidz es beidzūt tyku politiskōs pōrvaldes cītumā,“ raksteja Fr. Kemps kaidā nu sovom vēstulem.¹²⁾

Sacarādams sovu grōmotu „Latgales likteņi“, Kemps par nacionalū vaicōjumū un dažaidim latgaļu tīseibu vaicōjumim varēja izasaceit tikai ļūti attureigi, uzmaneigi un vairōk teoretiski kai praktiski. Jys atklōja gon lītas byuteibu, kritiski apgaismōja asūšū situaciju un izsaceja sovas dūmas, kas latgaļu lobā byutu doroms, bet ni valdeibas darbeibu, ni metodes nikur konkrēti naskōre. Aceigs laseitōjs tur daudz kū varēja redzēt cauri un sacynōt nu nateišajim nūrōdejūmim, bet teišas kritikas nikur atsaļaut navarēja. Varonais Kemps, kas vysur beja paradis lītas saukt eistajā vōrdā un apgaismōt kai ar Prometeja guni, te sovus vōrdus pazemeigi ityn retorikas pokolōs un salīk uzmaneigi skalinē kai saimineica pōrdūdāmōs ūlas . . . Un tūmār, kai jys pats augšā ir aplīcynōjis, bez pleisumim naiztyka.

Prūtams, Kemps zynōja nasaleidzynojami vairōk, kai jys dreikstēja saceit. Un kō jys nadreikstēja saceit tūreiz, tū ļauds ir sacejuši vālōk. Tōdēļ, lai byutu piļneigōks priksstots par tō laika apstōklim, raudzeisim eisumā padzilinōt tū, kas ir radzams augšmynātajūs Kempa citatūs.

Kemps miņ, ka latgalim tryukst nacionalōs drūsmes, ka jī ir baileigi un uzmaneigi pi sovas volūdas publiskōs lītōšonas, ka jī ir daudz diskreditāti, ka jūs volūda moz kūpta un gondreiž izmasta nu školom, ka avīznīceiba nīceiga un literatura pamyrose, ka jim ir navajadzeiga „tautyskō kauneiba“ un bīzi pastōv bēgšona nu sevis.

Kas pi tō vysa vaineigs? Voi tikai rusifikācijas un polonizācijas laiki? Voi tikai diskreditēšonas demokratijas laikūs? Voi vēļ daudz lelōks ļaunums nanūtyka vodūnei-

¹²⁾ Sal. M. Bukšs: Latgaļu literaturas vēsture 1957, 392. lp.

bas laika nacionalās valdeības pakrēsli? Lyuk, pi tō ir vajadzeigi daži komentari!

Jau demokratijas laikā Nikodems Rancāns turēja kaidu priekšlasejumu par tematu „Kōdēļ apseika myusu drukas lītas?“¹³⁾ un konstatēja, ka latgalisms vysur ir nūstōdeits pabērņa lūmā, ka školōs napīteikūši mōca latgaļu volūdu, ka školās naīdvēš mīlesteības uz sovu dzimtinī, uz sovu pagōtni un sovom tradīcijom; ka īstōdes pamos atbolsta latgaļu drukōtū vōrdu un bibliotekas pamos nūjam latgaļu grōmotas.

Jo nu taida parōdeiba beja jau demokratijas laikā, tod kas nūtyka pēc tam?

Demokratijas laikā, kaut ari apkarōta kai pabērns,¹⁴⁾ tūmār latgaļu volūda tyka pasnāgta. Latgolas pamatškolōs un daudzōs vītōs ari vysi priekšmati tyka pasnāgti latgaliski, atskaitūt tikai, kai školāni saceja, „baltyskū izlūksni“.

Pēc Ulmaņa apvārsuma vyss tys krasi mainejōs. Tai ka jau īpriekš ar kaidu specialu reikōjumu, kuru izgleiteības ministra vōrdā beja parakstejis St. Jaudzems un L. Ausejs, beja atcaltas specialas stundēs latgaļu volūdai un ītylpynōtas zam kūpejō jēdzīna „Latvīšu volūda“¹⁵⁾ tod pēc 1934. goda nikaidas cytas „latviešu valodas“ vairs nabēja kai tikai lejas latvīšu volūda. Latgaļu volūda nu školom tyka izmanevreita pat bez specialim reikōjumim. Ceļu beja sagatavōjuši demokratijas laika paklauseigī gori.

Lai ņyu kai, pēc 1934. goda latgaļu volūda palyka tikai ticeības mōceības stuņžu privileģija kai cara laiku pādejūs godūs. Ka tei tyka pasnāgta Aglyunas gimnazijōs kai atseviškys priekšmats, par tū jōpasateic direktoram A. Brookam un arciveiskupam A. Springovičam.

Nu cytom vysom školom, īstōdem, izkōrtņem, irok-

¹³⁾ Sal. M. Bukšs: Nikodems Rancāns. Monografija 1938, 68. lp.

¹⁴⁾ Sal. Fr. Kemps: Uzbrukums latgališu volūdai školōs, „Latgolas Školā” 1930, 63. un sek. lp.

¹⁵⁾ „Valdības Vēstn.” 1923: 190. Sal. M. Bukšs: Latgaļu volūdas un tautas izpl. problemas, 1961, 246. — 247. lp.

stim, sareikojumim, priekšlasejumim, teatrim un bibliotekom tei tyka izmasta kai Muravjeva laikūs.

Muravjeva laikūs, kai zynoms, latgaļu drukotais vārds tyka vojōts un iznycynōts vysim leidzeklim, īskaitūt grōmotu konfiscēšonas un sadadzynōšonas.

Ulmaņa laikūs tei līta tik radikali natyka izvasta uz vysas linijas. Kai jau mynāts, jō laikūs izgōja pōrs latgaļu avīzes un pōrs žurnali, ari dažas grōmotas izgōja, kaut ari tom beja jōsarēkinoj ar borgu pēccenzuru. Ari grōmotu izdūšonas atļōves nabeja vīgli dabōt: atteiceibā uz tū Jōņam Cybuļskam un Vladislavam Lōčam ir bejuši ryugti pīdzeivōjumi.¹⁶⁾

Bet nu vysu latgaļu veidūkļa vysryugtōkōs lītas ir nūtykušas pa Latgolas bibliotekom. Tur ir nūtykuse taida latgaļu grōmotu iznycynōšona, ka es tū asmu bejis spīsts saukt par „latgaļu literaturas genocidu“.¹⁷⁾ Un prūti: **Ulmaņa diktaturas laikā nu Latgolas bibliotekom ir izjimts ap 30 000 latgaļu grōmotu!**

Nu kurīnes tū var zynōt? Nikaidas specialas statistikas par latgaļu grōmotom taču nav! Un tūmār pīrōdejumi ir nasatrycynojami!

Sūs pīrōdejumus pa daļai dūd bejuši Latgolas biblioteku darbinīki, kuri zyna stōsteit par grōmotu izjimšonom un dadzynōšonom, bet vysstyprōkūs pīrōdejumus dūd pošā vaļsts oficialō statistika. Un prūti: Vaļsts statistiskō pōrvaļde izdeve ik godus pa vīnai Statistiskajai goda grōmotai. Tamōs beja vysaida veida statistika un storp cytu beja ari atteiceigas tabulas par bibliotekom.

Atteiceibā uz grōmotu skaita atteisteibu **vysā vaļstī šōs tabulas rōdeja napōrtrauktu īšonu uz augšu.**¹⁸⁾

¹⁶⁾ Sal. V. Lōča runu 1961. g. 18. novembrī Minchenē, „Latgolas Bolss“, 587. nr.

¹⁷⁾ Sal. M. Bukšs: Latgaļu literaturas genocids, „Dzeive“ 1956: 24, 19. — 20. lp. un M. Bukšs: Latgaļu vol. etc. problemas, 247. — 253. lp.

¹⁸⁾ Pīm., 1925. g. vysas vaļsts publiskajōs bibliotekōs beja 823 410 grōmotu, 1932. g. 1 743 854 grōm., 1935. g. — 2 393 163 grōm. un 1938. g. — 2 645 558 grōmotas.

Turpretim **Latgolā** tās pošas **tabulas rōdeja strauju gōjini uz leju pēc 1934. goda.**¹⁹⁾ Kai apakšējūs paskaidrōjumūs redzim, tod, nasaverūt uz ipērkumim un dōvynōjumim, kaidi bibliotekom pastōveigi mādz byut, Latgolas publiskajōs bibliotekōs grōmotu skaits vīna goda laikā sasamozynōja par 16 831 grōmotu. Šō goda laikā, kai statistika rōda, Latgolas bibliotekas ir igyvušas pērkšonas ceļā 2893 grōmotas un dōvynōjumu ceļā — 3741, un jo nu ar vysu tū vēļ beja kritiņš par 16 831 grōmotu, tod tys nūzeimōj, ka tymā godā izjimtas ir bejušas 25 465 grōmotas.

Es pasvītroju: „izjimtas un konfiscātas“, jo par „nūsālītōšonu“ ir sova statistika. Nūsālītōšonas rubrika rōda, ka šymā katastrofalō kritiņa laikā nu Latgolas publiskajom bibliotekom ir izjimtas kai nūsālītōjušas tikai 1209 grōmotas!

Nūsālītōšonas parōdeiba ir vīnaida vysā vaļsti, bet cytūs apgobolūs taida kritiņa uz leju kai Latgolā nav! Tys nūzeimōj, ka Latgolā ir nūticis kaut kas specials.

Jo nu vysom Latvijas bibliotekom byutu bejuse izjimta režimam navālamō literatura (pīm., marksistiskō, socialistiskō voi kas tamleidzeigs), tod tei sleidēšona uz leju byutu bejuse procentuali vīnaida vysā vaļstī. Bet tō nav! Un Latgolā, kas nikod nav bejuse kreisa, taču kreisōs literaturas nabeja vairōk kai cytur!

„Bet Latgolā beja minoritates!“ saceis kaidis naticēigais, „un „nacionalō vaļdeiba“ taču byus gribējuse paceļt „latvyskū lītu“ Latgolā! Par Latgolas pōrlatvyskōšonu tūreiz mēdze tok runōt uz kotra styura, un „nacionalō vaļdeiba“ byus samozynōjuse minoritašu svoru un īspaidu Latgolā!“

Bet — bet — lītas pavysam na taidas! Laimeigā kōrtā ari atteiceibā uz Latgolū tōs pošas tabulas parōda skaitļus kai par latvyskajom grōmotom, tai ari par cyttautišu grōmotom atseviški. Nu cyttautišu grōmotom pī režimu maiņas ir izjimtas tikai 6002 grōmotas. Pi tam jōjam vārā, ka

¹⁹⁾ Pīm., 1932. g. Latgolas bibliotekōs beja 127 801 grōmota, 1933. g. — 131 700 gr. un 1934. g. — 149 700 grōm., bet 1935. g. jau tikai 132 869 grōm. un 1938. g. — 140 712 grōmotu.

Īšonu uz leju rōda ari biblioteku skaits Latgolā. Tai, pīm., 1934. godā tur ir bejušas 130 publiskōs bibliotekas, bet 1938. godā tikai 121.

Latgolas publiskajās bibliotēkās cyttautišu grōmotu gondreiz beja tikpat daudz kai latvišu (īskaitūt ari latgaļu).

Pa vysu Ulmaņa vaļdeišonas laiku, lai ari kai šys režims teik lileits, ka tys Latgolas kulturai byutu devis „daudz“, tūmār Latgolas publiskās bibliotēkas nasasnēdze tō stōvūkļa, kaidis beja demokratijas laiku beigōs. 1934. godā Latgolas publiskajās bibliotēkās beja **90 672** latvyskōs grōmotas, bet 1938. g. tikai **77 592**. Cyttautišim Latgolas publiskajās bibliotēkās 1934. g. beja 59 028 grōmotas, bet 1938. g. — 63 120.

Šī Latvijas oficialōs statistikas dati naapgōžami aplīcynojoj, pyrmkōrt, tū, ka **demokratijas laikā Latgola ir bejuse latvyskōka kai Ulmaņa izlīleitōs „nacionalōs“ vaļdeibas laikā!** Ūtrkōrt, — ka ari **Ulmaņa laikā ir turpynōjusēs Latgolas minoritašu protežēšona uz latgaļu rēkina** (latgalismu spīde uz leju, un minoritates cēlēs uz augšu), un treškōrt, — ka tei **mistiskō grōmotu zusšona ir bejuse tikai Latgolā, latvyskūs grōmotu sektorā, kod tyka izjimitas un dadzynōtas latgaļu grōmotas.**

Jo nu maiss vīnā styurī palik tukšs, tod ir skaidrys, ka tur ir caurums, pa kuru bērst ōrā. Un jo nu ir zynoms, kas maisā ir bejis, kas atteiceigā laikā ir klōt lykts un kas beidzūt tur ir atrosts, tod ir skaidrys ari tys kas ir pazudis. Tū var aprēkinōt kotrys elementarōs aritmetikas pazinējs.

Kai tys ir ar aritmetikas uzdavuma maisu, tai tys ir ari ar Latvijas publiskajom bibliotekom Ulmaņa vaļdeišonas laikā. Kas drusku pazeist statistikas zynōtni un atteiceiga laika politiku, tys var vīgli atšifrēt ari statistikā atklōti napasaceitas lītas, kas ir īveisteitas dažaidūs skaitļu stabenūs.

Var pasabreinōt tikai par tū, kaidis gon maiss ir bejis golvā tō laika izgleiteibas ministra bīdram, Jōņam Čamaņam, kas taču beja kai Latgolas reprezentants pi tūreizejōs vaļdeibas un varēja zynōt, kas jō resorā nūteik. Jo jys šytōs parōdeibas nazynōja, tod jys beja tikai statsists dēļ sova krāsila un omota ustobas, bet, jo jys apzineigi varēja pīļaut šaidu gora genocidu pret Latgolu, tod jys Latgolas vēsturē paliks uz tō poša sūleņa, kur sēd vysi sveši apspīdēji un Latgolas tīseibu meideitōji. Pi reizes zynoma leidz atbīldeiba kreit ari uz tim, kas jū pi šō režima par sovu pōrstōvi tur syuteja. Latgola jū tur nabeja syutejuse.

Nūbeidzūt šū mozū ekskursu par Latgolas publiskajom bibliotekom un latgaļu grōmotu iznycynōšonu, mes varim īgyut priksstotu par tū bezgaleigū naidu un šovinismu, kaidis beja vārsts pret Latgolū, un varim atrast izskaidrōjumu tam, kōdēļ „neikuļōja“ latgaļu literatura. Navys tauta nalaseja sovas grōmotas, bet režims šom grōmotom aizcērta durovas uz publiskajom bibliotekom. Propaganda un vysaidi slapyni reikōjumi dareja sovu.

Jau demokratijas laikā latgaļu rakstniki un tautas audzynōtōji kai, pīm., N. Rancāns, Fr. Kemps un J. Turkopuļs syudzējōs, ka Latgolas bibliotekas napīteikūši nūjam sovu rakstniku dorbus, ka pošvaļdeibas napīteikūši atbolsta presi utt. Bet kaidi grandiozi skaitli beja, kod pēc 1934. goda tū vysu sōka nūjaukt! Ari tys pat mozumeņš beja bejis lels. Bet nu pēc 1934. g. latgaļu grōmotom ceļš uz bibliotekom tyka piļneigi nūslāgts. Latgolas pošvaļdeibas vairs nadreikstēja atbaļsteit cytas preses, kai tikai tū, kū nūrōdeja vaļdeiba. Un vaļdeiba leidz ar vysu sovu īrēdņu armiju Latgolā protežēja tikai vīneigi sovu „Daugavas Vēstnesi“.

Sovā gōjīnī pret Latgolū Ulmaņa vaļdeiba atkōrtōja daudzus Muravjeva politikas pajēmīņus. Pīmāram, Muravjeva laikā tyka bezgola daudz runōts par „krīvu lītas“ styprynōšonu „Zīmeļrītumu apgobolā“ (tys aptvēre Latgolū un Leitovu). Ulmaņa laikā tyka runōts leidz apnykumam par „Latgolas latvyskōšonu“. Muravjeva laikā uz Latgolū gryude krīvus, Ulmaņa laikā — baltīšus. Muravjeva laikā izavaireja eistā vōrdā saukt vītejōs zemes un īvede „Zīmeļrītumu apgobolu“, Ulmaņa laikā izavaireja Latgolū saukt par Latgolū, bet tōs vītā īvede jēdzīni „austtrumū apgabals“. Šei pādejō pōrsaukšona tai īpatyka dažim laikmeteigajim dzejnīkim, ka jī īvede vēļ jaunus papuldynōjumus kai „azarzeme“, „lynu zeme“ utt. Satīriki īteice pa klusom lobōk palikt pi „kolpu zemes“, — tys byušūt pareizōk. Un jim beja taisneiba.

Reizē ar Latgolas pagōtnes nūklusēšonu un kara gōjīnī pret pošu Latgolas nūsaukumu, kas pēc tam turpynōjās ari pi boļševiku režīma, turpynōjōs ari latgaļu diskreditēšona. Taidi latgaļu ceineitōji kai Meikuls Apeļs un Stanislavs Vaikuļs pa laikam mēginōja atlikt mugoru un atsasaukt ar kaidu rokstu, ka nu tagad tradicionalō žaida vītā

baltīšu literatūrā par smīdynošonas objektu ir īvasts latgaļš. Latgali beja kolpu cylvāki, un, kod tyka tālōti pōrejšs apgobolu lelsaimņiki, tod storp jim beja napīcīšams ari kaidš paglups kolps nu Latgolas. Kod Latgolas rakstņikim tys napatyka, jī sovūs stōstūs mēginōja gudreibu sadaleit ūtraidi: dūt vairōk kolpam un mozōk saiminīkam. Bet ari ar šaidu socialōš taisneibas izvesšonu vajadzēja byut pīsar-dzeigam. Uzraudzeibas īstōžu natryuka.

Lai nyu kai, ni diskreditēšonas īspēju, ni diskreditēšonas metožu natryuka.²⁰⁾ Pēc tam, kod godu desmitem vōrds „Latgola“ un „latgaļš“ ir ticis sistematiski nūmal-nōts, arvīn saisteits pi vysa negativō un zamō, tys beja kli-vis par kaut kaidu pazamynōjuma vōrdu, par kaut kaidu II škiras piļšōņa apzeimējumu. Ulmanis gon beja apsūlejis šū diskreditēšonu pret latgalim nūvērst, bet patīseibā vysš turpynōjōš vacajōš slīdēs un pīdavom vēļ slyktōk: pīm., ar-mijas vērsņikim beja aizlīgts precētīs ar latgalītem. De-mokratijas laikā ceīņa pret Latgolu golvonā kōrtā beja ar vōrdim, bet diktaturas laikā — mozōk ar vōrdim, bet vai-rōk ar dorbim.

Invazija pret latgaļu goru, tradicijom un kulturu gō-ja gon paslapyn, gon atklōti. Kempš tū vysu beja redzējis, sapratis un ar sovu ogrōk mynātū rokstu (Latgales likteņi) jys beja mēginōjis glōbt, kū var saglōbt. Jys zynōja, ka ļaudis, atsarozdami spaidūs un bailēs, dreīž palīk indife-renti, zaudejūt sovu volūdu, zaudej sovas tradicijas un sovu nacionalū seju, un oportunisti vīgli aizalīdz nu sevis un skrīn pakaļ kotram lelōkajam. Tai tys ir bejis vysā pasaulī, un tai tys ir bejis ari pi mums.

Kaida ir bejuse pretesteiba pret tū? Prūtams, dažaida. Tautas audzynōtōji sauce turētīs pi sovas zemes, pi so-vom tradicijom, pi sovas volūdas un naļaut sevi pōrkrōsōt. Ka pi vysa tō Latgolā nanūtyka nikaidi lelōki ekscesi, par tū jōpasateic latgaļu vaļstiskumam un latgaļu mīrmīlei-gajai dobai.²¹⁾ Taču ari pi vysa mīrmīleiguma un apzinei-guma Ulmaņa cītumūs tyka sēdējuši Fr. Kempš, M. Apeļš,

²⁰⁾ Sal. Aizeļksnīts: Vacōš diskreditēšonas metodes, avīzē „Latgola” 1947 : 47 — 48.

²¹⁾ Sal. J. Dabars: Laiki, centīni un problemas, īkš: Kultur-vēsturyski materialī, 1954, 243. — 269. lp.

Br. Spūls u. c. Tys rōda, ka šovinisma invazijai beja ari sova ryugta pretesteiba.

Šovinisma invazija Latgolā liktineiga beja latgalim na tikai sovā dzimtinē, bet ari Krīvijā.²²⁾

Kod pēc 1917. goda revolucijas Krīvijā mozōs tautas pacēle sovas golvas, tod pamazam tūs skaits izarōdeja 186. Storp tom kai etnografiska grupa beja ari latgali, kuru skaits Krīvijā varēja byut ap 300 000. Bet jī nabeja vīnōti, nabeja tautyski mūdynōti un jau beja stypri pōrsatautōjuši. Styprōkōs jūs kolonijas beja Pīterpilī un Sibirijā.

Leidz boļševiku režima sōkumam par strōdnīkim Pīterpilī ryupējōs Kempis, par sibirīšim — K. Skrynda u. c. kai turīnes goreigī goni.

Šamōs divōs latgaļu kolonijōs atsateisteja tautyskō un kulturalō darbeiba ari boļševiku laikā. Kod Latvijā vaļdeja demokratija un plauka latgalisms, tod ari latgalim Krīvijā tyka dūta sovu rokstu, školu un kulturalas īspēja. Bet pēc tam, kod latgalim dzimtinē jūs tīseibas tyka sašaurynōtas, tod latgaļu kusteiba tyka likvidāta ari Krīvijā.

Ap 1935. godu Stalins izvede stypru rusifikaciju, jo lelkrīvu nacionalisms „padūmjū patriotisma“ aizsagā beja īsōcis iznycynōšonas karu pret vysom mozajom tautenom un etnografiskajom vīneibom.

Kai sovā laikā pi drukas aizlīguma īvesšonas par iztapeigim paleigim Muravjevam beja dažaidi tautyskōs kusteibas latvīši kai Kr. Valdemārs, K. Biezbārdis, J. Sproģis u. c., taipat dreiz iztapeigi paleigi nu latvīšim atsaroda ari Stalinam. Krīvijā asūši latvīši, kas vīnmār uzturēja kontaktus ar dzimtini un beja augstā stōvūklī ari Krīvijā, 1936. godā īsōka latgaļu apkarōšonu uz dzeiveibu un nōvi. Jī apsyudzēja latgaļu presi, ka tei pīkūpūt atklōti politisku ļaunprōteibu, vyltojūt marksistus un pat poša Stalina runas. Šam šovīnistu gōjīņam rezultats beja taidis, ka latgaļu prese tyka apturāta, kulturalas darbinīki izvojōti, školas slāgtas un latgaļu kusteiba Krīvijā nūlikvidāta.

Grōmotā „Acta Latgalica I“, 237. lp. par šū parōdeibu ir saceits:

„Beja pat volūdas, ka Latvijas diplomatija beja vīnō-

²²⁾ Sal. M. Bukšs: Latgali Sibirijā, ikš: Acta Latgalica I, 1965, 202. — 238. lp.

jusēs ar Stalīnu, lai jys tur, likvidejūt vacūs latvišu boļševiku gvardi, kas tur sovā laikā beja ļūti stypra un īspaideīga, likvidātu ari latgaļu kusteibu Krīvijā. Stalīns gūdam izpiļdeja obas praseibas. Tagad, prūtams, šū vīnōšonūs navar ni nūlīgt, ni pīrōdeit, bet, jamūt vārā tū, ar kaidu nyknumu Latvijas politiskī centri trymdā ir ceinejušīs kaut voi, pīmāram, pret latgaļu raidejumim, var pījimt, ka par latgalisma iznycynōšonu Krīvijā Latvijas politiki gon naraudōja. Ari tagad Latvijas boļševiki ar vysim spākim izvad krīvim šū tik pateikamū latgaļu likvidēšonas un rusifikācijas politiku tōļōk.“

Bet koleidz mes runojam par šovinismu pret latgalim boļševiku laikā, vēļ ir jōnūrōda uz dažom parōdeibom Ulmaņa laikā un kai šōs parōdeibas beja vērtējis Kemps.

Sōksim ar diktaturas mentalitati vyspōri. Diktaturas laikā rokstureiga parōdeiba beja „**apsveikumi vodūņam**“. Ar tim beja pōrpiļdeitas vysas avīzes un radio programa. Vysas vaļsts un pošvaļdeibu īstōdes, vysī kongresī un sanōksmes, vysas ekonomiskōs bīdreibas (cytaidu jau nabeja) un dažaidas savīneibas, vysas tōs voi nu pi kotras lelōkas sanōksmes, voi vysmoz reizi sovā myuža izsaceja vodūņam sovu apbreinōšonu, syuteja dedzeigus laimes vēlējumus un aplīcynōja myužeigu padeveibu un paklauseibu. Daži nai-vi ulmaniši vēļ tagad trymdā ceņšās šūs apsveikumus nūstōdeit kai „tautas nūbolsōjumu“. Jo jau vēstures zynōtne pat jubileju runas un apsveikumus najam par pylnu, tod vaļsts tīseibu zynōtne par šaidim apsveikumim var tikai pasasmīt, bet nikod tūs navar uzskateit par kaidu nūbolsōšonu. Taida absurda rītumu pasaulī napazeist.

Bet kas taidu pazeist, tei ir Krīvijs. Jo kaidis paškūrsta Ulmaņa laika avīzes un tō poša laika krīvu avīzes (pīm., „Izvestija“), tod tur ir atrūnama apbreinojama leidzeiba: apsveikumi Stalīnam ir tikpat korsti kai Ulmaņam, un padeveibās aplīcynōjumi tikpat pazemeigi obim divim. Obi ir „augsti vodūni“, obi ir „vysa pasaļa gudreibas“ īmīsōjumi, obi ir vīnaidi „taisneibas un labklōjeibas“ nesēji, un pavaļstnīku lelōkais „gūds un saprōts“ kolpōt jim myužeigi un pazemeigi. Un tūmār šūs Stalīna apsveikumus pat krīvi nav mēginōjuši nūstōdeit par kaut kaidu tautas nūbolsōšonu. Taisni ūtraidi— pat tur rodōs pretreakcija pret t. s. „personas kultu“.

Personas divynošonu latvišu psihē kaidreiz ir jāmuse priškā avīze „Latgola“.²³⁾ Jei ir konstatējuse, ka diktaturas mentalitate vyslobōk sakreit ar „vagara goru“. Vagars pa-zeist tikai skotu uz augšu — uz sovu kungu, un uz leju — uz sev padūtajim. Uz augšu jys raugōs kai suņs, zams un meiksti smilĥstūšs, bet uz leju kai pīsapyutis vērss: varons, borgs, vysu zynūšs, bezgola gūdkōreigs un napīlyudzams. Uz sōnim — uz leidzcylvākim, uz leidztīseigim radejumim jam skota nav. Jam nav ar kū sasadorbōt, un jys nikaidas sasadorbōšonas ari napazeist. Ar sovu pavēlniku jys leidzons navar byut un ar padūtajim jys leidzons nagrib byut. Tamdēļ jam sadarbeiba un demokratiska dūmōšona ir sve-ša. Jys ir pavaļstnīks, apsveikumu syuteitōjs un pavēles pīldeitōjs, bet na pīlsōņs, vālātōjs, sovu tīseibu atzinējs un cyta tīseibu respektātōjs.

Demokratija ir kai nu kulturas, tai ari pīlsōņu tīseibu veidūkļa augstōkō vaļsts ikōrta, leidz kurai tautas izaug tikai ilgā atteisteibas procesā. Bet ari demokratiĥu sasnāgu-šas tautas na vīnmār spēj tū nūturēt. Myužeigais lykums, kas spēkā ir vysur, ir tys, ka par tīseibom ir myužam jōsa-ceina un ka kotrai lelōkai varai arvīn ir tendence irūbežōt cyta tīseibas. Tys ir, tai saceit, dzeives dzeļža lykums.

Pasavērsim tagad, **kaidi tod nu ir bejuši Kempa īskoti par Latvijas demokratiĥu un „vodūņa“ personeibu?**

Ni Ulmaņa laikā, ni pēc tam sekojūšōs okupacijōs ni-kaida breiva raksteišona nav bejuse, un tōdēļ ari Kempam par sovīm uzskotim beja jōklus. Bet pryvatōs sarunōs jys tik pōrōk attureigs nav bejis, un profesors Latkovskis par šaidom sarunom ir devis vysai interesantus skicējumus.²⁴⁾

„Gadejōs Kempī satikt kaidu reizi diktaturas vaļdeišonas laikā. Jys ar nūpyutu pīminēja, ka latvišu tauta vysumā naasūt nūbrī-duse demokratisķai ikōrtai, cytaidi jau diktatura nabyutu varējause tik vīgli sagrōbt varu. Nu vīnas puses jys nūrōdeja uz politiskū tyvredzeibu storp vodūšajim politikim, bet nu ūtras puses — uz „vo-dūņa“ naatlaideibu sagrōbt varu un palikt par Latvijas myužeigū prezidentu. Bet tai ka tys jam nikod nabyutu bejis ispējams lyku-meigā ceļā, tod jys izavēļēja apvārsumu.

„Ulmani Kempis roktsurōja kai typisku Zemgales lelsaimnīku,

²³⁾ Sal. Aizeļksnīts: Vagara gors, avīzē „Latgola” 1947 : 21.

²⁴⁾ L. Latkovskis: Atmiņas par Franci Kempī, avīzē „Latgolas Bolss” 1957 : 464 un 465.

kas pats jau vacs, bet naļauņ dālam precētīs, lai sātā nanōktu sveī cylvāki. Tys vacais saiminiks, kas slōpst pēc nairūbežōtas varas, kas ir vysu myužu pīradis kolpus izreikōt tikai vīns pats, nacīs, ka jam sūpok byutu kaidis cyts, kas dreikstātu leidzi runōt.

„Ulmaņa politiku 1937. g. Kempis apzeimēja par bankrota politiku un ar ironiju pīminēja tūs latgaļu sauveņu, kas beja palykušī par vodūņa nūžālojamim sulainim. Kod 1937. g. sakarā ar Rēzeknes kongresa 20 godim avīze „Jaunais Vōrds” slavēja Latgolas uzticeību Latvijai, tod Kempis pryvati pīzeimēja: „Bet rokstā jau nateik mynāts ni ar vōrdu, kai šei Latgolas uzticeiba tyka sameita zam kōjom un kai tyka ignorāts tys pat mozumenš, kū latgali kai leidztiseigi lūcekli sev Latvijas vaļstī beja pīprasejuši. Un pēdeigi jī beja padareiti vēļ par nauztycamim.”

„Kempis dūmōja, ka diktatura Latvijā tūmār nabyutu nūsadbynōjuse, jo taida jau īpriķš nabyutu rodusēs Igaunijā un sevišķi Vōcijā. Naveiksmes gadejumā Latvijas apvārsuma taiseitōji beja paredzējuši bēgt uz Vōciju.

„Atteiceibā uz Latgolu Kempa dūmas beja, ka ar tū reikojās kai ar īkarōtu zemi un tautu. Latgola vysumā beja lūti attureiga pret „15. maja sauli”, un Kempis tur saredzēja tautas apziņas mūsōnūs un reakciju pret 1917. godā pīlaistū liktineigū klaidu. Jo Latvija byutu dybynōta ar **decentralizātu varu** — ar stypru provinci pōrvaļdi, leidzeigi Šveicei voi ASV, tod apvārsums nikod nabyutu varējis nūtikt, un Latvija byutu pastōvējuse kai demokratiska vaļsts. Provinci tiseību iznycynōšonas ir sūļš uz varas centralizaciju, un centralizāta vara vad uz vīnas personas voi nalelas grupas tyraniju. Vēsturē tam daudz pīmāru.

„Sovus sulaiņus „vodūņš” beja izlasejis nu demokratijas īnainīkim, un par cik tys atsateice uz Latgolu, tod Kempis jūs skaiteja par leidzvaiveigim pī Latgolas apspīsšonas un izlaupeišonas. (Pīm., moksōja nataisneigas cenas par lynim, uz kurim vaļsts peļneja mīļjonus, un pīmoksōja par Zemgales kvīšim; tod strōdnīku vaicōjums, jauna īpašuma īgyušonas un montōšonas kōrteiba, volūdas vojōšona, īrēdņu terorizēšona un izspīgōšona, izgleiteibas ispēju sašaurynōšona utt.)”

Taidas ir profesora Latkovska atmiņas nu sarunom ar Kempī, un kai gaišs pavadiņš tamōs cauri speid jō plašō politiskō orientacija, jō lelō mīlesteiba uz tautu un jō bezgaleigōs ryupes par tautas tiseibom un taisneibu.

Šovinisms pret Latgolu okupaciju laikūs

1) Pyrmō boļševiku okupacija (1940 — 1941)

Tūs, kas Ulmaņa laikā beja naapmīrynōti ar režimu un tū kritizēja, parosti nūmalnōja par boļševikim un komunistim. (Šys diskreditēšonas pajēmīņš uz vacōs inerces pamata storp cytu turpynoņās vēļ tagad trymdā!) Lai radeitu pret latgalim nauticeibu, jūs vyspōri ceņtēs nūstōdeit par „komunistim“. Kod tyka vaicōts, kaidi tam pīrōdeju mi, atbiļde beja: jī asūt nabogi, un kai nabogim jim asūt jōbyut komunistim. Bez tam jūs mozō sajusma par Ulmaņa režimu deve jaunu īganstu apgolvōjumim, ka „jī gai da boļševikus“.

Bet kas nūtyka patīseibā?

Latgola gaideja demokratiju un lobōkus laikus, bet šūs lobōkūs laikus tei nagaideja nu boļševikim. Kod boļševiki 1940. g. 17. junijā „ar valdības ziņu un piekrišanu“ okupēja Latviju, Latgola tyka apspīsta vairōk par pōrejim apgobolim, jo latgalim nabeja komunistu. Bez tam, lai pōrmaiņu gadejumā Latgola napacaltu golvu, tod Ulmaņš nūkōrtōja, ka jys uz laiku palyka sovā vītā, ka jō aizsorgi ap-sorgōja okupantu ceļus, lai tauta nataiseitu sabotažas, ka jō irēdni vysumā palyka sovōs vītōs, ka vyspōri Latvijas okupaciju izadeve nūkōrtōt taidā veidā, ka Latgola sovu tīseibu ziņā napaspēja paspert ni sūļa. Par tū Ulmanis mok-sōja augstu cenu, un okupanti izpiļdeja jō vēlēšonūs. Pat vagoni ar latgaļu grōmotom, kas beja pīnōkuši leidz Dau-govpilei, pazuda bez vēsts.

Bez tam, kai jau īpriķš redzējom, rusifikacija Krīvijā beja atsateistejuse tik stypri un mozūs tautu iznycynōšonas gōjīnī tik daudz tautēņas jau beja padareitas bez sovim rokstim, školom un sovas kulturas, ka ni Stalinam, ni boļševiku partijai (resp. tōs latvīšu sektoram) nabeja ni mozōkōs vēlēšonōs redzēt atjaunōtu latgalismu, kas jau Krīvijā beja nūlikvidāts uz „naatsagrīzšonu“. Jo nu taidu latgalis-ma atjaunōšonu apstōkli praseitu, tei byutu cyta līta. Bet vysu Latvijas okupaciju Ulmanis beja atvīglōjis tik lelā mārā, ka nikaidas vajadzeibas runōt ar latgalim nabeja.

Bez tam Latgolai arī nabeja spēku, kas ar boļševikim varātu kōrtōt dareišonas, aizstōvēt tautas tīseibas un īgyut kaut kaidu uzklauseišonu. Likvidejūt latgaļu kusteibu Krīvijā 1936. godā, vysi latgaļu kulturas darbinīki tyka deportāti. Nu Krīvijas nikō gotova nabeja, kū varātu pōrceļt uz Latgolu. Kai gōja ar atsyuteitū literaturu, par tū jau mynāts, ka tei pazuda bez vēsts. Vysumā storp Latvijas vaļdeibu un Kremli ir bejuse panōkta vīnōšonōs, ka latgaļu stōvūklis, kaidis tys beja pi Ulmaņa, paliks arī Padūmu Latvijā. Sakarā ar tū latgalim otkon beja „pusūtra ministra“ vaļdeibā, vīna voi divi latgaļu avīzes, pōrs brošuras un tys vyss. Latgaļu volūdas atjaunōšona školōs nadreikstēja nūtikt, un arī cytaidi šōs volūdas lītōšona plašōk nanūtyka kai Ulmaņa laikā.

Šūs ryndu autoram ir labi atmiņā, kaida viļšonōs beja storp latgaļu školōtōjim 1940. g. rudinī, kod vīnā nu školōtōju konferencem Rēzeknē tyka pacaļts vaicōjums, ka latgalim atjaunojama tīseiba školōs mōceit latgaliski, un kod uz šū vaicōjumu nūbyra jau īpriķš sagatavōta krusa. Un prūti: konferences vadeitōja beja kaida latvīte (baltīte) nu Krīvijas, un jai jau īpriķš beja bejušas gotovas instrukcijas, kū dareit, kod latgali sōk praseit pēc sovom tīseibom. Jei uz reizi nūbēre garu runu par tū, kū „lelais Stalins“ mōca nacionalajā jautōjumā, un golā pasludynōja, ka latgaļu praseiba pēc latgaliskajom školom asūt tikai „buržujiskais nacionalisms“ un kai taidam tam naasūt vītas Padūmu Savīneibā. Ar tū līta beja izbeigta, punkts un basta, Jo aiz jōs nastōvātu jau gotovi slapynī vaļdeibas lāmumi, tod jei tik diktatoriski tū vaicōjumu navarātu atraideit. Bet tai tū lītu kōrtōja na tikai jei, bet pa vysom aprīnku školōtōju konferencem. Un rezultats beja — latgaļu volūda školōs natyka pīlaista.

Šamōs ceinōs par latgaļu volūdas tīseibom par runōtōjim parosti beja navys kaidi klerikali nūskaņōti školōtōji, bet gon taidi, kas jau nu partiju laikim beja pazeistami kai „kreisī voi progresivī ļaudis“ (bejuši socialdemokrati voi kas tamleidzeigs). Bet arī šī ļaudis natyka atzeiti par pīteikūši uztycamim.

Vyspōri distance storp boļševiku materialū gora pasauli un Latgolas idealistiskū pasaulā uztveri beja pōrōk lela, lai tur varātu atrast kaut kaidus punktus dēļ kūpejōs

volūdas. Põreji apgoboli jau Latvijas sõkumā beja nasaleidzinojami kreisõki kai Latgola boļševiku laikā. Taidi baltišu rakstniki kai J. Niedra ar „Keceri Latgalē“, kai Vilis Lācis, Al. Čaks u. c., kas dorbõjõs ari Ulmaņa laikā, pi boļševikim varēja justis kai zivs yudinī. Bet Latgolai taidu rakstniku nabeja. Varbyut Seimani Putānu par taidu varātu atzeit, bet jys beja tik daudz vojõts, ka ari pi boļševikim klusēja.

Taitod boļševiku invazija dēļ Latgolas beja nasaleidzinojami smogõka kai dēļ põrejim apgobolim. Tagad, kod ir radzāti vysaidi kreisī režimi un komunistu ikõrtas, ir jõsoka, ka boļševiku invazija Latgolā ir bejuse vysbrutalõkõ, bez vysmozõkõ respekta pret vītejū kulturu, vītejom tradicijom un vītejū mentalitati. Vyss izgõja tikai uz iznycynõšonu un vysa vītejõ nūjaukšonu, lai tõ vitā inastu pavysam kū svešu. Un tõdēļ nav breinums, ka latgalim nabeja ļaužu, kas pi tõ grybātu pilikt sovu ruku. Pymajā boļševiku okupācijas laikā (1940 — 1941) vysi kaut cik pazestamī latgaļu spāki klusēja. Latgaļu literatura beja dabēigi pamyruse, un latgaļu presē un kalendarī (nikas vairõk tod ari naizgõja) beja kai svešs saturs, tai ari sveši mozi raksteitõji. Lelõ distance beja napõrvarāta, un latgaļu gors beja nūlamts iznycynõšonai. Šū genocida dorbu veice tautas brõli, „reitdīnas cylvāki“ nu põrejim apgobolim sadarbeibā ar krīvim un Latgolas minoritatem.

Jo nu grybātu pīminēt dzeives dzeļža lykumu, tod te byutu jõnūrõda, kai boļševiku laikā ari põrejõs Latvijas bibliotekas pīdzeivõja tū pošu, kū latgaļu grõmotas Ulmaņa laikā. Un tūmār starpeiba vēļ beja tei, ka baltišu daildorbi napazuda tik konsekventi kai latgaļu grõmotas. Prūtams, režima literatura aizgõja uz „neatgriešanos“.

Kū šymā politiskõs invazijas un gora genocida laikā varēja dareit taidi latgaļu ceineitõji kai Kempys, ir vēlti vaicõt. Jau jūs eksistence poša par sevi beja „nūzygums“, kuru vairums bez kaut kaidas vaines ari samoksõja ar sovom golvom kai, pīm., M. Apels, P. Apšiniks, J. Kindzuļs u. c. Ari Kempys dabõja aizīt tū pošu Golgotas ceļu, tikai dažus godus vālõk, pi ūtrõs boļševiku okupācijas.

2) Vōcu okupācijas laiks (1941 — 1944)

1941. g. 22. jūnijā sōcēs kars storp Vōciju un Krīvijū. Jūlija sōkumā vōcu militarōs kolonnas izadrōze cauri Latvijai, un aiz tom pamozam sōcēs „latvišu pošpōrvalde“, kas paspēja dorbōtīs pōri par trejim godim.

Vōcu okupacija gōja kai pa sleidūšu lentu. Nikaida militarō paleidzeiba nu Baltijas vaļstim kara sōkumā jim nabeja vajadzeiga. (Taida vajadzeiba rodōs tikai ūtrā pūsmā.) Vyss, kŭ sōkumā nu īdzeivōtōjim praseja, beja tikai ekonomiskōs nūdavas. Nu šō veidūkļa vōcu priškā nabeja nikaidu sevišku privileģiju ni Latgolai, ni pōrejim apgobolim. Un tŭmār ceinā par „Latviešu pašpārvaldi“ latgali tai tyka nūbeideiti molā, ka pa vysu okupācijas laiku latgalim nabeja nivīna „ministra“, kŭ tūreiz sauce par generaldirektorim.

Kōdēļ tai? Atbiļde nav tōli meklejama. Līta tei, ka Vōcijā beja nacionalsocialistiska diktatura ar taidu pošu „vodūni“ priksgolā kai Latvijā, pi kam latvišu „vodūns“ jau beja radīs kai vōcu „vodūņa“ „krystdāls“ un sabīdrōtais. Prūtams, Ulmanis nacīte sovu konkurentu partiju — „pārkyuņkristīšus“, kas Hitleram stōvēja tyvōk kai pats Ulmanis, bet kas leļajā politikā uz taidim seikumim grīž vēreibu: tai voi tai sova gora radnīceiba beja kai ar vīnim, tai ūtrim; vīneigi ar katōliskŭ Latgolu taidas radnīceibas nabeja. Tōdēļ saceņseiba par varu pyrmā kōrtā nūtyka storp ulmanišim un parkyūņkristīšim. Obi šī vērzīni beja īinteresāti, lai pi styures atpakaļ nasagrīztu demokratijas laiku spāki, un obi vīnaidi pyulējōs, lai vodūneiba natyktu kritizāta. Pēc dažaidom peticijom Hitleram un jō komisarim „Latvišu pošpōrvalde“ beidzūt tyka fiksāta, un tamā natyka pīlaists nivīns latgaļs. Taidā veidā latgalim beidzūt aptryuka ari tō „pusūtra ministra“, kas kai tradīcija nu demokratijas laikim beja pastōvējuse tepat 20 godu.

Jau nu šōs situācijas vīn ir radzams, ka šovīnisms pret latgalim turpynoj arvīn pīaugt. Zemes „pošpōrvaldē“ latgalim reprezentācijas nav, volūdai tiseibu nav ni školōs, ni publiskā dzeivē, un drūšas aizmugures nikaidas. „Esit klusōki par yudini un zamōki par zōli! Cytaidi jyusus apšaus kai žeidus un čygōnus,“ saceja kaidis nu vacō-

kim politikim, kas beja vysim režimim gōjis cauri un pazyna vysu ideologijas un taktikas.

Latgaļu situacija pi vōcu okupācijas beja smoga. Latgalim tryuka navīn sovu ministru, bet ari augstōku irēdņu departamentūs. Vysa Latgola otkon tyka pōrplyudynōta ar policistim, gestapo veirim un irēdnim nu pōrejim apgobolim. Ar pošpōrvaldes gōdeibu Daugovpilī tyka atjaunōts Ulmaņa laika oficiozs „Daugavas Vēstnesis“. Tū protežēja istōdes, bibliotekas, školās un policija. Rēzeknē policijas protekcijā tyka izdūta avīze „Rēzeknes Ziņas“. Obas šōs avīzes beja baltyskas un piļneigi vodūneibas gorā, stilā un tradicijōs. Oficiali tōs sauce par presi „tylta mesšonai storp baltīšim un latgalim, bet faktiski nikaidas tylta mesšonas jau nabeja. Lītojūt militarus vōrdus, varātu saceit, ka tōs beja tikai par „tylta gola pozicijom“ invazijai vīnā vērzīnī.

Pa kotru eistu tyltu kusteiba ir uz pīšku un atpakaļ, kas nūzeimōtu dūmu izmaiņu un „dialogu“ storp baltīšim un latgalim un vastu uz demokratisku mejīdarbeibu. Bet diktatoryskī „tylta metēji“ par kaut kaidu dūmu izmaiņu voi mejīdarbeibu i dūmōt nadūmōja. Vysa jūs tylta mesšona beja tikai ņrutala invazija Latgolā, latgalisma iznycynōšona un pošu latgaļu pōrkrivōšona. Ni latgaļu veidūkli, ni latgaļu ideologijas šamā presē pasarōdeit navarēja. Pat vēļ vairōk: vītā tō, lai strōdōtu pi latgaļu kulturas veicynōšonas, pi Latgolas pagōtnes un tagadnes pēteišonas, pi Latgolas gora darbinīku apcerēšonas, tyka dareits pretejais: Latgolas vacī darbinīki ignorāti, jaunī nūpulgōti, Latgolas pagōtne nūklusāta un latgaļu pošapziņa ruināta.

Parostais latgaļu diskreditēšonas veids šymā laikā beja šaids: 1) kreisuma pīšyūšona un 2) pūļu orientācijas „pīrōdeišona“. Pēc pōrejūs apgobolu irēdņu izteicīnim, kaidi tyka pasnāgti okupācijas varai, Latgola beja „kreisa“, pylna ar „komunistim“ un „pūļu orientācijas“ ļaudim. Pīmāram, mistiskajai „pūļu orientacijai“ par uperi kryta Dr. A. Broks un „kreisajai“ — agronome V. Cauneite, Strupovičs un daudzi cyti. Bez tam atteiceigi irēdņi gōdōja ari par tū, lai pīrōdeitu, ka latgali rases ziņā ir navērteigōki kai pōrejī latvīši.

Latgaļu rases vaicōjumu ir pōrbaudejuši speciali irēdņi. Pi kaidim rezultatim jī beja tykuši, tys ir cyts vaicōjums, bet šei pošā pēteišona par sevi, lai parōdeitu lat-

gaļu navērteigumu, ir īvēreibas cīneigs fakts. Šei pētei-
šona ir nūtykuse t. s. **mediciniskōs zoologijas institutā**,
Kleistu muižā pi Reigas. Avizē „Latgolas Bolss“ par tū ir
losoms sekūšais: ²⁵⁾)

„1944. goda pavasarī šam institutam ticis dūts uzdavums:
zynōtniski pamatōt plašu represiju napīcīšameibu pret Latgolu. Ty-
kuši izdareiti pētejumi, lai pīrōdeitu, ka latgali naasūt eisti latviši
utt. Šūs pētejumu izdareišonai tykuši pīsyuteiti vysaidi dokumen-
tācijas materiali. Nu sōkuma bejuši dažaidi Latgolu apgaismojūši
roksti. Bet tys vēl nabejis nikas. Pēc tam sōkuši pīnōkt vysaida vei-
da archivu materiali nu Latgolas — bazneicas archivi, grōmotas,
vacas lyugšonu grōmotas utt. Nu šim materialim tod tykuši izdarei-
ti pētejumi, ka latgali naasūt eisti latviši, ka jī rases ziņā navērtei-
gōki, ka Latgola asūt tikai vīns partizanu mudžeklis, kas asūt jō-
izkvāpynoņ un jōzynycynoņ.”

Tai ir līcynōjis kaidis Persijs Gurvičs, kas nu 1942. goda ir strō-
dōjis mynātajā institutā Kleistu muižā. Jō liceiba tyka nūlaseita
Latvijas radiofonā 1965. g. 17. oktobrī (pl. 11.30).

Šei Gurviča liceiba liku reizi pastyprynoņ un atklōj vīnu
drausmeigu lopaspusi nu Latgolas vēstures. Kai arvīn ir bejis, ka
nav dyumu bez guņs, tai ari šymā gadejumā. Aiz vysas šōs Gurviča
pīmynātōs „pētniceibas”, kura varēja beigtis lūti tragiski ²⁶⁾) kai dēļ
Latgolas, tai ari vysas Latvijas, stōv vaca, tyvredzeiga kaidas vīns
baltīšu daļas politika, kas vysu latgalismu ir gribējuse iznycynōt
ar guņi un zūbynu un kotru atlykumu vēl likt uz sōrta!

Par latgaļu navērteibu tyka daudz kas laseits un dzērdāts se-
viški Ulmaņa laikūs. Par latgaļu volūdas un rokstura īpašeibu na-
vērteibu runōja profesori nu katedras, tod nav breinums, ka vōcu
policijas jefreiteri dažaidus šōs zynōtnes materialus nūdeve pōr-
baudeit vysmoz zoologijas institutam!

Kas pazeist 1944. godā nūtykušū osū baltīšu ceīņu pret lat-
gaļu kulturalū kusteibu dzimtinē, tī pīminēs, ka taišni 1944. g. pa-
vasarī tyka publicāts kaidis latgaļus diskreditejūšs roksts kai Reigā,
tai ari Rēzeknes policijas izdūtājā avizē „Rēzeknes Ziņas”. Tys
roksts saucēs „Boļševiku ceīņa par Latgolas autonomiju”. Nav šau-
bu, ka šū rokstu beja safabricējušas tōs pošas apryndas, kas pīgō-
dōja materialus „zynōtniskajam pamatōjumam dēļ represijom pret
Latgolu”. Taitod ari caur presi tyka sagatavōta sabīdryskō dūma
dēļ Latgolas izkvāpynōšonas.” soka „Latgolas Bolss”.

Par šaidom un tamleidzeigom vysaida veida diskredi-

²⁵⁾) Prāva, kas atklōj drausmeigas aizkulises, avizē „Latgolas
Bolss” 1965 : 685, 2. lp.

²⁶⁾) Par latgaļu izkaušonu aiz Latvijas rūbežas verīs: A. Bat-
ņa: Rūbežu tragedijas pādejaiss cēlīņs, žurnālā „Dzeive” 1966: 79,
10. — 14. lp.

tēšonom sovōs atmiņōs par Kempī stōsta ari L. Latkovskis.²⁷⁾

„Vairōk tiktīs ar Fr. Kempī un tyvōk ar jū īpasazeit beja īzdeveiba 1941. goda zīmā un sekojūšūs godūs. Jys tod strōdōja Ludzas apr. valdē par byuvnīceibas nūdaļas vadeitōju. 1943. godā, pasateicūt Ruškas nalabvēleibai, jys nu šō posteņa aizgōja. Kempys jau vōcu okupācijas sōkumā beja nūvārōjis, ka Ludzas apriņķī (un varbyut ari cytur Latgolā) ceļa zeimes beja dūtas divi volūdōs: krīvu un vōcu volūdā. Vōcu volūdā tys, saprūtams, beja vajadzeigs dēļ vōcu armijas, kas tod kustējōs pa vysim myusu celim, bet krīvu volūdā dēļ kō? Tys beja dēļ vītejim. Un tei nabeja nikaida najaušēiba, bet Reigā apzineigi izplānōta reiceiba, lai vōcišim radeitu īspaidu, ka Latgolā īdzeivōtōju vairums ir krīvi, taitod nauztycams elements, kas ir speciali jōuzrauga un kura navar laist pi varas. Tōpēc jau ari vysa latvīšu pošpōrvalde tyka komplektāta tikai nu „eistim un uztycamim latvīšim”, bez nivīna latgaļa. —

„Un te lai nivīns nadūmoj īstōsteit, kai tū trymdā parosti mādz dareit, ka latvīšu pošpōrvaldei un generaldirektorim vōcu laikā nabejis varas. Tim beja lela vara un lela teikšona saimnīcyskōs un vītejōs administratīvōs litōs (nūdavu sadaleišonā, īrēdņu pījimšonā un dorba spāka sagōdē). Īim nabeja varas tikai militarūs un ōrpolitikas vaicōjumūs. Kempys tū vysu beja vārōjis un kūpā ar cytim latgalim jys beja grīzīs pi vōcu īstōdem ar atteiceigu memorandumu, kurā beja apgaismōts Latgolas etnografiskais stōvūklis, pagōtne un volūda. Ar tū tei tendenciozō latgaļu pazamōšona tyka nūvārsta, bet latgaļu izspīšona nu centralajom īstōdem turpynōjōs, nūstōdūt jūs tendenciozi par nauztycamu elementu. Tyka stōsteits, ka vīns varas veirs Rēzeknē pēc žēidu likvidēšonas prasejis sovai priekšnīceibai: „Kū tagad pavēlēsit apšaut — pūļus voi latgaļus?”

Ceņššonōs nūstōdeit latgaļus vōcu priškā par kaut kū zamōku reizēm aizgōja pat leidz kuriozumim. Vīnreiz latvīšim beja paradzāta Jōņa dīnas šņaba ekstra dava, uz kuru nabeja tīseibu latgalim un krīvu gyusteknim. Prūtams, vīnreizeja šņaba dava ir nīks, bet ari tei roksturoj kaut kaidu specialu tīseibu izpratni.

Un šei specialō tīseibu izpratne vysšōpeigōk latgaļus skōre, kod vōcu okupācijas vara sōka praseit nu pošpōrvaldes dorba spāku. Tod otkon pošpōrvaldes veiri snīdze memorandumus vōcu īstōdem, ka, lyuk, Latgolā asūt dorba spāka pōrpalykums, ka Latgola asūt davuse Baltijai vysmoz 40 000 strōdniku un ka tōdēļ ari tagad kai dorba spāks,

²⁷⁾ L. Latkovskis: Atmiņas par Fr. Kempī, avīzē „Latgolas Bolss” 1956 : 466.

tai ari pyrmī legionari asūt pagrōbami nu Latgolas. Un tai tys ari nūtyka.

Kod kaidreiz tautai vajadzēja dūt sovus reprezentantus uz Latvijas parlamentim, tod Latgolas apgobols beja mozs un nanūzeimeigs, tam knapi beja tiseiba dūt vīnu catūrtū voi pīktū daļu deputatu, bet kod nu Latgolas vajadzēja mobilizēt strōdnīkus un karaveirus, tod legionūs atsaroda 41,2 % latgaļu.²⁸⁾ Lai nu vīns soka, ka Kempa un Trasuna teze par Latgolas pōrvērsšonu par kolpu zemi nabyutu pīsapiļdejuse!

Taitod, kas atsateic uz baltīšu šovinisma invaziju Latgolā vōcu laikā, tod tei ir, mutatis mutandis, teišs turpynōjums nu īpriķšejim laikim.

Tūmār vīnā ziņā vōcu laiki atsaškeire nu pōrejim laikim, un tys ir — Latgolai beja ari sova provinces vara. Tei gon nabeja pošu latgaļu, tei beja vōcu; lai gon tei nabeja dīzcik patstōveiga, jo tei sasadorbōja gon ar sovu vōcu priķšnīceibu Reigā, gon ar latvīšu pošpōrvaļdi, bet sova nūteikšona tai tūmār beja.

Īpasazynuši ar vītejim apstōklim, ar vītejū kulturu un tradicijom, vōciši atzyna, ka Latgola zam jūs okupācijas nas tōs pošas nostas, jo na vēļ lelōkas kai cyti un ka tōdēļ Latgolai pīsanōk tōs pošas tiseibas kai pōrejim apgobolim. Jo Latgola grib sovu kulturu veidēt latgalisku, tod jai uz tū ir taidas pošas tiseibas kai i pōrejim apgobolim. Tys nav nikajds separatisms, tōs ir tikai elementaras cylvāku tiseibas, kuru tagad narespektej tikai boļševiki un daži goreigī vadeitōji trymdā. Taidā veidā latgaļu kusteibai un latgaļu ceīņai par sovom tiseibom un tradicijom rodōs sova baze pi cyttautīšim.

Navarātu saceit, ka šī cyttautīši byutu bejuši seviški atsauceigi pret latgalim voi ka jī byutu gribējuši veicynēt latgaļu kulturu. Pavysam tōli nu tō, jo storp vōcišim beja daudz Baltijas vōcišu, kas vysumā vede tikai baltīšu līniju: vodūneigu un ulmanisku, bet jī tūmār kaut cik respektēja tiseibas un latgalim deve breiveibu kūpt sovu literarū dryvu.

²⁸⁾ „Pādejōs dīnas Latvijas krostā”, 1952. g. „Latgola”, 239. — 240. un 241. — 242. nr.

Ar tū latgaļu sabīdryskajā dzeivē pasacēle kai pava-sara plyudi. Napīradzātā tiražā izgōja avīze „Latgolas Bolss“, tū izdeve Vl. Lōcis, bet redigēja Norberts Trepša; napīradzātā apjūmā, kvalitātē un seceibā drukōjōs latgaļu romani, dzejas, rokstu krōjumi un zynōtniski dorbi. Lelī spaidi un svešōs invazijas nabeja salauzušas latgaļu goru, un kod vyss laiceigais beja gondreiž pazaudāts, tod gora vēteibas tyka kūptas ar jo lelōku dedzeibu. Kempis, kas ilgus godus beja ceinejīs par latgaļu drukōtū vōrdu un tau-tas atmūdu un kas tagad sōka raksteit pa vīnam ūtram ar-tikeļam, leidz ar cytim vacajim tautas darbinīkim slau-ceja prīcas osoru par šaidu latgaļu nasalaužameibu un sla-vēja Vl. Lōci leidz ar vysu latgaļu izdevniceibu un cytim ceņteigajim tautas rakstnīkim.

Bet prīcas osoras napazyna šovīnisti — Latvijas paš-pārvaldē. Jī pīkōre sev vēļ vīnu kauna zeimi, aizlīgdami latgaļu publikācijas izplateit ōrpus Latgolas.

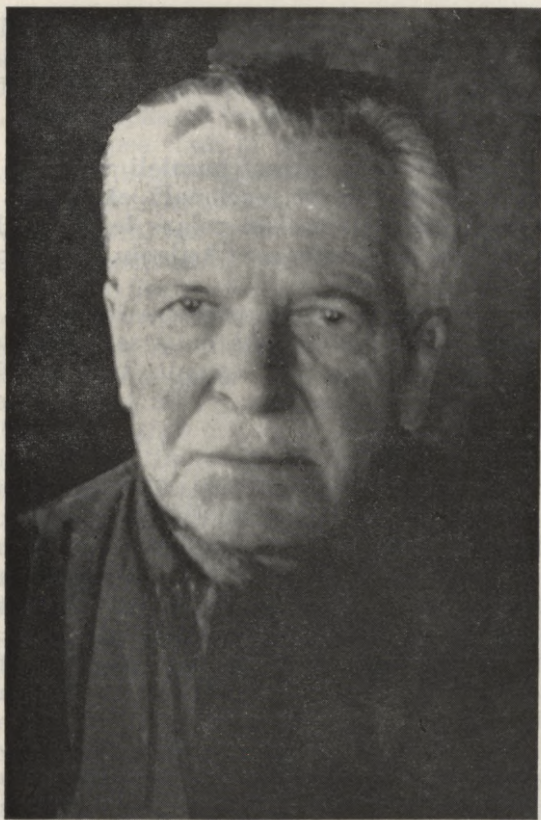
1967, g. 3. 7.

3) Šovīnisms II boļševīku okupācijas laikā 1944 —

Pēc Baltijas vaļstu okupācijas 1944./45. godā sōcēs šūs zemū boļševizacija. Šymā nūlyukā lelā mārā tyka iznyc-nōts vodūšais vērsslōņs, kas sastōvēja kai nu goreigōs, tai laiceigōs intelīgences. Pīmāram, Latgolā natyka atstōts uz vītas nivīns nu ogrōkajim gora darbinīkim, kō tik spēcei-gi tūmār navar saceit par pōrejim apgobolim. Latgolas go-ra darbinīki voi ņyu tyka nūgalynōti (kai, pīm., Marta Skuja, J. Kindzuļs u. c.), voi ari myra deportacijōs (kai, pīm., Fr. Kempis, M. Apels, P. Apšīnīks u. c.). Kas natyka apcītyņōti, deportāti voi nūgalynōti, tī tyka izklaideiti pa vysu plašū Krīvijū.²⁹⁾

²⁹⁾ Par specialim spaidim Latgolā verīs nūdaļu „Die nationale Versklavung Latgaliens“ grōmotā: M. Bukšs: Die Russifizierung in den baltischen Ländern, 1964, 183. und sek. lp. un ari prof. N. Val-tera rokstu par genocidū Latgolā, grōmotā: Latgaļu darbeibas doku-mentacija, München 1963, 401. — 410. lp.

Lelākās deportācijas II okupācijas laikā nūtyka 1945. goda rudinī, 1949. g. 25. martā un pēc tam. Vīnā nu šaidom deportacijom tyka nu dzimtines atrauts arī Kemps. Vālōk šaidas deportācijas sōka pōrsaukt par „vacaiņu plēsšonu“. Tys skanēja lobōk, un rītumnīkim beja gryušōk sa-prast, kas eisti tur aiz dzeļža aizkora nūteik.

*Francis Kemps deportacijā Sibīrijā savā dzeives pādejā pūsmā
t. i. 1952. godā*

Sakarā ar dažaidom deportacijom vītejūs īdzeivōtōju skaits strauji kryta, bet tū otkon cēle augšā ar īceļōtōjim.

Tai krīvu skaits Latvijā ir jau sakāpis pōri par 30 0/0. Uz Latgolas kolchozim vīn pēc II pasaulā kara nu Leningradas beja atsyuteits 1500 kolchozu vadeitōju.³⁰⁾ Bet cik irēdņu nu pōrejim apgobolim? Dažaidi īceļōtōji aizjam lobōkōs vītas, lobōkūs dzeivūkļus, caur specialim veikalim īgyun lobōku pōrtyku un drēbes, koleidz vītejim īdzeivōtōjim ir jōpacīš bods, tryukums un režima kolpu terors.

Seviški smogs tys vyss ir Latgolā, jo Latgola ir pōrvārsta par pyrmā kōrtā rusificejamu un pōrkrosojamu provinci. Sakarā ar tū ari baltīšu šovīnistim ir rodušōs seviški lobas īspējas jaunai invāzijai.

„Patīši gryuši byus atrast paraleli vēsturē, kur pret vīnas tautas volūdu un jōs nacionalū eksistenci ir vārstī tik nasaudzeigi un sistematiski ceīņas leidzekli, lai tū iznycynōtu, kai tys ir dareits pret Latgolu,“ soka prof. Latkovskis.³¹⁾

Latgaļu volūdas un literaturas apkarōšona ir vaca līta. Tei ir lelōkō un byutyskōkō daļa nu vysas ceīņas pret Latgolu. Vysur, kur ir ceīņa pret Latgolu, tur pyrmā kōrtā ir ceīņa pret volūdu un literaturu, jo tei jau ir vysas vītejōs gora kulturas pamats.

Ceīņa pret Latgolu ir bejuse pi vysim režīmim, un kotras lelōkas varas aizmugurē apkarōtōji arvīn ir atroduši sev atteiceigus saukļus un pīmārōtu ceīņas taktiku. Pīmāram, Ulmaņa diktaturas laikā Latgolai beja pīsprausts etikets, ka tei ir „nalatvyska“. Kotrys, kas gribēja sevi pīrōdeit par vaļstisku un nacionalu piļsōni, aizalīdze nu sevis, leida nu sovas latgaliskōs ōdas ōrā, pōrveidōja kristeitūs vōrdus un pavōrdes, lai byutu par eistu latvīti. Endzelīns ar sovu filologu školu sludynōja mōceibu par latgaļu runu kai „samaitōtu un napareizu volūdu“, it kai pasauli vyspōri byutu kaidas pareizas un napareizas volūdas! Kotra volūda, kū tauta runoj, ir pareiza. Napareizeibu meklēšona sōcās tod, kod volūdņiki un politikī grib kaut kū ar varu grūzeit voi pat pošu volūdu likvidēt. Tikai lat-

³⁰⁾ Sal. Padomju Latvijas komunistis 1958 : 10 un „Latgolas Bolss“ 1958 : 517.

³¹⁾ Sal. „Latgolas Bolss“ 1960 : 561.

gaļu volūdas likvidēšanas nūlykūs ir izmasts sauklis par „napareizū volūdu“, un šū saukli ar vīnaidu nakauneibu lītoj kai trymdā, tai dzimtinē. Kaidā boļševiku lopā („Dzimtenes Balss“ 1962. g., 61. nr.) beja losoms, ka Kōrsovā varūt dabōt dzērdēt ari „pareizu valodu“, kas asūt školu, avižu un grōmotu nūpalns (patiseibā — volūdas aizlīgumu lykuma — „vienotās valodas režima“ nūpalns!).

Sauklis par „Latgolas latvyskōšonu“ un „pareizas volūdas“ īvesšonu ir pošu Latvijas īdzeivōtōju īkšeja līta, par kuru cyttautišim ir pōrōk vōja interese voi pat nikaidas. Tōpēc Latgolas apkarōšonas iniciatīva pādejōs godu desmitēs ir atsaroduse tikai pi agresivajim un diktatoryskajim „pōrnūvodnīkim“, dažaidim patriotiskūs bungu reibynōtōjim, myglainōs „tautas vīneibas“ sludynōtōjim un dažim pōrbēdzējim, kas grib sev izpeļneit karjeru. Pīmāram, kod sōcēs vōcu laiki, Latgola tyka nūsaukta par „pūlisku un komunistisku“. Bet sekojūšō boļševiku okupacīja nese sev leidza cytus saukļus: „komunistiskō“ Latgola uz reizi klīva „buržujiski klerikala“ un, saprūtams, beja apkarojama taipat kai ogrōk.

Pi Latgolas apkarōšonas II boļševiku laikā Kleistu muižas „instituta“ lūmu piļdeja **Latvijas vēstures un volūdas instituts**. 1946./47. godā tys izstrōdōja „zynōtniskus pamatus“ latgalisma apkarōšonai. Partijai īsnāgtais dokuments saucās „**Īss pārskats** par Latgales vēsturisko attīstību un latgaliešu tautības jautājumu.“³²⁾

Boļševiku izstrōdōtō definīcija par tautas pazeimem ir sekūša: „Kotru tautu sastōda 4 šaidas pamatparōdeibas: 1) volūdas kūpeiba, 2) teritorijas kūpeiba, 3) saimnieciskōs

³²⁾ Memorands sōcās ar šaidim vōrdim: Stājoties pie Latgales vēsturiskās attīstības un latgaliešu tautības jautājuma noskaidrošanas, Latvijas PSR valsts vēstures institūts atzina par nepieciešamu vispirms pieņemt kā vadmotīvu b. J. Stalina klasisko formulējumu: „Nacīja ir vēsturiski izveidojusies pastāvīga valodas, teritorijas, saimnieciskās dzīves un psihiskās noskaņas (kas parādās kopējā kultūrā) kopība.”

Sys formulējums patiseibā nav Stalina, bet gon boļševiku teorija par tautas pazeimem vyspōri, kas ir atrūnama kai Stalina, tai ari cytūs rokstūs, pi kam cytūs tei ir vēļ skaidrōka.

dzeives kūpeiba un 4) psihiskās byuteibas kūpeiba, kaida tei izapauž nacionalās kulturas īpatneibās.³³⁾

Vēstures un volūdas institūts nu ir raudzejis stīpt un staipeit dažaidas puspatīseibas un gon ar nūklusēšonom, gon škeibim nūstōdejumim pīrōdeit, ka latgalim nav ni sovas volūdas, ni vēstures, ni teritorijas, ni saimnīciskās kūpeibas, ni ari īpatnejas nacionalās kulturas.

Te teik aizmērsts, ka latgalim jau aizvēsturē ir bejuse sova kultura, kuru aplīcynoņ archeologija; te teik nūklusāts, ka latgalim ir vacais dzeives veids cimūs; latgaļu senejō izplateiba, kas ir daudz lelōka par tagadejū, teik skaitēta par minusu, ka latgalim naasūt teritorialās vīneibas; latgaļu specialō vēsture pūļu un krīvu laikūs teik nūklusāta un aizpleivurōta ar tukšom frazem „par leidzeigim apstōklim vysūs apgobolūs“ (lai gon krīvu laikūs Baltijā beja vītejī lykumi, bet Latgolā Krīvijas civillykumi) utt. Atteiceibā uz volūdu šys memorands runoj, ka vyds laikūs ir bejuse vīna tauta ar vīnu volūdu, ka Elgera volūda 1672. g. bejuse latgaļu volūda, bet ka 58 godi vālōk (t. i., 1730. g.) sōkušōs cytaidas latgaļu grōmotas, lai „atsvešynōtu Latgolā lītojamū volūdu nu luterticeigōs Vydzemes (eistīneibā Kūrzesmes) volūdas“. Vēstures un volūdas institūts nazyna pat tō (voi izalīk, ka nazynōtu), ka jezuiti izdeve grōmotas dēļ latgalim latgaliski, bet dēļ Kūrzesmes — „curonice“. Nu tō ir skaidrys, ka vēsturyskā perspektivē par „latvīšim“ skaiteja tikai latgaļus, bet pōrejūs — par „kuršim“ utt. Ka terminologijā pēc tam nūtyka lelas pōrgrūzeibas, kuršus un libišus 17. g. s. sōka saukt par latvīšim, latgali bez „latvīša“ atjaunōja senejū „latgaļa“ apzeimējumu tys ir vēsturyskys fakts. Terminologijas naskaidreibas nav volūdas naskaidreibas, latgaļu volūdas eksistenci jau nu senejōnes tys nagrūza.

Sōs monografijas mērķis un vīta te naatļauņ sistema-tiski uzskaitēit vysas šō plašō dokumenta klaidas un atspā-kōt oplomūs apgolvōjumus. Dēļ tō vīta byus Latgolas vēs-turē, kas, cerams, kaut kod pasarōdeis. Te tūmār ir svo-reigi nūrōdeit, ka šys dokuments teišam ir radīs kai „bur-žujiski nacionalō šovinisma“ pīmineklis boļševiku versijā

³³⁾ Sal. Političeskij slovarj, Moskva 1958 un J. Stalin: Werke, Bd. 11, Berlin 1954, S. 298.

un ir radīs kai teišs turpynojums nu ogrōkūs šovīnistu školom. Jaucūt Stalina citatus ar 15. maja buņdzīniku: A. Gobas un E. Bleses frazem, teik maklāti argumenti latgaļu gora un kulturas apkarōšonai.*)

Šī Vēstures un Volūdas instituta veiri, praseidami likvidēt vysu latgaliskū, piļneigi atklōti atkōrtoj vysas ogrōk paustōs oplomeibas kai vēsturysku patīseibu bez kaut kaidas rezervācijas. Latgalisma iznycynōšonas mērkis taitod attaisnoj vysus leidzekļus.

Tagad pret Latgolu vārstūs apkarōjumu pamatdūma pi boļševīkim ir šaida:

Latgola ar sovu volūdu, rokstim un tradīcijom jau pīdarūt pagōtnei. Tei asūt bejuse vēsturyska najaušeiba (Blese soka: tautas škaļdeišona), ka latgalim ir tykušas drukōtas grōmotas un ka jūs volūda ir tykuse litōta publiski. Tagadejais laiks prosūt izbeigt vēsturyskū pōrprotumu utt. Ar tagad īvastū drukas aizlīgumu kompartīja tūmār ir izdarejuse tipisku nūzygumu ar sova vōrda un tradīciju laužšonu, un prūti: 1926. godā tei beja nūlāmuse skaiteit latgaļus par atsevišku etnografisku vīneibu, un godu īpriķš, t. i., 1925. godā Latvījas kompartījas 7. kongress beja nūlēmis „napīlaist nikaidu īrūbežōjumu latgaļu volūdas litōšonā“.³⁴)

Saprūtams, politiskō dorba līnījas Latvījā sprauž partīja, bet „zynōtniskūs pamatus“ vysai kulturas politikai dūd Latvījas PSR zynōtņū akadēmīja ar sovom nūdaļom: 1) Volūdas un literaturas institutu un 2) Vēstures institutu.

Sešdasmytajūs godūs Vēstures institutu vadeja direktors K. Strazdiņš (Krīvījas pavaļstnīks) un volūdas institutu — direktors Sokols (arī Krīvījas pavaļstnīks, bet lels šovīnists). Bet naivi byutu dūmōt, ka šūs obu īstōžu politiku nūsaceja voi nūsoka tikai pōrs latvīši, īceļōtōji nu Krīvījas. Tū nūsoka vīteji Reīgas kadri, vīteji spāki un pyrmā kōrtā bejušō Endzelīna škola ar vysim sovīm leidzstrōdnīkim. Volūdas instituts ir radīs nu ogrōkōs Volūdas krōtaves kai pādejōs teišs turpynojums, papyldynōjums un pōrveidō-

³⁴) Jūs protokoli un rezolucījas ir nūdrukōti „Spartakā” 1925. Sal. arī Stučkas vaļdeibas lāmumu par latgaļu vol. kai vaļsts volūdu (Padomju Latvījas Ziņotājs 1919. g. 21. nr.

*) Mynātais memorands un komentari pi tō ir publicāti „Acta Latgalica” 3. 1969.

jums, pīsvīžūt te klēt ari ogrōkū Folkloras krōtuvi. Vyss ogrōkō personala vairums palyka turpat un turpynōja „vacū dzīmi jaunōs skaņōs“. Tagadejais Vēstures instituts ir radīs nu Ulmaņa laika Vēstures instituta, kuru 1946. godā pārjēme boļševiki ar vysu tō biblioteku, archivu un personālu. Dēļ Vēstures instituta vadeibas nu Moskvas tyka atsyuteiti tikai J. Zutis un J. Krastiņš (vālōk Strazdiņš), bet pōreji palyka tī poši vīteji, kai, pīm., T. Zeids, M. Stepermanis, E. Andersone, Malvess u. c.

Ogrōk Volūdas krōtuvē beja strōdōjuse ari uz Zvīdriju emigrējušō Tatjana V. Rūķe-Draviņa. 1962. godā Volūdas instituta vicedirektors H. Bendiks atklōja, ka Rūķe-Draviņa turpynōjuse kluseibā dorbōtis pi Volūdas instituta un pīsadalejuse „neklātienē“ ari okupātōs Latvijas volūdņiku diskusijā par svešvōrdu pareizraksteibu.³⁵⁾ Bet tō poša goda 11. julijā sorkonī Reigas kungi jau varēja paziņōt, ka „Lundas universitātes profesore un valodniecības doktore Velta Rūķe piedalījies LPSR ZA Valodu un literātūras institūta zinātniskās padomes sēdē“.³⁶⁾

Koleidz latgali par sovu zynōtniskū dorbu pat ar vēstuli navar paziņōt uz dzimtinī — sajāmōji tyuleņ teik vozōti pa čeku, — tikmār baltīšu šovīnisti var sasazynōt, izmaineit informaciju, veidōt sadarbeibu un pat personeigi apsprīst tōļokū taktiku. Trymdas ulmaniskī šovīnisti labi sasaprūt ar sorkonajim Reigas šovīnistim un atteiceibā uz latgaļu vaicōjumu īt kūpeju ceļu kai „zynōtnē“, tai praktiskajā politikā. Trymdā, kur latgaļus sorgoj Rītumu demokratijas ar sovu naīrūbežōtū vōrda breiveibu, latgaļus nav īspējams apkarōt cytaidi, kai paužūt politiskōs filologijas demagogiju, bet dzimtinē latgaļu apkarōšonai ir vysa vara uz vītas. Tur Volūdas un Vēstures instituti dūd sovas atsauksmes un memorandumus partijas Centralkomitejai, un Centralkomiteja dūd direktivas vaļdeibai un ministrijom.

Augšā mynātais Vēstures un Volūdas instituta (bej. Volūdas krōtuves) memorands boļševiku partijas Centralkomitejai ir taid pa „pētejums“ dēļ represiju izvesšonas, ar kaidim nūsadorbōja Kleistu muīžas instituts. Endzelīna,

³⁵⁾ Sal. „Dzimtenes Balss“, Rīgā 1962 : 32.

³⁶⁾ Sal. „Okupētā Latvijā” 1962 : 4 (88), 40. lp.

Bleses un Švābes politiskās filologijas škola ir gājuse cauri dažādiem režīmiem, taipat kā dažādiem režīmiem cauri ir gājuse arī Ulmaņa, Alfreda Bērziņa un Rancāna politiskā līnija.

Uz vacūs šovīnistiskūs ideologiju pamata Volūdas institūts Latvijā 1956. gadā izdeve jaunu drukas aizlīguma dokumentu, kas saucās „**Vienotās valodas režīms**“. Tū publicēja Izgleiteības ministrija kā saistīšu dokumentu, un tās ir speciāli vārsts kā pret latgaļu literatūru, tai pret latgaļu volūdas lītōšonu vāspōri.

Kas ir šis „vienotās valodas režīms“? ³⁷⁾ Tās ir labi nūmaskōts latgalisma apkarōšonas dokuments.³⁸⁾ Caur vīnōtū volūdas režīmu ir pavālāts lītōt tikai „vaļsts volūdu“ kā vīneigū „pareizū volūdu“ un sorgōtīs nu runōšonas dialektūs. Šis režīms ir īvasts vāspōs Latvijas PSR skolōs, bārnu nomūs un pedagogiskajūs institutūs. Ar šū režīmu nateiši ir lauza un atcalta tei tradīcija, kas kaidreiz pastōvēja Latgolā, ka tur pirmajōs četrōs klasēs mōceības nūtyka latgaliski. Tagad tō vītā „vīneigōs volūdas režīms“ (kā tū saucūt dzimtinē) prosa uzlikt plakatus uz sīnom: „Runā pareizi!“ — „Runā pareizu valodu!“ Školōtōjim pat ekskursijōs ir uzlykts par pīnōkumu raudzeitīs, lai skolāni sarunōs lītōj tikai „pareizu valodu“.

„Vīnōtōs volūdas režīms“ taitod ir jauns latgaļu volūdas un literatūras aizlīgums dzimtinē.

Kā teišas šūs volūdas un literatūras aizlīgumu sekas ir tōs, ka pāmozam tyka slāgta Latgolas apgobola avīze „Taisneiba“ un 1958. gadā arī pādejōs rajonu avīzes. Ar tū drukas aizlīguma akcija pāmozam beja izvasta uz vāspōs līnijas un pīdovom vēļ pāpyldynōta ar tū, ka Latgolas vācājim darbinīkim un inteligencei Latgolā dorbs natyka dūts. Paralele storp Muravjeva laika drukas aizlīgumu un tagadejū ir uzkreitūši leidzeiga. Tūreiz aiz Muravjeva un slavofilim stōvēja Kr. Valdemārs, J. Sproģis, K. Biezbārdis u. c., izvede latgalim naideīgu politiku, boļševiku laikā aiz Latgolas gubernatora Iljas Ērenburga un komunistu partijas stōv Volūdas un Vēstures institūti ar krītni lelu šovīnistu plejadi. Kā cara laiku, tā arī boļševistiskūs laiku

³⁷⁾ „Vienotās valodas režīms“ ir publicāts kā atseviška brošūra.

³⁸⁾ Sal. „Latgolas Bolss“ 1957 : 474.

drukas aizlīguma īvedēji lilejās asūt vīneigī Latgolas kulturas cālōji. Bet kulturas ceļšonas dorbs nūteik tikai ar etnografiskūs materialu vōkšonu. Cara laikūs tūs vōce Brīvzemnieks, Volters, Rainis u. c., tagad tū dora Volūdas instituta plejade, pi kam vēļ vysur atrūn krīvu kulturu. Bet par pošu volūdu nadreikstēja byut runa ni tūreiz, ni tagad. Ari etnografijai vairōk ir jōrōda svešu tautu kulturas atlikas kai vītejō kultura. Šaida kritika beja losoma kai par Daugovpiļs, tai Ludzas etnografiskū muzeju, kur par krīvu Kuļnevim natryukst nikaidu grabažu, bet par vītejim darbinīkim kai A. Jurdžu un P. Miglinīku materialu nav nikaidu.

Kai cyta rakstureiga paralele storp cara laiku un tagadejūs laiku vaļdeišonas metodem ir irēdņu īplyudynōšona Latgolā. Vīteji irēdni cara laikūs vaļsts dorbā Latgolā natyka pilaisti. Jī dorbu varēja meklēt kaut kur Īkškrivijā. Tagad tys pats: vysi tīsneši, policijas priksnīki, školu inspektori, kolchozu vadeitōji utt. — tī vysi ir voi ņyu nu Reigas, voi „brōleigajom“ republikom, pyrmā kōrtā Krīvijas. Latgolas likvidēšonas, nivelēšonas un pōrkrīvōšonas politika nūsarysnoj piļneigi naslāptā veidā. Leidz ar volūdas un rokstu aizlīgumim sistematiska darbinīku izsyuteišona, vītejūs degradēšona, nūbeideišona molā un pīspīšona atstōt dzimtini. Latvijas komunistu partijas sekretars V. Krūmiņš 1958. godā atsazyna, ka **pyrmajūs pēckara godūs daudzi Latgolā izauguši darbinīki tykuši nūsyuteiti dorbā uz cytīm republikas rajonim. Tymā pošā laikā Latgolas rajonim tykuši syuteiti bīdri, kas napazynuši vītejūs sarežgeitūs apstōkļus un naprotuši volūdu, kū runojūt lelais īdzeivōtōju vairums.** ^{38a)}

Ir dabeigi, ka vītejōs kulturas napazinēji navar ceļt vītejōs kulturas. Taisni ūtraidi. Jī ir vītejōs kulturas nūōrdeitōji un likvidātōji. Dēļ tō jau jī ir uz turīni ari syuteiti. Bet lai pamēginoj kaidis protestēt! Tyuleņ atsadūrs pret „tautu brōleibas“ bausli. „Kadrus navar izvītōt tikai pēc nacionalōs pīdareibas. Tei byutu rupa klaida,“ soka tys pat Krūmiņš tymā pošā žurnalā. Un kamā tei klaida pastōvātu? Lyuk, ar vītejim spākim volūdas un drukas aizlīguma navarātu izvest! Navar izvest ari pōrtautōšonu!

^{38a)} Sal. „Padomju Latvijas komunisti” 1958 : 10.

Cik tōli ar volūdas spaidim dzimtinē jau ir aizgōjuši un kai tauta tū pōrdzeivoj, tū kaidreiz nateiši atklōja žurnals „Zvaigzne“. Tur storp cytu beja saceits: „Mums atstōsteja gadejumu, kas nūticis kaidā Latgolas rajona centrā. Tur sasapuļcējuši lauksaimnīceibas pyrmrindnīki, lai sajimtu valdeibas apbolvōjumus. Tūs izsnēgt īsaradis pōrstōvs nu Reigas. Bejušas svineiga runas, apsveikumi. Pēc tam tribinē kōpis Reigas pōrstōvs un īsōcis runōt ... skaidrā, navainojamā latgaļu runā. Vacī veiri pōrsteigumā it kai sastynguši, tod daudzu acīs pasarōdejis myklums, daži apsaraudōjuši.“³⁹⁾

Te ir navyltōti aplīcynōta vysim zynomō patiseiba, cik ōrkōrteigi lela nūzeime ir volūdai tautas dzeivē, cik tauta augsti vērtēj sovu runu. Bet vēlti dūmōt, ka šaidi fakti atmeikstynōtu šovinisma politikim sirdi! Nibyut nā!

Sys nūtykums, kas atstōsteits 1958. godā, ir ogrōkō „vōjō“ aizlīguma un „lelō“ liberalismā sekas. Pēc tam šovinisma skryuve ir pīgrīzta desmitkōrteigi. Tagadejū, t. i., sešdasmytūs godu šovinismu dzimtinē vērtēj par desmit reižu smogōku kai Ulmaņa laiku šovinismu. Latgaliskūs runu turātōji tagad teik atlaisti nu dorba, pat Latgolas nūsaukuma daudzynōšona ir nūzygums!⁴⁰⁾

Sakarā ar tū trymdā asūši latgali gon caur Madrides radio, gon ar īsnāgumu paleidzeibu izsaceja sovu lelōkū protestu un ar dziļu sašūtumu apsyudzēja kai Moskvās, tai Reigas boļševikus par tū brutalū izreiceibu, ar kaidu dzimtinē teik apkarōta latgaļu kultura. Trymdas latgali apelēja pi cilvēces sirdsapziņas un protestēja pret Latgolas kulturas darbinīku deportacijom (aizvasti un nūgalynōti Fr. Kempis, Meikuls Apelš, V. Mundurs, Marta Skuja u. c.), pret lelū krīvu un cyttautišu īplyudynōšonu vodūšajūs omotūs Latgolā, pret Latgolas gora darbinīku un jaunōtnes izsyuteišonu uz Krīvijū, kur tī spīsti saplyust ar cyttautišim, pret krīvu školu skaita pavairōšonu un vacōs Latgolas teritorijas atjimšonu Pītōlovas sektorā un beidzūt ari pret latgaļu rokstu un volūdas iznycynōšonu. Šei apsyudzeiba baļstejēs navīn uz Rītumu cilvēceibas lykumim,

³⁹⁾ Sal. „Zvaigzne” 1958 : 23, 2. lp.

⁴⁰⁾ Kai zynoms, pīm., mōkslas vēsturnīks J. Pujats ir kritis nažēlesteibā tikai par tū, ka ir sarakstejis grōmotu „Latgales ķeramika”. Par daudz litōjis vōrdu Latgola!

bet arī uz Padūmu Savīneības satvērsmes un tautu tīseību deklaracijom. Boļševiku izreiceiba pret latgaļu literatūru un volūdu nasaskaņ arī ar Lenina mōceibom par nacionālū vaičōjumu. Taitod jī ir grākōjuši navīn pret cylvāku da-beigajom tīseibom, bet arī pret sovu „pravīti“.

Cik saprūtams, tod latgaliski dūmojūši boļševiki dzim-tinē gluži labi redz un saprūt, kaida varmūceiba nūteik pret Latgolu, bet mums pīrōdejumu natryukst, ka arī jūs ignorej un apkaroj pōrejōs Latvijas boļševiki, tai ka jī na-spēj nikō daudz papeikstēt.

Kaidreiz avīze „Literātūra un Māksla“ raksteja: „Kā-das brīnišķīgas pārmaiņas notikušas nacionālajās literātū-rās! Daudzas no tām līdz revolūcijai neguva plašākas at-tīstības iespējas. Šodien tajās rodas gan romāns, gan drā-ma . . . Daudzās nacionālajās literātūrās, to skaitā arī tajās, kas agrāk pazina tikai mutvārdu poēziju, radušies episki darbi par tautas likteņiem utt.⁴¹⁾

Jā, patīši kaidas natycamas un drausmeigas pōrmai-ņas ir nūtykušas pi mozajom tautom: kam beja sova godu symtim vaca nacionalō literatūra, tei ir iznycynōta un pat volūda aizlīgta! Myusu tautēņa ir otkon īdzeita mutvōrdu poezijas stadijā. Tagad, sešdasmytajūs godūs vyss pasaulš klīdz tikai par Afriku un tur „apspīstajom“ tautom. Bet ka tepat Eiropas vidīnē symtkōrt vairōk teik apspīsta kaida vacas kulturas tautēņa, tys vairs nasalīk nikas naparosts. Voi kaidis ir dzērdējis, kū Tauteību padūmē Moskvā ir sa-cejis Latgolas gubernators Ērenburgs? Voi jō lūma nabeja slyktōka kai angļu Vervuda lūma Dīnvydafrikā? Afrikani vysmoz nabeja bejuši spīsti Vervudu vēlēt par sovu pōrstō-vi, bet Latgola beja pīspīsta Iļju Ērenburgu vēlēt par so-vu „pōrstōvi“.

1958. godā Latgolas boļševiki, varbyut arī tikai vīn-kōrši darbinīki caur žurnalu „Karogs“ beja pacāluši vai-cōjumu par latgaļu literatūras atstōtō montōjuma vērtēšo-nu. Saskaņā ar Reigas šovīnistu grybu un partijas direkti-vom, **latgaļu literatūra beja apskotoma kai myrušais ob-jekts**, bet latgaļu darbinīki ir gribējuši pīrōdeit 1) ka tai ir bejuse sova vēsturyska nūzeime un 2) ka tei byutu mōco-

⁴¹⁾ Sal. „Lit. un Māksla“ 1958 : 40, tulkōjums nu „Pravdas“ 1958. g. 28. sept. ivodroksta.

ma skolēs, kur byutu jōpīgrīž lelōka vēreiba Latgolas vēsturei.

Nu šō roksta, kū Zeile ar Laizānu beja publicējuši „Karogā“ (1958. g. 11. nrā), atsaklōja fakts, ka boļševiku laikā dzimtinē nikaيدا latgaļu literaturas pētnīceiba nav nūtykuse, ka vacī latgaļu literaturas un volūdas darbinīki nūbeideiti molā un jauni šamā nūzarē nav sagatavōti.

Mynātō roksta pamatteze beja, ka latgaļu literatura izneikstūt dabeigi. Voi poši raksteitōji tam ticēja, voi nā, tū nav svoreigi pēteit, bet interesantōk ir uzstōdeit vaicōjumu: kai boļševiki varātu izskaidrēt tū, ka leidz 1935. godam beja izdūta 1141 dažaida grōmota, 29 dažaidas latgaļu avīzes un 27 žurnali? Kai nu dabeigōs iznikšonas tezes izskaidrojams tys, ka pa Ulmaņa laiku klōt nōce vēl kaidis symts grōmotu un ka 1942. — 1944. g. beja vasala latgaļu kusteiba ar ļūti plašu literaturu? Kōdēļ trymdas šaurajūs apstōklūs ir izdūts tik daudz dažaidu grōmotu, bet dzimtinēnes plašajōs īspējōs, kur par izdevēju ir tikai poša vaļsts, nasaverūt uz lelōku skaitu vacu un jaunu rakstnīku, ir izdūtas **tikai 3 nabadzeigas grōmateņas?** Jo jau latgaļu literatura izneikst dabeigi un tai nav laseitōju, kōdēļ tod tik brīsmēigi jōsasorgoj nu vysa tō, kū latgali sovas literaturas un zynōtnes lobā producej ōrzemēs? **Navys dabeiga iznikšona un intereses tryukums, bet brutali aizlīgumi ir vīneigō atbilde!** Ari arguments par latgaļu literaturas navjadzeigumu naiztur nikaidas kritikas, bet tei ir tikai tyranyiskas varas pavēle. Jo pījamam par pareizu taidu premisi, ka sova literatura ir vajadzeiga tikai tik ilgi, koleidz pīteikūši naprūt cytu volūdu, tod Latvijā jau tagad var mīreigi pōrīt uz krīvu literaturu, jo šei volūda taču tai voi tai vysim ir jōprūt! Taipat ari trimdinīki, kas dzeivoj Rītumā, vysī prūt vītejōs volūdas un varātu iztikt tikai ar tūs bogōtajom literaturom. Bet Rītumu demokratijas nikaidu drukas aizlīgumu naprosa. Tōs atļāun kotram kūpt tū kulturu, kaidu kurs grib. Un tai emigranti ar sovīm ražōjumim nu Rītumim varātu pabarēt pat tautišus dzimtinē, jo vīn tei komiteja, kas saucās tymā solidajā vōrdā par „kulturas sakaru uzturēšonu ar ōrzemem“ ari patīši byutu tik kulturala, ka trimdinīku, seviški latgaļu ražōjumus īlaistu dzimtinē nu ōrzemem! Bet leidz šam tys vēl navā nūticis, un tai boļševiku īvastais drukas aizlīguma laiks īt

sovu paraleli ar vacū Maravjeva laikmata drukas aizlīgumu, kod beja atļauts vōkt tikai folkloru un komentēt voi nyu krīvu volūdā, voi ari baltyski. Ari tagad tei typiskō drukas aizlīguma paralele eksistej burtyskā atkōrtōjumā. Lyuk, pīmārs:

Vacō drukas aizlīguma laikā, 1899. godā bazneickungs Pīters Smelțers izdeve sovu „Tautas dzišmu, pōsoku, meikļu un parunu vōceleiti“. Lai ņei vōceleite byutu „zynōtniska“, tai beja pīvīnōti daži komentari lejas latvišu volūdā (kurai drukas aizlīguma nikod nav bejis). Saprūtams, kotrys litpratējs zynōja, ka Smelțers jau nagribēja palikt par „folkloristu“. Tauta poša kūpe sovu folkloru lobōk par ceņteigū prīsteri, bet prīstera kai tautas darbinīka nūlyuks beja pavysam cyts — un prūti: saglobōt tautai jōs drukōtū vōrdu un dūt kaidu kripateņu losomvīlas sovā volūdā! Un tys beja cāls un augsts mērķis. Tauta tū uzjēme ar prīcu un pateiceibu.

Pēc tam nu Smelțera vōceleites izdūšonas beja pagōjis vysmoz sovs pussymts godu. Vacais aizlīgums seņ beja kritīs, aiz tō beja izauguse kupla latgaļu literatura. Beja mainejušīs daudzi režīmi, un beigōs II boļševiku okupācijas laikā beja īvasts jauns drukas aizlīgums. Kod ņys jaunais drukas aizlīgums dzimtinē jau beja pastōvējis sovus desmit godus, apspīstī tautīši meklēja ceļus, kai saglobōt sova drukōtō vōrda tradīcijas. Izdūt kaut kaidu jaunu folkloras vōceleiti laikam navā bejis izredžu, tōdēļ 1959. g. beja dabōta atļōve izdūt vīnu Seimaņa Putāna dzišmu vōceleiti. Kai tei saucēs, tys vīnolga, jo saturam tai voi cytaidi beja jōbyut boļševistiskam un navainojami stypram. Krīvim un latvišim tagad ir pōrdrukōti gondreiž vysi pīrīšboļševiku laika rakstnīku dorbi, bet latgalim nivīna (kaut ari Kučinskis reiz raksteja, ka vysa latgaļu literatura bejuse kreisa).

ņai Putāna dzišmu „vōceleitei“ kai jau eisti „literaturzynōtniskam izdavumam“, taipat kai tys beja Smelțera „vōceleitei“, ir pīvīnōti daži komentari baltīšu volūdā leidz ar cenzora „pečati“ krīvyski. Vyss pēc vacō parauga. Obas vōceleites ir drukas aizlīguma bārni, obom vōceleitem ir leidzeigi mērķi: saglobōt latgaļu drukōtō vōrda tradīcijas. Bet lai tī latgali sovā volūdā daudz napōrsalaseitu, tod ari „vōceleites“ nadreikst pasarōdeit bīži, lobōkā gadejumā par godu desmitem reizi, slyktōkā nimoz. Tōdēļ ari latgaļu lite-

raturā dzimtinē volda tukšums. Taida ir latgaļu tragedija pi patreizejō boļševiku režīma.

Bet kai jau mādz saceit, ka tragedijas plašumam nav rūbežu un tōs dziļumam nav dybna, tai tys ari šymā latgaļu gadejumā.

Kemps kai latgaļu symbols tyka pulgōts vysu myuzu un aizvasts pa Golgotas ceļu, un taida poša nirdzeiba teik pīlykta pret vysim latgalim.

Kur vēļ var isadūmōt lelōku bezkauneibas un nataisneibas īrūci kai tū nūmalnōšonu, ka dzimtinē voldūt latgali un ka latgalismu trymdā uzturūt komunisti! 42) Lelōks absurds un lelōka nataisneiba pasaulī vairs nav īspējama, bet aprūbežōtim ļautenim un ļaunas dobas cylvākim var īstōsteit vysu. Un šei diskreditēšonas intriga, kas ir vīna nu vacajom latgaļu apkarōšonas metodem, ir vysai izplateita kai dzimtinē, tai trymdā.

Dzimtinē, kur tauta neist krīvus, nav gryuši īstōsteit, ka tur volda „krievi un latgalieši“. Šū pōsoku ir dzērdējuši ceļōtōji uz dzimtini, tei ir dzērdāta nu veceitem, kas izbrauc apcīmōt sovejūs uz Rītumim, un pīdavom tei ir dzērdāta ari nu inteligentim vōcu repatriantim. Tī ir ļauds, kas vodōs tikai nu mutiskas tenku informācijas, kas nalosa avīžu un nasekoj tam, kas tod eisti sastōda Latvijas valdeibu un kas aizjam augstōs vadeitōju vītas. Kai turīnes avīzēs, tai ari trymdas biletēnā „Okupētā Latvija“ var atrast piļneigas ziņas par vōrdim, nu kō sastōv Latvijas boļševiku partijas centralkomiteja, nu kō sastōv ministru padūme utt. „Latgolas Bolss“ pa laikam ir publicējis rokstus: „Kas volda okupātajā Latvijā“ 43) Tur stōv malns uz bolta, kas tī Latvijas valdiniki ir. Tur parosti ir vīns voi divi latgali (taipat kai naatkareibas laikā) un pōreji sovā vairōkumā ir latviši. Un lai nivīns namēginōj īstōsteit, ka jim tur nabyutu varas un teikšonas! Peļše, Strautmanis, Kalnbērziņš, Rubens, Zitmanis, Leins, Bērziņš, Gailis, Brūvelis, Sprūde, Freibergs, Holšteins, Dauguļs, Pļaviņš, Ķīsis un Voss nav bez varas, taipat kai bez varas nabeja ni Kirchenšteins, ni Vilis Lācis.

42) Sal. „Latgolas Bolss“ 1966 : 704 un 705.

43) Sal., pīm., „Latgolas Bolss“ 1964 : 656 etc. „Okupētā Latvija“ 4 (94). nr. 1964 etc.

Tai tys ir dzimtinē. Trymdā dīvainā kōrtā par golvo-
najim latgaļu apkarōtōjim ir dažas personas nu goreigōs
vadeibas. Un tai ka te osōkais irūcis ir „komunisms“, tod
teik laistas tenkas, ka latgaļu presi „uzturūt komunisti“. Ar
šū irūci ir vairōkkōrt mēginōts latgaļu presi sagraut, bet
bez panōkumim. Cylvāki, kas napazeist ni idealisma, ni
dzeivōs tautas mīlesteibas, ni uzauperēšonas, patīši navar
saprast, kas tei latgaļu kusteiba ir un kai tei var eksistēt.
Bezprincipu cylvāki, kam pasauli nikō nav svāta, kas sova
gūda un ērteibu dēļ var pōrdūt vysu, patīši navar saprast,
kaidis svātums ir taida tautas mīlesteiba, nu kuras naat-
lāc nikaidis lobums. Un latgaļu kusteiba jau ir taidis bez-
peļņas pasōkums. Bet tei tūmār par lelu napatikšonu eksis-
tej, un tōs apkarōšonai vajadzeigas tenkas.

Taidis ir vēsturyskais fons ilgajom un nagleitajom cei-
ņom pret latgalismu. Tautas tīseibu aizstōvi te ir pīlykuši
maksimalūs spākus, lai glōbtu, kas glōbams, un nūvārstu
tū, kas vēļ nūvēršams. Te ir bejuse vajadzeiga loba orien-
tacija politikā, lela tautas mīlesteiba un mīļzeiga drūsme
un nasavteiba nūsastōt vōjōkō pusē.

Pi vysim režimim mes asam redzējuši šūs stōvātōjus
par tautas tīseibom. Parlamentarisma laikā styprōkī latga-
lisma aizstōvi beja Fr. Trasuns, Fr. Kemps, J. Kindzuļs, V.
Seile, O. Turkopuļs, vālōk Jezups Trasuns un daudzi, dau-
dzi cyti. Ulmaņa diktaturas laikā storp latgalisma aizstō-
vim beja Fr. Kemps, J. Turkopuļs, M. Apeļs, B. Spūlis,
St. Seiļs un daudzi cyti. Vōcu okupācijas laikā storp akti-
vim latgalisma aizstōvim otkon beja Fr. Kemps jau ar lelu
jaunōs paaudzes plejadi, bet boļševiku okupācijas laikā ari
Kemps vairs naspēja paceļt golvu. Kū varēja dareit, tū vēļ
dareja vacais Seimaņs Putāns, bet tai ka latgalim nabeja
varas pi šō režima un tai ka krīvi un baltīši beja vīnōju-
šīs par latgalisma iznycynōšonu un latgaļu sadaleišonu,
pōkrrošojūt tūs voi nu par baltīšim, voi krīvim, tod ari ni-
kaidis lels rezultats nabeja gaidoms. Vīneigi latgaļu spīdīņs
nu trymdas (kuru sovukōrt vōjinōja syutni⁴⁴) un goreigō
vadeiba) naļōve uz laiku apcērst vysas latgaļu tradīcijas
dzimtinē.

⁴⁴) Izjāmumā ir syutnis Dr. M. Valters, kas vysōs šamōs cei-
ņōs vīnmār atbaļsteja latgaļu tīseibas.

Šū vēsturiskū fonu, uz kura ir nūsarysynōjuši tik daudzi sarežgeiti nūtykumi ar tik daudz personom — gon ceineitōjim un statistim, gon apkarōtōjim un sovejūs nūdevējim — beja vajadzeigs snēgt par vysu Kempa myžu, jo tikai tai ir īspējams saprast un nūvērtēt jō gora pasauli, ceiņas un ceņtīņus.

Laika dramatisms te vīnaidi saskļaun ar myusu tautas ceineitōju dramatiskū myžu, un pēc gara apīta lūka myusu tauta dzimtinē nu Kempa un Trasuna ceiņas gora otkon ir īsaslāguse Jurdža paciteibas un sevis saglobōšonas gorā. Lai Dīvs jai paleidz izturēt!

1967. g. 5. 7.

IX

FR. KEMPA PERSONEIBA

Kemps kai cylvāks, publicists, politikis un tautas audzynōtōjs

Kod es tyku prasejis dažaidim vacōkōs paaudzes darbinīkim, kū jī var saceit par Kempī, tod parostōkōs atbiļdes beja: — Kemps beja gūda veirs, — taisneigs cylvāks, — ceineitōjs par tiseibom un taisneibu, — dzeives pabērņu aizstōvs, — nalūkoms patriots, — principu cylvāks, — tōļredzeigs politikis, — plaša vēriņa personeiba, — lelyskys runōtōjs utt.

Maņ personeigi beja moz izdeveibas jū redzēt, vēļ mozōk ar jū runōtīs un nikaidas īspējas ar jū sasadorbōt voi kōrtōt dareišonas. Tōpēc vyss, kū par jū varu raksteit, ir cytu vārōjumi, kai ari tī dokumentējumi, kū jys par sevi ir atstōjis ar sovīm dorbim, un dorbi licynoj par dareitōju daudz vairōk nakai cytu sprīdumi.

Kai cylvāks Kemps ir bejis laipnys, vysim vīgli pīejams un vīgli runojams. Ōreji jys ir bejis stolts, izskateigs un izneseigs, ar drūšu un simpatisku uzastōšonu.

Kempa izpaleidzeiba ir bejuse pazeistama vysā Latgolā. Profesors L. Latkovskis roksta,¹⁾ ka cylvāki nu Latgolas vēļ pyrms I pasaulņa kara braukuši pi Kempa uz Pīterpili pēc paleidzeibas, kod jim ir bejuši streidi ar muižinīkim voi bejušas cytas lelas gryuteibas. Vālōk dažaidu vaicōjumu kōrtōšonai pi jō ļaudis braukuši ari uz Reigu. Tod jys beja Satvērsmes sapuļces lūceklis un I Saeimas deputats. „Kai cylvāks,“ roksta prof. L. Latkovskis,²⁾ „Fr. Kemps beja vīnkōršs, sirsneigs un vīsmīleigs. Jam beja sveša īdūmeiba un pōrōkuma apziņa, kaida monoma pi cylvākim, kam ir vara. Kas beja braukuši pi jō uz Reigu pēc atbolsta, tī zyna stōsteit, ka ar kotru jys ir runōjis kai ar seņ pazeistamu kaimini. Kemps beja lela stila cylvāks, tōļredzeigs politikis ar nūteiktu raksturu. Jys nabeja tys, kas ir vadams pi rūkas, kai tys vālōk tyka bīži radzāts politiskūs

¹⁾ „Latgolas Bolss” 1956 : 464.

²⁾ „Latgolas Bolss” 1956 : 466.

partiju hegemonijas laikā, kur padeveibas tykums tyka vārtāts augstok par politiskū gaišredzeibu un gora spējom. Sovas nalūkomōs stōjas dēļ jys daudz reižu tyka diskreditāts un nūmalnōts. Diskreditēšona ir vacs, pazeistams politiskōs ceiņas leidzeklis (par nūžālōšonu — tikai nagūdeigs). Par sovīm nūmalnōtōjim un vysaidu napeļneitu atributu piškeirējim Fr. Kemps ar humoru saceja kaidas krīvu dzīsmeites panteņu: „Es pats beju patmaļōs, kod cyti mani appracynōja un, kod es atbrauču uz sātu, mani ap-sveice ar sīvu.“

Kempa iztaiseišona par taidu, kas jys nav bejis, patīši ir bejis garas un kosekventas nūmalnōšonas rezultats, bet jō dorbi, stōja un cylvāku atmiņas rōda pavysam kū cytu. Tikai gryuteiba tei, ka jō dorbus moz kas pōrredzēja un moz kas piļneigi saprota. Bet kas saprota, tī zynōja, kai prof. Latkovskis sovōs atmiņōs soka,³⁾ ka „Fr. Kemps beja lela personeiba, cylvāks ar raksturu un principim, ceinei-tōjs par Latgolas gūdu un tiseibom. Kai rakstura cylvāks jys dreizōk varēja lyuzt nakai lūceitis laikmata vējūs.“

Jau nu sovas sabīdryskōs darbeibas sōkuma Kemps ir parōdejis **apbreinojamu drūsni**. Kod Pīterpilī tyka dy-bynōta pyrmō latgaļu bīdreiba, sauhta par Muzykalū b-bu, tōs izkarōšonai pi generalgubernatora gōja nivīns cyts kai Kemps. Jam beja jōiznas bīdreibas dybynōšonas gryutōkais cēliņš. Taipat, kod vajadzēja izdūt pyrmū latgaļu laikrokstu, nivīns šō sūļa naīsadrūšynōja spert. Tikai Kempa pī-nōkums pret tautu lyka jam spert šū izšķirūšū sūli, sajimt cenzora draudus par sēdēšonu cītumā un tūmār turpynōt ceiņu pret sovas tautas apspīdējim. Taidus sūļus var spert tikai cylvāks, kam ir lels patriotisms, kam ir lela pīnōku-ma apziņa pret tautu, kas tautas intereses stōda pōri par personeigajom un kam ir sveša pošlobuma meklēšona.

1905. un 1906. godā, kod jys ar lobom sekmem izdeve „Gaismu“ un kod sajurysmynōtī ļauds jam raksteja na vīnu pateiceibas vēstuli, jys raksteja:⁴⁾ „Es naasmu peļne-jis tōs pateiceibas, kuru maņ izsoka muni tautas brōli so-vōs vēstulēs, bet es byušu laimeigs, ka myusu avīze varēs palikt par eistu gaismas nesēju.“ Un cytā vītā jys rakste-

³⁾ „Latgolas Bolss“ 1956 : 467.

⁴⁾ „Gaisma“ 1906 : 3.

ja: ⁵⁾ „Paļdis par Jyusu rokstu, kurā ir izsaceita gryba ap-
gaismēt un organizēt sovus tautišus. Najemit ļaunā, ka avī-
zē natyka ilyktas tōs aileites, kurōs ir paslavāts redaktors.
Jys naatzeist, ka byutu peļņejis tik lelu teikšonu.“

Tik attureigs un kautreigs uz pagūdynōjumim ir bejis
Kemps. Jō attureigō doba ir piļņeigs pretstots vysaidom
myužeigūs jubileju svinēšonom un apsveikumu vōkšonom,
seviški vodūneibas laikā un pēc tam.

Kas nakļyust par gūdkōreibas švaukstu, tam sveša ir
ari šaursirdeiba un atrībeiba. Tys augstōku mērku dēļ spēj
stōvēt pōri personeigom preteškeibom. Šaida pōri stōvēšo-
na pi Kempa ir spyłgti saradzama jau „Gaismas“ izdūšo-
nas laikā. Nasaverūt uz tū, ka 1906. g. 6. janvara goreidznī-
ceibas apspridē Rēzeknē un pēc tam pa draudzem gon pats
redaktors, gon jō avīze tyka napamatōti nūmalnōta, Kempis
nikur napalīk personeigs un nalaiž vaļu „jyutom“. Jys ar-
vīn ir korekts i pret Franci Trasunu, i pōrejim goreidznī-
kim un voda avīzi litiškeibas un sabīdryskūs vaicōjumu lī-
minī. Vēļ vairōk — kod Fr. Trasuns tyka īvālāts par depu-
tatu pyrmajā Dūmē, Kempis sovā avīzē jū solidi apsveice
bez kaidas liškeibas un luncynōšonōs, bet ari bez skaudei-
bas. „Mes varim prīcōtis,“ jys raksteja, „ka myusu intere-
ses pōrstōvēs sovas tautas deputats, jo ļam latgaļu vaja-
dzeibas byus daudz tyvōkas kai kaidam krīvu voi pūlu mui-
žinīkam.“

Taids ir bejis Fr. Kempis kai cylvāks sabīdryskajā
dzeivē. Te jys ir bejis eists tautas kolps, kas vyspōreibas
vajadzeibas ir līcis pōri par sovom personeigajom intere-
sem.

Kaids jys kai cylvāks ir bejis ikdīnas dzeivē, par tū ni-
kaidu ziņu nav. Nikaids laimes luteklis jys nav bejis, ni-
kas jō nav aprakstejis, un pats par sevi jys nav atstōjis ni-
kaidu personeigu ziņu.

Kempa raksturōšonai ōrpus dorba es varu izlītēt tikai
dažas ryndas nu prof. L. Latkovska atmiņom, kū jys publi-
cēja 1956. godā: ⁶⁾

⁵⁾ „Gaisma“ 1906 : 4. Redaktora paslavēšonas roksts ir bejis
nu Jōsmuižas, Nidermuižas, Vōrkovas, Kolupa, Preiļu un Aglyunas
pogosta.

⁶⁾ Verīs: „Atmiņas par Franci Kempī“ avīzē „Latgolas Bolss“
1956 : 464, 465, 466, 467 un 1957 : 474.

„Beigōs maņ ir jōmiņ kaida Fr. Kempa īpašeiba. Jys beja elegants kavalers un lelyski doncōja mazurku. Pīterpiļs intelligencei vyspōri beja lobs sleipējums un dižcilteigums, un taidis beja ari Kempa dobā.

Latgolas studentu bidreiba beja īvaduse tradiciju reikōt Rēzeknes tautas pili jaunгода sagaideišonu. Tū ivadeja ar koncertu, kam sekōja poloneze un solidas dejas. Storp tom natryuka ari mazurkas. Tur, nasaverūt uz sovim godim, nikod naiztryuka ari vacais Francis. Nabeja daudz tūs, kas tod varēja doncōt mazurku, bet Kems beja vīns nu pyrmajim. Bez jō tur vēļ uzastōja Jezups Trasuns un daži vacōki studenti. Tī sareikōjumi pulcynōja latgaļu intelligenci: vacōkū un jaunōkū paaudzi; tur breivi skanēja latgaļu runa un dzīsmes. Latgali jutōs kai sovā sātā, kur vaci un jaunī beja vīna saime.“

Kemps kai publicists ir vīnreizeja parōdeiba vysā myusu kulturas vēsturē. Jam ir bejis talants nu Dīva žēlesteibas, jam ir bejuse spēja navīn redzēt un analizēt, bet ari suleigi un izteiksmeigi pasaceit. Vyspōri jys pīdar pi tim nadaudzajim cylvākim, kam ir kū saceit. Jys ir dzeives cālōjs un konstruātōjs, saucējs un mūdbynōtōjs, jys ir tautas audzynōtōjs, un kai taidam jam arvīn ir bejuse sova dūma, sova gryba un sovi celi.

Jō roksti izaceļ ar patīseigumu, metodiski lobu apstrōdōjumu un pedagogiski pareizu mērkteiceibu. Jys ir ōrkōrteigi tyvs tautai, tyvs sovam laikam un tō laika dzeives vajadzeibom. Ir taisni apbreinojami, cik vīgli un vīnkōrši jys spēj sarežgeitas lītas izskaidrēt tai, ka tōs ir saprūtam kotram vīnkōršajam cylvākam.

Jō roksti avīzēs arvīn ir bejuši dzeivi un aktuali. Kur na jys ir metis skotu, par vysu jam ir bejis kū saceit. Jō roksti ir kritiski. Jys analizej, uzrōda tryukumus un meklej ceļu tūs izlobōšonai. Jo kriticisms, likās, bolstōs uz romīšu parunu: kod slimeibas īmesle ir atrosta, tod ari ōrstēšonas veids ir atrosts. Tys ir vacs humanistu optimismis, ka, apzynojūt ļaunumu, cylvāki izavaira nu ļaunuma. Kod atseviški cylvāki apsazynōs, ka jī dora slyktus dorbus, jī tūs nadareis. Tōpēc ari sabīdryskajā publicistikā Kems ir bejis nasaudzeigs tryukumu atklōjējs, vīnolga, voi tōs beja klaidas, kas pīlaistas nu muižinīku puses, nu goreidznīcibas voi patvaļdeibas puses. Jys kritizēja sovas tautas tisei-

bu apspīšonu, kritizēja pōrtautōšonu, kritizēja goreidznīku nūlaideibu un montkōreibu, kritizēja slikti apkūptas bazneicas un draudzes, kritizēja sovu tautīšu timseibu, slyktōs īrašos un dzeršonu, ar vōrdu sokūt, kritizēja vysu, kas beja smōdejams un lobojams.

Bet vysu, kū jys ir kritizējis, jys ir kritizējis tikai nu patīseibas mīlesteibas un tikai nu cereibas, ka asūsūs tryukumus ir īspējams lobōt un nūvērst. Losūt jō rokstus, nikur nav jyutams, ka jys kaut kū kritizātu tikai kritikas dēļ, kaškeišonōs dēļ voi vēļ kas slyktōkais — sovas gudreibas, sova pōrōkuma parōdeišona voi cyta dorba jaukšonas dēļ. Taidas īpašeibas jam ir bejušas svešas. Sveša jam ir bejuse ari dubultmorale un divu mārāuklu lītōšona. Sovūs rokstūs jys na reizi ir ironizējis par lobō tērgōtōja divim mārim: vīnu dēļ pērkšonas (t. i., dēļ sevis), ūtru dēļ pōrdūšonas (t. i., dēļ cytim). Kempa beja lītu un parōdeibu mēreitōjs ar vīnu māru, vīnu morali, vīnu taisneibu. Tōdēļ jō publicistika ir etiski augsta.

Etiski augsta jō publicistika ir ari vēļ tōdēļ, ka tei ir bezpartejiska. Ari muižinīks ir taidis pat cylvāks kai strōdnīks voi zemnīks. Ari žeids ir taidis pat cylvāks kai kristeigais. Taidi ir bejuši Kempa vōrdi. Bet naatkareigi nu tō jys pyrmā kōrtā nūsastōj vōjōkō pusē, paleidz tam, kō tīseibas ir sameideitas zam kōjom, ceinejās par lobu tam, kam cyti ir sagōdōjuši cīsšonas.

Bet jō ceina ir etiski taisneiga, lykumeiga un moraliska. Nikur pi Kempa nav radzams, ka jō ceinōs, kritikōs voi politikā byutu atļauti vysī leidezekli, kai tū ir praktizējuši jō pretinīki un apkarōtōji. Nikur sovōs ceinōs jys nav seikumaiņs, rups voi nataktisks. Kulturala un etiski augsta cylvāka cīnu jys ir saglobōjis pat vyslelōkajōs gryuteibōs. Jys vysur ir spējis vērtīs pōri, atškērt svoreigū nu nasvoreigō, byuteigū nu seikuma. Pi jō nav ni ikaisšonas, ni vōrdu akrobatikas. Polemikas rokstūs jys ir tikpat mīreigs un elegants kai kurā kotrā apcerē. Bet eisi, rakstureigi sprīdumi un suleigs stils, — tei ir jō byutiskō īpatneiba vysur.

Kai redaktors jys ir pōrstrōdōjis gondreiz vysus rokstus. Pīmāram, losūt „Gaismu“, ir stypri izjyutama volūdas un stila vīnaideiba. Pošam jam beja lelyska volūdas izjyuta un gaume, un tōdēļ slyktus un naapstrōdōtus rokstus jys, kai soka, nav laidis cauri. Tai ka cyts nikas jūs nava-

rēja apstrādāt, tod tū jam vajadzēja izdareit pošam. Tōpēc jys vysu pōrraksteja, pōrvēteja, ilyka saturu, nūsleipēja ideologiski, veikli papyldynōja ar aicynōjumim, aizrōdeju-
mim utt. Nasaverūt uz taidu lelu apstrōdōšonu, roksti tū-
mār napalyka šabloniski. Vyss byutiskais pēc ispējas rok-
stūs ir saglobōts, ar tū uzturātas ari atseviškūs leidzsrōd-
niku individualitates pazeimes.

Atteiceibā uz Kempa volūdu ir jōsoka, ka tei ir tau-
tyska, latgaliski teira kai vōrdu izvēlē, tai ari formōs un
sintaksē. Atteiceibā uz formom var pōrmest, ka „pīterpilī-
ši“ vyspōri latgaļu volūdu beja pīsōtynōjuši ar baltišu for-
mom, bet sintaktiski tei ir teira un nabūjōta. Latgaļu sin-
takses pētnīkim te ir pateiceiga vīla.

Par volūdas teireibu Kempis ir polemizējis un ceinejīs
vysu myužu. Tys ir interesants temats, kas byutu pat spe-
cialu studiju vērts. Bet lai laseitōji nasaceitu, ka volūd-
ni vysur apgryutynoj ļauds ar volūdas vaicōjumim, tod es
šū vaicōjumu atstōšu nacylōtu. Interesentim labprōt varu
nūrōdeit uz kaidu Kempa artikeli jō rokstu izlasē, kai ari
uz prof. L. Latkovska epizodu jō atmiņu skicējumā par
Kempi.⁷⁾ Nu tim pōrs mozajim gabalenim var nūjaust, cik
tyvu volūdas vaicōjums jam ir bejis pi sirds un cik veikli
jys tymā orientējīs.

Fr. Kempis kai politikis nav vēртеjams ar parostū šō
jēdzīņa māraklu. Politika ir gon mērku sprausšona un
ceiņa par tūs pīpildeišonu, bet dzeivē nav ni pošī mērki
vīnaidi, ni ari vīnaidi ceiņas leidzekli. Vīnam mērki ir
šauri, partejiski, pat egoistiski (t. s. karjerisma politika),
ūtram tī ir plaši, augsti, bezpersoneigi (tei ir idejiskō tīsei-
bu un tautas lobuma politika — principu līta). Storp obu
veidu politikim atškireiba ir kai dīna un nakts. Kempis ir
tautas atmūdas, tautas tīseibu un idejiskōs pōrlīceibas po-
litikis, — ceineitōjs kai Pīters Migliniks. Jō pōrlīceiba ir
bejuse, ka taisneiba ir cālōka un augstōka kai vara.⁸⁾ Storp
cylvākim ir jōvolda na spākam, bet taisneibai.

Nivīns tautyskōs atmūdas politikis navar byut bez so-
vom romantisma pīdavom. Ari Kempis ir tautyskō roman-
tisma politikis. Tikai jys nav oklys jyusmōtōjs un egoists

7) „Latgolas Bolss” 1956 : 467.

8) „Gaisma” 1906 : 18.

kai Pietuka Krustiņš. Jys ir tautyskō idealisma rōdeitōjs, tautas ceļu apgaismōtōjs un sabīdryskōs taisneibas pīpīldeitōjs. Jō partija ir vysa tauta, vysī vīnkōrši ļauds, tōdēļ jys ari 1916. godā organizēja „Ļaužu partiju“.

Kai politikis Kempis ir ideologs, audzynōtōjs un organizators. Taidis jys ir radzams Pīterpilī, latgaļu tautyskōs atdzimšonas sōkumā, un taidis jys ir ari vālōk. Lai tautīši varātu aizstōvēt sovas intereses, jys sauc uz apsavinōšonu. Strōdnīkus Reigā un Pīterpilī jys sauc uz apsavinōšonu sovōs strōdnīku organizacijōs, zemnīkus — uz vīnōšonūs ekonomiskōs bīdreibōs, krōjkasēs, zemkūpeibas bīdreibōs utt. Varganistus jys skubynoj uz vīnōšonūs ērgeļnīku b-bā, molkas vedējus — sovōs gadejuma vīneibōs, pogostus — sovōs guņsapdrūšynōšonas b-bōs utt. Sōkt ar drusku, nasa-beit un pamozam tikt uz augšu! Dzeivē nīkas nav jōgaida nu augšas, nu cytim. Dzeivi vajag ceļt pošim, organizētīs, sprīst, realizēt. Gaišōkī spēki lai paleidz vōjōkajim!

1906. godā, analizejūt sovu situaciju, Kempis sauce ceļt storp ļaudim tautyskū apziņu, apgaismōt dzeivi, īrūsynōt, lai ari cyti canstūs realizēt eistynu tautysku politiku. Jys skubynoj pōrjimt sovas zemes kapitalu sovōs rūkōs, un tys īspējams tikai caur sovīm ekonomiskīm pasōkūmīm; jys skubynoj īgyut myusu tāvu zemi pošu rūkōs, un tys īspējams tikai caur muižu un cytu zemu atpērkšonu nu cyttautīšim un caur turēšonūs pi sovas dzimtines; jys skubynoj ari īgyut Latgolas mīstu un pīlsātu pōrvaldes, kas sovukōrt īspējams tikai caur atteiceigu organizēšonūs un pareizu, nasavteigu tautyskū politiku.⁹⁾

Kai politikis un publicists Kempis naspredikoj, namoralizej un nameklej vaines pi vīnkōršajim cylvākim. Analizejūt socialūs apstōkļus, jys meklej vysu vaiņu saknes jūs eistajōs vītōs un, atradis tōs, jys atklōj ceļu, kai vysus apstōkļus izlobōt. Taidā veidā jys lelyski ir izanalizējis muižinīku un zemnīku atteiceibas¹⁰⁾ un konstatējis, ka muižinīku politiku nav bejuse pōrōka par zemnīku politiku. Varas politiku muižinīki vērtējuši augstōk kai saprōta un izleigšonas politiku. Vālōk „Jaunōs Ziņōs“ jys atkloj, ka taidu pošu politiku pīkūp ari goreigō vadeiba un Latgo-

⁹⁾ „Gaisma” 1906 : 7, „Poši ap sevīm”.

¹⁰⁾ Sal. rokstu „Storp kungim” avizē „Gaisma” 1906 : 6.

las goreidzņiku prese. Ka jam beja taisneiba, tū spylgti aplīcynōja 1917. goda un vālōkūs laiku nūtykumi. Latvijas breivvaļsts laikā ar tū pošu redzeigū skotu jys analizēja apstōkļus nu Satvērsmes sapuļces un Saeimas trībīnem, atklōja nataisneibas saknes un ceinejōs par mozō cylvāka tīseibom caur preses slejom.

Kempa personeibai arvīn ir pīmytuse lela taisneibas izjyuta un nūsastōšona vōjōkō pusē (pīm., zemņiku, strōdnīku, amatnīku, īnasūt praseibu pēc lītu taisneiga atrysynōjuma). Koleidz beja vōrda breiveiba, Kempys labprōt runōja uz tautu. Jys beja lela stila runōtōjs, ceineitōjs, ar īspaideigom pōrlīcynōšonas spējom. Jō runas ir bejušas vīnkōršas, argumenti lītiški un vysim saprūtami. Tautas sapuļcēs jys ir lītōjis daudz osprōteibas, un ļauds jū ir klausejušīs ar aizrauteibu. Jys pēc dobas ir bejis mīreigs, nikod nauzatraucis un nanervozējis, uz storpsaucīnim atbīldējis uz vītas eisi, osprōteigi un lītiški.¹¹⁾ Jys ir vīnmār pōrredzējis situaciju, ir runōjs nu sirds un pōrlīceibas un vīnmār ir turējis auditoriju sovā īspaidā.

Kai jau saceits, vysu Kempa politiku raksturoj ōrkōrteiga mīlesteiba uz tautu un ceīņa par tautas tīseibom. Izejūt nu cylvāka tīseibu un breiveibas izpratnes, jys beia dzīli pōrlīcynōts demokrats un nasamīrynojams kotras diktaturas un kotra absolutisma pretinīks. Kai idejisks demokrats jys cīte pi Ulmaņa diktaturas un aizgōja mūcekļa ceļu pi boļševīkim.

Nasaverūt uz cylvāka tīseibu idejas tragiskū situaciju, kaida beja cara laikā un pi vālōkajom diktaturom, nasaverūt ari uz tū, ka pi kotras demokratijas leidz ar sabīdryski vēртеigū pi varas teik ari navēртеigais, Kempys tūmār nikod naatstōja tautas pōsoku jaunōkō brōļa idealismu. Jam beja sylta, leidzjyuteiga un atsauceiga sirds, apvīnōta ar idealistisku optimismu par kotra loba pasōkuma izadūšonu.

Jō tautyskais pamatbauslis ir bejis sevis atzeišona, organizēšonōs un apzīneiga dzeives ceļšona. Sevis atzeišona ir veseleiga tautyskōs pošapziņas nūstyprynōšona, napazamynojūt cytus (kas tik parosts ir pi vysim šovīnistiskajim vērzīnim) un napīļaunūt ari sevi pazamynōt.

¹¹⁾ Sal. A. Budže: Fr. Kempys kai ceineitōjs, „Latgolas Bolss” 1956 : 468.

Sova politiskō dorba sōkumā jys organizacijom pīškeire pat zynomā mārā suverenu spāku kai golvonajam progresa nūteikumam. Godu desmitem jys sauce: „Izlosit sovus lobōkūs cylvākus, ļaunit jim vadeit sabīdryskū dzeivi, un jī pamosam nūvērss nataisneibas un izveidōs lobōku dzeivi. Dzeivi maitoj cylvāki, jūs tymsums un naapzineiba, bet poši cylvāki var ari dzeivi izlobōt ar apgaismeibu, kritiku un gūdeigu atbiļdeibu.“ Ka jau pyrmajōs latgaļu organizacijōs (kai tys vypsōri pasaulī nūṭeik) sōcēs intrigas, demagogija, pošlobuma meklēšona un skaudeiba, tū Kempus uzskateja par pōrejūšu lītu. Kotrai lītai ir sovus susātivs, bet tys nikod navar atvitōt pošu lītu, ni ari atjimt tōs nūzeimi. Gon jau lobī un idejiskī darbiniki pōrspēs destruktivūs un naapzineigūs traucātōjus! Cytaidi jau dzeivē nīkas naītu uz prišku. Jō idejiskais optimisms un tautas audzynōtōja gors jam naļōve nikod kļjut par pesimistu un šaubeitīs par lobō pasōkuma nūzeimi.

Pēc sovas byuteibas Fr. Kempus ir bejis lelūs liniju viļcējs un tōlōs perspektivas plānōtōjs. Ceineidamīs par tautas dzeivi un jōs nacionalōs sejas saglobōšonu, ar godim jys klīva par vysas Latgolas symbolu. Jō dorbs beja veļteits vysim. Tys beja vajadzeigs ikvīnam un aptvēre vysus, bet voi tys apmīrynōja vysus, tys ir cyts vaicōjums. Pagōtne rōda, ka daudzi ar jō dorbu ari nabeja apmīrynōti. Līta ir vīnkōrša. Vypsōrejais un nasavteigais dorbs tautas dryvā nikod nav pōrōk populars. Cylvāki pyrmā kōrtā dzanās pēc pošlobuma. Tai rūnās skaisti vōrdi, bet savteigi dorbi. Atseviškas grupas palaikam prosa egoistisku politiku ar sovas grupas taisneibu un sovas grupas morali. Taidom grupom ir vajadzeigi cyti politiki, kas var taiseit seikū partiju politiku un atsaļaut cytus sabīdryskūs leidzekļus, nakai tū dareja lelais tautas darbiniks Francis Kempus.

1967. g. Leldīnu sastdīnā.

X

KEMPA DORBI UN TŪS VĒRTĒJUMS

1.

Apzynošona un studēšona

Nav vīglys uzdavums apzynūt Kempa dorbus un tūs savōkt kūpā, lai mes tūs varātu laseit, pēteit un vērtēt sovom acim, un sprist par tūs vītu myusu tautas kulturas un ceīņu vēsturē.

Lai gon vysī jō dorbi pīdar myusu godu symtam — tī ir golvonā kōrtā rodušīs pēc drukas aizlīguma atceļšonas (1904), — tūmār kulturas pasaulī tī ir lelōks ratums kai Gutenberga Beibele.¹⁾ Nu pādejōs ir sasaglobōjušas vairōkas desmites originalizdavumu un pōrs grandiozi faksimilizdavumi tyukstūšom eksemplarūs, bet latgaļu tautyskōs kusteibas ceineitōju dorbi — tī lobōkā gadejumā vysā pasaulī ir tikai vīnā voi pōrs eksemplarūs, pi kam vēl izkaiseiti kur kurais pa vysa plašō pasaulā bibliotekom, nu kurom vairums atsarūn aiz dzeļža aizkora, un nu turīnes vysim zynomu apstōkļu dēļ uz Rītumim nikas nateik aizdūts nu tūs tautu rokstim, kuri ir saisteiti ar iznycynojamūs volūdu kulturu. Bet latgaļu volūda kai dzimtinē, tai Padūmu Savīneibā jau pīdar pi aizlīgtajom volūdōm, un tōdēļ pētņiceiba šymā sektorā ir jo vairōk apgryutynōta.

Trymdā Kempa dorbu vōkšona sōcēs bēgļu gaitu pyrma-jūs godūs, kod daži vacōkōs paaudzes darbiniki (seviški Ontōns Dzeņs) pēc atmiņas pīraksteja dažas jauneibā dzērdātas dzejas. Šōs dzejas ir bejušas tik vīglā tautyskā volūdā un tik popularas tautā, ka vālōk, saleidzinojūt tōs ari ar originalpublikacijom, tur nikas nabeja grūzoms. Kas beja pīraksteits, tys beja dokumentāts.

Ar godim sōcēs Kempa dorbu meklēšona pa bibliote-kom dažaidōs zemēs. Daudz kas tyka atrosts, bet pēc daudz kō varēja vēl tikai ilgōtīs. Kaidu laiku pēc Stalina nōves šū tū varēja izsyuteit ari nu dzimtines, bet, nūsastypryno-jūt jaunim diktatorim, vysī aizlīgumu grūži otkon tyka

¹⁾ Tei ir pyrmō drukōtō grōmota, izdūta nu 1452.—1455. godam.

pīvylkti nu jauna. Padūmu Savīneibas bibliotekas deve tikai parostū atbīldi „net v biblioteke“, lai gon beja labi zynoms, ka atteiceigā bibliotekā atteiceiga līta beja.

Vōcūt myusu tautas atmūdas darbinīku rokstus trymdā, mums jōbyut apmīrynōtim ar taidim rezultatim, kaidi ir īspējami. Kaidreiz pyrms godu syntim, kod izdeve klasiskō sengreku un romīšu pasaūļa autorus, tim uz tituļlopom raksteja „quae supersunt“.²⁾ Ari mums, izdūdūt latgaļu literaturas pīmineklus, ir jōroksta taipat: „Te ir dorbi, kas ir pīejami breivajā pasaulī.“

Mes labi zynom, ka atteiceigam autoram dažaidu dorbu ir bejis daudz vairōk, bet mes pi tim klōt nateikam un tōdēļ reikojamēs ar tim, kas mums ir bejuši pīejami.

Un lai ari cik šaidūs gryutajūs apstōkļūs materialu vōkšona ir lāna un dōrga, tūmār pa ilgajim godim tei ir pasavērzejuse uz prišku tiktōļ, ka Kempa dorbu izlase ir klivuse par realu lītu.

Kai zynoms, Kemps centēs dūt tautai, kas tai beja vajadzeigs: jys sacerēja i goreigus, i laiceigus rokstus, jys raksteja gon dzejas, gon stōstus un deve kai avīžu rokstus, tai ari zynōtniskas apceres. Jō vysu laiceigū produkciju taitod var īdaleit — daīldorbūs, kur dominej dzejas un stōsti, publicistikā, kas aptver jō avīžu rokstus un runas, un zynōtniskōs apcerēs, pi kurom pīskaitomi jō vēsturiskī dorbi un atmiņu skicējumi.

Kemps sōka raksteit tymā laikā, kod pa garū drukas aizlīguma laiku vyss beja pamiris un sastiņdzis. Ni beja skaidreibas, uz kaidu ortografiju baļsteitīs, ni kaidu terminologiju lītōt. Vīneigō praktiskō gramatika, kas ilgus godus beja rōdejuse ceļu pa latgaļu volūdu, beja T. Kosovska „Gramatyka Inflantsko Lotewska“ (1853). Bet tei jau beja 50 godu vaca un zynomā mārā archaiska. Tamā stōvēja formas kai dūmova, runova utt. Baltīšu rokstūs taidu nalītōja. Prūtams, tautas runā tōs beja dzeivas, bet par cik tautas runa beja respektejama, tys beja lels vai-cōjums. Latgaļu intelligencei Pīterpīlī beja radīs īskots, varātu saceit: liktineiga klaida, ka baltīšu gramatiku burtiski var pōrnest uz latgaļu raksteibu. Tai nu sōcēs latgaļu

²⁾ Tys ir, dorbi, kas ir sasaglobōjuši.

volūdas mūceišona uz vairōkom godu desmitem. Gon Pīterpilī tyka nūlamts „atzeit Latgalijas dialektu par patstoveigu literaru volūdu“, bet gramatikā nabeja veiru, kas šūs patstoveibas ceļus varātu īt. Dzeive rōve uz prīšku nasagatavōtus, un šys apstōklis ari mums ir devis montōjumā daudzas problemas, kod mes sōcam cylōt pīterpilīšu rokstus. Lelī vaicōjumi te ir: kai tūs lobōt un kai tūs pōrveidōt, lai tī bez traucējumim un bez līkim komentārim byutu losomi šudiņ? Pamatvaicōjums taitod ir: kai tō laikā rokstus atveidōt dēļ citatim un dorbu izlasem?

Šei vacūs rokstu atveidōšona modernā raksteibā un šō laika terminologijā nav tikai myusu problema, bet tei ir vysā pasaulī, kur tikai pastōv distance storp jaunōkim un vacōkim laikim.

Problemas rysynōšonai parosti ir divi celi: 1) pōrdrukōt kai citējumūs, tai izlasēs ogrōkō laika rokstus nagrūzeitus un 2) pōrceļt tūs šudiņdinas runā un raksteibā. Pēc pyrmō principa teik izdūti vydsლაიკუ un klasiskōs senōtnes autori. Komentātūs izdavumūs tim palaikam ir uz vīnas loppuses 2 — 4 ryndas originalteksta un pōrejū vītu aizjam komentāri. Taidi izraibynōti teksti aizjam daudz vītas un ir losomi lēni, bet sovā vītā un litā taida apdare ir nāpicīšama.

Turpretim jaunlaiku autorim, kuru volūdas nūsavacōšona pastōv tikai nu sova laika naizkūptōs gramatikas un terminologijas, teik pīlītōts ūtrais princips: tī teik uzmaņeigi pōrraksteiti modernōkā volūdā un raksteibā.³⁾ Šys ūtrais princips teik pīlītōts ari atteiceibā uz Kempī.

Kemps leidzeigi pōrejim latgalim sovā laikā ir ceņtīs raksteit cik tik īspējams lobā ortografijā. Arciveiskupa Klopotovska vaļdeišonas godūs (1902 — 1903) latgalim beja lelas izredzes uz sovas volūdas kūpšonu un nūstyprynōšonu. Klopotovskis ir bejis ar mīru izdūt latgaļu gramatiku un losomū grōmotu Goreigō seminara vajadzeibom, lai nōkūšī goreidznīki varātu apsamōceit „Inflantijas latvīšu volūdā“. Fr. Trasuns stōjōs pi šūs uzdavumu veikšonas. 1903. godā nūtyka latgaļu ortografijas apsprīde. Tyka nūlamts

³⁾ Kaidreiz prof. Plāķis sovōs lekcijōs Latvijas universitatē apgolvōja, ka taidā veidā asūt „modernizāti“ vysī 18. un 19. g. s. krīvu rakstnīki kai, pīmāram, Gogoļs u. c.

latgaļu volūdu modernizēt un tyvynōt baltīšu volūdai. Naudz vālōk tyka nūlamts „Inflantiju“ saukt par „Latgolu“ un „Inflantijas latvīšu volūdu“ — par „latgaļu volūdu“. Šys apstōklis pōrejas laikā deve arī daudz naskaidreibu terminologijā.

Ortografijā, kai jau saceits, sōcūt ar 1903. godu, tyka atmasta darbeibas vōrdu o-calmu pagōtnes golūtne -ova un tōs vītā īvasta -ōja (kuru tauta sarunas volūdā nalītoj vēļ leidz šai dinai). Vītu nūsaukumim pīdēklis -eja tyka maineits uz -ija (pīm.: Vōceja — Vōcija, Angleja — Anglija, Krīveja — Krīvija utt.). Taipat darbeibas vōrdim pagōtnes pīdēklis -eja (e-calmi) tyka pōrmaineits uz -ija (pīm.: raksteja — rakstija; laseja — lasija utt.).

Lītu vōrdūs īvede pīdēkļus -ība, -īca utt. Taidi vōrdi, kuru nabeja baltīšu volūdā, tyka vīnkōrši nu latgaļu rokstu volūdas izmasti. Tam par uperi uz laiku kryta arī vītnīk-vōrdi: jys, jei u. c. Daudz vōrdu tyka samaitōts nu īdūmas, ka tī ir slavīsmi. Aiz leidzskapa r vālōk naīsadrūšynōja raksteit y, un tai rodōs „drīva“, „rīpa“, „rīka“ utt. Vyspōri šys ortografijas pūsmys ir bejis taidis, ka tū radikali izlobōja tikai 1929. godā ar praseibu attālōt pareizi tautas volūdu.

Tōdēļ tagad, citejūt un pōrrokstūt Kempa dorbus nu vacōkōs ortografijas laikim, ir napīcīšams tūs redigēt. Ir jōredigej pīturas zeimes, vōrdu formas ir jōpōrroksta tagadejā raksteibā un šur tur jōkorigej arī poši vōrdi, jo grībim iztikt bez komentārim. Pīmīram, ap „Gaismas“ laikim un vālōk vōrds „apmīgt“ nūzeimōj „apspīst“; saceļt — musynōt, steigtīs — ceņstīs; kairynōt — patikt, īprīcynōt, īīnteresēt tai kai, pīm., t. dz. „vainags, ar kū tautas kairynōt“. Tod tōļōk: aizstōvēšona nūzeimōj paleīdzēšonu; sasa-vīnōt — organizētīs; laseit — izraudzeit, vēlēt utt.

Vysi šī vōrdi ir tautyski, lobi un pareizi, bet, kur tī var radeit pōrprotumus, tī ir jōnūmaina. Turpretim dažaidas cytas vacōs formas, seviški sintaksē, par cik tōs jau poši „pīterpīlīši“ nabeja izskauduši, ir atstōjamas nagrūzeitas, jo tōs nikaidu pōrprotumu naroda.

Terminologijas ziņā „Gaisma“ un cytas vacōs avīzes beja nakonsekventas. Pīmāram, vōrds „latvīši“ tur sadz vysu Latviju. Bet kod saīt kūpā vysu apgobolu latvīši, tod teik lītōts apzeimējums „baltīši“ un „vitebskīši“, cytaidi,

kod latgali runoj par sevi vīn, tod parosti lītoj vōrdu „latvīši“.

Par ilustraciju saceitajam lai nūder šaids pīmārs: „Pīterburgas universitatē 8. oktobrī (1905) nūtyka lels latvīšu mitiņš. Beja sagōjs ap 1000 baltīšu un vitebskišu. Uz 21. oktobri beja nūlykts vitebskišu mitiņš, bet tys naizadeve, jo generalgubernators Trepovs aizlīdze mitiņus un vysas augstōs školās slēdze.“⁴⁾

Cyts pīmārs: „Pīterburgā ir leidz šam laikam vīneigō vitebskišu — latvīšu bīdreiba ar nūsaukumu „Latvyska Muzykaliska Bīdreiba“.⁵⁾ Prūtams, ka šū tekstu citeiūt voi pōrrokstūt, skaidreibas lobā „vitebskišu — latvīšu“ vītā byutu jōlik „latgaļu“. Ar tū tagadejam laseitōjam byutu skaidrys, par kaidim ļaudim tur ir runa. Ari „muzykalō b-ba“ beja tikai latgaļu organizacija, pi kuras baltīši napīsadaleja.

Vōrds „Latvija tymā laikā un vālōk tyka lītōts dažaidi. Beja „Baltijas Latvija“ un „Vitebskas voi katōļu Latvija“. Katōļu Latvija saucēs ari Latgola. Vōrds „latvīši“ bīži vīn ir apzeimējis tikai latgaļus, pōrejī latvīši ir bejuši „baltīši“.

Voi nyu latgali sevi ir saukuši par „vitebskišim“, „latvīšim“ voi „latgalim“, jī ir vīnmār apsazynōjuši, ka jim ir sova volūda. Kai tū saukt, tei ir cyta līta. Jo nivīns natraucej, sauc tū par „latvīšu volūdu“, bet, jo kaidis nūrōda, ka ir vēļ cytur cytaida „latvīšu volūda“, tod latgali lyka klōt „Inflantijas latvīšu volūda“, „myusu volūda“ voi „latgalīšu volūda“.

Pīmāram, „Gaismā“ ir šaids teksts:

„Taidu grōmotu myusu volūdā nav. Jo saprūtat Baltijas latvīšu volūdu un varit laseit gotyskus burtus, tod grīžatēs Reigā“ (pi tō un tō).⁶⁾

Cyts pīmārs. Avizē „Jaunas Ziņas“ ir taidis nūrōdejums: „Ar volūdu gon ir daži gryutumi, jo instruktors ru-

⁴⁾ „Gaisma” 1905 : 1.

⁵⁾ „Gaisma” 1905 : 1.

⁶⁾ „Gaisma” 1906 : 21.

noj tikai sovā baltīšu volūdā.“⁷⁾ 1913. godā „Jaunas Ziņas“ (nr. 41) storp cytu daudzynoj „latgalīšu tautu“.

Taitod jo mes, atveidojūt vacōkūs avīžu rokstus, gri-bim īnest skaidreibu un vīglu pōrskotameibu, zynoma re-dakcija tur ir napīcišama. Un tys nav vīglys uzdavums, nasamaitojūt šūs rokstu stilu un laikmata koloritu, padorūt tūs dzeivus dēļ tagadejō laseitōja. Bet — paļdis Dīvam! — pi tik lobim rokstim, kaidi ir Kempam, šys ceļš, tai saceit, škirās pats par sevi. Un dzejas jau vyspōri ir naaizskara-mas.

2.

D a i l d o r b i

1) D z e j ū l i

Kemps ir bejis mōkslinīks nu Dīva žēlesteibas, bet, dīmžāl, jys nikod un nikō nav dārejis tikai dēļ mōkslas. Vyss, kū ir rakstejis, ir raksteits, dēļ tautas. Tauta ir be-juse jō „alfa un omega“.

Dziļō mīlesteiba uz tautu jū ir pajāmuse vysu sovā varā. Lai ari kū jys raksteja, tys vyss beja par tautu, par tautas nōkūtni, par tautas atmūdu un augšanceļšonūs.

Latgola vēļ tikai mūdōs, bet navarātu saceit, ka tei byutu jau pasamūduse un atdzymuse jaunai dzeivei. Kempa princeseite vēļ nabeja īgyvuse ni spūžu drēbu, ni ivērei-bas cytu tautu storpā. Tei vēļ beja tikai palnruškeite, kas naapsazynōja ni sovas skaidrōs sirds, ni teirūs jyutu, ni ari sova skaistuma.

Tōpēc Kempas skubynōja grīzt vēreibu uz šū palnruš-keiti, — skubynōja vysus, kas aizgōjuši nu dzimtines, lai naaizmērst tū, bet lai paleidz tai. Par šū motīvu jys runoj dzejūli „Aizmērstō dzimtine“, „Svešumā kleistūt“ un se-viški dzejūli „Tāvu zeme, vōrgu zeme“, nu kura dvēš ōr-kōrteigi dziļš patriotisms, skaņ dedzeigi saucīni uz atmū-

⁷⁾ „Jaunas Ziņas“ 1913 : 7, 6. lp.

du un narymstūši skubynājumi uz jaunas dzeives ceļšonu.

Tei nav nikaida sasagadeišona, ka Kempa kai tautas mūdbynōtōjs sovus saukļus ar lelu patosu izsaceja dzejā. Myusu tauta beja pīroduse pī dzejas, pī sovom tautas dzīsmem, kur beja izasaceitas vysaidas dūmas un atziņas. Kai nu antikōs vēstures zynom, pat Solons sovas atziņas par lykumdūšonu tautai pasnēdze dzejas vōrsmōs. Ari Pīters Miglinīks sovus aicynōjumus tautai izklīdze dzejas veidā. Dzeja ir gleznaina, vīgli pīmynama, vīgli atkōrtojama. Eisa, skaidra dūma spīž cytus padūmōt, spēceīga emocija spīž cytus leidza just, un lela pōrlīceiba spīž cytus leidzi degt. Tōpēc dzeja kai tautyskōs ceīņas leidzeklis arvīn ir stōvējuse pyrmā vītā, jo tikai ir bejuši mōkslinīki, kas šaidu īspaideīgu dzeju ir spējuši dūt. Un Kempa patīši ir bejis patriotiskōs dzejas klasikis, kū ar gūdbejeibu ir skandējuši pat jō pretinīki.

Ar vīnaidu veiksmi jys ir rakstejis dzejuļus kai tautas dzīšmu stilā (kai, pīmāram, „Zibiņš speida, pārkyuņš graude“, „Skumi kyukoj dzagyuzeite“, „Dainas un kūkles“ utt.), tai ari dzejuļus dažaidūs rytmūs un modernēs fōrmōs, bet vysim tim tūmār kūpejs pavadiņš ir saskare ar tautas dzeivi un tautas tykumim, vysur sirds degsme par dzymtū zemi.

Kempa stils ir ōrkōrteigi gleznaiņš, eiss un raksturīgs, volūda vīgli takūša, dūma vīnkōrši izsaceita, bet dziļa. Nav breinums, ka daži Kempa dzejūli kai, pīmāram, „Dāds un bōba“ un „Ūda nalaime“ ir īgōjuši tautā kai folklorā, kai kaidas pōsokas voi tautas dzīsmes.

Kas atsateic uz jō dzejūli „Ūda nalaime“ (vyslobōk tys pazeistams pēc pyrmajom ryndom: „Kas tur mežā reibēja, zam ūzula ducēja?“), tod ir jōsoka, ka tei ir klasiska satira, izsaceita seņsenejūs dzeivīnīku fabulu gorā. Šys dzejūļš kai jau alegorija ir ar divkōršu nūzeimi.

Vyspyrms tam ir vīnkōrša un konkreta ōreja forma, kas kai saturā, tai ari apdarē ir baudoma naatkareīgi nu alegorijas, kaida aiz tōs slēpās. Ūdeņa nūkrisšona nu ūzula ar lelu trūksni, sliminīka apraudzeišona un nōve, gaudōs osoras, bogōtōs bēres un slovonōs runas, — vyss tys ar sovu groteskumu līk labsirdeīgi pasasmīt un pat tū nūturēt par bērniškeīgu pōsoku.

Bet kod pēc bērniškeīgō smīkla ir nūslauceitas oso-

ras, kod acis ir īgyvušas jaunu spūdrumu, mes redzim alegoriju, kas ir pavysam osa un iznycynojuša satira par dzeives mozajim gorim, kuri sovā nīceigumā napadora nikō vairōk kai tys meža ūds, sādādams uz varonō ūzula zora. Un kod jūs dzeive ir pagōjuse, kod jī sovu taukū vādaru nu vīna tukšuma pōrnas ūtrā tukšumā, tod cyti mozi gori klīdz par milzu zaudējumu, par vasalu zemestrīci. „Skrēja ūdi, mosolas, lēja gaudas osoras“ un beigōs „vysi brangi padzere un glōzeites apgōze“. Nu šō dzeives tukšinīka vyss montōjums sabīdreibai ir jō kildas, intrigas un cytu apkarōšona — „divi kaula radzeni un seši osi nadzeni“.

Tautas atmūdas darbinīki šūs osūs „radzeņus un nādzeņus“ beja pīdzeivōjuši uz sovas ōdas na mozōk kai pavasarī ūda dyurīņus.

Ka motīvs par ūda nōvi ir sastūpams ari cytu tautu poezijā, tys namozynoņ Kempa dzejas originalitati.

Kempam beja talants raksteit satiras. Jo jys nabyutu bejis tik kyutrys uz raksteišonu, tod taidu satiru kai „Drywas jūki“ u. c. byutu bejis na mozums. Bet jys, līkās, ir rakstejis tikai tod, kod spolva, tai saceit, poša ir lākuse rūkā. Tōdēļ ari jō dzejiskūs rokstu suleigums ir napōrspējams.

2) Prozas dorbi — tālōjumi

Taipat kai dzejūļus, tai ari stōsteņus Fr. Kempis ir rakstejis tikai ar tū pošu vīneigū mērki: radeit gleznaiņu pīmāru kaida apstōkļa apgaismōšonai. Vodūtīs nu šaida mērka, jys nūtāļoj kaidu spyļgtu gadejumu nu dzeives, un ar tū līta ir irūsynōta, pōrrunōta voi pat līkās izlobōta.

Pīmāram, stōstā „**Kaidi breinumi nūteik pi tīsas**“ Kempis ir gleznaini nūtālōjis kai kukuļu devējus, tai ari kukuļu jēmējus. Nauda un monts spēj izškērt vysu, bet Mamons ir oklys, un veiklais cylvāks tū var vīgli uzvarēt kai pōsoku valnu. Vysūs tautas nūstōstūs beigōs uzvar tikai lobais, un cytaidi tys navar byut ari Kempa stōstūs. Kas cytam dūbi bad, tamā īkreit pats: kukuļōtōjs zaudejgūdu un vucynu.

Kempa tālōjums ir eiss, dzeivs un spraigs. Nikō līka, nikō traucejūša. Mērkiis skaidrys, leidzekli lobi, bet spre-

dikōšonas nikaidas. Jo jau mōksla naspēs audzynōt poša par sevi, tod kaili aizrōdejumi tur nikō naleidzēs.

Kemps ir turējis pi īskota, ka efekteigs stōsts var panōkt daudz vairōk kai dažaidas apceres un skaidrōjumi. Tōpēc, kod jys gribēja ceineitīs pret izceļošonu uz Sibiriju, jys raksteja stōstu „**Uz Sibiri pa sapynu**“. Eisti dzeivā noveles formā jys nūtāloj, kai vīns zemņiks — sauksim jū leidz ar autoru par Taduli, — pōrdevis vysu īdzeivī, ar veikšim un vazumu īsarūn stacijā, lai dūtūs tōlejā ceļā uz Sibiriju. Ni jys zyna, uz kaidu staciju jam jōbrauc, ni cik bilete moksoj, ni kaidā veidā dabojami pōrsaceļšonas atvīglōjumi. Jys brauc tikai uz Sibiriju. Koleidz skaidrojās bilešu moksas un cyti vaicōjumi, aizīt vilcīns pēc vilcīņa. Taduļš ar saimi guļ stacijā uz sūlim, ād sausu bareibu un pīdzer plyku yudisneņu. Jī jau ir nūguruši, koleidz ceļš vēļ nav sōcīs, bet atceļa uz dzymtū sātu vairs nav. Un tod jī beidzūt laižās garajā, nedeļom ilgajā ceļā. Vyss leidzpa-jimtais sausais ēdiņš pamozam izseikst. Vajadzātu kū nūpērkt, bet biletes un moksōjušas daudz vairōk nakai carāts. Daudz jau izdūts, bet vilcīns skrīn tikai uz prīšku. Taduļš redz, kai sīva ar kotru dīnu pōrsamaina, kai mozī neikst. Pošu cīmā kotra sēbrineica pasnāgtu vysmoz kumeleišu krūzeiti, pabarōtu un nūlyktu gulēt mozūs, bet te bezgaleigō tundra, slōpes, bods un īkšejais korstums . . . Taduļš izmysumā grib apturēt vilcīni un — Taduļš pasamūst. Paļdis Dīvam vyss bejis tikai pa sapynam!

Šys ir vīns nu spylgtōkajim Kempa tālōjumim. Nav šaubu, ka tys autoram ir stōvējis tyvu pi sirds un ka stōsta pamatu ir veidōjis kaidš patīss nūtykums. Vyss tālōjums ir tik dzeivš, rakstureigš un konkretš, kai ar spēceigom krōsom tālōta dzimtines ainova. Glezna pēc gleznas maina skotus, kas vad arvīn uz dziļōku tragismu un bezizeju. Un tikai tod, kod Taduļš atsamūst nu mīga un atsarūn sovā sātā, kod jō sīva un bārni vasali un prīceigi kūp sovu dzymtū sātu, — tikai tod nūrymst laseitōja satraukums. Cik labi, ka nivīns nav laidīs ceļā! Un lobōkais — taidā ceļā nasalaist nikod. Na veļti vacōkō latgaļu paaudze Sibirijā beja sacejuse, ka „nu vylka bāguši, uz lōča izarōvuši“.

Kaida cytā stōstā, kas saucās „**Nūdevējs**“, ari ir tālōts kaidš reals nūtykums nu 1905. goda revolucijas laikim.

Kaidš strōdnīks Odums uz Leldini ir atbraucis pi sove-

jim nu Pīterpiļs un stōsta par dzeivi un nūtykumim tōlejā piļsātā. Nu stōsta ir radzams, ka tur ir runa par Gapona gōjīni uz cara Zīmas pili un strōdniku apšaudeišonu. Navaineigī Oduma stōsti izaplota pa vysu cīmu. Pats Odums gon ir aizgōjis uz bazneicu, uz Leldines dīvkolpōjumu, jo seņ dzymtōs draudzes bazneicā nabeja bejis, bet kaidis intrigants un malu izplateitōjs Bruzga pa tū laiku pi žandarimim meklej „politiskō nūzyguma cylpas“. Kod Odums atsagrīž nu bazneicas, ari žandarmi ir klōt: saime teik systa, pratynōta un aizvasta uz cītumu.

Ar lelu īsajusšonu Kemps te ir tālōjis dāla atsagrīžšonu nu Pīterpiļs, sirsneigū tikšonūs un tradicionalū Leldines gaideišonu. Taipat ar lela pōrdzeivōjuma izjyutu jys ir tālōjis ļaužu dīvbejeibu un korstōs lyugšonas dzymtō styureiša bazneicā. Bet Dīva mīru un svātku pacylōteibu sātā sagraun natycama mežūneiba un navaineigu cylvāku vojōšona, kuru Kemps ir nūtālōjis ar lelu dramatyisku spāku.

Kemps ir socialūs preteškeibu un nataisneibu atklōjējs. Kai dzejūlūs, tai stōstūs jys vīnmār stōv vōjōkō pusē. Jys meklej cīsšonu īmesles un atklōj tū vysā tōs skorbumā un drausmeigumā. Kempa daildorbim beja ceīņas mērki, tōpēc jys nasadzyna ni pēc kaut kaidas raksturu izveidōšonas, ni ari mōkslinīciskōs piļneibas. Un tūmār jō eisstōsti ir baudomi vēļ šudiņ, un ar sovīm vyspōrciļvēceigajim motivim tī sovas nūzeimes nazaudēs nikod. Varbyut te ir kaut kas nu Čechova eisstōstu školas, varbyut nu cytom tradicijom, bet ari tod tikai tradicijom un raksteišonas veida, kurpretim saturs, kolorits un apdare te ir vīnreizeji tautyska, originala un tō laika dzeivē aktuala. Un cytaidi tys ari navar byut, jo Kemps taču pyrmā kōrtā beja ceineitōjs par tautas tīseibom un tod tikai rakstnīks. Rakstnīceibu jys izlītōja tikai tiktōļ, cik tys jam beja vajadzeigs jō ceīņōs. Tōpēc ir saprūtams, ka Kemps rakstnīceibai, t. i., daildorbim nikod vysā piļneibā nanūsadeve. Jō ceīņa par tautas tīseibom varēja izapaust ari bez daildorbim. Tū varēja veikt caur dažaidim artikelim, polemiskim rokstim un runom, kai ari popularzynōtniskom apcerem. Realōs dzeives cālōjam ir vajadzeigi dažaidi dorba reiki un leidzekli, un tōdēļ jys kai tautas atmūdas darbinīks

ir tik vespuseīgi saisteits arī dažaidūs organizatoriskūs pasākumos. Tys vyss atstōja īspaidu uz jō literarū produktivitati.

(1967. g. 13. 7.)

3.

Publicistika un runas

1) Publicistika

Ar vōrdu publicistika te teik saprosti avīžu roksti un dažaidas seikas skices kalendarūs un žurnālūs.

Sovā intensivajā myužā Kempa ir rakstejis daudz, pat ļūti daudz. Seviški tys sokoms par laiku leidz Latvijas nūdybynōšonai. Tod jys ir rakstejis masveideigi „Daugovas“ kalendarūs, avīzē „Gaisma“, žurnālā „Austra“, avīzēs: „Jaunas Ziņas“ un „Ļaužu Bolss“, žurnālā „Gunkurs“ utt.

Latvijas laikā jys ir mēginōjis atjaunōt avīzi „Ļaužu Bolss“, ir rakstejis „Latgolas Školā“, „Jaunajā Vōrdā“, „Jaunajā Straumē“, žurnālā „Straume“ u. c.

Detaljeits pōrskots par Kempa publicistiku ir dūts sakarā ar avīžu „Gaisma“ un „Jaunas Ziņas“ apskotu. Taidis apskots byutu bejis vajadzeigs arī par „Daugovas kalendarim“, bet tī sovā vairumā, dīmžāl, beja napīejami. Tys ir dīzgon lels rūbs, bet tūmār nav izšķirūšs.

Jo nu mes Kempa publicistiku grybātu raksturōt dažūs vōrdūs, tod ir jōsoka, ka jys kai jau tautas darbinīks un ceineitōjs ir rakstejis par vysu, kas tautai vajadzeigs. Es pat atsaļauņu pasvītrōt, ka jys ir rakstejis tikai par tautas vajadzeibom: par ļaužu tīseibom, labklōjeibu un jaunas dzeives ceļšonu. Tyukstūšom vajadzeibu ir bejis tautai, un jys kai ōrstis ir analizējis slimeigūs apstōkļu cālūņus, nūsacejis diagnozes un na vīnu vīn reizi izgrīzis nu tautas mīsas sapyužņōjušu vōti. Kempa volūda publicistikā beja osa, dūma skaidra, lītas sauktas eistā vōrdā. Jō publicistiskajai darbeibai beja īspaidis gon uz tautu, gon uz tautas apspīdējim. Tōdēļ jys beja gon slavāts, gon neists. Jys ir bejis apkarōts kai reši kura persona pasaulī. Pīmāram,

pret jū ir bejuse vārsta kolektīvō nūmalnōšona nu vodūšōs goreidznīku puses, tai ka pat vēļ trymdā skaitōs par napīdūdāmu grāku tys, jo kaidis atzineigi izasoka par Kempī.

Kai jau saceits, Kemps sovā publicistikā raksteja par naskaitāmajom tautas vajadzeibom, bet nikod par sevi, atskaitūt dažas nanūzeimeigas replikas kaida vaicōjuma korigēšonai. Kemps ir vedis taidu dzeives veidu, ka jam nabeja kō pōrmest. Jys ir gōjis pa taisneibas un lykumeibas ceļu, un jam nabeja kō beitis. Jys nav bejis ni personeigs, ni ari gūdkōreigs, un par personeigom interesem jam nabeja jōroksta.

Moz ir cylvāku bez gūdkōreibas, idūmeibas un bez personeigom ambicijom, un vēļ mozōk taidu, kas tautas intereses spēj stōdeit pōri par sovom interesem. Vōrdūs gon daudzi soka, ka jūs gūds ir tautas gūds, bet tī ir tikai vōrdi. Vīneigi pi Kempa un Trasuna, pi šim divim latgaļu vēstures veidōtōjim, tautas gūds un tautas intereses ir pyrmā vītā. Dorbs tautas lobā nav jōaplīcynoj ar vōrdim, tō navar pīrōdeit ari ar jubileju runom, dorbs ir radzams caur atstōtim pīmineklīm. Un Kempa dorbs tautas dryvā ir radzams caur jō mīļzeigū publicista darbeibu.

Tyka mynāts, ka jō publicistiskō darbeiba seviški aktīva ir bejuse prikslatvijās laikā. Vaicōjums palīk: kōdēļ tei ir mozynōjusēs Latvijas breivvaļsts laikā?

Izskaidrōjums, munuprōt, ir vīnkōršs. Latvijas breivvaļsts laikā jys jau beja pōri pusmyužam, kod jaunekleigais entuziasms un energija sōc sleidēt uz leju. Bet tys tūmār nabyus bejis golvonais. Golvonais te, likās, ir tys, ka Kemps beja tautas darbinīks, nacionals ideologs ar atmūdas laika goru un dvēseli, kas vērēs tikai uz vysu tautu un meklēja ceļus vysas tautas išonai uz prišku. Jō dybynōtō „Laužu partija“ beja jō „Tāvu zemes, vōrgu zemes“ tautyskōs atmūdas ideju īmīsōjums, naatkareigs nu praktiskōs programās.

Bet dzeive Latvijas breivvaļsts laikā jau praseja tautyskōs atmūdas plašū un vīngobolainū ceļu sadaleit pa grupu un nūvērzīņu stygom. Pa šom stygom sōcēs sasnāgta voi nasasnāgta, bet jau šaurōka, egoistiska grupu politika. Jauni spāki, kaut ari na kotru reizi eisti spēceigi veiri, sōka reikōtīs ar cytom metodem un pa laikam pīlneigi preteji tautas atmūdas idejom un goram. Tautas jau-

nō politiskō dzeive tyka sarausteita. Lēcīņs uz prišku beja tik lels, ka na vysas tautyskōs vērteibas tyka atzeitas par vērteibom, jaunī apstōkli un lykumi nabeja pōrradzami, bez tam drukōtō vōrda ziņā kai jau pi demokratijas tauta jaunajā vaļstī īgyva vysmoz desmit reižu vairōk, kai tys beja bejis atmūdas laikā. Šūs jaunūs preses plyudus tauta knapi varēja pōrredzēt un saprast, kur nu nūvērtēt! Taidā veidā Kemps zaudēja tū publicistikas jāgu, kaida tai beja priķšlatvijas laikā. Publicētīs atsevišku grupu izdavumūs nabeja pīmārōts, bet nūturēt ogrōkō laika vogu vairs nav izadevis. Taida ir bejuse litu atteisteibas linija, bet kaidi seikōki apstōkli tū diktēja, tū ir pōrōk gryuši pasaceit. Lelōkais tryukums te ir tys, ka nav eisti zynoms, voi Kemps ir bejis ari tikpat styprys praktisks organizators, cik styprys ir bejis kai teoretikis. Cik var just, tod praktiskajā pusē kaut kas ir klybōjis.

2) Runas

Kemps ir bejis speidūšs runōtōjs, bet ari šū Dīva dōvonu jys ir izlītōjis tikai tikdaudz un taidim mērķim kai sovu literarū talantu. Jys nav runōjis, kur tyka, kod tyka un dēļ kō tyka, bet runōjis ir tikai, vajadzēibas spīsts.

Daudz runu jys ir turējis priķšlatvijas laikā un tikpat ari Latvijas breivvaļsts sōkuma godūs. Jys ir bejis spēceigs debateitōjs un ir runōjis vīnaidi labi kai latvyski (t. i., latgaliski un baltyski), tai ari krīvyski un pūliski. Jō runas ir bejušas sugestējūšas, skaidras un suleīga humora pōrpiļdeitas. Sevišķi uz tautu jys ir runōjis cik īspējams vīnkōrši, bet jō osprōteiba ir bejuse īspaideiga vysōs vidēs.

Tys, kū Kemps sovōs runōs aizstōvēja, beja taisna līta. Tōpēc jam runōs navajadzēja meklēt tukšu vōrdu un īt greizus ceļus. Taisneibai arvīn ir skaidri argumenti, un par taisneibu arvīn ir vīgli runōt, lai ari cik gryuta byutu tōs aizstōvēšona. Bet tai ka Kemps beja drūšs ceineitōjs un taisna ceļa gōjējs, tod jō runas arvīn ir bejušas trōpeigas un īspaideigas.

Nalaimeigā kōrtā mums nav sasaglobōjuse nivīna jō runa nu priķšlatvijas laikim, kod jys smogas ceīņas izceineja dažaidōs sapuļcēs un spīde cyttautīšus respektēt sovu mozū naboga dzimtini. Bet mes tūmār varim byut pri-

ceigi par tū, ka ir sasaglobōjušas jō runas vysmoz nu breivōs Latvijas parlamenta laikim (Satvērsmes sapulces un I Seimas).

Kai un par kū jys tur ceinejōs, par tū dīzgon seiki ir pastōsteits nūdaļā „Ceīņa par latgaļu tīseibom Latvijas parlamentūs“. Šamōs runōs Kempī mes redzim vysā jō piļneibā.

Vyspyrms mes redzim, ka jys ir skūps runōtōjs. Jys ir runōjis tikai tod, kod ir ticis sprīsts par latgaļu vaicōjumim voi ari taidim vyspōrejim vaicōjumim, kas skōre Latgolū. Un ari tod jys ir runōjis tikai tū napīcīsamū. Tōļōk mes redzim, ka sovōs runōs jys ir vīnmār lītišks, napersonēigs un Latgolas vaicōjumūs vyspōreīgs. Nu jō runom pat nav radzams, kaidu partiju voi nūvērzīni jys pōrstōv. Jys vīnmār aizstōv Latgolū un latgaļus.

Voi nu tī beja zemes, izgleiteibas, volūdas voi cytaidi latgaļu vaicōjumi, Kemps vīnmār metēs ceīņā un ar sovu parostū dedzeibu apgaismōja lītas byuteibu, stōvādams par tautas tīseibom un taisneibu. Storp tom gora vērteibom, par kurom Kemps ir ceinejīs, ir ari Bazneica un ticeiba. Nivīns cyts, atskaitūt Fr. Trasunu, nav tik daudz runōjis par ticeibas lītom nu Latvijas parlamentu katedrom kai Francis Kemps. Un tū jys ir darejis, navys lai kaidam izpatyktu voi pats kaut kū izapeļneitu, bet gon tōdēļ, ka ticeiba beja naatjamama Latgolas daļa, tōdēļ ka katōļu tīseibas reizē beja ari latgaļu tīseibas, tōdēļ ka ticeiba beja latgaļu gora sastōvdaļa, ar styprom tradicijom pagōtnē un lelu sabīdrysku nūzeimi nōkūtnē.

Na reizi baltīšu politiki pōrmete latgalim resp. Kempam un Fr. Trasunam, ka jī vairōk ceinejās par gora vērteibom kai materialim lobumim. Ari te pasarōda obu šūs darbinīku tautyski romantyskō dvēsele, kas tautas atmūdas un tautas tīseibu gorā ryupejās vyspyrms par tautas vyspōrejom vajadzeibom un tikai tod par atsevišku grupu materialom interesem, sevi kai kolpus atstōjūt pādejā vītā.

Kempa runas Latvijas parlamentūs līcynoj par jū kai lela vērīņa nasavteigu politiki un reizē ari kai lelu personēibu. Na jau kotru reizi šōs runas varēja īpriķš paredzēt un sagatavōt. Daudzūs gadejumūs vajadzēja ari runōt uz vītas, voi nu kaut kū paskaidrojūt, kaut kū atspākojūt, voi ari kaut kū pirōdūt. Šōs improvizātōs runas rōda, cik lels

vārda mōksliniķis jys ir bejis, cik labi jys ir pōrredzējis apstōkļus un golvonaiss — ar kaidu ōrkōrteigu pīnōkuma apziņu jys ir stōvējis nūmūdā par sovas tautas, sovas „tāvu zemes, vōrgu zemes“ interesem. Parlamentu stenogramas rōda, kaidis lela vērīņa darbiniķis jys dēļ tautas ir bejis.

4.

Fr. Kempa vēsturyski dorbi

Lai ari Fr. Kempis pīdar vēsturei un vysi jō dorbi ir „vēsturyski“, tūmār šamā sakareibā runa ir par jō mēģinōjumim apgaismōt latgaļu pagōtni un kļjut, tai saceit, par Latgolas vēsturniķu.

Ka jys nabeja vēsturniķis, tū jys zynōja ļūti labi, taipat kai jys zynōja tū, ka jys nav ni agronomis, ni jurists, ni školōtōjs, ni amatnīceibas un ryupnīceibas organizātōjs. Bet tautas intereses praseja īt tai paleigā, un tautas atmūdas darbinīki arvīn ir bejuši vyspuseīgi, seviški taidi talanteigi ļaudis kai Fr. Trasuns, Nikodems Rancāns voi Fr. Kempis. Taidi kolpoj tautai vysōs nūzarēs un roksta par vysim vaicōjumim, kurūs jī tikai ir īgyvuši kaidas zynōšonas. Un kai gon taidis tautas darbiniķis un taidis patriots kai Kempis napazeitu sovas tautas pagōtnes! Jys tū studēja, cik spādams, un gribēja, ka ari cyti tū pazeitu taipat kai jys. Tōdēļ par tautas pagōtni Fr. Kempis ir rakstejis samārā daudz.

Jau 1909. un 1910. godā jys saraksteja „Eisu Latvijas vēsturi“, kū b-ba „Gaisma“ izdeve pa burtneicom. Nu tōs ir pasarōdejušas 2 grōmateņas, I un II daļa, bet tōs nav pošlaik pīejamas, un par tom nav īspējams izasaceit. Sprīžūt pēc cytim tō laika Kempa artikkelim, ir jōdūmoj, ka jys ir turējis dizgon styprā baltīšu tautyskōs atmūdas īspaidā. Bet nu galeiga sprīduma te tūmār jōatsatur.

Divi jō nōkuši dorbi, par kurim ir īspējams konkreti runōt, ir jō kulturvēsturyskō skice „Latgalieši“ (1910) un grōmota „Latgales likteņi“ (1938).

Obu šūs grōmotu saturs lelūs viļciņūs ir leidzeigs. Atšķireiba golvonā kōrtā ir tei, ka „Latgales likteņi“ ir izstrōdōti gondreiž 30 godu pēc „Latgaliešu“ pasarōdeišonas un ka te jau ir plašōks skots, lelōka pīredze un bogōtōks fakti

materials. Lai arī vīla ir apmāram tei poša, tūmār tās ikōrtōjums un apdare kotrā dorbā ir cytaida. Autors pa godu desmitem sovōs zynōšonōs beja gōjis uz prišku, un par „Latgales likteņiem“ tōdēļ var saceit, ka tys ir kūpsavylykums par Latgolas problemom, kaidas Kempš tōs saredzēja un kai jys tōs saprota.

Bet raudzeisim mest skotu uz kotru dorbu atseviški!

1) „Latgalieši“

Šei kulturvēsturyskō skice ir tūs ceņtīņu rezultats, kaidi vaļdeja latgaļu inteligencē šō godu symta sōkumā, kod „vitebskiši“ braukōja uz Reigu īpazeistynōt baltīšus ar Latgolu un tōs īdzeivōtōjim. Apmāram 10 godu laikā latgali referēja par sovu dzimtini un ceņtēs pīrōdeit, ka „vitebskiši“ ir vacōs latgaļu tautas pēcteči un taidi poši latvīšu vōrda nesēji kai baltīši.

Vodūši latgali Fr. Trasuns un Fr. Kempš sōpeigi izjuta tū, ka baltīšu žurnalisti, napazeidami eisti ni latgaļu dzeives, ni jūs pagōtnes, raksteja saklas reportažas un rađeja greizu priķštotu par Latgolu.

Lai nūvārstu šaidus tryukumus, gon Fr. Trasuns, gon Kempš raksteja poši baltīšu presē un aicynōja izgleitōtus baltīšus apcerēt Latgolu. Sūlejumi beja bejuši leli, bet dorbi — ti palyka pošim latgalim. Tōpēc Kempš raksteja sovu kulturvēsturyskū skici „Latgalieši“.

Šamā grōmotā jys ir apcerējis šaidus tematus: 1. Vēs-turyskōs ziņas par Latgolu, 2. Dzymtbyušona un tōs atceļšona, 3. Latgolas geografiskais apskots un jōs svešōs tautēibas, 4. Latgaļu volūda un literatura, 5. Latgolas ekonomiskō un sabīdryskō dzeive un 6. Jaunōkais laikmats (latgaļu dzeivē).

Pyrmajā nūdaļā Kempš dūd eisu pōrskotu par Latgolas nūsaukumim, pīrōda, kōdēļ Latgola ir saucama par „Latgolu“, un pastōsta golvonūs viļciņus nu Latgolas vēstures.

Ūtrā nūdaļā jys stōsta par dzimtnīceibu Latgolā, kas te ir bejuse cytaida kai Baltijas provincēs un arī tykuse atcalta par 40 godim vālōk kai Kūrzemē un Vydzemē.

Trešajā nūdaļā ir dūts Latgolas geografiskais apskots leidz ar dažaidom statistiskom ziņom un ir ļūti zeimeigi

raksturōtas dažaidas minoritates Latgolā. Minoritašu ap-
roksts lelā mārā atbylst tim artikkelim, kas par cyttautišim
beja publicāti avīzē „Gaisma“.

Catūrtajā nūdaļā — par latgaļu volūdu un literaturu
— Kemps izsoka daudzus principialus īskotus. Storp šim
īskotim golvonī ir šaidi: latvīšim ir divi golvonī dialekti un
divi rokstu volūdas, kuras respektējamās kotra sovā ap-
gobolā. Jo ir dūma par vīnu rokstu volūdu, tod tei ir bol-
stoma uz vysu ciļšu izlūksnem. Tōpēc Baltijas rokstu vo-
lūda jōpōrveidoj šymā vērznī. Kūpejō rokstu volūda na-
dreikst nūaslēgt kaut kaidā vīnā dialektā, kuru kai vīnei-
gū atzeitu par „pareizu“. Kaida tīseiba vīnam voi ūtram
dialektam sauktīs par pareizu un cytim palikt par napa-
reizim? ⁸⁾ Te Kemps atzeimej, ka baltīši verās uz latgaļu
runu kai napareizu, bet ka latgali ari uz baltīšu volūdu ve-
rās kai uz sagrūzeitu un samaitōtu latvīšu volūdu. Kur
izeja? Respektēt vīnam ūtru.

Par Augškūrzemes un austrumu Vydzemes izlūksnem
Kemps soka, ka tōs nav vys „malenīcyskas“, bet gon latga-
liskas. Kai gon malenīcysks varūt byut tys, kas kaidreiz at-
saradis senejūs latgaļu resp. latvīšu centrā! Bet ka malenī-
cyskums ir pōrejas stadija nu vīna dialekta ūtrā, tū Kemps
beja izlaidis nu acim.

Pīktajā nūdaļā jys stōsta par Latgolas ekonomiskū un
sabīdryskū dzeivi. Te ir vērtēigi dati par latgaļu antikvita-
tem kai, pīmāram, par pogostu ikōrtom, ekonomiskom
bīdreibom, tautas īrašom, etnografiju utt.

Pādeajā nūdaļā Kemps stōsta par latgaļu tautyskū at-
dzimšonu. Te ir raksturōti latgaļu tautyski ceņtīni Pīter-
pilī un dzimtinē, pastōsteits par pyrmajom avīzem, teatrim,
kursim utt.

Taida dažūs vōrdūs ir šei Kempa kulturvēsturyskō ski-
ce par Latgolu. Tagad tei ir vērtējama nu divim aspektim:
nu tūreizejō un tagadejō.

Patīseibā kotra vēsturyskō parōdeiba pyrmā kōrtā vē-
tejama nu sova laika situācijas. Tūreiz šys Kempa dorbs
beja bogōtōkais, objektivōkais un nūpītnōkais davums par
Latgolu, kas stypri paleidzēja tyvynōt tautas daļas un pa-
leidzēja baltīšim nūpītnōk raudzeitīs uz Latgolu. Šys dorbs
ari bīži tyka pi baltīšim citāts.

⁸⁾ „Latgalieši“, 53. lp.

Raugūtis uz šū dorbu nu šudiņdinas apstoklim un tagadejō zynōtnes līmiņa, ir jōsoka, ka šys dorbs daudzōs vītōs patur sovu aktualitāti vēļ arvīn, bet daudzōs jau ir nūvacōjis. Vyspyrms tys ir raksteits popularzynōtniski, bet ūtrkōrt — ir lītas, kas ir raksturōtas ar naspecialista rūku. Pīmāram, sovi jyutami tryukumi ir vēstures un volūdas skaidrōjumūs. Turpretim ļūti stypras un nagrūzomas ir tōs daļas, kuras Kempis ir devis nu personeigōs pīredzes nu pīteikūšim olūtim.

Kai dzeives vārōtōjs un analizātōjs jys ir napōrspējams, un kū jys ir devis atteiceibā uz sovīm laikim, tys, itārpts jō spēceigajā un gludajā volūdā, ir vīnreizejs myusu pagōtnes pīmineklis.

Tys lai nu ir par jō grōmateņu „Latgalieši“, un tys pa daļai atsateiks arī uz jō dorbu „Latgales likteņi“.

2) „Latgales likteņi“

„Latgales likteņi“ ir saraksteiti tai saucamajā „vodūneibas laikā“, kod vysas tīseibas un patīseibas tyka pīrōdeitās, pīsaucūt vodūņa vōrdus. Ignorēt šū vysu zineibu un tīseibu golvonū olūtu dreikstēja tikai ļūti augsti stōvūšas un naatkareigas personas, kaidu latgalim vyspōri nabeja. Tōdēļ arī šymā Kempa dorbā, kas pyrmā kōrtā beja dūmōts vaļdeibas apryndom un īspaideigim baltīšu politikim, ir at-rūnami īsprausti „pakloni“ kai „vodūņam“, tai „boltajam generalam“ un Reigas filologu školai ar prof. E. Blesi kai runas veiru.

Tai ka nu parlamenta laikim mes zynom, cik labi Kempis varēja iztikt bez „autoritašu“ pīsaukšonas un paze-meigas klaneišonōs, tod šī „pakloni“ ir tikai beztīseibas zeimūgs voi lobōk saceit — sova laika traips, uz kuru mes varim vērtīs voi arī nasavērt. Kotrā gadejumā, atslaukūt vodūneibas pīkariņus, dorbs palik teirōks, nūpītnōks un zynōtniskōks. Ar vysu sovu nalelū apjūmu un napiļneibom tys tūmār ir eista zalta bedre Latgolas vēsturē.

Šam dorbam Kempis ir devis šaidas nūdaļas: 1) Senejō latgaļu cilts, 2) Senejōs Latgolas austrumu daļa, 3) Jezuitu ordens Latgolā, 4) Pazudušō Latgolas daļa, 5) Latgola Livonijas vaļstī, 6) Latgola Pūlijas varā, 7) Latgola Krīvijās varā, 8) Rusifikācijas laikmats Latgolā, 9) Latgolas na-

cionalās sejas elementi, 10) Latgolas boltkrīvu vaicājums, 11) Daži vārdi par vītu nūsaukumim, 12) Latgolas atmūdas laikmats un 13) Par latgaļu jaunokū literatūru.

Kai nu šūs nūdaļu nūsaukumim radzams, tod te ir skōrts gondreiz vyss, par kū sovā laikā latgaļu pōrstōvi tik korstas ceīņas vede Latvijas parlamentūs (Tautas padūmē, Satvērsmes sapulcē un Saeimōs). Te ir skōrts ari tys, par kū ceinejōs latgaļu tautas atmūdas darbinīki, un prūti: lai Latgola pazeitu poša sevi un lai baltīši lobōk pazeitu Latgolū. Izdevēja priķšvōrdā ir saceias: ⁹⁾ „Latgolū vēļ moz pazeist pōrejā Latvijā. Bet ari poši latgali, sevišķi jaunōkō paaudze moz kū zyna nu sovas senejōs un nasenejōs pagōtnes, jo Latgolas vēsture, jōs doba un īpatneibas myusu školōs nateik pīnōceigi izcaltas.“

Īvoda vōrdūs autors kautreigi pīzeimej, ka jys napretendej ni uz kaidu izsmelūšu monografiju par Latgolas zemī un ļaudim, bet ka jō vīneigais nūlyuks īpazeistynōt laseitōjus ar Latgolas pagōtni, tōs kultūru un etnografiju.

Cik šai grōmotai ir bejis laseitōju un kaidu uzdavumu tei ir izpiļdejuse pi baltīšim, par tū ir gryuši sprīst. Bet Kempis ir stōstejis, ka šū dorbu asūt lasejis ari pats „vōdūns“ un tur atradis — tikai „separatīsmu“! Taitod veļteigi ir bejuši vysī „pakloni“.

Bet svoreigōks par šū pōrejūšu nīka faktu ir tys apstōklis, ka, nasaverūt uz sovu augstvērtēigū saturu un bogōteigū olūtu materialu, nav radzāts, ka šei grōmota kaut kur pi baltīšim byutu citāta voi izmontōta storp olūtim. Taitod te ir Latgolas vēsture, kas baltīšim nav vajadzeiga! Latgolas vēstures standarts pi baltīšim ir — vīna lopas puse, un kū tod lai īsōk ar faktu bogōtom 160 lopaspusēm? Atlīk tikai ignorēt. Un te ir līku reizi pīrōdejums, cik moz ir nūzeimes par Latgolas lītōm raksteit baltyski! Baltīši par tom nasainteresej.

Bet naatkareigi nu tō, kas un par kū interesejās, palīk fakts, ka Latgolai ir sova vēsture, ka Latgolai ir sova kulturalō un politiskō vēsture, un kas byus vēreigi izlasejis šū Kempa īvodu Latgolas vēsturē, tys redzēs, cik šei vēsture ir sarežgeita, cik daudz kas tamā ir nazynoms un na-

⁹⁾ Par izdevēju šai grōmotai ir pasarakstejis vēsturnīks P. Pudulis.

pēteits un cik lela šos vēstures nūzeime ir bejuse tautas dzeivē. Tikai apsazynojūt šos problemas lelumu un svoreigumu, mes varim nūvērtēt ari Kempa dorba nūzeimi. Šei nūzeime ir lela. Un lai ari Kempa dorbs nav nikajds gola vārds Latgolas vēsturē, tys tūmār ir nūpītņys irūsynōjums tōļōkim pētejumim, ar ļūti vērteigu faktu materialu, nu kura lela daļa cytur nimoz nav atrūnama.

(1967. g. 14. 7.)

3) C y t i K e m p a v ē s t u r y s k ī d o r b i

Par Latgolas vēsturi Kemps ir interesējīs leidz pat myuža beigom. Cik zynoms, jys myuža pādejūs godūs asūt strōdōjis gon pi latgaļu vaicōjumim senōtnē, gan ari rakstejis latgaļu atdzimšonas (resp. tautyskōs atmūdas) vēsturi.

Vērteiga monografija jam beja par latgaļu dzeivi un darbeibu Pīterpilī ar nūsaukumu: „**Latgalīši Pīterburgā**“. Tei beja publicāta avīzē „Jaunais Vārds“ 1933. godā nu 3. — 13. numeram. Šū plašū apceri es sovā laikā tyku lasejis un izmontōjis, rokstūt monografiju par Nikodemu Rancānu. Tur beja ļūti daudz vērteiga materiala, bet tagad šys dorbs nav pīejams.

Taipat nav pīejami jō vēsturyskī roksti, kas beja „Jaunajā Straumē“. Tur beja šaidi ar pagōtni saisteiti roksti: „**Kod sōka dzidōt pyrmī gaili**“ trejūs numerūs,¹⁰⁾ „**Atmiņas par „Gaismas dzimšonu**“¹¹⁾ un „**Nōkūtnes biļde**“.¹²⁾

Nav pīejami ari jō roksti „Latgolas Školā“. Tur storp cytu beja šaidi jō roksti: „**Pyrmō latgalīšu avīze**“ (1929, 285. un sek. lp.) un „**Dūmas par volūdu**“ (1929, 407. un sek. lp.).

Turpretim jō dorbi „Latgolas Bolsā“ vōcu okupācijas laikā un drukas aizlīguma atceļšonas 40 godu atceres rokstu krōjumā ir pīejami ari trymdā. „Latgolas Bolsā“ beja vērteigs artikeļs „**Kai latgali sajēme drukas breiveibu**“ (1944 : 16), un rokstu krōjumā beja plaša apcere „**Pyrmī periodiskī izdavumi**“.¹³⁾ Šamā apcerē Kemps ir devis da-

¹⁰⁾ „Jaunō Straume” 1926 : 17 (158), 19 : 2 (160 un nr. 3 (161).

¹¹⁾ Op. cit. 1930 : 45 (316).

¹²⁾ Op. cit. 1931 : 9 (327).

tus navīn par pyrmajom latgaļu avīzem un žurnālim, bet ari labi raksturōjis tō laika politiskū situāciju ar atteiceigim ideologiskim vērzīnim.

Kempa roksti, kai vīnmār, izaceļ ar osu apstōkļu analīzi, ļūti skaidru orientēšonūs un nalūkomu patīseibas mīlesteibu. Runojūt par pagōtni, jys var kaidreiz pīlaist klaidu faktu zynōšonā, var misētīs atmiņas drūšeibā, bet nikod nav grākōjis pret patīseibas byuteibu. Jys nikod nav ope-rējis ar puspatīseibom, nūklusēšonom un lītu škeibu sastōdejumū. Tys ir bejis pret jō etiskū pōrlīceibu un vysu jō personas byuteibu. Vysu, kū jys ir sacejis, jys ir sacejis nu teiras pōrlīceibas un pīnōkuma sajjutas pret tautu, bez kaut kaidas pretinīku nūmalnōšonas, atsaspēlēšonas voi ikūsšonas. Tōdēļ jō dorbi pagaidom ir vyspuseigōkī, vērtēigōkī un uztycamōkī Latgolas pagōtnes apgaismōjumi.

Ar tū es nagrybu saceit, ka pētnīkam nabyutu jōpōrbauda vysī olūti un jōsaver ar vālejom acim. Es pats asmu ceņtīs pōrbaudeit vysu un nūvērst vysas pamaneitōs klaidas, un tū es īteicu ari cytim. Vyslelōkais ļaunums ir tys, kod dažas īmeitas stygas teik atzeitas par vīneigū ceļu un nagrūzomū svātumu. Tod mes teikam īslāgti styprōkō vārā un pōrjamam jō apzynyti paustus moldus. Bet pagōtnes pētnīkam jōbyut breivam nu vysom auēoritatem, nu vysim tabū un vysim laikmata uzspīstajim rāmim, kū un kai apgaismōt. Kempis ir runōjis breivi, un ar tū jō rokstim pīmit pateikams svaigums, ciļvēceigs tyvums un draudzeiga uzticeiba.

Jys ir rakstejis gon ar eistu vōrdu, gon ar pseudonimim: Latgalis, Skomba un Skoborga. Vīnā nu jō vēsturyskajim rokstim, kas ir bejis publicāts ar pseudonimu Skomba, mes atrassim, ka jys par sevi runoj trešā personā. Bet tys lai myus napōrsteidz! Jys tur sevi nalīleļ un nikaidu aplīceibu sev nadūd. Bez tam pasaūļa memuaru literaturā ir dīzgon parosts, ka vaļstsveiri un cytas augstas personas sevi nūstōda trešā personā.

Ar šim nūrōdejumim lai atļauts izbeigt apceri par Kempī un beigōs eisūs vōrdūs lai atļauts minēt golvonūs olūtus, kas apgaismoj Kempa dzeives laiku, jō darbeibu un ceiņas par latgaļu tīseibom.

¹³⁾ RK 40, 293. — 313. lp.

OLŪTI

Rokstūt apceri par Franci Trasunu, es dažūs vārdūs minēju, kaidis ir pētniceibas stōvūklis atteiceibā uz myusu tautas dryvas calmlaužim, un es tōs ryndas *) atsaļaušu atkōrtōt ari šūreiz.

„Atteiceibā uz latgaļu tautas atmūdas voi t. s. „pīterpilišu” darbeibas laiku ir sasaglobōjis moz materialu. Vysi pīitamī materialī ir fragmentu veidā, nu kurim leidz šam nav izveidōts nivīns kaut cik fundamentals dorbs. Par šū tik svoreigū laikmatu nav ni monografiju par tō detaļom, ni memuaru par tim vysā vysumā, ni ari kaut cik bogōta materialu krōjuma. Vaine te pa daļai ir pi pošim latgaļu darbinīkim, kas voi nyu nabeja izauguši leidz patstōveigam pētniceibas un dokumentacijas dorbam, voi ari nabeja spējuši nūorganizēt palikūšu grōmotu izdūšonu, bet pa daļai vaine te beja ari pi Latvijas universitates, kas, izavaireidama nu Latgolas vēstures apgaismōšonas, naveicynōja ni diplomdorbu raksteišonu par tematim nu Latgolas vēstures, ni ari vyspōri pikūpe kaut kaidu pētniceibu Latgolas jaunōkajā vēsturē. Taidā veidā mes tagad stōvim tō fakta priškā, ka par latgaļu atmūdas laikmatu resp. „pīterpilišu” darbeibas laiku nav nivīna pīteikūši dziļa, uz olūtim pamatōta dorba. Vyss ir jōsōc nu gola, kod pyrmolūti voi nu nav pīejami nimoz, voi ari lobōkā gadejumā daleji. Cik pateiceigi mes varātu byut, jo kaut vīns nu myusu lelajim tō laika darbinīkim byutu sarakstejis tō laika vērtējumu kaut memuaru veidā, kas ir tik populara lita Rītumīs. Memuari teik izdebateiti un patiseiba izkristalizāta. Bet ari tamleidzeiga materiala mums nav. Kas tod mums golu golā ir? Raudzeisim savīļķt eisūs vōrdūs.”

Atteiceibā uz Kempa dorbm jau ir aizrōdeits, kaidi tī beja, kur tī ir un par cik tī ir bejuši pīejami. Lai īgyutu plašōku pōrskotu par vysu pētniceibas vilu, es uzskaitēišu golvonūs olūtus, atzeimejūt pi tim, kas ir bejuši un kas nav bejuši pīejami un kaida vēteiba tim piškirama.

Vysus olūtus var sadaleit divi grupōs: **pyrmolūtūs** (dokumentī, prese, stenogramas utt.) un **apcerēs**.

Pi pyrmolūtīm šymā gadejumā jōpiskaita vysa atteiceigō laika prese. Te taitod ir mynamas avīzes: „**Gaisma**” (1905 — 1906), „**Sākla**” (1906), „**Auseklis**” (1906 — 1907), „**Drywa**” (1908 — 1918), „**Jaunas Ziņas**” (1912 — 1914), „**Ļaužu Bolss**” (1917 — 1922), „**Latgolas pagaidu zemes padūmes ziņōjums**” (1917), „**Latgalīts**” (1920 — 1926), „**Latgolas Vōrds**” (1919 — 1940), „**Zemnika Bolss**” (1924 — 1926), „**Jaunō Straume**” (1921 — 1934), „**Jaunais Vōrds**” u. c.

Nu šom avīzem vysā piļneibā beja pīejama tikai „**Gaisma**” un „**Pagaidu zemes padūmes ziņōjums**”; Sākla, Auseklis, Drywa, Jaunas Ziņas un Ļaužu Bolss — daleji, bet Latvijas naatkareibas laika avīzes — nivīna; Kempa izdūtī „**Daugavas kalendari**” — daleji.

*) Sal. Fr. Trasuns: Fabulas, 1964, 41. lp.

Nu žurnālim izmontōta „**Austra**” (1908), „**Dzimitines skaņas**” (1925), „**Dzeive**”, „**Latgolas Škola**” (daleji), „**Straume**” (daleji), „**Zīdūnis**” (daleji).

Nu dokumentim — pōrs Kempa vēstules un Organizēšonas komitejas protokols (1917). Storp dokumentu publikacijom par 1917. godu ivārojams krōjums ir: Browder — Kerensky: The Russian provisional government 1917. Documents, vol 1. — 3. 1961. Izdūts U.S.A., (Stanford). Te storp cytu ir apvīnōtō vysu apgobolu kongresa lāmumi, kas atsašķir nu Bilmaņa sagrūzejumim. Te it klōt vēļ dažas intervijas kai nu Rītumūs dzeivojūšim, tai ari aiz dzeļža aizkora asūšim tautišim.

Vīns nu leļajim Latvijas naatkareibas laika pyrmolūtim ir **Latvijas Satvērsmes sapulces** un **Saeimas stenogramas**, kas ir bejušas pīejamas vysā piļneibā. Pyrmōs dūd autentisku apgaismōjumu par laiku nu 1920. — 1922. godam un ūtrōs — par laiku pēc tam.

Storp apcerem un pētejumim ir mynomi šaidi dorbi:

Acta Latgalica I, 1965.

Apels, M.: Latgališu literaturas vēsture, Rēzeknē 1935.

Batņa, A.: Fr. Trasuns un nacionalō atmūda Latgolā, „Dzeive” 1964 : 68 un 69.

„ Latgolas vēsture uz vīnas lopaspuses, „Dzeive” 1964 : 66, 5. — 8. lp.

Bojārs, A.: Par 1917. goda decembra kongresu, „Latgolas Bolss” 1954 : 355 — 358. (Tur ari dokuments par Latgolas atdaļišonu nu Krīvijās.)

Brežgo, B.: Latgolas pagōtne I, D-pilī 1943 (storp cytu satur metropolitika Klopotovska gona rokstus latgaliski).

Briška, B.: Latgali politikajōs patmaļōs, Minchenē 1957.

„ Naatkareigōs Latvijas proklamēšona, „Dzeive” 1956 : 24.

„ Fragmenti nu Latgolas vaicōjumu kōrtōšonas, „Dzeive” 1956 : 25.

Budže, A.: Francis Kemps — nanūgurstūšais ceineitōjs, „Latgolas Bolss” 1956 : 468.

Bukšs, M.: Skices un dokumenti nu Latvijas topšonas laikim, Minchenē 1954.

„ Monsiņjors Nikodems Rancāns, kulturvēsturyska monografija, Rēzeknē 1938.

„ Latgaļu literaturas vēsture, Minchenē 1957.

„ Ceiņa par parlamentarysmu Krīvijā un latgaļu leidzdaļiba tamā, „Dzeive” 1959 : 37.

„ Latgali Sibirijā, „Acta Latgalica I”, 1965, 202. — 238. lp.

Dzeņš, O.: Francis Kemps, RK 50, 202. — 218. lp.

Goba, A. un A. Sprūdžs: Francis Trasuns — Dzīve un darbi I, Rīgā 1938 (satur A. Gobas raksteitu Trasuna biografiju ar samārā daudz klaidom. Biografija 15. maja gorā.)

Kai izauga 1917. g. kongresa rezolucijas. „Dzeive” 1954 : 17, 11. — 12. lp.

Kašs, P.: Tāva atmiņas par Kempī. LB 1958:

- Kemps, Fr.:** Latgališi Pīterburgā, „Jaunais Vārds” 1933 : 3. — 13.
- Kerenski, A.:** Erinnerungen, Dresden 1928.
- Latgaļu darbeibas dokumentacija,** red. V. Lōcis, Minchenē 1963.
- Latkovskis, L.:** Atmiņas par Fr. Kempī, „Latgolas Bolss” 1956 : 464, 465, 466, 467 un 474.
- „ Atmiņas par Fr. Trasunu, „Latgolas Bolss” 1957 : 487 (2. lp.).
- „ Ceīņa pret Latgolu, „Latgolas Bolss” 1960 : 561.
- Lobōrds, J.:** Francis Kemps deportāts uz Sibīriju un miris Tomskas apgobolā, „Dzeive” 1956 : 23, 3.
- Rokstu krōjums** drukas aizlīguma atceļšonas 40 gadu pīmiņai, D-pilī 1944. (Saeisynōts — RK 40.)
- „ Kulturvēsturyski materiali, Minchenē 1954. (Saeisynōts — RK 50.)
- Rupains, O.:** Tauta grib dzeivōt, Minchenē 1964 (kulturvēsturysks romans).
- Seile, V.:** Atmūdas laikmata raksturōjums, RK 40, 231. un sek. lp.
- „ Pymī izdavumi pēc drukas aizlīguma atceļšonas, RK 40, 289. un sek. lp.
- „ Periodiskōs literaturas apskots, RK 40, 314. un sek. lp.
- „ Latgolas liktini bēgļu laikmatā, D-pilī 1934.
- „ Grāmatas Latgales latviešiem, Rīgā 1935.
- „ Latgales liktenis līdz Latvijas brīvvalsts nodibināšanai un Latvijas 10 gadu pastāvēšanas laikā, „Latvijas republika 10 pastāvēšanas gados” 1928, 65. — 69. lp.
- Spūjs, B.:** Fr. Kempa dzidōjums „Latvija” atrosts, „Latgolas Škola” (1071. lp. — nav pīejams).
- Trasuns, Fr.:** Latgolas atteisteibas vēsture, „Jaunō Straumē” 1933 : 2 — 10.
- Trotsky, L.:** The History of the Russian Revolution I — III, The University of Michigan Press, 1957.
- Vaikuļs, St.:** Kempa dzidōjums „Latvija”, „Latgolas Škola” 1932, 383. lp.
- Valters, M.:** Latvijas autonomija, 1917.
- „ Lettlands Werdegang, 1922.
- „ Latvijas demokratiija un kai tū veidōt, Minchenē 1952.

(1967. g. 17. 7.)

PERSONU REGISTRS

(Kemps kai golvonō persona šymā sarokstā nav mynāts.)

- Aizeļksnīts 310
Alberings A. 271
Alibegovs(gen.) 219
Andersone, E. 326
Apeļs, Meikuls 58, 290, 306, 307, 314, 320, 329, 334
Apšiniks, Pīters 48, 177, 314, 320
Asāns, Ignats 50, 74, 172, 173, 193, 194
Ausējs, L. 302
- Balulis (bkgs) 157
Barkāns, Vinca 269, 278, 290
Batņa, A. 317
Bebrišs 139
Bekers, J. 284
Bendiks, H. 326
Bergs, A. 222
Bērziņš, Alfreds 327
Bērziņš, Andrejs („Latgolas gubernators“) 229, 231 sek.,
247
Biezbārdis, Kaspars 26, 308, 327
Bilmanis, Alfreds 210, 367
Bite, veris: Ontōns Rubyns
Blaumanis, Rudolfs 163
Blese, E. 325, 326, 362
Bojārs, Aloizs 217, 219
Bohomolcs (muižin.) 100
Bondarevskis (teatra puļc. lūc.) 38
Brežinskis 139
Briška, Bonifacijs 226, 227
Brīvzemnieks 325
Broks, A. 302, 316
Budrevičs (bkgs) 108
Budže, Aloizs 343
Bulmerinks, E. 168
Bycāns, Donots 236
Bžezinska, Amalija 38, 177, 179
Bžostovskis, M. (muižin.) 100

- Cauneite, V. 316
Celmiņš, Hugo 247
Ceplāks, J. (veiskups) 143
Cielēns, Felikss
Cunskis, Stanislavs 50, 173
Cybuļskis, Jōņs 303
Cyukōrs, Francis 37, 65
- Čaks, A. 314
Čamaņs, Jōņs 305
Čegiss (bkgs) 149
Čenču Jezups, veris: J. Kindzuļs
Čupuļs (izgudrōtōjs) 170
- Dabars, J. 307
Daugule, Konstance (Kempa dzeives bidre, pseud.:
Skaidreite, Rauduļa meita) 50, 111, 173
Daumans 218
Dēķens, K. 280
Dračevskis (Pīterpiļs generalgubernators) 37, 65
Dukaļskis, Mikeļs, 34
Dyure, Donots 43, 82
Dyure, Jezups 82, 90, 227
Dzeņs (bkgs) 147
Dzeņs, Donots 96
Dzenis, Ontōns (dep.) 227, 269, 270
Dzeņs, Ontōns (kluturvēsturniks) 56, 58, 75, 113, 345
Dzeņs, Pīters 40
Dzērkste (pseud.), veris: J. Kindzuļs
- Elgers, J. 324
Endzelīns, J. 258, 272, 273, 322, 326
Erenburgs, Iļja 327, 330
- Gabris (bkgs) 171
Gailāne (teatra puļc. lūc.) 38
Gajevskij 218
Gapons (pops) 125
Garavacāns, O. 139
Girdvoinis (bkgs) 108
Goba, A. 325

- Goldmanis, J. 215
Goppers, M. 212
Greivulis, Fr. 214, 217, 218
Greiža, Kazimirs 43, 82
Greļš, O. 162
Grišāns, Donots 179
Grišāns, Jōns 177, 214
Gurvičs, P. 317
Gutāns, A. 194
- Hiršs, K. 215
Hitlers 315
Hordzijevičs (bkg) 157
- Izgleiteibas draugs (pseud.) 178
- Jasinskis (bkg) 146
Jaudzems, St. 302
Jozāns, H. 236
Jūrdžs, Andryvs 32, 328, 335
Jurkāns, J. 37
Jurovskis 82
- Kambala, Stanislavs 214, 222, 236, 237, 255, 269
Kangars, Jezups 37, 179
Kangars, Konstantins 146
Kantiniks, Andryvs 34
Kempe, Konstance, veris: K. Daugule
Kerenskis, Aleksandrs (ministru prezidents 1917. g.) 73,
75, 187, 189, 196, 203, 215, 223
Kikučs, Aloizs 50, 173
Kindzuļš, Jezups (pseud. Dzērkste, Latvijas laikā Čenču
Jezups) 36, 38, 48, 51, 104, 105, 111, 214, 224, 227,
236, 237, 248, 255, 269, 290, 314, 320, 334
Klopotovskis (arciv.) 347
Kļučinskis, Vincents (arciv.) 141 — 143, 144, 157
Kornilovs (gen.) 187
Kosovskis, T. 346
Kōtāns, Pīters 236, 269, 278, 284
Kozlovskis, Eduards 48, 214
Krakops, J. 214

Krastiņš, J. 326
Krīvāns, Jezups 163
Krops, Vaclavs 49, 143, 172, 173, 179
Krūmiņš, V. 328
Krustāns, Eduards (pseud. Mozeņais) 111
Krusts, J. 162
Kublinskis, B. 227, 269, 270, 278
Kučinskis, St. 332
Kursītis, Stanislavs 236
Kviesis, A. 252

Kīsis 218

Lācis, Vilis 314
Laizāns, Felikss (pseud. Soms) 111
Laizāns, J. 160
Laizāns, Ontōns 38, 48, 50, 156, 236
Laizāns, P. 331
Laizāns, Pōvuls 49, 172, 179, 236
Latkovskis, Leonards 196, 202, 207, 208, 277, 290, 291, 310,
318, 322, 336
Laurinoviča, Apolonija 236
Laurinovičs, Jezups 236, 237
Lazdāns, Pīters 179, 214, 236
Lebediss (bkg) 147
Leidumniķs, Indr., verīs: O. Skrynda
Lelis, Jezups, 255, 276
Lenins, V. J. 54, 187, 188, 194
Leskis, Aļbins 24
Levins 218
Līpeņš, Pīters 50, 173, 194
Lōcis, Vladislavs 149, 303, 320
Logins, Donots 113
Logins, Francis 38, 177, 179
Lopsu Jākubs, verīs: P. Laizāns

Ļachs, J. 277

Ļovovs (ministru prez. 1917. g.) 73, 186, 195

Manteifeļs, Gustavs 27, 34
Masariķs (čeču vaļstsveirs) 204

- Matuļaniss (bkg) 146
Meiļerovics, Zigrīds 53, 250, 251, 252
Michailovs, K. 179
Miglinīks, Boleslavs 50, 162, 172, 194
Miglinīks, Pīters 32, 56, 59, 89, 328, 341, 351
Mole, Anna 170
Moņņais, veris: Ed. Krustāns
Mukōns, Jōņs 50, 161, 173
Mukts-Kveders, Gregors 50, 111, 142, 143, 173, 178, 179
Mundurs, V. 329
Muravjovs, M. N. (generalgub.) 137, 303, 327, 332
- Naaizmērstule (Rozalija Tabine) 48
Nagle (teatra puļc. lūc.) 38
Niedra, Jānis 314
Niedra, Jōņs 201, 282
Nipers, Ignats 43, 82
- Obšteins, Fridrihs 139
Olūteņš, Mateiss (Ontōns Laizāns) 150
Ozoliņš, S. 263
- Pabērzs, Jurs 173, 178, 179, 227, 228, 229, 236, 237, 242,
247, 255, 269, 284, 285, 290
- Petrevics, A. 271
Plāķis, J. 347
Platere, Celina 34
Platpīrs, Aleksandrs 34
Plaviņš 163
Pleikšņa, A. 170
Pluks 218
Poška (dekans) 143, 144
Prīdulenš, E. 172
Pudulis, P. 363
Pujats, J. 329
Puncuļs, Ontōns 34
Putāns, Seimaņs 314, 332, 334
Puzuļs, B. 139
- Rainis, Jānis 51, 52, 91, 110, 120, 128, 129, 131, 156, 265,
266, 328

- Rancāns, Jezups 143, 201, 205, 222, 269, 270, 278, 280,
282, 327
- Rancāns, Nikodems 32, 36, 37, 39, 40, 45, 47, 51, 56, 59,
65, 70, 79, 91, 113, 139, 146, 147, 160, 161, 262,
281, 290, 302, 306, 359
- Rasputins 186
- Rauduļa meita, veris: K. Daugule
- Reinholds, Augusts 227
- Remikis (cenzors) 81
- Ripa, veris: Fr. Trasuns
- Ronkaitis, T. 82
- Ropps (arciv.) 90, 93
- Rozba, veris: Fr. Trasuns
- Roskošs, J. 269, 270, 278
- Rubuļs, Jōns 214, 236
- Rubuļs, Vladislavs 49, 172, 177, 179, 200, 210, 222, 227,
228, 247, 252, 269, 278
- Rubyns, Ontōns (pseud. Bite) 38, 50, 111, 236
- Ručs, Kazimirs 153
- Rudzeits, E. 37
- Ruiko (bkgs) 171
- Rupaiņš, Ontōns 58
- Ruško, Ontōns 77, 318
- Seile, Valerija 58, 108, 132, 152, 153, 172, 177, 178, 179,
200, 201, 207, 214, 236, 255, 256, 259, 260, 266, 269,
289, 290, 334
- Seiļs, St. 334
- Sesks 222
- Skaidreite, veris: K. Daugule
- Skangeļs, J. 162, 172
- Skangeļs, Nikolajs 236, 259, 261
- Skangeļs, O. 170
- Skromāne, R. 177
- Skrynda, Benedikts 146, 147
- Skrynda, Kazimirs 36, 37, 40, 47, 48, 51, 82, 95, 111, 153,
156, 159, 177, 179, 193, 197, 207, 222, 255
- Skrynda, Ontōns (pseud. Indr. Leidumnīks) 36, 38, 40,
43, 48, 50, 51, 81, 91, 104, 111, 113, 118, 120, 122,
160, 193
- Skryndas, brōli 25

- Skuja, Marta 320, 329
Sloskāns, Boleslavs 149
Smeļters, Pīters 25, 34, 36, 40, 332
Sokols 325
Solaszemņiks, Jōņs 170
Soltans (muižinīks) 214
Soms, verīs: Felikss Laizāns
Spīčs, A. 162
Springovičs, A. 302
Sproģis, Jānis 26, 308, 327
Spūlis, B. 256, 308, 327
Stalins, J. 309, 312, 323, 325, 345
Stepermans, M. 326
Strazdiņš, K. 325
Strods, J. 162
Strods, Pīters 256
Strupovičs 316
Stučka, Pēteris 52, 212, 218, 219, 220
Svāguļš, P. 236
Sylandžs, V. 284
- Škinčs, L. (školēt.) 194
Škirmonts, Jōņs 265
Švābe, Arveds 39, 327
- Tabine, Rozalija, verīs: Naaizmērstule
Terekevičs, Viktors 166
Tomašunass (bkgs) 196
Trasuns, Aloizs 38, 49, 172
Trasuns, A. (Ontōns) 49, 172, 173
Trasuns, Francis (pseud. Ripa un Rozba) 25, 34, 36, 37, 40, 45, 47, 48, 51, 52, 56, 65, 76, 86, 87, 91, 93, 97, 98, 111 (Ripa), 127, 146, 147, 159, 166, 167, 196, 199, 203, 205, 206, 207, 214, 220, 222, 225, 227, 238, 330 sek., 235 sek., 241 sek., 252 sek., 257 sek., 267 sek., 271 sek., 277 sek., 288, 289 sek., 334, 338, 347, 358 359, 360, 366
Trasuns, Jezups 235, 237, 247, 248, 259, 266, 269, 278, 284, 290, 334, 339
Treibšo, Vitalijs 82
Trepša, Norberts 320

- Trockis, Leo 188, 214, 220
Trūps, Jōņs 277
Trūps, O. 162
Tukišs, Pōvuls 34, 40
Tukišs, Seimaņs 34
Tūmāns, O. (bkgs) 148, 150, 151
Turkopoļs, Jōņs 25, 256, 306, 334
Turkopoļs, Odums 139, 227, 236, 237, 241, 255, 261, 334
- Ulmanis, Kārlis 77, 208, 233, 258, 263, 290, 292, 300 — 301,
303 sek., 309 sek., 327
Uļanovska, Stefanija 34
Urbšs, Antonijs 146, 147
- Vaikuļs, Stanislavs 48, 290, 306
Valdemārs, Krišjānis 26, 29, 159, 308, 327
Valters, Miķelis 189, 215, 286, 334
Valters, Nikolajs 320
Veļkme, Jōņs 40, 143, 146, 147, 233, 268, 305
Veļkme, Ontōns 227, 236, 259, 261, 269, 270, 278
Veryho, Vladislavs 34
Veržbickis (bkgs) 171
Vesmans, Fr. 271
Vesmans, J. 271
Vīcups 219
Vīksniņš 218
Viliņš, V. 82
Višnevskā (teatra puļc., lūc.) 38
Višnevskis, Jōņs 34
Vodynska, Vanda 170
Vōlonts, J. 176, 179
Volders, Eduards 34, 328
Vōvers, J. 139
Vuguļs, Donots 50, 173
- Yubuļs, St. 269, 270
- Začs, Gregors 149
Zadvinskis, Pīters 236
Zalevskis (muižin.) 214
Zālītis 222

Zarkevič 218
 Zeids, T. 326
 Zeile, Jōns, 103, 104, 111
 Zeile, P. 331
 Zeps, Francis, 256
 Znūtenš (flotes serž.) 54, 219
 Zutis, J. 326.

135	Višņeva Rubijs
133	Jēzeps Kriščiāns
132	Fovins Lāsiņš
131	Alois Trānns
130	Jānis Pabēzē
129	Pēteris Kārlis
128	128
127	127
126	126
125	125
124	124
123	123
122	122
121	121
120	120
119	119
118	118
117	117
116	116
115	115
114	114
113	113
112	112
111	111
110	110
109	109
108	108
107	107
106	106
105	105
104	104
103	103
102	102
101	101
100	100
99	99
98	98
97	97
96	96
95	95
94	94
93	93
92	92
91	91
90	90
89	89
88	88
87	87
86	86
85	85
84	84
83	83
82	82
81	81
80	80
79	79
78	78
77	77
76	76
75	75
74	74
73	73
72	72
71	71
70	70
69	69
68	68
67	67
66	66
65	65
64	64
63	63
62	62
61	61
60	60
59	59
58	58
57	57
56	56
55	55
54	54
53	53
52	52
51	51
50	50
49	49
48	48
47	47
46	46
45	45
44	44
43	43
42	42
41	41
40	40
39	39
38	38
37	37
36	36
35	35
34	34
33	33
32	32
31	31
30	30
29	29
28	28
27	27
26	26
25	25
24	24
23	23
22	22
21	21
20	20
19	19
18	18
17	17
16	16
15	15
14	14
13	13
12	12
11	11
10	10
9	9
8	8
7	7
6	6
5	5
4	4
3	3
2	2
1	1

ATTĀLU SAROKSTS

Lp.

Francis Kempis, mōkslinīka Pōvula Glaudāna glezna. Eļļa	5
Latgaļu sāta Ludzas aprīnķī	22
Latgaļu sātas vōrti	23
Mōtes škola pi rateņa	30
Ar rūku „drukōtūs“ grōmotu paraugi	31
Pīters Miglinīks, Soikāna zeimējums	33
Andryvs Jūrdžs, Kūrpnīka skulptura	35
Pīters Smeļters	36
Smeļtera „Tautas dzīšmu, pōsoku etc. vōceleite“	36
Kaida „Muzykalōs bīdreibas“ sareikōjuma programa	36
Latgaļu akteru puļceņš 1907. g.	38
Nikodems Rancāns kai školu kapelans 1898. g.	39
Francis Trasuns ap 1900. g.	39
Kempa kalendars „Daugova“	41
Avīzes „Gaisma“ 1. numers	42
Avīzes „Sākla“ 6. numers	43
Avīzes „Auseklis“ 2. numers	44
Fr. Kempis draugu puļceņā godu symta sōkumā	66
Kempa rūkroksts ap godu symtu maiņu (3 dzejūli)	67
Rēzeknes piļskolns un bazneica	69
Žurnals „Austra“	70
Fr. Kempis ar dzeives bīdri, Konstanci Dauguli	72
Avīzes „Auseklis“ 3. numers	92
„Gaismas“ leidzstrōdnīki: Ontōns Skrynda	112
Ontōns Rubyns	112
Gregors Mukts-Kveders	112
Konstance Daugule	112
Avīzes „Gaisma“ pādejais numers	117
Avīzes „Jaunas Ziņas“ 1913. g. 41. numers	133
„Jaunu Ziņu“ leidzstrōdnīki:	
Vladislavs Rubuļs	135
Jezups Kindzuļs	135
Pōvuls Laizāns	135
Aloizs Trasuns	135
Jurs Pabērzs	136
Pīters Kōtāns	136

	Lp.
Rēzeknes „Tērdzeības skolas“ audzēkņu grupa	138
Kazimirs Skrynda	156
Ontōns Laizāns (Mateiss Olūteņš)	156
Avīzes „Drywa“ 1914. g. 16. numers	174
Latgaļu paleidzeības bīdreiba karā cītušim	177
Avīzes „Laužu Bolss“ 1917. g. 2. numers	192
J. Trūpa plakats: Latvijas apvīnōšonas kongresu 50 godu atcerei	211
Fr. Kempa rūkroksts myuža ūtrā pusē	264
I. Saeimas prezidijs	271
Progresivō vērziņa Latgolas politiki	284
Vodūsōs latgaļu avīzes vaļsts naatkareibas laikā: „Latgolas Vōrds“	293
„Jaunō Straume“	293
„Jaunais Vōrds“	293
Vodūšī latgaļu žurnali vaļsts naatkareibas laikā: „Latgolas Zemkūpis“	295
„Straume“	296
„Zīdūnis“	296
„Latgolas Škola“	297
Grōmotas „Latgales likteņi“ vōks	298
Francis Kempis Sibirijā dzeives pādejā pūsmā	321

PAMANEITĒS KLAIDAS

21. lp. 1. ailē nu lejas izlaists vārds „tagadnei” („dūd spēku tagadnei”).
47. „ 2. ailē nu augšas nūdrukōts 1911, jōbyut 1910.
163. „ 9. ailē nu augšas nūdrukōts „latgaļu”, jōbyut — latgalim.
193. „ 10. ailē nu lejas samaineita ar 11. aili.
208. „ 10. ailē nu augšas nūdrukōts „jam”, jōbyut — jim.
246. „ 17. ailē nu augšas nūdr. „kūras”, jōbyut — kuras.
289. „ 15. ailē nu augšas nūdr. „izvazija”, jōbyut — invazija.
316. „ 20. ailē nu lejas nūdr. „pōrkrīvōšona”, jōbyut — pōrkrōsōšona.
326. „ 2. ailē nu lejas nūdr. „pa”, jōbyut — pat.
367. „ 1. ailē nu lejas nūdr. „1958”, jōbyut 1968.

**LATGALIAN BOOKS
AND PERIODICALS**

General Catalogue

1970

**LATGALISCHE BÜCHER
UND ZEITSCHRIFTEN**

Verlagsverzeichnis

1970

Publisher / Verlag

●
Andryva Jūrdža Fonds

●
P/S Latgaļu Izdevniecība

●
Latgalian Research Institute

●
VI. Lōcis
8 München 50, Diamantstr. 1
Germany

Contents / Inhalt

- I Scholarly works / Geisteswissenschaft
- II Religious works / Religion
- III Fiction / Schöne Literatur
- IV Politics / Politik
- V Memoirs / Memoiren
- VI Publishings in preparation / Bücher in Vorbereitung
- VII Periodicals / Zeitschriften
- VIII Year-books / Jahrbücher
- IX The representatives for "Latgalian books" /
Die Repräsentanten für „Latgalische Bücher“.

I SCHOLARLY WORKS / GEISTES-
WISSENSCHAFTEN

Baltic Studies: History and Culture of Latgalia

Baltische Studien: Latgalische Geschichte und Kultur.

RED. BATŅA, BUKŠS, LATKOVSKIS,
ACTA LATGALICA 1,
München 1965, 415, Bound, leinen, \$ 7.00.

RED. BATŅA, A., BUKŠS, M., LATKOVSKIS, L.
ACTA LATGALICA 2,
München 1968, 412, Bound, leinen, \$ 7.00.

BUKŠS, M., *Francis Kemps, ceineitōjs par tautas tī-
seibom. Monografija.*

**FRANCIS KEMPS, Latgalian Nationoalist and Hu-
manitarian, Monography.**

FRANCIS KEMPS, ein Kämpfer für das Recht sei-
nes Volkes.

München 1969, 380, Bound, leinen \$ 7.00

M. BUKŠS, *Latgaļu-vōcu un vōcu-latgaļu vōrdneica.*

Latgalisch-deutsches und deutsch-latgalisches Wör-
terbuch.

München 1969, S. 206, leinen \$ 6.00

BUKŠS, M. *Latgaļu volūdas un tautas izplateibas
problemas.*

The English title:

**THE PROBLEMS OF LATGALIAN LANGUAGE
AND ITS EXPANSION. With an English Summa-
ry by Prof. L. Latkovskis. Munich 1961, 319 p.**

\$ 4.00

»It is a scholarly work in which every statement
is backed with convincing evidence. Moreover, it
contains ideas which are formulated for the first
time. The present work is a valuable contribution
to Baltic linguistics.«

L. Latkovskis

»Das Buch ist eine wissenschaftliche Arbeit, in der
jede Erkenntnis mit überzeugenden Beweisen be-
legt ist. Außerdem enthält es Ideen, die zum ersten
Male eine Formulierung bekommen haben. Die vor-
liegende Arbeit ist ein bedeutender Beitrag für die
baltische Linguistik.«

L. Latkovskis

BUKŠS, M. *Latgaļu literatūras vēsture.*

[Münchenē] *Latgaļu izdevniecība, 1957.*

The English title:

ILLUSTRATED HISTORY OF LATGALIAN LITERATURE, with an Introduction in English by Prof. L. Latkovskis, Munich 1957, 780 + VIII.

Bound \$ 10.00

The autor has followed the development of the Latgalian literature from its very beginning (sixteenth century) until now.

ILLUSTRIERTE GESCHICHTE DER LATGALISCHEN LITERATUR mit einer englischen Einführung von Prof. L. Latkovskis. München 1957, 780 + VIII S. Leinen \$ 10.00

BUKŠS, M. *Pīzeimes par senejū latgaļu resp. latvišu volūdu.*

COMMENTS ON THE LANGUAGE OF THE ANCIENT LATGALIANS, Traunstein, 1948, 232 p. \$ 2.00

This is a study in history of s. c. high Latvian or Latgalian language, period before literature. With an English summary.

BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE DER ALTEN LATGALISCHEN BZW. LETTISCHEN SPRACHE. Traunstein 1948, 232 S. \$ 2.00

Das Buch ist eine Studie zur Geschichte der sogenannten hochlettischen oder latgalischen Sprache in vorliterarischer Zeit. Das Buch ist mit einer ausführlichen deutschen Zusammenfassung versehen.

BUKŠS, M. *Seņču pasaule.*

ESSAYS ON LATVIAN FOLKLORE. With a brief account in German. Traunstein 1950, 152 p. \$ 1.00

DIE GEISTESWELT DER VORFAHREN. Essays über die lettische Folklore mit einer deutschen Zusammenfassung. Traunstein 1950, 152 S. \$ 1.00

BUKŠS, M. *Vacōkī rakstnācības pīminekli.*

THE OLDEST RECORDS OF LATVIAN RESP. LATGALIAN LITERATURE. With a brief account in German. Munich 1952. \$ 1.00

DIE ÄLTESTEN SCHRIFTDENKMÄLER DER LETTISCHEN BZW. LATGALISCHEN LITERATUR mit einer deutschen Zusammenfassung. München 1952, 152 S. \$ 1.00

BUKŠS, M. *Drukās aizlīgums latgalim.*

SUPPRESSION OF LATIN PRINTS IN LATGALIA 1865 — 1904, a Method of Russification. With a brief account in German. Traunstein 1949, 40 p.

\$ 0.50

DRUCKVERBOT IN LATGALIEN,

eine besondere Art der Russifizierung. Mit deutscher Zusammenfassung. Traunstein 1949, 40 S.

Vergriffen.

\$ 0.50

BUKŠS, M.

DIE RUSSIFIZIERUNG IN DEN BALTISCHEN LÄNDERN (in deutscher Sprache). \$ 4.00

RUSSIANIZATION OF BALTIC STATES

(in German language)

„Was die Arbeit besonders interessant macht, ist nicht nur die ausgezeichnete Darstellung, mit der der Verfasser den russischen Kulturkreis von dem der baltischen Völker abgrenzt und auch die wesentlichsten sozialgeschichtlich verschiedenen Entwicklungen in Rußland und im Baltikum herausarbeitet, sondern auch die Tatsache, daß er mit seiner Darstellung das weithin wenig oder gar unbekannte Lettgalische Problem an den europäischen Leser heranträgt“.

Feo Jernsson in

EUROPÄISCHE BEGEGNUNG 1968: 3, S. 160.

»Das Buch sollte als Lehrmaterial in keiner Zeitungsredaktion, in keiner Diplomatensstube des Westens und in keinem Lehrerseminar fehlen, dessen Besucher einmal die Jugend der freien Welt zu erziehen haben«. Traunsteiner Wochenblatt 1964: 190.

»M. Bukšs hat für seine Abhandlung viel Material gesammelt und sein Buch: Die Russifizierung in der Zarenzeit ist die erste Übersicht mit bahnbrechender Bedeutung. Die Schilderung ist zuverlässig. Sie ist eine Arbeit, die überall in der freien Welt Interesse finden dürfte«. Prof. B. Nerman in »Svensk Tidsskrift« 1965: 2.

LATKOVSKIS, L. *Direktors Dr. A. Broks.*

DIRECTOR REV. AL. BROKS, ST. TH. D., Educator and Martyr, died in concentration camp in Hitler's Germany. Munich 1954, 48 p. \$ 0.50

DIREKTOR DR. A. BROKS, ein hervorragender Erzieher aus Latgalen, der den Märtyrertod in Hitlers Konzentrationslager starb. München 1945, 40 S.

\$ 0.50

LATKOVSKIS, L., *Latgaļu uzvārdi, palāmes un dzimtas.*

LATGALIAN LAST NAMES, NICKNAMES AND CLANS

LATGALISCHE PERSONENNAMEN, SPITZNAMEN UND SIPPEN

München 1968, S. 375 Bound. Leinen. \$ 7.00

RED. A. PLEIŠS, *Kulturvēsturiski Materiali Rokstu krājums drukas aizlieguma atcelšonas 50 godu atcerei.*

The English title:

SERIES OF ARTICLES commemorating the fiftieth anniversary of the repeal of the edict suppressing the Latin alphabet in Latgalia (1865 — 1904), Editor-in-chief A. PLEIŠS, Munich 1955, 424 p. \$ 4.00

KULTURHISTORISCHE MATERIALIEN, eine Sammlung von Aufsätzen zur Erinnerung der Aufhebung von Druckverbot in Latgalen vor 50 Jahren. Red. A. PLEIŠS, München 1954, 424 S. \$ 4.00

ROMANOVSKIS, Br. *Tautas gora līcinīki.*

OUTSTANDING PERSONALITIES OF LATGALIA
Munich 1954, 30 p. \$ 0.50

BEDEUTENDE PERSÖNLICHKEITEN VON LATGALEN. München 1954, 30 S. \$ 0.50

RUPAINS, O. *Pīters Miglinīks.*

PETER MIGLINIKS, Champion for rights and freedom in Latgalia. Monography.

Munich 1953, 56 p. \$ 0.50

PETER MIGLINIKS, ein Kämpfer für Recht und Freiheit in Latgalen. Eine Monographie.

München 1953, 56 S. \$ 0.50

ŠKUTĀNS, St. Dr. Th. et Hist. Misionaru darbeiba Latgolā.

MISSIONARIES IN LATGALIA. A Study in History of religious life in Latgalia in 18th century. Munich 1953, 80 p. \$ 1.00

DIE TÄTIGKEIT DER MISSIONARE IN LATGALEN. Studie zur Geschichte der Religion in Latgalen im 18. Jahrhundert. München 1953, 80 S. \$ 1.00

ŠKUTĀNS, St. Dr. Th. Dīva Mōtes kults un Mōras zeme.

THE CULT OF OUR LADY AND „TERRA MARIANA” i. e. LATGALIA. Illustrated.

DER KULT DER MUTTER GOTTES UND DIE „TERRA MARIANA”, d. h. LATGALEN. Illustriert. München 1954, 144 p. \$ 2.00

SPŌGIS, A. *Juris Soikans.*

JURIS SOIKANS. A Latgalian Painter and Graphic. Illustrated Monography. With an English, German and French Summary.

Munich 1960, 118 p. \$ 3.00

JURIS SOIKANS, Latgalischer Maler und Graphiker. Illustrierte Monographie. Mit deutscher, englischer und französischer Zusammenfassung.

München 1960, 118 S. \$ 3.00

RED. TRŪPS, J., *Latgaļu folklorā 1. 1000 tautas jūku, 765 meikļu un 1420 parunu.*

LATGALIAN FOLKLORE 1. 1000 Funny stories, 765 Riddles and 1411 Proverbs.

DIE LATGALISCHE FOLKLORE 1, 1000 Anekdoten, 765 Rätsel und 1420 Sprichwörter.

München 1968, S. 589, Leinen \$ 7.00

II RELIGIOUS WORKS / RELIGION

- BILMANIS, A.** *Muns ceļš uz Romas Bazneicu.*
MY WAY TO THE ROMAN CATHOLIC CHURCH.
MEIN WEG ZUR KATHOLISCHEN KIRCHE.
Traunstein 1949, 24 p. \$ 0.25
- BLUZMU JURŠ** *sakōrtōjis Dzīsmes katōlim trymdā.*
A HYMNAL FOR CATHOLICS IN EXILE.
GESANGBUCH FÜR KATHOLIKEN IM EXIL.
Neuötting/Inn 1946, 88 p. \$ 0.75
- MOZA ATSACEIBU GRĒMATENĀ.**
A LITTLE CATECHISM.
DER KLEINE KATECHISMUS.
Neuötting 1946, 48 p. \$ 0.25
- MOZGA, St.** *Svātais gavēņa laiks.*
THE HOLY TIME OF LENT.
DIE HEILIGE FASTENZEIT.
München 1954, 48 p. \$ 0.50
- MOZGA, St.** *Svātais brōlis Konrads.*
THE HOLY BROTHER KONRAD.
DER HEILIGE BRUDER KONRAD.
München 1962, 48 p. \$ 0.50
- RANCĀNS, J.** *Svātō Jezupa dzeive.*
THE LIFE OF ST. JOSEPH.
DAS LEBEN DES HEILIGEN JOSEPHS.
Neuötting 1946, 52 p. \$ 0.25
- RANCĀNS, J.** *Goreigō spāka olūts.*
THE SOURCE OF SPIRITUAL FORCE.
DIE QUELLE DER GEISTIGEN KRAFT.
Neuötting 1946, 69 p. \$ 0.25
- URBŠS, A.** *Svātō Ontōna dzeive un myusu pīnōkumi.*
THE LIFE OF ST. ANTHONY AND OUR OBLIGATION .
DAS LEBEN DES HEILIGEN ANTONIUS UND
UNSERE PFLICHTEN.
Bad Reichenhall 1951, 76 p. \$ 0.75
- VAIKUĻS, St.** *Uz augšu sirdis.*
SURSUM CORDA, LIFT UP YOUR HEARTS.
A PRAYER BOOK.
SURSUM CORDA — EIN GEBETBUCH FÜR
KATHOLIKEN.
München 1959, 576 p. \$ 3.00
- VAIKUĻS, St.** *Lyugšonas un dzīsmes katōlim.*
A PRAYER BOOK FOR CATHOLICS.
EIN GEBETBUCH FÜR KATHOLIKEN.
Reischach 1945, 255. p. \$ 2.00

III FICTION / SCHÖNE LITERATUR

- ANDŽĀNE, M. *Namīra vōrtūs. Dzejas.*
POEMS / GEDICHTE.
Feldafing 1951, 160 p. Vergriffen. \$ 1.00
- ANDŽĀNE, M. *Jaunī, zōboki. Stōsts.*
STORY / ERZÄHLUNG.
Reischach/Inn 1945, 8 p. Vergriffen. \$ 0.25
- BOJARS, VI. *Sirds Smeļdze. Dzejas.*
POEMS / GEDICHTE.
München 1957, 400 p. \$ 4.00
- BRISKA, B. *Humoreskas.*
HUMOROUS SKETCHES.
HUMORESKE. \$ 2.00
- ČENČU JEZUPS, Pīters Vylāns. *Romans nu Latgolas
atmūdas laikim ar literaturvēsturnīka Mikeļa
Bukša īvodu un mōkslinīka Jōņa Trūpa vōku un
15 ilustracijom.*
München 1967, S. 560 \$ 7.00
PĪTERS VYLĀNS. NOVEL.
Roman aus latgalischen Erwachungszeiten
- DEKTERS, Kōzas. *Luga.*
THE WEDDING, Comedy.
DIE HOCHZEIT. Lustspiel.
München 1958, 58 p. \$ 0.50
- EGLŌJS, A. *Dzīsmas rudīņa saulei, 2. izd. Dzejas.*
POEMS / GEDICHTE.
München 1958, 125 p. \$ 2.00
- KLĪDŽEJS, J. *Upe plyust. Stōsts.*
STORY / ERZÄHLUNG.
Reischach/Inn 1945, 8. p. Vergriffen. \$ 0.25
- KLĪDŽEJS, J. *Debešu puse. Stōsti.*
HIMMELSRICHTUNG. Stories / Erzählungen.
München 1968, 216 p. Bound. Leinen 6.00
- KOKARS, O. *Svešumā. Dzejas.*
POEMS / GEDICHTE.
München 1959, 39 p. \$ 0.50

- LEIDUMNIKS, J. Tāva pogolmā. Dzejas.**
POEMS / GEDICHTE.
 München 1959, 122 p. \$ 2.00
- MURĀNS, Fr. Dzimtines skoti. Ilustrātas dzejas.**
ILLUSTRATED POEMS.
ILLUSTRIERTE GEDICHTE.
 Reischach/Inn 1945, 22 p. Vergriffen. \$ 0.50
- MURĀNS, Fr. Ilgu zeme. Dzejas.**
POEMS / GEDICHTE.
 Neuötting/Inn 1946, 136 p. \$ 0.75
- MURĀNS, Fr. Nelga. Poema.**
A POEM ABOUT THE SECOND WORLD WAR.
GEDICHTE AUS DEM ZWEITEN WELTKRIEG.
 München 1953, 128 p. \$ 1.00
- MURĀNS, Nikolajs. Muna zeme. Stōsti.**
MY COUNTRY. Stories.
MEIN HEIMATLAND. Erzählungen.
 Traunstein 1948, 160 p. \$ 1.00
- NEIKŠANĪTS, N. Cīmā pi Aizopa. Fabulas.**
FABLES / FABELN.
 Neuötting/Inn 1946, 120 p. \$ 0.75
- NEIKŠANĪTS, N. Dundurs skudru pyuznī. Fabulas.**
FABLES / FABELN.
 Neuötting/Inn 1946, 96 p. Vergriffen. \$ 0.75
- NEIKŠANĪTS, N. Vīna vosora. Romans.**
A SUMMER. Novel.
EIN SOMMER. Roman.
 Traunstein 1948, 213 p. \$ 1.00
- RED. VL. LŌCIS, Olūts. Rokstu krōjums, 7. nr.**
A LITERARY MAGAZINE.
EINE LITERARISCHE SAMMLUNG.
 Gedichte, Erzählungen, Erinnerungen.
 Neuötting/Inn 1947, 264 p. \$ 2.00
- PŪRMALĪTS, J. Ar lukturi. Noveles.**
WITH A LAMP. Short Novels.
MIT DER LATERNE. Novellen.
 München 1966, S. 239 \$ 3.00

- RUPAIŅS, O. *Dzimtīnes skoti. Ilustrātas dzejas.*
ILLUSTRATED POEMS.
 ILLUSTRIERTE GEDICHTE.
 Reischach/Inn 1945, 22 p. Vergriffen. \$ 0.50
- RUPAIŅS, O. *Kod pyrmī gaili dzīdōja. Drama.*
A TRAGEDY ABOUT PETER MIGLINIKS.
 EINE TRAGÖDIE ÜBER PETER MIGLINIKS.
 Neuötting/Inn 1946, 132 p. \$ 1.00
- RUPAIŅS, O. *Jaunō skūlōtōja. Stōsts.*
THE YOUNG TEACHER. Story.
 DIE JUNGE LEHRERIN. Eine Erzählung aus dem
 latgalischen Schulwesen in den 20er Jahren.
 Bad Reichenhall 1951, 86 p. \$ 1.00
- RUPAIŅS, O. *Zemes sōls. Romans.*
THE SALT OF THE EARTH. Novel.
 DAS SALZ DER ERDE. Roman aus dem latgali-
 schen Leben nach dem ersten Weltkriege.
 München 1955, 420 p. \$ 3.00
- RUPAIŅS, O. *Tauta grib dzeivōt, Latgaļu atmūdas
romans.*
A NATION WILL LIVE. Novel.
 EIN VOLK WILL LEBEN. Roman. Leinen. \$ 7.00
 München, 1963, S. 564.
- SILKĀNS, J. *Fabuleņas.*
FABLES / FABELN.
 München 1955, 64 p. \$ 0.75
- SPŌGIS, A. *Zylūs azaru šolkas.*
POEMS / GEDICHTE.
 München 1959, 125 p. \$ 2.00
- TRASUNS, Fr. *Fabulas ar M. Bukša apceri par
Fr. Trasunu un jō literarū darbeibu.*
FABLES / FABELN, leinen. \$ 3.00
 München, 1964. S. 108.

IV POLITICS / POLITIK

BUKŠS, M. *Skices un dokumenti nu Latvijas topšonas laikim.*

The English title:

SKETCHES AND DOCUMENTS about the Development of Latvia's Independence Illustrating the Question of Latgalia. With an English and German summary. Munich 1954, 288 p. \$ 3.00

SKIZZEN UND DOKUMENTE vom Werdegang Lettlands zur Illustration der latgalischen Frage. Mit deutscher und englischer Zusammenfassung. München 1954, 288 S. \$ 3.00

LŪCIS, Vl., *redaktors. Latgaļu darbeibas dakumentacija.*

THE DOCUMENTATION OF LATGALIAN ACTIVITIES, contains various Documents, Broadcastings, Speeches, Articles etc.

DIE DOKUMENTATION DER LATGALISCHEN TÄTIGKEIT, enthält verschiedene Dokumente, Radiosendungen, Reden, Artikeln usw. München 1962, 440 p. \$ 4.00

VALTERS, M. Dr. *Latvijas demokratiija un kai tū veidōt.*

DEMOCRACY OF LATVIA AND HOW TO BUILD IT. Essays.

DIE DEMOKRATIE LETTLANDS UND WIE SIE GESTALTET WERDEN MUSS. Essays. Feldafing 1952, 48 p. \$ 0.50

VALTERS, M. Dr. *Latvija ceinā par sovom tiseibom.*
LATVIA IN STRUGGLE FOR ITS RIGHTS.

Essays.

LETTLAND IM KAMPF FÜR SEINE RECHTE. Essays.

München 1960, 96 p. \$ 1.00

VALTERS, M. Dr. *Latvija storptautyskūs nūtykumūs.*
LATVIA IN INTERNATIONAL AFFAIRS.

LETTLAND IM VÖLKERGESCHEHEN.

München 1961, 51 p. \$ 0.75

V MEMOIRS / MEMOIREN

- BRIŠKA, B.** *Latgali politiskajās patmaļās.*
LATGALIANS ON THE POLITICAL ARENA
(1920 — 1950).
DIE LATGALER AUF DER POLITISCHEN ARENA
(ungefähr 1920 — 1950).
München 1957, 188 p. \$ 2.00
- BUKŠS, M.** *Atmiņas un atziņas.*
MEMORIES AND EXPERIENCES.
ERINNERUNGEN UND ERKENNTNISSE.
Ein Beitrag zur latgalischen Kultur- und
Ideengeschichte im 20. Jahrhundert, leinen \$ 4.00
- GRIŠĀNS, J.** *Pa atmiņu stygom I.*
Durch die Spuren der Erinnerung I, Memoiren.
München 1967, S 263, leinen. \$ 6.00
- GRIŠĀNS, J.** *Pa atmiņu stygom II.*
Durch die Spuren der Erinnerung II, Memoiren.
München 1969, S. 368, leinen. \$ 7.00
- LATKOVSKIS, L.** *Dzymtīs zemes ļaudis I.*
DIE LEUTE MEINES HEIMATLANDES
München 1966, S. 249, leinen \$ 3.00
- LAURINOVIČA-PRONEVSKA, H.** *Grymstušīs sale-
ņas.*
SINKING ISLANDS.
NIEDERGEHENDE INSELN, leinen. \$ 4.00

VII PUBLISHINGS IN PREPARATION

LATGALISCHE BÜCHER IN VORBEREITUNG

RED. KOL., *Latgali trymdas 25 godūs. Bogōteigi ilustrāta latgaļu trymdas vēsture.*

Latgalen 25 Jahre im Exil.

RED. BUKŠS, M., LATKOVSKIS, L.,
ŠKUTĀNS, ST., MIC.

ACTA LATGALICA 3

München 1970, 415, Band leinen \$ 7.00

GRIŠĀNS, J. PA ATMIŅU STYGOM III,

Durch die Spuren der Erinnerung III,

Memoiren \$ 7.00

BUKŠS, M., *Pret straumi. Vārōjumi, vērtējumi, ceļas.*
(Ap 400 lp.)

Gegen den Strom.

PLACINSKIS, J., *Latgaļu raksteibas pamati.*

Eisa gramatika un moza vōrdneica.

DIE LATGALISCHE RECHTSCHREIBUNG. Kurz-
gefaßte Grammatik und Wörterbuch.

KEMPS, FRANCIS, *Rokstu izlase.*

LATKOVSKIS, L., *Dzymtōs zemes ļaudis II.*

Die Leute meines Heimatlandes II.

DEKTERS, *Darvu cīma ļaudis. Romans ar mōkslināka*
Jōņa Trūpa ilustracijom un vōku.

RED. KOL., *Latgaļu vēsture.*

Latgalische Geschichte.

LAURINOVIČA - PRONEVSKA, *Pasauļs ūsmōs.*

Welt in Flammen.

PRIKUĻS, P. *Nūsamaļdejši. Stōsti.*

RED. KOL., *Latgaļu enciklopedija.*

Latgalische Enzyklopädie.

VII PERIODICALS / ZEITSCHRIFTEN

DZEIVE — *Latgaļu žurnāls zynōtnei un literaturai, izīt par divim mēnešim reizi.*

LIFE — *Latgalian scientific and literary periodical, published bimonthly.*

Vol. I (Nr. 1 — 20) bound \$ 20.00

Vol. II (Nr. 21 — 40) bound \$ 20.00

Vol. III (Nr. 41 — 60) bound \$ 20.00

Vol. IV (Nr. 61 — 80) bound \$ 20.00

Vol. V (Nr. 81 — 100) bound \$ 20.00

DAS LEBEN — *Latgalisches wissenschaftliches und literarisches Journal, erscheint zweimonatlich.*

Band I (Nr. 1 — 20) ganzleinen \$ 20.00

Band II (Nr. 21 — 40) ganzleinen \$ 20.00

Band III (Nr. 41 — 60) ganzleinen \$ 20.00

Band IV (Nr. 61 — 80) ganzleinen \$ 20.00

Band V (Nr. 81 — 100) ganzleinen \$ 20.00

LATGOLAS BOLSS — *Latgaļu avīze trymdā. Golv. red. Tekle Laizāns.*

Red. A. Čačs, O. Dzeņs, L. Latkovskis, Vl. Locis un J. Trūps.

VOICE OF LATGALIA. *Latgalian newspaper in exile.*

LATGALISCHE STIMME, *Latgalische Zeitung im Exil.*

1943 — 1944 Foto kopie bound \$ 120.00

Collection/Jahrgang 1948 — 1955 bound \$ 50.00

Collection/Jahrgang 1956 — 1965 bound \$ 50.00

Collection/Jahrgang 1966, 1967, 1968,
1969, 1970 je \$ 6.00

VIII YEAR-BOOKS / JAHRBÜCHER

TĀVU ZEMES KALENDARS.

YEAR BOOK OF NATIVE COUNTRY.

HEIMATKALENDER.

Collection/Jahrgang 1946 — 1954 Band \$ 15.00

Collection/Jahrgang 1955 — 1964 Band \$ 15.00

Collection/Jahrgang 1965, 1966, 1967,
1968, 1969, 1970 je \$ 2.00

**IX REPRESENTATIVES OF "LATGALIAN
BOOKS" / REPRÄSENTANTEN FÜR „LAT-
GALISCHE BÜCHER“**

In the USA and Canada:

Prof. L. Latkovskis, 1449 Goddard Ave., Louisville,
Ky. 40204, USA.

Mr. Fr. Teirumniks, R. R. 5, Noblesville, Ind. 46060,
USA.

Mr. A. Čačš, 68 Bown Str., N.E., Grand Rapids,
Mich. 49505, USA.

Mr. O. Zvīdris, 178 Calvington Drive. Downsview,
Ont., Canada.

In Australien:

Mr. R. Skrebels, 303 West Beach Rd.,
Richmond, S.A., Australia

In England:

Mr. J. Mekšs, 82. Hough Lane, Leeds 13, England.

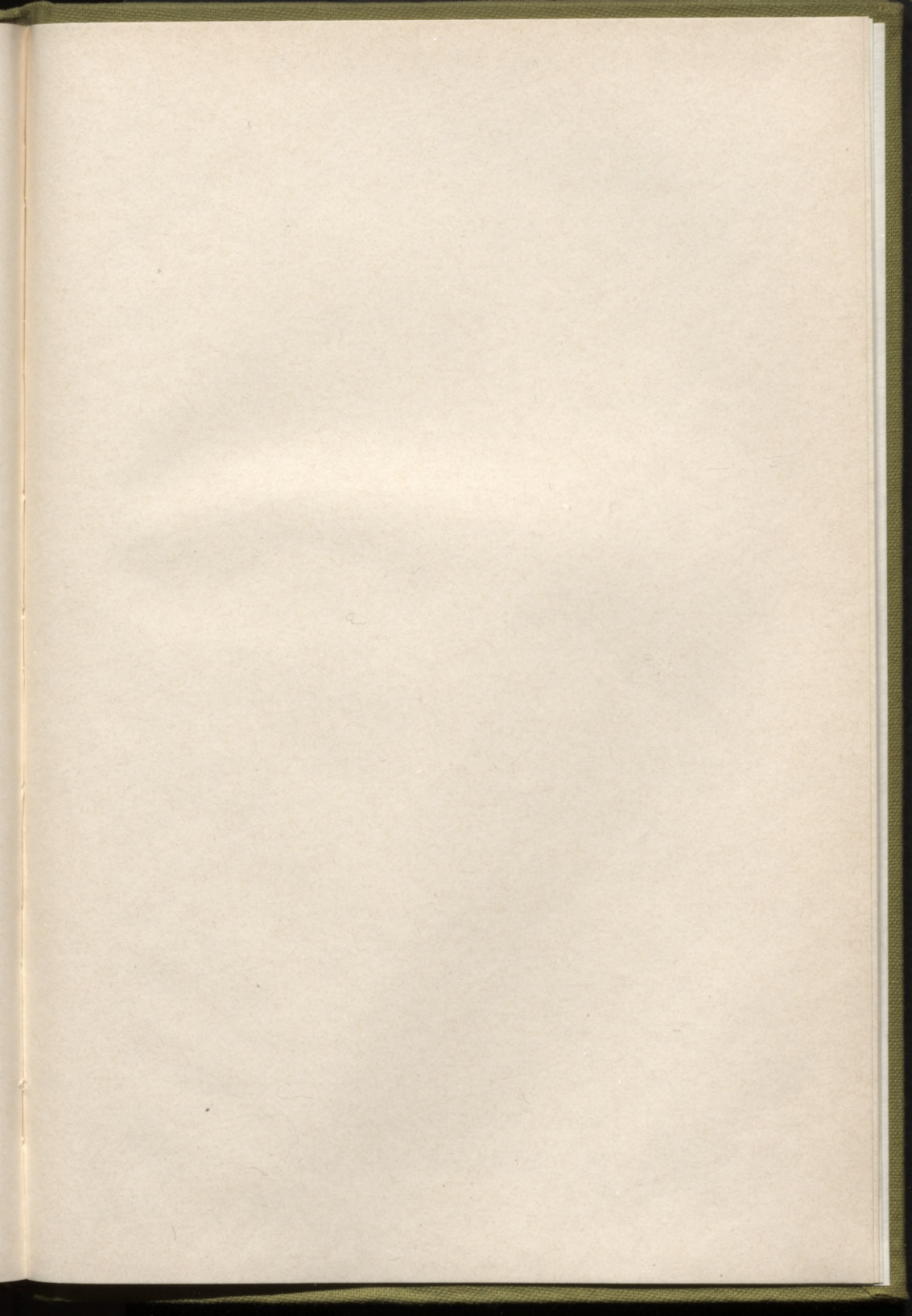
In Sweden, Norway, Finnland and Danmark:

Mr. A. Kancans, Vedeavågslingan 22, Bandhagen,
Sweden.

In Germany:

VI. Lōcis 8 München 50 Diamantstr. 1
Tel. 54 56 32, Postscheckkonto 863 37, München.

Books can be ordered from Mr. VI. Locis, and the
payment can be done through the representative of the
corresponding country or directly to Mr. VI. Locis.

IX REPRESENTATIVES OF "LATGALIAN
BOOKS" / REPRÄSENTANTEN FÜR „LAT-
GALISCHE BÜCHER“

In the USA and Canada:

Prof. I. Laisovskis, 1445 Goddard Ave., Louisville,
Ky. 40204, USA.

Mr. Fr. Šturmskijs, R. N. 1, Nantuxville, Ind. 46985
USA.

Mr. A. Čaka, 59 Essex St., N.E., Grand Rapids,
Mich. 49506 USA.

Mr. O. Zevins, 174 Collington Drive, Oshawa, Ont.,
Canada.

In Australia:

Mr. E. Štrebeļs, 58 West Beach Rd.,
Richmond, S.A., Australia.

In Finland:

Mr. J. Mēķis, 21, Naantali, Naantali, Finland.

In Sweden, Norway, Finland and Denmark:

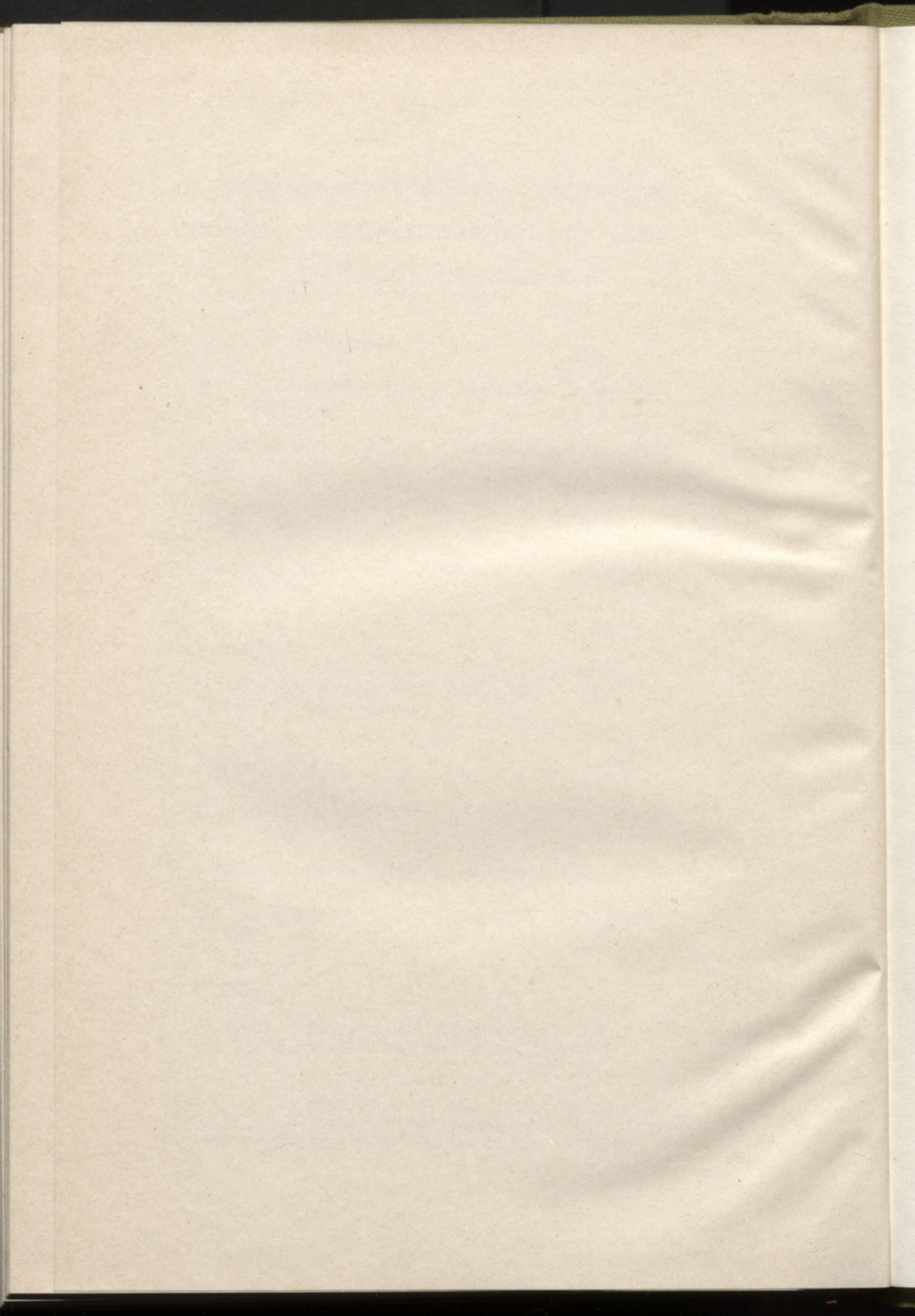
Mr. A. Kārkliņš, Vokāliņstrāde 21, Helsingfors,
Sweden.

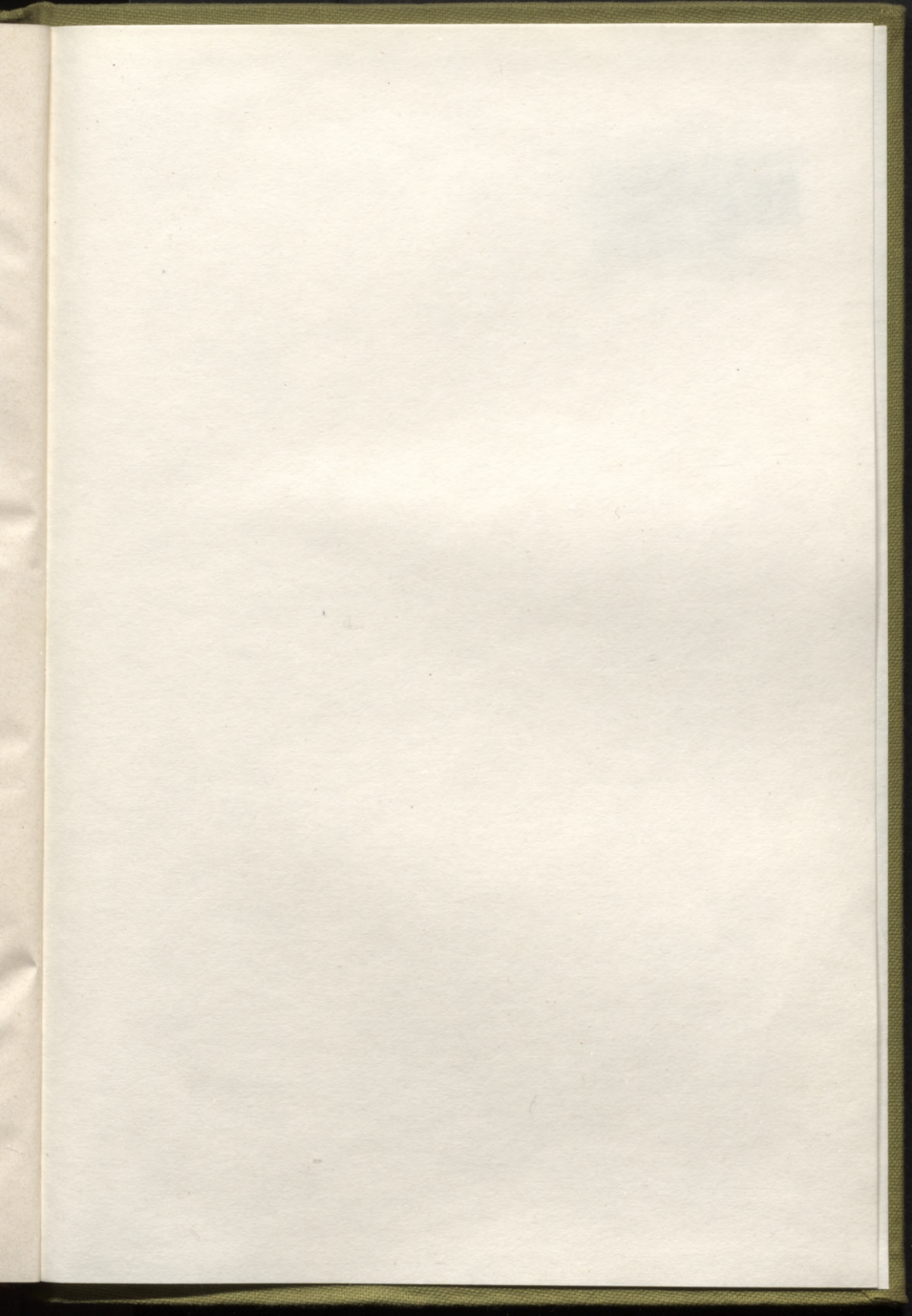
In Germany:

Vl. Lociš, München 35, Dismantierstr. 1,
D-81839, Postfach 66000, 80309 München.

Books can be ordered from Mr. Vl. Lociš, and the
payment can be done through the representative of the
corresponding country or directly to Mr. Vl. Lociš.

4 L3.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305070482

Kempa portreju vākam zīmōjis
mōksliniks J. Deksnis